

13th INTERNATIONAL ARCHITECTURE EXHIBITION
COMMISSIONERS - CURATORS: PANOS DRAGONAS - ANNA SKIADA

13^η ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΚΘΕΣΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ
ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ - ΕΠΙΜΕΛΗΤΕΣ: ΠΑΝΟΣ ΔΡΑΓΟΝΑΣ - ΑΝΝΑ ΣΚΙΑΔΑ

MADE IN
ATHENS

la Biennale di Venezia

13. Mostra
Internazionale
di Architettura

Partecipazioni nazionali

13^ο ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΚΘΕΣΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ - LA BIENNALE DI VENEZIA
COMMON GROUND
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: DAVID CHIPPERFIELD

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
MADE IN ATHENS

ΕΘΝΙΚΟΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ - ΕΠΙΜΕΛΗΤΕΣ: ΠΑΝΟΣ ΔΡΑΓΩΝΑΣ - ΑΝΝΑ ΣΚΙΑΔΑ

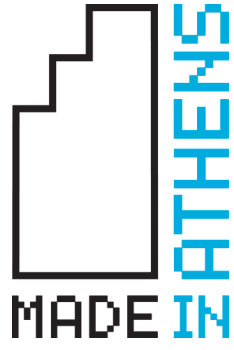
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ

13th INTERNATIONAL ARCHITECTURE EXHIBITION - LA BIENNALE DI VENEZIA
COMMON GROUND
DIRECTOR: DAVID CHIPPERFIELD

GREEK PARTICIPATION
MADE IN ATHENS

COMMISSIONERS - CURATORS: PANOS DRAGONAS - ANNA SKIADA

HELLENIC MINISTRY OF ENVIRONMENT, ENERGY AND CLIMATIC CHANGE

13th International Exhibition of Architecture - la Biennale di Venezia Greek participation

Commissioners - Curators: Panos Dragonas, Anna Skiada.

Organized by the Hellenic Ministry of Environment, Energy and Climatic Change with the collaboration of the Consulate of Greece in Venice.

EXHIBITION

Installation Design: Panos Dragonas, Anna Skiada.

Collaborators: Varvara Christopoulou, Maria Bourdi, Maria Chasioti, Ioannis Selimiotis.

Exhibitors:

Andreas Angelidakis, ANTONAS Office (Aristide Antonas, Katerina Koutsogianni), Aesopos Architecture, AREA Architecture Research Athens (Styliani Daouti, Giorgos Mitroulias, Michaeljohn Raftopoulos), buerger katsota architects (Stephan Buerger, Demetra Katsota), decaARCHITECTURE (Alexandros Vaitos, Carlos Loperena, Eleni Zabeli), draftworks* (Christiana Ioannou, Christos Papastergiou), Point Supreme Architects (Konstantinos Pantazis, Marianna Rentzou).

D. & S. Antonakakis, T. Argyropoulos & C. Decavallas, Atelier Bow - Wow, I. Bertaki / C. Loukopoulou / C. Paniyiris, BIG, Boyd Cody Architects, Divercity (N. Travasaros, D. Karampelia, D. Travasaros, C. Achtypi, C. Dimitroukas), doxiadis+ (T. Doxiadis, I. Vonderthann), P. Dragonas & V. Christopoulou, D. Fatouros, FORA (Joao Fagulha, Raquel Oliveira and Joao Ruivo), C. Gkikas & E. Filtsou, ISV Architects (B. Ioannou, T. Sotiropoulos, A. van Gilder), Klab Architecture - Konstantinos Lambrinopoulos, K. Krokos, kstudio (S. Krimizi, K. Kyriakou), N. Ktenas, M. Nikoloutsou & M. Filippidis, E. Scroumbelos, Solid Objectives - Idenburg Liu (Florian Idenburg, Ioannis Kandyliaris, Ilias Pappageorgiou), D. Sotovikis / A. Sotovikis / C. Batziou, tense architecture network (T. Andrianopoulos, C. Mavros, T. Bampanelos), N. Valsamakis, I. Vikelas, T. Ch. Zenetos.

Kerameikos Metaxourgeio (KM) Properties. Presentation designed by: Lamb and Lamp design group. Video documentation by: Yiannis Gaitanidis. Coordination: Evridiki Ioannidi

Photographs: Charalambos Louizidis & Aikaterini - Niki Glinou, Yiorgis Yerolymbos, architects/photographers. Dimitris Michalakis, photographer.

Video installation: Angelos Frantzis.

Sound installation: Angelos Frantzis, Nikos Triantafyllou.

Entrance graffiti: b.

Production: LTH advertising.

Design of printed material: Ioanna Kostika.

Installation construction: Gavriil Michalis.

CATALOGUE

Editors | Coordinators: Panos Dragonas, Anna Skiada.

Production: LTH advertising.

Design: Ioanna Kostika.

Proof reading: Dora Sella.

Translations: Susan Apostolakis.

Cover photographs: Yorgis Yerolymbos.

Image sources: *Architecture in Greece* Archive: pp.242-243. Kyriakos Krokos Archive: pp.262-263. Elias Scroumbelos Archive: pp.240-241. Unless otherwise stated all other images and drawings were provided by the authors and exhibitors.

The exhibition and catalogue are jointly funded by Greece and the European Union.

The exhibition is under the patronage of the Municipality of Athens.

With the kind support of the Hellenic National Centre for Maps & Cartographic Heritage and the Onassis Foundation.

The exhibition and the catalogue are jointly funded by Greece and the European Union.

©2012 Ministry of Environment, Energy and Climatic Change

©for the texts: the authors

13^ο Διεθνής Έκθεση Αρχιτεκτονικής - la Biennale di Venezia Ελληνική συμμετοχή

Εθνικοί Επίτροποι - Επιμελητές: Πάνος Δραγώνας, Άννα Σκιαδά.

Διοργάνωση: Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής με τη συνεργασία του Προξενείου της Ελλάδας στη Βενετία.

ΕΚΘΕΣΗ

Σχεδιασμός εγκατάστασης: Πάνος Δραγώνας, Άννα Σκιαδά.

Συνεργάτες: Βαρβάρα Χριστοπούλου, Μαρία Μπούρδη, Μαρία Χασιώτη, Ιωάννης Σελιμιώτης.

Συμμετέχοντες:

Ανδρέας Αγγελιδάκης, ANTONAS office (Αριστείδης Αντωνάς, Κατερίνα Κουτσογιάννη), Γιάννης Αίσιωπος, AREA Architecture Research Athens (Στυλιανή Δασούτη, Γιώργος Μπτρούλιας, Μιχάλης Ραυτόπουλος), buerger katsota architects (Stephen Buerger, Δήμητρα Κατώτα), decaARCHITECTURE (Αλέξανδρος Βαΐτσος, Έλενα Ζαμπέλη, Carlos Lopezrena), draftworks* (Χριστίνα Ιωάννου, Χρίστος Παπαστεργίου), Point Supreme Architects (Μαριάννα Ρέντζου, Κωνσταντίνος Πανταζής).

Δ. & Σ. Αντωνακάκη, Θ. Αργυρόπουλος & Κ. Δεκαβάλλας, Ν. Βαλασμάκης, Ι. Βικέλας, Χ. Γκίκας & Ε. Φίλτσου, Π. Δραγώνας & Β. Χριστοπούλου, Τ. Χ. Ζενέτος, Κ. Κρόκος, Ν. Κτενός, Χ. Λουκοπούλου / Η. Μπερτάκη / Κ. Παναγιώτης, Μ. Νικολαΐδου & Μ. Φιλιππίδης, Η. Σκρουμπέλος, Δ. Στοβίκης / Α. Στοβίκη / Κ. Μπάτζου, Δ. Φατούρος, Ate-lier Bow-Wow, BIG, Boyd Cody Architects, Divercity (Ν. Τραβασάρος, Δ. Καραμηλιιά, Δ. Τραβασάρος, Χ. Ακτύπη, Χ. Δημητρώκας), doxiadis+ (Θ. Δοξιάδης, Η. Vonderthann), FORA (Joao Fagulha, Raquel Oliveira and Joao Ruivo), Renzo Piano Building Workshop, Solid Objectives - Idenburg Liu (Florian Idenburg, Ioannis Kandyliaris, Ilias Papageorgiou), ISV Architects (Μ. Ιωάννου, Τ. Σωτηρόπουλος, Α. van Gilder), Klab Architecture - Κωνσταντίνος Λαμπρινόπουλος, kstudio (Σ. Κριμιζή, Κ. Κυριακού), tense architecture network (Τ. Ανδριανόπουλος, Κ. Μαύρος, Θ. Μπαμπανέλος).

Kerameikos Metaxourgeio (KM) Properties. Σχεδιασμός παρουσίασης: Lamb and Lamp design group. Video: Γιάννης Γαϊτανίδης. Συντονισμός: Ευρυδίκη Ιωαννίδη.

Φωτογραφίες: Γιώργος Γερόλυμος, Χαράλαμπος Λουζίδης, Αικατερίνη-Νίκη Γληνού, αρχιτέκτονες φωτογράφοι. Δημήτρης Μιχαλάκης, φωτογράφος.

Βίντεο εγκατάσταση: Άγγελος Φραντζής.

Ηχητική εγκατάσταση: Άγγελος Φραντζής, Νίκος Τριανταφύλλου.

Graffiti εισόδου: b.

Παραγωγή έντυπου υλικού: LTH advertising.

Σχεδιασμός έντυπου υλικού: Ιωάννα Κωστίκα.

Κατασκευή εγκατάστασης: Γαβριήλ Μιχάλης.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Επιμέλεια | Συντονισμός: Πάνος Δραγώνας, Άννα Σκιαδά.

Παραγωγή: LTH advertising.

Γραφιστική επιμέλεια: Ιωάννα Κωστίκα.

Διορθώσεις κειμένων: Δώρα Σελιά.

Μεταφράσεις: Σουζάνα Αποστολάκη.

Φωτογραφίες εσωφύλλων: Γιώργος Γερόλυμος.

Πηγές εικόνων: Αρχείο Αρχιτεκτονικών Θεμάτων: σ. 242-243. Αρχείο Κυριάκου Κρόκου: σ. 262-263. Αρχείο Ηλία Σκρουμπέλου: σ. 240-241. Αν δεν αναφέρεται διαφορετικά, όλες οι άλλες εικόνες και τα σχέδια προέρχονται από τους συγγραφείς και τους συμμετέχοντες αρχιτέκτονες και φωτογράφους.

Η έκθεση και ο κατάλογος υλοποιήθηκαν με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η έκθεση είναι υπό την αιγίδα του Δήμου Αθηναίων.

Η έκθεση γίνεται με την ευγενική υποστήριξη του Εθνικού Κέντρου Χαρτών και Χαρτογραφικής Κληρονομιάς και του Ιδρύματος Ωνάση.

©2012 Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής

©για τα κείμενα οι συγγραφείς

- 8 Foreword, S. Alexiadis,
Secretary General of Spatial Planning and Urban Environment
- 10 Made in Athens, P. Dragonas, A. Skiada
- 16 The crisis of public space and the recovery of the commons**
- 18 Made in Athens 1833-1933: Common and un-common ground, G. Panetsos
- 26 Many Small Athens. A less known face of EAXA S.A., D. Galani
- 33 Athens beyond the crisis, P. Tournikiotis
- 40 Faliron waterfront redevelopment, Renzo Piano Building Workshop
- 44 Diffused Athens: Networks, consumerism and crisis, Y. Aesopos
- 60 Re-Use: A new urban consciousness, E. Constantopoulos
- 68 The many faces of Athenian identity, A. Kalandides
- 72 Street art, b.
- 78 Asaroti Polis. Art and public space in contemporary Athens, Y. Tzirtzilakis
- 91 «Share!» N. Anastasopoulos
- 100 Embodied spaces of democracy, Athens 2012, Th. Doxiadis
- 106 Self-managed Park at the corner of Navarinou & Zoodochou Pigis
- 112 local/athens
- 116 Demosio Sema temporary park, Th. Doxiadis
- 120 The Rock, architects doxiadis+
- 122 Athena, bender of vision, in transit, P. Babasikas
- 129 Athens, filmed as a boxing ring, M. Katsounaki
- 218 The Athenian polykatoikia and the modern tradition**
- 220 Polykatoikias, D. Philippidis
- 237 Apartment building on Semitelou Street, architect N. Valsamakis
- 238 Apartment building on Patission Street, architect D. Fatouros
- 240 Apartment building on Herodou Attikou Street, architect E. Skroumbelos
- 242 Apartment building on Amalias Avenue, architects T. Zenetos, M. Apostolidis
- 244 Apartment building on Loukianou and Deinokratous Streets, architects T. Argyropoulos, C. Decavallas
- 246 Apartment complex with shops and movie theater on Kifissias Avenue, architect Y. Vekelas
- 248 Apartment building on Emmanouil Benaki Street, architects D. & S. Antonakakis
- 250 Architecture in transition and a cohesive urbanity, D. Fatouros
- 253 Modernity without utopia, A. Giacomacatos
- 262 Rebuilding of an apartment building. Private museum, architect K. Krokos
- 264 «Dikatoikia» on Kyprou Avenue, Papagou, architect N. Ktenas
- 266 Poly/mono-katoikia, architect Y. Aesopos
- 268 Apartment building at Pangrati, architects P. Dragonas, V. Christopoulou
- 270 «Diving board». Apartment building at Voula, architects D. Sotovikis, A. Sotovikis, C. Batziou
- 272 Apartment building in Nea Smyrni, MPLUSM architects
- 274 Urban Lofts, Gkazi, architects C. Gkikas, E. Filtsou
- 275 Urban Cubes, Klab Architecture
- 278 Uptown Residences. Apartment building complex in Marousi, architects C. Loukopoulou, I. Bertaki, C. Paniyiris
- 280 OYSTER ISV Smart flats, ISV Architects
- 282 One Athens. Conversion of Doxiadis Office Building to Apartment Building, architects Divercity & Trac
- 284 On (the Polykatoikia), tense architecture networksm
- 286 6BCR (building code requirements), kstudio
- 288 Changing the paradigm: Kerameikos-Metaxourgeoio, Athens, I. Tsakonas
- 296 18 Steps, FORA, Fagulha, Oliveira, Ruivo architects
- 298 Party wall, Solid Objectives - Idenburg Liu (SO – IL)
- 300 Holy Road, BIG - Bjarke Ingels Group
- 302 Kerameikou Street Apartment, Atelier Bow-Wow
- 304 Housing scheme at Iasonos Street, Metaxourgeoio, Boyd Cody Architects
- 306 The vernacular of the polykatoikia, R. Woditsch
- 313 Labour, City, Architecture: Athens as a Case-Study, P. V. Aureli, M. Shéhérazade Giudici, P. Issaia
- 322 Got To Be Real 1 + 2, A. Frantzis
- 327 A Strange Day, A. Frantzis, N. Triantafyllou
- 328 Installation at the Greek pavilion, P. Dragonas, A. Skiada, V. Christopoulou, M. Bourdi, M. Chasioti
- 330 Biographies of contributors
- 138 New architectural narratives for Athens**
- 140 The renewal of design ethos, P. Dragonas
- 148 Peripheral centralities, Y. Aesopos
- 156 Populations of fragments, ANTONAS Office
- 164 Athens Charting, AREA Architecture Research Athens
- 172 PX Athens, buerger katsota architects
- 180 Greece. The impossibility of “stepping back”, E. Baraona Pohl
- 184 Troll Casino, A. Angelidakis
- 192 Athens: Northwest Passage, draftworks*
- 200 Projects for Athens, Point Supreme Architects
- 208 Bedrooms, decaARCHITECTURE

- 8 Πρόλογος, Σ. Αλεξιάδης,
Γενικός Γραμματέας Χωροταξίας και Αστικού Περιβάλλοντος
- 10 Made in Athens, Π. Δραγώνας, Α. Σκιαδά
- 16 Η κρίση του δημόσιου χώρου και η ανάκτηση των κοινών**
- 18 Made in Athens 1833-1933: Κοινό και μη κοινό έδαφος, Γ. Πανέτσος
- 26 Μικρές Αθήνες. Ένα λιγότερο γνωστό πρόσωπο της ΕΑΧΑ ΑΕ, Ν. Γολάνης
- 33 Η Αθήνα πέρα από την κρίση, Π. Τουρνικιώτης
- 40 Ανάπλαση του φαληρικού όρμου, Renzo Piano Building Workshop
- 44 Διάχυτη Αθήνα: δίκτυα, καταναλωτισμός και κρίση, Γ. Αίσωπος
- 60 Επανάχρηση: Μια νέα αστική συνείδηση, Η. Κωνσταντόπουλος
- 68 Οι πολλές όψεις της αθηναϊκής ταυτότητας, Α. Κаланτιδής
- 72 Street art, b.
- 78 Ασάφωτη πόλις. Τέχνη και δημόσιος χώρος στη σύγχρονη Αθήνα, Γ. Τζιτζιλάκης
- 91 «Κοινοποίηστε!» Ν. Αναστασόπουλος
- 100 Χώροι ενσωμαρωμένοι δημοκρατίας, Αθήνα 2012, Θ. Δοξιάδης
- 106 Αυτοδιαχειριζόμενο Πάρκο Ναυαρίνου & Ζωοδόχου Πηγής
- 112 λόκαλ/athens
- 116 Προσωρινό πάρκο Δημοσίου Σήματος, Θ. Δοξιάδης
- 120 Ο Βράχος, αρχιτέκτονες δοξιάδης+
- 122 Αθήνα, κλίνουσα την όραση, σε τράνζιτ, Π. Μπαμπασίκας
- 129 Η Αθήνα κινηματογραφημένη σαν ριγκ, Μ. Κατσουνάκι
- 218 Η αθηναϊκή πολυκατοικία και η μοντέρνα παράδοση**
- 220 Πολυκατοικίες, Δ. Φιλιππίδης
- 237 Πολυκατοικία στην οδό Σεμιτέλου, αρχιτέκτων Ν. Βαλασαμάκης
- 238 Πολυκατοικία στην οδό Πατισίων, αρχιτέκτων Δ. Φατούρος
- 240 Πολυκατοικία στην οδό Ηρώδου Αττικού, αρχιτέκτων Η. Σκρουμπέλος
- 242 Πολυκατοικία στη Λεωφόρο Αμαλίας, αρχιτέκτονες Τ. Ζενέτος, Μ. Αποστολίδης
- 244 Πολυκατοικία στην οδό Λουκιανού και Δεινοκράτους, αρχιτέκτονες Θ. Αργυρόπουλος, Κ. Δεκαβάλλας
- 246 Συγκρότημα πολυκατοικιών με καταστήματα και κινηματογράφο στη Λεωφόρο Κηφισίας, αρχιτέκτων Ι. Βικέλας
- 248 Πολυκατοικία στην οδό Ερμανουήλ Μπενάκη, αρχιτέκτονες Δ. & Σ. Αντωνακάκη
- 250 Η μετέωρη αρχιτεκτονική και η συνεκτική αστικότητα, Δ. Φατούρος
- 253 Μοντερνισμός χωρίς ουτοπία, Α. Γιακουμακάτος
- 262 Ανακατασκευή πολυκατοικίας. Ιδιωτικό μουσείο, αρχιτέκτων Κ. Κρόκος
- 264 «Δικαιοκία» στη Λεωφόρο Κύπρου, Παπάγου, αρχιτέκτων Ν. Κτενάς
- 266 Πολυμυνο-κατοικία, αρχιτέκτων Γ. Αίσωπος
- 268 Πολυκατοικία στο Παγκράτι, αρχιτέκτονες Π. Δραγώνας, Β. Χριστοπούλου
- 270 «Βατήρας». Πολυκατοικία στη Βούλα, αρχιτέκτονες Δ. Σοτοβίκης, Α. Σοτοβίκης, Κ. Μπιάτζου
- 272 Πολυκατοικία στη Νέα Σμύρνη, αρχιτέκτονες MPLUSM
- 274 Urban Lofts, Γκάζι, αρχιτέκτονες Χ. Γκίκας, Ε. Φίλτσου
- 275 Urban Cubes, Klab Architecture
- 278 Urtown Residences. Οικιστική ανάπτυξη στον Άγιο Θωμά Αμαρουσίου, αρχιτέκτονες Χ. Λουκοπούλου, Η. Μπερτάκη, Κ. Πανηγύρης
- 280 OYSTER ISV Smart flats, ISV Architects
- 282 One Athens. Μετασκευή κτιρίου Γραφείων Δοξιάδη σε κτίριο κατοικιών, αρχιτέκτονες Divercity & Trac
- 284 Πάνω (στην Πολυκατοικία), tense architecture networksm
- 286 6ΓΟΚ (γεγονότα οικοδομικής κριτικής), αρχιτέκτονες kstudio
- 288 Αλλαγή παραδείγματος: Κεραμεικός - Μεταξουργείο, Αθήνα, Ι. Τσακωνάς
- 296 18 Steps, αρχιτέκτονες FORA, Fagulha, Oliveira, Ruivo
- 298 Party wall, αρχιτέκτονες Solid Objectives - Idenburg Liu (SO - IL)
- 300 Holy Road, αρχιτέκτονες BIG - Bjarke Ingels Group
- 302 Κτίριο κατοικιών στην οδό Κεραμεικού, Atelier Bow-Wow
- 304 Συγκρότημα κατοικιών στην οδό Ιάσονος, Μεταξουργείο, Boyd Cody Architects
- 306 Η ανώνυμη παράδοση της πολυκατοικίας, R. Woditsch
- 313 Μόχθος, Πόλη, Αρχιτεκτονική: η Αθήνα ως Περίπτωση, Ρ.-V. Aureli, M. Shéhérazade Giudici, Π. Ηοαΐας
- 322 Got To Be Real 1 + 2, Α. Φραντζής
- 327 A Strange Day, Α. Φραντζής, Ν. Τριανταφύλλου
- 328 Η εγκατάσταση στο ελληνικό περίπτερο, Π. Δραγώνας, Α. Σκιαδά, Β. Χριστοπούλου, Μ. Μπούρδη, Μ. Χασιώτη
- 138 Νέες αρχιτεκτονικές αφηγήσεις για την Αθήνα**
- 140 Η ανανέωση του σχεδιαστικού ήθους, Π. Δραγώνας
- 148 Περιφερειακές κεντρικότητες, Γ. Αίσωπος
- 156 Πληθυσμικοί Αποσπασμάτων, ANTONAS Office
- 164 Athens Charting, AREA Architecture Research Athens
- 172 Π.Χ.ΑΘΗΝΑ, buerger katsota architects
- 180 Ελλάδα. Γιατί είναι αδύνατον να κάνει «ένα βήμα πίσω», Ε. Baraona Pohl
- 184 Τρόλ Καζίνο, Α. Αγγελιδάκης
- 192 Αθήνα, Βορειοδυτικό Πέρασμα, draftworks*
- 200 Προτάσεις για την Αθήνα, Point Supreme Αρχιτέκτονες
- 208 Bedrooms, decaARCHITECTURE
- 330 Βιογραφικά συντελεστών

The architecture is often an invaluable source about the lifestyle and the evolution of cities, as well as a "library" regarding the history of the values, the culture and the development of every nation. In other words, it is the means to understand how common things work and at the same time to create our personal shelter.

Since architecture is a form of art that serves man, it should be implemented and applied for his interest. In the times of crisis we are going through, architecture lands and changes from a means to implement desire, pleasure and lifestyle into a means of management as far as common problems, goods, ideas and values are concerned.

As part of a new vision regarding the role of architecture within the standards of the past decade's prosperity, we have to lay emphasis on the idea of community, of public space, surpassing the importance of the individual, to highlight and protect the common ground.

The Greek participation in this year's Biennale presents and composes the "mosaic" of the Athenian urban landscape, in the period of the economic crisis, through two themes, the private sector and public space. The first shows the development of the typology of the building with twenty-five structures by both known and unknown creators. The second highlights the positive aspect of the crisis and its impact on the public space through initiatives - interventions of creative teams of the city and the architects' design proposals.

The expo participation aims to highlight the positive forces that are formed within the critical present while also outlining a better future for the city and its architecture. The goal of YPEKA (Ministry of Environment, Energy & Climate Change) is not only the participation in this discussion of the 13th Biennale of Architecture, and the distinct Greek presence, but above all, the emergence of modern Greek architectural work, and membership in international affairs.

Socrates Alexiadis,

Architect

General Secretary for Regional Planning and Urban Development

Η αρχιτεκτονική είναι συχνά μια ανεκτίμητη πηγή αναφοράς για τον τρόπο διαβίωσης και εξέλιξης των πόλεων, καθώς επίσης και μια βιβλιοθήκη αξιών για την ιστορία, τον πολιτισμό και την ανάπτυξη του κάθε λαού. Είναι δηλαδή το εργαλείο για να αντιληφθούμε τα κοινά πράγματα και συγχρόνως να δημιουργήσουμε το ατομικό μας καταφύγιο.

Καθώς λοιπόν η αρχιτεκτονική είναι τέχνη, που εξυπηρετεί τον άνθρωπο, πρέπει να ασκείται και να εφαρμόζεται για αυτόν. Στην περίοδο κρίσης που βιώνουμε, η αρχιτεκτονική προσγειώνεται και εξελίσσεται από εργαλείο υλοποίησης της επιθυμίας, της απόλαυσης και του lifestyle σε εργαλείο διαχείρισης κοινών προβλημάτων, αγαθών, ιδεών και αξιών.

Στο πλαίσιο μιας νέας θεώρησης του ρόλου της αρχιτεκτονικής σε απόσταση από τα πρότυπα ευδαιμονισμού της περασμένης δεκαετίας, οφείλουμε να δώσουμε έμφαση στην ιδέα της κοινότητας, του δημόσιου χώρου ξεπερνώντας τη σημασία του ατομικού, να αναδείξουμε και να προασπίσουμε το κοινό έδαφος (Common Ground).

Η ελληνική συμμετοχή στη φετινή Μπιενάλε παρουσιάζει και συνθέτει το «ψηφιδωτό» του αθηναϊκού αστικού τοπίου στην περίοδο της οικονομικής κρίσης μέσα από δύο θεματικούς άξονες, τον ιδιωτικό τομέα και τον δημόσιο χώρο. Στον πρώτο παρουσιάζεται η εξέλιξη στην τυπολογία της πολυκατοικίας με είκοσι πέντε κατασκευές, επώνυμων και ανώνυμων δημιουργών. Στον δεύτερο αναδεικνύεται η θετική όψη της κρίσης και η επίδρασή της στον δημόσιο χώρο μέσα από τις πρωτοβουλίες – τις παρεμβάσεις δημιουργικών ομάδων της πόλης αλλά και τις προτάσεις σχεδιασμού των αρχιτεκτόνων.

Σκοπός της έκθεσης είναι η ανάδειξη των θετικών δυνάμεων που διαμορφώνονται μέσα στο κρίσιμο παρόν και συγχρόνως η σκιαγράφηση ενός καλύτερου μέλλοντος για την πόλη και την αρχιτεκτονική της. Στόχος του ΥΠΕΚΑ δεν είναι μόνο η συμμετοχή σε αυτή τη συζήτηση της 13^{ης} Μπιενάλε Αρχιτεκτονικής και η διάκριση της ελληνικής παρουσίας, αλλά προπάντων η ανάδειξη του σύγχρονου ελληνικού αρχιτεκτονικού έργου και η ένταξή του στο διεθνές γίγνεσθαι.

Σωκράτης Χ. Αλεξιάδης,

Αρχιτέκτων

Γενικός Γραμματέας Χωροταξίας & Αστικού Περιβάλλοντος

MADE IN ATHENS

Πάνος Δραγώνας, Άννα Σκιαδά | Panos Dragonas, Anna Skiada

Το καλοκαίρι του 2004 η Αθήνα οργάνωσε με επιτυχία τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Σημαντικά έργα υποδομής και ανάπλασης μεταμόρφωσαν την εικόνα της πόλης. Η οικονομική ανάπτυξη των προηγούμενων χρόνων δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την ανάδειξη μιας νέας γενιάς δημιουργών, με διεθνή προσανατολισμό, καλές σπουδές και πλούσιες επαγγελματικές εμπειρίες. Η γενιά αυτή άφησε το στίγμα της στο χάρτη της πόλης, καθώς αναζήτησε τους τόπους διαβίωσής της σε ξεχασμένες περιοχές του αθηναϊκού κέντρου, όπως η Πλατεία Θεάτρου, το Γκάζι και ο Κεραμεικός.

Η Αθήνα του 2012 δεν θυμίζει σε τίποτα το καλοκαίρι του 2004. Η οικονομική κρίση κτύπησε σκληρά την πόλη και ιδιαίτερα το κέντρο της. Τα φαινόμενα διάρρηξης του κοινωνικού ιστού γίνονται ολοένα και πιο έντονα και οδηγούν στην αποσύνθεση του αστικού χώρου. Μεσολάβησαν ακόμη δύο γεγονότα με έντονη επίδραση στις συνειδήσεις των νέων κατοίκων της πόλης: το βίαιο ξέσπασμα ταραχών μετά τη δολοφονία ενός δεκαπεντάχρονου μαθητή το Δεκέμβριο του 2008 και το καλοκαίρι των «αγανακτισμένων» του 2011. Η νεότερη γενιά δημιουργών, αφού επωφελήθηκε από το καλό πρόσωπο της παγκοσμιοποίησης, βρίσκεται πλέον αντιμέτωπη με το σκληρό πρόσωπο της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, την πτώση του βιοτικού επιπέδου και τον περιορισμό των επαγγελματικών ευκαιριών.

Τα παραπάνω δεδομένα προσδίδουν μια ιδιαίτερη δυναμική στην πόλη. Στη σύγχρονη Αθήνα δημιουργούν-

In the summer of 2004, Athens successfully hosted the Olympic Games. Major infrastructure and regeneration projects transformed the city's image. The booming economy of the preceding years created conditions to showcase a new generation of architects, whose outlook was international, and who had the benefit of superior studies and a wealth of professional experience. This generation left its mark on the city map, seeking to live in forgotten neighbourhoods in the centre of Athens, such as Theatrou Square, Ghazi and Kerameikos.

Athens in 2012 is nothing like it was in the summer of 2004. The crisis in the economy has hit the city hard, its centre most of all. Phenomena indicating a disruption of the social web have become increasingly more severe and lead to urban decay. Two additional events had a major impact on the consciousness of young inhabitants of the city: the violent outbreak of street protests and riots after a fifteen-year-old high-school student was killed in December 2008 and the summer of the "indignant" citizens in 2011. The younger generation of architects, who benefited from the positive aspects of globalisation, are now facing the harsh aspects of the global economic downturn, a plummeting standard of living and severely limited professional opportunities.

These events are shaping a particular dynamic in the city. Conditions have been created in Athens at this

τα οι προϋποθέσεις για τον επαναπροσδιορισμό των προτεραιοτήτων του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού. Μέσα από την τρέχουσα κοινωνική και οικονομική κρίση αναδύεται η ανάγκη για μια νέα θεώρηση του ρόλου της αρχιτεκτονικής σε απόσταση από τον επαγγελματικό οπورتουρισμό και τα πρότυπα ευδαιμονισμού της περασμένης δεκαετίας.

Η ελληνική συμμετοχή στη 13^η Διεθνή Έκθεση Αρχιτεκτονικής θέτει ως κύριο στόχο την ανάδειξη των θετικών δυνάμεων που διαγράφονται στο κρίσιμο παρόν και τη σκιαγράφηση ενός καλύτερου μέλλοντος για την Αθήνα. Η διερεύνηση των χαρακτηριστικών της ιδιότυπης αθηναϊκής αστικής/της επικεντρώνεται σε δύο θεματικές. Η πρώτη αφορά τη μοντέρνα παράδοση της πόλης και την εξέλιξη της αθηναϊκής πολυκατοικίας, ενώ η δεύτερη τον κατακερματισμό και τη διεκδίκηση του δημόσιου χώρου.

Η αθηναϊκή πολυκατοικία αποτελεί ένα ιδιαίτερο κεφάλαιο στην ιστορία της μοντέρνας αρχιτεκτονικής. Παρ' ότι ακολουθεί βασικές αρχές του μοντέρνου κινήματος, η αθηναϊκή πολυκατοικία είναι ουσιαστικά το προϊόν μιας ανώνυμης αρχιτεκτονικής παράδοσης. Οι πρωτόποροι αρχιτέκτονες της περιόδου εισάγουν τα πρότυπα αναφοράς που κυριαρχούν στη διεθνή αρχιτεκτονική σκηνή της περιόδου. Η εξάπλωση όμως του μοντέλου της πολυκατοικίας γίνεται εμπειρικά, σύμφωνα με τους περιορισμούς που θέτουν οι κατασκευαστικές δυνατότητες, οι πολεοδομικοί κανονισμοί και βέβαια το σύστημα της αντιπαροχής που καθορίζει την οικονομική ανάπτυξη της ελληνικής πόλης.

Για πολλά χρόνια η πολυκατοικία αντιμετωπίζεται ως ένα αποτυχημένο μοντέλο αστικής ανάπτυξης, ως μια ατυχής ελληνική επιινόηση η οποία μετατόπισε την ευθύνη της ανοικοδόμησης στα χέρια των ιδιωτών μικρο-επενδυτών της μετα-πολεμικής περιόδου. Τα τελευταία χρόνια η στάση απέναντι στην πολυκατοικία έχει μεταστραφεί. Οι νεότεροι αθηναίοι δέχονται την πολυκατοικία ως βασικό στοιχείο ταυτότητας της πόλης τους. Το ιδιαίτερο μοντέλο ανάπτυξης της ελληνικής πόλης αποτελεί αντικείμενο διερεύνησης σε ευρωπαϊκές σχολές αρχιτεκτονικής. Οι σχετικές έρευνες επικεντρώνονται τόσο στη γενική αρχιτεκτονική της πολυκατοικίας όσο και στην ευελίξία της κατασκευαστικής δομής της. Είναι πλέον αποδεκτό ότι η δυνατότητα της πολυκατοικίας να φιλοξενεί διαφορετικά προγράμματα δημόσιου και ιδιωτικού ενδιαφέροντος έχει συμβάλει στη διαμόρφωση ενός ποικιλόμορφου, ζωντανού, αστικού περιβάλλοντος. Οι νεότερες τάσεις στο σχεδιασμό της πολυκατοικίας διερευνούν νέες δυνατότητες, οι οποίες αφορούν τη μορφολογία της πολυκατοικίας και τη δημιουργία σημειακών εντάσεων στο ομοιόμορφο αθηναϊκό περιβάλλον, την αφομοίωση των νέων προτύπων διαβίωσης που ακολουθεί η δημιουργική τάξη της πόλης και ιδίως τα νεότερα μέλη της, νέες στρατηγικές αστικής ανάπτυξης που επιτρέπουν

time to redefine the priorities of architectural design. The current social and economic crisis brings to the forefront new ways of viewing the role of architecture, far removed from professional opportunism and the standards of well-being of the previous decade.

The Greek participation in the 13th International Architecture Exhibition, seeks primarily to highlight the positive forces that currently are emerging from the crisis and to delineate a better future for Athens. It investigates links to the idiosyncratic Athenian urbanity, focusing on two major issues: The first concerns the city's tradition of the modern and the evolving tradition of the Athenian polykatoikia; while the second looks at the fragmentation of public space and the disputes over such space.

The Athenian polykatoikia constitutes a particular chapter in the history of modern architecture. Although it follows basic principles of the modern movement, the Athenian polykatoikia is essentially a product of vernacular architectural tradition. Trailblazing architects of that time introduced reference models, which dominated the international architectural scene of the period. The widespread expansion of the polykatoikia model took place experientially, according to the limitations set by construction capabilities, town-planning regulations and, naturally, the system of anti-parochi, where the developer covers the cost of building and the owner of the plot of land is repaid with apartments within the final building, which determined the economic development of the Greek city.

For many years the polykatoikia was viewed as a failed model of urban development, an unfortunate Greek invention, which shifted the responsibility for reconstruction to the hands of private micro-investors during the post-war period. During the past few years, this position has undergone a reversal. Younger Athenians accept the polykatoikia as a basic element of their city's identity. The specific model of the development of the Greek city constitutes the object of investigation in European schools of architecture. The research focuses both on the general architecture of the polykatoikia, as well as in the flexibility of its construction structure. It is now generally accepted that the polykatoikia's capacity to host different programmes of public and private interest, has contributed to the formation of a varied, vivid, urban environment. More recent trends in the design of polykatoikias investigate new possibilities which concern: the morphology of the polykatoikia and the creation of point intensities in the uniform Athenian surroundings, the new lifestyles of the city's creative class and particularly its younger members, the new strategies for urban development which permit integrated interventions on an urban scale, and, finally, the re-use of existing housing stock.

ολοκληρωμένες παρεμβάσεις αστικής κλίμακας και, τέλος, την επανάχρηση του υφιστάμενου οικοδομικού αποθέματος.

Κατά το μεγαλύτερο μέρος του εικοστού αιώνα το ενδιαφέρον των αθηναίων για τον δημόσιο χώρο είναι περιορισμένο. Η Αθήνα, ως μια πόλη που ουσιαστικά διαμορφώνεται κατά τα χρόνια της μεταπολεμικής ανοικοδόμησης, δεν διαθέτει ιδιαίτερη αστική κουλτούρα. Η ταυτότητα της πόλης δεν προσδιορίζεται από τους δημόσιους χώρους και τα κτίριά της, αλλά από την ανώνυμη αρχιτεκτονική της πολυκατοικίας και την άμεση αλληλεπίδρασή της με τη μικρο-κλίμακα του δρόμου. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον για τον αθηναϊκό δημόσιο χώρο αρχίζει να αναπτύσσεται μόνο κατά την τελευταία δεκαετία. Το 2004 ολοκληρώνεται ο Μεγάλος Περίπατος γύρω από τους αρχαιολογικούς χώρους της Ακρόπολης, ο οποίος αποτελεί το πλέον επιτυχημένο έργο ανάπλασης στην πόλη. Στα χρόνια που ακολουθούν, όπου κυριαρχεί το ξέσπασμα της κοινωνικής και οικονομικής κρίσης, ο αθηναϊκός δημόσιος χώρος κατακερματίζεται και διεκδικείται από διαφορετικές ομάδες: τη βιολμηχανία της διασκέδασης, τα εγκληματικά κυκλώματα, τους νέους επενδυτές του real estate, τους άστεγους, τους εξωθιωμένους μετανάστες, τις ακροδεξιές οργανώσεις και, τέλος, τα πολυάριθμα κινήματα πόλης, τους ακτιβιστές και τις ομάδες πρωτοβουλίας για τη διάσωση ή, έστω, αναβάθμιση των προβληματικών ελεύθερων χώρων. Δεν υπάρχει πλέον καμία αμφιβολία ότι ο αθηναϊκός δημόσιος χώρος έχει ανακτήσει τη χαμένη πολιτική διάστασή του. Όσον αφορά τον αστικό σχεδιασμό, ο δημόσιος χώρος της Αθήνας αποτελεί ένα ιδανικό πεδίο διερεύνησης νέων στρατηγικών ανάκτησης και επανοικιοποίησης, σε απόσταση από τα αρχιτεκτονικά πρότυπα των περασμένων δεκαετιών. Οι νεότερες απόπειρες σχεδιασμού του δημόσιου χώρου είναι επηρεασμένες από τα αυτοδιαχειριζόμενα πάρκα, τα κινήματα κατάληψης και τα δίκτυα εναλλακτικής οικονομίας. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι στις προτάσεις που παρουσιάζονται στην έκθεση διερευνούνται νέες στρατηγικές άμεσας συμμετοχής των πολιτών, νέα προγράμματα συγχρηματοδότησης και ανοικτής συνέλευσης, αλλά και νέα μοντέλα παραγωγής όπως οι διαμορφώσεις αστικών καλλιέργειών.

Η εγκατάλειψη των προτύπων του καταναλωτισμού και του ευδαιμονισμού, που κυριάρχησαν κατά την περασμένη δεκαετία, δίνει στη σύγχρονη αρχιτεκτονική τη δυνατότητα να ανακτήσει τον κοινωνικό ρόλο της. Μετά μια δεκαετία επιβεβαιωμένης επαγγελματισμού και αρχιτεκτονικού ομορποτισμού, διαπιστώνεται μια στροφή προς την έρευνα και τον πειρατισμό. Η σύγχρονη αρχιτεκτονική διαθέτει μεγαλύτερη επικοινωνιακή ισχύ από ποτέ, η οποία της επιτρέπει να διερευνά και να προτείνει νέες στρατηγικές σχεδιασμού, νέους τρόπους αντίληψης της πόλης, αλλά και νέα πρότυπα διαβίωσης.

Η ελληνική συμμετοχή στην 13^η Διεθνή Έκθεση Αρχιτε-

For the greater part of the twentieth century, Athenians had only limited interest in public space. Athens, as a city which essentially was shaped during the years of post-war reconstruction, has no particular urban culture of its own. The city's identity is not defined by its public spaces and its buildings, but by the vernacular architecture of the polykatoikia and its direct interaction with the micro-scale of the road. Interest in public space in Athens started to develop only during the past decade. In 2004 the Grand Promenade around the archaeological grounds of the Acropolis was completed, and constitutes the city's most successful regeneration project. In the years that followed, dominated by the outbreak of a social and economic crisis, public space in Athens was fragmented and demands were made on it by various groups: the entertainment industry; criminal networks; new real estate investors; the homeless; the abject immigrants; extreme right-wing organisations; and finally, the many movements of the city, activists and initiative groups to save, or at least improve, problem-ridden public space. There is now no doubt that Greek public space has regained its lost political dimension. As far as urban planning is concerned, public space in Athens constitutes an ideal field to investigate new strategies for regaining and re-familiarising ourselves with such space, removed from the architectural standards of previous decades. Recent attempts to design public space are influenced by self-managed parks, occupation / squatting movements and alternative economy networks. It isn't therefore a matter of chance, that the proposals presented at the exhibition investigate new strategies for direct citizen participation; new programmes for meetings and open assemblies; but also new models of production, such as the formation of urban plantations.

By abandoning models of consumerism and the search for well-being, which dominated the previous decade, contemporary architecture has gained the capacity to recapture its social role. After a decade of professionalism and architectural opportunism, a turn towards research and experimentation can be discerned.

Contemporary architecture has greater communications power than ever before, which allows it to investigate and propose new strategies for design, new ways to perceive the city, but also new models for living.

The Greek entry in the 13th International Architecture Exhibition focuses on eight architectural narratives about Athens from an equal number of groups. Specific projects deal in different ways with the problems facing Athens today. On the one hand there are proposals, which investigate new strategies for intervention in Athenian public space, which could be implemented immediately (AREA, S. Buerger & D. Katsota), and also proposals that introduce new models of living and

κονικής επικεντρώνεται σε οκτώ αρχιτεκτονικές αφηγήσεις για την Αθήνα από ισάριθμες ομάδες δημιουργών. Τα συγκεκριμένα έργα αντιμετωπίζουν με διαφορετικούς τρόπους τα προβλήματα της σύγχρονης Αθήνας. Από τη μια πλευρά περιλαμβάνονται προτάσεις που διερευνούν νέες στρατηγικές παρέμβασης στον αθηναϊκό δημόσιο χώρο, οι οποίες θα μπορούσαν να εφαρμοστούν άμεσα (AREA, S. Buerger & Δ. Κατσώτα), αλλά και προτάσεις που εισάγουν νέα μοντέλα διαβίωσης και αστικής συμπεριφοράς (Γ. Αίσωπος, Α. Αντονάς). Ενώ από την άλλη πλευρά παρουσιάζονται αντιπροσωπευτικά δείγματα μιας νέας κριτικής, στοχαστικής, αρχιτεκτονικής η οποία αξιοποιεί τα αρχιτεκτονικά εκφραστικά μέσα, ώστε να μεταφέρει μηνύματα και να υποδείξει νέες, εναλλακτικές, δυνατότητες για τη σύγχρονη πόλη (Point Supreme Architects). Στην κατεύθυνση αυτή παρουσιάζονται αφηγήσεις που εξιστορούν την εξέλιξη της κρίσης με αλληγορική διάθεση (draftworks*) και αναφορές στην ιστορία της αρχιτεκτονικής της πόλης (Α. Αγγελιδάκης), αλλά και πρωτότυπες καταγραφές της νέας αθηναϊκής ανθρωπογεωγραφίας (decaARCHITECTURE).

Η ταυτόχρονη παρουσίαση της σχεδιαστικής πρακτικής των δημιουργικών ομάδων της Αθήνας με την τοπική αστική παράδοση και τους μετασχηματισμούς του δημόσιου χώρου έχει στόχο τη χαρτογράφηση του νέου κοινού εδάφους που διαμορφώνεται στην Αθήνα της κρίσης. Το κοινό έδαφος των νέων δημιουργικών ομάδων της Αθήνας μπορεί να αναζητηθεί μέσα από την ανώνυμη παράδοση της πολυκατοικίας και τη δυνατότητα της να φιλοξενήσει προγράμματα δημόσιου ενδιαφέροντος και κοινής χρήσης. Μπορεί ακόμη να αναζητηθεί μέσα από τις απόπειρες διεκδίκησης του δημόσιου χώρου, τις ακτιβιστικές δράσεις των πολιτών και τις απόπειρες αφομοίωσής τους στο σχεδιασμό. Τέλος, το κοινό έδαφος μπορεί να αναζητηθεί μέσα από την ανάπτυξη νέων δικτύων επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ των δημιουργικών ομάδων της πόλης.

Η ελληνική συμμετοχή στην 13^η Διεθνή Έκθεση Αρχιτεκτονικής επιδίωξε τη συγκέντρωση ενός πλούσιου υλικού παρουσίας των διαφορετικών δημιουργικών ομάδων της Αθήνας. Η ετερογένεια του παρουσιαζόμενου υλικού εκφράζει τη βασική ιδεολογική θέση ότι η ανασυγκρότηση μιας πόλης σε κρίση δεν μπορεί να προέλθει παρά μόνο μέσα από τη συνεργασία όλων των δημιουργικών δυνάμεων της. Τόσο από πάνω προς τα κάτω (top-down) όσο και από κάτω προς τα πάνω (bottom-up). Αντίστοιχα ο ιδιαίτερος τρόπος έκθεσης στο ελληνικό περίπτερο επιχειρεί να αμβλύνει τις διαφορές που χωρίζουν τις δημιουργικές ομάδες της πόλης. Η δημιουργία ενός τρισδιάστατου μωσαϊκού για την παρουσίαση των εκθεμάτων συνενώνει τις ετερόκλητες ψηφίδες σε ένα συλλογικό έργο και υποδεικνύει, συμβολικά, την ιδιαίτερη σημασία ενός κοινού –αθηναϊκού– εδάφους.

urban behaviour (Y. Aesopos, A. Antonas). While, on the other hand, a series of representative examples of a new critical, deliberative architecture are presented, an architecture which makes use of the expressive media that architecture encompasses, in order to transmit messages and to point out new, alternative possibilities for the contemporary city (Point Supreme Architects). This line of inquiry includes narratives, which recount the evolution of the crisis from an allegorical standpoint (draftworks*) and make references to the history of the architecture of the city (A. Angelidakis), but also original records of a new Athenian anthropogeography (decaARCHITECTURE).

A concurrent presentation of the design practice of creative groups in Athens, alongside local urban traditions and transformations of public space aims to chart the new common ground being shaped in Athens by this crisis. The common ground of new creative teams in Athens may be sought through the vernacular tradition of the polykatoikia and its capacity to host public interest programmes and common use programmes. It can further be sought through attempts to challenge for public space, activist actions by citizens and attempts to assimilate these into the design process. Finally, common ground can be sought by developing new communications and collaboration networks between creative groups in the city.

The Greek entry for the 13th International Architecture Exhibition sought to gather a wealth of presentation material from various creative groups in Athens. The heterogeneity of the material presented expresses the basic ideological position that the reconstruction of a city in crisis can come about only through the collaboration of all its creative forces, both from a top-down and from a bottom-up standpoint. Correspondingly, the particular manner in which the Greek pavilion will exhibit the entry, attempts to soften the differences that separate the creative groups in the city; creating a three-dimensional mosaic, in order to present the exhibits, merges disparate tesserae into a collective work and indicates symbolically the particular significance of a common – Athenian – ground.

THE CRISIS OF PUBLIC SPACE AND THE RECOVERY OF THE COMMONS

This chapter investigates the crisis of public space in Athens, focusing on counterbalancing and/or complementary urban forces. Urban decay is presented alongside attempts being made to reutilise central areas; while programmes for urban renewal are examined alongside the appearance of activist initiatives to recover the commons.

G. Panetsos points out a forgotten aspect of the city's history, describing the common ground of neoclassical Athens. D. Galani and P. Tournikiotis refer to older as well as more recent regeneration plans for public space in Athens, while E. Constantopoulos delves into the architecture of reusing old Athenian buildings. Y. Aesopos analyses the phenomenon of urban diffusion and its relationship to consumerism and the economic crisis. A. Kalandides points out the various versions of contemporary Athenian identity.

Photographs by D. Michalakis record the harsh face of the social and economic crisis and its impact on public space in Athens. The work of street artist b. constitutes a representative sample of the younger generation of artists, who seek new escape routes for expression. The relationship of public space with contemporary Athenian art is analysed in detail by Y. Tzirtzilakis. P. Babasikas and M. Katsounaki seek the different faces of contemporary Athens through photography and cinema.

N. Anastasopoulos and Th. Doxiadis focus on the political dimension of Athenian public space and the renewed interest in recovering the commons. Along these lines three citizen initiatives for public space are also presented: the emblematic example of the self-managed Park on Navarinou Street, the local/athens group and the temporary park at Demosio Sema. Also presented is the first prize of the competition brought about by the public debate about the fate of the buildings that are next to the new Acropolis Museum and the ambitious plan for the Faliron waterfront development.

Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ ΚΑΙ Η ΑΝΑΚΤΗΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ

Στην ενότητα αυτή διερευνάται η κρίση του αθηναϊκού δημόσιου χώρου. Η παρουσίαση επικεντρώνεται σε αντίρροπες ή και συμπληρωματικές αστικές δυνάμεις. Το φαινόμενο της αστικής αποσύνθεσης παρουσιάζεται παράλληλα με τις προσπάθειες επανάχρησης των κεντρικών χώρων. Ενώ τα προγράμματα αστικής ανανέωσης εξετάζονται δίπλα από την εμφάνιση ακτιβιστικών πρωτοβουλιών για την ανάκτηση των κοινών.

Ο Γ. Πανέτσος υποδεικνύει μια ξεχασμένη πτυχή της ιστορίας της πόλης περιγράφοντας το κοινό έδαφος της νεοκλασικής Αθήνας. Οι Ν. Γαλάνη και Π. Τουρνηκιάτης αναφέρονται σε παλαιότερα αλλά και νέα σχέδια ανάπλασης του αθηναϊκού δημόσιου χώρου, ενώ ο Η. Κωνσταντόπουλος εμβαθύνει στην αρχιτεκτονική της επανάχρησης παλαιών αθηναϊκών κτιρίων. Ο Γ. Αίσιωπος αναλύει το φαινόμενο της αστικής διάχυσης και τη σχέση του με τον καταναλωτισμό και την οικονομική κρίση. Ενώ ο Α. Καλαντίδης επισημαίνει τις πολλές διαφορετικές εκδοχές της σύγχρονης αθηναϊκής ταυτότητας.

Μέσα από τις φωτογραφίες του Δ. Μιχαλάκη καταγράφεται το σκληρό πρόσωπο της κοινωνικής και οικονομικής κρίσης στον αθηναϊκό δημόσιο χώρο. Το έργο του b. αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα της νεότερης γενιάς δημιουργών που αναζητούν διαφορετικές διεξόδους έκφρασης. Η σχέση του δημόσιου χώρου με τη σύγχρονη αθηναϊκή τέχνη αναλύεται διεξοδικά από τον Γ. Τζιτζιλάκη. Ενώ οι Π. Μπαμπασίκας και Μ. Κατσουνάκη αναζητούν τα διαφορετικά πρόσωπα της σύγχρονης Αθήνας μέσα από τη φωτογραφία και τον κινηματογράφο.

Οι Ν. Αναστασόπουλος και Θ. Δοξιάδης επικεντρώνονται στην πολιτική διάσταση του αθηναϊκού δημόσιου χώρου και στο ανανεωμένο ενδιαφέρον για την ανάκτηση των κοινών. Στην κατεύθυνση αυτή παρουσιάζονται τρεις πρωτοβουλίες πολιτών για τον δημόσιο χώρο: το εμβληματικό παράδειγμα του αυτοδιαχειριζόμενου Πάρκου Ναυαρίνου, η ομάδα λόκαλ/athens και το προσωρινό πάρκο Δημοσίου Σήματος. Παρουσιάζεται ακόμη το πρώτο βραβείο του διαγωνισμού που προκάλεσε η δημόσια συζήτηση για την τύχη των κτιρίων που γειτνιάζουν με το νέο μουσείο της Ακρόπολης και το φιλόδοξο σχέδιο ανάπλασης του φαληρικού όρμου.

MADE IN ATHENS 1833-1933: ΚΟΙΝΟ ΚΑΙ ΜΗ ΚΟΙΝΟ ΕΔΑΦΟΣ

MADE IN ATHENS 1833-1933: COMMON AND UN-COMMON GROUND

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΠΑΝΕΤΣΟΣ | GEORGIOS A. PANETSOS

Στον τομέα της αρχιτεκτονικής το «made in Greece» ισοδυναμεί ήδη από τον όψιμο 19^ο αιώνα με «made in Athens». Η ελληνική αρχιτεκτονική επικεντρώνεται εν πολλοίς στην Αθήνα και τη μητροπολιτική περιοχή της. Είναι ενδεικτικό ότι από τα περίπου 600 έργα και μελέτες που δημοσιεύθηκαν στην Επετηρίδα Ελληνικής Αρχιτεκτονικής,¹ που εκδίδει το περιοδικό «Δομές» τα τρία τελευταία χρόνια, πάνω από το 50% βρίσκεται εντός των ορίων της Αττικής και ένα πολύ μεγάλο μέρος των εκτός Αττικής έργων αποτελεί προϊόν αθηναϊκών γραφείων. Παραμένει γεγονός ότι η Θεσσαλονίκη, η Κρήτη και σε μικρότερο βαθμό άλλα περιφερειακά κέντρα διαθέτουν αρχιτεκτονική παραγωγή και αρχιτέκτονες με ευρύτερη αναγνώριση, χωρίς ωστόσο να μπορούμε να μιλάμε για τοπικές «σχολές» αρχιτεκτονικής με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Στην Αθήνα είναι συγκεντρωμένο το μεγαλύτερο ποσοστό των αρχιτεκτόνων και ακόμη το μεγάλο ποσοστό της δύναμης πελατείας τους. Αυτή οι αρχιτέκτονες στην Ελλάδα, σε αντίθεση με την υπόλοιπη Ευρώπη, μοιράζονται με πολλούς κλάδους επαγγελματιών (μηχανικούς, υπομηχανικούς και άλλους) που, χωρίς κατάλληλες σπουδές, εξακολουθούν να έχουν παρόμοια επαγγελματικά δικαιώματα. Μεγάλο τμήμα του ελληνικού πληθυσμού –μεταξύ αυτών και απόφοιτοι πανεπιστημίου– εξακολουθεί να αγνοεί τη διαφορά μεταξύ αρχιτεκτόνων και πολιτικών μηχανικών ή μεταξύ αρχιτεκτόνων και επαγγελματιών άλλων ειδικοτήτων. Οι αρχιτέκτονες έχουν κοινή επαγγελματική εκπροσώπηση με

When talking about architecture, starting with the late 19th century, 'made in Greece' is equivalent to 'made in Athens'. Greek architecture is largely concentrated in Athens and its metropolitan area. It is indicative that of the approximately 600 projects included in the Greek Architecture Yearbook,¹ published by the review Domés these past three years, over 50% are within the boundaries of Attica and a very large percentage of the projects outside Attica are the work of Athenian practices. Despite the fact that Thessaloniki, Crete and, to a lesser extent, other regional centres produce architecture and architects who are broadly recognised, we cannot, nevertheless, talk about local 'schools' of architecture with their own attributes. Athens brings together the greatest concentration of architects, and an even bigger percentage of their potential clientele, which architects in Greece, in contrast with the rest of Europe, continue to share with many other professionals (engineers, assistant engineers, and others), who, without having followed the appropriate academic courses, continue to enjoy similar professional rights. A large segment of the Greek population –including university graduates– continues to remain ignorant of the differences between architects and civil engineers, or between architects and other fields of professional expertise related to construction. Architects share the same professional representation/organisation with all branches of engineering and bear the professional title

1. Stephan Buerger, Δήμητρα Κατσώτα και Γεώργιος Α. Πανέτσος, (επιμ.), ΔΟΜΕΣ 2010 – Επετηρίδα Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Αθήνα 2010. Stephan Buerger, Δήμητρα Κατσώτα και Γεώργιος Α. Πανέτσος, (επιμ.), ΔΟΜΕΣ 2011 – Επετηρίδα Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Αθήνα 2011. Γεώργιος Α. Πανέτσος, (επιμ.), ΔΟΜΕΣ 2012, Επετηρίδα Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Αθήνα 2012.

2. Juhani Pallasmaa, «Η σημασία του αρχιτεκτονικού πολιτισμού», στο Stephan Buerger, Δήμητρα Κατσώτα και Γεώργιος Α. Πανέτσος, (επιμ.), ΔΟΜΕΣ 2010 - Επετηρίδα Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Αθήνα 2010. τ.1, σ. 8.

3. Τον όρο εισήγησε η Ελένη Φεσσά το 1984 για να περιγράψει τη σύντομη περίοδο ακμής της ελληνικής αρχιτεκτονικής περί το 1960. (βλ. Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ, «Αρχιτεκτονική επίσημη και «γοήτρου» στη μεταπολεμική Ελλάδα. 1945-1975», Θέματα Χώρου+Τεχνών 15/1984, σ. 45. Αναδημοσίευση: «Prestige architecture in Greece: 1945-1990», στο Helen Fessas-Emmanouil, Essays on Neohellenic Architecture, Αθήνα 2001, σ. 166). Ακολουθώντας διαρρέσεις πολιτικής ιστορίας ορίζει ως τέλος της περιόδου αυτής το 1967, έτος κατάλυσης του δημοκρατικού πολιτεύματος. Κρίνοντας από τη θεματολογία, τις αναζητήσεις και την ποιότητα της αρχιτεκτονικής της περιόδου 1967-73, θεωρούμε ότι η λήξη της «άνοιξης» πρέπει να τοποθετηθεί το 1973, με την πετρελαϊκή κρίση στο διεθνές πεδίο και τη γενική αποσταθεροποίηση του δικτατορικού καθεστώτος στο εσωτερικό.

όλες τις ειδικότητες των μηχανικών και φέρουν τον επαγγελματικό τίτλο «αρχιτέκτων μηχανικός». Αυτό δείχνει σε κάποιο βαθμό ποια είναι η επίσημη αντίληψη για το ρόλο της αρχιτεκτονικής. Αντιμετωπίζεται ως επιστημονικού χαρακτήρα τεχνική δραστηριότητα, όχι ως πολιτισμική έκφραση. Εργαλειοποιείται.

Ουσιαστικά ποτέ δεν αναπτύχθηκαν επαρκώς στην Ελλάδα τα συστατικά αυτού που ορίζεται ως αρχιτεκτονικός πολιτισμός: «η πολύπλοκη οντότητα της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και η διατήρησή της, η αλληλεπίδραση της αρχιτεκτονικής πρακτικής και των προϋποθέσεών της, οι θεσμοί και οι αρχές που δραστηριοποιούνται στον τομέα των κατασκευών [...], η αλληλεπίδραση της έρευνας, της κριτικής, της εκπαίδευσης και της πληροφορίας [...], το πώς αυτή η μορφή τέχνης θεωρείται και αποτιμάται από την κοινωνία στο σύνολό της, [πράγμα] που σχετίζεται με τους τρόπους, με τους οποίους η τέχνη του κτίζειν είναι θεμελιωμένη και ριζωμένη στη συνείδηση, τις προσδοκίες και τις αξίες της κοινωνίας».²

Στον τομέα των αρχιτεκτονικών θεσμών τα τελευταία 30 χρόνια, τα χρόνια της προετοιμασίας της σημερινής γενικευμένης κρίσης, αποσυντέθηκε ό,τι θεμελίωσε η «βραχυβία άνοιξη»³ περί το 1960. Σήμερα πια είναι σαφές ότι συμβάντα όπως η σταδιακή κατάργηση των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών μετά το 1986 με παράλληλη επικράτηση του συστήματος «μελέτης-κατασκευής» για τα δημόσια έργα, οι χαρακτηριστικές αναθέσεις μελετών, η τερατώδης διόγκωση των προϋπολογισμών των έργων, η πλήρης περιφρόνηση προς την ποιότητα, η αμέλεια για την κληρονομιά του Μοντερνισμού ακόμη και σε περιπτώσεις κρατικών ιδιοκτησιών –όπως τα σχολεία, τα μουσεία και τα ξενοδοχεία «Ξενία»–, ακόμη και οι προβλέψεις του ΓΟΚ85 που διαιώνιζαν σε νέα μορφή το πρόβλημα της αυθαίρετης δόμησης, δεν ήταν ζητήματα αβλεψίας, αναποτελεσματικότητας ή, έστω, έλλειψης παιδείας, αλλά δομικά στοιχεία ενός διεφθαρμένου συστήματος.

Στο πεδίο των θεσμών περί την αρχιτεκτονική η Ελλάδα είναι ένα απομονωμένο νησί.

Όστόσο στο πεδίο της αρχιτεκτονικής ως πειθαρχίας η Ελλάδα κάποτε μοιράζεται το κοινό έδαφος. Ως κοιτίδα

'architect engineer'. This indicates, to a certain extent, what the official perception is concerning the role of architecture. It is viewed as a technical activity of a scientific nature, not as a cultural expression; it is, in fact, viewed as a tool.

Essentially, the components of what is termed architectural culture have never been sufficiently developed in Greece; that is to say: “the complex entity of architectural heritage and its conservation; the interaction of architectural practice and its prerequisites; the institutions and authorities active in the field of construction [...], the way in which this art form is perceived and valued by society in its entirety, which is connected to the ways in which the art of building has its foundations in and is rooted in the conscientiousness, the expectations, and the values of society”.²

In the field of architectural institutions over the past 30 years, the years that laid the ground for the current general crisis, everything that was set up in the “short-lived spring”³ circa 1960 disintegrated. Now it is clear that events such as the gradual abolition of architectural competitions after 1986, when the system of 'design / build' took hold for public works; favouritism in the commissioning of design projects; the monstrous inflation of project budgets; the complete contempt shown for quality; the neglect shown towards the heritage of Modernism even in instances of state property –such as schools, museums, and the Xenia hotels– even the provisions of the Building Code of 1985, which perpetuated the problem of illegal building in a new form, were not issues of oversight, ineffectiveness, or, even, lack of education or culture, but structural elements of a corrupt system.

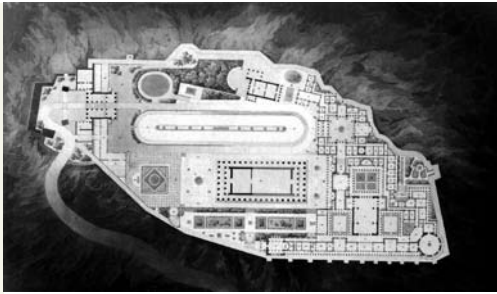
In the field of institutions dealing with architecture, Greece is an isolated island.

However, in the field of architecture as a discipline, Greece sometimes shares common ground. As the cradle of classical architecture and the locus where the classical language was cultivated for centuries, it con-

1. Stephan Buerger, Dimitra Katsota and Georgios A. Panetsos (eds) DOMES 2010 – Greek Architecture Yearbook, Athens 2010. Stephan Buerger, Dimitra Katsota and Georgios A. Panetsos (eds) DOMES 2011 – Greek Architecture Yearbook, Athens 2011. Georgios A. Panetsos (eds) DOMES 2012 – Greek Architecture Yearbook, Athens 2012.

2. Juhani Pallasmaa, 'The importance of architectural culture', in Stephan Buerger, Dimitra Katsota and Georgios A. Panetsos, (eds), DOMES 2010 – Greek Architecture Yearbook, Athens 2010, vol. 1, p. 8.

3. The term was introduced by Helen Fessas in 1984, in order to describe the short period when Greek architecture flourished circa 1960 (see Eleni Fessas-Emmanouil, 'Official' and 'prestige' architecture in post-war Greece. 1945-1975, Design + Art in Greece 15/1984, p. 45. Reprinted as: 'Prestige architecture in Greece: 1945-1990' in Helen Fessas-Emmanouil, Essays on Neohellenic Architecture, Athens 2001, p. 166). Following the divisions of political history, she designates 1967 as the end of this period, the year of the dissolution of democracy. Judging from the themes, the quests, and the quality of architecture of the period 1967-1973, we consider that the end of that 'spring' should be deemed to be 1973, when the oil crisis hit the international markets and there was a general destabilisation of the junta in Greece.

Karl Friedrich Schinkel, Σχέδιο βασιλικών ανακτόρων επί της Ακροπόλεως. Γενική κάτοψη. 1834.

Karl Friedrich Schinkel, Plan of the royal palace on the Acropolis (project). General ground plan. 1834.

της κλασικής αρχιτεκτονικής και ως πεδίο καλλιέργειας της κλασικής γλώσσας επί αιώνες αποτελεί ουσιώδες συστατικό του.

Το 1828 ορίστηκε μετά τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας ως κυβερνήτης του νεοσύστατου ελληνικού κράτους ο κόμης Ιωάννης Καποδίστριας, σλοβενικής προέλευσης και ελληνικής και ελληνοκυπριακής καταγωγής, διαδοχικά υπουργός Εξωτερικών της Ιονίου Πολιτείας, εισηγητής του συστήματος των καντονίων της Ελβετικής Ομοσπονδίας και υπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας. Την περίοδο αυτή η αρχαία ρυθμολογία συνιστά το κοινό έδαφος της διεθνούς αρχιτεκτονικής. Περιοδεύοντας στην Ευρώπη μέσα στο κλίμα του Νεοκλασικισμού, του Greek Revival και του αναδυόμενου Neogrec, ο Καποδίστριας κάλεσε τους αρχιτέκτονες και τους μηχανικούς της Ευρώπης να μετακομίσουν στην Ελλάδα⁴ και να βοηθήσουν στην ανοικοδόμηση του νέου κράτους, ενός κράτους ελευθερίας πάνω στα χαλάσματα της παλαιάς τάξης στο περιβάλλον των μνημείων-προτύπων και μιας νέας κοινωνίας μέσα από την κοινότητα των απογόνων των αρχαίων Ελλήνων,⁵ σχεδόν στην υλοποίηση μιας ουτοπίας.⁶ Αρκετοί ανταποκρίνονται. Ελλείψει Ελλήνων αρχιτεκτόνων, οι ξένοι στελεχώνουν το αρμόδιο για την ανοικοδόμηση Αρχιτεκτονικό Τμήμα, έναν πυρήνα στοχασμού και εφαρμογής της αρχιτεκτονικής και ακόμη μελέτης της αρχαίας και μεταγενέστερης αρχιτεκτονικής του τόπου. Η απ' ευθείας και επί τόπου επαφή των ξένων νέων αρχιτεκτόνων με τα πρότυπα του νεοκλασικού ύφους, αλλά και τη μεταγενέστερη αρχιτεκτονική, ανανεώνει την έμπνευση και παρέχει σχεδιαστικές ελευθερίες που δεν προσέφεραν οι τυπικές δημοσιεύσεις. Τους επιτρέπει να κατανοήσουν μερικά ου-

stitutes an essential component of these.

In 1828, following the Greek War of Independence, Count Ioannis Capodistrias, of Slovenian origin and Greek and Greek Cypriot descent, was appointed Governor of the newly-established Greek state; he had been Minister of Foreign Affairs of the Septinsular Republic, he introduced the system of cantons to the Swiss Federation, and served as Minister of Foreign Affairs of Russia. During this period, the classical orders constituted the common ground of international architecture. Touring Europe within the climate of neo-Classicism, the Greek Revival, and the emerging Neo-Grec, Capodistrias invited architects and engineers from Europe to relocate to Greece⁴ and to assist in building the new state, a State of liberty, created on the ruins of the old order alongside the relics of the model/prototypical monuments. A new society was born out the community of the descendants of the ancient Greeks,⁵ in effect, it was almost like implementing a utopia.⁶ Many took up the challenge. With a lack of Greek architects, foreigners began to staff the Architectural Department, which was responsible for rebuilding, and a nucleus for reflection on and implementation of architecture, and even the study of the ancient and later architecture of the country. The direct, on-site contact these young foreign architects had with the models of the neo-Classical style, but also with later architecture, renewed their inspiration and provided them with design liberties which most formal publications could not offer. It allowed them to comprehend certain fundamental features of ancient Greek architecture, such as the limited size and the perceived small scale of even the greatest monuments, the accuracy of proportion; the unity, on the one hand, of construction and form, and, on the other, structure and order, the organic quality of deviation from standardisation, restraint of decoration, the use of colour...

The year 1833 marks the start of the procedure of designing a town plan for Athens, which had been chosen to be the capital city, with all the symbolic weight this bore, despite the fact that it was, at that time, simply a deserted little town around the Acropolis. The Athenians' self-centred and myopic interests impeded the implementation of an insightful and expressive neo-Classical plan put together by Stamatios Kleanthes and Eduard Schaubert. In a society which resists all form of programming, in other words any collective/social com-

4. Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, «Οι πρώτοι Έλληνες μηχανικοί», Τεχνικά Χρονικά 4, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1988, σσ. 63-8.

5. Γεώργιος Πανέτσος, «Η συγκρότηση του αθηναϊκού νεοκλασικισμού», στο Χαράλαμπος Μπούρας, Μ. Β. Σκελλαρίου, Κωνσταντίνος Σπ. Στάικος, Εύη Τουλούπα, Αθήνα, Αθήνα 2000, σ. 402.

6. Alexander Tzonis και Alcestis Rodi, Greece. – (Modern architectures in History), Λονδίνο 2012, σ. 11.

7. Γεώργιος Πανέτσος, ε.α., σσ. 406-7.

σιώδη χαρακτηριστικά της αρχαίας αρχιτεκτονικής, όπως το περιορισμένο μέγεθος και την αντιληπτή μικρή κλίμακα ακόμη και των μεγάλων μνημείων, την ακρίβεια των αναλογιών, την ενότητα αφ' ενός κατασκευής και μορφής και αφ' ετέρου δομής και ρυθμού, την οργανικότητα των παρεκκλίσεων από την τυποποίηση, τη συγκράτηση της διακόσμησης, τη χρήση του χρώματος...

Το έτος 1833 σημαίνει την έναρξη της διαδικασίας πολεοδομικού σχεδιασμού της Αθήνας, που είχε επιλεγεί ως πρωτεύουσα για το συμβολικό βάρος της, παρ' όλο που τότε ήταν μόνο μια ερειπωμένη πόλη κάτω από την Ακρόπολη. Τα ιδιότελη και μυωπικά συμφέροντα των Αθηναίων εμποδίζουν την εφαρμογή του διορατικού και εκφραστικού νεοκλασικού σχεδίου των Σταματίου Κλεάνθη και Eduard Schaubert. Σε μια κοινωνία που απωθεί κάθε προγραμματισμό, δηλαδή κάθε συλλογική/κοινωνική δέσμευση, η θέση της αρχιτεκτονικής είναι αβέβαιη. Η συμβολή της απωθείται ακόμη περισσότερο στο βαθμό που αποτελεί παράγοντα οργάνωσης, άρα παγίωσης σχέσεων. Έτσι ο σχεδιασμός μετατρέπεται σε αλυσιτελή πρακτική και εν τέλει αυτο-ηττάται. Η ίδια νοστορπία εμποδίζει μέχρι σήμερα κάθε σοβαρή προσπάθεια πολεοδομικού σχεδιασμού. Το έδαφος είναι ασταθές.

Οι ξένοι αρχιτέκτονες συντελούν αποφασιστικά στην ανοικοδόμηση της Αθήνας σε ενιαίο νεοκλασικό ύφος, τη διεθνή αρχιτεκτονική γλώσσα της εποχής. Δημιουργείται σταδιακά μια εν πολλοίς συγχρονική πόλη ανάμεσα στην κλασική αρχαιότητα και την (τότε) σύγχρονη εποχή. Η αρχιτεκτονική της πατά στο κοινό έδαφος.

Ο Karl Friedrich Schinkel, χωρίς να έχει επισκεφθεί τον τόπο, προσδιορίζει σε κείμενο της 24^{ης} Ιανουαρίου 1833, έπειτα από ερώτημα του διαδόχου Μαξιμιλιανού της Βαυαρίας, «την ιδεώδη για την Αθήνα αρχιτεκτονική». Διατυπώνει τις αρχές μιας ελεύθερης οργανικής αρχιτεκτονικής με ρομαντική χροιά, που, αντί για την επάνληψη γνωστών προτύπων, θα επέτρεπε μια πραγματική «συνέχιση της ιστορίας». Εκφράζεται σαφώς εναντίον μιας αρχιτεκτονικής «κατά τα προ πολλού τετριμμένα νεοϊταλικά ή νεογαλλικά πρότυπα, όπου η παρεξηγημένη έννοια της συμμετρίας προξενεί τόση ανία και προσποίηση» και επιμένει στο ότι «ο αρχιτέκτων θα όφειλε να εμβαθύνει στη φύση του τρόπου ζωής και της τοποθεσίας και να αξιοποιήσει για το έργο του τα πάμπολλα πλεονεκτήματά της».⁷ Σχεδιάζει τα βασιλικά ανάκτορα πάνω στην Ακρόπολη ως σύνθεση χαμηλών πτερύγων γύρω από αίθρια που περιβάλλει τα αρχαία μνημεία, αποκαθαρμένα από τις προσθήκες των αιώνων.

Κυριάκος Κρόκος και Γιώργος Μακρής, Νέο Μουσείο Ακρόπολης. Γενικό τοπογραφικό. 1990.

Kyriakos Krokos and Yiorgos Makris, The New Acropolis Museum (project). Site plan. 1990.

mitment, the position of architecture was uncertain. Its contribution was repulsed even more to the extent that it constitutes a factor for organisation, and therefore consolidation, of relationships. Thus, planning was transformed into an ineffectual practice and ultimately became self-defeating. The same mindset impedes any serious effort in town planning to this day. The ground is unstable.

Foreign architects made a decisive contribution to rebuilding Athens in a uniformly neo-Classical style, in the international architectural language of the times. Gradually, a mostly modern city arose between classical antiquity and what was (then) contemporary modernity. Its architecture rested on common ground.

Without ever visiting Greece, Karl Friedrich Schinkel authored a document on 24 January 1833 on "the ideal architecture for Athens", in response to a query by Crown Prince Maximilian of Bavaria. It sets out the principles of a unconstrained organic kind of architecture, tinged with Romanticism, which, instead of merely reproducing familiar models, would allow for a true

4. Maro Kardamitsi-Adami, 'The first Greek engineers', *Technika Chronika* 4, October – December 1988, pp. 63-8.

5. Georgios Panetsos, 'The Formation of Athenian neo-Classicism', in Charalambos Bouras, M.B. Sakellariou, Konstantinos Sp. Staikos, Evie Touloupa, Athens, *From the Classical Period to the Present Day* (5th century B.C.-A.D. 2000), Athens 2000, p. 402.

6. Alexander Tzonis and Alcestis Rodi, *Greece. – (Modern architectures in History)*, London 2012, p. 11.

7. Georgios Panetsos, *ibid*, pp. 406-7.

Theophil Hansen, Σχέδιο της Πενταλογίας (Μουσείο, Πανεπιστήμιο, Ακαδημία, Οφθαλμιατρείο, Καθεδρικός Ναός). Όψη προς τη Λεωφόρο Πανεπιστημίου. 1859.

Theophil Hansen, Design for the Athens Pentalogy (Museum, University, Academy, Eye Clinic, Cathedral) (project). Panepistimiou Avenue elevation. 1859.

Η μορφή του πλέγματος των δομημένων πτερυγών και των αιθρίων και η αναλογία δομημένου-αδόμητου δεν απείχε πολύ από την ανώνυμη σύνθεση του αστικού ιστού της ιστορικής Αθήνας στις υπώρειες του Ιερού Βράχου. Αυτή ήταν γνωστή στον Schinkel μέσω των πρώην μαθητών του Κλεάνθη και Schaubert, που είχαν προβεί σε λεπτομερή αποτύπωση της πόλης και φαίνεται ότι του είχαν αποστείλει αντίστοιχα σχέδια. Η πρόταση του Schinkel παρακάμπτεται υπό το βάρος θετικιστικής και νεωτερίζουσας κριτικής. Ωστόσο παράδοξως, από κοινού με το κείμενο, θέτει αυτή προδρομικά τις πάγιες αρχές της ελληνικής αρχιτεκτονικής, όχι της διεθνιστικής του 19^{ου}, αλλά της τοπικιστικής του 20ού αιώνα, από τον Δημήτρη Πικιώνη (1887-1968) μέχρι τον Κυριάκο Κρόκο (1941-1998): την προσαρμογή στο τοπίο (κάποτε αναγκαστική, λόγω του βραχώδους εδάφους και των δυσκολιών αναμόρφωσής του), τη διάσπαση των όγκων, την εναλλαγή κλειστών, υπόστεγων και υπαίθριων χώρων... Πρόκειται για μια περίπτωση κοινού εδάφους πέραν των συμβατικών χρονικών διακρίσεων και υπολογικών κατανομών.

Η δυναμική, ερευνητική και φιλόδοξη εκκίνηση της αρχιτεκτονικής στην Αθήνα ανακόπτεται μόλις δέκα χρόνια από την έναρξή της. Το Σύνταγμα που χορηγείται μετά την εξέγερση του 1843 αποκλείει τη διατήρηση ξένων υπηκόων σε θέσεις δημοσίων υπαλλήλων. Έτσι μέσα σε λίγους μήνες όλοι παύονται και οι περισσότεροι φεύγουν για τις πατρίδες τους.⁸ Οι έλληνες αρχιτέκτονες που τους διαδέχθηκαν δεν είχαν την πείρα, την παιδεία και το ταλέντο των προκατόχων τους, ούτε τη γνώση και τη διάθεση έρευνας των αρχαίων μνημείων. Έτσι αρχίζει μια περίοδος αμφιβολίας με περιπλανήσεις προς συγκεκριμένες κατευθύνσεις, που σχετίζονται με τις νέες πολιτικές και πολιτισμικές επιδράσεις που η ελληνική κοινωνία και το κράτος δέχονται κατά την πανευρωπαϊκή κρίσιμη δεκαετία του 1840.⁹ Το κοινό έδαφος είναι αυτό που είναι πλέον ασταθές και συρρικνώνεται.

"continuation of history". He expressed himself succinctly against an architecture "in the style of the passé neo-Italian or neo-French models, in which a misunderstanding of symmetry results in such tedious affectation" and insists that "the architect should thoroughly investigate the nature of the lifestyle and location and make the most of its countless advantages for the project in hand".⁷ He designed the royal palace on the Acropolis, as a composition of low wings around atria, which enclosed the ancient monuments, purified of the accretions of centuries. The form of the grid of the structured wings and atria and the proportion of built / not-built did not differ much from the anonymous composition of the urban fabric of historical Athens, on the foothills of the Holy Rock. This was known to Schinkel through his former students, Kleanthes and Schaubert, who had carried out a detailed survey of the city and appear to have sent him their drawings. Schinkel's proposal was bypassed under the burden of positivist and modernising criticism. However, paradoxically, along with the document, this proposal was a forerunner to the established principles of Greek architecture, not the internationalist version of the nineteenth century, but the regionalist twentieth century version, from Dimitris Pikionis (1887-1968) to Kyriakos Krokos (1941-1998): adapting to the landscape (at times perforce, because of the rocky terrain and the difficulties of re-shaping it); breaking up volumes; alternating closed spaces with covered and outdoor ones... This is an instance of common ground beyond the conventional time distinctions and style distributions.

The dynamic, investigative, and ambitious start architecture had in Athens came to a halt just ten years after it commenced. The Constitution granted after the 1843 Revolt prohibited foreign nationals from holding public office. Hence in a few months all were made re-

8. Για τα ενδιαφέροντα και τα επιτεύγματα αυτής της ομάδας, βλ. συνοπτικά Γεώργιος Πανέτσος, ε.α. σσ. 415 κ.ε.

9. Γεώργιος Α. Πανέτσος, «Ζητήματα μαθητείας: Η σχέση Θ. Χάνσεν – Ε. Τσίλλερ και ο αθηναϊκός νεοκλασικισμός», στο Μαριλένα Ζ. Κασσιμάτη, (επιμ.), Ερνέστος Τσίλλερ, Αρχιτέκτων [1837-1923], Αθήνα 2010, σ. 39.

Theophil Hansen, Σχέδιο της Τριλογίας (Εθνική Βιβλιοθήκη, Πανεπιστήμιο και Ακαδημία Αθηνών). Γενική προοπτική άποψη από τη Λεωφόρο Πανεπιστημίου. 1885.

Theophil Hansen, Design for the Athens Trilogy (National Library, University and Academy of Athens). Perspective view from Panepistimiou Avenue. 1885.

Η διαμόρφωση της αθηναϊκής αρχιτεκτονικής του υπολοίπου του 19^{ου} αιώνα καθορίστηκε από τον Δανό Theophil Hansen, που έζησε στην Αθήνα από το 1838 έως το 1846 και στη συνέχεια διέπρεψε στη Βιέννη, ένας πραγματικά διεθνής αρχιτέκτων σε ανύποπτο χρόνο. Συνεχίζοντας την ιστορία, όπως είχε προτείνει ο Schinkel, σχεδίασε μια σειρά έργων ποικίλων χρήσεων, κλιμάκων και βαθμού επιστημότητας για την Αθήνα: το ιδιωτικό μέγαρο Αντωνίου Δημητρίου –μια τριώροφη διπλοκατοικία με καταστήματα στο ισόγειο-, το Αστεροσκοπείο και τον Μητροπολιτικό ναό του Ευαγγελισμού το 1842 και το δημόσιο χαρακτήρα αστικό σύνολο της Τριλογίας (αρχικά Πενταλογίας) με το μέγαρο της Ακαδημίας Αθηνών το 1859. Σε αυτά εμφανίζονται σε απόλυτο συγκεκριασμό η αρχιτεκτονική, η οικοδομική και η διακοσμητική. Η κατασκευαστική απόδοση φτάνει σε τόσο υψηλό επίπεδο, που τα κτίρια ανάγονται σε πρότυπα. Έχουμε ολοκληρωμένο, με βάση την αρχαία ελληνική και ρωμαϊκή διακοσμητική, το ρεπερτόριο των μορφολογικών/οικοδομικών στοιχείων που θα τυποποιηθούν στη συνέχεια ως χαρακτηριστικά της αθηναϊκής αρχιτεκτονικής του όψιμου 19^{ου} αιώνα. Αυτό το ιδίωμα το 1867 ο Th. Hansen ονόμασε Hellenische Renaissance. Εννοούσε μια νέα εκδοχή αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής, ελληνικής, όπως αυτή θα είχε υπάρξει αν είχε βασιστεί σε αρχαία ελληνικά –και όχι ρωμαϊκά, όπως η ιταλική αναγέννηση– πρότυπα. Ουσιαστικά ο Hansen εφάρμοζε μια παράδοση με αναδρομική ισχύ. Αυτήν εφάρμοζε εκτενώς στη Βιέννη, ανάγοντάς την σε ένα άλλο είδος κοινού εδάφους.

Ουσιαστικά όμως και ο ίδιος ο Hansen βαδίζει σε ένα άλλης τάξης κοινό εδάφος, ευρύτερο της αρχιτεκτονικής. Συμμετέχει, ακούσια μάλλον, σε ένα ευρύτερο ρεύμα, που εφευρίσκει παραδόσεις για λόγους εθνικού, οικονομικού, πολιτικού ή και προσωπικού, οφέλους. Οι εφευρημένες παραδόσεις αποτελούν κεντρικό συστατικό των νεωτερικών εθνικών πολιτισμών που αναπτύσσονται κατά τον 19^ο αιώνα. Εισάγουν νέες πρακτικές ή

undant and most returned to their homelands.⁸ The Greek architects who succeeded them did not have the experience, the education, and the talent of their predecessors, nor the knowledge and the disposition to investigate ancient monuments. This marks the beginning of a period of uncertainty, with ramblings in confused directions, which corresponded to the new political and cultural influences that held sway in Greek society and the state during the 1840s, a crucial decade throughout all of Europe.⁹ The common ground had now become unstable and had started to shrink.

The shape of Athenian architecture for the rest of the nineteenth century was defined by the Danish architect Theophil Hansen, who lived in Athens from 1838 to 1846 and later went on to distinguish himself in Vienna, a truly international architect *avant la lettre*. In a continuation of history, as Schinkel had first proposed, he designed a series of buildings for a variety of uses, scales, and degrees of formality for Athens: a private mansion for Antonios Demetriou – a three-storey building with two residences and shops on the ground floor; the Observatory, and the Cathedral Church of the Annunciation in 1842; and the public urban complex of the Trilogy (initially intended as a Pentalogy) with the the Academy of Athens building in 1859. All these display a perfect tempering of architecture, building art, and decoration. The construction was rendered at such a high level that the buildings have become standards. With these we have a complete repertoire of morphological / building elements, based on Ancient Greek and Roman decorative arts, which were to be standardised subsequently and become attributes of Athenian architecture of the late nineteenth century. In 1867, Theophil Hansen christened this idiom Hellenische Renaissance. He meant a new version of Renaissance architecture, but Greek, as that would have been if it had been based on Ancient Greek models instead of the Roman ones on which the Italian Renais-

8. For the interests and achievements of this group, see a concise survey by Georgios Panetsos, *ibid*, pp. 410 on.

9. Georgios A. Panetsos, 'Issues of Apprenticeship: The Relationship Between Theophil Hansen and Ernst Ziller and Athenian Neo-Classicism', in Marilena Z. Kassimati (ed.) *Ernst Ziller, Architect [1837-1923]*, Athens 2010, p. 39.

Άποψη της Αθήνας από την Ακρόπολη. 1874 ή 1875.
View of Athens from the Acropolis. 1874 or 1875.

νέα αντικείμενα με τρόπο που υπονοεί σύνδεση με το παρελθόν συχνά στη βάση κάποιων παραδοσιακών μορφών, κάποτε καθ' υπερβολήν, ενδεχομένως με παραμόρφωσή της ή με τρόπο που προδιαθέτει προς συγκεκριμένη ερμηνεία. Παρέχουν κοινότητα εμπειρίας και προωθούν τις νέες ενιαίες εθνικές ταυτότητες, σε αρχικά διαφοροποιημένες και ετερογενείς ομάδες.¹⁰ Τούτο ακριβώς έκανε η αρχιτεκτονική τού Hansen στην Ελλάδα και την Αυστροουγγαρία εξίσου. Υπακούοντας στους περιορισμούς του τόπου και του χρόνου ανταποκρίθηκε στις διαφορετικές προσδοκίες και τις αξίες τόσο της αθηναϊκής όσο και της βιεννέζικης κοινωνίας.

Ο συνεργάτης του Ernst Ziller, Σάξονας εγκατεστημένος στην Αθήνα από το 1861 μέχρι το θάνατό του, το 1923, ήταν ο εγγυητής της διάδοσης και της συνεπούς χρήσης αυτού του ιδιώματος στην Ελλάδα. Ανεξάρτητα από τις εξαιρετικές επαγγελματικές και άλλες ικανότητες του Ziller,¹¹ η μακρομέρευση της Hellenische Renaissance στην Αθήνα οφείλεται στην απουσία αρχιτεκτονικής εκπαίδευσης υψηλού επιπέδου, που εμπόδιζε τη μετεξέλιξη των προτύπων, άρα και της αθηναϊκής αρχιτεκτονικής αυτή την περίοδο. Το Σχολείο των Τεχνών, που μονοπωλούσε τότε την τεχνική εκπαίδευση, δεν ήταν παρά μια σχολή μέσης στάθμης που παρήγαγε εργοδηγούς και κοσμητογράφους, ικανούς να εφαρμόσουν δεδομένες γνώσεις και στοιχεία, και όχι αρχιτέκτονες με ανανεωτική βούληση και ικανότητα. Σε αυτών τη δράση οφείλεται η ομοιογενής εικόνα της Αθήνας και των κύριων ελληνικών αστικών κέντρων μέχρι τις αρχές του

sance was based. Essentially, Hansen invented a retroactive tradition. He implemented this extensively in Vienna, rendering it into a different kind of common ground.

In effect, however, Hansen himself was treading on a different class of common ground, broader than architecture. He was participating, probably unintentionally, in a broader trend, which invented traditions for reasons of national, economic, political, or even personal benefit. These invented traditions constitute a central ingredient of modern national cultures which developed during the 19th century. They introduced new practices or artefacts, in a manner that implied a connection with the past, often on the basis of some traditional form, at times by exaggeration, possibly by distortion, or in a manner that predisposed towards a particular interpretation. These provided a community of experience and promoted new uniform national identities in what were initially differentiated and heterogeneous groups.¹⁰ Hansen's architecture achieved precisely this in Greece and in the Austro-Hungarian Empire as well. Submitting to the limitations of place and time, he responded to the differing expectations and values of both Athenian and Viennese society.

His collaborator, Ernst Ziller, a Saxon who settled in Athens from 1861 till his death in 1923, was the individual who guaranteed the spread and consistent use of this idiom in Greece. Irrespective of Ziller's exceptional professional and other abilities,¹¹ the long duration of the Hellenische Renaissance in Athens was due to the absence of high-level architectural education, which impeded any paradigm shift, and therefore a shift in Athenian architecture at that time. The School of Arts, which at that time monopolised technical education, was no more than a mid-level school, which produced foremen and decorators, able to apply specific knowledge and data, but not architects with innovative skills and will. Their activity was responsible for the homogeneous image of Athens and most major Greek urban centres up to the start of the twentieth century, when neo-Classicism had long since been superseded everywhere else. A new generation of architects would then set it aside as antiquated; they were Greeks this time, but had nevertheless trained abroad. During that same period, Adolf Loos travelled repeatedly to Greece, became familiar with the interior arrangement of houses on the island of Skyros,¹² and was inspired by

10. Eric Hobsbawm, «Introduction: Inventing Traditions», στο Eric J. Hobsbawm - Terence O. Ranger (επιμ.) *The Invention of tradition*, Cambridge 1983, σσ. 1-14.

11. Μαριλένα Ζ. Κασσιμάτ, (επιμ.), Ερνέστος Τσίλλερ, Αρχιτέκτων [1837-1923], Αθήνα 2010.

12. Burkhardt Rukschio, Roland Schachel, Adolf Loos. *Leben und Werk*, Βιέννη 1982, σσ. 76, 148, 170.

13. ΔΟΜΕΣ, τ.7, 2011.

14. Για την ελληνική πρόσληψη του Μοντερνισμού στην αρχιτεκτονική, βλ. Alexander Tzonis και Alcestis Rodi, ε.α., σσ. 113-6.

20^ο αιώνα, όταν ο νεοκλασικισμός έχει προ πολλού παντού αλλού δύσει. Τότε μια νέα γενιά αρχιτεκτόνων, Ελλήνων αυτή τη φορά αλλά και πάλι σπουδασμένων στο εξωτερικό, το παραμέρισε ως απηχαιωμένο. Την ίδια περίοδο ο Adolf Loos ταξιδεύει επανειλημμένα στην Ελλάδα, γνωρίζει την εσωτερική διάταξη των σπιτιών της Σκύρου¹² και από αυτήν εμπνέεται το Raumplan. Σχεδόν ταυτόχρονα ο (ακόμην) Charles Edouard Jeanneret πραγματοποιεί το Voyage d' Orient.¹³ Η Ελλάδα συμμετέχει και πάλι στη σύσταση του νέου και διαφοροποιημένου κοινού εδάφους. Το 1933 η Αθήνα φιλοξενεί¹⁴ το CIAM IV, με θέμα τη «λειτουργική πόλη», και δέκα χρόνια αργότερα δίνει το όνομά της στο καταστατικό κείμενο της νέας πολεοδομίας...

Το έδαφος της αρχιτεκτονικής, κοινό και μη κοινό, κυριολεκτικά και μεταφορικά, δεν είναι μια σταθερή επικράτεια, την οποία αρχιτέκτονες και κοινωνίες επισκέπτονται για λίγο ή πολύ ή δημιουργούν με την παρουσία και τη δράση τους. Είναι μια περιοχή με μεταβλητά όρια, με σημεία φωτεινά, αλλά και με κρυφές αναδιπλώσεις που η κοινή προσπάθεια κατακτά, αλλά και η δράση ενός και μόνο δημιουργού αρκεί για να αναδείξει.

this to conceive Raumplan. Approximately at the same time, Charles Edouard Jeanneret, as Le Corbusier was still known, carried out his Voyage d' Orient.¹³ Greece participated once again in the introduction of a new and differentiated common ground. In 1933 Athens hosted¹⁴ CIAM IV, on 'The Functional City', and ten years later gave its name to the Athens Charter, a charter for new town planning...

The ground of architecture, common and un-common, literally and metaphorically, is not a stable territory, which architects and societies visit for a short while, or longer, or create with their presence or actions. It is a region with changeable boundaries, with some points bathed in light, while others are secret folds; these can be conquered by joint effort, but the action of a single creative spirit suffices to highlight them.

10. Eric Hobsbawm, Introduction: Inventing Traditions, in Eric J. Hobsbawm - Terence O. Ranger (eds), *The Invention of Tradition*, Cambridge 1983, pp. 1-14.

11. Marilena Z. Kassimati (ed.), Ernst Ziller, *Architect [1837-1923]*, Athens 2010.

12. Burkhardt Rukschio, Roland Schachel, *Adolf Loos, Leben und Werk*, Vienna 1982, pp. 76, 148, 170.

13. *DOMES*, no.7, 2011.

14. For the Greek perception of Modernism in architecture, cf. Alexander Tzonis and Alcestis Rodi, *ibid.*, pp. 113-6.

Ο Γεώργιος Α. Πανέτσος είναι καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Πατρών και επιμελητής της Διεθνούς Αρχιτεκτονικής Επιθεώρησης ΔΟΜΕΣ.

Georgios A. Panetsos is professor at the University of Patras and editor of the international architecture review *DOMES*.

ΜΙΚΡΕΣ ΑΘΗΝΕΣ. ΕΝΑ ΛΙΓΟΤΕΡΟ ΓΝΩΣΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΗΣ ΕΑΧΑ ΑΕ MANY SMALL ATHENS. A LESS KNOWN FACE OF EACA S.A.

ΝΤΟΡΑ ΓΑΛΑΝΗ | DORA GALANI

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ

Προσπαθώντας κανείς να εντοπίσει τα πολλά πρόσωπα της σύγχρονης μητρόπολης μπορεί ενδεχομένως να ανατρέξει στην αρχαία ονομασία της σημερινής πρωτεύουσας της Ελλάδας, που αποδίδεται στον πληθυντικό ως «Αι Αθήναι», πιθανότατα διότι πολλοί διακριτοί μεταξύ τους –αλλά χωρικά και πολιτικά αλληλοεξαρτώμενοι– οικισμοί απάρτιζαν από κοινού ένα δήμο, μία πόλη. Ερμηνεύοντας διασταλτικά μας επιτρέπεται να διακρίνουμε στη χρήση του πληθυντικού την ποικιλία και τις διαφορετικές δομές των διαφόρων περιοχών του Λεκανοπέδιου Αθηνών, που όμως εμφανίζονται ως ένας ενιαίος και πυκνά δομημένος χώρος ανάμεσα στα αττικά βουνά και το θαλάσσιο μέτωπο με περιορισμένες εκτάσεις πρασίνας-αναψυχής, αν εξαιρέσει κανείς τους σημαντικούς αρχαιολογικούς χώρους του ιστορικού κέντρου της πόλης και κάποια ακόμη αστικά κενά.

Σ' αυτόν τον αστικό ιστό, που τα τελευταία 50-60 χρόνια επεκτάθηκε σταδιακά τρόπον τινά σε ομόκεντρους κύκλους γύρω από τα κέντρα Αθήνας και Πειραιά, ώστε να καλύψει ολόκληρο το Λεκανοπέδιο, άλλοτε με άναρχη δόμηση και άλλοτε μέσω της χάραξης ενός επαναλαμβανόμενου κάρναβου με την επανάληψη ενός βασικού δομικού λίθου, της αθηναϊκής πολυκατοικίας, αξίζει να προσπαθήσει να διεισδώσει κανείς αναζητώντας προτάσεις- λύσεις- προσδοκίες για τα κενά του, τα αστικά κενά. Ίσως έτσι καταφέρει να απενοχοποιήσει τη μορφή αυτής της δόμησης, να απενοχοποιήσει το μικρό οικοδομικό τετράγωνο, να αναζητήσει κάτι νέο, που να μεταβάλει την αισθητική του αλλά κυρίως τη λειτουργία του. Να προσπαθήσει, με άλλα λόγια, ερευνώντας επιστημονικά, εμπειρικά αλλά και διαίσθητικά να βρει τους συνδετικούς κρίκους και τις οδούς επικοινωνίας των απομονωμένων μοναχικών κατοίκων ή οικογενειών που «διάγουν» στα χωρίς αυλή ή θέα διαμερίσματα, αλλά που πλέον δεν έχουν, όμως κυρίως δεν διεκδικούν μερίδιο στη διαχείριση του «έξω» χώρου, αφού δεν τους αφορά. Σε πλήρη δηλαδή αντίθεση με τα συμβαίνοντα στην αρχαία πόλη, όπου το ενδιαφέρον επικεντρωνόταν κυρίως στον «δημόσιο χώρο» και δευτερευόντως στον «ιδιωτικό», δηλαδή στις κατοικίες.

ATHENS

Attempting to locate the many aspects of the modern metropolis, one could perhaps refer to the ancient name for the current capital of Greece, which is rendered in a plural form, as “Ai Athenae”, possibly because many spatially and politically interdependent yet individually distinct habitations settlements jointly constituted one deme (municipality), one polis, one city. An expansive interpretation allows us to distinguish in the use of the plural the variety and the different structures of the various areas of the Athens Basin, which however appear as a single, densely structured space amongst the Attic hills and the sea front, with limited expanses of green for recreation, if one can except the major archaeological areas in the historical centre of the city and some additional urban voids.

It is worth attempting to penetrate this urban web, which over the past 50-60 years expanded gradually, in a manner of speaking, in concentric circles around the centres of Athens and Piraeus, until it covered the entire Basin; at times with non planned development and at other times by carving-out a repetitive grid, through the repetition of a basic structural unit: the Athenian polykatoikia; worth seeking proposals / solutions / expectations in its voids, those urban voids. In this way one might attempt to redeem this form of building; to redeem the small city blocks; to pursue something new, which will alter its aesthetic, and primarily its function. To attempt, in other words, to investigate scientifically, experientially, yet also perceptively, in order to seek out all the connections and roads of communications between isolated solitary houses, or families that live in apartments without a yard or a view, but who no longer have and, more importantly no longer contest a share in the management of “out-door” space, as it no longer concerns them. This is in complete contrast with circumstances in the ancient city, where interest was focused primarily on “public space” and only secondarily on “private space”, i.e. houses.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΑΧΑ ΑΕ

Μεγάλα αστικά κενά της σύγχρονης πρωτεύουσας αποτελούν τμήματα της ίδιας πόλης προηγούμενων περιόδων, «σπαράγματα» του δημόσιου χώρου των αρχαίων, των ρωμαϊκών, των βυζαντινών, των τουρκοκρατούμενων κ.λπ. Αθηνών, που εντάχθηκαν στον σύγχρονο αστικό ιστό όπως αυτός εξελίχθηκε γύρω τους και εκ των πραγμάτων τα συμπεριέλαβε, χωρίς όμως καμία ουσιαστική διασύνδεση ή ανάδειξη.

Για την ανατροπή αυτής της κατάστασης δημιουργήθηκε το 1997 η ανώνυμη εταιρία ΕΑΧΑ ΑΕ ως «ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΑΘΗΝΑΣ ΑΕ», ένας ευέλικτος φορέας που θα είχε τη δυνατότητα να υλοποιήσει με μεγαλύτερη ευκολία το Κοινό Πρόγραμμα δύο υπηρεσιών (των τότε Υπουργείων Περιβάλλοντος, Χωροταξίας & Δημοσίων Έργων και Πολιτισμού, σήμερα ήδη Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής και Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού) για την ενοποίηση και τη λειτουργική ένταξη των αρχαιολογικών χώρων στη ζωή του ιστορικού κέντρου της πόλης. Το κοινό αυτό πρόγραμμα καθόριζε την ΕΑΧΑ ΑΕ κύρια ως φορέα υλοποίησης και περιελάμβανε συγκεκριμένα έργα και δράσεις που στόχο είχαν γενικότερα την ανάπλαση του ιστορικού κέντρου, πλην Εξαρχείων. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις παρεμβάσεις στις ιστορικές πλατείες της Αθήνας (Σύνταγμα, Ομόνοια, Μοναστηράκι, Κουμουνδούρου) και σειρά αναπλάσεων οδών, με έμφαση σε πολλές οδούς του εμπορικού τριγώνου της πόλης (Μητροπόλεως, Κολοκοτρώνη, Λέκκα, Πραξιτέλους, Αιόλου από Σταδίου μέχρι Σοφοκλέους, Αθηνάς, Μακρυγιάννη, Απόλλωνος κ.ά.).

Κεντρική ιδέα όμως του όλου εγχειρήματος παρέμεινε η λειτουργική ενοποίηση και συνολική ανάδειξη των 6 πιο σημαντικών αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας (ανάμεσα στους πιο σημαντικούς αρχαιολογικούς χώρους της Ευρώπης) και η αξιοποίησή τους με στόχο την ανάκτηση, αν όχι την εκ νέου διαμόρφωση, της αστικής ταυτότητας της πρωτεύουσας. Η πεζοδρόμηση του σημαντικού οδικού άξονα Διονυσίου Αρεοπαγίτου-Αποστόλου Παύλου, από όπου περνούσαν περίπου 50.000

CONCERNING EAXA S.A.

Portions of the city from previous time periods, “fragments” of Athenian public space from the Ancient Greek, Roman, Byzantine, Ottoman occupation eras etc., constitute major urban voids of the contemporary capital. These were included in the modern urban web, as that developed around them and de facto encircled them, without, however, showcasing them or creating any substantial connection to them.

In 1997, a Société Anonyme was established in order to turn this situation around, called EAXA S.A. or “UNIFICATION OF THE ARCHAEOLOGICAL SITES OF ATHENS S.A.”, a flexible agency, able with greater ease to implement a Joint Programme for two ministries (which were, at that time, the Ministry of Environment, Town Planning and Public Works and the Ministry of Culture, which have presently morphed into the Ministry of the Environment, Energy and Climate Change and the Ministry of Education, Religious Affairs, Culture and Sport, respectively) in order to unify these archaeological sites and include them functionally into the life of the historic centre of the city. This joint programme designated EAXA S.A. as the implementation agency and included specific projects and actions, whose goal was to regenerate the historical centre, except for Exarcheia. This included interventions in the historical squares of Athens (Syntagma, Omonia, Monastiraki, Koumoundourou) and a number of refurbishments of roads, with greater emphasis being placed on many roads within the commercial triangle of the city (Streets such as Mitropoleos, Kolokotroni, Lekka, Praxitelous, Aioulou –from Stadiou to Sophokleous– Athinas, Makrygianni, Apollonos etc).

The central idea of the whole enterprise remained to create a functional unification and overall to enhance six of the most important archaeological sites in Athens (which are amongst the major archaeological sites in Europe) and to take advantage of them in order to regain, if not to entirely reshape, the urban identity of the capital. The “flagship” project of the programme, as it was characteristically called with pride

Η οδός Διονυσίου Αρεοπαγίτου πριν από την ανάπλαση από την ΕΑΧΑ ΑΕ.

Dionysiou Areopagitou street before its regeneration by EAXA S.A.

οχήματα ημερησίως, υπήρξε η «ναυαρχίδα» του προγράμματος, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε με υπερηφάνεια ο πρώτος πρόεδρος της ΕΑΧΑ ΑΕ και ουσιαστικά ιδρυτής της, ο αείμνηστος Γιάννης Καλαντίδης. Πρόκειται για τον Μεγάλο Αρχαιολογικό Περίπατο της Αθήνας κάτω από το Βράχο της Ακρόπολης. Αυτή η «σπονδυλική στήλη» του Ενοποιημένου Αρχαιολογικού Χώρου, που στη συνέχεια επεκτάθηκε διά της οδού Ερμού προς το Πολιτιστικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων, την Τεχνόπολη στο Γκάζι και προς το Μοναστηράκι διά της οδού Αδριανού (εφαπτόμενη της Αρχαίας Αγοράς και της Στοάς του Αττάλου), θεωρήθηκε και καταγράφηκε από τους περισσότερους ως η μεγαλύτερη μεταπολεμική παρέμβαση στο κέντρο της πόλης και οπωσδήποτε μετέβαλε σημαντικά την εικόνα και τη λειτουργία του. Με αυτόν τον κορμό του Ενοποιημένου Αρχαιολογικού Χώρου έρχονται και συνδέονται οι 6 προαναφερθέντες αρχαιολογικοί χώροι της πόλης, σε αυτόν βρίσκουν διέξοδο, χώρο για περίπατο, για ανάπαυση ή για συναναστροφή οι Αθηναίοι πολίτες συνυπάρχοντας αρμονικά με τους επισκέπτες.

Είναι προφανές ότι η κύρια παρέμβαση της ΕΑΧΑ ΑΕ σχετίστηκε άμεσα με τον δημόσιο χώρο της σύγχρονης πόλης, στους χώρους κοινωνικής συναναστροφής ή απλής περιπλάνησης. Εκεί όπου πραγματοποιήθηκαν σχεδόν όλες οι παρα-αθλητικές εκδηλώσεις των Ολυμπιακών Αγώνων, εκεί όπου ο Αθηναίος παρέμεινε με χαρά για να απολαύσει μian άγνωστη Αθήνα τον Αύγουστο του 2004 αντί να πάει, όπως συνήθιζε, στα νησιά, μια Αθήνα όπως δεν την είχε μέχρι τότε ζήσει ποτέ. Εκεί όπου ως μεσογειακή πόλη η Αθήνα προσκαλεί σχεδόν 8 μήνες του χρόνου τους κατοίκους της. Ίσως να ήταν βέβαια και το τμήμα της πόλης που είχε τη μεγαλύτερη ανάγκη παρέμβασης. Στο πλαίσιο της υλοποίησης του προγράμματος και παράλληλα με όλα τα πρακτικά και τεχνικά προβλήματα ενός έργου σε χώρους με συνεχή διέλευση κοινού αλλά και σε χώρους υπό την εποπτεία μεγάλου αριθμού δημόσιων φορέων, η προσπάθεια της ΕΑΧΑ ΑΕ υπήρξε από την αρχή να είναι «ενάντια στην πόλη καρτ ποστάλ», όπως τοποθετείται και ο Δημήτρης

by the late Yiannis Kalantides, the first chairman of EAXA S.A. and essentially the founder of the company, was to pedestrianise the major access roads – Dionysiou Areopagitou Street and Apostolou Pavlou Street – which were utilised by approximately 50,000 cars per day. This is the Great Archaeological Promenade of Athens, under the Rock of the Acropolis. This is the “spine” of the Unified Archaeological Site, which was later extended through Ermou Street towards the Cultural Centre of the Municipality of Athens; Technopolis, Gazi area; and towards Monastiraki via Adrianou Street (which lies along one side of the Ancient Agora and the Stoa of Attalos). It was considered and noted by most to be perhaps the greatest post-war intervention in the city centre, and it certainly had a significant impact on both its image and its function. The six aforementioned archaeological sites of the city are connected to this main corpus of the Unified Archaeological Site, finding in the promenade an escape space for a walk, for relaxation, or for places to meet other people: where the citizens of Athens could coexist harmoniously with visitors.

It is fairly obvious that the main intervention carried out by EAXA S.A. was directly linked to the public space of the contemporary city, with areas for social interaction, or simple walking paths. This was the location of almost all the non-athletic events of the Olympic Games, where the average Athenians lingered in pleasure to enjoy an unknown side of Athens in August 2004, instead of going off to an island, as usual – an Athens as they had never experienced up to that point in time. It is the place Athens, as a Mediterranean city, invites its inhabitants to enjoy eight months of the year. It was also, indubitably, the portion of the city that stood in the greatest need of an intervention. In implementing this programme and alongside all the practical and technical issues that arise in a project that is carried out in urban spaces characterised by a constant flow of pedestrian traffic but also in areas that are under the supervision of a very large number of public agencies, the efforts of EAXA S.A. were, from the very start, “against the post-card city”, according to Dimitris Filippidis in his book “Athens, Ephemeral and Eternal”. To this end, the decision was made on the one hand to use a very spare architectural vocabulary in these projects, with the end result that they look as if they’ve always been there – as has often been written since – and, on the other hand, constant communication was sought with those involved and all potential users: archaeologists, locals, inhabitants of nearby areas, shopkeepers, the associations of all those involved in every part of the project, tourist agents, guides, visitors.

After continuous presence of more than 12 years in the

Η οδός Διονυσίου Αρεοπαγίτου μετά την ανάπλαση από την EAXA AE.
Dionysios Areopagitou street after its regeneration by EAXA S.A.

Φιλιππίδης στο βιβλίο του «Εφήμερη και Αιώνια Αθήνα». Για το σκοπό αυτό αφ' ενός επιλέγη στα έργα να χρησιμοποιείται λιτό αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο, με αποτέλεσμα να μοιάζουν –όπως έχει συχνά γραφεί– σαν να ήταν πάντα εκεί, και αφ' ετέρου επιδιώχθηκε η συνεχής επικοινωνία με όλους τους εμπλεκόμενους και τους εν δυνάμει χρήστες: τους αρχαιολόγους, τους περιοίκους, τους κατοίκους των γειτονικών περιοχών, τους καταστηματαρχες, τους δραστηριοποιούμενους στην κάθε ενότητα συλλόγους, τους τουριστικούς πράκτορες και τους ξεναγούς, τους επισκέπτες.

Έπειτα από 12 και πλέον χρόνια συνεχούς παρουσίας στο κέντρο της Αθήνας και όταν η EAXA AE είχε πλέον ολοκληρώσει μεγάλο τμήμα των προβλεπόμενων μελετών και έργων που αφορούσαν στην ανάπλαση του ιστορικού κέντρου της πόλης, η Πολιτεία, αναγνωρίζοντας –τον Απρίλιο του 2010– την τεχνογνωσία που είχε απόκτησει και τη μεθοδικότητα με την οποία είχε εργαστεί, επεξέτεινε νομοθετικά την αρμοδιότητά της σε ολόκληρη την επικράτεια με τη νέα επωνυμία «Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων και Αναπλάσεις ΑΕ» (με τα ίδια πάντα αρχικά: EAXA AE). Πρέπει εδώ να επισημανθεί ότι είχε ήδη δημιουργηθεί μια δυναμική η οποία αφορούσε τους δημόσιους χώρους που άπτονται άμεσα των emblematic αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας και έτσι

centre of Athens, and once EAXA S.A. had completed a major portion of the studies and projects that concerned the regeneration of the historical centre of the city, in April 2010, in recognition of the know-how the company had gained, and the methodical way, in which it had carried out its remit, the State extended its authority by act of law, to include all Greek territories and changed the company's name to "Unification of Archaeological Sites and Renovations S.A." (maintaining the same Acronym: EAXA S.A.). Here it should be noted that a new dynamic had already emerged, which concerned public spaces contiguous to the emblematic archaeological sites of Athens, and the involvement of EAXA had been repeatedly sought by other municipalities, including Thebes, Piraeus, Patras, Sparta etc.

ARCHITECTURAL COMPETITIONS, A LESS KNOWN ASPECT OF EAXA S.A.

Within the framework of the Athens 2014 Programme, the Ministry of the Environment, Energy and Climate Change and the agencies this oversees, pinpointed an immediate need for intervention in the broader area of the centre of Athens. Specifically EAXA S.A., on the one hand recognising the need to penetrate into neighbourhoods, whose common trait is the typical Athenian polykatoikia, five or six storey apartment buildings

είχε επανειλημμένα ζητηθεί ανάλογη δραστηριοποίηση της ΕΑΧΑ σε άλλους δήμους, όπως Θήβας, Πειραιώς, Πατράϊων, Σπάρτης κ.ά.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΙ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙ, ΕΝΑ ΛΙΓΟΤΕΡΟ ΓΝΩΣΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΗΣ ΕΑΧΑ ΑΕ

Στο πλαίσιο του Προγράμματος Αθήνα 2014 το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής και οι εποπτευόμενοι από αυτό φορείς εντόπισαν την άμεση ανάγκη επέμβασης στο ευρύτερο κέντρο της Αθήνας. Ειδικότερα η ΕΑΧΑ ΑΕ, αφ' ενός αναγνωρίζοντας την ανάγκη διεύθυνσης στις γειτονιές του που έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό τον τυπική αθηναϊκή πολυκατοικία των 5 ή 6 ορόφων με τον ακάλυπτο (που συνήθως δεν χρησιμοποιείται και σπάνια φυτεύεται) και αφ' ετέρου στηρίζοντας με επιμονή το θεσμό των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών –ως μέσο προώθησης της αρχιτεκτονικής αλλά και ως μέσο αξιοκρατικής επιλογής μελετητή–, αναζήτησε ιδέες για τον Δημόσιο Χώρο σε ένα νέο Οικοδομικό Τετράγωνο, στο πλαίσιο του Διαγωνισμού Α-ΘΗΝΑ x4. Ήταν η δική μας προσπάθεια για τη δημιουργία πολλών νέων δυναμικών αθηναϊκών κυττάρων που θα ενδυνάμωναν τον κουρασμένο οργανισμό της πρωτεύουσας, ήταν οι μικρές Αθήνες που ελπίζαμε ότι θα μπορούσαν να μεταμορφώσουν τη μεγάλη Αθήνα (le Grand Athènes σε αναλογία με το le Grand Paris).

Η ευνοϊκή συγκυρία έφερε την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος χορηγό της προσπάθειάς μας και έτσι συνολικά η διαδικασία σε όλες τις φάσεις είχε πλήρως εξασφαλισμένη χρηματοδότηση και συναρπαστική συμμετοχή / αποδοχή / επιτυχία: στους χώρους βράβευσης και προβολής των διακριθέντων με την πολιτική ηγεσία και πολλούς σημαντικούς εκπροσώπους της αρχιτεκτονικής κοινότητας, στα πολλά αφιερώματα των ΜΜΕ, στην έκθεση που πραγματοποιήθηκε, στα μαθήματα στις Σχολές Αρχιτεκτόνων, στην έκδοση που ακολούθησε και περιέλαβε και τις 120 υποβληθείσες προτάσεις κ.λπ.

Στο πλαίσιο της σχετικής προκήρυξης αναφερόταν:

«Σκοπός του Διαγωνισμού είναι η αναζήτηση προτάσεων για το βασικό κύτταρο της πόλης, το Οικοδομικό Τετράγωνο. Η ελληνική πόλη χαρακτηρίζεται από μικρά οικοδομικά τετράγωνα με πυκνό δίκτυο δρόμων, στενά πεζοδρόμια και κατακερματισμένους χώρους πρασίνου και στόχος είναι η δημιουργία ενός μεγαλύτερου πλέον οικοδομικού τετραγώνου (οικοδομικά τετράγωνα x4, ΑΘΗΝΑ x4) που θα επηρεάσει θετικά το μικροκλίμα της περιοχής, την ποιότητα ζωής, την εικόνα αλλά και τη λειτουργία του δημόσιου χώρου.

Αντικείμενο του Διαγωνισμού είναι η ελεύθερη επιλογή από τους συμμετέχοντες αρχιτέκτονες τεσσάρων τυπικών οικοδομικών τετραγώνων σε γειτονιές του Λεκανοπεδίου Αθηνών με υποβαθμισμένο αστικό περιβάλλον και η κατάθεση πρότασης για την αξιοποίηση του “σταυρού”, των

with an open area (which is usually not utilised and rarely ever planted), and, on the other hand, persevering in our support of the institution of architectural competitions - as a means to promote architecture, but also as a means to select the designer using a merit based procedure - sought ideas for public space in a new City Block, within the framework of the Competition ATHENSX4. This was our effort to create many new dynamic cells in Athens, which would strengthen the capital's tired constitution; we hoped that these many small Athens would transform the greater Athina (le Grand Athènes in correspondence to le Grand Paris). We were fortunate to have the National Bank of Greece sponsor our endeavours, thus securing funding and exciting levels of participation / acceptance / success for the process in all its phases: from the award-presentation locales to promotion for those who distinguished themselves with the presence of Greek political leaders and many distinguished members of the architectural community; the amount of coverage in the media; the exhibition, which was held; the classes at the Schools of Architecture; the catalogue, which followed and contained all 120 proposals submitted, etc.

The tender proclamation mentioned:

“The purpose of the Competition is to seek proposals for the basic cell of the city, the City Block. Greek cities are characterised by small city blocks with a dense network of roads, narrow sidewalks and fragmented green spaces; our goal is to create a greater city block (city blocks x 4, ATHENS X4), which would have a positive impact on the area's microclimate, quality of life and image, as well as on the function of public space.

The object of the Competition is for participating architects to select freely four typical city blocks in neighbourhoods of the Athens Basin with a disadvantaged urban environment and to submit a proposal that would make use of the “cross” of the intervening streets of the crossroads, combining these with existing voids or open areas”.

A conscious decision was taken to extend the invitation to young architects. So that it could be an invitation / challenge for the imaginations of young architects up to 40 years of age. The atmosphere at the Benaki Museum Piraios Street Annexe on opening day, as well as throughout the duration of the exhibition, vindicated us and pointed out the need for communication and, of course, the concern of the younger generation, obviously not architects alone, about the renewal of Athens.

It should be noted that, while the Tender Announcement allowed the shape of the “cross” to be sought

Η πλατεία Μοναστηρακίου πριν από την ανάπλαση από την EAXA AE.
Monastiraki square before its regeneration by EAXA S.A.

Η πλατεία Μοναστηρακίου μετά την ανάπλαση από την EAXA AE.
Monastiraki square after its regeneration by EAXA S.A.

ενδιάμεσων δηλαδή δρόμων, συνδυάζοντάς τους με υφιστάμενα κενά ή ακάλυπτους χώρους».

Υπήρξε συνειδητή επιλογή η πρόσκληση να αφορά νέους αρχιτέκτονες. Να είναι μια πρόσκληση-πρόκληση στη φαντασία των νέων αρχιτεκτόνων μέχρι 40 χρόνων. Η ατμόσφαιρα στο Μουσείο Μπενάκη της οδού Πειραιώς την ημέρα των εγκαίνιων αλλά και σε όλη τη διάρκεια της έκθεσής μας δικαιώσε και κατέδειξε την ανάγκη επικοινωνίας και φυσικά τον έντονο προβληματισμό της νέας γενιάς, προφανώς όχι μόνο των αρχιτεκτόνων, για την αναβάθμιση της Αθήνας.

As σημειωθεί ότι ενώ η Προκήρυξη επέτρεπε την αναζήτηση του σχήματος του «σταυρού» ανάμεσα σε οικοδομικά τετράγωνα σε περιοχές σε όλο το Λεκανοπέδιο, οι περισσότερες προτάσεις, και σίγουρα οι βραβευθείσες, αφορούσαν το ευρύτερο κέντρο της Αθήνας. Εκεί εντόπισαν οι διαγωνιζόμενοι αθροιστικά τα προβλήματα της πόλης, είτε αυτά αφορούν βανδαλισμούς και έλλειψη πρασίνου, είτε χώρους συγκέντρωσης χρηστών, είτε κατεβασμένα ρολά άδειων καταστημάτων, είτε κενά κτίρια, είτε, αντίθετα, πυκνοκατοικημένα κτίρια όπου στοιβάζονται με βάρδιες ανώνυμοι μετανάστες...

Ήταν μια νέα προσέγγιση που επιτρέπει να δούμε τα ίδια κτίρια, τους ίδιους δημόσιους χώρους αλλιώς. Ίσως καταφέρει να μας κάνει να νιώσουμε ότι ανήκουμε στους χώρους που περιβάλλουν και επηρεάζουν τον ιδιωτικό χώρο μας και ότι αυτοί οι δημόσιοι χώροι, οι χώροι της κοινωνικής πυκνώσεως, αφορούν τον κάθε έναν από εμάς. Να βάλουμε στην άκρη το «εγώ» (ενικός αριθμός, ιδιωτικός χώρος) για να ζήσουμε «μαζί» (πληθυντικός αριθμός, δημόσιος χώρος). Να αφήσουμε πίσω μας την αμφίβολη ποιότητα στροφή των –ας πούμε επιλεγμένων– προαστίων στην πλήρη ιδιωτικοποίηση.

Στις εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν για τη βράβευση και στην έκθεση έγινε σε όλους σαφές ότι πρώτο

out amongst city blocks throughout the Attica Basin, most proposals, and certainly those that won prizes, concerned the centre of Athens in general. Within this area contestants noted the cumulative problems the city faced, whether these concerned vandalism and lack of green spaces; or areas where drug addicts would gather; or lowered shutters on empty shops; or empty buildings; or, in contrast, densely populated buildings, where faceless immigrants would be piled up, sleeping in shifts.

It was a new approach, which allowed us to see the same buildings, the same public spaces, from a different perspective. It may contrive to make us feel that we belong to the spaces that surround and affect our private space and that these public spaces, these spaces of social density concern each of us individually. To make us put aside the “I” (singular form, private space) in order to live “together” (plural form, public space). We need to set aside the dubious quality shift of –let us say certain– suburbs towards complete privacy.

The events that took place for the awards and the exhibition made it clear to all that our first concern was the tender competition, making an opening towards society, a step forward.

The “plural” form of five equivalent prizes, which were handed out; as well as the multifaceted approaches espoused by the entries; the variety of specialties represented; the representation of state agencies at many levels; the variety of views held by those who were present; the many different ways in which the awards were promoted (on the radio, through the press, television, presentations abroad and participations in group exhibitions etc.), ensure that these five proposals, whether they are ever implemented or not, have already made a decisive contribution to the quality of our lives, to regaining our city for its citizens, to a new view that public spaces are an extension of private space in-

μας μέλημα ήταν να είναι ο διαγωνισμός ένα άνοιγμα στην κοινωνία, ένα βήμα εμπρός.

Ο «πληθυντικός» αριθμός των 5 ισότιμων επάθλων που δόθηκαν, αλλά και η πολυσυλλεκτικότητα των προσεγγίσεων, η ποικιλία των ειδικοτήτων που εκπροσωπήθηκε, η πολυεπίπεδη αντιπροσώπευση των φορέων της πολιτείας, η πολυφωνία των απόψεων των παρευρισκομένων, οι διαφορετικοί τρόποι της προβολής των βραβείων (ραδιόφωνο, έντυπα, τηλεόραση, παρουσιάσεις στο εξωτερικό και συμμετοχή σε συλλογικές εκθέσεις κ.λπ.) δίνουν τη βεβαιότητα ότι οι 5 αυτές προτάσεις, είτε υλοποιηθούν είτε όχι, έχουν ήδη συμβάλει καθοριστικά στην ποιότητα της ζωής μας, στην ανάκτηση της πόλης από τους πολίτες της, στη νέα ματιά των δημόσιων χώρων ως προέκταση του ιδιωτικού και όχι ως αντιπάλου στο κλειστό και κάπως αποστειρωμένο περιβάλλον της κατοικίας καθενός μας. Άλλωστε ένας διαγωνισμός είναι πρώτα απ' όλα για μας ανταλλαγή απόψεων και αφορμή διαλόγου.

Η δική μας προσπάθεια-ελπίς ως EAXA είναι να υλοποιηθούν, έστω και με καθυστέρηση, και οι 5 βραβευθείσες προτάσεις και ως είμαστε αναπόφευκτα αντιμέτωποι με σειρά γραφειοκρατικών χρονοβόρων διαδικασιών. Τότε θα γίνουν οι πρώτες «μικρές Αθήνες», η αφητηρία για μια «χειροποίητη» πόλη (χρησιμοποιώντας κάπως αυθαίρετα τον τίτλο του βιβλίου του Βασίλη Καραποστόλη, «Χειροποίητη Πόλη, Η Αθήνα ανάμεσα στο ναι και το όχι»), μια πόλη που –όπως έδειξε η συνισταμένη όλων των προτάσεων που κατατέθηκαν– γίνεται από όλους, συλλογικά, για να λειτουργήσει διαφορετικά και για όλους, αφού κύρια στοχεύει σε συμμετοχικές διαδικασίες.

Η διαδικασία που ακολουθήθηκε θα κριθεί σε βάθος χρόνου, αν αποδείξει ότι η κοινωνία εισπράττει ή μπορεί να εισπράξει θετικά την επιστροφή στους χώρους που ανήκουν σε όλους μας. Για σήμερα ίσως είναι αρκετό το ότι ο διαγωνισμός αυτός έγινε πλέον ένα ευρύτερο πρόγραμμα, χρηματοδοτούμενο από το Πράσινο Ταμείο του ΥΠΕΚΑ, και αναζητεί αντίστοιχες προτάσεις σε άλλες σημαντικές πόλεις της χώρας, αρχίζοντας από τη Θεσσαλονίκη και το Ηράκλειο, με δύο νέους Διαγωνισμούς που έχουν ήδη προκηρυχθεί.

Είναι προφανές ότι κάτι αλλάζει. Μένει να επιμείνουμε, να συνεχίσουμε να πιστεύουμε στη σύνθεση των δυνατοτήτων καθενός μας και όλων μαζί για να σχεδιάσουμε έναν πολυσυλλεκτικό (ή ίσως να χρησιμοποιήσουμε τον προκλητικό όρο «πολυγαμικό») δημόσιο χώρο εμπνευσμένο από όλους για όλους.

instead of its rivals within the closed and somewhat sterile environment of our individual homes. In any case, we regard any such tender competition as primarily an exchange of ideas and an occasion for debate.

EAXA's hope is that all five of the award-winning proposals will be implemented and our efforts support this, even if there is a delay, as we inevitably come face-to-face with a set of time-consuming bureaucratic procedures. This is when the first "little Athens" will be born, a starting point for a "handmade" city (being somewhat arbitrary in our use of the title of Vassilis Karapostolis's book "Handmade City. Athens between the yes and the no"), a city which –as was clearly shown by the resultant of the all the various proposals submitted– is made by all, collectively, so that it can function differently for all, as its main purpose is participational procedures. The procedure that followed will be judged in the long run, if it proves that society does have or can have positive returns by giving back the spaces that belong to all of us. For now it may be enough that this competition has now become a broader programme, funded by the Green Fund of the Ministry of the Environment and Climate Change, seeking corresponding proposals in other major cities around the country, commencing with Thessaloniki and Iraklio, with two new Competition Tenders, which have already been announced.

Obviously something is changing. What remains is for us to persist; to continue to believe in combining each and all our capabilities in order to design a polysynthetic (or should we utilise the provocative term "polygamous"?) public space inspired by all of us for all of us.

Η Ντόρα Γαλάνη είναι αρχιτέκτων και πολεοδόμος-χωροτάκτρια, Πρόεδρος και Διευθύνουσα Σύμβουλος της EAXA ΑΕ.

Dora Galani is an architect and urban planner-land use planner, Chairperson and Managing Director EAXA S.A.

Η ΑΘΗΝΑ ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ¹

ATHENS BEYOND THE CRISIS¹

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΟΥΡΝΙΚΙΩΤΗΣ | PANAYIOTIS TOURNIKIOTIS

Η πρόσφατη διεθνής οικονομική κρίση έχει συναντήσει στο κέντρο της Αθήνας τη χρόνια εγκατεστημένη αστική κρίση, που διαρκώς επεκτείνεται και αφορά πλέον το σύνολο της πόλης. Και οι δυο τους είναι σημαντικές, αλλά είναι παράλληλες ενώ είναι χωριστές και εν μέρει ανεξάρτητες. Η συνάντηση των δύο αυτών κρίσεων φέρνει στο προσκήνιο την ανάγκη μελετών και προτάσεων που να αντιμετωπίζουν το φαινόμενο της μεγαλούπολης σε βάθος χρόνου. Διαβάζοντας το πρόβλημα του κέντρου πόλης, οι μελέτες αυτές θέτουν με νέο τρόπο το ζήτημα του αστικού χώρου και της κεντρικότητας και επεξεργάζονται προτάσεις που ξεπερνούν τα όρια των γνωστών πολεοδομικών πρακτικών. Το Ρυθμιστικό Σχέδιο, που προτάθηκε τον Ιούλιο 2011, τοποθέτησε σε νέες βάσεις την πρωτεύουσα πόλη αντιστρέφοντας την έκρηξη της σε μια implosion, που ξαναστρέφει το ενδιαφέρον στο οικονομικό, πολιτικό, πολιτισμικό και ιστορικό κέντρο και στη σύνδεσή του με το θαλάσσιο μέτωπο. Ταυτόχρονα επιδιώχθηκε η οριοθέτηση των πράσινων ορεινών όγκων του περιαστικού περιβάλλοντος σε αντίθεση με τα συμφέροντα της ιδιοκτησίας και προδιαγράφηκαν παράμετροι για την περιβαλλοντικά βιώσιμη οικονομία, την κλιματική αλλαγή, τον περιορισμό της δόμησης, τη φιλική στον άνθρωπο κυκλοφορία, μέχρι την πρόθεση αντιστροφής των λεωφόρων ταχείας κυκλοφορίας, όπως είναι η Συγγρού και η Ποσειδώνος, σε αστικές λεωφόρους. Στο ίδιο το επίκεντρο της πόλης, στην οδό Πανεπιστημίου, την Αμαλίας και την Πατισίων, εξελίσσεται ήδη μια μεγάλη πολεοδομική παρέμβαση που αναθεωρεί τη σχέση της κυκλοφορίας των αυτοκινήτων και

The recent global economic crisis has found the centre of Athens in a long-established urban crisis, which is constantly expanding and which now concerns the entire city. Both crises are important, albeit parallel and distinct and partly independent of each other. The fact that these two crises coincided has brought to the forefront the need for studies and proposals that will help deal with the megalopolis phenomenon in the long term. Scrutinizing the problem of the city centre, these studies set out the issue of urban space and centrality in a new way and process proposals, which exceed the boundaries of familiar town planning solutions. The Regulatory Plan proposed in July 2011 looked at the capital on a new basis, reversing the view of an explosion to view it as an implosion, which rekindles interest in the economic, political, cultural and historic centre and its connection to the sea front. At the same time an attempt was made to set out the boundaries of the green mountain masses surrounding the city, in contradiction with the interests of property ownership. Parameters were also specified regarding an environmentally sustainable economy, climate change, limiting construction and people-friendly traffic, going as far as to propose the reversal of high-speed traffic thoroughways, such as Syngrou Avenue and Poseidonos Avenue, converting them back to urban avenues. At the very centre of the city, on Panepistimiou Street, Amalias Avenue and Patission Street, a major planning intervention is currently being staged, which reconsiders the relationship of car and pedestrian traffic along

1. Οι σκέψεις και η εικονογράφηση του άρθρου αυτού προέρχονται από το ερευνητικό πρόγραμμα «Μεταλλασσόμενοι χαρακτήρες και πολιτικές στα κέντρα πόλης Αθήνας και Πειραιά» (ΜΧΠ), που εκπονήθηκε το 2011-2012 με την επιστημονική ευθύνη του υπογράφοντος από ομάδα ερευνητών της Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ για λογαριασμό του ΥΠΕΚΑ.

1. The views and illustrations contained in this article are the result of the research programme "Mutating characters and policies in the city centres of Athens and Piraeus" (MCP), which was carried out from 2011 to 2012 under the scientific supervision of the author by a group of researchers at the School of Architecture of the NTUA on behalf of the Ministry of the Environment and Climate Change.

των πεζών στις πιο κεντρικές λεωφόρους και αποβλέπει στη γενικότερη ανασύνταξη του δημόσιου χώρου και του δικαιώματος στην πόλη για όλους τους πολίτες (εικ. 1).

Δεν μπορεί να προβλέψει κανείς το βαθμό εφαρμογής των προτάσεων αυτών σε μια τόσο κρίσιμη οικονομική και πολιτική κατάσταση αλλά η συμβολή τους στην κριτική σκέψη για το χώρο της σύγχρονης μεγαλόπολης είναι μια σημαντική συμβολή στο ίδιο το μέλλον της πρωτεύουσας. Όταν μπορέσεις να σκεφτείς την πόλη με άλλο τρόπο, τότε η πόλη έχει αλλάξει, επειδή έχει αλλάξει ο τρόπος της αντίληψής της. Αργά ή γρήγορα θα αλλάξει και ο υλικός πολιτισμός της. Σε αυτή την κατεύθυνση η κρίση της Αθήνας είναι το πιο μεγάλο κίνητρο για τη ριζική ανασυγκρότησή της. Σπουδαστές, νέοι και λιγότερο νέοι πολεοδόμοι και αρχιτέκτονες ασχολούνται με αυτή στην καθημερινότητά τους. Στη σκιά της κρίσης αναδύεται η αισιοδοξία του κριτικού αναστοχασμού, που είναι η άλλη όψη και ίσως να είναι ο μόνος δρόμος για τη στοχαστική νεωτερικότητα. Η μαχητική διεκδίκηση της κριτικής σκέψης είναι το κυρίως ζητούμενο απέναντι στην κρίση και στα «απορρίμματα» της. Το ίδιο ισχύει για την αρχιτεκτονική και για την πόλη. Μόνο που αυτό προϋποθέτει να σκεφτείς και να δημιουργήσεις πέρα από τη μητροπολιτική σκέψη, σε μια παγκοσμιότητα που δίνει μεγαλύτερο νόημα στην αξία της διαφοράς από τη διαφορά της αξίας.

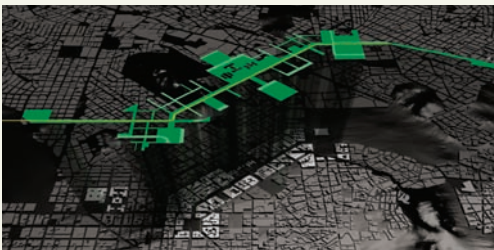
Το κέντρο της Αθήνας μοιράζεται σε δύο μεγάλα αστικά πεδία που δεν οριοθετούνται γραμμικά με σύνορα αλλά επικαλύπτονται σε μια κοινή ζώνη εντατικοποίησης στην οποία συναντώνται. Το πρώτο πεδίο, στο εσωτερικό του αρχαιολογικού τριγώνου της νέας Αθήνας, έχει κέντρο την Ομόνοια και εκτείνεται ως την Ακρόπολη, ανάμεσα στη Σταδίου και την Πειραιώς. Το δεύτερο αναπτύσσεται

these most central avenues, intending to bring about a more general re-ordering of public space and the right of all citizens to have access to the city (image 1).

Nobody can predict to what extent these proposals will be implemented in such a critical economic and political situation, but their addition to critical thought regarding space in a contemporary megalopolis is a major contribution to the very future of the capital. When you manage to think of the city in a different manner, then the city has changed, because the manner in which it is perceived has changed. Slowly or rapidly its material culture will also change. Along these lines, the crisis in Athens is the greatest motivation for its fundamental restructuring. Students, young and not-so-young, city planners and architects are preoccupied with this, in their everyday life. In the shadow of the crisis, optimism stemming from critical reflection is rising; this is the other aspect and perhaps the sole way to reflective innovation. Strong demand for critical thought is the main prerequisite, in order to combat the crisis and its «debris». The same also holds for architecture and the city. However, this requires thinking and creativity beyond metropolitan considerations, in a version of globalism that gives greater meaning to the value of difference than to the difference in value.

The Athens city centre is divided along two great urban fields, which have no linear boundaries, but which overlap in a common zone of intensification where they meet. The first field, the interior of the archetypal triangle of new Athens, has Omonoia Square at its centre and expands as far as the Acropolis, between Stadiou and Piraios streets. The second develops peripherally and extends to the boundaries of the city centre, which cannot be either absolute or linear. Where they overlap, a zone of the dynamic centre is formulated, from Patission Street to Panepistimiou Street and from there to Amalias and Vassilissis Sofias Avenues and the link between Athens and Piraeus along the axis of Piraios Street, with Omonoia Square constituting the hub for all encounters (image 2).

Along these horizontal fields we propose a network of interventions, which focuses on crucial points of the city and urban routes, in order to overturn established relationships and to intensify others, functioning as a catalyst for the change of the current spatial conditions. These interventions are open system materials. Placed one beside the other, they agglomerate or line up on the streets with commercial enterprises, along the nucleus of the old city, in neighbourhoods where people live and recreation takes place, highlighting in space the varying production rationales, like punctuation marks.

1. Το πεδίο της συνολικής παρέμβασης για την ανασυγκρότηση του κέντρου με άξονα την Πανεπιστημίου, που αποτελεί αντικείμενο του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού Re-think Athens (πηγή: ΜΧΠ).

1. The field of overall intervention for the restructuring of the centre on the axis of Panepistimiou Street, which constitutes the object of the architectural competition Re-think Athens (source: MCP).

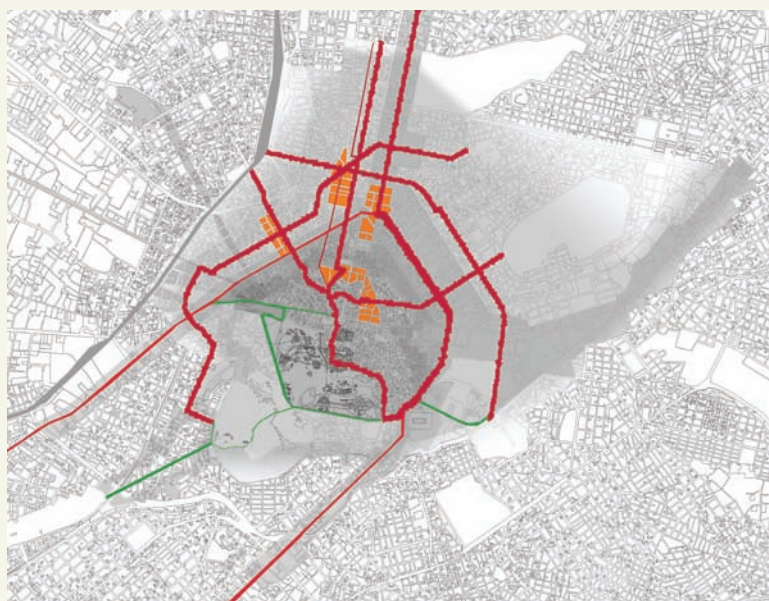
περιμετρικά και εκτείνεται ως τα όρια του κέντρου, που δεν μπορούν να είναι απόλυτα ή γραμμικά. Στην επικάλυψή τους διαμορφώνεται η ζώνη του δυναμικού κέντρου, από την Πατισίων στην Πανεπιστημίου και από εκεί στην Αμαλίας και τη Βασιλίσσης Σοφίας, και η σύζευξη Αθήνας και Πειραιά, στον άξονα της οδού Πειραιώς, με την πλατεία της Ομόνοιας να αποτελεί το κομβικό επίκεντρο των συναντήσεων (εικ. 2).

Πάνω στα οριζόντια αυτά πεδία προτείνεται ένα δίκτυο παρεμβάσεων που εντοπίζει το ενδιαφέρον σε κρίσιμα σημεία της πόλης και αστικές διαδρομές, για να αναστρέψει εγκατεστημένες σχέσεις και να εντείνει άλλες λειτουργώντας καταλυτικά για τη μεταβολή της σημερινής κατάστασης του χώρου. Οι παρεμβάσεις αυτές είναι υλικά ανοικτού συστήματος. Τοποθετούνται η μία πλάι στην άλλη, συσσωματώνονται ή παρατάσσονται γραμμικά στους δρόμους των εμπορικών επιχειρήσεων, στον πυρήνα της παλιάς πόλης, στις γειτονιές της κατοικίας και της αναψυχής τονίζοντας στο χώρο με σημεία στίξης τις διαφορετικές λογικές παραγωγής του.

Απομακρυνόμαστε από την πόλη στην οποία η μορφή και το περιεχόμενο του κάθε στοιχείου είναι καθοριστικά και ανταποκρίνονται σε ένα σύστημα αποκλειστικής συμβατότητας με τα άλλα θραύσματα του ίδιου συστήματος, επειδή αναφέρονται σε μια ολοκληρωμένη αρχική μορφή που δυνάμει επιτρέπει τη συνολική ανασύνθεσή της

We take a bit of distance from the city where the form and the content of each element are decisive and correspond to a system of absolute compatibility with the other fragments of the same system, because they refer to an integrated initial form that could potentially permit its complete re-formation (a jigsaw puzzle city) and we combine it with a city in which the elements are characterised by formal similarity and organised difference according to rules of compatibility and lack of compatibility that can produce potentially infinite final forms, which would obey common regulatory rules (the domino city). Structural interpretation of the fragmentary continuity of the city and its cohesive dispersion will allow for controlled change of the terms of compatibility and people's incompatibility, activities and the material environment, proposing a different rationale for the regulation of space.

These interventions are located at selected urban densities and urban routes, which will highlight the powerful and latent potential of the contemporary city, activating multiple component elements, in which are interlaced de facto social and economic conditions, culture, commerce, car and bicycle traffic and pedestrian traffic of all ages, environmental ease and climate change, alongside infrastructure and safety. In the same

2. Το προτεινόμενο δίκτυο αστικών διαδρομών και αστικών παρεμβάσεων πάνω στα ενεργά πεδία του κέντρου της Αθήνας (πηγή: ΜΧΠ).

2. The proposed network of urban routes and urban interventions on all the active fields of the Athens city centre (source: MCP).

3. Ενδεικτική πρόταση ανασύνθεσης του χώρου και του χρόνου στην πλατεία Κοτζιά (πηγή: ΜΧΠ, σχέδιο Σταύρου Μουζακίτη).

3. Sample proposal for the re-composition of space and time in Kotzia Square (source: MCP, design by Stavros Mouzakitis).

(η πόλη-puzzle), και τη συνδυάζουμε με μια πόλη στην οποία τα στοιχεία χαρακτηρίζονται από τυπική ομοιότητα και οργανωμένη διαφορά με κανόνες συμβατότητας και ασυμβατότητας που μπορούν να παράγουν δυνάμει άπειρες τελικές μορφές, που να υπακούουν κοινούς ρυθμιστικούς κανόνες (η πόλη-domino). Η δομική ερμηνεία της θραυσματικής συνέχειας της πόλης και η συνεκτική διασπορά της θα επιτρέψουν την ελεγχόμενη μεταβολή των όρων συμβατότητας και ασυμβατότητας ανθρώπων, δραστηριοτήτων και υλικού περιβάλλοντος, προτείνοντας μια διαφορετική λογική ρύθμιση του χώρου.

Οι παρεμβάσεις αυτές εντοπίζονται σε επιλεγμένα αστικά πυκνώματα και αστικές διαδρομές, που θα αναδείξουν το ισχυρό και το λανθάνον δυναμικό της σύγχρονης πόλης ενεργοποιώντας πολλαπλά τα συστατικά στοιχεία της, στα οποία συμπλέκονται εκ των πραγμάτων οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, ο πολιτισμός, το εμπόριο, η κυκλοφορία αυτοκινήτων, ποδηλάτων και πεζών κάθε ηλικίας, η περιβαλλοντική άνεση και η κλιματική αλλαγή μαζί με τις υποδομές και την ασφάλεια. Στην ίδια κατεύθυνση θα συμβάλει η διαθρωτική σπορά ενός δικτύου αρχιτεκτονικών διαγωνισμών αναδεικνύοντας σημεία, τόπους και περιοχές που θα αποτελέσουν αντικείμενο μετασχηματισμού με διαφορετικά κριτήρια και διαφορετικούς σκοπούς (εικ.4), όπως είναι η ανασύνθεση του χώρου και του χρόνου στην πλατεία Κοτζιά (εικ.3) και η ανάκτηση του κόμβου Χαμοστέρας, Ιλισού και Ηλεκτρικού (εικ.5).

Η πόλη είναι ένας διαρκώς μεταβαλλόμενος σχηματισμός, του οποίου τα κύρια χαρακτηριστικά συνοχής είναι μέρος των ισχυρών αντιθέσεων που συγκροτούν την κοινωνία. Παρά τη φαινομενική αδράνεια του κτιριακού αποθέματος, η πόλη βρίσκεται σε δυναμική ισορροπία και αλλάζει συνεχώς κάτω από την ισχυρή πίεση των κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών αλλά και πολιτισμικών δυνάμεων που τη διαπερνούν. Με την εξαίρεση όμως λίγων και κερηκτικών αλλαγών, η πόλη αλλάζει στη μα-

anner, the structural seeding of a network of architectural competitions will contribute to such an end, highlighting points, places and areas, which will constitute the object of transformation with varying criteria and different goals (image 4), such as reforming space and time in Kotzias Square (image 3) and regaining the hubs of Hamosternas Street, the Ilissos River and the Electrical Railway (image 5).

The city is a constantly changing formation, with its main cohesion characteristics being parts of the major contrasts that constitute society. Despite the apparent inertia of the building stock, the city is in dynamic equilibrium and is constantly changing under severe pressure from ruling social, economic, political and cultural forces. However, with the exception of a few, explosive changes, the city changes in the long run and the eyes of a simple observer are not able to capture the day-to-

4. Το αρχιπέλαγος του διαθρωτικού δικτύου αρχιτεκτονικών διαγωνισμών που αποβλέπει στην ενεργοποίηση του λειτουργικού, περιβαλλοντικού και συμβολικού φορτίου της πόλης σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ανασύνθεσης της κεντρικότητας (πηγή: ΜΧΠ).

4. The archipelago of structural network of architectural competitions, whose aim is to activate the functional, environmental and symbolic burden of the city on a broader framework of redefinition of centrality (source: MCP).

5. Ενδεικτική πρόταση ανάκτησης του κόμβου Χαμοστέρνας, Ιλισσού και Ηλεκτρικού στον Ταύρο (πηγή: ΜΧΠ, σχέδιο Σταύρου Μουζακίτη).
 5. Sample proposal to regain the hubs of Hamosterna, the Ilissos River and the Electrical Railway at Tavros (source: MCP, design by Stavros Mouzakis).

κρά διάρκειας και τα μάτια του απλού παρατηρητή αδυνατούν να συλλάβουν τις καθημερινές μεταβολές της, όπως θα συνέβαινε αν τα 24 καρέ στο δευτερόλεπτο μιας κινηματογραφικής ταινίας προβάλλονταν σε 24 ώρες. Δεν μπορεί λοιπόν κανείς να σχεδιάσει όλη την πόλη, ούτε να αντιμετωπίσει με ένα σύστημα παρεμβάσεων όλα τα ζητήματα μιας πόλης. Μπορεί ωστόσο να καταστρώσει μια στρατηγική παρεμβάσεων που να αφορούν το σύνολο ή επιμέρους σημεία και πεδία, τα οποία, σε συνδυασμό, θα μεταβάλλουν τον τρόπο μεταβολής της και θα επιφέρουν, σε ένα προδιαγραφόμενο μέλλον, τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Η σύγχρονη πόλη αποτελείται από μεγάλα πορώδη αστικά πεδία, που αυτορυθμίζονται σε μια διαρκή αλληλεπίδραση με σημειακές και γραμμικές εντάσεις χρήσεων και αστικές διαδρομές. Η πόλη γίνεται αντιληπτή και βιώνεται στον δημόσιο χώρο ως πορεία και ως στάση σε δρόμους και πλατείες μέσα από λειτουργίες που ξεπερνούν το παιχνίδι ή το χάζι για να σχετιστούν με προελεύσεις και προορισμούς, και με όλες τις χρήσεις που αναπτύσσονται στα αστικά τους μέτωπα: εμπόριο, υπηρεσίες, αναψυχή, πολιτισμός, παιδεία, μεταποίηση και κατοικία. Στην πόλη αυτή πρέπει να αναιρέσουμε τον κατακερματισμό του κέντρου σε γεωμετρικά ορισμένους θύλακες προστασίας κτιρίων και χρήσεων, που αποσκοπούν στην κάθετη σταθεροποίηση της γεωγραφικής συγκρότησής του, με βάση την ιστορική συνέχεια και την προγραμματική αλλαγή, όπως είναι η Πλάκα, του Ψυρρή και το Μεταξουργείο, για να εισάγουμε οριζόντιες ρυθμίσεις χώρου σε ευρύτερα αστικά πεδία, τα οποία θα αυτορυθμιστούν και θα μεταλλαχθούν σταδιακά.

Οι αστικές διαδρομές είναι συστατικό στοιχείο του δημόσιου χώρου, τον προσδιορίζουν και προσδιορίζονται από αυτόν, σε τέτοιο βαθμό που να δικαιολογείται η σωματική αναφορά στις αρτηρίες και το κυκλοφορικό σύστημα. Η αναπόφευκτη συνθήκη της κυκλοφορίας ανθρώπων, οχημάτων, αγαθών, ακόμα και πληροφορίας, είναι μέτρο της καλής λειτουργίας και της γενικότερης

day changes, as would be possible if the 24 stills a second in a feature film were projected over 24 hours. One cannot, therefore, design the entire city, nor can one use a single system of interventions to deal with all the issues that come up in a city. However, what one can do is to map out an intervention strategy, which takes into consideration the entire city or individual points and fields, which, in combination, will alter the method of change and will bring about the desired results in the foreseeable future.

The contemporary city is made up of large porous urban fields, which are self-regulating, in constant interaction with point and linear intensities of use and urban routes. The city can be perceived and experienced in its public space as a route and as a pausing stage along roads and squares, through functions that exceed recreation or passing time, in order to correlate with provenance and destination, and with all the uses that develop along their urban fronts: commercial, service, recreational, cultural, educational, manufacturing and residential. In this city we must overturn the splintering of the centre into geometrically defined pockets of building and usage protection, aiming at the vertical stabilization of its geographical composition on the basis of historical continuity and policy changes, such as Plaka, Psyri and Metaxourgeio, in order to introduce horizontal regulation of space along broader urban fields, which will self-regulate and which will gradually evolve.

Urban routes are component elements of public space, defining it and being defined by it, to a degree where it would be excusable to make a simile comparing the city to the body and routes to arteries and the circulatory system. The unavoidable condition of traffic, human as well as that of vehicles, goods and even information, is a measure of the good functioning and general quality of everyday life. The Public space and the city are judged by the structure, environmental

ποιότητας της καθημερινής ζωής. Από τη δομή, την περιβαλλοντική άνεση, την αποτελεσματικότητα και εν τέλει την απόλαυση των αστικών διαδρομών κρίνονται ο δημόσιος χώρος και η πόλη.

Η σημασία των γραμμικών παρεμβάσεων δεν περιορίζεται συνεπώς στο αστικό δάπεδο του δημόσιου χώρου, δεν αφορά μόνο το σχεδιασμό του κοινόχρηστου εδάφους της πόλης, αφού οι διαδρομές βρίσκονται σε διαρκή σχέση και αλληλεπίδραση με την κοινωνική, οικονομική και λειτουργική σύνθεση του χτισμένου περιβάλλοντος, με την αρχιτεκτονική ποιότητα, το ιστορικό αποτύπωμα και το πορώδες βάθος του αστικού μετώπου των δρόμων και των πλατειών. Οι πορείες στην πόλη διαχέονται στον ιστό, τροφοδοτούνται και τροφοδοτούν, συνδέονται με σταθμούς μετρό και εισόδους μικρών και μεγάλων κτιρίων κάθε κλίμακας και κάθε χρήσης. Συσχετισμένες σε δίκτυο διαπερνούν την πόλη ενεργοποιώντας τις κοινωνικές και οικονομικές δυνάμεις της μεταβάλλοντας την ποιότητα και αντίληψη του χώρου, που αντανακλάται στην αρχιτεκτονική συνθήκη του χτισμένου.

Στο δίκτυο αυτό οι αστικές διαδρομές και τα οριζόντια πεδία της πόλης συναντώνται και πυκνώνουν γύρω από σημεία που διαμορφώνονται άλλοτε ως κόμβοι, με την πρωτογενή έννοια της συνάντησης και της διακλάδωσης κινήσεων, και άλλοτε ως πόλοι στους οποίους συγκλίνουν οι κινήσεις και οι δραστηριότητες (εικ. 6). Γύρω από τους πόλους αυτούς η πόλη «πυκνώνει» σε ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά, ενώ στους κόμβους διασπάζεται

ease, effectiveness and finally the enjoyment of the urban routes.

The significance of linear interventions is not limited consequently to the urban floor of public space; it does not solely concern the city public space, since routes are found in constant relation to and interaction with the social, economic and functional composition of the built environment, with architectural quality, the historical imprint and the porous depth of the urban front of roads and squares. Routes in a city are diffused in the urban web; they are supplied and supply others; they are linked by metro stations and entrances to small and large buildings on every scale and for every kind of use. Correlated in a network, they run through the city, activating its social and economic forces, altering the quality and perception of space, which is reflected in the architectural condition of the buildings.

In this network, urban routes and the horizontal fields of the city encounter each other and grow in density around points which are formulated either as hubs, in the primordial sense of encounter and bifurcation of movement, or as poles, on which movement and activities converse (image 6). Around these poles the city grows denser in qualitative and quantitative features, while in the hubs its cohesion breaks down and the city appears to turn its back, without this meaning that qualitative and quantitative features do not also grow denser. The significance of these points and the com-

6. Το προτεινόμενο δίκτυο αστικών διαδρομών και αστικών παρεμβάσεων στο ευρύτερο πλαίσιο της σύζευξης των κέντρων πόλης Αθήνας και Πειραιά (πηγή: ΜΧΠ).

6. The proposed network of urban routes and urban interventions in the broader framework of merging the city centres of Athens and Piraeus (source: MCP).

η συνοχή της και η πόλη μοιάζει να «γυρνά» την πλάτη, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν πυκνώνουν και εδώ ποιητικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά. Η σημασία των σημείων αυτών και του συνδυασμού των κεντρομόλων με τα κεντρόφυγα χαρακτηριστικά είναι δομική για τη συγκρότηση και τη συλλογική αντίληψη του κέντρου πόλης και δεν αποτελεί μόνο ένα εργαλείο ανάγνωσης και ανάλυσης του χώρου, αλλά είναι ταυτόχρονα ένα εργαλείο ανασχεδιασμού.

Η πολεοδομική προσέγγιση στην οποία στηρίζονται οι προτάσεις αυτές είναι ηθελημένα στοχαστική. Η ανάλυση δεν αποτελεί μια απλή φάση του έργου που συνήθως προηγείται του σχεδιασμού, αλλά ένα εργαλείο κριτικής συνείδησης που πρέπει να είναι διαρκώς παρούσα πριν, κατά, αλλά και έπειτα από κάθε δράση. Στην κατεύθυνση αυτή ο πολεοδομικός σχεδιασμός είναι επίσης εργαλείο κριτικής και επίγνωσης του αστικού χώρου, που αποβλέπει στον συγκριτικό και γνωστικό έλεγχο και στη διαρκή αναθεώρηση των κοινωνικών πρακτικών στο φως των ίδιων των πρακτικών.

Σε αυτή την κρίσιμη καμπή, που είναι δύσκολο να δεις πώς και πόσο αλλάζει η γεωπολιτική συγκρότηση του κόσμου στη μακρά διάρκεια των οικονομικών και πολιτικών σχέσεων, η συζήτηση για την πόλη και για την αρχιτεκτονική έρχεται υποχρεωτικά στο προσκήνιο. Ένας από τους λόγους είναι ότι μεγάλο μέρος της οικονομίας στην Ελλάδα, και στην Αθήνα ειδικότερα, είναι βαθιά ριζωμένο στην οικοδομή. Το πρόβλημα της πόλης και του δημόσιου χώρου της δεν είναι όμως τόσο πρόβλημα αρχιτεκτονικής όσο είναι ζήτημα αντίληψης για την κοινωνική διαφορά και τη σχέση του ιδιωτικού με το δημόσιο. Η προϋπόθεση του δημόσιου ως κοινού είναι η συναντίληψη και η συναποδοχή, η επιθυμία και ο σεβασμός εκείνου που ανήκει σε όλους, δηλαδή η συνοχή του κοινωνικού στην οποία και μόνο μπορεί να στηριχθεί το άνοιγμα της ιδιωτικής «πόρτας» του καθενός στον δημόσιο χώρο. Αυτό συμβαίνει από μόνο του στον «τόπο», που δεν χρειάζεται αρχιτεκτονική του δημόσιου χώρου, αλλά στον «μη τόπο» της σύγχρονης μεγαλούπολης ο δημόσιος χώρος και η αρχιτεκτονική του είναι το πραγματικό διακύβευμα, γιατί εκεί κρίνονται η σχέση της πολιτικής με το πραγματικό αντικείμενό της και η σχέση του πολίτη με την πόλη του. Με αυτή την έννοια η έρευνα για το κέντρο της πόλης στην ευρύτερα ερμηνευτική, τη στοχαστική αλλά και την προγραμματική της διάσταση είναι πρώτα απ' όλα μια πράξη πολιτικής.

combination of centripetal and centrifugal features is structural for the composition and collective perception of the city centre and does not simply constitute a tool for reading and analysing space, but it is also a tool for redesigning the city.

The city planning approach on which these proposals are based is deliberately stochastic. Analysis does not constitute a simple phase of the project, which usually precedes design, but a tool for critical awareness, which should be constantly present before, during and after any and every action. To this end, city planning design is also a tool for criticism of and insight into urban space, whose aim is comparative and cognitive control and constant revision of social practices, in the light of these very practices.

At this critical juncture, when it is difficult to see how and how much the geopolitical formation of the world changes in the long run of social and political relations, discussions about the city and its architecture must come to the forefront. One of the reasons is because a large part of the economy in Greece in general and in Athens in particular is deeply rooted in the building industry. The problem of the city and its public space is not so much a problem of architecture, as it is an issue of perception of social difference and the relationship between the private and the public. The prerequisite of the public as common is joint perception and joint acceptance; the desire for and respect of that which belongs to all, i.e. social cohesion, which alone supports the opening of each person's private "door" towards public space. This takes place on its own in the "locus", which does not require architecture of public space, but in the "non-locus" of the contemporary megalopolis, public space and its architecture are the real stakes, because this is where the relationship of policy with its real object will be judged, as will the relationship of the citizen with his or her city. In this sense, research about the city centre in the broader interpretative, stochastic and its policy dimension is, first of all, an act of politics.

Ο Παναγιώτης Τουρνικιώτης είναι καθηγητής της θεωρίας της αρχιτεκτονικής στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Έχει δημοσιεύσει βιβλία και άρθρα για τη θεωρία και ιστορία της αρχιτεκτονικής. Η πρόσφατη έρευνά του αφορά την ανασυγκρότηση του κέντρου της Αθήνας.

Panayotis Tournikiotis is a professor of theory at the National Technical University of Athens. He has published extensively on theory and history of architecture. His recent research is devoted to the Athens's city center.

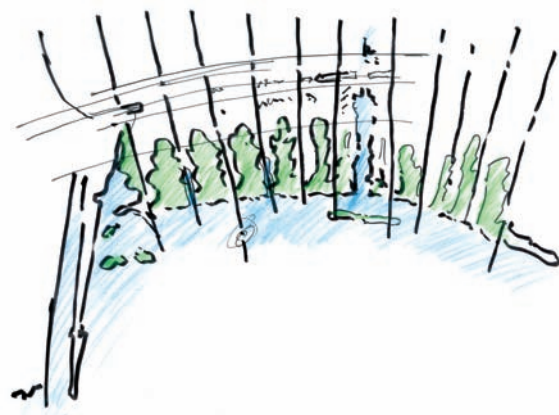
© Renzo Piano Building Workshop

Ανάπλαση του φαληρικού όρμου Faliron waterfront redevelopment

Renzo Piano Building Workshop
Renzo Piano Building Workshop

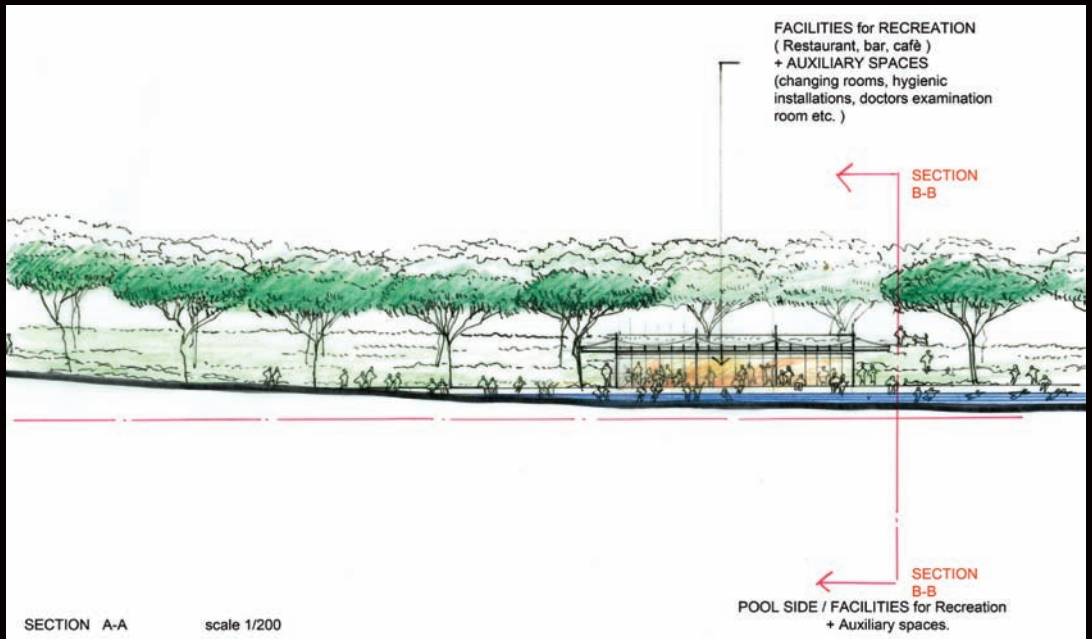
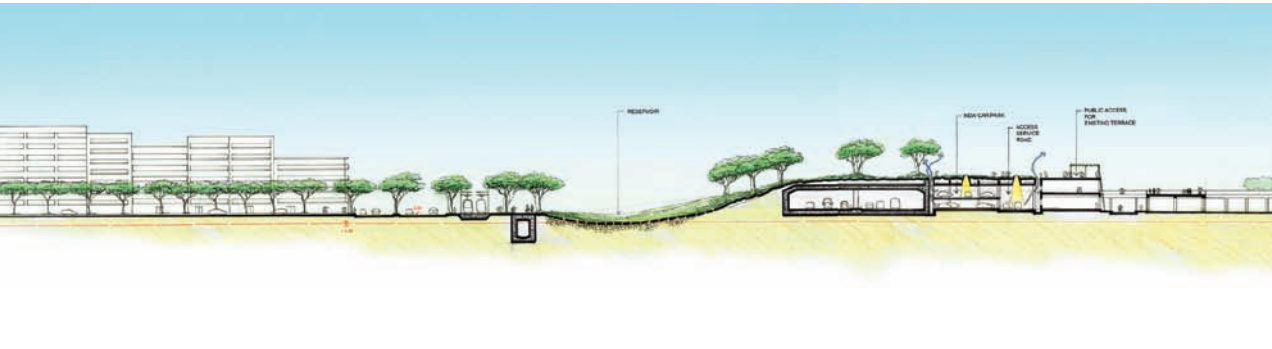
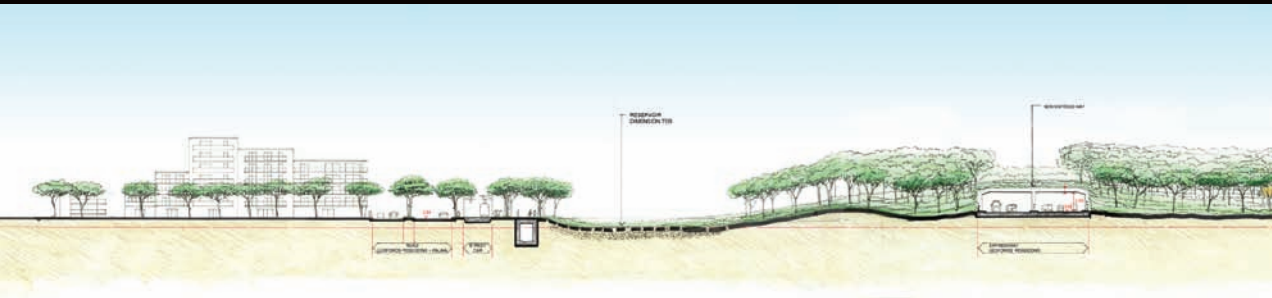

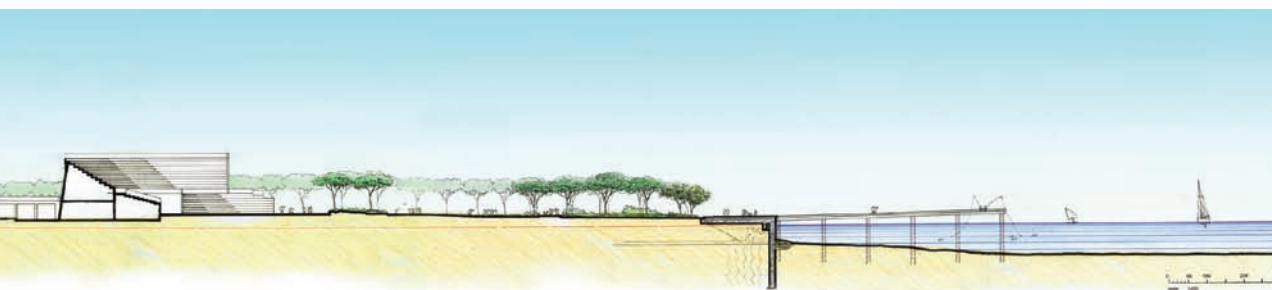
Scala 1:4000

Η ιδέα της προτεινόμενης παρέμβασης εστιάζεται στην επανακαθίδρυση της ισχυρής σχέσης ανάμεσα στη θάλασσα και στην πόλη, η οποία χάθηκε με τα έργα για τις υπάρχουσες υποδομές και τον «νέο χώρο» για τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Αυτή η σύνδεση «κτίζεται» συγχρόνως προς τις δύο κατευθύνσεις: από την πόλη προς τη θάλασσα επεκτείνοντας την αστική δομή των Αθηνών και από τη θάλασσα προς την πόλη, με τη φύτευση δέντρων σε κάθε δυνατό σημείο δίπλα στους δρόμους και σε όλους τους άδειους χώρους. Η σχεδιαστική προσέγγιση για το πάρκο είναι η σύλληψη της Παραλίας Φαλήρου ως δυναμικού παράκτιου τοπίου που θα δρα ως φίλτρο ανάμεσα στην πόλη και τη θάλασσα. Καθώς η νέα ακτογραμμή αναπτύχθηκε μέσα από σειρά μπαζωμάτων, σκοπός μας είναι να αντιμετωπίσουμε το χώρο αυτό ως έναν ανοιχτό χώρο που αντηχεί τα δυναμικά χαρακτηριστικά μιας μεσογειακής παραλίας.

The concept of the proposed intervention focuses on re-establishing the strong connection between the sea and the city that was lost with the construction of the existing infrastructure and the “new land” for the Olympics Games. This connection is “build” in both direction: from the city to the sea extending the urban texture of Athens and from the sea to the city by planting trees in every possible place, along the street and in the empty areas. The design approach for the park is to conceive the Falirón Waterfront as a dynamic coastal landscape that will act as the filter between the city and the sea. As the new coastline was developed through a series of landfills, we intend to conceive this space as an open space that echoes the dynamic characteristics of a Mediterranean waterfront.

Εργοδότης: Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος.

Ομάδα σχεδιασμού: S.Scarabicchi (υπεύθυνος εταίρος), S.Ishida (εταίρος) με τους E.Donadel, C. Zaccaria και C. Szepetowski, F. Capellini, S. Rossi, F. Terranova (μοντέλα). Σύμβουλοι: G.Nordenson & Associates με το Catherine Seavitt Studio (φέρουσα κατασκευή), Θύμιος Παπαγιάννης και Συνεργάτες (τοπικός αρχιτέκτων-σύμβουλος), Denco Σύμβουλοι Μηχανικοί (θαλάσσια έργα), Acquatecno και Εξάρχου Νικολόπουλος Bensasson (υδρογεωλογικές μελέτες), Dromos Consulting (κυκλοφοριακή διαχείριση, πολιτικοί μηχανικοί), TEKEM Σύμβουλοι Μηχανικοί (μηχανολόγοι και ηλεκτρολόγοι μηχανικοί), Δ. Μπαϊρακτάρης και Συνεργάτες (φέρουσα κατασκευή), Systematica (κυκλοφοριακή διαχείριση και συστήματα μεταφορών), E. Παγκάλου και Συνεργάτες (αρχιτεκτονική τοπίου). Μελέτη: 2010-11.

Client: Stavros Niarchos Foundation.

Design team: S.Scarabicchi (partner in charge), S.Ishida (partner) with E.Donadel, C.Zaccaria and C.Szepetowski; F.Capellini, S.Rossi, F.Terranova (models). Consultants: G.Nordenson & Associates with Catherine Seavitt Studio (structure); Thymios Papayannis & Associates (local consulting architect); Denco Consulting Engineers (marine works); Acquatecno, Exarchou Nicolouroulos Bensasson Consulting Engineers (hydrogeological studies); Dromos Consulting (traffic, civil engineering); TEKEM Consulting (mechanical and electrical engineering); D. Bairaktaris & Associates (structure); Systematica (traffic and transportation systems); H.Pangalou & Associates (landscaping). Design: 2010-11.

ΔΙΑΧΥΤΗ ΑΘΗΝΑ: ΔΙΚΤΥΑ, ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΡΙΣΗ

DIFFUSED ATHENS: NETWORKS, CONSUMERISM AND CRISIS

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΙΣΩΠΟΣ | YANNIS AESOPOS

Από την πόλη της πολυκατοικίας στην Ολυμπιακή Αθήνα Η σύγχρονη Αθήνα αποτελεί σε μεγάλο βαθμό προϊόν των ταχειών διαδικασιών αστικοποίησης που έλαβαν χώρα στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες και οι οποίες μετέτρεψαν τις μεγαλύτερες ελληνικές πόλεις από μικρά αστικά κέντρα σε μεγάλες μητροπόλεις. Οι διαδικασίες αυτές βασίστηκαν στην επ' άπειρον επανάληψη με διαφορετικοί τύποι του ευέλικτου πολυ-προγραμματικού κτιριακού τύπου της πολυκατοικίας, που αποτελεί την «αστική μονάδα» της Αθήνας.

Μέσα από την επανάληψη αυτή ένα σύστημα αυτο-ανάπτυξης της πόλης είχε εγκαθιδρυθεί, ένα μοντέλο χωρίς θεωρητικό υπόβαθρο ή σχεδιασμό που συνεχίστηκε αδιάκοπα από τα μεταπολεμικά χρόνια μέχρι την έναρξη των έργων προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 στα τέλη της δεκαετίας του '90. Τα ολυμπιακά έργα, μαζί με αρκετά άλλα πολύ σημαντικά έργα υποδομής μεγάλης κλίμακας που έλαβαν χώρα την ίδια περίοδο και συγχρηματοδοτήθηκαν από την Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω του 3ου Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, έγιναν αντιληπτά ως τμήματα ενός ευρύτερου σχεδίου, ενός φιλόδοξου «πακέτου» εκμοντερνισμού που είχε νόημα μόνο εάν υλοποιούνταν στο σύνολό του ώστε να πάρει, μέχρι τα μέσα του Αυγούστου του 2004, μια νέα πόλη που μπορεί να περιγραφεί ως «Ολυμπιακή Αθήνα». Η Ολυμπιακή Αθήνα συνίστατο από πέντε κύρια στοιχεία:

Το 2001 το Διεθνές Αεροδρόμιο Ελευθέριος Βενιζέλος –ένα κτίριο γενικής αρχιτεκτονικής σχεδιασμένο από την κατασκευαστική εταιρία Hochtief με τη μορφή ενός λειτουργικού βιομηχανικού υπόστεγου συνοδευμένο από ένα εμπορικό κέντρο στο οποίο κυριαρχεί η πανταχού παρούσα IKEA– αντικατέστησε το τολμηρό αλλά απαρχαιωμένο αεροδρόμιο του 1962, σχεδιασμένο από τον σπουδαίο μοντερνιστή Φινλανδό αρχιτέκτονα Eero Saarinen, χωροθετημένο στο Ελληνικό, στη νότια άκρη της μοντέρνας πόλης, κατά μήκος του Σαρωνικού Κόλπου. Η τοποθεσία του νέου αεροδρομίου είναι αποκαλυπτική: ο χώρος που επιλέχθηκε είναι τα Σπάτα, μια περιοχή εκτός του λεκανοπεδίου της Αθήνας, 30 χλμ. μακριά από το κέντρο της Αθήνας, στη μέση του ημιαγροτικού πεδίου των Μεσογείων. Αυτή η μετακίνηση

From the city of the polykatoikia to Olympic Athens Contemporary Athens is largely a product of rapid urbanization processes that took place in the immediate post-war decades and which transformed the major Greek cities from small urban concentrations into large metropolises. These processes were based on the infinite repetition of variations of the flexible, multi-programmatic building type of the polykatoikia or apartment building, which can be viewed as Athens' "urban unit". Through this repetition, a system of self-evolution of Athens was established, a pattern of urban growth devoid of theory or planning that continued uninterrupted from the post-War years until the construction work for the 2004 Olympic Games began in the late 1990s. The Olympic projects, along with several other major infrastructural projects that took place in the same period and were co-funded by the European Union through the 3rd Community Support Framework, were all viewed as pieces of a much broader project, a very ambitious modernization "package" that made sense only if realized in its entirety so as to produce, by the middle of August 2004, a new city that could be described as "Olympic Athens". Olympic Athens was made up of five key elements:

In 2001 Venizelos Athens International Airport –a generic piece of architecture designed by Hochtief construction company in the form of a functional industrial shed accompanied by a new mega shopping mall dominated by the ubiquitous IKEA– replaced the bold but outdated 1962 airport designed by the Modernist master Eero Saarinen located at Hellenikon, on the southern edge of the modern city, along the Saronic Gulf. The choice of the new location was revealing: it was sited at Spata, 30 km from the centre of Athens, on the semi-agricultural plain of Mesogeia, outside and to the east of the Athens Basin. This move signalled the city's diffusion to the east, a shift from Athens to Attica.

The eastwards expansion signalled by the new airport required a major new connector. The Attiki Odos toll highway, consisting of 65 kilometres of roads and 29 intersections, was completed in 2004. Conceived as a

σήμανε τη διάχυση της πόλης προς τα ανατολικά, τη μετάβαση από την Αθήνα στην Αττική.

Η εξάπλωση προς τα ανατολικά είχε ανάγκη από ένα νέο μεγάλης κλίμακας συνδετικό στοιχείο. Ο αυτοκινητόδρομος της Αττικής Οδού, με μήκος 65 χιλιόμετρα και 29 ανισόπεδους κόμβους, ολοκληρώθηκε το 2004. Σχεδιάστηκε ως περιφερειακός δρόμος που θα μπορούσε να μεταφέρει 300.000 οχήματα την ημέρα, να συνδέει τις περιβάλλουσες περιοχές της Αττικής και να προσφέρει πρόσβαση στο νέο αεροδρόμιο. Ένα παρακλάδι της Αττικής Οδού τρέχει ως υπερυψωμένος αυτοκινητόδρομος κατά μήκος της πλαγιάς του Υμηττού και συνδέει με το κέντρο της πόλης.

Ένα νέο πυκνό δίκτυο γραμμών Μετρό (72 χλμ. που μεταφέρουν περίπου 650.000 επιβάτες την ημέρα), ο Προαστιακός σιδηρόδρομος που τρέχει ανάμεσα τις λωρίδες της Αττικής Οδού και μια νέα γραμμή Τραμ (που συνδέει το κέντρο της πόλης με το νότιο παραθαλάσσιο μέτωπο) κατασκευάστηκαν για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 αυξάνοντας την αστική κινητικότητα και προσφέροντας πρόσβαση στα δίκτυα της διάχυσης. Ο καθένας μπορούσε πια να κινείται γρήγορα και εύκολα μέσα στην πόλη εισερχόμενος και εξερχόμενος στο λεκανοπέδιο.

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες δεν μπορούσαν να αποτελέσουν πόλο (τουριστικής) έλξης χωρίς τη συστηματική επένδυση στον αστικό δημόσιο χώρο. Ένα νέο Αρχαιολογικό Πάρκο κατασκευάστηκε ως εκτεταμένος πεζόδρομος που συνδέει τους πιο σημαντικούς διασκορπισμένους αρχαιολογικούς χώρους της πόλης, οι κυριότερες πλατείες επανασχεδιάστηκαν (χωρίς ιδιαίτερα επιτυχή αποτελέσματα), πολλές όψεις κτιρίων αποκαταστάθηκαν και αναχρωματίστηκαν, πολλά πεζοδρόμια πλακοστρώθηκαν και τα καλύτερα ξενοδοχεία της πόλης ανακαινίστηκαν εκ βάθρων. Η νέα εικόνα της πόλης αύξησε πολύ την κατανάλωση στο κέντρο της και μετέτρεψε την Αθήνα σε σημαντικό τουριστικό προορισμό.

Τα διάφορα ολυμπιακά ακίνητα δημιούργησαν ένα τεράστιο απόθεμα μεγα-αντικειμένων περιβαλλόμενων από εκτεταμένους υπαίθριους χώρους. Καταμελήθηκαν σε όλη την Αττική ώστε να κάνουν γνωστές όσο το δυνατόν περισσότερες περιοχές προσδίδοντάς τους οικονομικά οφέλη. Καθώς αυτές αποτέλεσαν προϊόντα μελετοκατασκευών όπου η αρχιτεκτονική είχε συμπληρωματικό ή μειωμένο ρόλο, η ανάγκη για ένα αναγνωρίσιμο αρχιτεκτονικό σύμβολο των Αγώνων οδήγησε στην ανάθεση στον ισπανό αρχιτέκτονα Σαντιάγκο Καλατράβα του σχεδιασμού της οροφής του Ολυμπιακού Σταδίου καθώς και του γειτονικού Ολυμπιακού Πάρκου (με 200.000 μ² δημόσιου χώρου και 60.000 μ² χώρων πρασίνου). Η πολύ μεγάλη κλίμακα του έργου και η υπερβολική μορφή του παρήγαγαν ένα νέο τοπίο για την Αθήνα, ορατό από πολλά σημεία της πόλης.

Εκτός των σταδίων και άλλα νέα, μεγάλης κλίμακας, αν-

Αττική Οδός (Official Report of the XXVIII Olympiad, vol. 1, Athens 2004 Organizing Committee, σ. 170).

Attiki Odos (Official Report of the XXVIII Olympiad, vol. 1, Athens 2004 Organizing Committee, p. 170).

ring road for Athens that would carry some 300,000 vehicles per day, it links the surrounding regions of Attica and provides access to the new airport. An offshoot of Attiki Odos runs as an elevated highway along the flanks of Mount Ymittos, Athens' natural eastern boundary, and connects to the city-centre.

An all-new, dense network of Metro lines (carrying approximately 650,000 passengers a day over a total of 72 km), a Light-Rail network running between the lanes of the Attiki Odos highway and a new Tram line (connecting the city centre to the southern coastline and the port of Piraeus) were also built in time for the 2004 Olympics, further increasing urban mobility and connecting to the networks of diffusion. Everyone could now move easily and rapidly within the city and enter and exit the Athens Basin.

Olympic Athens could not become a (tourist) attractor without systematic investment in urban public space. A new "archaeological park" was realized, join-

τικείμενα κατανάλωσης και πολιτισμού εμφανίστηκαν στην περιφέρεια της πόλης –τα διάφορα «διακοσμημένα υπόστεγα» που συγκρότησαν το εμπορικό πάρκο του αεροδρομίου– αλλά και στο κέντρο της – το πολυκατάστημα Attica που αποτελεί ένα ολόκληρο οικοδομικό τετράγωνο, το νέο Μουσείο Μπενάκη στην οδό Πειραιώς, αλλά και το νέο Μουσείο Ακρόπολης (του οποίου η κατασκευή δεν ολοκληρώθηκε το 2004).

Υπόστρωμα της Ολυμπιακής Αθήνας ήταν μια διαρκώς διαφοροποιούμενη δημογραφία: ένα μείγμα Ελλήνων και μεταναστών από διάφορες χώρες. Οι πολύ θετικοί δείκτες μιας αναπτυσσόμενης οικονομίας (με ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης γύρω στο 4%), τα υψηλά ποσοστά απασχόλησης σε συνδυασμό με τις διάφορες γιγαντοσφίσεις, τις καλλιτεχνικές εγκαταστάσεις και τα συμβάντα που σηματοδοτούσαν το μοναδικό γεγονός, γενούσαν μια ατμόσφαιρα έντονης αισιοδοξίας στην οποία οι κάτοικοι της πόλης συμμετείχαν μέσα σε ένα νέο πνεύμα κοινότητας. Αυτό συγκάλυψε τα προβλήματα που αναδύονταν λόγω της ραγδαία αυξανόμενης και ανεξέλεγκτης εισροής μεταναστών, η οποία καθιστούσε την ταυτότητα της αθηναϊκής κοινωνίας πιο θολή παρά ποτέ.

Μετά το 2004: Διάχυτη Αθήνα

Η Ολυμπιακή Αθήνα σήμανε την απαρχή του νέου διάχυτου αστικού τοπίου στην Αθήνα και την ευρύτερη Αττική. Μεγάλης κλίμακας παρεμβάσεις και τομές με τη μορφή του νέου πυκνού δικτύου υποδομών εναποτέθηκαν πάνω στην ομοιογενή συνεχώς εξηλωνόμενη στρώση των πολυκατοικιών. Αυτό αποτέλεσε το αρχικό βήμα στη δημιουργία μιας πόλης υποδομών, μιας πόλης βασισμένης στα δίκτυα και όχι στην αρχιτεκτονική και τον αστικό σχεδιασμό. Η νέα κινητικότητα που τα δίκτυα προσέφεραν και το εύκολο χρήμα που οι τράπεζες απλόχερα σκόρπιζαν με τη μορφή δανείων διαφόρων μορφών λάμβαναν χώρα στο πλαίσιο μιας γοργά αναπτυσσόμενης αλλά ανεξέλεγκτης οικονομίας με έντονο εξωτερικό δανεισμό και γρήγορα οδήγησαν στην ανάπτυξη μιας ισχυρής καταναλωτικής κουλτούρας. Στα χρόνια που ακολούθησαν τους Αγώνες, νέοι και συνεχώς μεγαλύτεροι χώροι κατανάλωσης ξεφύτρωσαν σε μεγάλα οικόπεδα κατά μήκος ή κοντά στα δίκτυα της διάχυσης στην άκρη της πόλης ή στους άξονες που συνέδεαν το κέντρο της Αθήνας με τη θάλασσα (Πειραιώς, Συγγρού και Κηφισού) συρρικνώνοντας, με τον τρόπο αυτό, τις μικρομεσαίες κλίμακας επιχειρήσεις λιανικού εμπορίου και αναψυχής της γειτονιάς.

Τα ολυμπιακά ακίνητα έπαιξαν και αυτά το ρόλο τους στο μετασχηματισμό αυτό προσφέροντας μεγάλα αντικείμενα προς επανάχρηση. Κάποια από αυτά παραμένουν κλειστά και απροσπέλαστα ακόμη και σήμερα, λίγα στεγάζουν κρατικές υπηρεσίες, άλλα όμως μετασχηματίστηκαν σε χώρους κατανάλωσης: εμπορικά κέντρα, χώρους συναυλιών και συνεδριακά κέντρα. Το 2007 το ολυμ-

Τελετή Εναρξης, Ολυμπιακό Στάδιο, Αθήνα, 2004, www.uk2012.com.

Opening Ceremony, Olympic Stadium, Athens, 2004, www.uk2012.com.

ing together the dispersed major archaeological sites of the city and acting as an extended linear pedestrian way, major squares were redesigned (without successful results), numerous buildings received a face lift, street sidewalks were re-paved and all major five-star hotels underwent extensive renovation. The new city image boosted consumption in the city centre and turned Athens into a significant tourist destination.

The numerous Olympic sports venues created a large inventory of mega-objects surrounded by public, open-air spaces. They were spread out across Attica so as to provide exposure and economic benefits to as many areas of the region as possible. Since all venues were products of a design-and-build package that assigned architecture a complementary or reduced role, the need for a recognizable architectural symbol for the Games led to the commissioning of architect Santiago Calatrava to design a roof for the existing Olympic Stadium and a new Olympic Park (which included 200,000 m² of plazas and 60,000 m² of green areas). The project's extra-large scale and excessive forms produced a new landmark for Athens, visible from many parts of the city. Apart from the sports venues, other new large objects of consumption and culture appeared in the periphery –the various “decorated sheds” that made up the airport shopping mall– as well as in the city centre – the Attica Department Store, covering an entire urban block, the New Benaki Museum and the New Acropolis Museum (although the last did not meet the 2004 completion date).

Underlying Olympic Athens was an increasingly diversified population, a mixture of Greeks and immigrants. The very positive indexes of a growing economy (with

The Mall Athens, 2009 (φωτογραφία Γ. Αίσωπος).
The Mall Athens, 2009 (photo Y. Aesopos).

πιακό στάδιο Τάε Κβον Ντο μετατράπηκε σε χώρο συναυλιών και συνεδριών 3.800 θέσεων και το ολυμπιακό γήπεδο Μπάντμιντον μετατράπηκε σε συναυλιακό κέντρο 2.500 θέσεων. Η ολυμπιακή εγκατάσταση Κανό Καγιάκ προβλέπεται να μετατραπεί σε θεματικό πάρκο για extreme sports, ενώ το γήπεδο Beach Volley φιλοξένησε για κάποιο διάστημα υπαίθριες συναυλίες.

Η δημιουργία νέων εμπορικών κέντρων συνοδεύτηκε από την κατασκευή νέων μεγάλων κτιρίων πολιτισμού στο κέντρο της πόλης. Το Νέο Μουσείο Ακρόπολης, που σχεδιάστηκε από τον Bernard Tschumi, έπειτα από πολύχρονη καθυστέρηση άνοιξε τις πόρτες του το καλοκαίρι του 2009, ενώ η 20.000 μ² Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών του Ιδρύματος Ωνάση, που σχεδιάστηκε από το γραφείο Architecture Studio, εγκαινιάστηκε ένα χρόνο αργότερα. Το Πολιτιστικό Κέντρο του Ιδρύματος Νιάρχου, που σχεδιάζεται από τον Renzo Piano σε ένα οικόπεδο 200.000 μ² στο Φαληρικό Δέλτα και αποτελείται από την Εθνική Βιβλιοθήκη, την Εθνική Λυρική Σκηνή και ένα πάρκο 120.000 μ², θα ολοκληρωθεί το 2015.

Στη διάρκεια των μετα-ολυμπιακών χρόνων το ενδιαφέρον της πολιτείας για τον δημόσιο χώρο που κληρονομήθηκε από τους Ολυμπιακούς Αγώνες ξεθώριασε ταχέως. Το αχανές Ολυμπιακό Πάρκο, οι ολυμπιακές εγκαταστάσεις του Ελληνικού και η ζώνη του Φαληρικού μετώπου είναι και σήμερα ουσιαστικά μη προσπελάσιμες και εγκαταλελειμμένες εκτάσεις. Ο δημόσιος χώρος του κέντρου είχε και αυτός την ίδια μοίρα. Η αδιαφορία συνδυάστηκε με την ταχεία και ανεξέλεγκτη εισροή παράνομων μεταναστών που «προσγειώνονταν» απευθείας στις πλατείες και τους δρόμους της πόλης, καθιστώντας τους χώρους αυτούς όλο και πιο ρυπαρούς

an annual rate of approx. 4%), the high employment rates together with the banners, billboards, urban art installations and happenings heralding the unique event generated an atmosphere of optimism in which citizens intermingled in a new spirit of communality. This served to cover the problems and tensions arising from an increasing and uncontrolled influx of immigrants, which made Athenian identity more obscure than ever before.

Post-2004: Diffused Athens

Olympic Athens marked the beginning of a new diffused urban landscape in Athens and the wider Attica region. Large-scale interventions and ruptures in the form of a new dense network infrastructure were superimposed on the homogeneous, ever-expanding layer of polykatoikias. This was an initial step towards an infrastructural city, one based on networks and not on architecture or urban design. The new mobility provided by the various networks and the easy credit offered by the banks that operated within a growing and rather uncontrolled economy, quickly led to the development of a consumer culture. In the years following the Games, new, ever-larger places of consumption sprang up on large plots of relatively cheap land along or near the networks on the edge of the city, or along the city-centre axes linking Athens to the sea (Pireos Street, Syngrou and Kifissou Avenues), replacing the small-to-medium scale neighbourhood retail and leisure businesses.

The Olympic venues played their part in this transformation by providing large objects for adaptive re-use. Though some still remain closed and inaccessible and others have been turned into government offices, several have been transformed into spaces of consumption – shopping malls, concert halls and convention centres. In 2007, the Olympic Tae Kwon Do stadium was converted into a 3,800-seat concert and convention centre and the Olympic Badminton stadium was turned into a 2,500-seat concert hall. The Canoe Kayak Slalom Olympic facility will become a theme park for extreme sports, while the Beach Volley stadium hosted open-air concerts for a short time period.

The new shopping centres have been accompanied by large new cultural buildings in the city-centre. The New Acropolis Museum designed by Bernard Tschumi finally opened its doors to the public in the summer of 2009, while the 20,000 m² Onassis Cultural Center designed by Architecture Studio was inaugurated a year later. The Niarchos Foundation Cultural Centre, which is being designed by Renzo Piano on a 200,000 m² site on the Faliron Delta and consists of the National Library of Greece, the Greek National Opera and a 120,000 m² park is scheduled to be completed by 2015.

και επικίνδυνους, χώρους επαίων, αστέγων, ναρκομα-
νών και ιερόδουλων.

Οι πιο εύπορες τάξεις σταδιακά εγκατέλειψαν τον ελεύ-
θερα προσπελάσιμο δημόσιο χώρο και μετακινήθηκαν
προς τον «ασφαλέστερο», εσωστρεφή, ελεγχόμενο και
βασισμένο στην κατανάλωση «νέο δημόσιο χώρο» των
διαφόρων εμπορικών κέντρων. Το The Mall Athens, το
μεγαλύτερο εμπορικό κέντρο της πόλης που άνοιξε το
2005, ενσωμάτωσε τέλεια αυτή τη μεταστροφή. Χωρο-
θετημένο κατά μήκος της Αττικής Οδού και δίπλα στο
σταθμό της Νερατζιώτισσας του Προαστιακού και του
Μετρό αποτέλεσε ένα δικτυακό κόμβο με 200 καταστή-
ματα λιανικού εμπορίου, εστιατόρια και κινηματογραφι-
κές αίθουσες και συνολική επιφάνεια 60.000 μ².

Περισσότερο από ένας γιγαντιαίος ναός κατανάλωσης
έχει μετατραπεί σε ένα «νέο δημόσιο χώρο» έλκοντας
ανθρώπους απ' όλα τα μέρη της πόλης. Τρία χρόνια αρ-
γότερα, το Δεκέμβριο του 2008, το Golden Hall, το πιο
ελίτ και φαντασμαγορικό mega-εμπορικό κέντρο της
Αθήνας, άνοιξε στην περιφέρεια της πόλης, σε κοντινή
απόσταση από το The Mall. Χωροθετημένο κατά μήκος
της λεωφόρου Κηφισίας χρησιμοποιεί το κέλυφος του
International Broadcasting Center των Ολυμπιακών
Αγώνων, που κατασκευάστηκε το 2004 δίπλα στο Ολυ-
μπιακό Στάδιο.

Η εύκολη πρόσβαση από την Αττική Οδό και οι σχετικά
χαμηλές τιμές γης οδήγησαν στην ταχεία ανάπτυξη και
αστικοποίηση των δύο περιοχών της Αττικής που βρί-
σκονται εκτός του λεκανοπεδίου. Η ημι-αγροτική πε-
διάδα των Μεσογείων στα ανατολικά έχει μετατραπεί
σε μια περιζήτητη βιομηχανική κατοικίας, ενώ το ξηρό, μο-
λυσμένο από τις βιομηχανίες Θριάσιο Πεδίο, στα δυ-
τικά, έχει γίνει δημοφιλής περιοχή για εγκαταστάσεις
αποθήκευσης/logistics.

Αποτελέσματα της διάχυσης

As προσπαθήσουμε να συνοψίσουμε τα αποτελέσματα
της διάχυσης στη σύσταση του αστικού τοπίου της Αθή-
νας:

Καταρχήν παρατηρούμε μια αλλαγή κλίμακας. Η Αθήνα
εξαπλώνεται πέρα από το λεκανοπέδιο, στην περιβάλ-
λουσα Αττική, παράγοντας μια διάχυτη αστική συνθήκη
στην οποία γεωργικές καλλιέργειες, κατοικίες και υπο-
δομές αναμειγνύονται. Η πόλη δεν είναι πλέον ομοιο-
γενής και τα κύρια δομικά στοιχεία της είναι τώρα ανα-
γνωρίσιμα.

Ένα εκτενές και πολύπλοκο κυκλοφοριακό δίκτυο (αυ-
τοκινητόδρομοι, Μετρό, Προαστιακός και Τραμ) έχει πε-
ριδεήσει την πόλη σε κάθε κατεύθυνση κόβοντας τη
«σάρκα» της με τη μορφή συνεχών σπράγγων κυκλο-
φορίας. Αυτά τα δίκτυα αντιπροσωπεύουν τις πρώτες με-
γάλης κλίμακας ανθρωπογενείς τομές στη συνεχή
στρώση των πολυκατοικιών, που έως τώρα όριζε το
σύγχρονο αθηναϊκό τοπίο.

Ακαδημία Αθηνών, 2010 (φωτογραφία Γ. Αίσωπος).

The Athens Academy, 2010 (photo Y. Aesopos).

During the post-Olympics years, the state's interest in
the public spaces inherited from the Games quickly
faded. The vast Olympic Park, the Hellenikon site and
the Faliron Waterfront zone are practically inaccessi-
ble and abandoned; city-centre public spaces shared the
same fate. This neglect was compounded by the rapid
and uncontrolled influx of illegal immigrants (smug-
gled across Greece's extensive coastline, a border prac-
tically impossible to police) that "landed" straight onto
the city's squares and streets, making these spaces in-
creasingly dirty and rough, places of peddling, home-
lessness, drug-dealing and prostitution.

The more affluent social classes gradually abandoned
the democratic, freely accessible public space, gravi-
tating towards the "safer", introverted, monitored and
consumption-based "new public space" of the various
shopping centres. The Mall, Athens' largest shopping
centre, which opened in 2005, perfectly embodied this
shift. Situated along the Attiki Odos highway and ad-
jacent to the Neratziotisa Light-Rail and Metro station
—a network node in itself— it provides 60,000 m² of re-
tail space and 200 stores, restaurants and cinema
screens. More than a gigantic temple of spending, it has
become a new "public space" attracting people from
all over the city. Three years later, in December 2008,
the Golden Hall, Athens' most exclusive and glam-
orous mega-shopping mall opened not far from The
Mall on the city's periphery. Located on Kifisias Avenue,
it occupies the former Olympic Games' International
Broadcasting Center built next to the Olympic Stadium
in 2004.

Easy access via Attiki Odos and relatively cheap land
prices have led to the rapid development and urbaniza-
tion of two sections of Attica outside the Athens Basin.
To the east, the semi-agricultural Mesogeia plain has
become a desirable and constantly growing residential
area, while to the west, the dry, more industrially pol-

Καταστροφή τράπεζας, επεισόδια Δεκεμβρίου 2008
(φωτογραφία Angelos Tzortzinis, www.boston.com).
Bank destruction, December 2008 riots
(photo Angelos Tzortzinis, www.boston.com).

Τα δίκτυα κυκλοφορίας αποτελούν τη βάση για την παραγωγή μιας γεωγραφίας που δεν βασίζεται στο χώρο αλλά στο χρόνο. Αυτή η νέα γεωγραφία εισάγει διαδρομές που επιλέγονται με μόνο κριτήριο το χρόνο. Τα δίκτυα αυτά προσφέρουν πρόσβαση σε έως τώρα απομονωμένες ή ακόμη και «κρυμμένες» περιοχές της πόλης και εγκαθιδρύουν συνδέσεις μεταξύ τμημάτων της που έως τώρα ήταν απολύτως διαχωρισμένα.

Οι νέοι ανυψωμένοι αυτοκινητόδρομοι, οι οποίοι δημιουργήθηκαν σκίζοντας τα βουνά που περιβάλλουν την πόλη, δημιούργησαν νέες λειτουργικές «γραφικές διαδρομές» που συνδυάζουν τη γρήγορη μετακίνηση και τις ανεμπόδιστες θέες που μέχρι πρόσφατα αποτελούσαν αποκλειστικό προνόμιο των εκδρομίων του Σαββατοκύριακου. Η έντονη τοπογραφία της πόλης αποκαλύφθηκε και απόψεις του συνολικού τοπίου της Αθήνας (η πόλη ως ολότητα, ως μια εικόνα) αποτελούν θέαμα για μαζική και κατ' επανάληψη κατανάλωση, τμήμα ενός νέου συλλογικού ασυνείδητου.

Βασισμένα στην αρχιτεκτονική τους ποιότητα αλλά και στην ίδια τους την κλίμακα, κάποια από τα αθλητικά συγκροτήματα –τα μεγάλα αντικείμενα των Ολυμπιακών Αγώνων– έγιναν τοπόσημα. Για πρώτη φορά μεταπολεμικά η αρχιτεκτονική στην Ελλάδα απέκτησε αναπαραστατική διάσταση και ανέλαβε το ρόλο συμβόλου, αντικειμένου ενθύμησης σημαντικού γεγονότος.

Πέρα από τα αθλητικά συγκροτήματα, τα δίκτυα κυκλοφορίας προσέφεραν περιζήτητα οικόπεδα για την κατασκευή μεγάλων αντικειμένων για μαζική κατανάλωση που ικανοποιούσε τις ανάγκες της νεοδημιούργητης καταναλωτικής κουλτούρας. Μεγάλα αντικείμενα κατανάλωσης –κυρίως εμπορικά κέντρα, αλλά και κέντρα πολιτισμού που υιοθετούν παρόμοιες καταναλωτικές στρατηγικές– εμφανίστηκαν με τη μορφή μιας ταυτόχρονης εξάπλωσης σε αντίθετες κατευθύνσεις: τα πολύ μεγάλα εμπορικά κέντρα συγκροτούν μια εξάπλωση προς την αστική περιφέρεια, ενώ τα μεγάλα κέντρα πολιτισμού συγκροτούν

luted Thriaseion plain has become a popular site for storage facilities and logistics.

Effects of diffusion

Let us attempt to summarize the effects that diffusion has had on the urban constitution of Athens:

First and foremost, we witnessed a jump in scale. Athens is expanding beyond the Athens basin into the surrounding Attica region, producing a diffused urban condition in which agriculture, housing and infrastructure intermingle. The city is no longer homogeneous and its key structuring elements are now recognizable. An extensive and intricate circulation network (highways, Metro, Light-Rail and Tram) has tied the city together in every direction, burrowing through its “flesh” in the form of continuous tunnels of movement. These networks represent the first large-scale, man-made ruptures within the continuous layer of polykatoikias that used to define the contemporary Athenian landscape. Circulation networks form the basis for the production of a new geography that is not based on space but on time. This new geography introduces itineraries that are selected solely on the basis of time. The networks have also provided access to previously isolated or even “hidden” parts of the city and established links between parts of the city that were until recently completely separate.

The new elevated highways, cut out of the city's surrounding hills, have generated a new “functional scenic drive” that combines fast transportation with unobstructed vistas that were, until recently, the privilege of weekend hikers. The city's intense topography was thus exposed and views of Athens' total landscape (the city as a totality, a single image) have now become a spectacle for massive and routine consumption, part of a new collective unconscious.

Based on their architectural quality, but also on their sheer scale, some of the sports venues –the large objects of the Olympic Games– became landmarks. For the first time since the Second World War, architecture in Greece acquired a representational dimension and took on the role of a symbol, an object commemorating a significant event.

Beyond the sports venues, circulation networks offered prime sites for large objects of mass consumption that satisfied the needs of the newly created consumer culture. Mega objects for consumption –primarily shopping centres, but also cultural centres that adopt similar consumerist strategies– popped-up in a way that suggests a simultaneous expansion in opposite directions: extra-large malls suggest an explosion towards the Athenian periphery while mega cultural centres suggest an implosion towards the city-centre.

Network-based diffusion led to the implantation of in-

μια έκρηξη προς τα έσω, μια εξάπλωση προς το κέντρο της πόλης.

Η βασισμένη στα δίκτυα διάχυση οδήγησε στην εμφύτευση υποδομών στην πόλη και το τοπίο – η συνύπαρξή τους μοιάζει τυχαία, περιέργη ή ακόμη και συγκρουσιακή. Νέα, απροσδιόριστα «μεταβατικά» τοπία χωρίς ταυτότητα δημιουργούνται: πρόκειται για μη προσπελάσιμα υπολείμματα ανάμεσα στα δίκτυα ή για τμήματα του τοπίου που παράγονται με την κατασκευή γεφυρώσεων πάνω από τους νέους αυτοκινητόδρομους.

Η αδιαφορία της πολιτείας για τον ελεύθερα προσπελάσιμο δημόσιο χώρο σε συνδυασμό με την εντεινόμενη φτώχεια και την αυξανόμενη παράνομη μετανάστευση μετασχημάτισαν τον δημόσιο χώρο του κέντρου της Αθήνας από χώρο συλλογικότητας σε χώρο σύγκρουσης. Σε λιγότερο από δύο δεκαετίες η Ελλάδα από χώρα εξαγωγής μεταναστών (προς τις ΗΠΑ, τον Καναδά, την Αυστραλία, τη Γερμανία και αλλού) μεταλλάχθηκε σε χώρα υποδοχής. Περίπου 17% του πληθυσμού της Αθήνας (σε σύγκριση με το 7,4% για το σύνολο της χώρας) δεν γεννήθηκε στην Ελλάδα, ενώ μεγάλο ποσοστό των μεταναστών δεν μοιράζεται κοινές θρησκευτικές ή κοινωνικές πρακτικές και αξίες με τον γηγενή πληθυσμό. Ως αποτέλεσμα των έντονων αυτών δημογραφικών αλλαγών η πόλη, οι δημόσιοι χώροι της, οι δρόμοι της και τα σημεία αναφοράς της γίνονται αντιληπτά και «χρησιμοποιούνται» με εντελώς διαφορετικούς τρόπους από κάθε εθνική και πολιτισμική ομάδα. Το ζήτημα της «παρουσίας» στον δημόσιο χώρο κατέστη επομένως θεμελιώδες, ενώ την ίδια στιγμή εγκαθιδρύθηκαν στο κέντρο της Αθήνας περιοχές που έμοιαζαν να βρίσκονται εκτός ελέγχου. Το Δεκέμβριο του 2008, μετά τη δολοφονία 15χρονου μαθητή από αστυνομικό, αυθόρμητες μαζικές διαδηλώσεις ενός ετερογενούς κοινού (φοιτητές και νέοι εν γένει, αντιεξουσιαστές, μετανάστες και άλλοι) έλαβαν χώρα στο κέντρο της Αθήνας και οδήγησαν στην εκτεταμένη καταστροφή δημόσιας και ιδιωτικής περιουσίας. Οι διαδηλωτές εξέφρασαν την αγανάκτησή τους για το κοινωνικο-πολιτικό κατεστημένο, τη διαφθορά και τον αυξανόμενο καταναλωτισμό και δήλωσαν την «παρουσία» τους στην πόλη. Ήταν η ίδια εβδομάδα κατά την οποία το ελίτ εμπορικό κέντρο Golden Hall άνοιξε για πρώτη φορά τις πόρτες του στο αγοραστικό κοινό.

Κρίση: προς τον ολοκληρωτικό διαχωρισμό κέντρου-περιφέρειας;

Η νέα καταναλωτική κουλτούρα, που είχε διαμορφωθεί από το φτηνό δανεικό χρήμα και την ευκολία κατανάλωσης στα διάφορα εμπορικά κέντρα κατά μήκος των δικτύων της διάχυτης Αθήνας, φάνηκε να μην επηρεάζεται από τα ανησυχητικά μηνύματα για την παγκόσμια οικονομία που έστειλε η κατάρρευση της αμερικανικής εταιρίας Lehman Brothers το φθινόπωρο του 2008. Όμως, ένα χρόνο αργότερα, η αποκάλυψη της κρίσης χρέους

Κέντρο και περιφέρεια (κολάζ: Αθήνα, 2008, www.boston.com και Περιοδικό εμπορικού κέντρου Golden Hall).

Center and Periphery (collage: Athens, 2008, www.boston.com and Golden Hall Shopping Mall Magazine).

infrastructure in the city and the landscape; their coexistence seems random, awkward or even conflicting. New nondescript “transitional” landscapes are formed; they are either inaccessible leftovers between the networks or pieces of landscape that are produced by building over road and rail tunnels.

State neglect of the freely accessible city-centre public space coupled up with growing poverty and escalating illegal immigration, transformed public space from a space of collectivity to a space of conflict. In less than two decades, Greece was transformed from a country of emigration (to the US, Canada, Australia, Germany and elsewhere) to one of immigration. Situated between Europe, Asia and North-Africa, Greece has become a gateway for people seeking a better future in the West. Approximately 17% of Athens' population (compared to 7.4% for the country as a whole) was not born in Greece and many of them do not share local religious or social practices and values. As a result of these intense demographic shifts, the city, its public spaces, streets and reference points are perceived and “used” in completely different ways by its various ethnic or cultural groups. The question of “presence” in public space became fundamental, while, at the same time, areas of no-control conditions were established in the city-centre. In December 2008, following the killing of a 15-year old student by the police, spontaneous mass rioting by a heterogeneous crowd (students and the young in general, anarchists, immigrants and others) took place in the centre of Athens, resulting in extensive destruction of public and private property. The rioters expressed their frustration with the socio-political status quo (including corruption and rising consumerism) and manifested their “presence” in the city. It was in that same week that the exclusive Golden Hall shopping mall opened its doors to the public for the first time.

της ελληνικής οικονομίας οδήγησε στην έκρηξη της φούσκας της ελληνικής οικονομίας και στην ένταξη της Ελλάδας στο μηχανισμό διάσωσης της ΕΕ και του ΔΝΤ. Η ραγδαία επιδείνωση των οικονομικών δεδομένων, με κυριότερο τη δραματική αύξηση της ανεργίας και τη συρρίκνωση της αγοραστικής ικανότητας του πληθυσμού και κυρίως αυτού των χαμηλά αμειβομένων, και η συνεχιζόμενη αδυναμία της πολιτείας να ελέγξει την αδιάκοπη μεταναστευτική εισροή ενέτειναν την παρακμή του δημόσιου χώρου του κέντρου της πόλης αυξάνοντας ραγδαία τα καθημερινά φαινόμενα παραβατικότητας και εγκληματικότητας, ενώ οι συνεχείς διαδηλώσεις ενάντια στα εφαρμοζόμενα οικονομικά μέτρα λιτότητας οδήγησαν σε επαναλαμβανόμενες σκληρές μάχες με την αστυνομία και σε συνακόλουθες σοβαρές καταστροφές κτιρίων και δημόσιων χώρων. Σε αυτό το νέο τοπίο οικονομικής ύφεσης νέα εμπορικά κέντρα συνέχισαν να ανοίγουν ή να κατασκευάζονται κατά μήκος των δικτύων της διάχυσης – αυτά αποτελούν άλλωστε το μόνο κερδοφόρο τμήμα της αγοράς λιανικού εμπορίου στην πόλη.

Η νέα πόλη, η Διάχυτη Αθήνα, που αποτέλεσε υβρίδιο της μοντέρνας ομοιογενούς πόλης της πολυκατοικίας και της νέας ετερογενούς δικτυακής πόλης των υποδομών και προσέφερε αυξανόμενη κινητικότητα και ενίσχυση των ανταλλαγών, μοιάζει να οδηγεί στον σαφή, ολοκληρωτικό διαχωρισμό κέντρου και περιφέρειας. Από τη μια πλευρά, το κέντρο της Αθήνας ως ένα πεδίο βίαιων συγκρούσεων, ένας ρυπαρός, παρηνκμασμένος, παραμελημένος, οικονομικά απαξιωμένος, αλλά, παρ' όλα αυτά, ενεργός δημόσιος χώρος και, από την άλλη πλευρά, η ασφαλής περιφέρεια της διάχυτης πόλης, βασισμένη στην, έστω και με μειωμένους ρυθμούς, συνεχιζόμενη συλλογή καταναλωτικών αγαθών, συστατικών μιας νέας εμπόρευσης.

Crisis: towards the total separation between centre and periphery?

The new consumerist culture established by the easy bank loans seemed untouched by the ominous signs regarding the future of the global economy sent by the collapse of Lehman Brothers in the fall of 2008. However, a year later, the revealing of the Greek debt crisis signalled the burst of the Greek economy bubble and led to the country's affiliation to the EU-IMF rescue mechanism.

The rapid deterioration of all financial data, especially the dramatic rise of unemployment and the shrinking of the population's consumption capacity, as well as the state's continuing inability to control the unceasing immigration influx, accelerated the decline of city-centre public space and led to a sharp increase of crime and petty-crime, while the repeated demonstrations against the applied austerity measures led to recurring clashes with the police and the severe destruction of buildings and public spaces. In this new landscape of economic recession, new shopping malls continued to open or to be constructed along the networks of diffusion; they actually constitute the only profit-making sector of the retail business.

The new city, Diffused Athens –a hybrid of the modern homogeneous city of the polykatoikia and the new heterogeneous infrastructural city based on networks– that provided increased mobility and exchange enhancement seems to be leading to the clear and total separation between centre and periphery. On the one side, the centre of Athens as a field of violent fights, a filthy, decaying, abandoned, economically devalued, however vivid, public realm, and, on the other hand, the diffused city's "safe" periphery, based on the on-going, albeit at a reduced pace, collection of consumption goods; ingredients of a new opulence.

Ο Γιάννης Αίσιωπος είναι αναπληρωτής καθηγητής και Πρόεδρος του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του Πανεπιστημίου Πατρών.

Yannis Aesopos is associate professor and Chairman of the Department of Architecture at the University of Patras.

Δημήτρης Μιχαλάκης, Burnout, 2010-2012.
Dimitris Michalakis, Burnout, 2010-2012.

Δημήτρης Μιχαλάκης, Burnout, 2010-2012.
Dimitris Michalakis, Burnout, 2010-2012.

Δημήτρης Μιχαλάκης, Burnout, 2010-2012.
Dimitris Michalakis, Burnout, 2010-2012.

Δημήτρης Μιχαλάκης, Burnout, 2010-2012.
Dimitris Michalakis, Burnout, 2010-2012.

ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ: ΜΙΑ ΝΕΑ ΑΣΤΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ

RE-USE: A NEW URBAN CONSCIOUSNESS

ΗΛΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ | ELIAS CONSTANTOPOULOS

Louise: You're presumably familiar with the traditional Chinese and Japanese practice of repairing broken pottery with gold lacquer. Throwing things away isn't an option, and the defect becomes a thing of beauty in its own right.

Hella: That's a lovely custom, isn't it? You almost wish you could break another cup so you can repair it and make it even more precious than the original.¹

Το απόσπασμα αυτού του διαλόγου ανάμεσα στη συγγραφέα Louise Schouwenberg και τον Ολλανδό designer Hella Jongerious (Droog Design) αναφέρεται στην εξαιρετική αξία που αποκτά ένα αντικείμενο όταν επισκευαστεί με μοναδικό τρόπο και χρησιμοποιηθεί ξανά.

Είναι ίσως δύσκολο να συλλογιστούμε ένα αρχιτεκτονικό αντίστοιχο – ή τουλάχιστον μέχρι πρόσφατα ήταν. Η πρόσφατη ανακίνηση, για παράδειγμα, ενός αθηναϊκού ξενοδοχείου από τους Βραζιλιάνους αδελφούς Campana πχει επίσης μια διαφορετική από τις συνήθειες νότα. Το New Hotel, στην οδό Φιλελλήνων, αποτελεί μια απρόσμενη πρόταση επανάχρησης ενός κτιρίου, κυρίως με την έννοια της ανακύκλωσης παλαιών θραυσμάτων και υλικών σε νέες συνθέσεις.

Η ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΩΣ ΕΞΑΙΡΕΣΗ

Η αρχιτεκτονική εν γένει, παρόλο που η ιστορία της βρίθκει από παραδείγματα «επανάχρησης»,² από τον Παρθενώνα έως την Αγία Σοφία υπό την ευρεία έννοια, μέχρι πρόσφατα δεν μπορούσε ή δεν επιδίωκε να καυχηθεί για παρόμοιες υψηλού επιπέδου πρακτικές. Λιγοστές αξιόλογες εξαιρέσεις μπορούμε να επισημάνουμε και στην Ευρώπη του «μοντέρνου» εικοστού αιώνα, όπως το υποδειγματικό έργο του Carlo Scarpa. Καθώς σπανίζουν τα κτίρια και οι παρεμβάσεις που υιοθετούν τέτοιες πρακτικές,³ δεν είναι τυχαίο ότι σήμερα το έργο του Scarpa συνολικά αναθεωρείται⁴ και η σημασία του μεγαλώνει στο πέρασμα του χρόνου. Η αξία ενός έργου, όπως για

This excerpt from a conversation between author Louise Schouwenberg and Dutch designer Hella Jongerious (Droog Design) refers to the exceptional value an object gains, when it is repaired in a unique way and re-used.

It might, perhaps, be hard to contemplate a corresponding architectural example - at least that was the case until recently. A recent remodel, for example, of an Athenian hotel by the Brazilian designers, the Campana brothers, resounds on a completely different note. The New Hotel, on Philhellenon Street, is an unexpected proposal on how to re-use a building, mainly in the sense of recycling old fragments and materials into new compositions.

RE-USE AS AN EXCEPTION

Despite the fact that its history abounds with examples of «re-use»,² from the Parthenon to Aghia Sophia, until recently architecture in general could not or did not seek to boast such similar high-level practices. Only a very few worthwhile examples can be found in Europe during the «modern» twentieth century, such as the exemplary work of Carlo Scarpa. As buildings and interventions that adopt such practices are rare,³ it isn't surprising that currently Scarpa's oeuvre is being re-evaluated in its entirety⁴ and its importance is proving to be increasing as time goes by. The value of a work, such as, for example, the conversion of the Castelvecchio, lies in the careful joining of new and old, where

1. Louise Schouwenberg, Hella Jongerious, Phaidon Press Limited, 2003.

2. Edward Hollis, *The Secret Lives of Buildings*, Portobello Books, 2009.

3. Υποδειγματικό είναι και το έργο που υλοποίησε μεταξύ 1952-1994 στο Urbino ο Giancarlo de Carlo.

4. Βλ. π.χ. την κεφαλαίωδη αναφορά του Kenneth Frampton στο *Studies in Tectonic Culture*, The MIT Press, 2001.

5. Elias Constantopoulos, Wilfried Wang (eds), *Fassianos Building by Krokos*, O' Neil Ford Monograph 3, Wasmuth, 2011.

6. Παράλληλα, όπως επισημαίνει ο Ζήβας, η υιοθέτηση του Χάρτη της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς στη διάσκεψη του Άμστερνταμ (1975), η έναρξη της λειτουργίας του Κεντρικού Συμβουλίου Νεωτέρων Μνημείων και το άρθρο 24 του νέου Συντάγματος εγκαθιστούν μια νέα εποχή για την προστασία των μνημείων και της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας. Βλ. Διονύσιος Α. Ζήβας, «Προστασία και επαναχρησιμοποίηση: Η ελληνική περίπτωση», στο Σάββας Κονταράτος, Wilfried Wang (επιμ.), *Αρχιτεκτονική του 20ού αιώνα: Ελλάδα, Εκδ. Ελληνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής / Deutsches Architektur-Museum / Prestel, 2000* (πρώτη αγγλική έκδοση, 1999).

7. «Αρχίζει έτσι να συνειδητοποιείται ότι τα νεοκλασικά κτίρια του περασμένου αιώνα, πολλά από τα οποία μάλιστα έχουν σημαντικό μέγεθος και βρίσκονται στο κέντρο της πόλης ή πολύ κοντά σ' αυτό, μπορούν να δώσουν λύσεις σε πολλά σύγχρονα προβλήματα, μπορούν να υπηρετήσουν σύγχρονες λειτουργίες και μπορούν, φυσικά, να εξακολουθήσουν να είναι οικονομικά αποδοτικά. Με άλλα λόγια, μπορούν με τις κατάλληλες προσαρμογές και με σεβασμό στη λειτουργική και δομική τους συγκρότηση να συντηρηθούν και να ξαναλειτουργήσουν, σύμφωνα με τις αρχές της «ενέργου» ή «ολοκληρωμένως» προστασίας, εξακολουθώντας ταυτόχρονα να χρησιμεύουν ως μάρτυρες πολυτιμίου της ιστορικής εξέλιξης της πόλης». Ζήβας, ό.π.

παράδειγμα η διαμόρφωση στο Castelvecchio, έγκειται στην προσεκτική συρραφή του νέου με το παλιό, όπου ο Scarpa, περισσότερο ως ένας εκλεκτικιστής αρχαιολόγος και αναστηλωτής, ανασυνθέτει τη δική του σύγχρονη υβριδική εκδοχή.

Δεν είναι ίσως τυχαίο ότι ένα πρώτο σημαντικό δείγμα του είδους στην Αθήνα οφείλεται στον Κυριάκο Κρόκο, τον οποίο συνδέει μια εκλεκτική συγγένεια με τον Scarpa. Η μοναδική για τα αθηναϊκά δεδομένα μετατροπή μιας κοινής πολυκατοικίας στο ιδιωτικό μουσείο-κατοικία Φασσιανού⁵ (1995) κοντά στο σταθμό Λαρίσης αποτελεί ένα πραγματικό «δοκίμιο» επανάχρησης του οικοδομικού αποθέματος της πόλης ως «πρώτης ύλης». Ενός αποθέματος στο οποίο καλείται σήμερα να παρέμβει δημιουργικά ο σύγχρονος αρχιτέκτονας.

Η ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΩΣ ΝΕΑ ΑΣΤΙΚΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ

Η αθηναϊκή αρχιτεκτονική του 20ού αιώνα λίγα διακεκριμένα παραδείγματα επανάχρησης μπορεί να προσφέρει, ανάμεσα στα σημαντικά μεταπολεμικά κτίρια της ελληνικής πρωτεύουσας. Ο Διονύσιος Ζήβας έχει αναφερθεί διεξοδικά στην αλλαγή της νομοθεσίας για την προστασία ιστορικών κτιρίων και συνόλων, η οποία αναπτύσσεται κυρίως μετά τη δεκαετία 1970.⁶ Αναφερόμενος σε αθηναϊκά παραδείγματα μνημονεύει ιδιαίτερα τη μετατροπή του πιλοποιείου Πουλόπουλου σε Πολιτιστικό Κέντρο «Μελίνα Μερκούρη», του Δημοτικού Βρεφοκομείου στην οδό Πειραιώς σε Δημοτική Πινακοθήκη, του Δημοτικού Νοσοκομείου «Ελπίς» σε Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων και της παλαιάς Σχολής Παπαδοπούλου για πολιτιστικές εκδηλώσεις του Πανεπιστημίου Αθηνών στην οδό Ακαδημίας, καθώς και την διατήρηση πολλών νεοκλασικών κτιρίων από τράπεζες (π.χ. ξενοδοχείο Excelsior και Μέγαρο Μελά από την Εθνική Τράπεζα, Κτηματική Τράπεζα επί της οδού Πανεπιστημίου).⁷

Η τάση προστασίας των ιστορικών κτιρίων εξαπλώνεται μετά το 1980 εκτός της Αθήνας και σε ολόκληρη την Ελλάδα. Βιομηχανικά κτίρια και εργοστάσια κηρύσσονται διατηρητέα και υποδέχονται νέες λειτουργίες, στη Θεο-

Scarpa played the part of the eclectic archaeologist and conservator, to recompose his own contemporary hybrid version.

It isn't perhaps surprising that one of the first examples of its kind in Athens was created by Kyriakos Krokos, who has an elective affinity to Scarpa. The conversion of a common apartment block into a private museum/residence for Fassianos⁵ (1995) near Larissa Station is unique for Athenian standards and constitutes an essay on the re-use of housing stock in a city as raw material. A stock on which contemporary architects are now called-upon to make creative interventions.

RE-USE AS A NEW URBAN POLICY

20th century Athenian architecture has few distinguished examples of re-use to offer amongst the important post-war buildings of the Greek capital.

Dionysis Zivas has gone into great detail about the change in legislation on the protection of historical buildings and complexes, which unfolded, mainly in the 1970s.⁶ Referring to Athenian examples, he makes special mention of the conversion of the Pouloupoulos clay-factory into the Melina Mercouri Cultural Centre; the Municipal Nursery on Pireos Street into the Municipal Art Gallery; the Elpis Municipal Hospital into the Cultural Centre for the Municipality of Athens; the conversion of the old Papadopoulou School on Akadimias Street to house cultural activities by the University of Athens; finally, the conservation of many neoclassical buildings and their conversion into banks (e.g. the Excelsior Hotel and the Melas Mansion by the National Bank of Greece; the Ktimatika Bank on Panepistimiou Street).⁷

After 1980 the trend to protect historic buildings spread outside Athens, to the rest of Greece. Industrial buildings and factories were listed and transformed to receive new functions: in Thessaloniki (the Ladadika – previously oil factories and the conversion of the Thessaloniki Port Authority Warehouses into museums); in Chania (the Centre for Mediterranean Architecture at

1. Louise Schouwenberg, Hella Jongerious, Phaidon Press Limited, 2003.

2. Edward Hollis, *The Secret Lives of Buildings*, Portobello Books, 2009.

3. The work Giancarlo de Carlo carried out in Urbino from 1952 to 1994 is also exemplary.

4. See for example the capital reference by Kenneth Frampton in *Studies in Tectonic Culture*, The MIT Press, 2001.

5. Elias Constantopoulos, Wilfried Wang (eds.), *Fassianos Building* by Krokos, O' Neil Ford Monograph 3, Wasmuth, 2011.

6. At the same time, as Zivas notes, the adopting of the European Charter of the Architectural Heritage at the Amsterdam Conference (1975), the start of operations for the Central Council of Modern Monuments and article 24 of the New Constitution, inaugurate a new age for the protection of the country's monuments and its cultural heritage. See Dionysis A. Zivas: «Protection and re-use: The Greek Case» in Savvas Kontaratos Wilfried Wang, (eds.), *Twentieth Century Architecture: Greece*, published by the Hellenic Institute of Architecture / Deutsches Architektur-Museum / Prestel, 2000 (first English edition, 1999).

7. «People begin to become conscious of the fact that the neoclassical buildings of the previous century, many of which are considerable in size and are located in the city centre or not far out, can provide solutions to many contemporary problems. They can serve the contemporary functions and can, of course, continue to thrive financially. In other words, they can be suitably adapted, and conserved with respect to their functional and structural constitution, and re-function in accordance with the principle of “active” or “integrated” protection, continuing, at the same time, to provide precious testimony of the historical evolution of the city». Zivas, *ibid*.

σαλονίκη (Λαδάδικα, μετατροπή Αποθηκών του ΟΛΘ σε μουσεία), στα Χανιά (Κέντρο Αρχιτεκτονικής Μεσογείου στο Μεγάλο Αρσενάλι, αρχ. Γ. Κίζης), στον Βόλο (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας στο καπνεργοστάσιο Παπαστράτου και σε παλιό βιομηχανικό υπόστεγο – αρχ. Κ. Αδαμάκης, Ε. Γαλλή, Δ. Νικολάου, Δ. Φιλιππιτζής, Α. Κωτσιόπουλος), στη Μυτιλήνη (μετατροπή παλαιών ελαιοτριβείων και σαπωνοποιείων σε πολιτιστικά κέντρα) κ.α. Με τη σταδιακή αλλαγή νοοτροπίας κράτους και πολιτών μεταβάλλονται και οι αρχιτεκτονικές ιδεολογίες και πρακτικές παραγωγής του αρχιτεκτονικού έργου. Η εκ των ων ουκ άνευ συνθήκη των σύγχρονων πόλεων σήμερα είναι η ανανέωση του υπάρχοντος οικοδομικού τους αποθέματος. Τα κέντρα των ευρωπαϊκών πόλεων γενικότερα, και όχι μόνο η Αθήνα, είναι πλέον κορεσμένα. Μόνο πέραν του κέντρου νοούνται νέες οικοδομές, επεκτάσεις και διαμορφώσεις. Η συνθήστερη ανάγκη που καλούνται να καλύψουν σήμερα οι αρχιτέκτονες είναι η αναδιμόρφωση, ανάπλαση, ανακατασκευή, αποκατάσταση και επανάχρηση ενός υπάρχοντος κτιρίου, παρόλο που δεν είναι πάντοτε εύκολο να ανα-

the Grand Arsenal, architect G. Kizis); in Volos (the University of Thessaly established in the Papastratos tobacco factory and an old industrial shed – architects K. Adamakis, E. Galli, D. Nikolaou, D. Filippitzes, A. Kotsiopoulos); in Mytilene (conversion of the old olive oil mills and soap factories into cultural centres) and many more.

With the gradual change of mentality by the State and its citizens, there came a change in architectural ideology and practices in the production of architectural projects.⁸ The major prerequisite for contemporary cities is a renewal of existing housing stock. City centres in European cities in general, and not Athens alone, are saturated. New building, expansion and sitting can only take place outside the centre. The greatest need that architects are called upon to meet nowadays is to reconfigure, regenerate, rebuild, renovate and reuse an existing building, despite the fact that it may not always be easy to refurbish. Fresh innovative proposals for existing shells, with easily convertible and renewable construction, renew the face of the city from the inside out, maintaining its urban identity and shaping a new urban consciousness.

In Athens over the past few years similar architectural practices are being showcased, and they concern an ever-increasing segment of the current reconstructed urban environment. The phenomenon presents particular interest, as even architectural discourse has adapted along new lines. At the start of the twenty-first century, Athens now has quantitatively small, yet qualitatively significant numbers of this new type of building, which constitute contemporary innovative proposals for urban habitation and reveal new perceptions for the spaces the capital today requires. Buildings, mainly cultural buildings, museums and galleries, but also increasing numbers of programmatically intricate, purpose-built buildings, such as complexes of loft apartments and alternative habitation spaces, beyond the usual two suspects of apartment block / single house.

THE CASE OF PIREOS STREET

Many of the most noteworthy re-use projects are located on or around Pireos Street, a major high-traffic road for Athens, with a long-standing tradition of industrial use. The gradual spread of urban blight over the last decades of the twentieth century created a mixed urban landscape, where small businesses and cottage industries alternated with nightclubs, from Iera Odos to Chamosternas Street.

Ανακατασκευή Πολυκατοικίας / Ιδιωτικό Μουσείο Φασσιανού, αρχ. Κ. Κρόκος (Φωτογραφία: Χ. Λουιζίδης).

Polykatoikia Reconstruction / Private Museum of Fassianos, architect Kyriakos Krokos (Photograph by C. Louizidis).

8. Βλ. για παράδειγμα, εκτός από τις τεχνικές-οικοδομικές δυσκολίες, και τις νομικές που αφορούν το σύνθετο ιδιοκτησιακό καθεστώς των κατοικιών του Μεσοπολέμου. Βλ. Δημήτρης Φιλιππίδης (επιστημ. υπεύθ.), Η κατοικία στην Αθήνα τη δεκαετία 1930, Ερευνητικό πρόγραμμα ΓΓΕΤ, 1995.

9. Για το οποίο ο Δανός πρέσβης Tom Nørring αναφέρθηκε από του βήματος του ίδιου μουσείου ως ενός κτιρίου που θα αποτελούσε κόσμημα, εάν βρισκόταν ακόμα και στη Δανία.

νεωθεί.⁸ Νέες ευρηματικές προτάσεις σε υπάρχοντα κελύφη, με εύκολα μετατρέψιμες και ανανεώσιμες κατασκευές, ανανεώνουν το «πρόσωπο» της πόλης εκ των έδων διατηρώντας την αστική της ταυτότητα και διαμορφώνοντας μια νέα αστική συνείδηση.

Στην Αθήνα τα τελευταία χρόνια αναδεικνύονται παρόμοιες αρχιτεκτονικές πρακτικές, οι οποίες αφορούν ένα ολόενα αυξανόμενο τμήμα του σύγχρονου αναδομημένου αστικού περιβάλλοντος. Το φαινόμενο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον αναπροσαρμόζοντας ακόμα και τον αρχιτεκτονικό λόγο προς νέες κατευθύνσεις. Στις αρχές του 21ου αιώνα, η Αθήνα έχει πλέον ένα όχι ποσοτικά μεγάλο, αλλά ποιοτικά σημαντικό αριθμό νέου τύπου κτιρίων, που αποτελούν σύγχρονες, ρηξικέλευθες προτάσεις για την αστική κατοίκηση και φανερώουν νέες αντιλήψεις για τους χώρους που χρειάζονται σήμερα στην πρωτεύουσα. Κτίρια πρωτίστως πολιτιστικά, μουσεία και γκαλερί και άλλα περισσότερο σύνθετα, προγραμματικά κτίρια, όπως τα συγκροτήματα κατοικιών «lofts» και εναλλακτικών χώρων κατοίκησης, πέραν του δίπολου πολυκατοικία / μονοκατοικία.

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Πολλές από τις πλέον αξιόλογες προτάσεις επανάχρησης βρίσκονται συγκεντρωμένες επί της οδού Πειραιώς, ενός σημαντικού κυκλοφοριακού άξονα της Αθήνας με μεγάλη βιομηχανική παράδοση, ή περίεξ αυτής. Η σταδιακή υποβάθμιση της στις τελευταίες δεκαετίες του εικοστού αιώνα οδήγησε στη δημιουργία ενός μικτού αστικού τοπίου, όπου μικρές επιχειρήσεις και βιοτεχνίες εναλλάσσονται με λαϊκά κέντρα, από την Ιερά Οδό μέχρι τη Χαμοστέρνας.

Σε αυτό το υποβαθμισμένο αστικό περιβάλλον καταλυτική για μια νέου τύπου ανάπτυξη είναι η εμφάνιση του Μουσείου Μπενάκη το 2004, σχεδιασμένου από τους αρχιτέκτονες Μαρία Κοκκίνου και Αντρέα Κούρκουλα. Αποτελώντας έναυσμα για μετέπειτα παρεμβάσεις, το Μουσείο Μπενάκη⁹ περιλαμβάνει σήμερα τα Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής και φιλοξενεί πλήθος εκθέσεων, εικαστικών αλλά και αρχιτεκτονικών, συχνά σε συνεργασία με το Ελληνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής, αποτελώντας πλέον τόπο συνάντησης ανθρώπων των γραμμάτων και των τεχνών. Ενώ η αρχιτεκτονική ανάπλαση διατήρησε το υπάρχον κτίσμα με την προσθήκη ενός ορόφου, το κτίριο έχει μετουσιωθεί ολοκληρωτικά. Εξωτερικά μονολιθικό, από ερυθρό περσικό μάρμαρο, με ένα λεπτό οριζόντιο άνοιγμα του εστιατορίου-βιβλιοπωλείου επί της Πειραιώς, στρέφεται προς ένα εσωτερικό αίθριο, τη ζωντανή καρδιά των εκδηλώσεων και

Αίθριο Μουσείου Μπενάκη, αρχ. Μ. Κοκκίνου, Α. Κούρκουλας (Φωτογραφία: Ηλίας Κωνσταντόπουλος).

Benaki Museum Atrium, architects M. Kokkinou, A. Kourkoulas (Photograph by E. Constantopoulos).

The appearance, in 2004, in this environment of urban decay, of the Benaki Museum, designed by architects Maria Kokkinou and Andreas Kourkoulas was catalytic. Sparking a series of later interventions, the Benaki Museum⁹ now houses the Neohellenic Architecture Archives and plays host to a plethora of visual-art as well as architectural exhibitions, often in collaboration with the Hellenic Institute of Architecture, evolving into a meeting place for those involved in Art and Literature. While the architectural regeneration maintained the existing building, with the addition of one storey, the building was completely transubstantiated. From the outside it appears monolithic, made of red Persian marble, with a thin horizontal opening along the restaurant and shop on Pireos Street, but it looks into an internal atrium, the beating heart of events and exhibitions at the Museum.

Pireos Street, with its larger plots of lands, available at lower prices than the centre of Athens, its abandoned industrial buildings and warehouses and the recent construction of the Metro Station at Kerameikos, underwent a renaissance starting at the end of the 1990s. Stretching from the Pavlidis Chocolate Factory, to ION Chocolate Factory, it holds old slaughterhouses, refrigeration centres, weaving mills and entertainment complexes (Athinon Arena, and Villa Mercedes), amongst which new culture buildings stand out: The Athens School of Fine Arts; Technopolis, housed in the former facilities of the Athens Municipal Gas-Lighting Enterprise; Hellenic Cosmos, of the Foundation of the Hellenic World (architects G. Tsiomis, G. Andreadis, N.

8. See, for example, besides the technical-construction difficulties, the legal issues that concern the complex ownership status of Interwar housing. See Dimitris Philippidis, (scientific ed.), Η κατοικία στην Αθήνα τη δεκαετία 1930, (Housing in Athens in the 1930s) GD Energy and Technology research programme, 1995.

9. Regarding this building, Danish Ambassador Tom Norrning stated at the Museum itself, that it was a building that would be considered a jewel, even in Denmark.

των εκθέσεων του μουσείου.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 η Πειραιώς, προσφέροντας μεγαλύτερα οικοπέδα, σε χαμηλότερες τιμές από το κέντρο της Αθήνας, με εγκαταλελειμμένα βιομηχανικά κτίρια και αποθήκες και με την πρόσφατη κατασκευή του σταθμού του Μετρό στον Κεραμικό γνωρίζει μια νέα ανάπτυξη. Εκτεινόμενη από τη Σοκολατοποία Παυλίδη μέχρι την ΙΟΝ φέρνει, ανάμεσα σε παλαιά σφαγεία, ψυγεία, υφαντήρια και κέντρα διασκέδασης (την «Αθηνών Αρένα», τη «Villa Mercedes»), νέα κτίρια πολιτισμού: την Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, την «Τεχνόπολη» στις εγκαταστάσεις της Δημοτικής Επιχείρησης Φωταερίου Αθηνών, τον «Ελληνικό Κόσμο» του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού (αρχ. Γ. Τσιώμης, Γ. Ανδρεάδης, Ν. Εφραίμογλου), το Ίδρυμα Μ. Κακογιάννη (αρχ. Β. Σγούτας) κ.ά., συνδυάζοντας σε μια πραγματική μικρογραφία μιας πόλης «κολάζ»¹⁰ την υψηλή με τη χαμηλή κουλτούρα.

Λίγα βήματα μακρύτερα από το Μουσείο Μπενάκη εμφανίζονται νέες προτάσεις επανάχρησης, οι οποίες δημιουργούν ένα πυρήνα ζωτικού ενδιαφέροντος στην Αθήνα. Τα «Thission Lofts» και ο Πολυχώρος Τέχνης «The Hub» στο παλαιό εργοστάσιο εσωρούχων «Palco» (If-untitled architects) στην οδό Πειραιώς, η Ταινιοθήκη της Ελλάδος στον θερινό κινηματογράφο «Λαΐς» (αρχ. Ν. Μπελαβίλας, Β. Τροβά) στην Ιερά Οδό, η Gallery «The Breeder» (αρχ. Α. Ζαμπίκος) και η Kunsthalle Athena στο Μεταξουργείο αποτελούν αξιόλογες προτάσεις προγραμματικής επανάχρησης υφιστάμενων χώρων. Ο «Κόμβος» (The Hub), για παράδειγμα, συγκεντρώνει διαφορετικές λειτουργίες στο ίδιο οικοδομικό τετράγωνο –lofts, εκθεσιακούς χώρους, αίθουσες προβολών και θεατρικών παραστάσεων– με κύριο μορφολογικό εύρημα μια εγκάρσια τομή στο κέντρο που αποκαλύπτει μέρος του φέροντος σκελετού και μεταμορφώνει εξωτερικά και εσωτερικά το συγκρότημα.

ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΡΝΟΥ

Ορισμένες κεντρικού ενδιαφέροντος μελέτες στην Αθήνα προτείνουν ριζική αλλαγή χρήσεων σε γνωστά κτίρια, όπως συμβαίνει με την προτεινόμενη μετατροπή του συγκροτήματος γραφείων Δοξιάδη σε κατοικίες (αρχ. Divercity) και του κτιρίου Φιξ σε Εθνικό Μουσείο Σύγχρονων Τέχνης (αρχ. 3SK).

Στις δύο αυτές τολμηρές προτάσεις, που αφορούν σημαντικά μοντέρνα κτίρια της Αθήνας, αναφέρεται και το ζήτημα της αξιολόγησης και διατήρησης του «μοντέρ-

Efraimoglou); the M. Kakogiannis Foundation (architect: V. Sgoutas) and many more, combining in one true miniature of the city a collage¹⁰ of high and low culture.

A few steps beyond the Benaki Museum new re-use projects appeared, creating a nucleus of vital interest in Athens: the Thission Lofts and The Hub, a Multipurpose Art Space in the old Palco underwear factory (If-untitled architects) on Pireos Street; the Greek Film Archive with the outdoor summer cinema Lais (architects N. Belavilas, V. Trova) on Iera Odos; the Breeder Gallery (architect A. Zampikos) and Kunsthalle Athena at Metaxourgeio; all constitute noteworthy projects that have followed a policy of re-using existing spaces. The Hub, for example, gathers many different functions within one city block: lofts, exhibition spaces, projection rooms and theatre spaces – its major feature being a transverse section along the centre, which reveals part of the weight-bearing structure and transforms the complex exterior and interior.

RE-USE AND CONSERVATION OF THE MODERN

Certain studies on the centre of Athens, propose a sea-change in the use of well-known buildings, such as the proposed conversion of the Doxiadis complex of offices into housing (Divercity architects) and the Fix factory into the National Museum of Contemporary Art (architects 3SK).

In both these daring proposals, which concern significant modern buildings in Athens, the issue that rises to the surface is how to evaluate and conserve the Modern. Which is why it is important to evaluate not only the proposals of the younger architects, but also to correlate these with the intentions of the initial architects, Doxiadis and Zenetos respectively.

Work on converting the Doxiadis complex on Mount Lycabettus into apartments has been interrupted for several months, as there is resistance to the «generalised alteration» of its shape, by groups promulgating the conservation of buildings of the modern movement, such as the 'monumenta' group. The Divercity proposal utilises Doxiadis' distinctive non-linear methodology of organising «parallel» information as a central idea in re-designing the building. Moreover, although it maintains the weight-bearing framework and the general compositional structure, it moves away from the existing building, with its innovative use of

10. Βλ. Colin Rowe, *Collage City*, The MIT Press, 1984.

11. Για την πλήρη αντίθεση του Δοξιάδη στη «μνημειοποίηση» της σύγχρονης αρχιτεκτονικής, η οποία σταματά την εξέλιξη μετατρέποντας τη σύγχρονη πόλη σε ένα ασυνεχές σύστημα μνημείων, βλ. Κωνσταντίνος Δοξιάδης, «Τέταρτο Έγκλημα: Τα μνημειακά κτίρια», Ekistics, 1971.

12. 10th International DOCOMOMO Conference – The Challenge of Change, Rotterdam, 2008.

13. Elias Constantopoulos, «Change and permanence in Greek Modernity: The case of Takis Zenetos», στο *The Challenge of Change*, Rotterdam, 2008 (δημοσιευμένα πρακτικά, 10th International DOCOMOMO Conference).

νου». Για αυτό το λόγο σημασία έχουν όχι μόνο οι προτάσεις των νέων μελετητών, αλλά και ο συσχετισμός τους με τις προθέσεις των αρχικών αρχιτεκτόνων, του Δοξιάδη και του Ζενέτου.

Οι εργασίες μετατροπής του συγκροτήματος Δοξιάδη στον Λυκαβηττό σε διαμερίσματα έχουν διακοπή για αρκετούς μήνες, καθώς υπάρχουν αντιδράσεις στη «γενικευμένη αλλοίωση» της μορφής του από ομάδες προστασίας κτιρίων του μοντέρνου κινήματος, όπως η *monumenta*. Η πρόταση των *Diversity* χρησιμοποιεί ως κεντρική ιδέα την ιδιαίτερη, μη γραμμική, μεθοδολογία οργάνωσης «παράλληλων» πληροφοριών από τον Δοξιάδη στον ανασχεδιασμό του κτιρίου. Επίσης, ενώ διατηρεί τον φέροντα σκελετό και τη γενική συνθετική δομή του, διαφοροποιείται σημαντικά από το υπάρχον κτίριο καινοτομώντας π.χ. με τη χρήση στοιχείων πλήρωσης από διαφανές μπετόν. Αυτή η, για ορισμένους «ηχηρή», παρέμβαση αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε σχέση με την άποψη του Κωνσταντίνου Δοξιάδη ενάντια στη «μνημειοποίηση» της σύγχρονης αρχιτεκτονικής, που πρώτος ο ίδιος εφάρμοσε με τις συνεχείς μετατροπές του συγκροτήματος από τα τέλη του 1950 μέχρι τις αρχές του 1970, για να καλύψει τις συνεχώς αυξανόμενες και μεταβαλλόμενες ανάγκες του οργανισμού.¹¹

Το πρόβλημα αυτό, της διατήρησης του μοντέρνου, αποτέλεσε και το κύριο θέμα του 10ου Διεθνούς Συνεδρίου του DOCOMOMO το 2008 με θέμα «Η Πρόκληση της Αλλαγής»¹² και τον παράλληλο εορτασμό της επανάληψης του εργοστασίου van Nelle, των Brinkman & van der Vlugt, στο Ρότερνταμ, το οποίο αποτελεί ένα από τα σύγχρονα μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO.

Το νέο ΕΜΣΤ του γραφείου 3SK αποτελεί ως προς αυτό το σημείο μια ενδιαφέρουσα μετατροπή του κτιρίου Φιξ, σύμφωνα με το νέο κτιριολογικό πρόγραμμα που επιβάλλει ριζική αναδιαμόρφωση του εσωτερικού χώρου όπου θα κυριαρχεί ένα κεντρικό αίθριο – μια εσωτερική πλατεία ύψους 30μ. Παραδόξως η πρόταση έρχεται σε αντιδιαστολή με τη διατυπωμένη πρόθεση του Ζενέτου περί της μεταβλητότητας και δυνατότητας αλλαγής του περιβλήματος. Ακόμα και η πιο χαρακτηριστική όψη του επί της Λεωφόρου Συγγρού, σήμερα εν μέσω οικοδομικών εργασιών μια μετέωρη «φλούδα», είχε σχεδιαστεί από τον Ζενέτο ως απολύτως μεταβλητή.¹³ Είναι δύσκολο όμως να συγκεραστεί η πρόθεσή του αυτή με τις ανάγκες της νέας μελέτης, καθώς η όψη που οριοθετούσε την απαρχή της Συγγρού επί δεκαετίες είναι σή-

Πολυχώρος Τέχνης 'The Hub' [πρώην Palco], If-untitled architects (Φωτογραφία: Ηλίας Κωνσταντόπουλος).

The Hub Multipurpose Art Space [formerly the Palco underwear factory], If-untitled architects (Photograph by E. Constantopoulos).

transparent cement as a filling agent. This intervention, which certain parties regard as particularly outrageous, gains even greater interest when it comes up against Constantine Doxiadis's stance against the monumentalization of modern architecture, which he himself implemented through continuous transformations of the complex from the end of the 1950s to the start of the 1970s, in order to deal with ever-increasing and changing needs of his organisation.¹¹

This issue of conserving the Modern, was also the major topic at the 10th International DOCOMOMO Conference in 2008, whose theme was «The Challenge of Change»¹² and the parallel celebration of the re-use of the Van Nelle Factory by Brinkman & van der Vlugt, in Rotterdam, which is a contemporary monument and an UNESCO world cultural heritage site.

This is an interesting issue in the conversion of the Fix Factory building into the new National Museum of Contemporary Art by the 3SK practice. The new building programme requires a fundamental reconfiguration of the interior space, which will be dominated by a 30-metre-high atrium / interior plaza. Paradoxically, this proposal is in contradiction to Zenetos's stated intent concerning the changeability and capacity to alter the outer shell. Even its most characteristic façade on Syngrou Avenue, currently in the midst of building work a floating «skin», was designed by Zenetos to be completely changeable.¹³ However, it is difficult to merge this intention with the requirements of the new design, as the façade, which for decades marked the boundary for the start of Syngrou Avenue, is today emblematic and listed, a symbol of the «modern» period of Greek

10. Vis-à-vis Colin Rowe's *Collage City*, The MIT Press, 1984.

11. Concerning Doxiadis's complete opposition to the monumentalisation of contemporary architecture, which stops evolution, transforming the modern city into a discontinuous system of monuments, see Constantine Doxiadis, *The Fourth Crime: Monumental Buildings*, Ekistics, 1971.

12. 10th International DOCOMOMO Conference- The Challenge of Change, Rotterdam, 2008.

13. Elias Constantopoulos, «Change and permanence in Greek Modernity: The case of Takis Zenetos», in *The Challenge of Change*, Rotterdam, 2008 (published proceedings, 10th International DOCOMOMO Conference).

μερα εμβληματική και διατηρητέα, σύμβολο της «μοντέρνας» περιόδου της ελληνικής αρχιτεκτονικής. Στο μεταξύ η προσωρινή στέγη του ΕΜΣΤ έχει διαμορφωθεί στο Ωδείο Αθηνών. Απρόσμενα και ευχάριστα ερημητική η διαμόρφωση δίνει επιπλέον ένα νέο στίγμα των δυνατοτήτων που προσφέρει η Αθήνα, ακόμα και σε χώρους με εφήμερο πρόγραμμα.

ΑΠΟ ΤΗΝ TABULA RASA ΣΤΟ ΠΑΛΙΜΨΗΣΤΟ

Οι προαναφερθείσες πρακτικές δημιουργούν όχι μόνο ένα αρχιτεκτονικό «προηγούμενο» και μια συνεπακόλουθη δυναμική για το άμεσο μέλλον, αλλά μεταβάλλουν ουσιαστικά την κυρίαρχη αρχιτεκτονική σκέψη και ιδεολογία. Την επιδίωξη του ριζικά «νέου», που προωθούσε ο μοντερνισμός, σήμερα καταλαμβάνει ένα νέο «σε σχέση» με το πρότερο. Η αλλαγή χρήσης σημαίνει ουσιαστικά δύο παραδοχές, αφενός τη διαμόρφωση και προσαρμογή ενός νέου εσωτερικού σε ένα υπάρχον κέλυφος και αφετέρου την αποκατάσταση ή και προσαρμογή του κελύφους στο νέο εσωτερικό.

Το κέλυφος και ο κατασκευαστικός φορέας αποτελούν το πλαίσιο αναφοράς υποχρεώνοντας τον αρχιτέκτονα να συνεργαστεί με ένα δεδομένο σύστημα, που δύναμι επιτρέπει στο κτίριο να μετατραπεί εκ νέου στο μέλλον χωρίς να χάσει την αναγνωρίσιμη ταυτότητά του όταν η ανάγκη προκύψει, και προκαλούν την ολική κατάρρευση του φονξιοναλιστικού δόγματος, «η μορφή ακολουθεί τη λειτουργία». Η πρόταση του John Habraken για τα «επίπεδα»¹⁴ του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού αποδεικνύεται εδώ εξαιρετικά χρήσιμη, καθώς αναγνωρίζει ότι, από την αστική μέχρι την κτιριακή κλίμακα και αυτή του εσωτερικού χώρου, ο αρχιτέκτονας χτίζει πάντοτε σε σχέση με κάτι που προϋπάρχει. Ο Habraken θέτει ως βάση και προϋπόθεση του σχεδιασμού το συσχετισμό και την αλληλεξάρτηση με ένα πλαίσιο ήδη διαμορφωμένο σε αντιστοιχία με τις κλίμακες εφαρμογής της αρχιτεκτονικής.

Έχοντας εγκαταλείψει την ιδεολογική και φορμαλιστική καθαρότητα του μοντερνισμού όσο και την υβριδική μαϊνέρα του μεταμοντερνισμού, καλωσορίζουμε ξανά σήμερα την πολυπλοκότητα και την αντίφαση του Venturi¹⁵ ως σύγχρονες συνθετικές αρετές που παραπέμπουν εν τέλει στον εκλεκτικισμό του διαφωτισμού.¹⁶ Είτε η αρχιτεκτονική ως πρακτική κατοίκησης πρότεινε μια στέγη είτε ένα περίβλημα, ακολουθώντας άλλοτε το πρότυπο του Abbe Laugier και άλλοτε του Gottfried Semper, αφο-

architecture.

In the meantime, the National Museum of Contemporary Art has found its temporary home at the Athens Conservatory. Serendipitously and pleasantly inventive, this configuration has left its mark on the possibilities Athens can offer, even in purely temporary spaces.

FROM TABULA RASA TO PALIMPSEST

The aforementioned practices create an architectural precedent, with a concomitant potential for the immediate future; however, they also alter substantially the dominant architectural thought and ideology. The quest for something fundamentally novel, promoted by modernism, is now overtaken by a new that is inter-related to what previously existed. A change of use essentially requires two admissions, on the one hand that a new interior shall be converted and adapted to an existing shell; and, on the other hand, that the shell shall be refurbished or adapted to the new interior.

The shell and the load bearing structure constitute the reference framework, obliging the architect to collaborate with an existing system, which potentially allows the building to be converted yet again in the future, when the need shall occur, without losing its unique identity, bringing about the complete collapse of the functionalist dogma that form follows function. This is where John Habraken's proposal concerning «levels»¹⁴ of architectural design proves to be exceptionally useful, as it recognizes that, from the urban scale to the building scale, to that of the interior space, an architect always builds in relation to something that already exists. Habraken sets as the basis and prerequisite of design a correlation and interdependence with a framework that is already in place in correspondence with the application scales of architecture.

Having abandoned the ideological and formalistic purity of modernism, as well as the hybrid mannerism of post-modernism, we welcome once more the complexity and contradiction of Venturi¹⁵ as contemporary compositional values, which, ultimately, reference the eclecticism of the Enlightenment.¹⁶ Whether architecture as a habitation practice proposed a roof or a sheath, choosing sometimes to follow the model of Abbe Laugier and at other times of Gottfried Semper, it has always concerned itself with something new. The ideology of the avant-garde, as intent for morpholo-

14. N. John Habraken, «The uses of levels», Keynote Address, Unesco Regional Seminar on Shelter for the Homeless, Seoul 1988 (εγκνέκδ. Open House International, Vol. 27/2, 2002). http://www.habraken.com/html/downloads/the_uses_of_levels.pdf, 28 Maptriou 2012.

15. Robert Venturi, *Complexity and Contradiction in Architecture*, The Museum of Modern Art Press, 1966.

16. «An eclectic», wrote Diderot in 1755, «is a philosopher who tramples underfoot, prejudice, tradition, seniority, universal consent, authority, and everything which subjugates mass opinion; who dares to think for himself, go back to the clearest general principles, examine them, discuss them, and accept nothing except on the evidence of his own experience and reason; and who, from all the philosophies which he has analysed without respect to persons, and without partiality, makes a philosophy of his own, peculiar to himself». Αναφέρεται στο Peter Collins, *Changing Ideals in Modern Architecture 1750-1950*, Faber & Faber, 1965, σ. 17.

ρούσε πάντοτε το νέο. Η ιδεολογία της πρωτοπορίας ως πρόθεσης μορφολογικής καινοτομίας και της αρχιτεκτονικής ως δημιουργίας αυτόνομων αντικειμένων-μνημείων αποτελούσε μια θέση από την οποία προέκυπε η εξίστωση της αρχιτεκτονικής ως αναγνωρίσιμων «στυλ». Η επανάχρηση έργων του παρελθόντος θεωρούνταν μάλλον «ατύχημα», μια παροδική κατάσταση, μέχρι την αρχαιολογική υψή αποκατάσταση στην πρότερη, θεωρούμενη «αυθεντική», μορφή.

Σήμερα, η πρακτική της επανάχρησης, όπως φαίνεται και από τα αθηναϊκά παραδείγματα, οδηγεί σε μια νέα αρχιτεκτονική ιδεολογία, η οποία αποδέχεται την «αναντιστοιχία» του εσωτερικού χώρου με το εξωτερικό περίβλημα. Η αναγνώριση του κτιρίου ως ενός λειτουργικά και προγραμματικά πολυσήμαντου χωρικού συστήματος έχει ως συνέπεια την πρόταση μεταβλητών και ευέλικτων χώρων και το σχεδιασμό κτιρίων-υπόστεγων με γοπητευτικά περιβλήματα, δεκτικών στη συνεχή προσαρμογή και αναδιαμόρφωση του εσωτερικού χώρου.

Καθώς οι πόλεις δεν είναι παρά στρώματα ιστορίας, έτσι και τα κτίρια είναι τα τοπικά της παλίμψηστα. Αν η ρωμαϊκή *tabula rasa* από κερί που ζεσταινόταν και λειανόταν για να μπορεί κανείς να γράφει ξανά σε μια καθαρή επιφάνεια, υποδήλωνε το νέο ξεκίνημα του μοντέρνου, τότε η αρχιτεκτονική επανάχρηση είναι η επανεγγραφή στον πάπυρο, στο παλίμψηστο της ιστορικής και της σύγχρονης πόλης. Οι αμέτρητες ανασκαφές εξάλλου στην Αθήνα (Εθνική Τράπεζα, Μουσείο της Ακρόπολης, Μετρό, Αεροδρόμιο κ.ά.) συνεχώς μας θυμίζουν ότι τα ίχνη του προϋπάρχοντος συυπάρχουν με τη γραφή του νέου και κανένα σβήσιμο δεν είναι ποτέ οριστικό.

Ενδεικτικός του νέου τρόπου σκέψης είναι ακόμα και ο τίτλος του πρόσφατου διαγωνισμού «Re-think Athens», που χρησιμοποιεί την πρόθεση re- (ανα-) σε αντιστοιχία με τη διαδεδομένη χρήση της στον βιομηχανικό σχεδιασμό ως re-design και re-cycle. Έτσι και στην περίπτωση της Αθήνας προτείνεται ως ένας νέος κανόνας που θα καθοδηγήσει το σχεδιασμό διαμορφώνοντας μια νέα αστική συνείδηση.

gical innovation, and of architecture, as creation of autonomous objects / monuments, constituted a position from which the architectural narrative was derived as a series of recognisable styles. The re-use of works from the past was considered mostly to be an «accident», a passing condition, until they could be restored in an «archaeological» manner to their previous, «authentic», state.

Nowadays, the practice of re-use, as can be also seen from the Athenian examples, leads to a new architectural ideology, which accepts the lack of correspondence of the interior space with the exterior shell. The recognition of a building as a multipurpose spatial system both from a functional and from a planning perspective, means consequently that changeable and flexible spaces come to the forefront, as does the design of buildings as sheds with interesting external shells, with interiors that can be constantly adapted and reconfigured.

Just as cities are nothing but layers of history, buildings form history's localized palimpsests. If a Roman *tabula rasa*, a slate covered in wax, that could be melted and smoothed, so that it could be written on again and again, always providing a blank slate for writing upon, described the new beginning of the modern, then architectural re-use is re-writing on papyrus, the palimpsest of a historical and contemporary city. Countless digs in Athens (The National Bank of Greece, the Acropolis Museum, the Metro system, the new Airport etc) remind us all, that traces of what went before coexist with the lines of the new and no erasure is ever permanent.

Indicative of this new way of thinking is the title of the recent competition Re-think Athens, which used the prefix re- in correspondence with its use in industrial design, such as re-design and re-cycle. Thus, in the case of Athens as well, a new rule is proposed, that would guide the design, formulating a new urban consciousness.

14. N. John Habraken, «The uses of levels», Keynote Address, Unesco Regional Seminar on Shelter for the Homeless, Seoul 1988 (reissued in. Open House International, Vol. 27/2, 2002). http://www.habraken.com/html/downloads/the_uses_of_levels.pdf , 28 March 2012.

15. Robert Venturi, *Complexity and Contradiction in Architecture*, The Museum of Modern Art Press, 1966.

16. «An eclectic», wrote Diderot in 1755, «is a philosopher who tramples underfoot, prejudice, tradition, seniority, universal consent, authority, and everything which subjugates mass opinion; who dares to think for himself, go back to the clearest general principles, examine them, discuss them, and accept nothing except on the evidence of his own experience and reason; and who, from all the philosophies which he has analyzed without respect to persons, and without partiality, makes a philosophy of his own, peculiar to himself». Referenced by Peter Collins in *Changing Ideals in Modern Architecture 1750-1950*, Faber & Faber, 1965, p. 17.

Ο Ηλίας Κωνσταντόπουλος είναι αναπληρωτής καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Πατρών. Επίτροπος της ελληνικής συμμετοχής στην 10η Διεθνή Έκθεση Αρχιτεκτονικής (2006).

Elias Constantopoulos is associate professor at the University of Patras. Greek commissioner, 10th International Architecture Exhibition (2006).

ΟΙ ΠΟΛΛΕΣ ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

THE MANY FACES OF ATHENIAN IDENTITY

ΑΡΗΣ ΚΑΛΑΝΤΙΔΗΣ | ARES KALANDIDES

Τα δάκτυλα της Έρης κινούνται σε ταχύτητα φωτός, καθώς πληκτρολογεί μηνύματα στο κινητό της. Κανονίζει να συναντήσει τις φίλες της στην πλατεία, για να κάνουν παρέα και να περάσει η ώρα. Η Έρη είναι 16 χρόνων και μεγάλωσε στην Κυψέλη, πυκνοκατοικημένη γειτονιά στο κέντρο της Αθήνας. Πέρασε τη ζωή της μεταξύ του υπογείου, όπου γεννήθηκε όταν οι γονείς της ήρθαν από την Αλβανία, και του δεύτερου ορόφου μιας πολυκατοικίας, όπου πρόσφατα αγόρασαν ένα δωάρι. Μια μεσήλικη κυρία περνά μπροστά της, χαμογελά στην Έρη και ρωτά για τη μάνα της και τη μικρή αδελφή της. «Πες της μάνας σου ότι έφτιαξα φρέσκια πίτα και μπορεί να περάσει απόψε να της δώσω». «Η μαμά περιποιήθηκε τη μητέρα της κυρίας, που ήταν άρρωστη, μέχρι πέρσι, που πέθανε», εξηγεί η Έρη, «και η κυρία της τρέφει τέτοια ευγνωμοσύνη, που συχνά μας μαγειρεύει κάτι καλό». Παιδιά παίζουν γύρω απ' το ξηρό σιντριβάνι, ηλικιωμένοι κάθονται στο παγκάκι και τρώνε πασατέμπο, ενώ μια γυναίκα διασχίζει την πλατεία για να αγοράσει μια βουλγαρική εφημερίδα από το περίπτερο.

Λένε ότι η Κυψέλη είναι μια «τυπική» αθηναϊκή γειτονιά. Κυριαρχούν οι πολυκατοικίες, από πενταώροφες έως και εφταώροφες, όπου κάποτε κατοικούσαν οι μεσοαστοί Αθηναίοι. Η μία άκρη της γειτονιάς σκαρφαλώνει τα Τουρκοβούνια, ενώ η άλλη βυθίζεται στη βόη της πόλης. Τι όμως είναι τυπικά αθηναϊκό; Υπάρχει κάτι που είναι πρωτότυπα και στην πεμπτουσία του τοπικό, κάτι που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως μεταφορά για όλα τα άλλα; Υπάρχει στην πραγματικότητα μια αυτούσια αθηναϊκή ταυτότητα; Κάποιες απαντήσεις έρχονται εύκολα.

Από τον αέρα η Αθήνα προσφέρει στο εκπαιδευμένο μάτι ένα αναγνωρίσιμο ανάγλυφο: τα βουνά που κλείνουν την πόλη στα βόρεια και ανατολικά – προς δυσμάς ο Σαρωνικός με αχνά τα περιγράμματα των νησιών του, της Σαλαμίνας και της Αίγινας – τα βουνά και οι βράχοι, ο Λυκαβηττός, η Ακρόπολη, τα Τουρκοβούνια – και γύρω τους η στελείωτη πόλη, μια θάλασσα από λευκά βότσαλα, που σκαρφαλώνουν τα βουνά και πέφτουν ξανά, ενώ λαμπυρίζουν κάτω από τον ανελέητο αττικό ήλιο.

Παλαιοί και νέοι Αθηναίοι περπατούν τους αρχαίους δρόμους στους πρόποδες του ιερού βράχου της Ακροπόλης, κάθονται σε καφετέριες και πίνουν τα υπερτιμημένα ποτά τους. Σκονισμένα μαγαζιά πωλούν βότανα,

Eri's fingers type messages on her mobile at the speed of light. She's arranging to meet with her friends at the square and just hang out. Eri is 16, born and raised in the dense central Athenian neighbourhood of Kypseli. She's spent her life between the basement, where she was born when her parents came from Albania, and the second floor of an apartment building, where they recently bought a two-room flat. A middle-aged woman passes by and smiles at Eri, asks after her mother and her small sister: "Tell your mother I have made some fresh 'pita' and she can come and pick it up tonight". "My mum took care of the lady's invalid mother until she died last year", explains Eri, "and the lady is still so thankful, she brings us goodies regularly". There are children playing around the dry fountain, elderly people nibbling pumping seeds ("passatempo") at the bench while a woman crosses the square to buy a Bulgarian newspaper at the kiosk ("periptero").

They say Kypseli is a "typical" Athenian neighbourhood. Dominated by the 5 to 7 story blocks of flats ("polykatoikia"), once populated by the Athenian middle classes, it climbs up the Tourkovounia hills on one side, but dives into the roaring city bustle on the other. But exactly what is typically Athenian? Is there something that is quintessentially, prototypically local, something that could stand as a metaphor for everything else? Is there such a thing as an Athenian identity? Some answers come easily.

Athens from the air offers a recognizable relief to the trained eye: The mountains that close the city to the north and east; the Saronic gulf with the hazy silhouettes of Salamis and Aigina – the islands – to the west; the hills and rocks, Lykavittos, Acropolis, Tourkovounia – and around them the never ending city, a sea of white pebbles climbing up hills, and plunging down again, glittering under the merciless Attica sun.

Old and new Athenians walk ancient streets around the holy rock of the Acropolis, sit at cafés and sip their overpriced drinks; dusty shops sell herbs, spices and cheap Chinese toys; people squeeze into crammed buses to go to work, stand in endless lines in Kafkaesque civil services. The Philippina housemaid walks the mistress's dogs in the leafy suburb of Kifissia while the ship whistle blows in the harbour of Piraeus.

μπαχάρια και φτηνά κινέζικα παιχνίδια. Ο κόσμος στριμώνεται σε ασφυκτικά γεμάτα λεωφορεία για να πάει στη δουλειά του, στέκεται σε ατελείωτες ουρές στις καφικικές δημόσιες υπηρεσίες. Η φιλιππινέζα υπηρέτρια πάει βόλτα τα σκυλιά της κυράς της στο καταπράσινο προάστιο της Κηφισιάς, ενώ η σειρήνα του πλοίου σφυρίζει στο λιμάνι του Πειραιά.

Όταν τις νύχτες ονειρεύονται, οι Αθηναίοι ονειρεύονται εκείνους που αγαπούν κι εκείνους που έχουν χάσει, ονειρεύονται τα θαμπά όνειρά τους, ονειρεύονται τους φόβους και τις ελπίδες τους. Ονειρεύονται τις μυθοπλασίες ενός ένδοξου παρελθόντος και το αβέβαιο μέλλον, ονειρεύονται φίλους και εχθρούς. Ονειρεύονται το χωριό απ' όπου ήρθαν οι γονείς τους, ενώ τρέμουν την πόλη, που θα αντιμετωπίσουν ξανά την επόμενη μέρα.

Ίσως τίποτε από τα παραπάνω να μην είναι μοναδικό για την Αθήνα. Πολλά από τα στοιχεία αυτά μπορούν να απαντηθούν και σε άλλα μέρη, αλλά το ιδιαίτερο μείγμα, το τοπικό χαρμάνι, είναι αυτό που πιθανότατα είναι μοναδικό. Εδώ διασταυρώνονται όλα αυτά. Συναντιούνται και αλληλεπιδρούν με τρόπο διακριτό. Οι τόποι δημιουργούνται από τέτοια πράγματα: υλικά, πρότυπα, καθημερινές πρακτικές, κοινωνικές σχέσεις και αντικρούσεις, όνειρα, φόβοι, σύμβολα και αναπαραστάσεις. Οι τόποι δημιουργούνται συνεχώς μέσα από τους πιο πολύπλοκους αστερισμούς. Οι τόποι είναι ανοιχτοί στο μέλλον και στην αέναη αλλαγή: αναπτύσσονται και εξελίσσονται. Καταφτάνουν νέοι άνθρωποι και μαζί μ' αυτούς νέες συνθέσεις και κοινωνικές σχέσεις. Ο παλιός κόσμος καταρρέει καθημερινά αφήνοντας όμως πίσω τα ίχνη του. Ο νέος κόσμος κτίζεται με τα *spolia*¹ του παλαιού, αμείλικτα επανασχηματιζόμενος και επανεμφανευόμενος, ώστε το παρελθόν επίσης να είναι ανοιχτό στο μέλλον.

Ετυμολογικά, η ταυτότητα σημαίνει απλά «αυτό που είναι ίδιο με τον εαυτό του» και ένας τέτοιος ορισμός μάλλον ακούγεται αρκετά ευθύς. Αλλά τι είναι ο «εαυτός» σε κάτι τόσο ετερογενές όσο ο τόπος και πώς μπορεί ποτέ οτιδήποτε να παραμείνει το ίδιο σε έναν κόσμο που παρασύρεται από την αέναη αλλαγή;

Όταν μιλάμε για ταυτότητα τόπου μπορεί να εννοούμε πολλά και διάφορα πράγματα. Μπορεί να αναφερόμαστε στους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι (ομαδικά ή ατομικά) αναγνωρίζουν αντικείμενα και εκχωρούν σε αυτά χαρακτηριστικά και ιδιαιτερότητες. Αυτό αποκαλείται επίσης και *image* ενός τόπου, όταν αναφέρεται σε συλλογικές νοητικές αναπαραστάσεις ενός τόπου. Το branding ενός τόπου, σε γενικές γραμμές, έχει στόχο τη

When Athenians dream at night, they dream of those they love and those they've lost, they dream their faded dreams; they dream their fears and hopes. They dream of fictional glorious pasts and uncertain futures, they dream of friends and enemies. They dream of the village their parents come from; they dread the city they will have to face again the next day.

Maybe none of the above is unique for Athens. Many of those elements can be found in other places, but what is probably singular is their local blend. Here they intersect; they meet and interact in a distinctive way. This is the stuff places are made of: materials, norms, everyday practices, social relations and conflicts, dreams, fears, symbols, representations. Places are constantly produced through the most complex constellations. Places are open to the future and to constant change: they develop and evolve. New people arrive, with them come new practices and social relations. The old world crumbles daily, but leaves its traces behind. The new one is built with the *spolia* of the old one, relentlessly reconfigured and reinterpreted, so that the past is also open to the future.

Etymologically, identity simply means “that which is the same to itself” and such a definition probably sounds straightforward enough. Yet, what is “itself” in something so heterogeneous as place and how can anything ever be the same in a world caught up in constant change?

When we talk about place identity we may mean very different things. We may refer to the ways in which people (groups or individuals) identify places, understand and recognize them, as they do other objects, assign to them characteristics and particularities. This is also called *place image*, when it refers to collective mental representations of a place. Place branding in general terms aims at improving a place's image. A second meaning of place identity may reversely refer to the ways in which people (again both groups and individuals) are recognized in their relations to their place of origin, residence etc. We assign to people characteristics by projecting onto them what we think about the place they come from. If, in an extreme example, a neighbourhood has a ‘criminal’ reputation, we may tend to think of its residents as potentially criminal. A third use of the term place identity follows the phenomenological tradition that seeks to explore the links between the human and the world in which she lives. It is about the ways that people incorporate place into their own identity construction, how they identify with

1. *spolia*: σπαράγματα ερειπίων

βελτίωση του image του. Μια δεύτερη έννοια της ταυτότητας τόπου μπορεί, αντιθέτως, να αναφέρεται στους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι (για ακόμη μία φορά, είτε ομαδικά είτε ατομικά) ταυτοποιούνται από τρίτους σε σχέση με τον τόπο προέλευσης, τον τόπο διαμονής τους κ.λπ. Εκχωρούμε χαρακτηριστικά στους ανθρώπους προβάλλοντας πάνω τους τις εντυπώσεις μας για τον τόπο προέλευσής τους. Αν λόγου χάριν, για να δώσουμε ένα τραβηγμένο παράδειγμα, μια γειτονιά έχει τη φήμη ότι είναι «εγκληματική», μπορεί να θεωρούμε τους κατοίκους της ως πιθανά εγκληματίες. Μια τρίτη έννοια της ταυτότητας τόπου ακολουθεί τη φαινομενολογική παράδοση, που προσπαθεί να εξηγήσει τις διασυνδέσεις ανάμεσα στον άνθρωπο και στον κόσμο εντός του οποίου ζει. Διερευνά τους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι ενσωματώνουν τον τόπο στην κατασκευή της δικής τους ταυτότητας, πώς ταυτίζονται με αυτόν. Η γειτονιά στην οποία μεγαλώσαμε, η πόλη στην οποία διαμένουμε, γίνονται μέρη αυτού που είμαστε και του πώς αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό μας – είτε ως άτομα είτε ως κοινωνικές ομάδες.

Αλλά συνήθως η ταυτότητα τόπου χρησιμοποιείται για να δηλώσει τη μοναδικότητα και το ξεχωριστό ενός τόπου, τα όσα είναι τυπικά, εντόπια και χαρακτηριστικά. Σχετίζεται με την αίσθηση ενός τόπου, τη συναίσθηση ότι δύο μέρη ποτέ δεν μπορούν να είναι τα ίδια, όσο όμοια κι αν φαίνονται από απόσταση. Αλλά, όσο ευρεία κι αν είναι, η χρήση του όρου αυτού εμπεριέχει αρκετούς κινδύνους. Κινδυνεύει να αποκρύψει το γεγονός ότι σχεδόν κάθε τι τοπικό σχετίζεται κατά κάποιο τρόπο με διασυνδέσεις που ξεπερνούν κατά πολύ τα φανταστικά ή πραγματικά όρια του τόπου. Επίσης διακινδυνεύει να αποκρύψει εσωτερικές διαμάχες δημιουργώντας ομοιογένεια από τη διαφορά. Στην αναζήτηση του μοναδικού, του τυπικού, είναι εύκολο να ισοπεδωθεί η συν-ύπαρξη της διαφορετικότητας ονομαζόντάς την εξαίρεση. Τέλος, τέτοιου είδους κατανόηση διακινδυνεύει το πάγωμα ενός τόπου στο χρόνο αποκλείοντάς τον από το μέλλον και από κάθε μορφή αλλαγής, που τότε μπορεί να γίνει αντιληπτή ως απειλή προς την ταυτότητά του. Πρέπει να κατανοήσουμε την ταυτότητα τόπου ως μοναδικότητα, αλλά μοναδικότητα που είναι συγχρόνως τοπικά και παγκόσμια διασυνδεδεμένη, ίδια, αλλά συγχρόνως και διαφορετική – συνεχής, αλλά μεταβαλλόμενη. Κατά αυτόν τον τρόπο, η ταυτότητα τόπου είναι μια διαδικασία αντί να είναι οντότητα.

Επιστρέφοντας στην περίπτωση της Αθήνας: αν ζυγίσουμε σοβαρά τις παραπάνω θεωρήσεις, θα ήταν αδύνατον να προσδιορίσουμε μία και μοναδική αθηναϊκή ταυτότητα. Φυσικά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν έχουμε κάτι κατά νου, που ονομάζουμε Αθήνα. Αλλά κάθε φορά που προσπαθούμε να το συλλάβουμε με λέξεις, καθί-

it. The neighbourhood we grew up in, the city we live in, become parts of who we are and how we think of ourselves – as individuals or as social groups.

But usually, place identity is used to denote place uniqueness and distinctiveness; the typical, the local, the characteristic. It is about the sense of place, the consciousness that no two places will ever be the same, no matter how similar they may seem from afar. Yet, although broadly used, this use of the term entails several dangers. It risks hiding the fact that almost everything local is somehow related to – if not directly produced by – interconnections that go well beyond the borders of the place, real or imaginary. It also risks obscuring internal conflicts, creating homogeneity out of difference. In the quest for the unique, the typical, it is easy to flatten the coexistence of diversity by naming it exception. Finally, such an understanding risks freezing place in time, closing it to the future and to any kind of change which is then perceived as threat to its identity. We need to understand place identity as uniqueness, but a uniqueness which is at the same time locally and globally interconnected; the same, yet different; continuous but changing. Place identity this way is a process rather than a being.

Coming back to the case of Athens: if we take the above considerations seriously, it will be impossible to define a single Athenian identity. This of course does not mean that we do not have something in our minds that we call Athens. Yet, every time that we try to catch it in a few words, the task becomes almost impossible. Art seems to be much better positioned to convey the sense of place. Books, films, songs, pictures etc. can express it in words, images, forms, feelings, denotations and connotations, metaphors and similes – in a vast array of rhetoric schemata. Art takes over where our scientific language deserts us. It may take up the vestiges of the past and rearrange them for the future, give voice to multiplicity, embrace internal contradictions, cross borders, continents and oceans.

In times of crises people tend to talk a lot about identity. In 2012 Athens (Greece) finds itself in a deep multiple crisis: economic, political and cultural. Questions of belonging (together) are constantly raised. Who are we and how do we relate to our home land/city/place? How do we relate to others who share that space with us? How do people in far away places perceive us? What does it mean to be an Athenian? Is it similar to being Greek? And how do we define that “Greekness”? Is it something given to us down the centuries or is it something we produce daily? Are symbols the mortar that keeps us together – the Acropolis, the Attica land-

σταται σχεδόν αδύνατον. Η τέχνη φαίνεται να είναι σε πολύ καλύτερη θέση για να προσδώσει την αίσθηση ενός τόπου. Βιβλία, ταινίες, τραγούδια, φωτογραφίες κ.λπ., όλα μπορούν να την εκφράσουν με λέξεις, εικόνες, μορφές, συναισθήματα, επισημάνσεις και συσχετισμούς, μεταφορές και παρομοιώσεις – με μια τεράστια γκάμα ρητορικών σχημάτων. Η τέχνη παίρνει τα νιά εκεί που η επιστημονική γλώσσα μάς εγκαταλείπει. Μπορεί να αναλάβει τα υπολείμματα του παρελθόντος και να τα ανασυγκροτήσει για το μέλλον δίνοντας τρόπο έκφρασης στην πολλαπλότητα, αποδεχόμενη τις εσωτερικές αντιφάσεις, ξεπερνώντας σύνορα, ηπείρους και ωκεανούς.

Σε εποχές κρίσης ο κόσμος τείνει να μιλά πολύ για την ταυτότητα. Η Αθήνα (η Ελλάδα) του 2012 βρίσκεται σε μια βαθιά και πολυσύνθετη κρίση: οικονομική, πολιτική και πολιτισμική. Ερωτήματα για το πού και αν ανήκουμε γεννιούνται συνέχεια. Ποιοι είμαστε και τι σχέση έχουμε με την πατρίδα μας / την πόλη μας / τον τόπο μας; Ποια είναι η σχέση μας με τους άλλους που μοιράζονται αυτό το χώρο με εμάς; Πώς μας αντιλαμβάνονται άλλοι που βρίσκονται σε άλλους απόμακρους τόπους; Τι σημαίνει να είσαι Αθηναίος ή Αθηναία; Είναι το ίδιο με το να είσαι Έλληνας ή Ελληνίδα; Και πώς ορίζουμε αυτήν την «ελληνικότητα»; Είναι κάτι που μας παραδίδεται με το πέρασμα των αιώνων ή κάτι που παράγουμε καθημερινά; Τα σύμβολα, η Ακρόπολη, το αττικό τοπίο, το όνομα της πόλης, Αθήναι, που έχει δοκιμαστεί για χιλιετηρίδες, είναι όντως το τιμέντο που μας κρατά ενωμένους; Επαρκεί το γεγονός και μόνο της συνύπαρξης σε έναν τόπο υπό ένα «κοινωνικό συμβόλαιο» για να δημιουργήσει μια κοινή ταυτότητα;

Όταν η Έρη πληκτρολογεί στο τηλέφωνό της στην πλατεία της γειτονιάς της, στην Κυψέλη, μεταφέρει μαζί της τη ζωή των προηγούμενων γενεών – τα όνειρα και τις προσδοκίες τους, τις ελπίδες και τους φόβους τους. Αλλά ο δρόμος της Έρης θα διασταυρωθεί με πολλούς άλλους, θα συναντηθεί με αυτούς των ηλικιωμένων, που κάθονται στο παγκάκι και τρώνε πασατέμπο, με αυτόν του αναπήρου πολέμου, στον οποίο ανήκει το περίπτερο, και του ανώνυμου σχεδιαστή, που πρώτος το σχεδίασε, με τις πολυκατοικίες που περιζώνουν την πλατεία, με την ακλόνητη υλικότητα και τη μαλακή ψυχή τους. Και αυτήν ακριβώς τη στιγμή –σε κάθε στιγμή, σε κάθε σημείο– παράγεται, αμφισβητείται και αναπαράγεται αυτή η αθηναϊκή ταυτότητα, με εκατομμύρια παραλλαγές και αντιφάσεις.

Ο Άρης Καλαντίδης κατέχει πτυχίο Γαλλικών Σπουδών και Διδακτορικό στην Πολεοδομία και Χωροταξία. Εργάζεται ως πολεοδόμος στο Βερολίνο.

Ares Kalandides holds a degree in French Studies and a PhD in Urban & Regional Planning. He currently works as an urban planner in Berlin.

scape, the name of the city, Athenai, which has endured millennia? Is the simple fact of coexistence in one place under a “contrat social” enough to create a common identity?

When Eri types into her telephone in the neighbourhood square in Kypseli, she carries with her the life of generations before her, their dreams and expectations, their hopes and fears. Yet, Eri’s road will cross numerous others; it will intermingle with that of the elderly munching ‘passatempo’ on the bench; with the war invalid who owns the ‘periptero’ and the anonymous designer who first planned it; with the blocks of flats that enclose the square, with their solid materiality and soft soul. And at that very moment –at every moment in every spot– this Athenian identity will be produced, contested and reproduced, in million variations and contradictions.

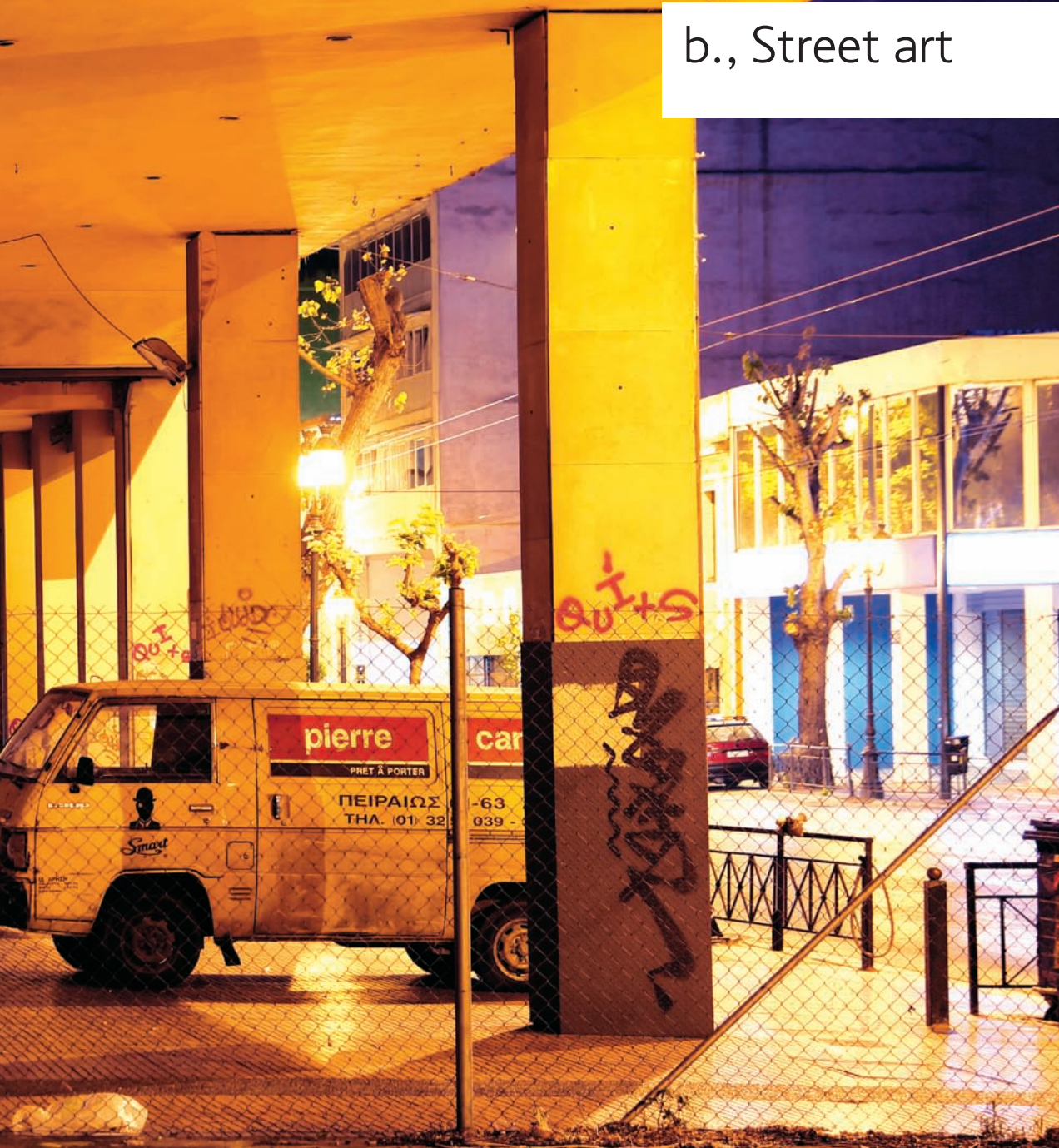

大

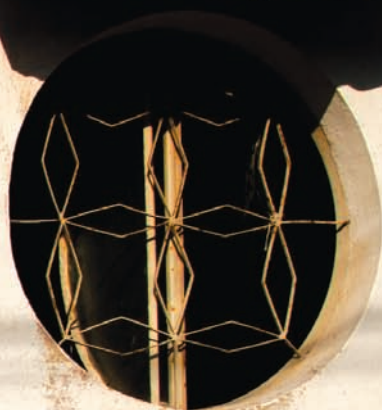
2008?

b., Street art

GRAFFITI: BABA KUMERS, ARKA, CHIKU, TO, ARKA

ΑΣΑΡΩΤΗ ΠΟΛΙΣ. ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΘΗΝΑ

ASAROTI POLIS. ART AND PUBLIC SPACE IN CONTEMPORARY ATHENS

ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΖΙΡΤΖΙΛΑΚΗΣ | YORGOS TZIRTZILAKIS

1. Εξοδος

Τι μπορεί να συμβεί όταν δίπλα στη λέξη δημόσιο τοποθετήσει κανείς τη λέξη τέχνη; Η απάντηση μοιάζει αυτονόητη: Δημόσια τέχνη. Ποτέ άλλοτε η έννοια αυτή δεν ήταν τόσο δημοφιλής στη χώρα μας όσο σήμερα. Οι λόγοι ασφαλώς είναι πολλαπλοί, με προεξάρχοντα τη σοβούσα κρίση που ενεργοποιεί φαινόμενα περιβαλλοντικής αποσύνθεσης και αστικής συρρίκνωσης. Τι μπορεί λοιπόν να σημαίνει δημόσια τέχνη σήμερα και πώς άλλαξαν οι αντιλήψεις μας γι' αυτήν; Η αμερικανίδα θεωρητικός της τέχνης Rosalind Deutsche ανατρέπει σε ένα απόσπασμα του Jerry Allen προκειμένου να υποστηρίξει ότι ο αντιφατικός χαρακτήρας του όρου μάς εισάγει στο θέμα με τον καλύτερο τρόπο: «Η ίδια η έννοια της μίας “δημόσιας τέχνης” είναι κάτι σαν ορολογική αντίφαση. Σ' αυτήν την έννοια ζευγαρώνουμε δύο λέξεις των οποίων τα νοήματα είναι κατά κάποιο τρόπο αντιθετικά. Αναγνωρίζουμε την “τέχνη” ως την ατομική έρευνα του γλύπτη ή του ζωγράφου, ως την επιτομή της αυτοέκφρασης. Φτιάχνουμε ένα ζευγάρι βάζοντάς την μαζί με το “δημόσια”, μια αναφορά στη συλλογικότητα, την κοινωνική τάξη, την αυτοάρνηση. Άρα συνδέουμε το ιδιωτικό με το δημόσιο, σε μία και μοναδική έννοια ή αντικείμενο, από το οποίο προσδοκούμε και συνοχή και ακεραιότητα»(1).

1. Exodus

What can occur, when next to the word public one places the word art? The answer appears self-evident: Public art. Never before was this concept as popular as it is in our country today. The reasons certainly are manifold, the most salient being the simmering crisis, which sets in motion phenomena of environmental decomposition and shrinking cities. What can public art mean today and how have our perceptions of it changed? American art theorist Rosalind Deutsche claims that the contradictory nature of the term introduces us to the topic in the best possible way: “The very notion of a “public art” is something of a contradiction in terms. In it, we join two words whose meanings are, in some ways, antithetical. We recognise as “art” the individual inquiry of the sculptor or painter, the epitome of self-assertion. To that we join “public”, a reference to the collective, social order, self-negation. Hence, we link the private with the public, in a single concept or object, from which we expect both coherence and integrity” (1).

Is it therefore a *contaditio in terminis* or at least a *coincidentia oppositorum* between private and public, between the individual and the collective, between subjectivity and de-privatisation? Are the concepts un-

1. Rosalind Deutsche, «Αγοραφοβία», στο Γιάννης Σταυρακάκης, Κωστής Σταφυλάκης (επιμ.), Το πολιτικό στη σύγχρονη τέχνη, Αθήνα 2008, σ. 150.

2. Χάνα Άρεντ, Η ανθρώπινη κατάσταση (1958), ελλ. μτφρ. Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, Στέφανος Ροζάνης, Αθήνα, 1986, σ. 19 και σ. 21. Η Arendt θεωρεί ότι η μεταμόρφωση και η παρακμή του δημόσιου χώρου στις σύγχρονες κοινωνίες οφείλεται στην πρωτοκαθεδρία του *homo laborans* (του ανθρώπου του μόχθου) έναντι της πολιτικής πράξης.

3. Δεν αναφέρονται εδώ μόνο στα γνωστά δοκίμια του Μισέλ Φουκό («Of Other Spaces») και του Mark Augé (Non-Places), όσο στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιεί τον όρο ο Robert Smithson: «A Provisional Theory of Non-Sites» (1968), στο Jack Flam (επιμ.), Robert Smithson: The Collected Writings, Καλιφόρνια, Λος Άντζελες, Λονδίνο 1996 και του ίδιου «Fragments of a Conversation», στο Nancy Holt (επιμ.), The Writings of Robert Smithson, Νέα Υόρκη 1979. Βλ. επίσης Γιώργος Τζιρτζιλάκης, «Το εδαφικό εργαστήριο του “διευρυμένου πεδίου”», Αρχιτέκτονες 49, 2005, σσ. 54-57.

4. Χάνα Άρεντ, Η ανθρώπινη κατάσταση, ό.π., σ. 77 και 78.

5. Βλ. Buren, Daniel, «The Function of the Studio», αγγλ. μτφρ Thomas Repensek, October 10, 1979 και Caroline A. Jones, «Post-Studio/Postmodern: Robert Smithson and the Technological Sublime», στο Machine in the Studio: Constructing the Postwar American Artist. Σικάγο, 1996.

Πρόκειται λοιπόν για μια *contaditio in terminis* ή για μια *coincidentia oppositorum* ανάμεσα στο ιδιωτικό και το δημόσιο, στην ατομικότητα και τη συλλογικότητα, στην υποκειμενικότητα και την αποϊδιωτικοποίηση; Για έννοιες ανάρμοστες ή αλληλένδετες; Αυτός είναι μάλλον και ο λόγος που η δημόσια τέχνη –ή αυτό που εδώ και δεκαετίες αποκαλούμε «τέχνη στον δημόσιο χώρο»– προκάλεσε τα τελευταία χρόνια απανωτές συζητήσεις, ενθουσιασμούς, αντιπαράθεσις, έριδες, ακόμα και ειρωνείες οι οποίες πολλαπλασιάζουν τα ερωτήματα για τα δύο συστατικά του όρου. Στο επίκεντρο τίθενται τόσο η τέχνη όσο και ο δημόσιος χώρος και κατά συνέπεια οι αντιλήψεις που έχουμε για την πόλη, την κοινωνία αλλά και την έννοια της πράξης που, όπως παρατήρησε η Hanna Arendt, «αναλώνεται στην ίδρυση και τη διατήρηση ενός πολιτικού σώματος» (2).

Ασφαλώς ανάμεσα στους δύο όρους δεν μπορεί να υπάρχει πάντα ισόρροπη ούτε ανώδυνη σχέση. Άλλοτε υπερισχύει ο δημόσιος χαρακτήρας κι άλλοτε ό,τι αποκαλούμε τέχνη, οδηγώντας σε επιπλέον ορολογικές εξειδικεύσεις, όπως τέχνη του δρόμου, τέχνη της γης, ακτιβισμός, παρεμβατική δράση, ψυχογεωγραφική περιπλάνηση, κοινωνική γλυπτική, συμμετοχική τέχνη, χαρτογράφηση, αυτοργάνωση, εφήμερες δράσεις, κοινωνικές πρακτικές τεκμηρίωσης, σχεσιακή αισθητική, δημόσιες σωματικές δράσεις, τέχνη των μη τόπων (3), τοποειδής τέχνη, τέχνη κοινοτικής βάσης, ειρωνικό happening, διαδίκτυακός δημόσιος χώρος και ούτω καθεξής. Παρ' όλες αυτές τις παραλλαγές μια μείζον διαφοροποίηση μοιάζει καθοριστική: «ενώ η δημόσια σφαίρα μπορεί να έχει μεγαλείο, δεν μπορεί να έχει γοητεία, επειδή ακριβώς δεν μπορεί να φιλοξενήσει το ασήμαντο [...] Εκεί, μόνον ό,τι θεωρείται σημαντικό, άξιο να το βλέπει ή να το ακούει κανείς, μπορεί να γίνει ανεκτό, κι έτσι το ασήμαντο γίνεται αυτομάτως ιδιωτικό ζήτημα» (4).

Όλες αυτές οι πρακτικές εξόδου του καλλιτέχνη από το ατελιέ (5) εκτόπισαν –ήδη από τη δεκαετία του 1960– τον εξωραϊσμό ή τους μνημειακούς ανδριάντες, εισάγοντας μια «πολιτική της αισθητικής» και μια σειρά νέους προβληματισμούς που αναπτύσσονταν στις κοινωνικές

congenial or inextricably linked? This is very likely the reason why public art – or that which for some decades we have called “art in public spaces” has, over the past few years, been the topic of countless discussions, enthusiasms, confrontations, controversies, even ironies, which multiply the questions concerning the two components of the term. The focus lies both on art and on public space and, consequently, the convictions we have about the city, society and the meaning of an act (praxis) which, as Hannah Arendt observed: “is consumed in the establishment and maintenance of a political body”(2).

Unquestionably, there cannot always be an equilibrated or pain-free relationship between the two terms. At times it is the public nature that prevails, while, at other times what we call art, leading to additional terminology specifications, such as graffiti art, land art, activism, interventional action, psychogeographic derive, social sculpture, participational art, mapping, self-organisation, transient actions, social documentation practices, relational aesthetics, public performances, art of non-sites (3), site-specific art, community-based art, ironic happenings, imaterial public space and so forth. Despite all these variations, one major differentiation appears to be decisive: “while the public sphere may have grandeur, it cannot contain charm, precisely because it cannot host the inconsequential [...] There, only what is considered to be important, worthy of being seen or heard, can be tolerated, whereupon the inconsequential automatically become a private matter” (4).

All these post-studio art practices (5) that require the artist to exit his or her studio had already displaced beautification or monumental busts as far back as the 1960s, introducing an “politics of aesthetics” and a series of new queries, that were being developed in the social sciences, in philosophy, in cultural studies, in political movements of controversy, but also in studies on conviviality, the mythology of fairs, of travelling theatrical performers and folk entertainment. Above all this, however, the new forms of art for public spaces

1. Rosalind Deutsche “Agoraphobia” in Yannis Stavrakakis, Kostis Stafylakis (eds.), *The political in contemporary art*, Athens 2008, p. 150.

2. Hannah Arendt, *The human condition* (1958), Greek translation by Gerasimos Lykiardopoulos, Stefanos Rozanis, Athens 1986 pp 19 and 21. Arendt considers that the transformation and decline of public space in contemporary societies is due to the primacy of homo laborans (the person who labours) over political action.

3. I don't refer solely to the well-known essays by Michel Foucault (*Of Other Spaces*) and by Mark Augé (*Non-Lieux*), but mostly to the manner in which the term is used by Robert Smithson: “A Provisional Theory of Non-Sites” (1968), in Jack Flam (ed.), *Robert Smithson: The Collected Writings*, California, Los Angeles, London 1996 and “Fragments of a Conversation” by the same author in Nancy Holt (ed.), *The Writings of Robert Smithson*, New York 1979. Also see Yorgos Tzirtzilakis “The territorial laboratory of the ‘expanded field’”, *Architectones* 49, 2005, pp. 54-57.

4. Hannah Arendt, *The human condition*, op.cit. pp. 77 and 78.

5. See Buren, Daniel, “The Function of the Studio”, English translation by Thomas Repensek, October 10, 1979 and Caroline A. Jones, “Post-Studio/Postmodern: Robert Smithson and the Technological Sublime”, in *Machine in the Studio: Constructing the Postwar American Artist*. Chicago, 1996.

Asárwtos oíkos, ρωμαϊκό αντίγραφο του ψηφιδωτού που δημιούργησε ο Σώσος της Πέργαμου, 2^{ος} αι. μ.Χ., Museo Gregoriano Profano, Βατικανό Ρώμης.

Asarotos oikos, The Unswept Floor, Roman copy of the mosaic created by Sosos of Pergamon, 2nd century AD, Museo Gregoriano Profano, Vatican, Rome.

επιστήμες, στη φιλοσοφία, στις πολιτιστικές σπουδές, στα πολιτικά κινήματα αμφισβήτησης, αλλά και στις μελέτες για την εορταστικότητα, τη μυθολογία των πανηγυριών, των πλανόδιων θεατρίνων και της λαϊκής διασκέδασης. Πάνω απ’ όλα όμως οι νέες μορφές τέχνης του δημόσιου χώρου καθίστανται πεδίο σύγκρουσης διαφορετικών θεωρήσεων για την ίδια την τέχνη. Θα μπορούσαμε να παραθέσουμε δύο κατευθυντήριες γραμμές, στο εσωτερικό των οποίων εγγράφονται τα περισσότερα εγχειρήματα αλλά, ως ένα βαθμό, και η ίδια η αρχιτεκτονική πράξη. Ας δούμε πώς:

α) Από τη μια έχουμε εκείνες τις μορφές τέχνης που ταυτίζονται με τους αντιπροσωπευτικούς και θεσμοποιημένους εκθεσιακούς χώρους, δηλαδή τον ουδέτερο «λευκό κύβο» των αισθουσών τέχνης και των μουσείων που αποσπάται από την καθημερινή ζωή και τον κοινωνικό χώρο της πόλης. Ο Brian O’Doherty (6) αναφέρει ότι η ιδανική αυτή μορφή χώρου που ανέπτυξε η νεωτερικότητα είναι αδιαχώριστη από τα έργα που εκτίθενται στο εσωτερικό του μετατρέποντας το αφηρημένο εκθεσιακό πλαίσιο σε περιεχόμενο. Στην πραγματικότητα έχουμε να κάνουμε με ένα είδος «υπερβατικής αρχιτεκτονικής»

became a field of conflict between various beliefs about art itself. We could set out two guidelines, within which are inscribed within most undertakings, but also, to a certain extent, in the act of architecture itself. Let us see how:

a) On the one hand we have those forms of art, which are identified with representative and institutionalised exhibition spaces, i.e. the neutral “white cube” of art galleries and museums, distinct from the everyday life and the social space of the city. Brian O’ Doherty (6) states that this ideal form of space, developed by modernity, cannot be distinguished from the works exhibited in its interior, transforming the abstract exhibition framework into content. In reality, we are dealing with a form of “transcendental architecture”, which lends the place and the works of art a timeless quality (and thus continuing value), both from an aesthetic and from an economic viewpoint. However, this modernist stance took on a generic character, influencing all areas of design, including that of public space. The history of modern architecture in Greece is swarming with evidence to this effect. I have claimed elsewhere (7) that this is a “model of limitation – if not exclusion of the real city in the neutral space of the representation”

b) On the other hand, we have the forms of departure and displacement, where the artistic event is transposed from the institutional exhibition space to the public space. It is a moment, when artistic practices attempt to encounter the public sphere directly, intervening, in one way or another, in a specific town planning or social microenvironment. Openness, controversy, contentions (8), the presence of the Other, conditions of otherness, politicising and the passions of public space and a marginalised audience, which does not visit art galleries, but is located, most frequently, in seedier areas.

Within the corpus of contemporary Greek art there exist plenty of examples of works, which introduce a genealogy of deterritorialization from institutionalised spaces and their dominant semiotics in recording changes in society, but also convictions about the city, public space and architecture itself. The Mediterranean

6. Brian O’ Doherty, Inside the White Cube: The Ideology of the Gallery Space, Expanded Edition (1976- 1981), Σαν Φρανσίσκο 1999.

7. Γιώργος Τζιτζιλιάκης, «Η μετα-σχεδιασμένη πόλη: ένα έργο εγκατάστασης; Προς μια μεταεπολογική συνθήκη των αντικειμένων» στο Χριστόφορος Μαρίνος (επιμ.), «Το έργο της επιμέλειας», Κριτική + τέχνη, 4, 2011, σσ. 209-210: http://www.aicahellas.org/en/topic18/criticism-art-4/f7_5_2_1.

8. Ο Γιάννης Σταυρακάκης και ο Κωστής Σταφυλάκης επισημαίνουν τον κίνδυνο που ενέχει χωρική στροφή της σύγχρονης τέχνης: «Το γεγονός ότι η πλειονότητα των σύγχρονων καλλιτεχνικών πρακτικών δείχνουν να ημιμοδοτούν τη διαπραγμάτευση του χώρου έναντι του χρόνου, των πολεοδομικών και αστικών δομών, του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, της εγκατάστασης, της επιμελητικής χωροθέτησης κ.λπ. χρήζει περαιτέρω συζήτησης και επεξεργασίας διότι ακριβώς ενδέχεται –τουλάχιστον υπό ορισμένες συνθήκες– να συμβάλει τελικά στην απώθηση της στιγμής του πολιτικού αντί της επιδοκίμων “πολιτικοποιήσεων” των ζητημάτων του δημόσιου χώρου» (Το πολιτικό στη σύγχρονη τέχνη, ό.π., 21).

9. Βλ. και τη συλλογική έκδοση Περιβάλλον-Δράση. Τάσεις της ελληνικής τέχνης σήμερα, Αθήνα 1981: Κείμενα Ελένης Βαροπούλου, Σοφία Καζάζη, Μαρίνα Λαμπράκη-Πλάκα, Αλέξανδρος Ξύδης, Ντόρα Ηλιοπούλου-Ρογκάν και Βεατρίκη Σπηλιάδη.

που προσδίδει στο χώρο και στα έργα τέχνης μια άχρονη ιδιότητα (και άρα διαρκή αξία) τόσο από αισθητική όσο και από οικονομική άποψη. Ωστόσο η νεωτερική αυτή στάση απέκτησε γενικό χαρακτήρα επηρεάζοντας όλα τα πεδία του σχεδιασμού, συμπεριλαμβανομένου και του δημόσιου χώρου. Η ιστορία της μοντέρνας αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα βρήκε από σχετικά πειστήρια. Έχω υποστηρίξει και αλλού (7) ότι πρόκειται για «ένα μοντέλο περιορισμού –αν όχι αποκλεισμού– της πραγματικής πόλης στον ουδέτερο χώρο της αναπαράστασης».

β) Από την άλλη, έχουμε τις μορφές εξόδου και εντοπισμού όπου το καλλιτεχνικό συμβάν μετατοπίζεται από τον θεσμοθετημένο εκθεσιακό χώρο στον δημόσιο. Είναι η στιγμή όπου οι καλλιτεχνικές πρακτικές επιχειρούν να συναντηθούν άμεσα με τη δημόσια σφαίρα παρεμβαίνοντας, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, σ' ένα συγκεκριμένο πολεοδομικό ή κοινωνικό μικροπεριβάλλον. Στο επίκεντρο έρχονται η ανοικτότητα, η αμφισβήτηση, οι ανταγωνισμοί (8), η παρουσία του Άλλου, οι καταστάσεις ετερότητας, η πολιτικοποίηση και οι εντάσεις του δημόσιου χώρου και ένα περιθωριοποιημένο κοινό που δεν επισκέπτεται αίθουσες τέχνης αλλά βρίσκεται, ως επί το πλείστον, σε υποβαθμισμένες περιοχές.

Στο σώμα της σύγχρονης ελληνικής τέχνης διαθέτουμε ευάριθμα παραδείγματα έργων, που συστήνουν μια γενεαλογία αποεδαφικοποίησης από τους θεσμοποιημένους χώρους και τη δεσπίζουσα σημειωτική τους καταγράφοντας τις μεταβολές της κοινωνίας αλλά και των αντιλήψεων για την πόλη, τον δημόσιο χώρο και την ίδια την αρχιτεκτονική. Ο μεσογειακός ψυχισμός μιας κουλτούρας όπως η ελληνική προσέθεσε το δικό του ίχνος. Το κατώφλι αυτής της γενεαλογίας μπορούμε να το αναζητήσουμε στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1960 (9), αν και πρέπει να θεωρήσουμε έργο δημόσιας τέχνης par excellence τις διαμορφώσεις του Δημήτρη Πικιώνη γύρω από την Ακρόπολη (1954-1957). Εξετάζοντας σήμερα ένα τέτοιο θέμα χρειάζεται μια διευκρίνηση: στο επίκεντρο των περισσότερων καλλιτεχνικών αναζητήσεων βρέθηκε η θεατρικότητα και η αφηρημένη –και υπ' αυτή την έννοια γενικόλογη– έννοια του «χώρου». Αντίθετα στην έννοια του κοινωνικού περιβάλ-

Διαδήλωση διαμαρτυρίας στην πλατεία Συντάγματος, Αθήνα, Ιούνιος 2011.

Protest rally in Syntagma Square, Athens, June 2011.

idiosyncrasy of a culture such as the Greek culture added its own traces. The threshold of this genealogy, can be sought during the first years of the nineteen sixties (9), although we can also consider Dimitris Pikionis's reconfiguration of the area around the Acropolis (1954-1957) to be a work of public art par excellence. The study of such an issue nowadays requires a clarification: what is found at the focal point of most artistic investigations is theatricality and an abstract - and in this sense the generic concept of "space". In contrast, limited attention was given to the concept of social environment. This may perhaps be the reason, why many of the efforts limited themselves to the expressive -mainly- level, without leading to some more organic redefinition of roles, which would provide them with the capability to participate in the production of the territorial reality, which surrounds us.

As examples, I'd like to mention the significant departure at the Teatro La Fenice (10) by Vlassis Kaniaris, Nikos Kessanlis and Daniel, which marks the turn to environmental art of recent Greek art; the 1st Outdoors International Sculpture Exhibition, Athens Biennale, organised by Tony Spiteris on the pedestrian walk designed by Dimitris Pikionis at Philopappou (1965); the relief compositions and concrete sculpture complexes

6. Brian O' Doherty, *Inside the White Cube: The Ideology of the Gallery Space*, Expanded Edition (1976-1981), San Francisco, 1999.

7. Yorgos Tzirtzilakis, "The post-design city: an installation piece? To a post-ideological condition of artefacts" in Christoforos Marinos (ed.) "The work of editing", *Kritiki + techni*, 4, 2011, pp. 209-210: http://www.aicahellas.org/en/topic18/criticism-art-4/f7_5_2_1.

8. Yiannis Stavrakakis and Kostis Stafylakis note the risks inherent in a spatial turn of contemporary art: "The fact that the majority of contemporary artistic practices appear to place importance in dealing with space instead of time; time-planning and urban structures; architectural design; installations; curatorial placement and so forth, requires further debate and processing, precisely because it may possibly - at least under certain conditions - contribute towards the repulsion of the moment of the political instead of the sought-after "politicisation" of issues concerning public space (The political in contemporary art, op.cit., p. 21).

9. See also the collective publication *Environment–Action*. Trends in Greek art today, Athens 1981: Texts by Eleni Varopoulou, Sofia Kazazi, Marina Lambraki-Plaka, Alexandros Xydis, Dora Eliopoulou-Rogan and Beatrice Speliadi.

10. See Yorgos Tzirtzilakis, "The post-design city: an installation piece? To a post-ideological condition of artifacts", op.cit., p. 224.

λοντος δόθηκε περιορισμένη σημασία. Αυτός είναι ίσως ο λόγος που έκανε πολλές από τις απόπειρες να περιοριστούν στο εκφραστικό –κυρίως– επίπεδο χωρίς να οδηγηθούν σε κάποιο οργανικότερο επαναπροσδιορισμό των ρόλων που θα του έδινε τη δυνατότητα να συμμετάσχουν στην παραγωγή της εδαφικής πραγματικότητας που μας περιβάλλει.

Ενδεικτικά αναφέρω τη σημαίνουσα έξοδο στο Teatro La Fenice της Βενετίας (10), των Βλάση Κανιάρη, Νίκου Κεσσανλή και Δανιήλ, που σηματοδοτεί την περιβαλλοντική στροφή της νεότερης ελληνικής τέχνης: την 1η υπαίθρια Διεθνή Έκθεση Γλυπτικής, Biennale Αθηνών, που διοργάνωσε ο ο Τώνης Σπητέρης στον πεζόδρομο του Δημήτρη Πικιώνη στο Φιλοπάππου (1965): τις ανάγλυφες συνθέσεις και τα συμπλέγματα από σκυρόδεμα για δημόσια κτίρια και κοινόχρηστες εισόδους πολυκατοικιών του Κοσμά Ξενάκη (από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 έως το 1982): τα έργα «αντι-τέχνης» του γλύπτη Θόδωρου που παρωδούν τη συμβατική μνημειακή γλυπτική (από το 1967): μια σειρά περιβαλλοντικών δράσεων της Μαρίας Καραβέλα, με αποκορύφωμα τη δράση-παράσταση με συμμετοχή κατοίκων στην πλατεία της Κοκκινιάς (1980): τις σωματικές δράσεις και την εισαγωγή έμφυλων προβληματικών του δημόσιου χώρου στις performances της Λήδας Παπακωνσταντίνου (1970-1983): τη Διαδικασία επέμβασης της φύσης: γη, αέρας, θάλασσα του Στάθη Λογοθέτη στο Απολλώνιο του Κωνσταντίνου Δοξιάδη (1975): τις εικαστικές παρεμβάσεις στην πόλη (1973) και τη μικτή Εικαστική δράση. Γραφή στο χώρο του Δημήτρη Αληθινού στην οδό Ακαδημίας (1979): την ειδική Κατασκευή στο χώρο που δημιούργησε η Σοφία Σβωρονού για το συνέδριο του ΚΚΕ εσ. (1976): την εντροπική «αποτοσίχιση» σοβά στο Παγκράτι της Ρένας Παπασπύρου (1978): το Πολύτοπο των Μυκηνών του Ιάννη Ξενάκη (1978): και, την Επέμβαση-δράση στον Εθνικό Κήπο του Άγγελου Σκούρτη και της Λη Λυκούδη (1983).

Ακολούθησε μια περίοδος μετατόπισης των καλλιτεχνικών συμβάντων σε εγκαταλελειμμένους βιομηχανικούς χώρους με επιτομή το αρθρωτό «περιβάλλον» του Βλάση Κανιάρη Hilas-Hellas, Αλίμονο, Ελλάδα ή ο Ζωγράφος και το Μοντέλο του (1980) στο γαγοποιείο Φιξ στα Άνω Πατήσια. Ωστόσο, στο πλαίσιο του εκσυγχρονισμού (11) της δεκαετίας του 1980, οι μετασχημα-

Δανιήλ, Βλάσης Κανιάρης, Νίκος Κεσσανλής, Πρόταση για μια νέα ελληνική γλυπτική, Teatro La Fenice, Βενετία 1964.

Daniel, Vlassis Kaniaris, Nikos Kessanlis, Proposal for a new Greek sculpture, Teatro La Fenice, Venice 1964.

at public buildings and polykatoikia entrances by Kosmas Xenakis (dating from the mid 1960s to 1982); works of “anti-art” by sculptor Thodoros, which parody conventional monumental sculpture (from 1967); a series of environmental actions by Maria Karavela, which came to a peak with an action / performance with the participation of residents in the square of Kokkinia (1980); the art performances and the introduction of gendered issues of public space in the performances of Leda Papakonstantinou (1970-1983); the Process of intervention of nature: land, air, sea by Stathis Logothetis at Constantine Doxiades’ Apolloneio (1975); in the visual arts interventions in the city (1973) and the mixed Visual Arts Action. Writing in Space by Dimitris Alethinou on Akadimias Street (1979); the special Installation in the space created by Sofia Svoronou for the conference of the Communist Party of Greece-Interior (1976); the entropic detached wall surface in Pangrati by Rena Papaspyrou (1978); the Polytope de Mycenes by Iannis Xenakis (1978); and the Intervention / action

10. Βλ. Γιώργος Τζιτζιλάκης, «Η μετα-σχεδιασμένη πόλη: ένα έργο εγκατάστασης; Προς μια μεταειδολογική συνθήκη των αντικειμένων», ό.π., σ. 224.

11. Βλ. Βασίλης Βαμβακάς, Παναγής Παναγιωτόπουλος (επιμ.), Η Ελλάδα στη δεκαετία του 80. Κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξικό, Αθήνα 2010.

12. Sonja Lavaert, Pascal Gielen, «The Dismasure of Art. An Interview with Paolo Virno», στο «A Precarious Existence. Vulnerability in the Public Domain», Open 17, 2009: <http://classic.skor.nl/article-4178-en.html> και Paolo Virno, Γραμματική του πλήθους. Για μια ανάλυση των σύγχρονων μορφών ζωής (2002), μτφρ. Β. Πασσάς, Θεώρηση Γ. Β. Δάβος, Αθήνα 2007.

13. Γιάννης Σταυρακάκης, «Για το πολιτικό στη σύγχρονη τέχνη. Μία συζήτηση του Γιώργου Γιαννακόπουλου και του Κώστα Χριστόπουλου με τον Γιάννη Σταυρακάκη και τον Κωστή Σταφυλάκη», Kaput 5, <http://www.kaput.gr/gr/05/για-to-politiko-sti-synchroni-techni>

τισμοί του δημόσιου χώρου είναι ραγδαίοι, απαιτώντας διεύρυνση του πεδίου και επανατοποθέτηση του ερωτήματος της δημόσιας και τοποειδούς τέχνης που ξεπερνούν κατά πολύ τις ευρηματικές παρεμβάσεις στους κενούς χώρους της πόλης. Η έλευση του μετα-φορντισμού (12) θα επιταχύνει αυτές τις διαδικασίες, προσδίδοντάς τους κοινωνικά συμφραζόμενα τα οποία φέρνουν πιο κοντά την πολιτική με την καλλιτεχνική επιτέλεση: όπως η σύγχρονη παραγωγή δεν περιορίζεται πλέον στο εργοστάσιο –το αισθητικό έμβλημα της νεωτερικότητας– έτσι και η σύγχρονη τέχνη δεν εγκλωβίζεται πλέον στο μουσείο ή στις αίθουσες τέχνης. Αυτή η πρωτοφανής διαστολή της δίνει τη δυνατότητα να μην παράγει υποχρεωτικά και μόνο αντικείμενα αλλά υποκειμενικότητες και τις κοινωνικές αναπαραστάσεις τους. Ο γεωμετρικός χώρος του νεωτερικού «λευκού κύβου» αντικαθίσταται από κοινωνικές σχέσεις, συναντήσεις, ομάδες και δίκτυα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι εκλείπουν οι μορφές επανεγκαταστάσης»: ενώ «η εννοιολογική τέχνη έχει βγει στο δρόμο – η τέχνη του δρόμου, π.χ. το γκραφίτι, εισέρχεται πλέον στις γκαλερί» (13).

2. Ταξινομική ανωμαλία

Θα είχε ενδιαφέρον να συγκρίναμε τις εναλλαγές και τις διασταυρώσεις αυτών των θεωρήσεων με τις μεταβολές της στάσης μας απέναντι στην πόλη και στον δημόσιο χώρο. Διαπιστώνουμε έτσι ότι το νεωτερικό παράδειγμα της περιστολής της τέχνης στον «λευκό κύβο» αντιστοιχεί με το καθαρολογικό πολεοδομικό μοντέλο της *tabula rasa*, την ενιαία και αδιάφορη εικόνα ενός αστικού χώρου ο οποίος απωθεί τη διαφορά, την ενοχλητική διαστρωμάτωση, τις αναμίξεις και τις συγκρούσεις. Αντίθετα η μεταμοντέρνα μορφή χώρου, που τείνει στην έξοδο της δημόσιας τέχνης, αντιστοιχεί στον κατακερματισμό, στις συσσωρεύσεις, στην πολυαρχία, στην οικειοποίηση, στις συνεχείς εναποθέσεις και στην επιταχυνόμενη παραθετικότητα που προσθέτει το ένα πράγμα πάνω στο άλλο χωρίς να ακυρώνει τίποτα.

Οποιαδήποτε κατανόηση αυτού του πολυσυλλεκτικού χώρου δεν μπορεί παρά να αποκτήσει τις αλληλουχίες μιας αρχαιολογικής πρακτικής, που ερωτοτροπεί με την «ερεπιφιλία» και την υπεραρχαιολογημένη διαστρωμάτωση της Αθήνας.

Αν το πρώτο παράδειγμα της νεωτερικότητας βασίζεται

at the National Gardens by Angelos Skourtis and Lee Lykoudi (1983).

There followed a period when art events were translocated to abandoned industrial spaces, whose epitome was Vlassis Kaniaris' articulated "environment" Hilar-Hellas, Alas, Greece or the Painter and his Model (1980) at the Fix ice-factory in Ano Patissia. However, within the framework of modernisation (11) in the nineteen eighties, public space underwent rapid transformations, requiring a broadening field and repositioning of the question concerning public and site-specific art, which far exceed the innovative interventions in the empty places of the city. The arrival of Post-Fordism (12) would accelerate these processes, providing them with social contexts, which bring artistic performativity closer to politics: just as contemporary production isn't limited solely to factories –the aesthetic emblem of modernity– thus is contemporary art no longer limited to museums or art galleries. This unprecedented expansion provides art with the capability not to be obliged to produce solely artefacts, but also subjectivities and their social representations. The geometric locus of the modern "white cube" is replaced by social relations, meetings, groups and networks, without this meaning that forms of re-territorialization are missing: while "conceptual art has taken to the streets – street art, such as graffiti is entering the galleries" (13).

2. Taxonomic Anomaly

It would be interesting to compare the successions and intersections of these views with the changes of our stance towards the city and public space. We can thus ascertain that the modernist example of curtailing art in a "white cube" corresponds with the town planning model of *tabula rasa*, the unified and in-different image of an urban space, which repels diversity, annoying layering, mixing and conflict. In contrast, the post-modern form of space, which had a tendency to forge an exodus of public art, represents the splintering, the accumulations, the polyarchy, the appropriation, constant superimposition and accelerating juxtaposition, which adds one thing onto another, without abolishing anything. Any understanding of this eclectic space cannot help but gain the sequences of archaeological practice,

11. See Vassilis Vamvakas, Panayis Panagiotopoulos (eds.), *Greece in the 80s. Social, political and cultural dictionary*, Athens, 2010.

12. Sonja Lavaert, Pascal Gielen, "The Dismasure of Art. An Interview with Paolo Virno", in "A Precarious Existence. Vulnerability in the Public Domain", *Open 17*, 2009: <http://classic.skor.nl/article-4178-en.html> and Paolo Virno, *A Grammar of the Multitude. For an analysis of contemporary forms of life* (2002), Greek translation by V. Passas, edited by G. V. Davos, Athens 2007.

13. Yiannis Stavrakakis, "On the political in contemporary art. A discussion of Yiorgos Giannakopoulos and Kostas Christopoulos with Yiannis Stavrakakis and Kostas Stafylakis", *Kaput 5*, <http://www.kaput.gr/gr/05/για-το-πολιτικό-στη-σύγχρονη-τέχνη>.

Στάθης Λογοθέτης, Διαδικασία επέμβασης της φύσης. Γη, αέρας, θάλασσα, Απολλώνιο, Πόρτο Ράφτη 1975.

Stathis Logothetis, Process Intervention with Nature. Earth, wind, sea, Apollonio, Porto Rafti 1975.

στον αποκλεισμό –που με όρους σωματικής υγιεινής θα μπορούσαμε να συνδέσουμε με την ανορεξία– το δεύτερο τείνει στην ενσωμάτωση, στην περιλήψη και στη βουλιμία, με αναγνωρίσιμα στοιχεία ενός εκτεταμένου περιβαλλοντικού bricolage. Μοιάζει παράδοξο το ότι ενώ οι ελληνικές πόλεις κινούνται σ’ αυτήν την τελευταία κατεύθυνση, οι Έλληνες αρχιτέκτονες διατήρησαν μια σταθερή προσήλωση στην πρώτη απομακρυνότητα από τις μορφολογικές γλώσσες τους όλες τις ιδιότητες του δημόσιου χώρου. Στη θέση της σύγκλισης βρέθηκε η μετάθεση και η ετεροσημία. Πράγμα που μας δίνει τη δυνατότητα να υποστηρίξουμε ότι μια τέτοια αρχιτεκτονική είναι θαυμαστή επειδή είναι «ανύπαρκτη» στον υφιστάμενο χώρο. Η συζήτηση που προκύπτει είναι περιεκτική: βουλιμική πόλη-ανορεκτική αρχιτεκτονική. Δεν συνβέβη όμως το ίδιο και με τη σύγχρονη καλλιτεχνική παραγωγή.

Το μοντέλο της ενσωμάτωσης που ακολούθησε η Αθήνα σηματοδοτεί όχι τόσο «μνήμες υπανάπτυξης», αλλά προπάντων την κρίση του συντακτικού κανόνα της δυτικής εδαφικής οργάνωσης του χώρου. Ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος προσφέρει ένα οπτικό αρχέτυπο σ’ αυτήν κατεύθυνση που μπορεί να αξιοποιηθεί πολλαπλά. Στη *Naturalis Historia* (XXXVI, 184) αναφέρει τον «Ασάρωτο οίκο» (*Asaroton oecum*), ένα ψηφιδωτό του Σώσου της Περγάμου το οποίο αναπαρίστανε στο δάπεδο τα σκορπισμένα απομεινάρια ενός γεύματος «σαν

which flirts with “ruinophilia” and the over-archaeologised layering of Athens.

If the first example of modernity is based on exclusion –which in terms of health and hygiene, we would link to anorexia– the second tends to be closer to incorporation, summary and bulimia, with the recognisable elements of an extensive environmental bricolage. It appears paradoxical that, while Greek cities move in this final direction, Greek architects maintained a steady devotion to the first, removing from their formal language all the qualities of public space. Translocation and heterosemy took the place of convergence. This allows us to claim that such architecture is admirable, because it is non-existent in real space. The pairing that arises is inclusive: bulimic city - anorexic architecture. The same, however, did not occur with contemporary artistic output.

The model of integration, which Athens followed, does not so much mark the “memories of underdevelopment”, but most of all the crisis of the rules of syntax of Western territorial organisation of space. Pliny the Elder offers a visual archetype along these lines, that may be utilised in many ways. In *Naturalis Historia* (XXXVI, 184) he refers to the *Asaroton oecum* (The unswept room), a mosaic by Sosos of Pergamon, which represented on the floor, the scattered remnants of a meal “as if they have been left there”. It is one of the rarest and most mysterious compositions in Hellenistic art, with untidy microscopic forms of scraps and food remnants “all sorts of rubbish, which fooled the eye”, as Photios Kontoglou described it.

The hypothesis we would like to propose here, is to transduce the floor of the “*Asarotos oecos*”, the unswept room, into a model for the “*Asaroti Polis*” (14), i.e. the city that is differentiated from its normal orthogonal urbanization of modern town planning and did not undergo the processes of *tabula rasa*. It is redundant to note that at the core of the “*Asaroti polis*” lies the principle of entropy (15), towards which all the features of public space are moving. This is why we cannot consider this model as a break or an accident of the normative order of the western city, but instead as a minor unplaced place (*atopos topos*), which constitutes the matrix of its public space. The image of the mosaic is transposed by the law of the house (eco-

14. Σαρώνω πάει να πει «καθαρίζω, σκουπίζω (το πάτωμα) [...] ΕΤΥΜ. < μγν. σαρῶ (-όω) < αρχ. σαίρω [...] ηβ. αρχ. γερμ. dweran «συστρέφω απότομα, αναμειγνύω»: Γιώργος Μπαμπινιώτης, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Αθήνα 1998, σ. 1.591.

15. Για την έννοια της εντροπίας βλ. Robert Smithson, «A Tour of the Monuments of Passaic», *Artforum*, December 1967 και «Entropy Made Visible» (1973) αναδημοσιεύονται στο Jack Flam (επιμ.), Robert Smithson: The Collected Writings, ό.π. Πρβλ. επίσης Rudolf Arnheim, *Εντροπία και τέχνη* (1971), μτφ. Ιάκωβος Ποταμιάνος, Θεσσαλονίκη 2003 και Yve-Alain Bois, Rosalind Krauss, «A User’s Guide to Entropy», *October*, 78, 1996, αναδημοσιεύεται στο *Formless: A User’s Guide*, Νέα Υόρκη 1997.

16. Mary Douglas, *Καθαρότητα και κίνδυνος. Μια ανάλυση των εννοιών της μιαιρότητας και των ταμπού* (1966), μτφρ. Αίγλη Χατζούλη, Αθήνα 2007.

να είχαν μείνει εκεί». Πρόκειται για μία από τις πιο σπάνιες και μυστηριώδεις συνθέσεις της ελληνιστικής περιόδου με ακατάστατες μικροσκοπικές ψηφιδωτές φιγούρες από αποφάγια και υπολείμματα φαγητού – «ειδών ειδών σκουπίδια που ξεγελούσανε το μάτι» τα περιγράφει ο Φώτης Κόντογλου.

Η υπόθεση που προτείνουμε εδώ είναι να ανάγουμε το δάπεδο του «ασάρωτου οίκου» σε μοντέλο της «ασάρωτης πόλης» (14), δηλαδή της πόλης που διαφοροποιείται από την ορθοκανονική αστικοποίηση της μοντέρνας πολεοδομίας και δεν υπέστη διαδικασίες *tabula rasa*. Περιπτύει να υπογραμμίσω ότι στον πυρήνα της «ασάρωτης πόλης» βρίσκεται η αρχή της εντροπίας (15), προς την οποία κινούνται τα χαρακτηριστικά του δημόσιου χώρου. Να γιατί δεν πρέπει να θεωρήσουμε το μοντέλο αυτό σαν μια ρήξη ή ένα ατύχημα της κανονιστικής τάξης της δυτικής πόλης, αλλά σαν έναν ελάσσονα άτοπο τόπο ο οποίος συνιστά τη μήτρα του δημόσιου χώρου της. Η εικόνα του ψηφιδωτού μετατίθεται από το νόμο του οίκου (οικο-νομία) στην πόλη, όπου ηγήζει η πολιτική: ο χώρος των πολλών που συνυπάρχουν και γι' αυτό ακριβώς προϋποθέτει μια πιθανή σύγκρουση μεταξύ τους.

Η μεταφορά αυτή από τον «ασάρωτο οίκο» στην «ασάρωτη πόλη» μάς υποχρεώνει σε μια επιπλέον διευκρίνιση: σύμφωνα με τη βρετανίδα ανθρωπολόγο Mary Douglas (16), στις κοινωνίες που κυριαρχούν τα συστήματα κανόνων ταξινόμησης, η έννοια του βρόμικου (άρα και του «ασάρωτου») είναι μια «ταξινομική ανωμαλία» η οποία προέρχεται από το υπόλοιπο και το περισσεύμα της ταξινομημένης ύλης. Μιας τέτοιας μορφής εντροπία είναι στην κυριολεξία «ύλη εκτός τόπου». Υπ' αυτήν την έννοια καθέτι που παραμένει «ασάρωτο» και απορρίπτεται (είτε σε υλική και περιβαλλοντική μορφή είτε σε κοινωνική) προκαλεί μια κάποια δυσκολία κατανόησης και συνιστά το μισρό, το ρυπαρό, αυτό που ελλοχεύει κινδύνους.

Αυτή η «ταξινομική ανωμαλία» της Αθήνας είναι περισσότερο αναγνωρίσιμη στον δημόσιο χώρο ο οποίος αποτελεί κατεξοχήν πεδίο έκφρασης των περιβαλλοντικών ανταγωνισμών και των κοινωνικών απωθήσεων. Η διατήρηση της ορατότητας αυτών των απωθήσεων μπορεί να αποδειχθεί χρήσιμη στο σημείο αυτό. Εκεί στοχεύει εξάλλου μια σειρά καλλιτεχνών και ομάδων που δραστηριοποιούνται στην Αθήνα από το δεύτερο μισό

Δημήτρης Αλθινός, Εικαστική δράση, Γραφή στο χώρο, Αθήνα 1979.

Dimitris Alithinos, Artistic intervention. Writing in place, Athens 1979.

onomy) to the city, from whence politics flow: the space of many people, who coexist and, for this reason, premise a potential conflict between them.

This transposition from the “*asarotos oikos*” to the “*asaroti polis*” obliges us to make one additional clarification. according to British anthropologist, Mary Douglas (16), in societies dominated by systems with rules of classification, the concept of dirt (and thus of unswept or “*Asarotos*”) is a taxonomic anomaly, which arises from the remnants and surplus of classified matter. Such a form of entropy is literally “matter out of place”. In this sense, anything that remains “*asarotos – unswept*” and rejected (either in material and environmental form or in social form), causes a certain difficulty in comprehension and constitutes a pollution, something unclean, abject, wherein danger lurks.

This “taxonomic anomaly” of Athens is easier to recognize in public space, which constitutes the field of expression par excellence of environmental competition and social repulsion. Maintaining visibility of these repulsions may prove to be useful at this point. That is, in any case, the goal of a series of artists and groups, active in Athens during the second half of the 1990s (17), placing their work amongst the “everyday practices” of the city, which rescue from obscurity and bring to the surface social conflicts and environmental differences. Within the same framework, we can also place the gradual increase of interest in public space by a series of social movements and networks.

For example alone, I will refer to the issue of the home-

14. Saronο means “to clean, to sweep (the floor) [...] Etymology: (later Greek *saro* (-oo) < anc. Gr. *sairo*” [...] comp. anc. Germ. *dweran*, “to twirl abruptly, to mix”: Yiorgos Babiniotis, Dictionary of the Modern Greek Language, Athens 1998, p. 1,591.

15. For the concept of entropy, see: Robert Smithson, “A Tour of the Monuments of Passaic”, Artforum, December 1967 and “Entropy Made Visible” (1973), republished in Jack Flam (ed.), Robert Smithson: The Collected Writings, op.cit. Compare also to Rudolf Arheim, Entropy and art (1971), Greek translation Iakovos Potamianos, Thessaloniki 2003 and Yve-Alain Bois, Rosalind Krauss, “A User’s Guide to Entropy”, October, 78, 1996, reissued in Formless: A User’s Guide, New York, 1997.

16. Mary Douglas, Purity and Danger. An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo (1966), Greek translation by Aigii Hatzouli, Athens 2007.

Γεωργία Σαγρή, Πολυτεχνείο, Αθήνα 1999.
Georgia Sagri, Athens 1999.

της δεκαετίας του 1990 (17), εντάσσοντας στο έργο τους «καθημερινές πρακτικές» της πόλης που ανασύρουν από την αφάνεια κοινωνικές συγκρούσεις και περιβαλλοντικές διαφορές. Στο ίδιο πλαίσιο μπορούμε να τοποθετήσουμε και τη σταδιακή αύξηση του ενδιαφέροντος για τον δημόσιο χώρο από μια σειρά κοινωνικά κινήματα και δίκτυα.

Παραδειγματικά και μόνο αναφέρω το πρόβλημα των αστέγων το οποίο, μαζί με εκείνο των μεταναστών, πολλαπλασιάζεται, όχι μόνο ως σύμπτωμα των γεωπολιτικών μεταβολών ή της πολεοδομικής ανασυγκρότησης που προηγήθηκαν, αλλά και της άγριας χρηματοοικονομικής κρίσης που ακολούθησε. Η άποψη της Rosalind Deutsche μοιάζει απλή όσο και ριζοσπαστική: «Όταν ο δημόσιος χώρος αναπαριστάται ως οργανική ενότητα την οποία ο άστεγος θεωρείται ότι διαρρηγνύει έξωθεν, ο άστεγος γίνεται μια θετική σωματοποίηση του στοι-

less, which, along with that of immigrants, is on the increase, not only as a symptom of geopolitical change or the town planning restructuring that preceded it, but also of the harsh financial crisis, which followed. Rosalind Deutsche's view appears both simple and radical: If public space is represented as an organic unit, which a homeless individual is seen to be breaking into from without, the homeless person becomes a positive embodiment of the element that prohibits society from achieving that closure. In this sense, the negative images of the homeless are images of positivity. "The homeless embody the fantasy of a unified urban space, which can – which must - be regained [...]" this "intruder" is indicative of the true character of the city.

However [...] under certain flags of unification - historical continuity, conservation of cultural heritage, beautification of the city, utilitarianism – official public art collaborated with architecture and town planning in order to create an image of new urban locations, which suppressed their conflictive nature. They thus constructed the homeless –a product of the conflict– as an ideological figure: the carrier of the conflict" (18).

3. Differentiation

One could counter with the argument that the "taxonomic anomaly" and the paroxysmic entropy of Athens contain certain negative features, which impede the primary functions of public space. Such a stance, however, would risk entrapment in an apocalyptic discourse or an apologia for western normality - as usually occurs with many of the attempts to read Athens. This is why I propose that we move in the opposite direction, setting questions such as: What are the origins of this "taxonomic anomaly" of Athens, and how did it affect the social and environmental behaviours of its inhabitants?

17. Αναφέρω εδώ τη δραστηριότητα καλλιτεχνών όπως η Μαρία Παπαδημητρίου, η Γεωργία Σαγρή, ο Ζάφος Ξαγοράρης, ο Νίκος Χαραλαμπίδης, η Μαίρη Ζυγούρη, ο Γιώργος Σαπουντζής, graffiti artists όπως ο Νίκος Β., ο Ανδρέας Κασάνης κ.ά. και ομάδων όπως η Διαδρομή 49, το Αστικό Κενό, η Ομάδα Φιλοπάππου, το Κενό Δίκτυο, το Δίκτυο Νομαδικής Αρχιτεκτονικής, οι PPC_T, οι Personal Cinema, οι Stalker (Εγνατία Project), οι Reconstruction Community, οι Άντερ Κονσντράζιον, οι Kavcsprojects κ.ά. Στη δημόσια τέχνη πρέπει να τοποθετήσουμε και την ένταξη έργων τέχνης ελληνών καλλιτεχνών σε σταθμούς του μετρό της Αθήνας και δύο εκθέσεις που συνδέθηκαν με τις πολιτιστικές εκδηλώσεις των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004: η Athens by Art που διοργάνωσε η AICA-Hellas και η Catch the Light που επιμελήθηκε η Κατερίνα Κοσκινά. Επίσης έργα δημόσιας και τοπικού τέχνης συμπεριελάμβανε η Outlook, επιμέλεια Χρήστος Μ. Ιωακειμίδης, Αθήνα 2004: Franz Ackerman, Francis Alÿs, Jason Rhoades, Atelier Van Lieshout, Franz West, Μαρία Παπαδημητρίου, Νίκος Χαραλαμπίδης κ.ά.

Από τη σχετική βιβλιογραφία ξεχωρίζω τα ζητήματα που έθεσε η κριτική του Κωστή Σταφυλάκη, «Αντιστικό Κενό;» Kaput 1, 2008, <http://www.kaput.gr/gr/issue/01/>. Πρβλ. επίσης: Γιώργος Τζιτζιλάκης, «Τέχνη και Πόλη: Το ιδανικό δύο σε ένα του 20ού αιώνα», στο Πλυτική στην Πόλη, Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών, Αθήνα 1997. Συλλογικό, Διαδρομή 49, Εικαστική δράση στο κέντρο της Αθήνας, Αθήνα 2000, Εφη Στρούζα (επιμ.), Μ. Παπαδημητρίου, T.A.M.A., 25th Biennial de Sao Paolo, Αθήνα 2002. Locus Athens, 7 Performances και μια συζήτηση, Αθήνα 2005. Claudia Zanfi (επιμ.), Going Public '05, Communities and Territories, Λάρισα 2005, Γιώργος Τζιτζιλάκης, «Πρόγραμμα για ένα εδαφικό εργαστήριο του παρόντος», Gap, 1, 2005, Συλλογικό, Αστικό Κενό. Δράσεις 1998-2006, Αθήνα 2007, Sotirios Bahstsetzis, «Interventionist and Public-responsive Art in Greece», Res, 2, 2008, σσ. 82-91, «Για το πολιτικό στη σύγχρονη τέχνη. Μία συζήτηση του Γιώργου Γιαννακόπουλου και του Κώστα Χριστόπουλου με τον Γιάννη Σταυρακάκη και τον Κωστή Σταφυλάκη», ό.π. και Γιώργος Τζιτζιλάκης, «Κρίση και αρνητικότητα», The Books' Journal, 5, 2011, σσ. 90-91.

18. Rosalind Deutsche, «Αγοραφοβία», ό.π., σσ. 147-148.

χείου που αποτρέπει την κοινωνία απ' το να πετύχει το κλείσιμο. Με την έννοια αυτή, οι αρνητικές εικόνες του άστεγου είναι εικόνες θετικότητας. Ο άστεγος σωματοποιεί τη φαντασίωση ενός ενιαίου αστικού χώρου που μπορεί –που θα πρέπει– να ανακτηθεί [...] αυτή η “παρείσακτη” φιγούρα υποδεικνύει τον αληθινό χαρακτήρα της πόλης.

Ωστόσο [...] κάτω από διάφορες σημαίες ενοποίησης – ιστορική συνέχεια, διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, εξωραϊσμός της πόλης, ωφελιμισμός– η επίσημη δημόσια τέχνη συνεργάστηκε με την αρχιτεκτονική και τον πολεοδομικό σχεδιασμό για να δημιουργήσουν μια εικόνα νέων αστικών τοποθεσιών που κατέστειλε το συγκρουσιακό τους χαρακτήρα. Έτσι, κατασκεύασαν τον άστεγο –ένα προϊόν της σύγκρουσης– ως ιδεολογική φιγούρα – το φορέα της σύγκρουσης»(18).

Αστικό Κενό, Αποχαιρετώντας την ελεύθερη πόλη, Ακαδημία Πλάτωνος, Αθήνα 2002.

Urban Void, Bidding goodbye to the free city, Akademia Platonos, Athens 2002.

3. Διαφοροποίηση

Θα μπορούσε να αντιτάξει κανείς το επιχείρημα ότι η «ταξινόμηκή ανωμαλία» και η παροξυσμική εντροπία της Αθήνας ενέχουν ορισμένα αρνητικά χαρακτηριστικά που δυσχεραίνουν τις πρωταρχικές λειτουργίες του δημόσιου χώρου. Μια τέτοια στάση ωστόσο θα κινδύνευε να εγκλωβιστεί σ' έναν αποκαλυπτικό λόγο ή μια απολογία της δυτικής κανονικότητας – όπως συνήθως συμβαίνει με πολλές από τις απόπειρες ανάγνωσης της Αθήνας. Γι' αυτό προτείνω να κινηθούμε στην αντίστροφη κατεύθυνση, θέτοντας ερωτήματα όπως: ποια είναι η καταγωγή αυτής της «ταξινόμηκής ανωμαλίας» της Αθήνας και πώς επηρέασε τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές συμπεριφορές των κατοίκων της;

Για να απαντήσουμε στα ερωτήματα αυτά χρειάζεται πρώτα να δούμε πώς σχηματίστηκαν οι δεσπόζουσες αντιλήψεις που έχουμε για τον δημόσιο χώρο. Θα ξεκινάω εδώ τρεις στοχαστές που διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο: τον Immanuel Kant, τον Jürgen

In order to respond to these questions, we must first observe how the dominant perceptions that we have about public space were formed. Here I would point out three scholars, who have played a decisive role: Immanuel Kant, Jürgen Habermas and Hannah Arendt (19). The definition Kant supplied at the end of the 18th century constitutes the starting point: public space is distinguished both by its official dominant structures – i.e. its religious and political powers– and by the private nature of the home. From such a perspective of orthos logos (a correct appreciation of the situation) and public criticism present the public sphere, while the dominance of biopolitical management, of visibility and of abstraction the formation of cities. This is the decisive event upon which the European city was established, the rise of the urban society and the western perception of public space.

For reasons linked to the very creation of the Greek

17. I would like to mention here the activities of artists such as Maria Papadimitriou, Georgia Sagri, Zafos Xagoraris, Nikos Charalambidis, Maria Zygori, Yorgos Sapountzis; graffiti artists such as Nikos b., Andreas Kasapis and others; and groups such as Route 49, Urban Void, Filopappou Group, Void Network, Network Nomadic Architecture, PPC_T, Personal Cinema, Stalker (Egnatia Project), Reconstruction Community, Under Construction Group, Kavacsprojects and others. As public art we must also consider the inclusion of works of art by Greek artists in Athens metro stations and two exhibitions linked to the cultural events of the 2004 Olympic Games: Athens by Art, organised by AICA-Hellas and Catch the Light, curated by Katerina Koskina. Additionally works of public and site-specific art were included in Outlook, curated by Christos M. Ioakeimidis, Athens 2004L Franz Ackerman, Francis Alÿs, Jason Rhoades, Atelier Van Lieshout, Franz West, Maria Papadimitriou, Nikos Charalambidis et al.

From the relevant bibliography I would pick out issues set by the criticism of Kostis Stafylakis, “Antiurban Void?” Kaput 1, 2008, <http://www.kaput.gr/gr/issue/01/>. See also: Yorgos Tzirtzilakis, “Art and City: The ideal two-in-one of the 20th century”, in Sculpture in the City, European Cultural Centre of Delphi, Athens 1997; Collective, Route 49, Visual art action in the centre of Athens, Athens 2000, Effie Strouza (curator); M. Papadimitriou T.A.M.A. (Temporary Autonomous Museum for All), 25th Biennial de Sao Paolo, Athens 2002; Locus Athens, 7 Performances and a discussion, Athens 2005, Claudia Zanfi (curator); Going Public '05, Communities and Territories, Larissa 2005; Yorgos Tzirtzilakis, “Programme for a territorial laboratory of the present” Cap, 1, 2005; Collective, Urban Void. Actions 1998-2006, Athens 2007; Sotirios Bahtsetzis, “Interventionist and Public-responsive Art in Greece” Res, 2, 2008, pp. 82-91, “On the political in contemporary art. A discussion of Yorgos Giannakopoulos and Kostas Christopoulos with Yiannis Stavarakakis and Kostas Stafylakis”, op.cit. and Yorgos Tzirtzilakis, “Crisis and negativity”, The Books' Journal, 5, 2011, pp. 90-91.

18. Rosalind Deutsche, “Agoraphobia”, op.cit., pp. 147-148.

Habermas και τη Hannah Arendt (19). Ο ορισμός που έδωσε ο Καντ στα τέλη του 18ου αιώνα αποτελεί το σημείο εκκίνησης: ο δημόσιος χώρος διακρίνεται τόσο από τις επίσημες κυρίαρχες δομές –δηλαδή τη θρησκευτική και την πολιτική εξουσία– όσο και από τον ιδιωτικό χαρακτήρα του οίκου. Σε μια τέτοια προοπτική ο ορθός λόγος και η δημόσια κριτική συστήνουν τη δημόσια σφαίρα, ενώ η κυριαρχία της βιοπολιτικής διαχείρισης, της ορατότητας και της αφαίρεσης το σχηματισμό των πόλεων. Αυτό είναι το αποφασιστικό γεγονός πάνω στο οποίο στηρίχθηκε η ευρωπαϊκή πόλη, η ανάδυση της αστικής κοινωνίας και η δυτική αντίληψη για τον δημόσιο χώρο.

Για λόγους που συνδέονται με την ίδια τη συγκρότηση του Ελληνικού Κράτους, ο δημόσιος χώρος της Αθήνας, καθώς και οι κοινωνικές συμπεριφορές που αναπτύχθηκαν στο εσωτερικό του, δεν ανήκουν αποκλειστικά σ' αυτήν την παράδοση. Γι' αυτό και η Αθήνα είναι μια πόλη συναρπαστική για τη ζωικότητά της, αλλά δύσκολα κατανοητή σε όσους επιχειρούν να την ερευνήσουν ή να παρέμβουν στον ιστό της. Τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται αντλούν ως επί το πλείστον από τα δεδομένα και το καθιερωμένο φαντασιακό των δυτικών μεγαλουπόλεων, υποτιμώντας τις διαφορετικές τροχιές της νεωτερικής. Επιτρέψτε μου να θυμίσω ότι το 1896 ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης περιέγραφε την Αθήνα σαν μια «ανατολική πόλη», με όλες τις σημασίες που μπορεί να έχει ένας τέτοιος χαρακτηρισμός.

Οι αντιφάσεις αυτές μας έκαναν να αναπτύξουμε μια σχέση αγάπης/μίσους (που τροφοδοτείται από τα δίπολα απόλαυση/δυσφορία, συλλογικότητα/ιδιωτικοποίηση) για τον δημόσιο χώρο της Αθήνας, συχνά με αλλόκοτα σχεδιαστικά επακόλουθα, αλλά και εύγλωτα εφόσον αγγίζουν τη διπλή σύγχυση της εποχής ανάμεσα στο δυτικό (το παγκόσμιο) και το τοπικό. Μια τέτοια διαπίστωση μας υποχρεώνει σήμερα να επανεξετάσουμε μια σειρά φαινόμενα του δημόσιου χώρου της Αθήνας, αποφεύγοντας την εδραιωμένη πλάνη τού ότι υπάρχει μόνο μια νεωτερικότητα και μια αντίληψη για τον δημόσιο χώρο. Το λέω αυτό γιατί δεν είναι λίγοι εκείνοι που πίστεψαν και πιστεύουν ότι η νεωτερικότητα θα «σαρώσει» (για να επιμείνω στη μεταφορά του «Ασάρωτου οίκου») τα πολιτιστικά, περιβαλλοντικά και διαρθρωτικά κατάλοιπα, οδηγώντας σε μια ενιαία αντίληψη που εκτο-

State, public space in Athens, as well as the social behaviours that developed within it, do not belong exclusively to this tradition. This is why Athens is a city exciting for its vitality, but difficult to comprehend to those who attempt to explore it, or to intervene in its urban fabric. The tools utilised draw mostly from data and the established conceits of western metropolis, underestimating the various trajectories of modernity. Permit me to remind you that in 1896 Alexandros Papadiamantis, the author, described Athens as an “Eastern city”, in every sense that such a characterisation can carry.

These contradictions made us develop a love / hate relationship (fed by the dipoles of enjoyment / discomfort, collectivity / privatization) for public space in Athens, often with weird design corollaries, but also eloquent, when they touch of the dual confusion of the time, between the western (the global) and the local. Such an ascertainment obliges us today to re-examine a series of phenomena concerning public space in Athens, avoiding the established fallacy, that there is only one modernity and one perception of public space. I say this, because there are no few people, who believed and believe that modernity will sweep (I persist with my metaphor with the Asarotos Oikos or Unswept floor) the cultural, environmental and structural remnants, leading to a unified perception, which sets aside competitions and differentiations.

However differentiations were not wiped out: Benjamin Schwartz, commenting on the distinction Hannah Arendt makes between what is public and what is private, noted a number of major societies, including that of China, which “had long done quite well without any conception at all of the public as distinct from the private good.” (20). Also discussing public space in Mediterranean cities, Maurice Aymard writes: “Whatever the design of the city plan, geometrical or spontaneous, the city is organised for exchanges between people: and, in fact, more for the exchange of signals and symbols than that of goods. It is rare that what is important is the street, a passing place, narrow and fenced in, which houses always seek to annex as if it were their yard: a few chairs have to find their way onto the street and the barber will shave his client there, chil-

19. Immanuel Kant, «Was ist Aufklärung?» (1784), ελλ. μτφρ. Νίκος Μ. Σκουτερόπουλος στο Τι είναι Διαφωτισμός; Αθήνα 1989· Jürgen Habermas, Αλλαγή δομής της δημοσιότητας. Έρευνες πάνω σε μια κατηγορία της αστικής κοινωνίας (1962), μτφρ. Λευτέρης Αναγνώστου, Αθήνα 1997· Χάνα Αρεντ, Η ανθρώπινη κατάσταση (1958), ό.π. Διευρύνοντας, θα μπορούσαμε να προσθέσουμε εδώ και τις απόψεις του Ρίτσαρντ Σένετ, του Henri Lefebvre και του Μισέλ Φουκώ, κυρίως όσον αφορά τη μετάβαση από τη χωροταξία της πειθαρχίας, με τους αντίστοιχους θεσμούς της, στη διαστολή των μηχανισμών του βιοπολιτικού ελέγχου.

20. Αναφέρεται από τους Shmuel N. Eisenstadt και Wolfgang Schluchter στο «Introduction: Paths to Early Modernities, A Comparative View», Daedalus 127, 1998.

21. Fernand Braudel, Maurice Aymard, Filippo Coarelli, Η Μεσόγειος, ο χώρος και η ιστορία (1985), μτφρ. Εφη Αβδελά, Ρίκα Μπενβενίστε, Αθήνα 1990, σσ. 194-195.

πίζει τους ανταγωνισμούς και τις διαφοροποιήσεις. Εντούτοις οι διαφοροποιήσεις δεν εξαλείφθηκαν: ο Benjamin Schwartz, σχολιάζοντας τη διάκριση της Hannah Arendt μεταξύ του δημόσιου και ιδιωτικού, σημείωσε έναν αριθμό σημαντικών κοινωνιών, συμπεριλαμβανομένης της Κίνας, οι οποίες «τα είχαν πάει μια χαρά χωρίς να έχουν μια αντίληψη του δημόσιου σε αντιδιαστολή με το ιδιωτικό καλό» (20). Επίσης μιλώντας για τον δημόσιο χώρο των μεσογειακών πόλεων ο Maurice Aymard γράφει: «Όποιος κι αν είναι το σχέδιο της πόλης, γεωμετρικό ή αυθόρμητο, η πόλη είναι οργανωμένη για τις ανταλλαγές μεταξύ των ανθρώπων: και μάλιστα περισσότερο για τις ανταλλαγές σημάτων και συμβόλων παρά αγαθών. Σπάνια το σημαντικό είναι ο δρόμος, τόπος περαστικός, στενός και φραγμένος, που τα σπίτια επιδιώκουν πάντοτε να τον προσαρτήσουν σαν να είναι η αυλή τους: φτάνει να βγουν μερικές καρέκλες στο δρόμο και ο κουρέας ξυρίζει εκεί τον πελάτη του, τα παιδιά κάνουν τα μαθήματά τους ή παίζουν κάτω από το βλέμμα των γυναικών που ράβουν ή πλέκουν. Το πραγματικό κέντρο της κοινωνικής ζωής βρίσκεται αλλού, στην πλατεία όπου καταλήγει όλη η συγκεχυμένη και χαοτική κυκλοφορία των μικρών δρόμων. Η πλατεία, που όσο υφίσταται κοινωνική ζωή προστατεύεται πάντα καλύτερα από τις καταπατήσεις των ιδιωτών, είναι η κατεξοχήν δημόσια επικράτεια, μια σταθερά της μεσογειακής πολεοδομίας» (21).

Αν λοιπόν η ευρωπαϊκή πόλη βασίστηκε στην ταξίθευση, στον γεωμετρικό διαχωρισμό του εδάφους, στην οργάνωση και στην κινητικότητα της εργατικής δύναμης, στη βιοπολιτική διαχείριση και στην αφαίρεση, η Αθήνα προσέθεσε στις διαδικασίες αυτές μια σειρά «παρामορφώσεων» που πριμοδότησαν την εντροπία, την ασάφεια, τη σταθερότητα του άμορφου, τα μικρο-οικονομικά ριζώματα, τη μοριακή περιβαλλοντική φρενίτιδα και την έλλειψη αναπαραστάσεων που τείνουν στη διάλυση της μοντέρνας πόλης. Ο δημόσιος χώρος θεωρήθηκε για δεκαετίες ένα ανεξάντλητο απόθεμα το οποίο μπορούσε να οικειοποιηθεί ο καθένας. Τα γεγονότα αυτό μπορεί να εξηγήσει τη μακροχρόνια απουσία εθνικού κτηματολογίου, δηλαδή ενός σαφούς διαχωρισμού δημόσιας και ιδιωτικής γης.

Να γιατί οι διαδικασίες μετασχηματισμού του δημόσιου χώρου της Αθήνας μπορούν να γίνουν εφικτές μόνο

Μαρία Παπαδημητρίου, *Dreaming the New House*, T.A.M.A. Αθήνα 2004-2006.

Μαρία Παπαδημητρίου, *Dreaming the New House*, T.A.M.A. Αθήνα 2004-2006.

dren will do their classes there or play under the eyes of women who sew or knit. The real centre of social life is located elsewhere, in the square, where all the focused and chaotic traffic from the small roads will find its way. The square, which is always protected better from the trespasses of private individuals, when it has a social life, is primarily a public domain, a constant of Mediterranean town planning” (21).

Therefore, if the European city was based on classification, in the geometric distribution of the of land, in the organisation and mobilization of a work force, in biopolitical management and abstraction, Athens added to these processes a series of “deformities”, which place a premium on entropy, on lack of clarity, on the stability of the amorphous (formless), on micro-economic rhizomes, molecular environmental frenzy and the lack of representations, which lead to the dissolution of the modern city. For decades, public space was considered to be an inexhaustible reserve, which anyone could appropriate. This event could explain the long-term absence of a national cadastre, i.e. a clear segregation of public and private land.

This is why the procedures of transformation of public space in Athens can only be feasible through these differentiations and their intensities, which contain inhibitions, postponements and heterogeneity of all kinds. Faced with these, we must act contrapuntally and not

19. Immanuel Kant, “Was ist Aufklärung?” (1784), Greek translation by Nikos Skouteropoulos in *What is the Enlightenment? Athens 1989*; Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere. An Inquiry into a Category of Bourgeois Society* (1962), Greek translation by Lefteris Anagnostou, Athens 1997; Hannah Arendt, *The human condition* (1958), op.cit. Expanding on this we could add here the views of Richard Sennett, Henri Lefebvre and Michel Foucault, particularly as concerns the transition of disciplinary town planning and its corresponding institutions, to the expansion of the mechanisms of biopolitical control.

20. Mentioned by Shmuel N. Eisenstadt and Wolfgang Schluchter in “Introduction: Paths to Early Modernities, A Comparative View”, *Daedalus* 127, 1998.

21. Fernand Braudel, Maurice Aymard, Filippo Coarelli, *The Mediterranean, place and history* (1985), Greek Translation: Effie Avdela, Rika Benveniste, Athens 1990, pp. 194-195.

μέσα από αυτές τις διαφοροποιήσεις και τις εντάσεις τους, οι οποίες εμπεριέχουν αναστολές, αναβολές και ετερογένειες κάθε είδους. Απέναντί τους χρειάζεται να δράσουμε αντισιτικτικά και όχι πάντα σε αντιπαράθεση, επειδή ακριβώς δεν βρίσκονται «έξω» αλλά στον πυρήνα των δυναμικών αστικοποίησης. Και εδώ η συμβολή των σύγχρονων καλλιτεχνικών και εδαφικών πρακτικών μπορεί να είναι αποφασιστική, διερευνώντας «ασάρωτες» πτυχές του δημόσιου χώρου και προσδίδοντάς τους τα χαρακτηριστικά μιας ελάσσονος γεωγραφίας.

Αν στις μέρες μας ο δημόσιος χώρος βρίσκεται σε έκλειψη, πιεζόμενος από τους μεταμοντέρνους υπερχώρους της κατανάλωσης, τη διάδοση των άυλων δικτύων και τις διαδικασίες πολεοδομικής ανασυγκρότησης και ιδιωτικοποίησης, δεν έχουμε παρά να αναμετρηθούμε με αυτές τις μεταβολές. Οποιαδήποτε παρέμβασή στον δημόσιο χώρο πρέπει να βασίζεται στο έλασσον έδαφος πάνω στο οποίο αυτός διαμορφώθηκε. Μόνο σ' αυτόν τον ορίζοντα μπορούμε να αποφασίσουμε αν ο διαχωρισμός ιδιωτικού και δημόσιου –ο οποίος εδώ και χρόνια κινείται σε μια ζώνη αδιακρίσιμης– πρέπει να εγκαταλειφθεί ή να αποκτήσει νέα σημασία. Για παράδειγμα, ο Michael Hardt και ο Toni Negri (22) προτείνουν την αντικατάστασή του με τα κοινά: η διαδοχή της Res Publica από τη Res Communis μπορεί να μας οδηγήσει πέραν της κοινότητας και μονομανούς αντιδιαστολής δημόσιου και ιδιωτικού. Βρισκόμαστε λοιπόν μπροστά στην απειλητική εξάρθρωση και την απώλεια του δημόσιου χώρου ή σ' ένα σημείο διαφοροποίησης; Η απάντηση σ' ένα τέτοιο ερώτημα συστήνει και τον πυρήνα του θέματος που εξετάζουμε: Η δημόσια τέχνη υπάρχει επειδή ακριβώς υπάρχει αυτή η εξάρθρωση και αυτή η διαφοροποίηση.

in conflict, precisely because they are not located “outside” but within the nucleus of the urbanization potentials. Here too the contribution of contemporary artistic and territorial practices could be decisive; investigating the “asarotes”/unswept folds of public space and assigning them the features of a minor geography.

If, in our days, public space is in abeyance, pressured by post-modern consumption super-spaces, the propagation of immaterial networks and procedures for town planning reconstruction and privatisation, we need only confront these changes. Any form of intervention in public space must be based on the minor territory on which this space took shape. Only with this prospect can we decide whether the distinction between private and public –which for years has moved in a zone of indiscretion– must be abandoned, or whether it must gain new significance. For example, Michael Hardt and Toni Negri (22) propose its replacement with the commons: that Res Communis succeed Res Publica may lead us beyond the commonplace and monomaniacal confrontation between public and private. Do we, therefore, find ourselves facing the threatening disarticulation and loss of public space or at a point of divergence? The answer to such a question also constitutes the nucleus of the issue we are examining. Public art exists precisely because this disarticulation and this divergence exist.

22. Michael Hardt, Toni Negri, Πλήθος. Πόλεμος και δημοκρατία στην εποχή της Αυτοκρατορίας, μτφρ. Γιώργος Θ. Καράμπελας, Αθήνα 2011 και Commonwealth, Κέμπριτζ Μασαχουσέτης 2009.

22. Michael Hardt, Toni Negri, Multitude. War and democracy in the age of Empire, Greek translation by Yiorgos Th. Karambelas, Athens 2011; and Commonwealth, Cambridge Massachusetts, 2009.

Ο Γιώργος Τζιρτζιλάκης είναι επίκουρος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, επιμελητής εκθέσεων και καλλιτεχνικός σύμβουλος του Ιδρύματος ΔΕΣΤΕ.

Yorgos Tzitzilakis is assistant professor at the University of Thessaly, curator and artistic advisor at DEST E Foundation.

«ΚΟΙΝΟΠΟΙΗΣΤΕ»!¹

«SHARE»!¹

ΝΙΚΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ | NICHOLAS ANASTASOPOULOS

Χωρικά χαρακτηριστικά της Αθήνας και η καχυποψία για τον δημόσιο χώρο

Ο ίδιος ο δημόσιος χώρος έχει μια σπουδαία διάσταση που συχνά ξεχνάμε και αυτό αφορά τόσο όσους ασχολούνται με αυτόν επιστημονικά ή επαγγελματικά, όσο και το ευρύ κοινό. Αφορά την ιδιότητά του να αποτελεί πεδίο εμπειρίας και γνώσης, που ως τέτοιο διαπαιδαγωγεί. Από τον ίδιο το χώρο μαθαίνουμε πολλά πράγματα που αφορούν τη ζωή και την καθημερινότητα. Μαθαίνουμε πώς και πού να αναζητήσουμε επαφή, κοινωνικότητα, απομόνωση, προφύλαξη και προστασία και πώς να μετακινούμαστε. Αντιλαμβανόμαστε τα πάντα, σύμφωνα με τις παραστάσεις και τα βιώματά μας από τους τόπους της καθημερινότητας. Ο χώρος αποτελεί ένα βασικό εργαλείο διαμόρφωσης συλλογικής ταυτότητας και κουλτούρας. As δούμε όμως ποια είναι τα χωρικά χαρακτηριστικά της Αθήνας. Πού προβλέπεται να κινείται, να περιμένει, να ξεκουράζεται, να συνομιλεί, να διαβάζει, να συναθροίζεται ο κάτοικος της πόλης;

Ο Αθηναίος, ως πεζός, ποδηλάτης και βέβαια ακόμη περισσότερο ως ΑΜΕΑ, αναλαμβάνει μόνος του το ρίσκο της μετακίνησής του στην πόλη, που δεν τον λαμβάνει υπόψη. Ενώ έξι μήνες το χρόνο υπάρχει μεγάλη ανάγκη σκιάς, παρατηρείται μια συστηματικά προβληματική μεταχείριση του λιγιστού πρασίνου. Τα περισσότερα δέντρα κλαδεύονται με τέτοιο τρόπο που παράγουν ακατάστατα κλαδιά τα οποία λειτουργούν πιο πολύ σαν εμπόδιο παρά σαν ανακούφιση, ώστε σπάνια παρέχουν την υπηρεσία που επιτελούν σε άλλες πόλεις. Τους υπόλοιπους έξι μήνες πάλι δεν υπάρχει αντίστοιχος τέτοιος προστατευμένος χώρος, όπου θα μπορούσε κανείς να κάνει τα παραπάνω. Η ανάπαυση και η επικοινωνία είναι περίπου συμπτωματικές, παραμελημένες και πάντως δύσκολες λειτουργίες, ενώ τα χαρακτηριστικά του δίνουν την εντύπωση ότι δεν απευθύνεται στους ανθρώπους που τον διασχίζουν. Ο δημόσιος χώρος θα όφειλε να υποστηρίζει τη ζωή, ανθρώπινη και όχι μόνο, αλλά συχνά δημιουργείται η εντύπωση πως ο αθηναϊκός δημόσιος χώρος όχι μόνο είναι ελάχιστος και προβληματικός, αλλά στην πράξη συχνά αντιμετωπίστηκε ως αναγκαίο κακό. Ο δημόσιος χώρος στο νεοελληνικό κράτος στερείται αστικής παράδοσης και σχεδιαστικών καταβολών. Η αρχιτεκτονική κοινότητα συχνά έχει εθε-

Athenian spatial characteristics and suspicion for public space

Public space possesses one very important dimension, which we often forget and which concerns both those who address it scientifically or professionally and the general public. It has to do with its property to constitute a source of experience and knowledge, which, as such, can educate. Space itself teaches us many things about life and the everyday. We are taught how and where to seek contact, social life, withdrawal, safety and protection and how to move around. We perceive everything in accordance with our references and our experience from the places we know. Space constitutes a basic tool for shaping collective identity and culture. Let us see however, what the spatial characteristics of Athens are. Where is an inhabitant of the city meant to move, wait, rest, converse, read and congregate?

Athenians, whether pedestrians, cyclists or even more so, handicapped individuals, move at their own risk in a city that does not take them into consideration. For six months out of the year, it is rare to find shade where there is a great need for it and there is a systematically problematic treatment, if any, of what little greenery exists. Most trees are pruned in such a way which produces unwieldy branches, functioning more as an obstacle than a relief rarely offering a shading respite, as they do in other cities. For the remaining six months there is no corresponding sheltered public space, where one could accomplish the above. Rest and communication become almost incidental, neglected and in any case problematic, while its features give the impression that it isn't addressing the people who pass through it. The purpose of public space should be to support human life and other forms of it but one gets the impression that public space in Athens is not only minimal and deficient, but in effect it has been treated as a necessary evil.

The Modern Greek State has no urban tradition or history in the design of public spaces. The architectural community frequently looks the other way, often treating public space one-dimensionally and superficially as a design and planning issue. We therefore find ourselves facing the apparent paradox of a lack of public space

1. «Κοινοποιήστε», όπως παροτρύνει το κουμπί της εντολής μοιράσματος πληροφορίας στα social media.

1. "Share", just as the share command button encourages you to do by sharing information in social media.

λοτυφλεί αντιμετωπίζοντας το ζήτημα του δημόσιου χώρου ως θέμα ντιζαίν ή ως μονοδιάστατα σχεδιαστικό. Έτσι βρισκόμαστε μπροστά στο παράδοξο της έλλειψης δημόσιου χώρου και της απαξίωσης του ελάχιστου που υπάρχει. Στην πραγματικότητα βέβαια αυτές οι δύο συνθήκες δεν είναι παρά οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος.

Η καχυποψία της Πολιτείας προς τον πολίτη και οι στρατηγικές αποθάρρυνσης χρήσης του δημόσιου χώρου απαντώνται με την ερμηνεία από τη πλευρά των πολιτών του δημόσιου ως ύποπτου. Οι πρόσφατες απόπειρες μετατροπής πλατειών με πράσινο σε πάρκινγκ (Πατισίων και Κύπρου) ενισχύουν την καχυποψία του σώματος των πολιτών έναντι των προθέσεων του κράτους για τη διαχείριση του δημόσιου χώρου.

Το φοβικό σύνδρομο του δημόσιου χώρου και η δημιουργία του «κοινού» στην αθηναϊκή κοινωνία Η κατασκευή της Αθήνας (δεκαετίες '50-'80) συντελέστηκε με γνώμονα το μέγιστο και γρήγορο κέρδος με το «Ελντοράντο της οικοδομής» δίνοντας προτεραιότητα στον ιδιωτικό έναντι του δημόσιου χώρου. Πρόσφατα η Αθήνα και οι δημόσιοι χώροι της υπέστησαν ένα ανώδυνο «λίφτινγκ» επιφανειακών παρεμβάσεων στα πεζοδρόμια και στις πλατείες με αφορμή τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004. Σήμερα, τα ακατάλληλα υλικά, οι ελ-

and of the rejection of what little exists. In reality, of course, these two conditions are two sides of one coin. Citizens are viewed with suspicion and the strategy of discouraging the use of public space has been met by citizens interpreting the public as suspicious. Recent attempts to convert squares with greenery into parking spaces (Patision Square and Kyprou Square) reinforce suspicions of citizen body concerning the state's intentions on the nature of public space.

2. Η επανασχεδιασμένη πλατεία Κουμουνδούρου, ίσως η πιο ανθρώπινη πλατεία του κέντρου, που την έχουν οικειοποιηθεί κυρίως μετανάστες.

2. A redesigned Koumoundouros Square, perhaps the most human square in the city centre, which was appropriated primarily by immigrants.

1. Η επανασχεδιασμένη πλατεία Κοτζιά, μπροστά στο Δημαρχείο. Μία πλατεία με υπόγειο πάρκινγκ, σιντριβάνι και απόσπασμα αρχαιολογικής ανασκαφής που διαθέτει έναν αμύχανο μνημειακό χαρακτήρα αλλά δεν θέλει την ανθρώπινη δραστηριότητα.

1. Kotzia Square, located in front of the Town Hall, redesigned. A square with an underground parking structure, a fountain and fragments of an archaeological dig, which feels awkwardly monumental, but does not seek human activity.

3. Υπόμνηση του αγροτικού «κοινού» στην πόλη: ασβεστωμένα πεζοδρόμια και κοινόχρηστοι χώροι, Στσιακλέους, Άνω Πετράλωνα.

3. A reminder of the rural "commons" in the city: lime-washed pathways and common areas, Stsikleous Street, in the Ano Petralona district.

2. Για μια περιγραφή της γυμνής ζωής όπως την προσδιορίζει ο Giorgio Agamben και αποτυπώνεται στον αθηναϊκό δημόσιο χώρο σήμερα, βλ. Giorgio Agamben, Homo Sacer! Sovereign Power and Bare Life, (Stanford University Press, 1995). Για την έννοια του πλήθους, βλ. Antonio Negri / Michael Hardt, Πλήθος, πόλεμος και δημοκρατία στην εποχή της Αυτοκρατορίας, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2011.

λιπείς προδιαγραφές και κακοτεχνίες τα κάνουν να έχουν παρακάμσει σε τέτοιο βαθμό, που φαίνονται πιο προβληματικά από πριν. Η Αθήνα, εκτός από τα συγκοινωνιακά έργα υποδομών, δεν υπέστη καμία ουσιαστική αναβάθμιση σε δύσκολα μέτωπα σε ό,τι αφορά τον δημόσιο χώρο.

Κατά μία έννοια ο υπάρχων δημόσιος χώρος έχει διαπαιδαγωγήσει τις νεότερες γενιές των Αθηναίων στην απαξίωσή του, ενώ ταυτόχρονα έχει οδηγήσει στην άγνοια χρήσης του και ενδεχομένως σε παραβατικές χρήσεις. Αυτή η διαδικασία αποσύνθεσης βέβαια δεν είναι κάτι που εμφανίζεται ως κεραυνός εν αιθρία. Η εγγενής παθογένεια του αθηναϊκού δημόσιου χώρου αλληλοτροφοδοτεί άλλωστε τις κοινωνικές παθογένειες. Η φυγή προς τα προάστια και η απαξίωση του κέντρου, η εκτός ελέγχου συγκέντρωση πληθυσμών μεταναστών σε περιοχές του κέντρου οδήγησαν στην πρόσφατη γετοποίηση της πόλης. Το παρεμπόριο, η πορνεία και η διακίνηση ναρκωτικών σε συνδυασμό με τις περιφερόμενες ομάδες χρηστών και τους αστέγους μετέτρεψαν ραγδαία το ιστορικό κέντρο σε τοπίο περιπλάνησης της γυμνής ζωής και του εξαθλιωμένου παγκόσμιου πλήθους.² Οι δρόμοι και οι τοίχοι της πόλης έχουν αποτυπωμένη τη φθορά, τη γήρανση και τα σημάδια της βίας από τις μάχες των δρόμων. Ωστόσο σε επίπεδο δημόσιου διαλόγου η ανάγκη έκφρασης και εκτόνωσης σε συνθήκες καταπίεσης επιμένει και εφευρίσκει χώρο σε οποιαδήποτε επιφάνεια ως γκράφιτι. Όπως είπε κάποιος φίλος καλλιτέχνης, «οι τοίχοι της πόλης είναι λαλίστατοι» και συμπυκνώνουν με τη συρραφή λέξεων και αποσπασματικών κειμένων και την αποκρυπτογράφηση των εικόνων τη συλλογική ιστορία μας, μια αφήγηση της Αθήνας με τις σκέψεις και τα όνειρα του πληθυσμού της πόλης που ξεδιπλώνεται σε «κοινό έδαφος».

Παράλληλα όμως αυτό το πλαίσιο έχει γεννήσει και κινήματα υπεράσπισής του δημόσιου χώρου, ενώ επίσης έχει ενθαρρύνει μια δημιουργική συζήτηση σχετικά με τα κοινά. Σε τέτοιες προσεγγίσεις η έννοια των κοινών ενέχει μια σημαντική διάσταση ως χωρική και συναισθηματική έκφραση που υφαίνεται ως κάτι εν πολλοίς ακόμη άγνωστο και πειραματικό. Το ενδιαφέρον για τα κοινά ερμηνεύεται διαφορετικά σε κάθε εποχή και τόπο. Στην ελληνική κοινωνία κάποτε εκφραζόταν με το «μαζί» και με συλλογικές παραδόσεις, όπως ο τρύγος, και συνήθειες, όπως το ασβέστωμα πλατειών, δρόμων και κοινόχρηστων χώρων στα νησιά. Ο Κ. Καραβίδας (1890-1973), ερευνητής του κοινοτισμού, χαρακτηρίζεται από μια βαθιά γνώση για την ελληνική ιστορία, το ελληνικό τοπίο και τις κοινωνικές ιδιαιτερότητες. Σε κείμενά του σχετικά με τις αγροτικές κοινωνίες, την ιστορία και προ-

A phobia of public space and the creation of the "common" in Athenian society

The construction of Athens (which occurred between the 1950s to the 1980s) took place with one thing in mind: a quick and hefty profit in what was an El Dorado for the construction industry, giving priority treatment to private over public space. More recently, Athens and its public spaces underwent a painless facelift with a series of surface interventions on the city sidewalks and squares on the occasion of the 2004 Olympic Games. Cheap materials, bad specifications and poor workmanship ensured that by now these are irredeemably worn and more problematic than ever. Other than works on public transport infrastructure, Athens has not undergone any substantial change on the thorny issues that concern public space.

In one sense, existing public space has trained younger generations of Athenians to be suspicious about anything public and, furthermore, to understand public as derogatory. At the same time it has led to ignorance in its use and potentially to criminal behavior. Of course, the process of decomposition isn't something that appears out of the blue. The inherent disease of Athenian public space feeds off social ills and, in turn, feeds back to them. People have fled to the suburbs and viewed the centre with disdain while at the same time forgotten neighborhoods have been re-discovered and gentrified; out-of-control populations of immigrants have gathered in areas of the centre, leading to the recent ghetto-ization of the city. Sidewalk black market, prostitution and drug trafficking, in combination with the wandering groups of addicts and the homeless have rapidly transformed the historic downtown into a landscape where bare life and the destitute global multitude wanders.² The city's roads and walls, carry the traces of aging, the decay and the imprints of violence from street battles. At the level of public debate the need for self-expression and decompression persists in conditions of suppression and finds space as graffiti on all surfaces. As an artist friend once said, "the walls are most eloquent" in allowing an observer of the city to put together from the graffiti by stitching words, texts and decoding images, a fragmented narrative of Athens with the thoughts and dreams of the city's population, a collective history which unfolds on a "common ground".

It also gave rise to the movements that defend its existence while this problematic condition nurtures a creative debate about the commons. Anything common contains a spatial and emotional expression and is in-

2. For a description of bare life, as defined by Giorgio Agamben and depicted in the public spaces of Athens today, see: Giorgio Agamben, *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, (Stanford University Press, 1995. For the concept of multitude, see Antonio Negri and Michael Hardt, *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*, Greek translation published by Alexandria Publications, 2011.

ιστορία της κοινοτικής ζωής και τα κοινά στην Ελλάδα υποστηρίζει ότι μεγάλο μέρος της δύναμης και της αυτονομίας της ελληνικής κοινωνίας υπήρξε αποτέλεσμα των χαρακτηριστικών δομών που υπήρχαν ενσωματωμένες σε παραδοσιακές ελληνικές κοινότητες.³ Πίστευε ότι αυτές ακριβώς οι δομές βοήθησαν να επιβιώσει η ελληνικότητα κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας και ήταν υπεύθυνες για τη ζωτικότητα και την ανθεκτικότητα του ελληνικού πολιτισμού ανά τους αιώνες. Ωστόσο σύμφωνα με τον ίδιο, το νεοελληνικό κράτος θεωρείται από την αρχή ο κύριος υπεύθυνος και για την παρακμή της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας, όπου η κρατική συγκεντρωτική γραφειοκρατία αποτέλεσε τον βασικό ανασταλτικό παράγοντα εξαιτίας του οποίου αποθαρρύνονται οι τοπικές πρωτοβουλίες υπέρ της συγκεντρωτικής διακυβέρνησης.

Στη θέση της κυρίαρχης κατηγορίας του λαού (Hobbes, 1642) ο 21^{ος} αιώνας ανέδειξε τις ατομικότητες, τις πολλαπλότητες και το πλήθος (Negri/Virno, 2004). Το κοινό σε όλες του τις παραδοσιακές και νέες μορφές αποτελεί την κατεξοχήν διεκδίκηση του πλήθους. Μέσα σε συνθήκες κρίσης η κατάσταση έκτακτης ανάγκης απειλεί να εδραιωθεί ως μια επίοραστη κατάσταση και, όπως έχει προειδοποιήσει ο Agamben, λειτουργεί ως αφορμή κατάλυσης των κοινωνικών κεκτημένων.⁴ Σε τέτοιες συνθήκες το κοινό αποτελεί διεκδίκηση που ξεδιπλώνεται σε καθεστώς πολιτικής ανυπακοής ή παρανομίας, αφού ο νόμος θεσπίζεται από την εξουσία και η ταυτότητα του κοινού αναδύεται ως διεκδίκηση που λαμβάνει χώρα σε υφιστάμενες δομές και χωρικά πλαίσια, τα οποία ευθέως προκαλεί και αμφισβητεί.

Ένας εντυπωσιακός αριθμός από πρωτοβουλίες και συλλογικότητες δρα πλέον στην Ελλάδα και οργανώνεται κυρίως διαδικτυακά. Τα αιτήματα της πολιτικής, της οικολογίας, ο ακτιβισμός, άπειρες θεματολογίες σε συνδυασμό με τις εκφράσεις δημιουργικότητας και παραγωγής γνώσης παρέχουν κοινό πρόσφορο έδαφος επάνω στο οποίο αναπτύσσονται υπερτοπικά κοινωνικά δίκτυα στα αχανή όρια του ψηφιακού κόσμου. Πρόκειται για τη «ζωή του νου» ή τη Δημόσια Διάνοια στην οποία αναφέρεται ο Paolo Virno, η οποία μπορεί να γίνει κατανοητή ως «ένας κοινός πόρος από τον οποίο αντλούν δυνάμεις οι “πολλοί”». ⁵ Η πρόσφατη θεωρητική και πρακτική διερεύνηση της έννοιας του «κοινού» στην αθηναϊκή κοινωνία συντονίζεται με μια ανάλογη διεθνή κορύφωση τέτοιων παρόμοιων αναζητήσεων σε φιλο-

terwoven with matters that are generally experimental and mostly unchartered territory. An interest over the commons gains different meanings in each era and place. In Greek society it used to be expressed with a certain “togetherness” and with collective traditions, such as the harvest and some customs such as the liming of the squares, roads and public areas on the islands. Konstantinos Karavidas (1890-1973), a scholar of collectivism, has a deep understanding of Greek history, of the Greek landscape and of distinct communal traits.³ In his writings regarding agrarian societies, the history and prehistory of communal life and the commons in Greece, he claimed that a major component of the strength of Greek society was a result of the characteristic structures, which existed, incorporated in traditional Greek communities. He believed that these structures ensured the survival of the Greek element throughout the Ottoman rule, and were responsible for the vitality and resilience of Greek civilization throughout the ages. In his opinion, however, the Modern Greek state was, from its very beginning, the main culprit in the decline of contemporary Greek society, as the centralized state bureaucracy was the main factor inhibiting local initiative in favor of centralized government.

In the place of the dominant category of the People (Hobbes, 1642), the 21st century sees the rise of individualities, multiplicities and the multitude (Virno/Negri, 2004). The common in all its traditional and new forms constitutes the major claim of the multitude. In a period of crisis the emergency state of exception threatens to be established as an ad infinitum state and, as Agamben warned, it functions as a form of dissolution of social vested interests.⁴ Under such circumstances, the common constitutes a demand, which unfolds in tactics of civil disobedience or outside the law, as the law is instituted by authority and the identity of the common arises as a demand, which takes place under existing structures and spatial frameworks which are directly being challenged and put to the question.

An impressive number of initiatives and collectives are now active in Greece and they mainly organize on the internet. The appeals of politics, ecology, activism, infinite issues in combination with expressions of creativity and knowledge production, provide a common

3. Καραβίδας, Κ.Δ., Το πρόβλημα της Αυτονομίας: Σοσιαλισμός και κοινοτισμός, φωτ. Ανατύπωση από τις εκδόσεις του 1930 και 1936, Εκδόσεις Παναζήση, Αθήνα 1981.

4. Βλ. Giorgio Agamben, State of Exception, The University of Chicago Press, 2005.

5. Βλ. Paolo Virno, Γραμματική του Πλήθους, Για μία ανάλυση των σύγχρονων μορφών ζωής, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια-Οδυσσεάς, 2007, σ. 32.

6. Τα στοιχεία προκύπτουν από μια διαδικτυακή λίστα που επικαιροποιείται και διακινείται ευρέως στο διαδίκτυο, λειτουργώντας έτσι η ίδια ως εργαλείο επικοινωνίας και προώθησης των ιδεών της συλλογικότητας και της διαδικτυώσεως.

σοφικό, θεωρητικό και πραγματικό επίπεδο. Οι εναλλακτικές αναδυόμενες κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και πολιτιστικές δομές στην Ελλάδα γενικά και στην Αθήνα –σε συνθήκες βαθιάς παρακμής– ειδικότερα υποδηλώνουν την αναγέννηση και την ανάπτυξη ενός κοινοτικού κινήματος.

Το σλόγκαν «Ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός» επέδρασε καταλυτικά στην ενεργοποίηση του συλλογικού φαντασιακού μιας μεγάλης μερίδας τόσο του εγχώριου όσο και του παγκόσμιου πληθυσμού κατά το διάστημα των τελευταίων χρόνων και έχει κινητοποιηθεί μέσα από οριζόντιες και «από τα κάτω» διαδικασίες. Σε αυτές καταγράφονται 30 τοπικά ανταλλακτικά συστήματα, 28 λαϊκές συνελεύσεις γειτονιών και περιοχών της Αττικής και 36 άλλων πόλεων, 9 πρωτοβουλίες συλλογικής διαχείρισης κοινωνικών αγαθών, 5 χαριστικά παζάρια, 5 ομάδες αλληλέγγυου εμπορίου, 7 εργασιακές κολεκτίβες, 18 πρωτοβουλίες για φυσικές καλλιέργειες, τράπεζες χρόνου και δίκτυα παραγωγών-καταναλωτών, αστικοί αγροί, ομάδες που ασχολούνται με την αυτοδιαχείριση της υγείας, της δόμησης και της ενέργειας. Άλλες ομάδες ασχολούνται με ελεύθερο λογισμικό και ανοικτό κώδικα, με αυτοδιαχειριζόμενη τέχνη και πολιτιστικό ακτιβισμό, με ζητήματα άμεσης δημοκρατίας και οικο-κοινοτήτων.⁶ Πρόκειται για εντυπωσιακούς αριθμούς που περιγράφουν ένα πρόσφατο κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο σηματοδοτεί μια χαρακτηριστική αλλαγή στο συλλογικό ασυνείδητο. Σε αντίθεση με την κυρίαρχη άποψη που εστιάζει αποκλειστικά στην οικονομική κρίση, οι συλλογικότητες αντιλαμβάνονται ότι η πραγματικότητα είναι πολύ πιο σύνθετη και φαινόμενα που είναι σύμφυτα με την οικονομική κρίση είναι η κοινωνική, πολιτική, ηθική και περιβαλλοντική κρίση. Όλες αυτές οι μορφές κρίσης πρέπει να ληφθούν υπόψη διότι αποτελούν σοβαρό κίνδυνο για την επιβίωση και το μέλλον του μεγαλύτερου μέρους της κοινωνίας και για το περιβάλλον.

Οι πρόσφατες εξελίξεις και η γενεαλογία του κοινού στην αστική Αθήνα

Μια υπόθεση εργασίας σε σχέση με το ξεδίπλωμα των συλλογικοτήτων συνδέεται με τα γεγονότα του Δεκεμβρίου του 2008. Η δολοφονία ενός νεαρού παιδιού πυροδότησε εκατοντάδες «εκρήξεις» ετερόκλητων κοινωνικών ομάδων που περίμεναν την αφορμή για ένα μαζικό κοινωνικό ξέσπασμα. Εξαιτίας αυτών και άλλων αφορμών στην Αθήνα, ιδιαίτερα συχνά τα τελευταία

fertile ground on which to develop supralocal social networks within the vast boundaries of the digital world. This is the “life of the mind” or General Intellect, according to Paolo Virno, which can be understood as “a common resource from which many draw powers”.⁵ Recent theoretical and practical investigations of the “common” in Athenian society are in tune with a rising international interest of similar investigations on a philosophical, theoretical and practical level. The alternative social, economic, political and cultural structures rising in Greece in general and Athens -now under conditions of a deep decline- in particular, are indicative of the renaissance and development of a communal movement.

The motto “Another world is possible” acted as a catalyst activating the collective imaginary of a considerable percentage of the local -as well as the global population- which over the past few years gets mobilized through horizontal grassroots procedures. These included at least thirty local exchange systems; 28 people’s assemblies in the neighbourhoods and regions of Attica, as well as 36 in other cities; nine initiatives for collective management of social goods; five bazaars; five fair trade groups; seven labor collectives; eighteen initiatives for natural farming, time banks and producer to consumer networks; urban farming; groups concerned with self-management of health, construction and energy. Other groups are involved in freeware and open code in computing, with self-managed art and cultural activism; issues of direct democracy and eco-communities, to name a few.⁶ These are impressive numbers, which describe a recent social phenomenon which marks a characteristic change in the collective subconscious. From every standpoint it looks as if the “common” is suffocating within the existing frameworks, which it is attempting to broaden using manners and methods, which not always resort to design. In contrast with the dominant view, which focuses exclusively on the crisis of the economy, such collectives perceive that reality as much more complex. Besides the economic crisis, there are social, political, ethical and environmental crises, phenomena that are all inextricably linked. All forms of crisis constitute a serious threat to the survival and the future of the greater part of society and of the environment.

3. Karavidas, K.D., *The issue of Autonomy Socialism and collectivism*, photographic reprint of the 1930 and 1936, Papazissis Publications, Athens 1981.

4. See Giorgio Agamben, *State of Exception*, The University of Chicago, Press, 2005.

5. See Paolo Virno, *A Grammar of the Multitude: For an analysis of contemporary forms of life*, Greek language edition published by Alexandria Publications / Odysseas, 2007, p. 32.

6. These data were gleaned from an internet list, which is kept up-to-date and is circulated around the Web, functioning in and of itself as a communications tool and a means to promote ideas of cooperation and networking.

χρόνια, ο χώρος μετατρέπεται σε πεδίο διαμαρτυριών, συγκρούσεων και πολιτικών διαδηλώσεων. Τα γεγονότα πήραν τη μορφή καταστροφικής θύελλας που παρέσυρε τα πάντα στο διάβα της. Η δυσκολία κατανόησης των γεγονότων καταστροφής εκείνων των ημερών αποκτά νόημα, αν προσπαθήσουμε να διαβάσουμε μια σκοτεινή ιδιότητα του πλήθους ως εν δυνάμει δαιμονικού, μιας ανθρώπινης μάζας που ενεργεί σαν σύνολο ατομικότητων και σαν Ένα ταυτόχρονα.⁷

Έκτοτε παραδείγματα που συνδέονται με την «ενδυνάμωση» του πλήθους και του «κοινού» στην αθηναϊκή κοινωνία υπάρχουν πολλά, άλλα λιγότερο και άλλα περισσότερο γνωστά. Η κατάληψη της Λυρικής Σκηνής (2/2009) παρείχε το χώρο για να πάρει μορφή ένα κίνημα που μετά πολλαπλασιάστηκε διεκδικώντας το χώρο στην πόλη. Χωρίς αμφιβολία το εμβληματικό παράδειγμα στο κέντρο της πόλης είναι το πρώην πάρκινγκ και νυν πάρκο στην οδό Ναυαρίνου στα Εξάρχεια. Εμβληματικό, με την έννοια ότι αντιπροσωπεύει μια στιγμή της ελληνικής κοινωνίας που για πρώτη φορά αναλαμβάνει μαζικά συλλογική δράση με θετικό πρόσημο για τη διεκδίκηση του δημόσιου χώρου και του πρασίνου ως κοινού αγαθού. Εντυπωσιακό στα χαρακτηριστικά του ως ο πλέον πετυχημένος «δημόσιος» χώρος σε ό,τι αφορά τον πειραματικό κοινοτικό χαρακτήρα του, την ποικιλία της βλάστησης, την αντιμετώπιση της κηποτεχνίας και των χώρων και της ζωής που φιλοξενεί. Το κίνημα των ποδηλατών και ειδικά συλλογικότητες όπως οι *λόκαλ/athens*, *Freeday*, *Critical Mass* και *ΠΟΔΗΛΑΤισΕΣ* ευθέως συνδέουν το δικαίωμα της μετακίνησης με ποδήλατο με τη διεκδίκηση του δημόσιου χώρου.⁸ Μέσα από δράσεις ακτιβισμού και τις τακτικές της επίτευξης κρίσιμης μάζας με τοπικές και πανελλαδικές ποδηλατοπορείες, οι ποδηλάτες έχουν πετύχει δύο πράγματα ταυτόχρονα: τη μεταστροφή σημαντικού μέρους της κοινωνίας με την προσχώρηση στις τάξεις τους σε ένα καθόλα αρνητικό περιβάλλον και την κατάκτηση της παρουσίας των ποδηλατών μέσα στο μετρό. Η Ακαδημία Πλάτωνος, μέσω της οικοδόμησής ενός νέου «ήθους του κοινού» από τις ομάδες γύρω από το «Συνεργατικό Καφενείο», ενσαρκώνει την ιδεολογία της θετικής συλλογικότητας. Για την Αθήνα η δημιουργία του «κοινού εδάφους» είναι μεταφορικός όσο και κυριολεκτικός στόχος. Η άρθρωση πολιτικού λόγου στην πλατεία Συντάγματος από το πλήθος αποτέλεσε τη συμβολική υλοποίηση αυτού του «κοι-

Recent developments and the genealogy of movements addressing the common in Athens

A working hypothesis concerning the unfolding of collectives is linked to the events of December, 2008. The murder of a young boy ignited thousands of "explosions" in disparate social groups, which were waiting for the moment of a mass social outburst. In Athens, with particular frequency these past few years, space is transformed into a field of protests, conflicts and political demonstrations. The events took on the form of a destructive storm, which swept everything on its way. The difficulty to decipher the destructive events of those days can be overcome, if we resort to a dark elusiveness of the multitude as potentially demonic, that of a human mass, capable of acting as a sum of individualities and simultaneously as *One*.⁷

The sit-in at and occupation of the Greek National Opera provided space for a movement to take shape, which subsequently multiplied and matured, claiming space in the city. There are now many examples linked to the rise of the multitude and the "common" in the Athenian society, some better known than others. Without a doubt, the emblematic example in the center is the parking-lot-turned-park on Navarinou Street. It is emblematic since it represents the point when Greek society for the first time, en masse took on a positive collective action in order to contest public space and green space as a common good. Impressive in its qualities as the most successful "public" space, for its experimental communal character, the variety of vegetation, the way gardening needs are met, and the spaces and life it hosts. The cyclist movement and particular initiatives such as *Local Athens*, *Freeday*, *Critical Mass* and *PODILATissES*, directly link the right to transport using bicycles with the assertion over public space.⁸ Through activist actions and the tactics of achieving critical mass at local and PanHellenic bicycle rallies, cyclists have achieved two goals simultaneously: the reversal of opinion of a significant portion of society for alternative means of transport, (which soon joined their ranks in what was, in every sense, a negative environment) and their victory in allowing bicycles to be carried on the metro system. *Academia Platonos*, where groups around the "Collaborative Café" constructed new ethics of the common, embodies the id-

7. Σύμφωνα με τον Negri η ιδιότητα του δαιμονισμένου πλήθους εξηγείται με την παραβολή της Καινής Διαθήκης του δαιμονισμένου Γαδαρηνού. Ο κυριευμένος από δαίμονες απαντά στον Χριστό που, όπως ετοιμαζόταν να τον ξορκίσει, ρώτησε το όνομά του: «Το όνομά μου είναι Λεγεών, γιατί είμαστε πολλοί». Σε αυτή την ικανότητα του πλήθους να συμπεριφέρεται ταυτόχρονα ως ένα και ως πολλοί αναφέρεται προφανώς το διεθνές διαδικτυακό κίνημα Anonymous "We are legion-We are Anonymous".

8. Τα κινήματα ποδηλατών και άλλα μπορεί να μην αποτυπώνονται στο χώρο παρά με όρους ψυχογεωγραφίας ανακαλώντας τους καταστασιακούς, ωστόσο η επίδρασή τους παραμένει καταλυτική στην αντίληψη και στη χρήση του δημόσιου χώρου.

9. Η πολιτική της αισθητικής, Jacques Rancière, Το πολιτικό στη σύγχρονη τέχνη, Επ. Γ. Σταυρακάκης, Κ. Σταφυλάκης, εκδ. Εκκρεμίες, 2008, σ. 86.

10. Από συνέντευξη που παραχώρησε ο Slavoj Žižek στο «Κόκκινο», αθηναϊκό ραδιοφωνικό σταθμό, στις 2/6/2012.

νού εδάφους» για πλατιά στρώματα της ελληνικής κοινωνίας, φέρνοντας «στη σκηνή νέα αντικείμενα και υποκείμενα» και καθιστώντας «ομιλούντα όντα εκείνους που ακούγονταν απλώς ως Θορυβώδη ζώα».⁹ Βασίστηκε στο αξίωμα της ιδιότητας του δημόσιου χώρου να φιλοξενήσει ανθρώπους, επειδή είναι δημόσιος και του δικαιώματος της ελεύθερης έκφρασης σε αυτόν. Αμέτρητες καταλήψεις πλέον διεκδικούν το χώρο για να εκφράσουν τη συλλογική επιθυμία τού συναθροίζεσθαι, που δεν είχε μέχρι τότε διατυπωθεί ως ανάγκη, ήταν σε λανθάνουσα κατάσταση ή έβρισκε διέξοδο στις καφετέριες.

Αναζήτηση δι-εξόδου του κοινού

Από κάθε άποψη φαίνεται ότι το «κοινό» ασφυκτιά μέσα στα υπάρχοντα πλαίσια τα οποία προσπαθεί να διευρύνει. Η έκρηξη των κοινωνικών δικτύων, όπως το facebook, μαζί με την άμεση πρόσβαση σε πληροφορίες και άυλα αγαθά, όπως μουσική, ταινίες, λογισμικό, και οι κοινότητες που τα διακινούν και τα μοιράζονται, προΐδεάζουν για το ήθος της ανταλλαγής και τη σύγχρονη μετάλλαξη του κοινού και της κοινότητας.

Ωστόσο το νεόκοπο ελληνικό κοινοτικό κίνημα έχει να αντιμετωπίσει σημαντικά προβλήματα και ελλείμματα. Εξαιτίας του ότι οι περισσότερες συλλογικότητες έχουν προκύψει κυρίως ως αντίδραση κατά την περίοδο της κρίσης, υπάρχει μικρή πείρα ακόμη και παρατηρείται αποσπασματικότητα, έλλειψη διασύνδεσης και περιορισμένη οριζόντια διαδικτύωση. Η ευκαιριακή και εθελοντική δράση κάποιες φορές δημιουργεί κενά συνέχειας. Επίσης, με όλη τη θετική τους δυναμική αυτοργάνωσης, οι συλλογικότητες έχουν να αντιμετωπίσουν μεγάλες προκλήσεις. Όπως επισημαίνει ο Ζίζεκ,¹⁰ τα προβλήματα που ελλοχεύουν, τόσο σε τοπικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, θα χρειαστούν νέους μηχανισμούς και επίπεδο συντονισμού για να αντιμετωπιστούν. Η μετα-φορντική συνθήκη αναδεικνύει βαθιές διαρθρωτικές και συστημικές αλλαγές και φαίνεται ότι αυτές οι θεωρητικές βάσεις μπορεί να οδηγήσουν σε δύο διαφορετικές κατευθύνσεις. Την εγκαθίδρυση μιας απαξιωμένης ανθρώπινης κατάστασης που διαιωνίζει την απεδαρικοποίηση και εξαθλίωση του πλήθους ή την ανάδειξη της δυνατότητας που αναγνωρίζει την ελπιδοφόρα δυναμική κινήματων που προέρχονται από το πλήθος και αγωνίζεται για τη χειραφέτησή του.

Χώρες και πόλεις που βρέθηκαν σε παρόμοια δεινή θέση

eology of positive collectivity.

The creation of “common ground” remains both a metaphorical and a literal goal in Athens. The articulation of political debate in Syntagma Square by the multitude constituted a symbolic implementation of this “common ground” for broad strata of Greek society, bringing on stage new objects and subjects, turning into speaking beings those who were formerly understood as loud creatures (Rancière/2008). It was based on the principle that a fundamental principle of public space is to host people, precisely because it is public, and of the right to free speech in that space. Countless squats demand the space to express the collective desire to congregate, which had never before been expressed as a need, it existed in a latent state or found refuge in the traditional cafés or kafeneia.

The search for an outlet (exodus) of the common

The social media, such as facebook, as well as the sharing of information and immaterial goods, such as music, films, software, by communities who circulate and share these, predispose us for the exchange ethos and the contemporary mutations of what the common and community may become.

The deficits in the young Greek communal movement may be located in the fact that most initiatives are retro-active rather than pro-active, born of and because of a period of crisis. Therefore, there is still little experience and much segmentation, lack of interconnection and limited horizontal networking. Furthermore, occasional and volunteer participation often creates continuity gaps. Despite all their positive vigor and the dynamic of self-organisation, they are faced with many challenges. As noted by Žižek⁹, the issues that need to be addressed, both on a local and a global level will require new mechanisms and a whole new level of coordination in order to be effective. The post-Fordist condition reveals deep structural and systemic changes which with theoretical starting point appear to be leading into two different directions: The establishment of a devalued human condition, which perpetuates the de-territorialization and degradation of the multitude, or the emergence of a potential originating from the multitude, which struggles for emancipation and carries a fresh dynamic of hope.

7. According to Negri, the demonic quality of the multitude is explained in the New Testament parable of the possessed man. The man who is possessed by demons responds to Jesus, who, as he was preparing to exorcise him, asked his name. He responded “My name is Legion because are we many”. It is this ability of the multitude to behave at once as singular and as plural that is clearly stated in the Anonymous movement “We are legion-We are Anonymous”.

8. The cyclist movements and others may not be imprinted in space in any way other than in psychogeographic terms revoking the situationists; however, their influence remains critical in the perception and the use of public space they helped to shape.

9. From an interview granted by Slavoj Žižek to the Athens radio station “Kokkino” (Red) on June 2nd 2012.

με αυτή της Αθήνας επίσης ανέπτυξαν εναλλακτικά δίκτυα οικονομίας και πηγών αυτάρκειας. Η Αβάνα χάρη στις αστικές καλλιέργειες επέζησε της οικονομικής κατάρρευσης του 1989 και το Ντιτρόιτ μετατρέπεται γρήγορα από «μητρόπολη της αυτοκινητοβιομηχανίας» σε αστική αγροτική οικονομία. Η περίπτωση ωστόσο της Αθήνας αποκλίνει ριζικά από οποιοδήποτε τέτοιο μοντέλο, κάτι που οφείλεται και στη δραματική έλλειψη δημόσιου αδόμητου χώρου. Το κοινό δεν αποτελεί μόνο θεωρητική επανατοποθέτηση και διεκδίκηση, αλλά αναζητά διέξοδο έκφρασης και ύπαρξης. Διεκδικεί χώρο. Πού θα αναζητήσει η Αθήνα τους κοινούς χώρους της στο υπερδομημένο της περιβάλλον; Ίσως θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι το διακύβευμα είναι κατεξοχήν χωρικό. Η –σε ένα ποσοστό– αρχιτεκτονική πρόκληση που προκύπτει λοιπόν είναι εάν και πώς ο υπάρχων αποκρυσταλλωμένος χώρος μπορεί να μετασχηματιστεί, έτσι ώστε να φιλοξενήσει νέες κοινωνικές ανάγκες και να διαπαιδαγωγήσει με βάση αυτές. Καλούμαστε να ερευνήσουμε το νέο κοινό και να το παράγουμε. «Κοινο-ποιήστε», λοιπόν!

Κινήματα διεκδίκησης του δημόσιου χώρου¹¹

1. Αστικό Κενό
2. Εξεγέρσεις με αφορμή το θάνατο του Α. Γρηγορόπουλου, 6-12-2008
3. Δημοτική Αγορά Κυψέλης
4. Κατάληψη Λυρικής Σκηνής
5. Κινήματα ποδηλατών (λόκαλ/athens, Freeday, ΠΟΔΗΛΑΤισσΕΣ, critical mass κ.ά.)
6. Συλλογική μετατροπή του πάρκινγκ σε πάρκο (Ναυαρίνου, Ζωοδόχου Πηγής και Χ. Τρικούπη)
7. Κύπρου και Πατισίων
8. Αυτοδιαχειριζόμενος Αγρός: Ελληνικό, Βοτανικός Κήπος: αστικοί αγροί
9. Ακαδημία Πλάτωνος
10. Λαϊκές συνελεύσεις γειτονιών
11. Κίνημα Αγανακτισμένων-πλατεία Συντάγματος
12. Καταλήψεις
13. Λαχανόκηπος Ψυρρί

Other countries and cities, which found themselves in similarly dire situations also chose alternative networks for the economy and as sources of self-reliance. Thanks to its urban plantations, Havana survived the economic collapse of 1989 and Detroit is currently rapidly changing from the capital of the automobile industry into an urban farming economy. However, the case of Athens diverges fundamentally from any such model, due to the dramatic lack of un-built public land.

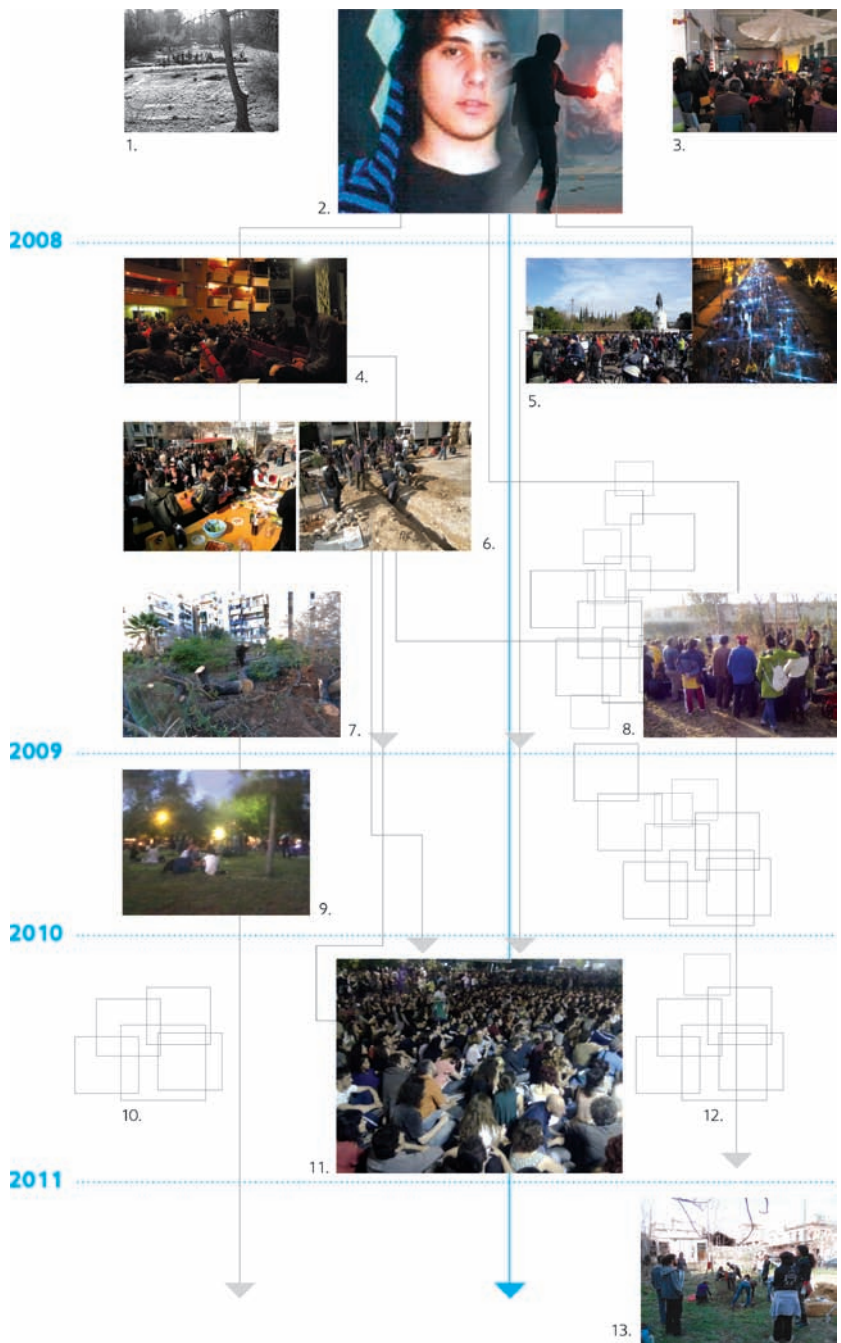
Where can Athens seek its common spaces in its overbuilt environment? The common does not simply constitute a theoretical repositioning and demand; it seeks an outlet for expression and existence. It demands space. We may be able to support that it is a primary spatial venture. To a certain extent, the architectural challenge that arises therefore lies in if and how the existing unambiguous space is in a position to be transformed, in order to host fresh social requirements and to educate in relation to these. We are called upon to invent a new commons and to produce it. Come on, lets "Share"!

Recent movements contesting public space in Athens¹⁰

1. Urban Void
2. Uprises in response to the death of Alexis Grigoropoulos, 6-12-2008
3. Kipseli Municipal Market
4. Occupation of the Opera
5. Bikers movements (local/athens, Freeday, ΠΟΔΗΛΑΤισσΕΣ, critical mass etc)
6. Collective transformation of a parking space into a park (Navarinou, Z. Pigis and Ch. Trikoupi streets)
7. The Kyprou and Patission case
8. Community-managed urban farm in former airport Elliniko. Votanikos, urban farming initiatives
9. Plato's Academy
10. People's neighborhood assemblies
11. Syntagma square occupy ("indignados") movement
12. Occupations
13. Psirri neighborhood collective garden

11. Οι φωτογραφίες είναι του συγγραφέα με την εξαίρεση των: Αστικό Κενό (Πηγή: Αρχείο Αστικού Κενού), Α. Γρηγορόπουλος (Πηγή: <http://red-pep.blogspot.gr>), Freeday (Πηγή: Σπύρος Γλύκνης/ facebook), Αγορά Κυψέλης (Πηγή: <http://agorakypselis.gr>), Ακαδημία Πλάτωνος (Πηγή: <http://www.european-village.org>).

10. Photographs by the author, with the exception of: Urban Void (Source: Urban Void archive), A. Grigoropoulos (Source: <http://red-pep.blogspot.gr>), Freeday (Source: Σπύρος Γλύκνης/facebook), Kypseli Market (Source: <http://agorakypselis.gr>), Plato's Academy (Source: <http://www.european-village.org>).

Ο Νίκος Αναστασόπουλος είναι αρχιτέκτων και λέκτωρ στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Συνιδρυτής και επιμελητής προγραμμάτων ΔΕΝΤΡΟ. Εμπνευστής της 1ης Οικο-γιορτής Μαθαθώνα.

Nicholas Anastasopoulos is an architect and lecturer at the National Technical University of Athens. Co-founder and program coordinator, TREE. Instigator of the 1st Marathon Ecofestival.

ΧΩΡΟΙ ΕΝΣΑΡΚΩΜΕΝΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ, ΑΘΗΝΑ 2012

EMBODIED SPACES OF DEMOCRACY, ATHENS 2012

ΘΩΜΑΣ ΔΟΞΙΑΔΗΣ | THOMAS DOXIADIS

Ο χώρος της πόλης σπάνια κατανοείται ως πολιτικός και η πολιτική σε εθνικό επίπεδο σπάνια θεωρούμε ότι αντικατοπτρίζεται στο χώρο της πόλης ή τουλάχιστον όχι άμεσα. Παρ' όλα αυτά υπάρχουν χρόνοι και τόποι, όπου η ενσάρκωση πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων μπορεί να παρατηρηθεί σαφέστατα στο χώρο. Η Αθήνα σήμερα είναι ένας τέτοιος τόπος.

Το 2012 η Αθήνα έγινε το επίκεντρο ενός διεθνούς δράματος. Καθώς εξελίσσονταν η τραπεζική κρίση και η κρίση του δημόσιου χρέους, η Ελλάδα αναδεικνυόταν σταθερά ως το έθνος που είχε πληγεί περισσότερο. Το μέρος του δράματος αυτού που έγινε ορατό διεθνώς, με απαρχή το 2008, ήταν οι βίαιες διαδηλώσεις στην καρδιά της Αθήνας, στην πλατεία Συντάγματος και τους χώρους γύρω από αυτήν. Στη συγκεκριμένη περίπτωση ο αστικός χώρος μετατράπηκε σε θέατρο, όπου οι υποκείμενες κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις έγιναν ορατές και κατανοητές. Ο δημόσιος χώρος έλαβε την πραγματική, αν και σε εκείνη τη στιγμή καταστροφική, φύση του: φιλοξένησε τη σωματική παρουσία της κοινωνίας των πολιτών και ενσάρκωσε τα άκρως πραγματικά δράματά της.

Η πλατεία Συντάγματος είναι ο αρχετυπικός αθηναϊκός πολιτικός αστικός χώρος και ο εμφανέστερος. Αφηγείται μια συγκεκριμένη ιστορία. Αλλά δεν είναι ο μόνος αθηναϊκός χώρος όπου εκτυλίσσεται η πολιτική. Παρατηρώντας επιπλέον αστικούς χώρους ανακαλύπτουμε την ενσάρκωση άλλων δημόσιων και πολιτικών δυνάμεων, που συνθέτουν μια πληρέστερη εικόνα.

Σύνταγμα. Η κύρια σκηνή του πολιτικού θεάτρου

Η πλατεία Συντάγματος είναι το κέντρο της Αθήνας. Βρίσκεται μπροστά στο πρώην Παλάτι και εδώ, το 1843, μια εξέγερση απαίτησε από τον Όθωνα να παραχωρήσει σύνταγμα στο νεοϊδρυθέν κράτος, κλείνοντας το κεφάλαιο της απόλυτης μοναρχίας. (Αφότου το πρώην Παλάτι έγινε η Βουλή των Ελλήνων το 1929, η πλατεία Συντάγματος συνέχισε να είναι η κεντρική σκηνή για πολιτικές συγκεντρώσεις, ομιλίες ηγετών και διαδηλώσεις. Στις τωρινές συνθήκες, το 2011, το Σύνταγμα ήταν ο τόπος των μεγάλων διαδηλώσεων έναντι της λιτότητας. Το Κίνημα Αγανακτισμένων Πολιτών, ένα ποικιλόμορφο σύνολο που άσκησε δριμύτατη κριτική στις αδυναμίες του πολιτικού συστήματος, ξεκίνησε μεν στην Ισπανία, αλλά για μήνες ήταν το επίκεντρο της ζωής στην Αθήνα. Το Σύνταγμα είναι μια πλατεία που διαμορφώνεται σε

Physical space is seldom understood to be political and national politics are seldom seen as reflected in physical space, at least not directly. And yet there are times and places where the embodiment of political and social forces in physical space can be seen quite clearly. Athens today is one of these places.

In 2012 Athens became center stage of an international drama. As first the banking and then the sovereign debt crises unfolded, increasingly Greece became the hardest hit nation. The part of this drama which was visible internationally starting in 2008 was the riots in the very center of Athens, in and around Syntagma (Constitution) square. In this case urban space became the theater where underlying social and political forces were rendered visible and understandable. Civic space acquired its true, if at that point destructive, nature: it accommodated the physical presence of civic society and the embodiment of its very true dramas. Syntagma Square is the archetypal Athenian political urban space and the most obvious one. It tells a specific story. But this is not the only space in Athens where politics are played out. A look at more urban spaces reveals the embodiment of other civic and political forces, providing a fuller story.

Syntagma. The main stage of the political theater
Syntagma (Constitution) Square is the center of Athens. Located in front of the former Royal Palace, it is the place where in 1843 an Athenian uprising required of the Bavarian first king of modern Greece to grant a

Πηγή εικόνας | Image source:
http://www.el-magazine.com/2012/05/blog-post_2165.html

δύο επίπεδα: το άνω επίπεδο είναι μια ανοιχτή έκταση μπροστά στη Βουλή και το κάτω επίπεδο είναι μια πλατεία με βλάστηση, που περιβάλλεται από ξενοδοχεία, καφετέριες και δημόσια κτίρια. Η άνω πλατεία μεταβλήθηκε σε σκηνικό για μαζικές διαδηλώσεις, πολλές φορές βίαιες, που διαρκούσαν αρκετές μέρες, ενώ η κάτω πλατεία διαμορφώθηκε σε πολιτική κατασκήνωση. Ενώ στην άνω πλατεία οι διαδηλωτές φώναζαν, λιθοβολούσαν και έριχναν βόμβες μολότοφ στη Βουλή, στην κάτω πλατεία οι Αθηναίοι έκαναν πολιτικές συγκεντρώσεις, συχνά πολλές συγχρόνως, που χωρίζονταν σύμφωνα με τις ιδεολογικές πεποιθήσεις των συμμετεχόντων, εγκατέστησαν συστήματα ανταλλαγής πληροφοριών μέσω ασύρματων δικτύων, συνάγαθσαν διακηρύξεις, έκαναν πολιτικές και οικονομικές αναλύσεις. Η πλατεία Συντάγματος εξέφρασε την Πολιτική σε όλη της την έκταση, ως ένα τεράστιο θέατρο αστικής πολιτικής δραστηριότητας των πολιτών, σε αντιπαραβολή με τη σοβαροφανή αλλά συχνά διεφθαρμένη πολιτική της Βουλής. Το Σύνταγμα κατέστη η ενσάρκωση της αποτυχίας του πολιτικού κατεστημένου και της επείγουσας ανάγκης για αλλαγή.

Ομόνοια. Η αποτυχία του κράτους πρόνοιας

Η σημαντικότερη πλατεία της Αθήνας, πέραν του Συντάγματος, είναι η Ομόνοια. Το πρώτο πολεοδομικό σχέδιο των Αθηνών, που διετυπώθηκε τη δεκαετία του 1840, τοποθέτησε αυτήν την πλατεία αντικριστά στην Ακρόπολη πάνω στον βασικό άξονα Βορρά- Νότου, ως την τοποθεσία του Παλατιού και κατά συνέπεια του αστικού κέντρου της πόλης. Ένας συνδυασμός συμφερόντων των κτηματιών, του κλίματος, και της διαθεσιμότητας νερού φαίνεται να ευθύνονται για τη μεταφορά του Παλατιού στο Σύνταγμα, και η Ομόνοια παρέμεινε ως κεντρική πλατεία χωρίς σκοπό. Έκτοτε έχει λειτουργήσει ως αγορά ανθοπωλών, ως κύρια πρόσβαση στο μετρό, ως διακοσμητικός κυκλικός οδικός κόμβος, αποκομμένος από τη ζωή της πόλης, και μέρος όπου μια συνεχής ροή προσφύγων και μεταναστών κατέφτασε στην Αθήνα. Ως εκ τούτου ήταν πάντα ο πιο συμπεριληπτικός δημόσιος χώρος της πόλης.

Η πλατεία αναπλάστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 2000 και ολοκληρώθηκε για τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Αρχικά έρημη, η πλατεία σύντομα γέμισε με ένα παράξενο συνονθύλευμα ανθρώπων. Εδώ μαζεύονταν οι άνεργοι λαθραίοι μετανάστες, στην αρχή αναμένοντας προσωρινή εργασία, αργότερα απλά για να περνάνε το χρόνο τους. Οι άστεγοι την οικειοποιήθηκαν και τη νύχτα τα παρτέρια με το γρασίδι μετατρέπονταν σε κρεβάτια και τα δέντρα της πλατείας σε υπαίθρια αποχωρητήρια. Τελικά έγινε στέκι για ναρκωμανείς, που έριχναν ενέσεις σε κάθε μέρος του σώματός τους ενώπιον των τρομοκρατημένων Αθηναίων.

Η εξήγηση για την κατάσταση αυτή είναι η εγκατάλειψη του παλαιού κέντρου της πόλης. Παλιά ήταν μια περιοχή

constitution to the new-formed republic, ending absolute monarchy. Since the former Royal Palace was turned into the Parliament in 1929, Syntagma has continued to be center stage for political rallies, leaders' speeches and demonstrations.

In the present conditions, Syntagma was the locus of the large anti-austerity demonstrations in 2011. The Indignant Citizens Movement, a diverse amalgam of citizens strongly criticizing the failings of the political system, started in Spain but quickly became the mainstay of Athenian life for months. Syntagma is a square on two levels: the upper one, a flat open area, facing Parliament and the lower one, a wooded square, surrounded by hotels, coffee shops and public buildings. The upper square became a stage for mass riots, sometimes lasting days, while the lower square became a political camping ground. While on the upper square demonstrators shouted, hurled abuse and sometimes stones and fire-bombs at Parliament, on the lower square people held caucuses, sometimes many at a time separated along ideological lines, set up Wi-Fi information exchange systems, composed proclamations, analyzed politics and economics. Syntagma square became Politics writ large, a massive theater of civic activity which provided a contrast to the staid and often corrupt politics of Parliament. Syntagma became the embodiment of the failure of the political establishment and the pressing need for change.

Omonoia. Failure of the welfare state

The most important square in Athens next to Syntagma is Omonoia (Concord). According to the first urban plan of Athens formed in the 1840's, this square, on the main north-south axis facing the Acropolis, was to be the location of the Royal Palace and thus the civic center of the city. The story goes that a combination of landowner interests, climate, and the availability of

Πηγή εικόνας | Image source:

<http://www.protagon.gr/?i=protagon.el.pnwtgwnistes&iid=909>

γραφείων, μαγαζιών και μικρών βιοτεχνιών, αλλά μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990 το παλιό κέντρο είχε γίνει πόλη-φάντασμα, τα κουρασμένα κτίρια της οποίας στέγαζαν τους εξαθλιωμένους. Έχοντας τοποθετήσει εκεί το κύριο κέντρο απεξάρτησης ναρκωτικών, το κράτος κατάφερε να μαζέψει τους περισσότερους ναρκομανείς στην περιοχή. Αυτοί στη συνέχεια μεταφέρθηκαν προς την Ομόνοια. Το κράτος δεν έκανε καμία προσπάθεια να κρύψει αυτήν την αθλιότητα. Λιγότερο από ένα χιλιόμετρο απόσταση από το Σύνταγμα, τη Βουλή και τα ξενοδοχεία πέντε αστέρων, η Ομόνοια είναι ένα καθαρήθριο. Είναι η ενσάρκωση της αποτυχίας του κράτους να φερθεί στους εξαθλιωμένους ως ανθρωπίνια όντα.

Πλάκα. Ο ιδιωτικός τομέας κυριαρχεί

Η Πλάκα, η παλαιότερη συνοικία της πόλης, χρονολογείται από τους 18^ο και 19^ο αιώνες και σχηματίζει ένα τρίγωνο ανάμεσα στο Σύνταγμα, την Ομόνοια και την Ακρόπολη. Περιοχή με στενά σοκάκια και ωραία διώροφα σπίτια, τη δεκαετία του εβδομήντα ήταν εξαθλιωμένη με νυχτερινά κέντρα και φτηνά καταστήματα για τουρίστες. Όταν πεζοδρομήθηκε και επιβλήθηκαν αυστηροί κανονισμοί για τη χρήση της γης τις δεκαετίες του '80 και του '90, ήταν η ωραιότερη περιοχή της πόλης – τα νεοκλασικά της κτίρια αναπαλαιωμένα ως κατοικίες εξέχοντων Αθηναίων.

Εδώ και καιρό, η Πλάκα έχει καταφέρει να διατηρεί μια ευαίσθητη ισορροπία – είναι συνάμα ζωντανή γειτονιά και τουριστική ζώνη. Τα πολύχρωμα μαγαζιά επιδεικνύουν τα εμπορεύματά τους στους δρόμους και τα εστιατόρια βγάζουν τραπέζια για να προσελκύσουν πελάτες. Τα τελευταία χρόνια όμως κάτι έχει αλλάξει. Τα μαγαζιά έχουν επεκτείνει τα είδη τους απλώνοντας τα όλο και περισσότερο στους δρόμους, ώστε οι περαστικοί με δυσκολία περνάνε ανάμεσά τους. Και τα εστιατόρια έχουν κάνει κατάληψη των πεζόδρομων με τα τραπέζια τους και τους αποθηκευτικούς χώρους τους, μετατρέποντάς τους σε ιδιωτικά σοκάκια. Καθώς περπατάει κανείς για το σπίτι του, πρέπει να διασχίσει εστιατόρια και μαγαζιά, αντί να περάσει δίπλα τους. Η δημοτική αστυνομία οφείλει να προσπαίζει τα αυστηρά όρια πέραν των οποίων τα μαγαζιά και τα εστιατόρια δεν μπορούν να επεκταθούν, αλλά αποτυγχάνει στην προσπάθεια αυτή. Γι' αυτό φταίει ίσως η ανικανότητα, αλλά πολύ πιο πιθανό το λάδωμα που λαμβάνει χώρα. Η Πλάκα είναι ενσάρκωση της κατάληψης του δημόσιου χώρου από το ατομικό συμφέρον σε σημείο αποπνικτικό.

Ναυαρίνου. Η Επανάσταση

Ακριβώς το αντίθετο έχει συμβεί στις διασταυρώσεις της Ναυαρίνου με τη Χαριλάου Τρικούπη και τη Ζωοδόχου Πηγής, στα Εξάρχεια. Σε περιοχή με πολύ λίγους ανοιχτούς χώρους, το μισό αυτό οικοδομικό τετράγωνο είχε λειτουργήσει ως υπαίθριος χώρος στάθμευσης για δε-

water moved the Royal Palace to Syntagma, leaving Omonoia as a central square without a purpose. Since then it has functioned as a flower market, the main access to the metro, a decorative round-about cut off from the life of the city, and the place where a continuous stream of refugees and immigrants have arrived in the city. As such it was always the most inclusive of the city's public spaces.

The square was redesigned in the early 00's and completed for the Olympic Games. Initially deserted, the square soon filled with a strange constituency. Unemployed illegal immigrants gathered there, first to wait for short-term employment, eventually just to pass the time. Homeless people made it their home, and at night its temporary grass beds became beds indeed, and its trees outdoor lavatories. Eventually it became the haunt of drug addicts, shooting up in every imaginable body part in full view of the terrorized Athenians.

The explanation behind this condition is the abandonment of the old city center. Previously an area of offices, shops, and small manufacturing workshops, by the late 90's the old center had become a ghost-town where old buildings housed the dispossessed. Having placed the main drug-treatment center there, the state managed to collect most drug addicts in this area. All these then made their way to Omonoia square. The state made no visible efforts to hide this squalor. Less than a mile from Syntagma, the Parliament and the five-star hotels, Omonoia is purgatory. It is the embodiment of the failure of the state to treat the dispossessed as human beings.

Plaka. Private rules

Forming a triangle between Syntagma, Omonoia and the Acropolis is Plaka, the old part of town dating from the 18th and 19th century. An area of narrow streets and beautiful two-storey houses, it was itself a seedy nightlife and tourist-trap zone in the 70's. Turned into a pedestrian-only area with strict land use controls, in the 80's and 90's it was the nicest part of the city, its formerly run-down neoclassical buildings restored to house the cultural and artistic elite.

Plaka has managed to keep a fine balance between a living neighborhood and a tourist zone for a long time. Its colorful shops display their wares on the streets and

Πηγή εικόνας | Image source:
<http://www.iefimerida.gr/node/1087>

κασιές αναμένοντας το καινούργιο κτίριο του ΤΕΕ. Το 2009 αποφασίστηκε να ανοικοδομηθεί το οικόπεδο. Η γειτονιά αντιτάχθηκε και εξεγέρθηκε. Δημιουργήθηκαν τοπικές επιτροπές, έγιναν διαβουλεύσεις, ετοιμάστηκαν σχέδια μέσω κοινοτικού σχεδιασμού και ένα σαββατιάτικο πρωινό εμφανίστηκαν εκατοντάδες άνθρωποι «οπλισμένοι» με πριόνια, τρυπάνια, τσεκούρια και φτυάρια. Σχεδίασαν τη μελέτη στην άσφαλο του χώρου στάθμευσης, την έκοψαν με τα πριόνια και τη διέλυσαν στα παρτέρια, ενώ διατήρησαν την άσφαλο ως σκληρή επιφάνεια στα μονοπάτια και στα πλακόστρωτα. Η άσφαλος που αφαιρέθηκε χρησιμοποιήθηκε για να σχηματίσει βουναλάκια. Δωρήθηκαν και φυτεύτηκαν φυτά, σχεδιάστηκαν και κατασκευάστηκαν έπιπλα, μικρά κτίσματα και η παιδική χαρά. Οργανώθηκε προσωρινή καντίνα και κάθε βράδυ γινόταν συνάθροιση της κοινότητας. Το κράτος προσπάθησε να ανακτήσει το οικόπεδο και να το επιστρέψει στους νόμιμους ιδιοκτήτες του, αλλά οργανώθηκαν σκοπιές από τη γειτονιά και οποιαδήποτε προσπάθεια από την αστυνομία θα τους έβγαζε όλους στους δρόμους.

Έκτοτε ο χώρος επιδεικνύει αναπάντεχη ανθεκτικότητα. Φυλάσσεται συνέχει και συντηρείται από τη γειτονιά, σε βαθμό που οι περαστικοί νιώθουν ότι καταπατάνε. Είναι το πιο εντατικά χρησιμοποιούμενο από τα πάρκα της Αθήνας και κατά πάσα πιθανότητα το καλύτερα σχεδιασμένο και λειτουργημένο στην πρόσφατη ιστορία της πόλης. Η δράση αυτή ήταν η πρώτη του είδους της στην Αθήνα. Ενώ άλλες πόλεις μπορεί να είχαν πάρκα διαχειριζόμενα από καταληψίες ή την τοπική κοινωνία, εδώ ο δημόσιος χώρος ήταν στην απόλυτη νομή και κατοχή του κράτους και του δήμου. Με ελάχιστη κάλυψη από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης το πάρκο της Ναυαρίνου έχει ανοίξει το δρόμο για πολλούς κοινοτικούς κήπους. Το πάρκο αυτό των καταληψιών είναι ενσάρκωση της ριζοσπαστικής αντίδρασης μιας γειτονιάς στην ανικανότητα του κράτους και στην επιβολή των δημόσιων αναγκών επί της ιδιωτικής ιδιοκτησίας.

Atenistas. Η αφήγηση των πολιτών

Την παραμονή των δημοτικών εκλογών του 2010 τέσσερις με πέντε χιλιάδες κεριά άναψαν μπροστά στο Δημαρχείο ως ένδειξη διαμαρτυρίας για την απάισια κατάσταση του δημόσιου χώρου. Περισσότερα από χίλια

its restaurants put out tables on the same streets to attract customers. In the last few years though something has changed. The shops have expanded their wares so far into the streets that not even single files of people can squeeze between them. And restaurants have taken over pedestrian streets with tables and storage turning them into private alleys. Walking home one now has to walk through, rather than next to, restaurants and shops. Municipal police must enforce specific boundaries that shops and restaurants cannot cross, but fail to do so. Either through incompetence, or more likely, for a bribe. Plaka is the embodiment of the private sphere taking over the public, to the point of suffocation.

Navarinou. Revolution

Quite the opposite has happened on the corners of Charilaou Trikoupi, Navarinou, and Zoodochou Pigis streets in the academic central neighborhood of Exarcheia. In an area with very few open spaces, half a city block had been an open air parking lot for decades, waiting for the new building of the architects and engineers union. In 2009 it was decided that the plot would be constructed. The neighborhood rose in resistance. Local committees were formed, discussions were held, drawings were made through community design, and one Saturday morning hundreds of people showed up armed with circular saws, pneumatic drills, axes and shovels. They drew the plan on the parking lot asphalt, cut it with saws and tore it up in the planting beds, while keeping the asphalt as a hard surface in locations to serve as paths and paved spaces. Extracted asphalt was reused to make hills. Plants were donated and planted, furniture, small buildings and a playground designed and built on the spot. A temporary canteen was set up and every night became a community gathering. The state tried to repossess the area to return it to its legal owners, but watches were set up by the neighborhood and any attempt by the police would have brought them all to the streets.

Since then the space has shown remarkable resilience. It is constantly guarded and maintained by the neighborhood, so much so that passers-by feel they are trespassing. It is the most densely used of all Athenian parks, and probably the best designed and operated one in recent history. This action was the first of its kind in Athens. While other cities might have squatter or community run parks, here public space was the sole realm of the state and municipality. Given minimal coverage in the media, "Navarino" park has led the way for a great many community gardens. This squatter park is the embodiment of radical neighborhood reaction to state incompetence, and the imposition of public needs over private property.

Πηγή εικόνας | Image source:
<http://athenswalker.blogspot.gr/2010/11/athens-city-hall-square-tonight.html>

άτομα συμμετείχαν σε μια μουσική παρέλαση, που συνεχίστηκε μέχρι αργά τη νύχτα. Αυτό ήταν ένα από τα πολλά γεγονότα και δράσεις που οργάνωσαν οι Ateniastas, η πιο αξιοσημείωτη μη κυβερνητική οργάνωση του δημόσιου χώρου στην Αθήνα. Μια χαλαρά συνδεδεμένη ομάδα που δημιουργήθηκε το 2010, οι Ateniastas πιστεύουν ότι ο χώρος της Αθήνας είναι ένα «αχανές πεδίο ευρηματικών και αποτελεσματικών δράσεων, που θα μας κάνει να συνειδητοποιήσουμε τις τεράστιες δυνατότητές της». Η σημαντικότερη όψη των Ateniastas είναι ότι μάχονται ενάντια μιας εξουθενωτικής ασθένειας: της πίστης που έχουν οι Αθηναίοι ότι τίποτα δεν μπορεί να διορθώσει τα κακά της πόλης και ότι, εάν κάτι πρέπει να γίνει, πρέπει να το κάνει το κράτος. Αντί να εστιάζουν την προσοχή τους σε ένα μόνο μεγάλο έργο, οι Ateniastas προσπαθούν να αλλάξουν αντιλήψεις. Οι δραστηριότητές τους περιλαμβάνουν την αφαίρεση τσίχλας από τα πεζοδρόμια της πόλης, τη συλλογή ρούχων για τους αστέγους, την οργάνωση προσωρινών συμβάντων σε όμορφα εγκαταλελειμμένα κτίρια, τη μετατροπή παρατημένων οικοπέδων σε συνοικιακούς κήπους και τη μετατροπή άσχημων σχολείων σε δημιουργικές εμπειρίες για τους μαθητές. Οι δράσεις συνήθως διαρκούν μία με δύο μέρες, χρονικό διάστημα εντός του οποίου ένας χώρος και μια νοοτροπία έχουν μεταμορφωθεί.

Οι Ateniastas ήταν μια κίνηση που είχε ιδιαίτερη απήχηση στη νεότερη γενιά Ελλήνων, οι οποίοι δεν μπορούσαν πλέον να παραμένουν παθητικοί. Άντλησαν δύναμη από τον εαυτό τους και έδωσαν δύναμη στον εαυτό τους και στους άλλους, και παρόμοιες ομάδες, τα ονόματα των οποίων πάντα λήγουν σε -istas, σχηματίστηκαν σε πολλές άλλες ελληνικές πόλεις. Διάχυτη στον αθηναϊκό και ελληνικό δημόσιο χώρο βρισκόμαστε πλέον την ενσάρκωση της αφύπνισης της κοινωνίας των πολιτών.

Ateniastas. Civic society awakens

On the eve of the 2010 municipal elections, four to five thousand candles were lit in front of the Municipality to decry the terrible state of the public realm. Over a thousand people joined a music parade that went into the night. This was one among a great number of events and actions organized by the Ateniastas, the most notable public space NGO in Athens. A loose group formed in 2010, the Ateniastas believed that Athenian space is a “vast field of innovative and effective actions which will make us realize its huge potential”. The most significant aspect of the Ateniastas is their fight against a debilitating disease: the belief in Athenians that nothing can fix the city’s ills and that if anything could be done it should be done by the state. Rather than focusing on one large project, the Ateniastas focused on changing mentalities. Activities range from scraping chewing gum from city pavements to collecting clothes for the homeless to organizing temporary events in beautiful derelict buildings to turning abandoned plots into community gardens to turning drab schools into creative experiences for the students. Actions are typically one to two day long, by which time a space and a mentality has been transformed. Ateniastas swept like a wave over a younger generation of Greeks who could no longer be passive. Empowering themselves, they gave the movement force, and similar groups – always ending in –istas – were formed in many other Greek cities. Spread out over the Athenian and Greek civic space, one now finds the embodiment of an awakening civic society.

Demosio Sema. Synthesis leads to action

Of the many scruffy abandoned plots in the center of Athens, one belied its significance. Expropriated by the Ministry of Culture but not yet excavated, it is located over the ancient Demosio Sema: connecting the ancient Agora to (Plato’s) Academy, this road was lined with the funerary monuments of Athens’ greatest. Not scheduled to be excavated in the near future, this space was occupied by small ruined buildings, giving shelter to drug addicts. It acted as a black hole, degrading the surrounding neighborhood. Administrative issues tend to be too cumbersome to solve in Athens, and as the state tends to be unwieldy in most matters, there was little hope that anything could be done.

Yet in 2011 a group of local residents chose to think otherwise. Under the umbrella of a local NGO, inhabitants, local businesses, developers, friends of the neighborhood, and architects, managed to pull together the Ministry, the Municipality, donors, and volunteers to solve the problem. The Ministry agreed to temporarily allow a public space to be formed on the plot. The Municipality agreed to donate materials and man-

Δημόσιο Σήμα. Η σύνθεση οδηγεί σε δράση

Ένα από τα πολλά εγκαταλελειμμένα οικοπέδα στο κέντρο της Αθήνας, το συγκεκριμένο δεν φαινόταν και τόσο σημαντικό. Το απαλλοτρίωσε το Υπουργείο Πολιτισμού, αλλά δεν έχει ακόμα ανασκαφεί και βρίσκεται πάνω από το αρχαίο Δημόσιο Σήμα: συνδέοντας την αρχαία Αγορά με την Ακαδημία του Πλάτωνα, η οδός αυτή είχε εκατέρωθεν τα ταφικά μνημεία των επιφανέστερων Αθηναίων. Επειδή δεν επρόκειτο σύντομα να ανασκαφεί, ο χώρος καταλαμβάνονταν από μικρά κατεστραμμένα κτίρια που στέγαζαν ναρκομανείς. Η παρουσία του ήταν σαν μια μαύρη τρύπα που υποβάθμιζε την ήδη υποβαθμισμένη γύρω περιοχή. Μιας και τα διοικητικά θέματα είναι πολύπλοκα και δύσκολα επιλύονται στην Ελλάδα και επειδή το κράτος τείνει να είναι δυσκίνητο, η ελπίδα ότι κάτι θα μπορούσε να γίνει ήταν μικρή.

Αλλά το 2011 μια ομάδα τοπικών κατοίκων αποφάσισε να σκεφτεί διαφορετικά. Υπό την αιγίδα μιας τοπικής ΜΚΟ, οι κάτοικοι μαζί με τοπικές επιχειρήσεις, εργολάβους, φίλους της περιοχής και αρχιτέκτονες κατάφεραν όλοι μαζί να κινητοποιήσουν το υπουργείο, το δήμο, χορηγούς και εθελοντές για να επιλύσουν το πρόβλημα. Το υπουργείο συναίνεσε στην προσωρινή δημιουργία δημόσιου χώρου στο οικοπέδο. Ο δήμος συμφώνησε να δωρίσει υλικά και ανθρώπινο δυναμικό. Η ΜΚΟ βρήκε και άλλους χορηγούς, εντός μίας εβδομάδας οι αρχιτέκτονες είχαν σχεδιάσει ένα προσωρινό πάρκο, και εντός ακόμη άλλης μίας εβδομάδος το πάρκο είχε κτιστεί, χρησιμοποιώντας προσωπικό του δήμου και εθελοντές με κόστος μόνο €3.000. Τα περισσότερα υλικά ανακυκλώθηκαν και επαναχρησιμοποιήθηκαν επί τόπου. Οι ντόπιοι, κυρίως τσιγγάνοι, και μερικοί από τους ναρκομανείς βγήκαν να βοηθήσουν. Έκτοτε το μικρό οικόπεδο είναι γνωστό τοπικά ως «το πάρκο» και η συνοικία το έχει υιοθετήσει. Σε μια κουλτούρα άρνησης, όπου η συνήθης απόκριση είναι «όχι, δεν μπορεί να γίνει», η δημιουργία του πάρκου στο Δημόσιο Σήμα ενσαρκώνει έναν καινούργιο τρόπο να γίνονται τα πράγματα. Τρόπο που δεν αποδέχεται εδραιωμένες καταστάσεις, αλλά εργάζεται σκληρά για να δημιουργήσει την ομοφωνία που οδηγεί σε δράση.

Οι Αθηναίοι είχαμε συνθήσει τα πολιτικά μας συστήματα να λειτουργούν θεωρητικά, εικονικά και από απόσταση. Η κατάσταση της πόλης θεωρούνταν δεδομένη. Η σχέση ανάμεσα στον αστικό χώρο, την κοινωνία των πολιτών και την πολιτική δεν ήταν φανερή. Η πολιτική και οικονομική κρίση όμως έχει αλλάξει την κατάσταση αυτή. Τα αθηναϊκά παραδείγματα υποδεικνύουν μια υλική, μη εικονική ενσάρκωση πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών δυνάμεων, που τις καθιστά ορατές, αφυπνίζοντας και, σταδιακά, μεταμορφώνοντας τον αστικό χώρο σε χώρο πολιτικό.

power. The NGO found more donors, within a week the architects had designed a temporary park, and within one more week the park had been built, using municipality personnel, volunteers, for only € 3.000. Most of the materials were recycled and reused on the spot. Locals, mainly gypsies and some of the drug addicts, came out to help. Since then the small plot is known locally as “the park”, and has been adopted by the neighborhood. In a culture where the most usual answer is “no, it can’t be done”, the creation of Demosio Sema Park is the embodiment of a new way of doing things. One that does not accept entrenched positions, but works hard to build consensus and lead to action.

Athenians had grown accustomed to our political systems working virtually, distantly theoretically. The condition of the city was taken for granted. The relationship between urban space, civic character and politics was not apparent. The political and economic crisis however has changed that. The Athenian examples point to a physical, non-virtual embodiment of political, social and economic forces that is rendering them visible, awakening understanding, and gradually transforming urban space into civic space.

Ο Θωμάς Δοξιάδης είναι αρχιτέκτων και αρχιτέκτων τοπίου. Έχει διδάξει στα Πανεπιστήμια Πατρών και Θεσσαλίας και έχει δώσει διαλέξεις για θέματα πόλης και τοπίου στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Thomas Doxiadis is an architect and landscape architect. He has taught at the university of Patras and Thessaly and has given lectures on urban and landscape issues both in Greece and abroad.

Αυτοδιαχειριζόμενο Πάρκο Ναυαρίνου & Ζωοδόχου Πηγής

Self-managed Park at the corner of Navarinou & Zoodochou Pigis

Το Αυτοδιαχειριζόμενο Πάρκο Ναυαρίνου και Ζωοδόχου Πηγής γεννήθηκε στις 7 Μαρτίου 2009, όταν εκατοντάδες κάτοικοι της περιοχής των Εξαρχείων και άλλων γειτονιών αποφάσισαν να καταλάβουν το πρώην πάρκινγκ ιδιοκτησίας ΤΕΕ, μετατρέποντάς το σε χώρο πρασίνου, παιχνιδιού και συνάντησης. Από την αρχή δημιουργήθηκε η ανοιχτή συνέλευση του πάρκου, όπου όλοι οι συμμετέχοντες θα συναποφάσιζαν τόσο για τη μορφή και τη λειτουργία του εγχειρήματος όσο και για τα πολιτικά χαρακτηριστικά του.

Ως αποτέλεσμα της αυτοοργανωμένης, αυθόρμητης και συντονισμένης δράσης των «από κάτω» η δημιουργία του πάρκου στο έδαφος της κατάληψης ενός ιδιωτικού χώρου και η προσπάθεια διαμόρφωσής του με όρους αμεσοδημοκρατικούς και αντιεραρχικούς μέσω της ανοιχτής συνέλευσης ήταν ήδη μια πράξη με σαφές πολιτικό στίγμα. Ένα στίγμα απόλυτα ενταγμένο στην ατμόσφαιρα και τις προσδοκίες που γέννησε η εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008. Στο πλαίσιο αυτό και μέσα από τη διαδικασία της σταδιακής διαμόρφωσής του το πάρκο προσπάθησε να αναδείξει και να συνδυάσει ευρύτερες ανάγκες και επιθυμίες της τοπικής κοινωνίας και όχι μόνο. Κήπος της γειτονιάς αλλά και χώρος πολιτικής συζήτησης και ζύμωσης, παιδική χαρά αλλά και τόπος διεξαγωγής πολιτικών-πολιτιστικών εκδηλώσεων πάντα με όρους συλλογικής διαχείρισης και αντιεμπορευματικότητας. Μία τέτοια πολλαπλότητα λειτουργιών στον ίδιο χώρο προϋποθέτει αλληλοσεβασμό μεταξύ των επισκεπτών και των συμμετεχόντων στις δραστηριότητες του πάρκου. Η ιδιαιτερότητα του εγχειρήματος ως ανοικτού κατειλημμένου χώρου, ο οποίος είναι εκτεθειμέ-

The Self-managed Park at the corner of Navarinou Street and Zoodochou Pigis was created on March 7, 2009, when hundreds of residents from the Exarcheia area and other neighbourhoods decided to take over a former parking lot owned by the Technical Chamber of Greece, transforming it into a green area, a place to play and encounter others. From the beginning an open assembly was established for the park, where all participants decided together both on the shape and the operation of this enterprise, as well as its political features.

As a result of self-organised, spontaneous and coordinated grass-roots action, private space was occupied and taken over and a park was created on this land, which, along with the effort to reshape this park in terms of direct democracy through open assembly without hierarchies was already an act with a clear political mark – a mark entirely in line with the atmosphere and the expectations created by the December 2008 uprising. Within this framework and through a process of gradual remodelling, the park attempted to showcase and combine the broader needs and desires of the local community and be more: A neighbourhood garden but also a place for political debate and fermentation; a children's playground, but also a locus for carrying out political / cultural events, always bearing in mind the park's collective management and anti-commercial spirit. Such complexity of functions in the same space required mutual respect between visitors and those participating in park activities. The distinctive nature of the enterprise as an open occupied space,

Photo: Alkaterini Niki Cílmou - Charalambos Louzídakis

νος σε κάθε είδους συμπεριφορές που επηρεάζουν τη φυσιογνωμία του, καθιστά αναγκαίες και επιτακτικές τις προϋποθέσεις του αλληλοσεβασμού, της αλληλεγγύης και της αυτοργάνωσης.

Ατομικιστικές λογικές και συμπεριφορές που αντιμετωπίζουν το πάρκο ως έναν ακόμα τόπο κατανάλωσης, πεδίο ανάπτυξης αντικοινωνικών-συμμορτίκων δράσεων και πρακτικών, εμπορίας ναρκωτικών ουσιών, αλλοιώνουν τον πολιτικό χαρακτήρα και τη φυσιογνωμία του εγχειρήματος, το απαξιώνουν στη συνείδηση της τοπικής κοινωνίας και το στοχοποιούν έναντι της εξουσίας και της καταστολής. Για παράδειγμα, η χαρακτηριστική μικροαστική νοοτροπία του «αφήνω τα σκουπίδια μου να τα μαζέψουν οι άλλοι» δίνει εικόνα χωματερός στο πάρκο, παρά τις προσπάθειες καθαριότητας. Παράλληλα μια σειρά από φαινόμενα βανδαλισμών, όπως είναι οι εμπρησμοί του ηλεκτρολογικού πίνακα καθώς και οι κλοπές των υλικοτεχνικών υποδομών του πάρκου, εμποδίζουν τις εργασίες διαμόρφωσης του χώρου.

Επίσης η διακίνηση ναρκωτικών ουσιών, που έχει λάβει μεγάλη έκταση σε όλο το κέντρο της Αθήνας, στην περιοχή των Εξαρχείων αλλά και στο πάρκο, είναι μία αντικοινωνική εμπορευματική δραστηριότητα, γύρω από την οποία αναπτύσσονται σχέσεις εκμεταλλευτικές και εξουσιαστικές. Όσοι λοιπόν επιλέγουν το ναρκω-εμπόριο ως τρόπο βιοπορισμού και πλουτισμού λειτουργούν απολύτως εχθρικά για κάθε ριζοσπαστικό πολιτικό εγχείρημα, διαρρηγνύουν τον κοινωνικό ιστό, καλλιεργούν ένα κλίμα φόβου στις γειτονίες και αποτε-

which is exposed to all kinds of behaviour, which could affect its appearance, mean it is imperative and urgent to require mutual respect, solidarity and self-organisation.

Individualist logic and behaviour that treats the park as yet another place for consumerism, a field to develop anti-social / gang activities and practices, to traffic drugs, vitiates the political nature and traits of the enterprise, diminishes it in the minds of the locals and make it a target for the powers-that-be and the forces of oppression. For example, the typical petit bourgeois mentality of “leaving my rubbish for others to collect” makes the park look like a rubbish dump, despite attempts at keeping it clean. Simultaneously a series of vandalisms, including arson of the fuse box and theft of park infrastructure, impede work in redeveloping the space.

Moreover drug trafficking, which has grown throughout the centre of Athens, in the Exarcheia area and even in the park, is an anti-social commercial activity, around which relationships of exploitation and domination develop. Therefore, those, who choose narcotics trafficking as a way to make their living and grow wealthy, function as enemies to any radical political undertaking; rupture the social web; cultivate a climate of fear in the neighbourhood; and constitute a constant alibi for a heightened level of state oppression. Even the simple use of substances of any kind, although it constitutes a personal choice on one level, contributes to invalidating the political characteristics of the park, either by creating the wrong impression that anything goes in an

λούν ένα διαρκές άλλοθι για την όξυνση της κρατικής καταστολής. Αλλά και η απλή χρήση ουσιών κάθε είδους, ενώ αποτελεί καταρχήν μια προσωπική επιλογή, συντελεί στην ακύρωση των πολιτικών χαρακτηριστικών του πάρκου, είτε δίνοντας τη λανθασμένη εντύπωση ότι όλα επιτρέπονται στο χώρο της κατάληψης είτε αποκλείοντας άλλες ομάδες ανθρώπων (ηλικιωμένους, παιδιά κ.ά.) από την ταυτόχρονη χρήση του χώρου. Για παράδειγμα, η κατανάλωση ελαφρών ναρκωτικών ή αλκοόλ στην παιδική χαρά απαγορεύει στους γονείς να φέρουν τα παιδιά τους σε αυτήν. Όλες οι προαναφερόμενες δραστηριότητες ταιριάζουν απόλυτα με το κυρίαρχο ατομικιστικό και καταναλωτικό πρότυπο ζωής.

Στους καιρούς της νεοφιλελεύθερης βαρβαρότητας οι εφαρμοζόμενες πολιτικές των ελίτ καταδαφίζουν κατακτήσεις και δικαιώματα, ατομικά και συλλογικά, που έχουν επιτευχθεί μέσα από αιματηρούς ταξικούς αγώνες. Συνέπεια των πολιτικών αυτών είναι η εξώθηση ολοένα και μεγαλύτερων τμημάτων της κοινωνίας στην ανεργία, στην εργασιακή επισφάλεια, στην εξασθλίωση και στην πείνα. Από παραδείγματα, οι χιλιάδες αυτόχειρες, οι άνθρωποι χωρίς περιθαλψη, οι άστεγοι, τα εκατομμύρια άνεργοι, η ραγδαία αύξηση των τοξικοεξαρτημένων. Σε αυτό το περιβάλλον παρακμής, φόβου και πλήρους απουσίας προοπτικής, μέρος των καταπιεσμένων εκτρέφεται σε πράξεις κοινωνικού κανιβαλισμού και συμπεριφορές ρατσιστικές και μισαλλόδοξες. Παράλληλα αναπτύσσονται ποικιλώνυμες μαφίες και φασιστικές-νεοναζιστικές συμμορίες που εκμεταλλεύονται τις ανάγκες και την ανασφάλεια της κοινωνίας.

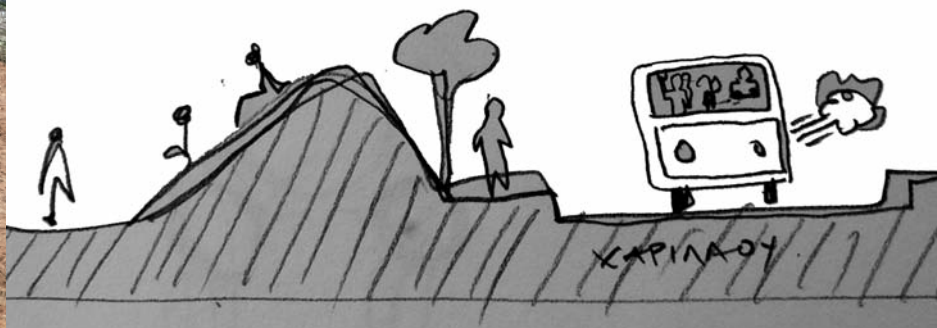
occupied space, or by excluding other groups of people (the elderly, children etc.) from using the space at the same time. For example, smoking joints or consuming alcohol in the playground discourages parents to bring their children there. All the aforementioned activities perfectly suit the dominant individualistic and consumer-minded model of living.

At a time of neo-conservative barbarity, policies implemented by the elite tear down hard-won rights and conquests, both individual and collective, which were achieved through hard-fought class struggles. As a consequence of these policies, ever-greater segments of society are being pushed into unemployment, insecure employment, penury and hunger. There are many tangible examples: thousands of suicides; people without access to medical care; the homeless; millions of unemployed; a rapid increase of those addicted to drugs. In such an environment of decline, fear and complete lack of any prospects, a segment of the oppressed deviates into acts of social cannibalism as well as racist and intolerant behaviour. In parallel there are various mafia-type groups and fascist/neo-Nazi gangs, which take advantage of society's needs and insecurities.

In the face of such a dismal present, the opposing power which rises is a radical movement with liberating practices of disobedience, including harsh strikes, refusal to pay taxes and self-organised structures. The self-managed park with its open assembly is an organic part of this movement. As such we defend it, shaping it into an open social space, where

Photo: Aikaterini Niki Clinou - Chiaralambes Louzidis

Απέναντι σε αυτό το ζοφερό παρόν αναδύεται ως αντίπαλο δέος ένα ριζοσπαστικό κίνημα με χειραφετητικές πρακτικές ανυπακοής, όπως άγριες απεργίες, άρνηση πληρωμής των φόρων, συγκρούσεις στο δρόμο, καταλήψεις, λαϊκές συνελεύσεις και αυτοργανωμένες δομές. Οργανικό κομμάτι αυτού του κινήματος είναι και το αυτοδιαχειριζόμενο πάρκο με την ανοιχτή συνέλευσή του. Ως τέτοιο το υπερασπιζόμαστε, διαμορφώνοντάς το ως έναν ανοιχτό κοινωνικό χώρο όπου συνυπάρχουν ντόπιοι/-ες και μετανάστες/-ριες, ηλικιωμένοι/-ες και παιδιά, γείτονες/-ισσες, νέοι και νέες. Ως έναν τόπο όπου σπάμε την κυριαρχία του τιμέντου, εισάγουμε τη βλάστηση μέσα στην πόλη, εμπλουτίζουμε τη βιοποικιλότητα της περιοχής και διαμορφώνουμε την αρχιτεκτονική του. Ταυτόχρονα δημιουργούμε ένα πεδίο πολιτικών και κοινωνικών διεργασιών.

Για να συνδιαμορφώσουμε λοιπόν το παρόν και το μέλλον του πάρκου, σας καλούμε σε συμμετοχή στην ανοιχτή συνέλευση, στις εργασίες διαμόρφωσης και καθαριότητας, στην καλλιέργεια της αλληλεγγύης, του συλλογικού πνεύματος και του αλληλοσεβασμού.

locals and immigrants, the elderly and children, neighbourhood men and women, young boys and girls can co-exist, as a place where we have broken the overwhelming dominance of concrete, where we are introducing plants in the city, where we enrich the biodiversity of the area and shape its architecture. We are also simultaneously creating a field of political and social procedures.

In order to shape the present and future of the park together, we invite you to participate in our open assembly, in the work to configure the park and keep it clean, in cultivating solidarity, a collective spirit and mutual respect.

Περί πάρκου

Πού βρίσκομαι;

Στην καρδιά των Εξαρχείων, στο οικοδομικό τετράγωνο μεταξύ των οδών Χαριλάου Τρικούπη, Ναυαρίνου, Ζωοδόχου Πηγής και Διδότου.

Τι είναι αυτό;

Ένα ελεύθερο αυτοδιαχειριζόμενο πάρκο.

Πώς λέγεται;

Συνήθως αναφέρεται ως πάρκο Ναυαρίνου ή πάρκο Ζωοδόχου Πηγής ή αυτοδιαχειριζόμενο πάρκο Ναυαρίνου και Ζ. Πηγής ή παρκινγκ-πάρκο, ενώ οι φίλοι του το λένε, απλά, πάρκο.

Τι ήταν εδώ παλιότερα;

Στο οικοπέδο αυτό ήταν χτισμένη από το 1907 μια διάσημη στην εποχή της κλινική, το «Γερουλαίνειο Ίδρυμα», η μετέπειτα «Κλινική Σπαρούνη» που το 1972 έπαψε να λειτουργεί και αγοράστηκε από το Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδας. Στη δεκαετία του '80 το τετράωρο κτίριο γκεμίστηκε με σκοπό να χτιστεί στη θέση του μέγαρο που θα στεγάζε τα γραφεία του ΤΕΕ, σχέδιο που δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ. Το 1990 το ΤΕΕ προσφέρει το οικοπέδο στο Δήμο Αθηναίων για να γίνει πλατεία, ζητώντας να αποζημιωθεί με τίτλο μεταφοράς συντελεστή δόμησης σε ιδιοκτησία του στο Μαρούσι. Λόγω καθυστερήσεων και αλλαγής του πολεοδομικού κώδικα η ανταλλαγή δεν υλοποιείται και έτσι το οικοπέδο παραμένει για χρόνια νοίκιασμένο σαν παρκινγκ.

Πώς και πότε φτιάχτηκε το πάρκο;

Με τη λήξη της μίσθωσης του παρκινγκ στο τέλος του 2008 το ΤΕΕ επαναφέρει το θέμα οικοδόμησης του οικοπέδου και οδηγεί τους Εξαρχείους στο προσκήνιο. Η Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων, που για 1,5 χρόνο ασχολιόταν ήδη με τον συγκεκριμένο χώρο, ενημερώνει τη γειτονιά, κινητοποιείται και ζητεί άμεσα τη μετατροπή του οικοπέδου σε χώρο υψηλού πρασίνου. Στις 7 Μαρτίου 2009 μαζί με τη συλλογικότητα «Εμείς, Εδώ και Τώρα και για Όλους Εμάς» οργανώνει εκδήλωση, όπου ενθουσιώδεις κάτοικοι και δυναμικοί υποστηρικτές ενωμένοι καταλαμβάνουν το χώρο και απαιτούν το αυτονόμο, το παρκινγκ να γίνει πάρκο!

Σπάνε την ασφάλτο με κομπρεσέρ και κόφτες, φέρνουν φορτηγά με χώμα, φυτεύουν δέντρα και λουλούδια και το γιορτάζουν. Η ανταπόκριση και η δυναμική του κόσμου ξεπερνάει κάθε προσδοκία και το πάρκο γεννιέται.

Πώς οργανώθηκε αρχικά;

Από τη δεύτερη κιόλας μέρα, άρχισαν οι ανοιχτές συνελεύσεις του κατεληγμένου πάρκου, που με πολλή συζήτηση, πολλές αντιφάσεις και πολύ καλή θέληση όρισαν τον χαρακτήρα του: αυτο-οργανωμένο, αντι-ιεραρχικό, αντι-εμπορευματικό. Η λειτουργία της ανοιχτής συνέλευσης, που η συχνότητά της μέσα στο χρόνο διαφοροποιείται απ' τις ανάγκες και τις διαθέσιμότητες, είναι καθοριστική για την πορεία της κατάληψης. Κάθε πρόταση για τη χρήση ή τη διαμόρφωση του χώρου, για εκδήλωση, για ανταπόκριση σε κάλεσμα κ.λπ. αλλά και κάθε πρόβλημα που προκύπτει συζητιούνται στη συνέλευση. Παράλληλα δημιουργούνται επιμέρους ομάδες για το σχεδιασμό, τη φύτευση, την παιδική χαρά, το κίосκι, τα ψηφιδωτά και αρχίζει να κυκλοφορεί κουτί οικονομικής ενίσχυσης.

Τι γίνεται εδώ;

Το πάρκο είναι τόπος δημιουργίας, χειραφέτησης και αντίστασης, ανοιχτός σε δράσεις πολιτικές, πολιτιστικές, αντι-καταναλωτικές κ.λπ. Φιλοδοξεί να είναι ακόμα ένας κήπος της γειτονιάς που, φιλοξενώντας μέρος της κοινωνικής ζωής των κατοίκων της πέρα από λογικές κέρδους και ιδιοκτησίας, λειτουργεί ως τόπος παιχνιδιού και περιπάτου, συνύψωσης και επικοινωνίας, άθλησης, δημιουργίας και προβληματισμού, καταργώντας τα στεγανά διαφορετικής ηλικίας, καταγωγής, μορφωτικού επιπέδου, κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης.

Μπορώ να αλλάξω κάτι εδώ μέσα;

Το πάρκο συνδιαμορφώνεται από μια ανοιχτή συλλογικότητα κι αλλάζει μέρα με τη μέρα. Κάθε ιδέα μπορεί να εκφραστεί και τίποτε δεν απορρίπτεται χωρίς διάλογο κι επιχειρήματα. Όμως οι συναινετικές αποφάσεις της συνέλευσης είναι δεσμευτικές για όλους.

Τι μπορώ εγώ να κάνω για το πάρκο;

Η φυσική σου παρουσία εδώ μέσα είναι ήδη σημαντική. Η συμμετοχή σου στην ανοιχτή συνέλευση για τη συνδιαμόρφωση του εγχειρήματος ακόμα σημαντικότερη και βέβαια κάθε είδους προσφορά σε εργασία (καθάρισμα, πότισμα, χτισίματα, κατασκευές, οργανωτική δουλειά κ.λπ.), τεχνονγνωσία ή χρήματα, είναι πολύτιμη. Η εβδομαδιαίο πρόγραμμα για τον καθαρισμό και το πότισμα βγαίνει στη συνέλευση κάθε Τετάρτη στις 19.00.

Τι άλλο να προσέξω;

Η καθαριότητα του χώρου κι ο σεβασμός της ησυχίας των γειτόνων είναι δύο θέματα που απασχόλησαν τη συνέλευση συχνά και παραμένον ζητούμενα.

Από πού μπορώ να μαθαίνω τα νέα του πάρκου;

Από τον πίνακα ανακοινώσεων μέσα στο πάρκο και από το blog <http://parkingparko.blogspot.com>

ΑΝΟΙΧΤΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ

ΑΥΤΟΔΙΑΧΕΙΡΙΖΟΜΕΝΟ ΠΑΡΚΟΥ ΝΑΥΑΡΙΝΟΥ ΚΑΙ ΖΩΟΔΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ

About the park

Location?

In the heart of the Exarcheia district, on the city block that lies between Harilaou Trikoupi Street, Navarinou, Zoodochou Pigis and Didotou.

What is it?

A free self-managed park.

What's it called?

It's usually referred to as the Navarinou Park or the Zoodochou Pigis Park or the self-managed park on Navarinou and Zoodochou Pigis, or the parking lot park; its friends just call it the park.

What used to be here?

This plot was the site of the Geroulaneion Foundation, a renowned clinic of its day, built in 1907, which later became the Sparouli Clinic. This closed up shop in 1972 and was bought by the Technical Chamber of Greece. During the nineteen eighties, this four-storey building was torn down, with the intention of using the site for the new headquarters of the TCG, a plan that never came to fruition. In 1990 the TCG offered the plot to the Municipality of Athens in order to create a square, requesting that payment take the form of a title allowing it to transfer its building coefficient to a property the TCG owned in Maroussi. Due to delays and changes in town planning regulations, this exchange never took place and the plot was rented out as a parking lot for many years.

When and how was the park created?

Once the lease on the parking lot was up at the end of 2008, the TCG once more brought up the issue of building on the plot, leading the people of Exarcheia centre stage. The Exarcheia Residents' Initiative Committee, which had been concerned about this particular space for a year-and-a-half, informed the committee, got involved and requested directly that the plot be turned into a green-intensive area. On March 7, 2009, along with the collective "We, here and now, and for us all" organized an event, where enthusiastic residents and dynamic supporters, unify and occupy the space and demand what is self-evident: that the parking lot should become a park!

They used jackhammers and cutting implements to break up the asphalt, brought in truck-loads of topsoil, planted trees and flowers and celebrated their achievements. The response and the dynamism of these people exceeded all expectations and the park was created.

How was this originally organised?

Starting from the very second day, open assemblies were organised at the occupied park, which, through a lot of debates, many contradictions and much good will, defined the attributes of the park: self-organised, anti-hierarchical and anti-commercial. The function of the open assemblies, whose frequency throughout the year changes, depending on need and availability, was decisive on carving out the course of the occupation.

Every proposal put forth concerning the use of the space or its configuration, about events, response to invitations etc., as well as every issue that arises, is discussed at assemblies. At the same time, discrete groups are created for design, planting, the children's playground, the kiosk, the mosaics, and a collection box has also started to go around.

What goes on?

The park is a place of creativity, emancipation and resistance; open to political, cultural, anti-consumer and related actions. It seeks to become a community garden, which hosts part of the residents' social lives, beyond any rationale of profit and property; to function as a place for play and walks, encounters and communication, sport, creativity and enquiry, setting aside the impermeable barriers of age, origin, level of education, social and financial status.

Can I change something here?

The park is jointly configured by an open collective and changes from day to day. Any idea can be expressed and none are rejected out of hand, without debate and arguments. However, consensual decisions reached by the assembly are binding for all.

What can I do for the park?

Your physical presence here is already significant. Your participation in an open assembly to jointly configure this enterprise is even more important, as is any offer of work (clean-up, watering, building, construction, organisation etc.), know-how or money. A weekly schedule for clean-up and watering is issued every Wednesday at 19:00 by the assembly.

Anything else should I note?

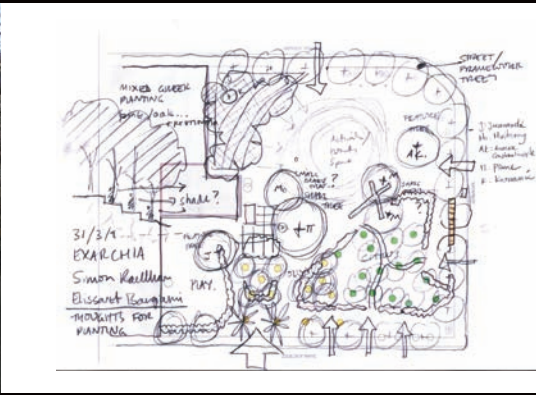
Keeping the space clean and respecting the neighbours' right to quiet are two issues, which have occupied the assembly frequently and which are still sought.

Where can I keep up with news of the park?

From the notice board inside the park as well as the park blog <http://parkingparko.blogspot.com>

OPEN ASSEMBLY

OF THE SELF-MANAGED PARK AT NAVARINOU STREET AND ZODOCHOU PIGIS STREET

λόκαλ/athens
local/athens

**DESTROY
YOUR CAR
LIBERATE
ATHENS**

λόκαλ

Η ομάδα local/Athens (reclaim public space) ξεκίνησε το 2006 συνδυάζοντας οικολογία, street culture, τέχνη δρόμου, αμεσοδημοκρατία, ελευθεριακές ιδέες και ποδηλασία, ενώ αντλεί έμπνευση από την παραδοσιακή πολυενομή/αρχιτεκτονική και τρόπο ζωής, τοποθετώντας στο επίκεντρο της δράσης της την επανοικειοποίηση του δημόσιου χώρου. Η επιλογή του ποδηλάτου ως μέσου είχε τόσο πρακτικό όσο και συμβολικό χαρακτήρα: ο δρόμος είναι ο κατεξοχήν δημόσιος χώρος. Στην περίπτωση των αθηναϊκών δρόμων όμως το «δημόσιος» ταυτίζεται με το «αυτοκινητικός». Εάν ο δρόμος λοιπόν συμβολίζει τον δημόσιο χώρο, το αυτοκίνητο (η «χρυσή φυλακή»), λόγω της αλόγιστης, αυτάρκειας και επιθετικής χρήσης του, συμβολίζει την καταπάτησή του.

Για την ομάδα local/Athens το ποδήλατο δεν είναι μόνο ένας γρήγορος, οικονομικός και ήπιος τρόπος μετακίνησης. Είναι μια δήλωση κι εφαρμογή στην πράξη της απαίτησης για επανάκτηση και επανοικειοποίηση του δημόσιου χώρου. Στο πλαίσιο αυτό ανά τακτά διαστήματα η ομάδα απευθύνει ανοιχτά καλέσματα σε συλλογικές δράσεις, ποδηλατικές ή μη. Ανάμεσά τους τα άτυπα αστικά σιρκουί, που ονομάζει “Athens Alleycat Races”, ποδηλατικοί αγώνες των οποίων οι νικητές δεν αναδεικνύονται ο γρηγορότερος αλλά ο εξυπνότερος αστικός αναβάτης. Τα alleycats δεν απευθύνονται σε ποδηλάτες του Σαββατοκύριακου αλλά σ’ ανθρώπους που ζουν, κινούνται κι αναπνέουν στην πόλη τους αλλιώς, επαναχαραγραφώντας την στην πράξη, την ιδέα και την ουσία της.

Στην ίδια λογική η δράση “Emergency Exit Athens” προσκαλεί τους κατοίκους της πόλης σε επισκέψεις, κάποιες μετά μουσικής, άλλες πεζοπορικές, στα εναπομείναντα φυσικά τοπία της Αθήνας (Δάσος Συγγρού, Ακαδημία Πλάτωνος, Πεντέλη, Ποικίλο Όρος είναι κάποια από αυτά). Εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι αφετηρία τέτοιων δράσεων είναι η οικολογία. Πέρα από αυτήν όμως, τέτοιου είδους «εξορμήσεις» αφορούν τόσο την ιστορία όσο και τη σημερινή εμπειρία της πόλης. Η ανάδειξη της τελευταίας, της βιωματικής επανεξέτασης του πολεοδομικού ιστού με άλλα λόγια, αποτελεί αυτοσκοπό της ομάδας.

Οι προσπάθειες της ομάδας τον τελευταίο καιρό εστιάζονται σε δύο άξονες. Ο πρώτος αφορά τη δημιουργία μιας κοινότητας η οποία θα καθρεφτίζει τις ιδέες της ομάδας και ο δεύτερος την ενίσχυση του φανταστικού αυτής της πόλης με τη δημιουργία conceptual δράσεων. Η πρώτη κατεύθυνση είναι αμιγώς συμμετοχική, ενώ η δεύτερη έμμεση.

Reclaim public space

Η πολιτική στάση της ομάδας χαρακτηρίζεται ελευθεριακή χωρίς επαναστατικό περιτύλιγμα. Χωρίς να αρνούμαστε το δυναμικό της συγκρουσιακής προσέγγισης, επιλέγουμε ως τρόπο δράσης τον «ερεθισμό του φανταστικού». Με τον τρόπο που δρούμε και κινούμαστε θέλουμε να κάνουμε προφανές ότι ένας άλλος τρόπος ζωής είναι δυνατός.

«Φαντάσου μια πόλη και βγες έξω και φτιάξ’ τη!»

Η θεωρητική στάση της ομάδας είναι ένα κράμα που προέρχεται από την ώσμωση ιδεών μεταξύ των συμμετεχόντων. Χωρίς στεγανά, εξετάζουμε κάθε θέμα ξεχωριστά και χωρίς αγκυλώσεις...

Το φυσικό τοπίο της Αθήνας και εν γένει της Αττικής βρίσκεται σε μια κρίσιμη καμπή. Τα τελευταία χρόνια αρχίζει να γίνεται ολοένα και δυσκολότερος ο διαχωρισμός του φυσικού με το τεχνητό. Για παράδειγμα η περιοχή των Μεσογείων, η

The group local/Athens (reclaim public space) started out in 2006, combining ecology, street culture, street art, direct democracy, liberal ideas and bicycling, while gaining inspiration from traditional town planning / architecture and ways of life, focusing our actions on re-familiarising people with public space. Choosing the bicycle, as a medium, was both practical and symbolic in nature: the road is a quintessentially public space. Where Athenian roads are concerned, however, “public” means “automotive”. Therefore, if the road symbolises public space, the car (a “golden prison”), due to its ill-considered, vain and aggressive use, symbolises how public space is trampled-upon and taken over.

For local/Athens, the bicycle isn't just a speedy, economical and low-environmental-impact means of transport: It is a statement and an implementation of our demand to regain and refamiliarise ourselves with public space. To this end, the group holds regular calls for collective action, whether bicycle-involved or not. These include informal urban circuits, which the group calls Athens Alleycat Races, bike rides whose winner isn't the fastest, but the savviest urban rider. Alleycats aren't intended for weekend bike riders, but for those who live, move and breathe their city in a different way, re-mapping it in action, concept and essence.

Using the same rationale, Emergency Exit Athens is an action that invites city residents to excursions: at times with music; at other times for hikes, to the remaining natural landscapes of Athens (which include the Syngrou Woods, the Akadimia Platonos, Penteli, Poikilo Mountain). It is easy to perceive that the starting point for all these actions is environmental awareness. Beyond this, however, such excursions concern both the history and the experience of the city

οποία από την αρχαιότητα λειτουργούσε ως αγροτικός τόπος με τα αμπέλια, την παραγωγή κρασιού και την ανάλογη σύγχρονη ιστορία, αλλάζει με την ύπαρξη της Αττικής οδού και της κατασκευής καινούργιων προαστίων σε μια πόλη που φωνάζει για αποκέντρωση. Η ομάδα δεν εστιάζει τόσο πολύ στην προστασία ή διάσωση – με ακτιβιστικές προσπάθειες – απειλούμενων φυσικών περιοχών. Προσπαθεί να ενισχύσει την ιδέα του φυσικού τόπου στο μυαλό των κατοίκων της πόλης, στη χαρτογραφία των φυσικών περιοχών και στη βιωματική επανοικειοποίησή τους μέσω της χρήσης τους.

Η χρήση του ποδηλάτου και περισσότερο η κουλτούρα η οποία έρχεται μαζί του είναι σίγουρα μια απάντηση στην κρίση. Και αυτή είναι η αποστροφή από την κατανάλωση πετρελαίου, αποχή από τα αυτοκίνητα, DIY δημιουργία, ανεξάρτητη επιχειρηματικότητα, τοπικά παραγόμενο φρέσκο φαγητό, χαρούμενοι άνθρωποι, πολιτισμός. Είναι πολιτική στάση ακόμα κι αν δεν την ορίζεις ως τέτοια.

Athens is a playground

Τα γεγονότα του Δεκεμβρίου 2008 ήρθαν σε μια φάση που ο κόσμος είχε αρχίσει ήδη να ψάχνει διαφορετικές διεξόδους και λύσεις. Ομάδες ανθρώπων που πιο δραστικά από άλλες «συλλογικότητες» διεκδικούν την ισονομία, το «δίκαιο» και το πιο υγιές (σύμφωνα με τα αισθητικά τους κριτήρια) υπήρχαν και πριν από το Δεκέμβριο. Απλά οι διαδηλώσεις έφεραν μια καινούργια ευαισθησία για οτιδήποτε αφορά τον πολίτη και τη διάσταση της κοινωνικής συνύπαρξης – με μερικές υπερβολές βέβαια και άλλα ακόμη άλυτα ερωτήματα!

Την περίοδο μετά το Δεκέμβριο έχουν γίνει πολλά, αλλά δεν είναι εύκολο να πει κάποιος κατά πόσο έχει πραγματικά μεταβληθεί η στάση του μεγάλου μέρους του κόσμου: αν λάβει κανείς υπ' όψιν και την πραγματικότητα της «κρίσης» είναι δύσκολο να κρίνουμε τι έχει αλλάξει και αν ο αυξημένος αριθμός ομάδων που αυτο-οργανώνονται οφείλονται στο Δεκέμβριο ή στην κρίση.

Το σίγουρο είναι ότι το Δεκέμβριο του 2008 η πολιτική μπήκε στο στόμα όλων. Ακόμα και των μαθητών οι οποίοι παραδέχτηκαν ότι δεν είχαν ξανασχοληθεί με την πολιτική στο παρελθόν. Η πόλη εκείνες τις μέρες έσφυζε από ζωή και τέχνη στους δρόμους: συμβολικές, φαντασιακές δράσεις ξεχύθηκαν από παντού και οι άνθρωποι φαίνονταν ότι ζούσαν (as αναφέρουμε την κατάληψη του προγράμματος της ΕΡΤ, τα σκουπίδια στο χριστουγεννιάτικο δέντρο, την κατάληψη της Λυρικής).

Συνεχίζουμε αυτό που νομίζουμε σωστό. Ως ενεργά άτομα μιας κοινωνίας προσπαθούμε να ζούμε όπως θα θέλαμε να ζούμε, να βλέπουμε το όμορφο στο διαφορετικό και να κι-

today. Highlighting the latter, experientially revising the town plan web, is the purpose of the group.

Recently the group's efforts have focused along two lines: The first concerns creating a community that will reflect the group's ideas; and the second concerns reinforcing this city's imagination and creating conceptual actions. The first direction is based purely on participation, while the other is more indirect.

Reclaim public space

The political stance of the group is considered to be libertarian, without any reactionary wrapping. Without gainsaying the dynamic of the conflict approach, we choose as our modus operandi the "stimulation of the imagination". In the manner in which we act and move, we want to make it obvious that another way of life is possible.

"Imagine a city and go out and make it happen"

The group's theoretical position is an amalgam, derived from the osmotic flow of ideas between participants: Nothing is incontrovertible: we examine each issue separately and without preconceptions...

The natural landscape of Athens and of Attica in general is at a crucial crossroads. Over the past few years, it has become increasingly harder to distinguish what is natural and what is artificial. For example, the region of Mesogeia, which from deepest antiquity was used as agricultural land, with its vineyards and wine production, that continued into modern times, has changed with the coming of the Attiki Odos ring road and the construction of new suburbs into a city in need of decentralization. The group doesn't focus as much on preservation or on activist attempts to protect natural regions that are under threat. What it does attempt is to reinforce the idea of the natural landscape in the minds of the inhabitants of the city, mapping natural areas and in experientially re-familiarising us with them, through using them.

The use of a bicycle and, even more so, the culture which accompanies this, is certainly a response to the crisis. It too is a resolution to stop petrol consumption, to abstain from using cars, in favour of DIY creativity, independent entrepreneurship, locally produced fresh food, happy people, culture. It is a political stance, even when you don't define it as such.

Athens is a playground

The events of December 2008 came at a phase, when people had already started to seek different escape routes and solutions. Teams of people, who demanded parity under the

νούμαστε αρμονικά με το περιβάλλον μας - την πόλη. Ελπίζουμε πως η στάση αυτή ίσως εμπνεύσει και άλλους ανθρώπους να διεκδικήσουν ένα καλύτερο αύριο μακριά από το σαθρό μοντέλο της κοντόφθαλμης υλιστικής ευδαιμονίας.

Δράση ή σκιάση

Η αίσθηση της ταχύτητας ποδηλατώντας μέσα στην πόλη είναι μια απόλαυση. Ο γρήγορος ρυθμός και οι ελιγμοί ανάμεσα στα αυτοκίνητα ίσως φαίνονται επικίνδυνοι, αλλά είναι στην πραγματικότητα ο ορισμός του ποδηλάτου ως ανεξάρτητου και ακραία απολαυστικού ελεύθερου μέσου.

Αυτή η προσπάθεια και η κούραση είναι που δείχνει τη θέληση αυτού που ποδηλατεί στην αυτοκινητική Αθήνα για αλλαγή νοσηρότητας, για αλλαγή πολιτικής, για δράση μέσα από τις επιλογές του.

Αρχιτεκτονική Αφαίρεση

Όσον αφορά την αρχιτεκτονική, ένα από τα στοιχεία που δεν έχει ποτέ εξεταστεί η δυναμική του και ενδιαφέρει την ομάδα είναι η έννοια της αφαίρεσης. Χωρίς να χαρακτηρίζεται «εργαλείο» επακριβώς, η αφαίρεση σε οικοδομικό όγκο (κτίρια) ή θόρυβο (πινακίδες, κολόνες) και κατ' επέκταση μια πιο θεωρητική έννοια της αφαίρεσης συμπίπτει με την ανάγκη της κοινωνίας για περισσότερους ελεύθερους χώρους, περισσότερους φυσικούς χώρους, πλατείες, πάρκα και χώρους συνύφεσης των ανθρώπων. Σε αντίθεση με άλλες «συλλογικότητες», όπως οι Atenistas, η αναφορά γίνεται όχι απλά ως μια καλλωπιστική ανάγκη, αλλά ως μια υποδομή για την αυτοργάνωση των ανθρώπων προς μια κοινή πορεία, την κοινή ζωή τους μέσα στην πόλη.

Από την αυτοδιαχείριση της ενέργειας στην καλλιέργεια σε αστικούς αγρούς, την ποδηλασία σε ελεύθερους από αυτοκινητική βία δρόμους, την ελευθερία της σκέψης και την αυτοάμυνα ενάντια στο φασισμό που υποβόσκει σήμερα, η παραδοσιακή αρχιτεκτονική βασίζεται σε έναν τρόπο ζωής που δεν προσθέτει κερδοσκοπικά, αντιθέτως εξισορροπεί το τεχνικό με το φυσικό δημιουργώντας χώρο για τη συνύφεση των ανθρώπων με μοναδικό σκοπό τη δημιουργία.

law, all that is "just" and healthier (according to their own aesthetic criteria), more drastically than other commonalities, existed before that December. The protests did, however, bring out a fresh sensitivity about everything that concerns the citizen and the dimensions of social cohabitation – with a certain amount of hyperbole, but with even more unanswered questions!

In the period that followed December 2008 much has taken place, but it is difficult for anyone to say to what extent the position of the greater part of the world has truly changed – particularly if one takes into consideration the reality of the “crisis” – it is hard to judge what has changed and whether the increased numbers of self-organised groups are due to that December or the crisis.

What is certain, is that in December 2008, politics were on everyone’s mind. Even that of school children, who admitted that they had never been involved in politics before. At that point in time the city was overrun with life and art on the streets: symbolic, imagination-driven actions flooded in from everywhere, and people appeared to be living (we should mention how the Hellenic National Radiotelevision programme was taken over, the rubbish on the Christmas tree, the occupation of the Greek National Opera.

We continue doing what we think is right. As active individuals in a society, we attempt to live as we would like to live; to see beauty in all that is different and to move in harmony with our environment, which happens to be the city. We hope that this stance may also inspire others to demand a better tomorrow, away from the rotting model of short-sighted, materialistic happiness.

Act up or shut up

The sense of speed you get riding a bike in the city is pure enjoyment. The speed and the manoeuvres in between cars may appear dangerous, but they are, in fact, the definition of the bicycle as an independent, headily enjoyable free means of transport.

This effort and exhaustion are what display the will of those who bicycle in a car-driven Athens, in order to change mindsets, to change policies, to act out their choices.

Architectural Abstraction

As far as architecture is concerned, one of the elements, whose dynamics have never been examined, and which interests the group is the concept of abstraction. While abstraction cannot exactly be termed a “tool”, abstraction in building volume (buildings) or noise (notices, columns) and, by extension, a more theoretical concept of abstraction, coincides with society’s need for more free space, more natural space, squares, parks and places where people can meet. In contrast to other commonalities, such as Atenistas, the reference isn’t simply carried out as a need to beautify, but as an infrastructure to self-organise people towards a new common course, a joint life in the city.

From action self-management, to cultivating urban farms, bicycling on roads free from automotive violence, the freedom of thought and self-defence against fascism that lurks everywhere today, traditional architecture is based on a way of life, which does not add profit-making, in contrast, it balances the artificial with the natural, creating space for meeting people, for the sole purpose of creation.

Προσωρινό πάρκο Δημοσίου Σήματος Demosio Sema temporary park

Θωμάς Δοξιάδης | Thomas Doxiadis

Ο χώρος και η πολεοδομική του διάταξη

Το Δημόσιο Σήμα αποτελεί μέρος του περιπάτου που συνδέει τρεις αρχαιολογικούς χώρους της Κλασικής Αθήνας: την Ακρόπολη, το Νεκροταφείο του Κεραμεικού και την Ακαδημία Πλάτωνος. Είναι το ίδιο μία από τις πιο σημαντικές αρχαιολογικές τοποθεσίες της Αθήνας, καθώς κατά μήκος του δρόμου τοποθετούνταν τα μνημεία των επιφανέστερων Αθηναίων. Αναμένοντας την ημέρα που θα ξεκινήσουν οι ανασκαφές ο χώρος ήταν για πολύ καιρό γεμάτος από ετοιμόρροπα κτίρια και απορρίμματα, πληγώνοντας μια ήδη υποβαθμισμένη γειτονιά.

Κάτοικοι της περιοχής και εθελοντές ένωσαν τις δυνάμεις τους να μετατρέψουν το χώρο σε προσωρινό πάρκο. Κατάφεραν να διασφαλίσουν τη συνεργασία του Υπουργείου Πολιτισμού (ιδιοκτήτη του χώρου) και του Δήμου Αθηναίων. Η μεγαλύτερη πρόκληση ήταν η ανάγκη να εκτελεστεί σε ελάχιστο χρόνο με περιορισμένα μέσα και να δώσει ζωή σε ένα αστικό περιβάλλον που έχει αρχαιολογικές αναφορές.

Ο σχεδιασμός, οι μορφές, τα υλικά

Ο σχεδιασμός μειώνει, επαναχρησιμοποιεί και ανακυκλώνει. Τα υλικά της καταδάφισης χρησιμοποιούνται στη δημιουργία του νέου πάρκου διατηρώντας στοιχεία από τα προϋπάρχοντα κτίσματα.

Το πάρκο σχεδιάστηκε για να μοιάζει με αρχαιολογικό χώρο που είναι έτοιμος να ανασκαφεί. Τα ίχνη ερειπίων, το κόκκινο χρώμα των λόφων, το ασβεστολιθικό υλικό του χαλικιού και η μεσογειακή βλάστηση αποτελούν συμβολική απόσταση του αττικού τοπίου.

Object and Urbanism

Demosio Sema forms part of the walk that connects three main archeological sites of Classical Athens: the Acropolis, the Kerameikos Cemetery, and Plato's Academy. It is itself one of Athens's most important archeological sites, as this was the road on which the great men of ancient Athens were buried. Awaiting the day when excavations will start, the site had for a long time been a junkspace full of decrepit buildings and garbage, wounding an already degraded neighborhood.

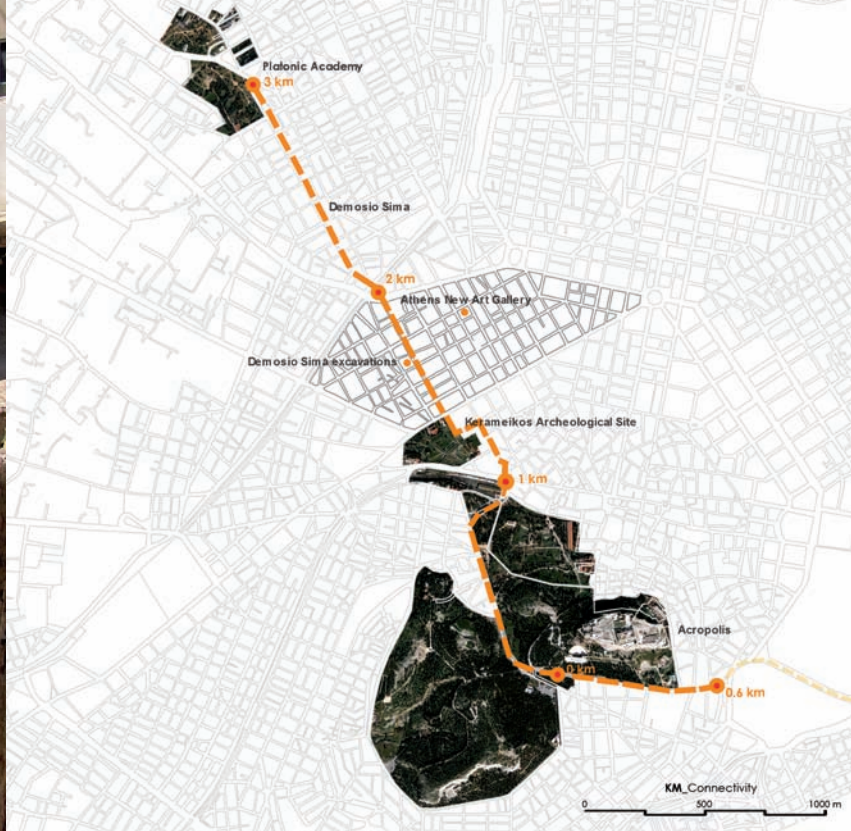
Local inhabitants and volunteers joined forces to change this space into a temporary park. They managed to bring the Ministry of Tourism –the site's owner– as well as Athens municipality on board. The biggest challenge was the need to create, very quickly and with limited means, a revitalized urban space that has archaeological connotations.

The design, the forms, the materials

The design reduces, reuses and recycles. The demolition materials are used to create the new park, in a design that maintains elements from the pre-existing buildings.

The space is designed to look like an archaeological site about to be excavated. The traces of ruins, the red earth of the hills, the lime materiality of the gravel and the Mediterranean vegetation make this is a symbolic distillation of the Attic landscape.

As no excavation and planting may take place over the ancient ruins, a podium was formed creating a new ground at 70cm above the road level. The exterior walls of the de-

Καθώς δεν επιτράπηκαν εκσκαφές και φυτεύσεις πάνω από τα αρχαία, οι εξωτερικοί τοίχοι των κατεδαφισμένων κτιρίων χρησιμοποιήθηκαν ως τοίχοι αντιστήριξης στην περίμετρο του χώρου, δημιουργώντας ένα ενιαίο βάθος ύψους 70εκ. Οι εσωτερικοί τοίχοι των κτιρίων χρησιμοποιήθηκαν για να δημιουργήσουν πάγκους.

Οι φυτεμένοι λόφοι προσδίδουν εικόνα χώρου ανασκαφών, ενώ συγχρόνως απομακρύνουν τις ρίζες των δέντρων από τα αρχαία που πιθανόν υπάρχουν στο έδαφος και διευκολύνουν τη μελλοντική απομάκρυνση των δέντρων, όταν ξεκινήσουν οι ανασκαφές.

Η υλοποίηση

Το έργο ηγήθηκε η ΜΚΟ ΚΜ Πρότυπη Γειτονιά και το μελέτησε η ομάδα doxiadis+. Υλοποιήθηκε με τη συμμετοχή οκτώ ΜΚΟ, οκτώ δωρητών και πολλών εθελοντών. Με τον εθελοντισμό και την ευαίσθητη στρατηγική της μελέτης το πάρκο δημιουργήθηκε σε έξι μέρες μόνο με 3.000€. Περισσότερα από τα μισά υλικά της κατεδάφισης επαναχρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή του πάρκου.

Έκτοτε ο χώρος έχει υιοθετηθεί από τη γειτονιά. Γνωστό ως «το πάρκο», είναι ένα ζωντανό μέρος όπου κάθε Κυριακή η γειτονιά κάνει τις συνελεύσεις της, οι αναρχικοί κάνουν σχολικά μαθήματα για τα παιδιά και προβάλλουν ταινίες, οι ηλικιωμένοι ξεποσταίνουν, οι τσιγγάνοι κρεμούν τις μπουγάδες και η γειτονιά οργανώνει ανταλλακτήρια και δίνει φάρμακα σε αυτούς που τα χρειάζονται.

demolished buildings were used as retaining walls at the perimeter of the site, whereas the interior walls were used to create the benches.

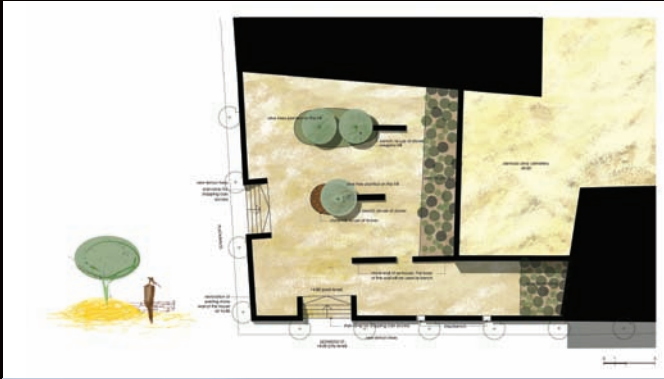
The planted hills not only make this look like a typical archaeological site, but also become a way to protect the archaeological ruins that may exist below ground from the tree roots and make them easier to remove when the archaeological excavations commence.

The realization

The project was spearheaded by KM Prototypi Geitonias (KM Model Neighborhood), designed by doxiadis+ and realized through the participation of eight NGOs, eight sponsors and many volunteers. Through volunteerism and the sensitive design strategy, the park was created in 6 days for a mere €3000. More than half of the demolished material was reused to construct the landscape.

Since then the space has been adopted by the neighborhood. Now known as the «park», it is a lively place where locals hold their Sunday community meetings, anarchists teach literacy to local children and show open-air movies, old people rest in the afternoon, gypsies hang their washing and the community provides support actions such as free exchanges and handing out medication.

Ο Βράχος The Rock

Αρχιτέκτονες doxiadis+
Architects doxiadis+

Το νέο Μουσείο Ακρόπολης αναγγέλλεται ως χώρος θέασης της Ακρόπολης. Αποτελεί όμως καθαυτό αξιοθέατο.

Το νέο Μουσείο Ακρόπολης παραγκωνίζει την πόλη για να αποκτήσει το χώρο του. Αποτελεί όμως μέρος της πόλης που θα το εντάξει και θα το αναδείξει.

Αντιστρέφοντας τις προβληματικές σχέσεις του Μουσείου με την πόλη προτείνουμε μια στρατηγική ένταξης. Ο Περίπατος της Διονυσίου Αρεοπαγίτου επεκτείνεται στο βόρειο τμήμα του προαυλίου του Μουσείου, καθιστώντας το Μουσείο μέρος του περιπάτου αντί ενός «ελέφαντα στο δωμάτιο». Η πλατεία-βάθρο, που δημιουργείται με αυτόν τον τρόπο, αποτελεί χώρο θέασης του δίπολου Μουσείο – αρχαίο υπόβαθρο που ανασκάπτεται εκ νέου.

Στην τυφλή όψη της Διονυσίου Αρεοπαγίτου 19 αναδηλώνεται η επιφάνεια της πλατείας. Μέσω της συνέχειας των ανάγλυφων πτυχώσεων και των υλικών συνδέεται ο Βράχος της Ακρόπολης, η μεσοτοιχία, η πλατεία-βάθρο και το σύμπλεγμα αρχαία-βράχος που αποτελεί τη βάση του Μουσείου. Το Μουσείο συνδέεται με την Ακρόπολη. Τα κτίρια παραμένουν ως

In a very controversial move, the Greek State decided to demolish historically listed buildings so as to open up the urban space in front of the New Acropolis Museum, reneging on its previous commitments. International outcry led to an international architectural competition, whose purpose was to provide a viable design for this important urban space without demolishing the buildings.

We take up the position that the buildings should not be hidden from sight, but rather that, being typical of the Athenian condition into which the new Museum is placed, buildings, museum and urban space should be integrated into a new urban unity. All these elements, as well as the antiquities at the Museum's base, and indeed the Acropolis itself have a common foundation: the Rock of Athens and the Attic landscape.

Being the formal base of the proposal, the sculptural element of the Rock is abstracted from the base of the Acropolis onto the rear façade of D. Areopagitou 19, and then folded horizontally into an urban platform and back down to the rock itself and the antiquities at the base of the museum.

θραύσμα, συνδεδεμένο του Μουσείου με την πολυσυλλεκτική πόλη.

1^ο Βραβείο διεθνούς διαγωνισμού «Δ. Αρεοπαγίτου 2008: Αντιμετώπιση των πίσω όψεων των διατηρητέων κτιρίων επί της Δ. Αρεοπαγίτου 17 και 19», 2008. Ο διαγωνισμός οργανώθηκε το 2008 από το ηλεκτρονικό αρχιτεκτονικό περιοδικό greekarchitects.gr και είχε στόχο την επίτευξη της καλύτερης δυνατής συμβίωσης του νέου Μουσείου με τα διατηρητέα κτίρια και την καλύτερη δυνατή ένταξη της επέμβασης στον περιβάλλοντα χώρο του Μουσείου. Την περίοδο εκείνη είχε αναπτυχθεί έντονος δημόσιος διάλογος σχετικά με την πιθανότητα κατεδάφισης των δύο κτιρίων.

Ομάδα μελέτης: Θωμάς Δοξιάδης, Μαρίνα Αντσακλή, Τερψιθέα Κρεμαλή, Διονυσία Λιβέρη, Αγγελική Μαθιουδάκη, Ίρα Vonderthann.

This way an urban square is formed, which becomes a viewing platform of the Museum itself. The square is connected to D. Areopagitou Street, the main archaeological walk of Athens. Rather than being an «elephant in the room», the museum is thus united with the city and made a sight on the walk, together with the rock and antiquities at its base. The buildings remain as fragments, connecting the Museum with the multivalent city.

International Competition for the design of the urban space in front of the New Acropolis Museum, 1ST Prize «D. Areopagitou 2008: reformation of the rear views of historic buildings at 17 and 19, Areopagitou Street». The competition has been organized by the electronic architectural magazine greekarchitects.gr. The main objective of the competition was to adopt a design plan that ensures the best possible of combining the New Museum with the historic buildings and configuring the Museum's surrounding area.

Design team: Thomas Doxiadis, Marina Antsaklis, Terpsithea Kremali, Dionysia Liveri, Angeliki Mathioudaki, Ira Vonderthann.

ΑΘΗΝΑ, ΚΛΙΝΟΥΣΑ ΤΗΝ ΟΡΑΣΗ, ΣΕ ΤΡΑΝΖΙΤ

ATHENA, BENDER OF VISION, IN TRANSIT

ΠΕΤΡΟΣ ΜΠΑΜΠΑΣΙΚΑΣ | PETROS BABASIKAS

1.

Η Αθήνα δεν φωτογραφίζεται. Η προσπάθεια να τραβήξει κανείς τη φωτογραφία της είναι συχνά ανούσια, άκαρπη, στελής. Η πόλη αντιστέκεται σε κάθε άμεση καταγραφή, σχεδιασμό ή αφήγησή της, όπως ακριβώς ο δημόσιος χώρος της ανθίσταται στην αλλαγή. Η αδράνεια παραμένει ο ακαταμάχητος κοινός τόπος της σύγχρονης Αθήνας. Στοιβάδες από ανεκτέλεστες μεταμορφώσεις, απόπειρες σχεδίων, μισοφτιαγμένες πλατείες, εφήμερες αρχιτεκτονικές, πρώην συγκεκριμένη τέχνη, καθημερινά τελετουργικά, περιστασιακά παιχνίδια, ανεπίσημες κατασκευές, καθαλιτό πάρκινγκ, αστικά ιζήματα, συνθήματα γραφίτι και σημειακοί λεκέδες θάβουν ο ένας τον άλλο σε ένα ασταμάτητο, δημοκρατικό μπάζωμα της λησμονιάς, όπου κανένα ίχνος δεν είναι σημαντικότερο από το άλλο, κανένα κτίριο δεν χρειάζεται να ξεχωρίσει, το συλλογικό καταπίνει το ατομικό, η σκόνη και η κόπωση αναμειγνύονται με τη ρύμη και την καθαρότητα και τα μεγάλα έργα είναι ισάξια με τις φυσικές καταστροφές. Το αθηναϊκό παλίμψηστο, από την πύ-

1.

Athens cannot be photographed. Any attempt to take its picture is insipid, flawed, or ineffective. The city resists all direct acts of recording, drawing, or narrating it, much like its public space resists transformation. The overwhelming commons of contemporary Athens is inertia. Layers of aborted metamorphoses, attempted plans, half-squares, ephemeral architecture, once-specific art, everyday rituals, casual play, informal construction, straddle parking, urban residue, slogan graffiti and spotted marks bury themselves on top one another in constant, oblivious, democratic landfill. In there, no trace is more significant than another; no building needs to stand out; the collective engulfs the individual; dust and fatigue mix with clarity and vigor; and grand projects are equal to natural disasters. The Athenian palimpsest, from brown dark basement to white antenna terrace, demands the invention of new recording apparatuses: scanners of the ground, of density, and of people.

1. Γιώργος Σεφέρης, Έξι νύκτες στην Ακρόπολη. (1998) Αθήνα: εκδόσεις Ερμής. Χένρι Μίλερ, Ο Κολοσσός του Μαρουσιού, μετ. Ιωάννα Καρατζαφέρη. (2004) Αθήνα: εκδόσεις Μεταίχιμο. Στρατής Τσίρκας, Η χαμένη Άνοιξη. (1965) Αθήνα: εκδόσεις Κέδρος. Δημήτρης Παπαϊωάννου, Μέσα. Παράσταση. (13/4-15/7/2011) Αθήνα: Θέατρο Παλλάς, Ελληνική Θεαμάτων. Το νέο Μουσείο Ακρόπολης των Μπερνάρ Τσουμί & Μιχάλη Φωτιάδη άνοιξε στην Αθήνα στις 21 Ιουνίου 2009.

2. Γιώργος Σεφέρης, Τρία κρυφά ποιήματα, Ποιήματα. (1998) Αθήνα: εκδόσεις Ίκαρος. Το έργο ανάληψης των πεζοδρομίων γύρω από την Ακρόπολη και το λόφο Φιλοπάππου του Δημήτρη Πικιώνη ολοκληρώθηκε το 1957. Η ζωγραφική της περιόδου 1954-58 του Γιάννη Τσαρούχη αναφέρθηκε σε συγκεκριμένες φιγούρες Αθηναίων. Τα σημαντικότερα έργα δημόσιας αρχιτεκτονικής του Τάκη Ζενέτου, όπως η ζυθοποιία Φιξ, το Θέατρο Λυκαβηττού, το σχολείο στον Άγιο Δημήτριο και η έρευνά του για την Ηλεκτρονική Πολεοδομία εκτελέστηκαν στις δεκαετίες '60 και '70. Κώστας Ταχτσής, Το Τρίτο Στεφάνι. (1989) Αθήνα: εκδόσεις Εξάντας. Μαργαρίτα Καραπάνου, Η Κασσάνδρα και ο λύκος. (1997) Αθήνα: εκδόσεις Καστανιώτη. Η πρόταση του Χρήστου Παπουλίου για το Εριχθόνιο Μουσείο της Ακρόπολης ολοκληρώθηκε το 1991. Εύα Στεφάνη, Αθήναι, (1995) και Ακρόπολις, (2001). Κωνσταντίνος Γιάνναρης, Από την άκρη της πόλης, (1998).

λιν υγρασία του υπογείου μέχρι τις κεραίες μιας κατάλευκης ταράτσας, αποζητά την εφεύρεση νέων μηχανισμών καταγραφής: σαρωτών του εδάφους, της πυκνότητας, και των ανθρώπων του.

Οι επιτυχείς αναπαραστάσεις της Αθήνας προϋποθέτουν την εφεύρεση τέτοιων μηχανισμών: τεχνικών αφήγησης, καλλιτεχνικών θέσεων, συστημάτων σχεδιασμού που δουλεύουν μέσα, δίπλα και πέρα από την πόλη, αντί για μετωπικά ή απέναντί της. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Σεφέρης (ως μυθιστοριογράφος), ο Μίλλερ, ο Τσίρκας, ο Παπαϊωάννου ή ο Τσουμί¹ κάνουν τον έλεγχο του θέματος τους επειδή καταπιάνονται άμεσα με την Αθήνα: ενώ ο Σεφέρης (ως ποιητής), ο Πικιώνης, ο Τσαρούχνης, ο Χατζιδάκις, ο Ζενέτος, ο Ταχτσής, η Καραπάνου, ο Παπούλιας, η Στεφανή και ο Γιάνναρης² παράγουν σημαντικά αθηναϊκά έργα με έμμεσο τρόπο, ενσωματώνοντας, σαρώνοντας, κρατώντας σε απόσταση και κατασκευάζοντας νέες καταγραφές της πόλης. Η περιγραφική μέθοδος της πρώτης ομάδας αποτυγχάνει: το ελλειπτικό, κλειστό πλάνο, ασεβές κολάζ της δεύτερης δημιουργεί προσωπικούς χώρους και κρίσιμες ιστορίες, μετουσιώνοντας την αδράνεια σε φως.

Οι θεοί της Αθήνας είναι χθόνιοι και ανάμεικτοι: ένας άνθρωπος-ερπετό και μία παρθένα-πολεμιστής. Οι αθηναϊκοί μύθοι ζουν ανάμεσα στις πέτρες, στις ευθυγραμμισίες των λόφων και, μέσα από απότομες διαθλάσεις, στη θάλασσα. Ομοίως οι σύγχρονοι χώροι των εντονότερων κοινωνικών συναλλαγών δεν είναι οι συννησιμένοι αστικοί χώροι, αλλά ημιδημόσιοι, περιθωριακοί, ακραίοι χώροι – ή η παραλία. Το παλλόμενο πλήθος στα παζάρια, τα πανηγύρια, τα σκυλάδικα, την Πνύκα ή τις παραλίες της Αττικής και των νησιών δημιουργεί τα δικά του κατάλοιπα, ετεροτοπίες και καταφύγια από και προς την πόλη. Αντίθετα με την επιμέλημένη τομή της Ρώμης, όπου η ιστορία παρουσιάζεται εύπλαστη και συνεχόμενη (και η οροφή του Πάνθεου μετουσιώνεται στον Θρόνο του Αγίου Πέτρου), η Αθήνα δουλεύει αφηρημένα και κατομικά. Το αθηναϊκό παλίμψηστο, χωρίς να είναι ούτε ανοικτό μουσείο ούτε συνεχές πεδίο διεργασιών, πα-

Successful representations of Athens necessitate the invention of such devices: narrative techniques, artistic modes, design systems that work through, inside, up close and beyond the city, rather than head on or against it. Thus, Seferis (the novelist), Miller, Tsirkas, Papaioannou or Tschumi¹ miss the point because they directly engage with Athens; whilst Seferis (the poet), Pikiionis, Tsarouchis, Hatzidakis, Zenetos, Tachtsis, Karapanou, Papoulias, Stefani or Giannaris² leave us great Athenian works through indirect focus, embedding, distancing, or scanning, ultimately creating new recordings of the city. The descriptive mode of the former group fails; the elliptic, close-frame, irreverent, collage mode of the latter creates personal spaces and critical stories, transforming inertia into light.

The old gods of Athens are subterranean, of collaged identity; a snake-man and a virgin-warrior girl. Athenian myths reside inside the rocks, on alignments of hills of various size and then, through violent refraction, into the sea. Likewise, contemporary Athenian places of intense public encounters are not standard urban spaces, but semi-public, underground, edge places, or the beach. The vibrant crowd that gathers in fleemarkets,

Γιώργος Πρίνος, Βάθρο, Αθήνα, 2004.
Yorgos Prinos, Podium, Athens, 2004.

1. George Seferis, *Six Nights on the Acropolis*, trans. Susan Matthias. (2007) Athens: Attica Editions; Henry Miller, *The Colossus of Maroussi*. (1947) San Francisco: Colt Press; Stratis Tsirkas, *Η χαμένη Ανοιξη*. (1976) Αθήνα: Κέδρος; Dimitris Papaioannou, *Mesa. Performance*. (13/4-15/7/2011) Athens: Pallas Theatre, Elliniki Theamaton; Bernard Tschumi's & Michael Fotiadis' Acropolis Museum opened in Athens on June 21, 2009.

2. George Seferis, *Three Secret Poems in Complete Poems*, trans. Edmund Keeley and Philip Sherrard. (1995) London: Anvil Press Poetry; Dimitri Pikiionis' landscaping work in pedestrian areas around the Acropolis and Filopappou hills was completed between 1954-7; Yannis Tsarouchis' paintings of the period 1954-8 focused on the everyday Athenian characters; Manos Hatzidakis, a major 20th century Greek composer; Takis Zenetos' major works of urban architecture, such as the Fix Factory, the Lycabettus Theatre, the Agios Demetrios School, as well as his *Electronic Urbanism studies* were produced in the 60s and 70s; Kostas Tachtsis, *The Third Wedding Wreath*, trans. John Chioles. (1985) Athens: Hermes; Margarita Karapanou, *Kassandra and the Wolf*, trans. N.C. Germanacos. (2009) Athens: Clockroot Books; Christos Papoulias' critical proposal for the Erichthonean Museum of the Acropolis was completed in 1991; Eva Stefani, *Athinaï*, (1995) and *Acropolis*, (2001); Constantine Yannaris, *From the Edge of the City*, (1998).

Γιώργος Πρίνος, Αθήνα 2004.
Yorgos Prinos, Athens 2004.

ραμένει εξ ορισμού δυσανάγνωστο. Τα σκόρπια «ξέφωτα» όπου βλέπει κανείς την ιστορική συνέχεια της πόλης αποτελούν εξαιρέσεις, οι οποίες επιβεβαιώνουν τους εγγενείς κανόνες της ταφής και της λήθης της. Η ιστορία της Αθήνας αναδύεται από τα ρήγματα και τις σχισμές της ανάμεσα στην εντροπία και στην καταστροφή. Τα «ξέφωτα» νοήματος θέτουν σε λειτουργία σειρές από κολάζ αναδεικνύοντας την ακραία αντιπαράθεση ανάμεσα σε τυχαία θραύσματα (ή ταυτότητες) και, μέσα από αυτά, ένα τρίτο, απρόσμενο, φευγαλέο νόημα. Τα ρήγματα της πόλης αποτελούν εκπλήξεις στα μεταβιομηχανικά ερείπια του Μοντερνισμού που καλύπτουν το μύθο του αττικού τοπίου.

Έτσι η Αθήνα δεν μπορεί να φωτογραφηθεί με καμία κάμερα ή δύναμη. Αδρανής, πυκνή, σύμμεικτη, πολυεπίπεδη, διαθλώμενη, ματαιώνει όλες τις άμεσες απεικονίσεις της: η αστική φωτογράφιση, το τοπίο μεγάλου μορμά, η αεροφωτογραφία, η φωτογραφία δρόμου, η αρχιτεκτονική και τα ρεπορτάζ της κρίσης φτιάχνουν άκυρες εκκινήσεις και παράγουν κλισέ. Το αθηναϊκό πρότζεκτ ζητάει άλλες εικόνες: βγαλμένες απ'το χώμα, με κόντρα φως και πάνω απ'όλα έμμεσες.

Μια φορά κι έναν καιρό, το τυπικό ταξίδι στην Ανατολή και η ταυτόχρονη με αυτό διαδικασία αποστασιοποίησης και αποδόμησης του (Δυτικού) αντικειμένου, κατέληγε στην Αθήνα. Αργότερα ξεκίνησε από αυτήν. Επρόκειτο για ένα αποκαλυπτικό ταξίδι, υποκείμενο σε δεδομένες κινήσεις και πράξεις καταγραφής. Για να αλλάξει, ή να καταλάβει την αλλαγή, ο ταξιδιώτης —ο επεμβαίνων φορέας— άγγιζε κατ'αρχάς κι ύστερα κατοικούσε το αθηναϊκό έδαφος. Σχεδίαζε σε αυτό ένα μονοπάτι: ένα δικό του περιπατητικό τοπίο. Μέσω συνθηκών έντονης διάθλασης, τυφλωμένος από το αττικό φως, με διαταραγμένη μνήμη, κατέφευγε στην παραλία ή σε μια κρυφή αυλή κι έτσι έβλεπε μακριά απ'την πόλη. Τελικά, βυθισμένη στο αθηναϊκό έδαφος, στη σκιά ενός εσπεριδοειδούς ή μιας ελιάς, σε απόσταση πλέον από την Αθήνα,

feasts of saints, doghouse clubs, the Pnyx or the beaches of Attica and the islands creates its own residue, a heterotopia, a refuge from and into the city. Unlike Rome's sectional curating of continuous ductile history (whence the ceiling of the Pantheon becomes St. Peter's Throne), Athens works abstractly and in plan. Neither an open-air museum nor a smooth working landscape, the Athenian palimpsest is fundamentally unreadable. Scattered openings of historical continuity are exceptions enforcing its rules of burying and forgetting. Athenian history rises through rifts and fault lines, between entropy and disaster. Its meaningful open sections are collages where, by the violent juxtaposition of random fragments (or identities), a third, irreverent, fleeting new meaning emerges. The Athenian fault lines constitute surprises in the post-industrial ruin of Modernism that carpets over the myth of the Attic Landscape.

Thus, Athens will not be photographed by any standard camera. Inert, dense, collage and palimpsest-like, refracting, flattening, it defeats straightforward pictures: urban photography, large format landscape, aerial, street, architectural photography or crisis reportage produce non-starters and clichés. An Athenian project requires a different set of images: ground-up, backlit, and indirect.

Once upon a time, the stereotypical journey to the East, and its concurrent process of distancing and disambiguating from the (Western) object, ended in Athens. Later, it started here. This was a journey of self-discovery, subject to standard movements and acts of recording. To change, or capture change, the traveler, or intervening agent, first hit, then dwelled in the Athenian ground. He then drew a path in it; his own walkscape in the city. By acts of intense refraction, blinded by the Attic light and disturbed in memory, he took refuge to the beach or in a hidden courtyard. In so doing, he looked away from the city. In the end, knee-deep in Athenian turf, in the shadow of a citrus or olive tree, away from Athens, the possibility of a picture emerged; a crack in the surface of everyday life that would become a point of view.

2.
Like any other place, Athens is consumed by its image. Its method of consumption is the monumental media montage — a constructed, composite, animate vision that dominates the public sphere. The major part of this montage is the Acropolis: a monument to inertia, ultimate condenser of a promenade, object of refraction: a timeless postcard for the city, built on top of it, commanding its appearance, affecting every single impres-

Γιώργος Σαλαμέ, Ο καθαριστής, Αθήνα, 2005.
Georges Salameh, The Sweeper, Athens, 2005.

Γιώργος Σαλαμέ, Δύο κολόνες, Αθήνα, 2008.
Georges Salameh, Two Columns, Athens, 2008.

εμφανιζόταν η πιθανότητα μιας εικόνας. Μια ρωγή στην καθημερινότητα της πόλης που θα γινόταν, στο τέλος, σημείο θέασης.

2.

Όπως κάθε μέρος, η Αθήνα καταναλώνεται από την εικόνα της. Η μέθοδος της κατανάλωσής της είναι εντελώς μοναδική: το μνημειακό μιντιακό μοντάζ. Ένα κατασκευασμένο, ανάμεικτο, έμφυχο όραμα το οποίο κυριαρχεί στη δημόσια σφαίρα. Το βασικό μέρος του μοντάζ αυτού είναι η Ακρόπολη: μνημείο αδράνειας, απόλυτος πυκνωτής του περιπάτου, κι αντικείμενο διάθλασης. Πρόκειται για τη διαχρονικότερη καρτ ποστάλ της πόλης, κατασκευασμένη στην κορυφή της: η παρουσία της είναι κυρίαρχη και επιδραστική σε κάθε εντύπωση της. Το δεύτερο, διάχυτο μέρος του μοντάζ είναι η συνεχής ροή εκπομπών της κρίσης, με επιτομή τα τηλεοπτικά παράθυρα –ζεύγη, τριπλέτες ή εξάδες κομμένων κεφαλών και αρχαιακού υλικού– και τα επαναλαμβανόμενα ρεπορτάζ των ξένων πρακτορείων «από την πρωτεύουσα» – όπου η δήθεν ανήσυχη φωνή του εκφωνητή παίζει μπροστά από εικόνες καταστροφής. Πρόκειται για ένα μυωπικό, κακόφωνο, υστερικό χαλί μονολόγου, θλίψης και ταραχής που απλώνει την μόνιμη κρίση παταγωδώς στο αθηναϊκό και ευρωπαϊκό συλλογικό ασυνείδητο. Το σχήμα και η δομή του μοντάζ μιμούνται την αστική μορφή της Αθήνας – κυλούν επάνω στην πόλη αντιπαρθετόντας τουρίστες και ταραχές, ψώνια και φτωχογειτονίες, τη φύση και τη μόλυνση, τησχόλη και το άγχος. Αν η Ακρόπολη είναι η έκλειψη της εικόνας της πόλης, η υπερδιαμεσολαβημένη αυτή ροή την καλύπτει με ένα αγχώδες, ασήμαντο, οπτικοακουστικό, φανταστικό χαλί λευκού ήχου.

Μνημεία και μίντια επισκιάζουν τον δημόσιο χώρο της Αθήνας. Συνεχώς συρρικνούμενη, έμφυτα υποβιβασμένη, κατακλυσμένη, κατελιηγμένη και κατεργαζόμενη από επισφαλείς ελεύθερους επαγγελματίες, παράνομους μετανάστες και περιθωριακά πολιτικά σχήματα, παρτη-

sion of it. The second part of the montage, ubiquitously undercurrent, is the constant stream of crisis broadcast, epitomized both by Greek TV windows – couplets, triplets or sextets of talking heads and archive footage – and by recurring foreign reports «from the capital» – a concerned, patronizing voiceover against disaster footage: a myopic, cacophonous, hysterical carpet of monologue, misery and riot, sensationally spreading the constant crisis into the Athenian and European collective unconscious. The shape and structure of the montage mimics the urban form of Athens – it layers over the city juxtaposing tourism with riots, shopping with slums, nature with pollution, leisure with anxiety. If the Acropolis eclipses the image of the city, the hyper-media stream covers it in an anxious, meaningless, audiovisual carpet of mental white noise.

Media and monuments also eclipse Athenian public space. Constantly shrinking, inherently degraded, flooded, occupied, worked and contested by immigrants, freelancers and fringe political groups, abandoned by the middle class in favor of new shopping and parking in diffused Attica, dropped by the state as the civic core of the republic, controlled and consumable, no longer a place of encounter where the unexpected is probable, the pre-Olympic mirage of an all-inclusive, top-down, urban-designed, 20th Century Athenian public space vanishes under the weight of constant crisis. New common spaces emerge and take its place: bottom-up, spontaneous and urgently revived leftover spaces of the inner city, where communities gather in order to breathe. Taking on quintessential Athenian informality, malleability, negotiability and hospitality, the fundamental value of these emerging common spaces is that they are much less mediated, and therefore exploitable, than any other urban space; they thus look to the social production and grueling preservation of extinct communal resources. As sparse and random as historic resonance, these common spaces are islands

μένη από τη μεσαία τάξη για νέες αγορές και χώρους στάθμευσης στη διάχυτη Αττική, εγκαταλειμμένη από το κράτος, ελεγχόμενη και καταναλώσιμη, όχι πια μέρος συναντήσεων και απρόβλεπτων πιθανοτήτων ή πυρρίνας της δημοκρατίας, η προ-ολυμπιακή οφθαλμοπάτη ενός πολυσυλλεκτικού, οργανωμένου από πάνω προς τα κάτω, αστικά σχεδιασμένου, αθηναϊκού δημόσιου χώρου φθίνει κι εξαφανίζεται κάτω από το βάρος της μόνιμης κρίσης. Νέοι, κοινόχρηστοι χώροι, παίρνουν τη θέση του: οργανωμένες από κάτω προς τα πάνω, αυθόρμητα αναβιωθείσες υπολειμματικές γωνιές του ιστορικού κέντρου, όπου οι τοπικές κοινότητες συγκεντρώνονται για να ανασάνουν. Μπολιασμένοι με τις αθηναϊκές αξίες της ανεπισημότητας, της ευπλαστίας, της διαπραγμάτευσης και της φιλοξενίας, οι κοινοί αυτοί χώροι παραμένουν ελάχιστα διαμεσολαβημένοι, άρα και χειραγωγήσιμοι, από οποιονδήποτε άλλο αστικό θύλακα. Μπορούν να ασχολούνται ελεύθερα με την κοινωνική παραγωγή και τη δύσκολη συντήρηση απειλούμενων κοινών αγαθών. Σποραδικοί και τυχαίοι όπως τα ξέφωτα ιστορικής συνέχειας στον αστικό ιστό, οι κοινόχρηστοι χώροι αποτελούν νησιά χωρίς ακόμα να έχουν σχηματίσει το δικό τους αρχιπέλαγος, σχεδόν κατακλυσμένα από το μνημειακό μιντιακό μοντάζ αντέχοντάς το λόγω της αφάνειας και της προσωπικής τους κλίμακας.

Η φανταστική ταινία των σύγχρονων Αθηναίων περιέχει όλα τα παραπάνω: μνημεία καρτ ποστάλ, εκπομπές κρίσης, προσβαλλόμενο δημόσιο και ασφαλή κοινόχρηστο χώρο, αδράνεια, δισταγμάτωση, εντροπία, καταστροφή, κυνηγημένους μετανάστες, μια κατατροπωμένη μεσαία τάξη, περιθωριακές πολιτικές, ένα υπέροχο κλίμα, βδομάδες άγχους, αναλαμπές χαράς και ανακούφισης, μεθοριακές Αγορές, την παραλία. Η φανταστική αυτή ταινία, σε επαναλαμβανόμενη λούπα, προσδιορίζει το πνεύμα της εποχής: συντριπτικά αγχώδης, συχνά θλιβερή, παγωμένη σε ένα παρόν αέναςιν εικασίων, κοντόφθαλμη, χωρίς τέλος. Της λείπουν—όπως σε όλες τις κακές ταινίες— η δομή και μια σοβαρή αφήγηση.

Η εύρεση μιας οπτικής για την Αθήνα προσαίρη τη διακοπή της φανταστικής ταινίας της: να μπορέσει να βγει κανείς από τον λευκό ήχο του παρόντος και να απεγκλωβιστεί από αστικές αναπαραστάσεις «πρώτου βαθμού»: την έξοδο απ' τη μόνιμη κρίση για χάρη μιας νέας απόστασης, αφήνοντας πίσω το χαμένο ιδανικό του δημόσιου χώρου για την ανάμεικτη ταυτότητα των ρηγμάτων του αθηναϊκού παλιμψηστού, απεικονίζοντας όχι την πόλη αλλά το εσωτερικό της, όχι την κρίση αλλά, μέσα από κενά νοήματος, τα αισθήματά της. Αν' το κόμμα προς τα πάνω, με κόντρα φως, έμμεση, η άλλη αυτή οπτική μπορεί να ξαναβρεί την αίσθηση του επειγόντος, τη λανθάνουσα ένταση των κοινόχρηστων χώρων αμέσως πριν ή αμέσως μετά το σημείο χωρίς επιστροφή: την πραγματικά αθηναϊκή διάθεση ότι τα πάντα —ή τουλάχιστον κάποια πράγματα— είναι πιθανά.

yet to form an urban archipelago, engulfed by the monumental media montage, bracing against it through their inconspicuousness and personal scale.

The mental movie of contemporary Athenians contains all the above: postcard monuments, crisis broadcast, contested public and safe common space, inertia, palimpsest, entropy, disaster, persecuted immigrants, the embattled middle class, fringe politics, clement weather, weeks of recurring anxiety, flashes of joyous relief, underground agoras, and the beach. This mental movie defines the zeitgeist; it plays in continuous loop; it is overwhelmingly anxious, occasionally depressed, locked in a frozen, speculative present, short-sighted and without an ending. Like all bad movies, it lacks structure and, above all, a good story.

Finding a point of view to Athens necessarily requires pausing this movie: stepping out of the white noise of the present, away from first-hand urban representations: switching from the constant crisis to a distant, critical, inner state. Relinquishing the lost ideal of public space to the collage-identity found in the rifts and fault-lines of the Athenian palimpsest. Visualizing, not the city, but within it, not the crisis, but its feelings through gaps of meaning. Ground-up, backlit and indirect, this point of view may recapture the urgency, the latent eventfulness of common space, right before or after a tipping point; the very Athenian state of mind that anything, or at least something, is probable.

3.

The work of the three photographers accompanying this essay – Yorgos Prinos, from the series «Eclipse», Georges Salameh, from the series «Athens I'm Listening» and Chrissou Voulgari, from the series «Rear Window» – speaks about the mirage of 20th Century public space as a space of unrealized encounter, exhausted consumption and manipulated spectacle, a place that no longer exists as it was visualized, theorized and designed by the European generation of the '90s – the particular historical moment and the Ethos that preceded and defined it.

The photographs also point to the emergence of common space and its random, vibrant, informal existence in-between the city and its monumental media montage. They tell an elliptic story of transformation that begins literally a few seconds after the 2004 Olympic Games and ends with the student uprising and concurrent riots of December 2008: a mutation of urban identity without its new collage of faces. The images are ambiguous, latently eventful, appropriately withdrawn from, yet deeply embedded in, the city of Athens; their points of view are publicly inaccessible spaces; they

3.

Το έργο των τριών φωτογράφων που συνοδεύει αυτό το κείμενο –του Γιώργου Πρίνου από την σειρά «Εκλειψη», του Γιώργου Σαλαμέ από την σειρά «Αθήνα σ' ακούω» και της Χρυσούλας Βούλγαρη από την σειρά «Rear Window»– αφορά την οφθαλμαπάτη του δημόσιου χώρου του 20^{ου} αιώνα: μια περιοχή απραγματοποίητων συναντήσεων, εξαντλημένης κατανάλωσης και χειραγωγημένου θεάματος όπως την οραματίστηκε, τη σχεδίασε και τη θεώρησε η ευρωπαϊκή γενιά του '90, που πλέον δεν υπάρχει.

Μέσα από την ιστορική στιγμή και το ήθος που τις καθορίζει οι φωτογραφίες μιλάνε για την ανάδυση του κοινού χώρου και της τυχαίας, παλλόμενης, ανεπίσημης εμπειρίας του ανάμεσα στην πόλη και στο μνημειακό μιντιακό μοντάζ. Δείχνουν μια ελλειπτική ιστορία μετασχηματισμού που ξεκινάει λίγα λεπτά μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 και τελειώνει με τη μαθητική εξέγερση και ταυτόχρονα ταραχές του Δεκεμβρίου του 2008: τη μετάλλαξη της αστικής ταυτότητας, χωρίς όμως το κολάζ νέων προσώπων που την απαρτίζει. Αμφίσημες, με λανθάνουσα ένταση, αποτραβηγμένες αλλά και βαθιά ενσωματωμένες στην πόλη της Αθήνας, οι εικόνες προϋποθέτουν δύσβατα σημεία θέασης: εντείνουν τη συγκίνηση μέσα από τα κενά νοήματός τους: ορίζουν και προοιωνίζονται τα συναισθήματα της μόνιμης κρίσης αμέσως πριν, ή μετά, το σημείο χωρίς επιστροφή.

Λανθάνουσα κενότητα, απόμακρη θλίψη, ξαφνική αναγνώριση, υποτεταγμένος θυμός, κεκαλυμμένος οίκτος, συγκρατημένος φόβος, μεταμφιεσμένη απελπισία, αναβλύζουσα ντροπή, βιαστική, έξαλλη χαρά: η φανταστική ταινία της σύγχρονης Αθήνας, γεμάτη έντονες εικόνες, διάχυτη, θορυβώδης, χωρίς δομή και αφήγηση, εμπεριέχει και κατασιγάει όλα τα παραπάνω συναισθήματα μέσα στο δικό της στρώμα λευκού ήχου. Η τελευταία δεκαπενταετία από το τέλος των '90 ως τώρα αναδύεται μέσα από τις έξι φωτογραφίες ως μια κατάσταση μετάβασης, μια περιοχική τράνζιτ ανάμεσα σε δύο ταυτότητες: τη ρομαντική χίμαιρα του τέλους του 20ού αιώνα και το δυστοπικό, αγρίως όμορφο κολάζ του 21^{ου}.

Η μετάβαση έχει σχεδόν ολοκληρωθεί. Σύντομα θα δημιουργήσει μια νέα εικόνα της πόλης. Ο μαγικός σαρωτής, ο μηχανισμός αστικής καταγραφής που θα διαβάσει απ'ευθείας τους ανθρώπους, φτιάχνοντας μια νέα φανταστική ταινία για την Αθήνα, με δομή, αφήγηση και ταυτότητα, μακριά από μνημεία και μίντια, βρίσκεται υπό κατασκευή. Είναι πλέον σαφές ότι το έργο θα εκτυλιχθεί όχι στα άδεια οικόπεδα, αλλά στους υπολειμματικούς, κοινόχρηστους χώρους του κέντρου και της αθηναϊκής πολυκατοικίας. Το καύσιμό του θα είναι εικονικό και φυσικό, άμεσα συνδεδεμένο με την παγκόσμια πόλη των δικτύων. Μπορούμε να θυμηθούμε αυτούς που αφηγή-

Χρυσούλα Βούλγαρη, Γιαγιά, Αθήνα, 2006.
Chrissou Voulgari, Yiayia, Athens, 2006.

Χρυσούλα Βούλγαρη, Καλοκαίρι, Αθήνα, 2007.
Chrissou Voulgari, Summer, Athens, 2007.

cause emotion through breaks of meaning; they define and prefigure the feelings of the constant crisis, right before (or after) its tipping point.

Latent emptiness, distant sadness, sudden recognition, subdued anger, veiled pity, restrained fear, masked despair, rising shame, hurried yet delirious joy: the mental movie of contemporary Athens, visually powerful, pervasive, noisy, lacking in structure and narrative, contains and muffles all these emotions in its white noise carpet. The past fifteen years, from the end of the nineties to the present, emerge through these six photos as a state of transit between two identities, one a romantic mirage of the 20th Century, the other a dystopic yet savagely beautiful collage of the 21st.

This transition is almost over. It will soon produce a new picture of the city. The magic scanner—the device that will look straight into the people, away from monuments and media and in so doing create a new mental movie, with structure, story and identity—is under construction. It is now clear that its project operates, not in empty lots, but in the common spaces of the inner

θηκαν σπουδαίες αθηναϊκές ιστορίες, για να προσδιορίσουμε τις τεχνικές, τις μεθόδους και τα συστήματα που μπορεί να έχει αυτό το νέο έργο σε πείσμα των δύσκολων καιρών. Ο Σεφέρης ξαναβρίσκοντας τον κήπο του σπιτιού του, ο Τσαρούχης ανακαλύπτοντας τις αulές και τα καφενεία, ο Πικιώνης μπολιάζοντας την Αττική με την Ανατολή, σχεδιάζοντας ανάμεσα στην παράσταση, τη ζωγραφική και τη λιθοδομή, ο Χατζιδάκις τραγουδώντας την ονειρική κατάσταση της καθημερινότητας, ο Ζενέτος κατασκευάζοντας τοπικές επιστημονικές φαντασίες, ο Ταχτσής εκπέμποντας το ψυχικό ραδιόφωνο μιας γειτόνιασός του, η Καραπάνου μιλώντας μέσα απ' το μυαλό ενός παιδιού, ο Παπούλιας εξορκίζοντας το κτίριο μέσα από τη βαθιά εκσκαφή ενός μυθικού υπεδάφους, η Στεφανή στοιχειώνοντας ένα μνημείο με τα πρόστυχα-πολύτιμα κουρέλια μιας μαγνητοταινίας, ο Γιάνναρης, καθισμένος στην άκρη της πόλης.

Δεν μπορείς να κοιτάξεις κατάματα την Αθηνά: ακόμη κι αν κατάφερνε κανείς ν' αντέξει την πανοπλία και την απολιθωματική αιγίδα της, το καθαρό βλέμμα της τυφλώνει τους κοινούς θνητούς. Η θεά εμφανίζεται μεταμφιεσμένη σε αυτούς που ευνοεί και στολισμένη σε αυτούς που εκθρεύεται. Η ίδια, μια οφθαλμαπάτη, φυλάει την πόλη της σε περισσότερες από 10 ενσάρκώσεις πολλαπλασιάζοντας συνάμα το όνομά της: Αθήναι, κατακλυσμένη από τον λευκό ήχο της μόνιμης κρίσης, αναπόφευκτα τροπική, μια εικόνα αδύνατη να αναπαρασταθεί – που έχει αποστείλει προ πολλού τη δική της καρτ ποστάλ στον κόσμο. Η Αθίνα δεν φωτογραφίζεται. Φυλάει την πολλαπλή, ανάμεικτη ταυτότητά της θαμμένη μέσα στο παλίμψηστο: την προστατεύουν η αδράνεια, τα κενά νοήματος και αμέτρτες πέτρες: είναι ασφαλής, χωρίς κανείς να το ξέρει.

city as much as in the communal, leftover spaces of the Greek polykatoikia; that its fuel is virtual and physical, looking to the networked global city. We may now look to those who told great Athenian stories, for the techniques, modes, and systems they used, bracing for the brave new world ahead. Seferis, rediscovering his back yard; Tsarouchis, the courtyards and the kafe-neion; Pikiionis, collaging the East into Attica, designing between performance, painting and masonry; Hatzi-dakis, singing in the dream state of the everyday; Zene-tos, structuring site-specific science-fiction; Tachtsis, broadcasting a neighbor's mental radio; Karapanou, speaking the mind of a child; Papoulias, exorcising the act of building through deep digging in the mythic under-ground; Stefani, ghosting a monument with vulgar-yet-precious found footage; Giannaris, sitting at the edge of the city.

You can never look Athena in the eye: even if you managed to endure the panoply and petrifying shawl, her gaze is too blue to behold, and holding it results in mortal blindness. The Goddess appears to those she favors always in disguise, and to those she combats in full garb. A mirage herself, she guards the city in more than ten incarnations, switching its name to the plural: Athinai, engulfed yet unphased by the white noise of the constant crisis, ineluctably modal, an image impossible to capture. She has already dispatched its postcard to the world. Athens will not be photographed. It guards its multiple, collage identity deep inside the palimpsest, protected by inertia, gaps of meaning and countless rocks. She's safe and no one knows it.

Η ΑΘΗΝΑ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ΣΑΝ ΡΙΓΚ ATHENS, FILMED AS A BOXING RING

ΜΑΡΙΑ ΚΑΤΣΟΥΝΑΚΗ | MARIA KATSOUNAKI

Το 1998 οι έφηβοι Ελληνοπόντιοι ήρωες του Κωνσταντίνου Γιάνναρη ορμούν «Από την άκρη της πόλης» με rollerskates για να γευτούν με άγριο πόθο την καλή ζωή: εύκολο χρήμα χωρίς εξουθενωτική δουλειά. Σινεμά ντι-ρέκτ, κάμερα στο χέρι, ρεαλιστική καταγραφή της περιθωριοποίησης του ξένου, του χωρίς πατρίδα. Το 2011 οι έφηβοι του «Wasted youth», της ταινίας των Αργύρη Παπαδημητρόπουλου και Γιαν Φόγκελ, διασχίζουν τη μητροπολιτική Αθήνα με skateboards, χωρίς στόχο, χαλαρά, μοιράζονται ένα σουβλάκι, μια μπίρα και ένα χρόνο διεσταλμένο, πελώριο.

Ανάμεσα στις δυο ταινίες έχει μεσολαβήσει πάνω από μια δεκαετία, στη διάρκεια της οποίας η Αθήνα είναι μια άλλη πόλη. Μπορεί να μην έχουν αλλάξει τα κτίρια, οι δρόμοι, οι γειτονιές, οι κεντρικές αρτηρίες αλλά έχει αλλάξει η χρήση τους, εμείς δεν είμαστε ίδιοι, η ατμόσφαιρα μοιάζει με «πειραγμένη» ψηφιακή φωτογραφία. Η πόλη αναγνωρίζεται μέσα από τα συμβολικά μνημεία και οικοδομήματα αλλά τα χρώματα και τα πρόσωπα είναι υπερφωτισμένα. Η εικόνα θυμίζει συντέλεια. Όχι στη σουρεαλιστική, χιουμοριστική εκδοχή ενός γιγαντιαίου μουσακά που αφήνει τα λάδια του Σταδίου και Κολοκοτρώνη απειλώντας να παρασύρει στο πέρασμά του τον έντρομο πληθυσμό της πόλης («Η επίθεση του γιγαντιαίου μουσακά» του Πάνου Κούτρα, 1999), αλλά στη γυμνή από συμβολισμούς περιπλάνηση των εφήβων του «Wasted youth» στην Αθήνα του αυγουσιτιάτικου καύσωνα. Ο Δεκέμβρης του 2008 είναι ακόμη νωπός. Ο Αλέξης Γρηγορόπουλος είναι «παρών» χωρίς να δηλώνεται. Οι δυο ήρωες της ταινίας (ο 15χρονος και ο αστυνομικός) διασχίζουν την πόλη παράλληλα, δεν δια-

In 1998, the Greek Pontic youths, Constantine Gian-naris's heroes, stormed From the edge of the city (Apo tin akri tis polis) on roller-skates, in order to taste the good life with a wild passion: easy money without exhausting work. Direct cinema, hand-held cameras, a realistic record of the marginalisation of the foreign, of those without a home country. In 2011, the youths of Wasted youth, a film by Argyris Papadimitropoulos and Jan Vogel, aimlessly cross metropolitan Athens on skateboards; they hang out, share a souvlaki, a beer and an immense vista of expanded time.

Between the two movies a decade has gone by, during which Athens has become a different city. The buildings may not have changed, nor the streets, nor the neighbourhoods, nor the central roads, but their use has changed. We ourselves are no longer the same, the atmosphere is like a "touched-up" digital photograph. The city is recognisable through its symbolic monuments and buildings, but the colours and faces are overexposed. The image is reminiscent of the end. It isn't reminiscent of the surrealist, humorous interpretation of a giant mousaka, which leaves oil on Stadiou Street and Kolokotroni Street, threatening to carry with it, as it moves along, the terrified population of the city (The Attack of the Giant Mousaka – I epithesi tou gigantiaiou mousaka directed by Panos H. Koutras, 1999), but of the aimless wandering of adolescents through Athens during an August heat wave, bare of any symbolism, in Wasted Youth. December 2008 is still fresh in the mind. Alexis Grigoropoulos is "present" without declaring it. The two protagonists of the film (the 15-

σταυρώνονται παρά μόνο στο τέλος. Μοιραία. Ο σκηνοθέτης δεν θέλει να μιλήσει για το γεγονός αλλά να παραπέμψει στη «σπαταλημένη νιότη». Μάλλον όχι νιότη. Ζωή. Του καθενός. Η Αθήνα μια μεσογειακή μητρόπολη που κυοφορεί το κακό και το καλό, γεμάτη αγάπη και ένταση, με σπασμένη ραχοκοκαλιά. Ο διευθυντής του Διεθνούς Φεστιβάλ του Ρότερνταμ που είχε επιλέξει το «Wasted youth» για την έναρξη, σημείωνε: «Ένας βίαιος, ακατέργαστος, οδηγός της Αθήνας του σήμερα».

Σύντομη αναδρομή

Ο ελληνικός κινηματογράφος από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα μέχρι σήμερα έχει αποτυπώσει τις διαφορετικές ιστορικές, κοινωνικές και αισθητικές όψεις της Αθήνας. Από τα επίκαιρα που καταγράφουν γεγονότα της εποχής ή τις «Περιπέτειες του Βιλάρ» του Ζόζεφ Χεπ ως τη «Μαγική πόλη» και το «Δράκο» του Νίκου Κούνδουρου, τους αθηναϊκούς δρόμους στις ταινίες του '50 και του '60, την Αθήνα μέσα από τις ταινίες του Θανάση Βέγγου, την έκρηξη της ανοικοδόμησης και της αντιπαροχής, το '70, τις απόπειρες (ενίοτε εσωστρεφείς) να καταγραφούν οι αλλαγές στις σχέσεις πόλης- ανθρώπων σχέσεων το '80, την άφιξη των πρώτων μεταναστών το '90. Στην τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, παρότι ο ελληνικός κινηματογράφος ανανεώνεται δραστικά εγκαταλείποντας την ομφαλοσκοπηση και διεισδύοντας στη σύγχρονη πραγματικότητα, η πρωτεύουσα είναι σχεδόν απύσχα. Οι εξαιρέσεις λίγες (όπως ο Σωτήρης Γκορίτσας και η ταινία του «Απ' το χιόνι», 1993) προοιωνίζονται την τάση που εδραιώνεται στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Νέα κοινωνικο-οικονομικά δεδομένα, με τους μετανάστες σε πρώτο πλάνο και τη συνακόλουθη ξενοφοβία, βία, ανασφάλεια, επιθετικότητα απέναντι στον «άλλον».

Η Αθήνα, την τελευταία τριετία

Και η Αθήνα των τελευταίων χρόνων; Της οικονομικής κρίσης, της ερήμωσης του κέντρου, των πληθυσμιακών ανακατατάξεων, της οργής, της αγανάκτησης, των συγκρούσεων, των αντιθέσεων; Της καταστροφικής μανίας αλλά και της δημιουργικής πνοής; Ποια εικόνα κυριαρχεί στη νέα γενιά των Ελλήνων σκηνοθετών; Τέλη του 2011 παρουσιάστηκαν σε κοινή προβολή «Ο Ξεναγός» του Ζαχαρία Μαυροειδή και το «Tungsten» του Γιώργου Γεωργόπουλου. Δυο ταινίες εντελώς διαφορετικές μεταξύ τους με συνδυακό κρίκο την πόλη. Μια πόλη-χαρακτήρα όμως, όχι νεκρό, που κυκλώνει τους ήρωες άλλοτε με θέρμη και φωτεινότητα, άλλοτε βία και ασφυκτικά. Ο πρώτος συνθέτει την παράλληλη πορεία μιας ομάδας ξένων φοιτητών Αρχιτεκτονικής και του ξεναγού της στην ελληνική πρωτεύουσα. Δυο ταυτότητες αμήχανες και χαοτικές: του κεντρικού ήρωα, Ιάσωνα, και της Αθήνας. Το «Tungsten» (τύπος μετάλλου) μιας οδηγεί σε μια πόλη την οποία διατρέχει το αίσθημα μιας διαρκούς επιθετικότητας, υποβόσκουσας έντασης και

Από τη *Διόρθωση* του Θάνου Αναστόπουλου (2007).

From *Correction* (Diorthosi) by Thanos Anastopoulos (2007).

year-old and the policeman) traverse the city in parallel; their roads don't cross until the very end. The meeting is fatal. The director doesn't want to discuss the event, but to reference that wasted youth. But not just youth. Life. The waste of everyone's life. Athens is a Mediterranean metropolis, which spawns both good and evil, full of love and intensity, but with a broken backbone. The director of the Rotterdam International Film Festival, who chose *Wasted Youth* as the first film to be shown, noted: "This is a violent, unprocessed guide to Athens today".

A concise overview

From the start of the twentieth century to the present day, Greek cinema has recorded many of the different historic, social and aesthetic guises of Athens. From newsreels, which record the events of the times, or Villar's *Adventures* (*Peripeteies tou Villar*) by Joseph Hepp to Nikos Koundouros' *Enchanted City* (*Magiki poli*) and *Draco* (*O Drakos*); the streets of Athens from the movies of the fifties and sixties; Athens through the comedies of Thanassis Vengos; the explosive construction and *antiparohi*; the seventies; attempts (frequently introverted) to record changes in the relationships of the city and in human relations in the eighties; the arrival of the first immigrants in the nineties. In the last decade of the twentieth century, despite a complete renewal of Greek cinema that put behind it its navel-gazing tendencies and started penetrating contemporary reality, the capital city is almost absent. There are a few exceptions (such as Sotiris Goritsas and his film *From the Snow- Ap' to hioni*), which foreshadow the trends that would be established at the start of the 21st century. Changing socioeconomic conditions, with immigrants coming centre stage and the concomitant xenophobia, violence, insecurity and aggressiveness against the "other".

απειλής. Τρεις ιστορίες, με ασπρόμαυρη φωτογραφία, που διαδραματίζονται στο τρίγωνο Ταύρος – Ελαιώνας – Ρουφ. Δύο έφηβοι, ένας ελεγκτής εισιτηρίων, μετανάστες, θύτες και θύματα σε εναλλασσόμενους ρόλους, στριμωγμένοι σε αδιέξοδα. Περσινής εσοδείας είναι και η «Πόλη των παιδιών» του Γιώργου Γκικαπέππα, σπονδυλωτή κι αυτή· αποτελείται από τέσσερις ιστορίες που εξελίσσονται στη διάρκεια μιας μέρας. Ο σκηνοθέτης δηλώνει σε συνέντευξή του («Κ» 27/11/11): «Η πόλη δεν είναι μόνο αρχιτεκτονικό μόρφωμα αλλά και συμπεριφορές και νοοτροπίες. Η οικονομική κρίση σημαίνει πολλά. Όλοι κοιταζόμαστε στον καθρέφτη και βλέπουμε το προσωπικό μας χρέος. Μεγαλώσαμε σε μια πόλη καθέννας μόνος του και όχι 'μαζί'. Μεγαλώσαμε χωρίς να ξέρουμε τι είναι το μαζί και η επικοινωνία».

Τη σκέψη αυτή μοιάζει να συμμερίζεται και ο Σύλλας Τζουμέρκας που προηγήθηκε ένα χρόνο με τη «Χώρα προέλευσης» (Φεστιβάλ Βενετίας 2010). Τολμηρή σύλληψη, σε καταγιστικών ρυθμών εκτέλεση. Μια δασκάλα αναλύει στους μικρούς μαθητές της, στίχο στίχο, τον Ύμνο εις την Ελευθερίαν του Διονυσίου Σολωμού. Παράλληλα, «τρέχουν» τα γεγονότα. Η Ελλάδα από τη μεταπολίτευση μέχρι σήμερα εγγεγραμμένη στη δυσλειτουργική οικογένεια. Πυρήνα και γενεσιουργό αιτία μίσους, βίας, στρέβλωσης, διαρκούς ανεκπλήρωτου, δυστυχίας. Μέσα. Στο σπίτι, στο νοσοκομείο, στο σχολείο. Και έξω. Στην Αθήνα του Δεκεμβρη 2008. Χάος, μέσα κι έξω.

Την τελευταία πενταετία η πόλη έχει σκληρύνει. Το ίδιο κι εμείς. Ο Γιώργος Γεωργόπουλος του «Tungsten» επισημαίνει πως όταν έγραφε το σενάριο το 2004 «ό,τι έμοιαζε τότε με περιθώριο, τώρα έχει μεγαλώσει τόσο που καταλαμβάνει μεγάλο μέρος της πόλης». Και ο Ζαχαρίας Μαυροειδής του «Ξεναγού» διευκρινίζει ότι «το σενάριο προέκυψε την εποχή που ζούσε το μήνα του μέλιτος με την Αθήνα». «Το 2006 ζούσα στο κέντρο. Καθημερινά, διέσχιζα την Πλάκα ή τη Διονυσίου Αρεοπαγίτου. Ερχόμουν σε επαφή με αυτό που είναι η φούσκα, η τουριστική όψη. Μια καρτ ποστάλ».

Τα μνημόματα από το 2000

Αν ερμηνεύσαμε τις κινηματογραφικές εγγραφές της Αθήνας από το 2000 έως σήμερα ως προσομπό, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε ότι η κρίση πλησιάζει. Η πρωτεύουσα ράγιζε σιγά σιγά. Γινόταν όλο και πιο δυσοίωνα, πιο σκονισμένη, πιο απρόσιτη και πιο απρόσμενη. Αλλά δεν δίνουμε και τόση σημασία. Λεφτά υπήρχαν και το «διάλειμμα» του 2004 ήταν σαν ένα σκληρό ναρκωτικό. Μας βύθισε για λίγους μήνες στην αυταπάτη ότι η πορεία μπορεί να είναι αναστρέψιμη. Πως η μεταμόρφωση δεν είναι ένα παραμύθι. Αν και η υποδειγματική κεφαλοποίηση των Ολυμπιακών της Βαρκελώνης, που εκτάναζε την πόλη στον 21^ο αιώνα, ήταν ήδη ένα συγκρίσιμο μέγεθος για την Αθήνα της πρόσσης,

Από τη *Χώρα Προέλευσης* του Σύλλα Τζουμέρκα (2010).
From *Homeland* (Hora Proeleusis) by Syllas Tzoumerkas (2010).

Athens over the past three years

What about Athens these past few years? The economic crisis, the deserted city centre, the population reshuffles, the rage, the indignant citizens, the clashes, the conflicts? What about the destructive mania and also the creative spark? Which image dominates the new generation of Greek film directors? Towards the end of 2011 there was a joint screening of *The guide* (O xenagos) directed by Zacharias Mavroidis and *Tungsten* directed by Giorgos Georgopoulos. Two films that are entirely different, linked through the city. The city, here, is a character, not a backdrop; it surrounds the protagonists at times with warmth and lambent light, while at other times it is violent and smothering. The first sets up the parallel progress of a group of foreign architecture students and their guide through the Greek capital. Two identities that are awkward and chaotic: the central figure, Iasonas, and Athina. *Tungsten* is a kind of metal, and the film leads us through a city that is run over by a sense of constant aggression, underlying tension and threat. Three stories, using black-and-white photography, which take place along the triangle of Tavros – Elaionas – Rouf. Two adolescents, a ticket inspector, immigrants, aggressors and victims in alternating roles, caught up in dead-end situations. Part of last year's crop was also *The city of children* (Poli ton paidion) directed by Giorgos Gikapeppas, which also uses overlapping tales and characters to tell four stories that take place during a single day. In an interview (given to the newspaper "Kathimerini" on 27/11/2011), the director stated: "The city isn't solely an architectural formation. It also comprises of behaviours and mindsets. The economic meltdown means a lot. We all look in the mirror and encounter our personal debt. We grew up in a city, each of us alone and none "together". We grew up never knowing what it is to be together and what it means to communicate".

This attitude appears to be shared by Syllas Tzoumerkas, whose *Homeland* (Hora Proeleusis) (Venice Film Festival 2010) was released a year earlier. A dar-

Από τη *Χώρα Προέλευσης* του Σύλλα Τζουμέρκα (2010).
From *Homeland* (Hora Proeuleusis) by Syllas Tzoumerkas (2010).

της αρπαχτής, των αντιφάσεων. Κι ως υποστήριζε ο Δημήτρης Αθανίτης, με τη σπονδυλωτή ταινία του «Η πόλη των θαυμάτων», γυρισμένη το 2004, ότι «όταν η επιθυμία και το απρόοπτο συναντιούνται ένα θαύμα μπορεί να συμβεί». Ο σκηνοθέτης αφηγείται ιστορίες ανθρώπων που συναντιούνται τυχαία στην Αθήνα, κέντρο του κόσμου για δέκα μέρες, στη διάρκεια των οποίων η ζωή τους θα αλλάξει για πάντα. Ένα παζλ χαρακτήρων και καταστάσεων στην Αθήνα των Ολυμπιακών Αγώνων. Τότε, ναι, τα «θαύματα» δεν αποτελούσαν μόνο σχήμα λόγου. Αλλά μόνο «τότε», τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Γιατί λίγο πριν, την ίδια χρονιά, ο Νίκος Παναγιωτόπουλος (η σχέση του με την Αθήνα συνιστά ένα ξεχωριστό κεφάλαιο στην ιστορία του ελληνικού κινηματογράφου) είχε ολοκληρώσει το «Delivery» (προβλήθηκε 15/10/04), φροντίζοντας να μας δείξει, ότι δεν θέλουμε να δούμε. Τι νυχτερινή Αθήνα της Ομόνοιας, της πλατείας Βάθης, των γύρω περιοχών. Των άνεργων, των μεταναστών, των τζάνκι, όλων εκείνων που οι πιο τολμηρές φιλοδοξίες εξαντλούνται σε μια δουλειά του ποδαριού ή στην επόμενη δόση... Το «Delivery» των χρωμάτων του λυκόφωτος, της «βρόμικης» φωτογραφίας, της κάμερας στο χέρι, είναι μια ταινία σπαρακτική. Ο κεντρικός ήρωας περιφέρεται, ως delivery, και μιλάει ελάχιστα. Ένας σιωπηλός αφηγητής που ενσαρκώνει το βλέμμα του Ν. Παναγιωτόπουλου σε αυτήν την εξόριστη και απωθημένη πόλη, μεταφέροντας ένα συναίσθημα βαθύ, δυσβάστακτο κάποιες φορές, όσο και αν προσπαθεί να το ελαφρύνει με «ατάκες»... Για λίγο. Και μόνο στο σινεμά. Γιατί η «απόγνωση» επιστρέφει, με νέα στοιχεία και πιο δυνατή. Η αντίστροφη μέτρηση για την Αθήνα έχει αρχίσει από την τελευταία δεκαετία του 20ού αιώνα και συστηματοποιείται μέσα στον 21ο. Η ψηφιακή κάμερα λύνει τα χέρια των σκηνοθετών, λύνει το βλέμμα, δίνει διέξοδο στην οικονομική δυσπραγία. Χαμηλό κόστος παραγωγής, τα θέματα δεν επινοούνται. Υπάρχουν. Στους δρόμους της πόλης και στα κλειστά διαμερίσματα. Σκηνοθέτες της παλαιότερης αλλά και της νεότερης έως και πολύ νέας γενιάς κυκλοφορούν, παρατηρούν, καταγράφουν: Γ. Πανουσόπουλος («Μια μέρα τη νύχτα»), Στρ. Τζίτζης («Σώσε με»),

ing concept, executed with rapid-fire rhythms. A teacher analyses each verse of the Hymn to Liberty by Dionysios Solomos, the Greek national anthem, to her young pupils. At the same time events take place. Greece, from the end of the dictatorship to the present day, imprinted on one dysfunctional family. It acts as a nucleus and a generative cause for hatred, violence, warping, constant unfulfilled unhappiness. Inside. In the house, the hospital, the school. And outside. In Athens of December 2008. Chaos, inside and outside.

Over the past five years the city has grown harder. So have we. Giorgos Georgopoulos, the auteur of *Tungsten*, notes that, when he wrote his script in 2004, “at that time this was the margins, but these have grown so much now that they take over a large part of the city”. And Zacharias Mavroidis of *The guide*, elucidates that when the script was written, he was in his honeymoon with Athens. “In 2006 I lived in the centre. Every day I would traverse Plaka or Dionysiou Areopagitou Street. I was in contact with this bubble, the tourist side of the city. The postcard”.

Messages from 2000

If we were to interpret the movie versions of Athens from 2000 to the present day as an outsider, we could distinguish that a crisis was approaching. The capital city was slowly cracking open. It was becoming ever more ominous, dustier, less approachable and more unpredictable. But we weren't paying much attention. There was lots of money and the intermission of 2004 was like a hard drug. For a few months we drowned in the illusion that the course could be reversible; that the transformation wasn't a fairytale. Even though the exemplary capitalization of the Barcelona Olympics, which propelled the city into the 21st century, was already a comparable magnitude for Athens, a city of façades, of fast cons, of contradictions. Even though Dimitris Athanitis claimed, in *Planet Athens* (I poli ton thavmaton), his film of linked stories shot in 2004, that “when desire and the unexpected come together a miracle can happen”. The director tells stories of people, who meet randomly in Athens, when the city was the centre of the world for ten days, during which time their lives change forever. A puzzle of characters and situations in Athens during the Olympic Games. At that time, yes, “miracles” weren't just a figure of speech. But that was just “then”, that specific moment in time. Because a short while before, during the same year, Nikos Panagiotopoulos (whose relationship with Athens is a chapter in itself in the history of Greek film) had completed *Delivery* (which premiered on 15/10/2004), making sure to show us, everything we didn't wish to see. Night time Athens in Omonoia, Vathis Square, the surrounding areas. A city of the unemployed, immigrants,

Από τη *Διόρθωση* του Θάνου Αναστόπουλου (2007).
From *Correction* (Diorthosi) by Thanos Anastopoulos (2007).

Γ. Φάγκρας («Πες στη μορφίνη ακόμα την ψάχνω»), Αγγ. Φραντζής («Το όνειρο του σκύλου»), Ο. Μαλέα («Ριζότο»), Κ. Βούλγαρης («Κλαίς;»), Κυρ. Κατζουράκης («Ο δρόμος προς τη Δύση»), Στ. Θεοδωράκη («Παρά λίγο, παρά πόντο, παρά τρία»), Θ. Αναστόπουλος («Όλο το βάρος του κόσμου») κ.ο.κ. Αθήνα ρομαντική, μελαγχολική, νουάρ, φανταστική, μοναχική, ασφυκτική, αντίξοη, αδιέξοδη. Μέσα σε νεόδομη διαμερίσματα, με το λάιφ στάιλ να δίνει τον τόνο, ή στους δρόμους. Ούτως ή άλλως, η πόλη και ζωές είναι ανοχύρωτα. Η Αθήνα, κινηματογραφημένη σαν ρινγκ, σαν ένας αγώνας πυγμαχίας, στον οποίο οι πρωταγωνιστές δέχονται αλλεπάλληλα ντιρέκτ χτυπήματα.

Η Αθήνα του «Σπιρτόκουτου»

Το 2002-2003 εμφανίζεται το «Σπιρτόκουτο» του Γιάννη Οικονομίδη. Η δική του Ελλάδα, η δική του πόλη, είναι ένα διαμέρισμα στον Κορυδαλλό, σε ασπρόμαυρη φωτογραφία. Τα μέλη της οικογένειας αλληλοπαράσσονται, απογυμνωμένα από κάθε σύμβαση, επικοινωνούν ουρλιάζοντας, φτύνουν μάλλον παρά μιλούν, ιδρώνοντας μέσα στον καύσωνα του καλοκαιριού η αποστροφή είναι το σταθερό σημείο συνάντησής τους. Η ζωή σε μια υποβαθμισμένη γειτονιά της πρωτεύουσας σε συνεχές σφισμοκόπημα, χωρίς τα φίλτρα που την κάνουν υποφερτή. Η μικρογραφία μιας κοινωνίας στα άκρα, σε συνθήκες διαρκούς ανάφλεξης. Εκτοτε το «σπιρτόκουτο» διευρύνθηκε, επεκτάθηκε. Το 2007 προβάλλονται οι «Όρες κοινής ψυχίας» της Κατερίνας Ευαγγελάκου. Κι εδώ χτυπάει ένας συναγερμός. Κυριολεκτικά και αλληγορικά. Μια καλοκαιρινή νύχτα, και πάλι, σε μια πολυκατοικία στο κέντρο της Αθήνας. Έξι διαφορετικές ιστορίες, 19 πρόσωπα όλων των φύλων, των φυλών και των επαγγελμάτων. Η σκηνοθέτις κινηματογραφεί τα όρια και την υπέρβασή τους, ανασπώνοντας την όποια κανονικότητα, καταγράφοντας βήμα βήμα ως την κορύφωση τη διαρκή απειλή. Ένας χαλασμένος συναγερμός αυτοκινήτου ηχεί αδιάκοπα. Βία, παθογένεια, απομεινάρια ηθικής αντίστασης που φυλακίζονται, ευαίσθησις σε αναμονή. Ένας κόσμος που αντιδράει και χειροκροτεί τη

junkies, those whose most daring ambitions are exhausted in odd jobs or their next hit. Delivery is a film of twilight tones and “dirty” photography, of hand-held cameras; it is a heart-rending film. The protagonist drives around making deliveries, barely speaking. A silent narrator, who embodies Panagiotopoulos’s gaze in this exiled and repulsed city, transferring deep, at times almost unbearable, emotions, no matter how much he tries to lighten the mood with quips...

For a short while. And only in the movies. Because “despair” returns with new evidence in hand, stronger than before. The countdown for Athens had commenced from the last decade of the twentieth century and became systematic during the twenty-first. Digital cameras free up directors, allow their gaze to roam, provide a recourse to financial stagnation. Production costs are low; topics don’t have to be invented. They exist: On the city streets and in closed apartments. Directors from an older generation, but also younger and even very young generations, circulate, observe, record: Giorgos Panousopoulos’ *A day at night* (Mia mera ti nychna); Stratos Tzitzis’ *Save me* (Sose me); Yannis Fongras’ *Still looking for Morphine* (Pes sti morphini akoma tin psachno), Angelos Frantzis’ *A dog’s dream* (To oneiro tou skylou); Olga Malea’s *Risotto* (Rizoto); Alexandros Voulgaris’ *Are you crying?* (Kles?), Kyriakos Katzourakis’ *The road to the West* (O dromos pros ti Dysi), Stella Theodoraki’s *Close... So Close* (Para ligo, para ponto, para triha), Thanos Anastopoulos’ *All the weight of the world* (Olo to varos tou kosmou) and so forth. An Athens romantic, melancholic, film noir-like, illusory, solitary, asphyxiating, adverse, stalemated. In newly-built apartments, whose wannabe lifestyle sets the tone, or in the streets. Whatever the case, the city and the lives entwined within it are defenceless. Athens, photographed like a boxing ring, in which the protagonists keep receiving direct hits.

The Athens of Matchbox

In 2002-2003 *Matchbox* (Spirtokouto), directed by Yannis Economidis was released. His Greece, his city, is an apartment in Korydallos, photographed in black-and-white. The members of the family savage one another; denuded of all conventions, they communicate by screaming, they spit rather than speak, sweating in the summer heat wave; revulsion is the constant of their encounters. Life in a down-at-the-heels neighbourhood of the capital city, being constantly beaten down, without the filters, which render it all bearable. A miniature of a society in extremis, under conditions of constant ignition. Since that time the matchbox has expanded, has been broadened. 2007 saw the screening of *False Alarm* (Ores koinis isyhias), directed by Katerina Evangelakou. This is where an alarm goes off. Both lite-

φασαρία. Σαν ένα ριάλιτι σε εξέλιξη. Την ίδια χρονιά ο Θάνος Αναστόπουλος παρουσιάζει τη «Διόρθωση», που έχει ως βάση εκκίνησης ένα έγκλημα εθνικιστικής βίας το οποίο η ελληνική κοινωνία απώθησε: το φθινόπωρο του 2004, μετά την ήττα της Εθνικής ποδοσφαίρου στα Τίρανα, ένας Αλβανός που πανηγύριζε τη νίκη της ομάδας του έπεσε νεκρός από επίθεση κουλιγκάνων. Στην ταινία παρακολουθούμε έναν άντρα που αποφυλακίζεται από τον Κορυδαλλό και περιφέρεται σε μια πόλη «τριτοκοσμική» ανάμεσα σε περιθωριακούς και άστεγους. Περιπατάει, παρατηρεί, μιλάει ελάχιστα. Για την ακρίβεια, παραμένει μάλλον σιωπηλός. Το δρομολόγιό του ίδιο, κάπου στο υποβαθμισμένο κέντρο της Αθήνας, με μικρές παραλλαγές. Έλληνας ή μετανάστης; Δεν έχει και πολλή σημασία. «Ο ήρωάς μου βλέπει ότι δεν θέλουμε να δούμε. Είναι ο Έλληνας που είμαστε, αλλά αποστρεφόμεστε» λέει ο Θ. Αναστόπουλος.

Ο «Ελληνάρας» σ' έναν «Άδικο κόσμο»

Όσο η κρίση βαθαίνει και η κοινωνία διχάζεται, η κινηματογραφική εικόνα δύσκολα στρέφεται στο άυλο και νοσταλγικό. Η επέλαση του πραγματικού επιβάλλει τους όρους της, η μυθοπλασία υποχωρεί κάνοντας τα όρια με το ντοκιμαντέρ όλο και πιο ασαφή.

Ακόμη και στη «Χρυσόσκονη» (2009) της Μαργαρίτας Μαντά, με την παλιά μονοκατοικία να γίνεται το μήλο της έριδας για τα τρία αδέρφια μετά το θάνατο των γονιών, η σύγχρονη Αθήνα είναι παρούσα, βασανιστικά θορυβώδης, «χωρίς αγάπη και χωρίς αισθητική», όπως υπογραμμίζει η σκηνοθέτις. Την ίδια χρονιά ο Φίλιππος Τσίτος δίνει με την «Ακαδημία Πλάτωνος» μιαν άλλη πτυχή: τέσσερις νεοέλληνες, οριακά αναπάγγελτοι, πίνουν ολημερίς φραπέδες, τρέφουν ανασιζωτικά αισθήματα για τους Αλβανούς, αποκαλούν το σκύλο τους Πάτριος (διόλου τυχαία) και παρακολουθούν με απορία και ελαφρύ πολιτισμικό σοκ μια πολυμελή ομάδα Κινέζων να δημιουργεί ένα κατάστημα και σιγά σιγά τη δική της γειτονιά μέσα στο υποβαθμισμένο κέντρο της πόλης. Ο Φ. Τσίτος επιλέγει το χιούμορ, το σαρκασμό αλλά και την τρυφερότητα για να μιλήσει για τον «Ελληνάρα», αυτό το αποκρουστικό μάρφωμα, αυτό το μέσο στον καιροσκοπικό ηδονισμό του και στην ασφάλεια του οίκου του. Όταν όμως το έδαφος υποχωρεί, οι τριγμοί μπορεί να προκαλέσουν αμνηχανία, επιθετικότητα, χυδαιότητα, αλλά να διαλύσουν και τα νέφη. Φέτος, ο Τσίτος πρόσφερε ένα χαμόγελο ως επίγευση μιας δύσκολης χρονιάς με τον «Άδικο κόσμο». Οι χώροι στην ταινία (αστυνομικό τμήμα, μπαρ, σπίτια) απονέμουν ένα διαχρονικό μικροαστισμό. Της δημόσιας υπηρεσίας, του ζευγαριού στη σύνταξη, του συνοικιακού καφενείου. Ένα μείγμα παραίτησης και οικειότητας. Η υπόθεση δεν έχει και τόσο σημασία: ένας εκβιασμός, ένας φόνος, ένας έρωτας. Η παραδοξότητα και το ευφύει σιλιζήρισμα των εικόνων, η λιτότητα στη σύνθεση και στην ερμηνεία,

rally and allegorically. One summer night, yet again, in a polykatoikia apartment block in the centre of Athens. Six different stories; 19 people of all genders, races and professions. The director films limits and how they are exceeded, overturning normalcy, recording the ongoing threat, step by step, until its climax. A faulty car alarm rings incessantly. Violence, morbidity, remnants of caged moral resistance, sensitivities on hold. A world that reacts to and applauds the clamour. Like reality TV unwinding. The same year Thanos Anastopoulos premiered *Correction (Diorthosi)*, which has as its starting point a crime of nationalist violence, which Greek society suppressed: in the autumn of 2004, after the defeat of the Greek national team at Tirana, an Albanian, celebrating the victory of his team, was killed by hooligans. In the film, we follow a man who is released from Korydallos prison and wanders around a “third-world” city amongst the marginalised and the homeless. He walks and observes and speaks very little. To be accurate, he remains almost entirely silent. The route he takes is the same, somewhere in the disreputable centre of Athens, with few variations. Is he Greek, or is he an immigrant? It really doesn't matter. “My hero sees all that we don't want to see. He is the Greek we are, but that we are repulsed by” says Thanos Anastopoulos.

The “Über-Greek” in an Unfair World

As the crisis grows deeper and society is divided, the movie image cannot easily turn to the immaterial and the nostalgic. The parade of the real enforces its own terms, fiction retreats, making the demarcation line with documentaries ever more indistinct.

Even in Margarita Manta's *Gold Dust (Chrysoskoni)* (2009), where the old single-family home becomes the apple of discord for three siblings after the death of their parents, Athens is present: tortuously clamorous, “without love and without aesthetics”, as the director underlined. That same year Filippos Tsitos provided us with another facet of the situation in *Plato's Academy (Akademia Platonos)*: four modern Greeks, borderline unemployed, spend their days drinking frappé coffees while nursing derision towards Albanians. They name their dog Patriot (not in the least randomly) and observe with bewilderment and slight culture shock how a multi-member Chinese group opens a store and gradually creates its own neighbourhood in the seedy centre of the city. Filippos Tsitos chooses to use humour, sarcasm and also tenderness, in order to talk about the “Über-Greek”, that repulsive form, self-sufficient in his opportunistic hedonism and in the safety of his own home. However, when the ground recedes under his feet, the tremors will cause perplexity, aggression, vulgarity, but they will also break up the haze. This year,

Από το *Wasted Youth* των Αργύρη Παπαδημητρίου και Jan Vogel (2011).

From *Wasted Youth* by Argyris Papadimitropoulos and Jan Vogel (2011).

δημιουργούν μια ταινία που αναβλύζει ανθρωπιά και ευσαιθησία. Ανάμεσα στον Κασουρισμάκι (του «Λιμανιού της Χάβρης») και στον Ζακ Τατί ο Φ. Τσίτος χτίζει τη δική του Χάβρη ή συνθέτει μια άλλη Tativille δίνοντας στον πρωταγωνιστή του, Αντώνη Καφετζόπουλο, κάτι από την αύρα του κ. Ιλό.

Με τα «βλέμματα» αλλάζουμε

Η Αθήνα στον ελληνικό κινηματογράφο των τελευταίων χρόνων δεν είναι μόνο εικόνες μιας πόλης που λιώνει κάτω από τον ήλιο του Αυγούστου ή από τις φωτιές, με αφορμή διαδηλώσεις διαμαρτυρίας που καταλήγουν σε καταστροφική επέλαση βαρβάρων. Δεν είναι μόνο βρόμικη ή εγκαταλελειμμένη, υπό τη σκιά συμμοριών με καλάσικοφ, ληστών, χρυσαυγιτών ή πεινασμένων, παράνομων μεταναστών. Όσο οι σκηνοθέτες την παρατηρούν, περπατούν στους δρόμους της, ζουν στις γειτονίες της, κινηματογραφούν τα πάθη της, εκθέτουν τις παθογένειες αλλά και τη μοναχικότητα, την αλληλεγγύη, την τρυφερότητά της, δεν κινδυνεύει να αποκλειστεί. Βαλκανο-οριεντάλ ή διεθνής, απειλητική ή φωτεινή, είναι ένα κράμα αντιφάσεων και της κινηματογραφικής μεταφοράς τους. Η νέα γενιά δημιουργών τροφοδοτεί το δικό της αφήγημα για την πόλη. Ανατρεπτικό, διεισδυτικό, κυνικό αλλά και συμπονετικό την ίδια στιγμή. Η Αθήνα δεν ήταν ποτέ, και σήμερα ακόμη περισσότερο δεν είναι, πόλη-μακέτα. Καταστρέφεται και αναγεννιέται όπως κάθε ζωντανός οργανισμός. Αρκεί οι σκηνοθέτες της να μην πάψουν να την κοιτούν, να την παρακολουθούν, να την ανακαλύπτουν. Με τα βλέμματα αλλάζουμε, εμείς και η πόλη.

Tsitos offered a smile as an aftertaste for a difficult year, with his *Unfair World* (*Adikos kosmos*). The places in the film (a police station, a bar, and houses) reek of a timeless petite bourgeoisie. The odour of the public servant, a retired couple, the neighbourhood coffee shop. A mixture of resignation and familiarity. The plot isn't that important: blackmail, murder, love. The paradoxical yet ingeniously styled images, the spare purity of composition and acting, create a film that is brimming with humanity and sensitivity. Somewhere between Kaurismaki (and his work *Le Havre*) and Jacques Tati, Filippos Tsitos builds his own *Le Havre* or composes a different Tativille, giving his leading man, Antonis Kafetzopoulos, something of the air of Monsieur Hulot.

We change according to how we are "seen"

Athens, in the Greek cinema of the past few years is not solely images of a city melting under the August sun or under fire by protest marches, which conclude with a disastrous charge of the barbarians. It isn't only dirty and abandoned, under the thumb of Kalashnikov-carrying gangs, thieves, neo-Nazis or hungry illegal immigrants. As long as directors observe the city, walk its streets, live in its neighbourhoods, film its vicissitudes, expose its pathogenesis, but also its solitude, solidarity, tenderness, the city is in no danger of blockade. Balkan/oriental or international; threatening or lambent; it is an alloy of contradictions and their filmic transformations. A new generation of film directors now feed us their own narrative of the city. Subversive, penetrating, cynical, yet also sympathetic, at the same time. Athens never was a mock-up city, even less so today. It is destroyed and re-born, as is every other living organism. So long as its directors do not stop looking at Athens, but continue to observe and discover the city. We change, both we and the city, according to how we seem in their eyes.

Η Μαρία Κατσουνάκη είναι αρθρογράφος και κριτικός κινηματογράφου στην εφημερίδα «Καθημερινή».

Maria Katsounaki is a columnist and movie critic for the newspaper "Kathimerini".

PRESIDENT HOTEL

137

PHARM

NEW ARCHITECTURAL NARRATIVES FOR ATHENS

Eight architectural narratives for Athens are presented in this chapter.

Four of the eight projects presented investigate new strategies for intervening with Athenian urban space. Yannis Aesopos focuses on the relationship between the centre and the periphery and presents a new model of development for the Eleonas (olive grove) area, where proposed urban densities are surrounded by urban plantations. Aristide Antonas juxtaposes the usual practices of gentrification with compiling new urban protocols for bringing life to abandoned areas of the city. AREA process a catalogue of actions that will bring life to the public space of a blighted Athenian neighbourhood. buerger katsota architects focus on improving the network of neglected children's playgrounds in Athens. The remaining projects approach the contemporary urban reality of Athens in a critical, contemplative, mode: Andreas Angelidakis narrates the recent history of the city, shaping fantastical stories for two buildings that are landmarks of Athenian modernism. Correspondingly draftworks* present five architectural proposals/narratives for the critical phase Athens is currently in. Point Supreme offer alternative solutions and unexpected scripts for the future of the city through their images. Finally decaARCHITECTURE turn their attention to the rise of cultural plurality in the city, recording the basic typologies of Athenian bedrooms.

Two chapters that complete this group analyse the particular conditions, which must be dealt with for any evolution of architecture in Greece. P. Dragonas documents the need to renew the design ethos, while E. Baraona Pohl places the current experimental approaches of Greek architects within a historical context.

ΝΕΕΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΕΣ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται οκτώ αρχιτεκτονικές αφηγήσεις για την Αθήνα.

Τα τέσσερα, από τα οκτώ έργα που παρουσιάζονται, διερευνούν νέες στρατηγικές παρέμβασης στον αθηναϊκό αστικό χώρο: ο Γιάννης Αίσιωπος εστιάζει στη σχέση κέντρου-περιφέρειας και παρουσιάζει ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης για τον Ελαιώνα, όπου οι προτεινόμενοι αστικοί πυκνωτές περιβάλλονται από αστικές καλλιέργειες. Ο Αριστείδης Αντονάς αντιπαραθέτει στις συνήθεις στρατηγικές εξευγενισμού τη σύνταξη νέων αστικών πρωτοκόλλων για την ενεργοποίηση των εγκαταλειμμένων περιοχών της πόλης. Οι AREA επεξεργάζονται έναν κατάλογο δράσεων για την ενεργοποίηση του δημόσιου χώρου μιας υποβαθμισμένης αθηναϊκής συνοικίας. Ενώ οι buerger katsota architects επικεντρώνονται στην αναβάθμιση του δικτύου των παραμελημένων παιδικών χαρών της Αθήνας.

Τα υπόλοιπα έργα προσεγγίζουν τη σύγχρονη αστική πραγματικότητα της Αθήνας με κριτική, στοχαστική διάθεση: ο Ανδρέας Αγγελιδάκης αφηγείται την πρόσφατη ιστορία της πόλης πλάθοντας φανταστικές ιστορίες για δύο εμβληματικά κτίρια του αθηναϊκού μοντερνισμού. Αντίστοιχα οι draftworks* παρουσιάζουν πέντε αρχιτεκτονικές προτάσεις- αφηγήσεις για την κρίσιμη φάση που διέρχεται σήμερα η Αθήνα. Οι Point Supreme προσφέρουν μέσα από τις εικόνες τους εναλλακτικές επιλύσεις και απροσδόκτα σενάρια για το μέλλον της πόλης. Τέλος, η ομάδα decaARCHITECTURE στρέφει την προσοχή της στην αναδυόμενη πολιτιστική πολυμορφία της πόλης καταγράφοντας βασικές τυπολογίες αθηναϊκών υπνοδωματίων.

Τα δύο κείμενα που συμπληρώνουν την ενότητα αναλύουν τις ιδιαίτερες συνθήκες που αντιμετωπίζει η εξέλιξη της αρχιτεκτονικής στον ελληνικό χώρο. Ο Π. Δραγώνας τεκμηριώνει την ανάγκη ανανέωσης του σχεδιαστικού ήθους, ενώ η Ε. Baraona Pohl εντάσσει τις σύγχρονες πειραματικές προσεγγίσεις των ελλήνων αρχιτεκτόνων στο ιστορικό πλαίσιο τους.

Η ΑΝΑΝΕΩΣΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΤΙΚΟΥ ΗΘΟΥΣ THE RENEWAL OF DESIGN ETHOS

ΠΑΝΟΣ ΔΡΑΓΩΝΑΣ | PANOS DRAGONAS

Η κατάρρευση της «ισχυρής Ελλάδας»

Για την Ελλάδα η τελευταία κρίσιμη οκταετία έχει τρία ορόσημα:

Το καλοκαίρι του 2004 αποτελεί το ορόσημο της «ισχυρής Ελλάδας». Η επιτυχής διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων είναι η κορύφωση μιας περιόδου αισιοδοξίας και οικονομικής ανάπτυξης. Αντίστοιχα, ο Δεκέμβριος 2008 αποτελεί μια στιγμή βίαιης αφύπνισης. Η ελληνική κοινωνία, υπνωτισμένη από τον ευδαιμονισμό των τελευταίων χρόνων, συγκλονίζεται από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης και των κοινωνικών αναταραχών. Τέλος, η προσφυγή στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο την άνοιξη του 2010 σηματοδοτεί το τέλος της αυταπάτης της «ισχυρής Ελλάδας». Η κατάρρευση της οικονομίας και η αμφισβήτηση της εθνικής κυριαρχίας εισάγουν τη χώρα σε μια περίοδο ύφεσης και κατάρρευσης.

Η διεθνής οικονομική κρίση ξεσπά αιφνιδιαστικά το 2008. Όμως η πολιτισμική και ιδεολογική κρίση της σύγχρονης Ελλάδας έχει διαφανεί αρκετά νωρίτερα. Η κρίση αυτή αποτελεί συνέπεια του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης, το οποίο κλιμακώνεται καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας. Η κινητικότητα της οικονομίας, των ανθρώπων και των πληροφοριών μειώνει τις γεωγραφικές αποστάσεις και συμβάλλει στην αποδιάρθρωση των τοπικών ταυτοτήτων. Η τεχνητή οικονομική ανάπτυξη, που βασίζεται στο δανεισμό, ενθαρρύνει τη διάδοση των καταναλωτικών προτύπων και δημιουργεί έναν επίπλαστο ευδαιμονισμό. Οι μακροχρόνιες θεσμικές αδυναμίες του ελληνικού πολιτικού συστήματος συμβάλλουν στη δραματική όξυνση των οικονομικών προβλημάτων. Τέλος, το φαινόμενο της οικονομικής μετανάστευσης ανατρέπει την ανθρωπογεωγραφία των παραδοσιακά ομοιογενών ελληνικών πόλεων.

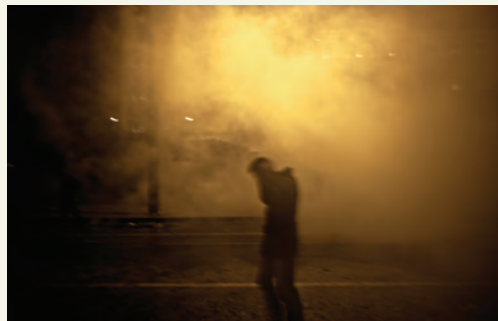
Τα παραπάνω προβλήματα βρίσκουν την αντανάκλασή τους στις ελληνικές πόλεις. Η δημιουργία νέων, μεγάλων, και αμφίβολης βιωσιμότητας, χώρων κατανάλωσης, η υποβάθμιση των παραδοσιακών δημόσιων χώρων και η δημιουργία θυλάκων παραβατικής συμπεριφοράς και εξαθλίωσης, οδηγούν στην αποσύνθεση του αστικού χώρου. Η ελληνική κοινωνία δείχνει αδύναμη να αντιμετωπίσει τα προβλήματα, αλλά και να αξιοποιήσει τις ευκαιρίες που δημιουργεί το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και οδηγείται σε μια πρωτοφανή οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική κρίση.

The collapse of “powerful Greece”

For Greece this critical eight-year period had three landmarks:

The summer of 2004 is the landmark of “powerful Greece”: The successful hosting of the Olympic Games was the peak of a period of optimism and economic development. Correspondingly, December 2008 was a moment of a violent awakening. Greek society, hypnotized by the hunt for good times that typified the previous years, is shaken to the core by the outbreak of the economic crisis and of social unrest. Finally, seeking recourse in International Monetary Fund assistance, in the spring of 2010 marks the end of the delusion of a “powerful Greece”. The collapse of the economy and a contestation of national sovereignty usher the country into an era of depression and dejection.

The international financial crisis broke out suddenly in 2008. However, the cultural and ideological crisis of modern Greece become clear quite a bit earlier. This crisis is a consequence of the phenomenon of globalization, which had grown greater as the decade progressed. The volatility of the economy, the migration of people and the transfer of information lessens geographical distances and contributes to the deconstruction of local identities. Artificial economy development, based on borrowing, encouraged the spread of consumerism models and created a simulated feeling of good times. Long-term institutional weaknesses in

1. Burnout, 2010, 2012. Φωτογραφία: Δ. Μιχαλάκης.
1. Burnout, 2010, 2012. Photograph: D. Michalakis.

1. Βλ. το παράδειγμα του αυτοσχέδιου πάρκου της Ναυαρίνου στα Εξάρχεια, τις πρωτοβουλίες της ΜΟΝυΜΕΝΤΑ για τη διάσωση νεότερων μνημείων της Αθήνας αλλά και τις δράσεις στον δημόσιο χώρο των Ατενistas.
2. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εταιρεία Ολιγας που δραστηριοποιείται στην Αντίπαρο και την περιοχή Κεραμεικού-Μεταξουργείου.

Η άνοδος και η πτώση του καταναλωτικού lifestyle

Μέχρι το ξέσπασμα της κρίσης η οικοδομική δραστηριότητα επηρεάζεται θετικά από την επίπλαστη οικονομική ανάπτυξη. Η προετοιμασία για τους Ολυμπιακούς Αγώνες και η δυνατότητα φτηνού δανεισμού καθιστούν την οικοδομή έναν από τους βασικούς πυλώνες της ελληνικής οικονομίας. Στο διάστημα αυτό η πορεία της ελληνικής αρχιτεκτονικής καθορίζεται από τις αναθέσεις του ιδιωτικού τομέα. Παρά τον μεγάλο αριθμό σημαντικών δημόσιων έργων που υλοποιούνται μέχρι το 2004, η συμβολή του δημόσιου τομέα στην εξέλιξη της ελληνικής αρχιτεκτονικής είναι μικρή. Κατά την ίδια περίοδο η οικονομική ευμάρεια προκαλεί την άνοδο του βιοτικού επιπέδου και ενθαρρύνει τη διάδοση νέων καταναλωτικών προτύπων διαβίωσης. Το καταναλωτικό lifestyle αποτελεί κεντρικό στοιχείο ταυτότητας της τοπικής κοινωνίας και εξελίσσεται σε καθοριστικό παράγοντα για την εξέλιξη της αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα.

Το ξέσπασμα της διεθνούς οικονομικής κρίσης του 2008 απογυμνώνει τις αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας και οδηγεί τόσο στην κατάρρευση της οικοδομικής δραστηριότητας όσο και στον κλονισμό του καταναλωτικού lifestyle. Μετά μια δεκαετία κυριαρχίας του καταναλωτισμού η τοπική κοινωνία εκδηλώνει το ενδιαφέρον της για τα κοινά. Το υποβαθμισμένο αστικό και φυσικό περιβάλλον επανέρχεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος και δίνει την αφορμή για τη δημιουργία νέων συλλογικοτήτων: μέσα σε ένα σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα σχηματίζονται πολυάριθμες κινήσεις πολιτών που επιχειρούν, με διαφορετικό τρόπο η καθεμία, να αναλάβουν δράση και να προσαπίσουν τα δικαιώματα τους στον δημόσιο χώρο.¹ Έπειτα από χρόνια η πολιτεία εκφράζει έμπρακτο ενδιαφέρον για τα προβλήματα των παρηνκμασμένων αστικών κέντρων. Με αντίστοιχο όμως τρόπο ανασυγκροτείται και ο ιδιωτικός τομέας. Στο χώρο του real estate εμφανίζονται πλέον νέοι επιχειρηματίες που επενδύουν με σεβασμό στις ιδιαίτερες ποιότητες του ελληνικού φυσικού τοπίου και των πόλεων.² Την ίδια στιγμή η παρατεταμένη τριβή, σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα, με τον ιδιωτικό χώρο και τα καταναλωτικά πρότυπα έχει οδηγήσει στην εξασθένηση των κοινωνικών αντανάκλαστικών των αρχιτεκτόνων. Με δεδομένη την οικονομική κρίση, αλλά και το αποδιοργανωμένο θεσμικό πλαίσιο άσκησης του επαγγέλματος, η ανάκτηση του κοινωνικού ρόλου αποτελεί ένα δύσκολο εγχείρημα για τους αρχιτέκτονες στην Ελλάδα.

the Greek political system contributed to a dramatic exacerbation of the country's economic troubles. Finally, the phenomenon of economic migration overturned the anthropogeography of traditionally homogeneous Greek cities.

The aforementioned problems are reflected in Greek cities: The creation of new, massive malls - consumer palaces of doubtful viability; the degrading of traditional public spaces; and the creation of pockets of transgressive behaviour and privation, led to a decomposition of urban space. Greek society appears incapable of dealing with these problems, but also of making use of the opportunities created by the phenomenon of globalisation and is faced with an unprecedented economic, social, and cultural crisis.

The rise and fall of the consumer lifestyle

Up to the outbreak of the crisis, economic activity was positively influenced by simulated economic development. Preparations for the Olympic Games and access to cheap borrowed funds made construction one of the basic foundations of the Greek economy. During this period, the course of Greek architecture is defined solely by private sector commissions. Despite the large number of significant public works that were carried out up to 2004, the contribution of the public sector to the evolution of Greek architecture is limited. During the same period, economic well-being brought about a rise in living standards and encouraged the spread of new consumer-based models of living. The consumer lifestyle constitutes a central element in the identity of local society and develops into a defining factor in the evolution of architecture in Greece.

The outbreak of the international economic crisis in 2008 showed everyone the weaknesses of the Greek economy and led to a breakdown in construction activity as well as a shake-up of the consumer lifestyle. After a decade where consumerism was dominant, local society starts to display an interest in the commons. The degraded urban and natural environment returns to its place at the focal point of interest and creates an opportunity to establish new commonalities: Within a relatively short period of time, numerous citizens' movements were formed, which would attempt, each in its own different way, to take up action and to defend their right to public space.¹ Years would go by, before the state would express any deed-based

1. See the example of the improvised park on Navarinou Street in the Exarcheia district; the initiatives of MONUMENTA to preserve more recent monuments in Athens, as well as actions by Atenistas to claim public space.

Η ψηφιακή πραγματικότητα

Η γενιά που ξεκινάει τη σταδιοδρομία της τη δεκαετία του 2000 περιλαμβάνει δημιουργούς που μεγάλωσαν στη δυσλειτουργική ελληνική πόλη της δεκαετίας του 1980 και ενηλικιώθηκαν μέσα στο ευρύτερο κλίμα λαϊκισμού και ευδαιμονισμού των επόμενων χρόνων. Η γενιά αυτή στάθηκε ιδιαίτερα τυχερή κατά τη διάρκεια των σπουδών της, καθώς είχε αυξημένες δυνατότητες για ταξίδια, καλές μεταπτυχιακές σπουδές και επαγγελματικές εμπειρίες σε όλο τον κόσμο. Πρόκειται ακόμη για την πρώτη γενιά που είναι απολύτως εξοικειωμένη, ήδη από τα χρόνια των σπουδών της, με τη χρήση των ηλεκτρονικών μέσων επικοινωνίας και αναπαράστασης. Η γενιά αυτή χρησιμοποιεί τα νέα μέσα, όχι μόνο για να σχεδιάσει, αλλά και για να ενημερωθεί, να επικοινωνήσει, και να διαμορφώσει τη δημόσια εικόνα της. Τα διαδικτυακά ηλεκτρονικά μέσα αναιρούν τους γεωγραφικούς περιορισμούς και προσφέρουν τη δυνατότητα συνεργασίας με συναδέλφους σε άλλους τόπους. Η ετερογένεια των νέων δημιουργικών ομάδων της Αθήνας είναι πρωτοφανής, καθώς στις νέες μορφές συνεργασίας που σχηματίζονται, περιλαμβάνεται ένας σημαντικός αριθμός αρχιτεκτόνων που έχουν μεταναστεύσει ή μετακινούνται σε διαφορετικές πόλεις και διατηρούν τη δυνατότητα συνεργασίας χάρη στις νέες ψηφιακές τεχνολογίες.

Εάν τα μαζικά μέσα του 20^{ου} αιώνα, όπως ο κινηματογράφος και η τηλεόραση, ενθάρρυναν την εκπομπή παραστάσεων από διαφορετικούς τόπους, τα σύγχρονα μέσα επιταχύνουν τη μετάδοση εικόνων αποδεσμευμένων τόσο από τον τόπο όσο και από την υλική πραγματικότητα. Η αντίληψη του φυσικού χώρου προδίδεται από τις ψηφιακές χαρτογραφήσεις, ενώ ο κοινωνικός χώρος υποκαθίσταται από τα ψηφιακά μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπως το Facebook και το Twitter. Ουσιαστικά πρόκειται για τη διαμόρφωση μιας νέας υπερ-πραγματικότητας όπου ο φυσικός κόσμος επαυξάνεται, αλλά και παραμορφώνεται, από το ψηφιακό συμπλήρωμά του.

Η διαμεσολαβημένη εμπειρία της αρχιτεκτονικής δεν συνιστά νέο φαινόμενο. Η σχέση της μοντέρνας αρχιτεκτονικής με τα μέσα υπήρξε άρρηκτη από τη γέννησή της. Η διάδοση των μοντέρνων αισθητικών προτύπων και των δυνατοτήτων της οικοδομικής βιομηχανίας δεν θα μπορούσε να είχε επιτευχθεί χωρίς τα έντυπα μέσα ενημέρωσης του 20^{ου} αιώνα. Σήμερα η ενημέρωση για την αρχιτεκτονική γίνεται κυρίως μέσα από τη διαδραστική πλατφόρμα του Web 2.0 που περιλαμβάνει τα κοινωνικά μέσα και τα ιστολόγια. Οι αρχιτεκτονικές αναπαραστάσεις μεταδίδονται πλέον σε πραγματικό χρόνο. Οι παρουσιάσεις των αρχιτεκτονικών έργων συμπίεζονται σε κείμενα των 200 λέξεων και εικόνες των 600 pixels. Ενώ η ακριβής θέση των έργων καταγράφεται σε υποβάθρα γεωγραφικών συστημάτων πληροφορίας.

2. Πάρκο Ναυαρίνου.
2. Park on Navarinou Street.

interest in the problems of urban centre degeneration. However, the private sector is also restructured in a corresponding manner. In the field of real estate, new entrepreneurs appear who invest with respect to the particular qualities of the Greek natural landscape and cities.² At the same time, such an extended period of involvement almost exclusively in the private sector along consumer lines, has led to a weakening of the social reflexes of architects. Given the economic crisis, as well as the disintegrated institutional framework for exercising the profession, gaining a social role is a difficult enterprise for architects in Greece.

Digital reality

The generation that commenced their career in the 2000s includes creative people, who grew up in the dysfunctional Greek city of the 1980s and came to age within a broader climate of populism and of the race for happiness of the previous years. This generation was particularly lucky during its studies, as it was offered increased opportunities to travel, a breadth of post-graduate work availability and professional experience around the world. It remains the first generation that is fully familiar, from the time of their studies, with the use of electronic means of communication and representation. This generation utilises the new media, not only to design, but also to be informed, to communicate, to shape its public image. Internet media abolish limitations of geography, and provide an opportunity to collaborate with colleagues overseas. The heterogeneity of new creative teams in Athens is unprecedented, as new forms of collaboration being shaped also include a significant number of architects who have emigrated, or who move to different cities, and maintain the capacity to collaborate thanks to new digital technologies.

If 20th century mass media, such as cinema and television, encouraged the transmission of images from var-

3. A. Αγγελιδάκης, Cloud House.
3. A. Angelidakis, Cloud House.

Η ισχυροποίηση των ψηφιακών αναπαραστάσεων ασκεί σημαντική επίδραση στην αρχιτεκτονική μορφολογία, τη συμβολική διάσταση της αρχιτεκτονικής αλλά και την οντολογία του αρχιτεκτονικού έργου. Η προώθηση των αρχιτεκτονικών έργων από τα ψηφιακά μέσα παραμένει εξαρτημένη από την εικόνα. Η απαίτηση δημιουργίας emblematicκών εικόνων οδηγεί στη διερεύνηση νέων αρχιτεκτονικών μορφολογιών αλλά και στην εξέλιξη των αρχιτεκτονικών παρουσιάσεων που συχνά εκφράζουν ενδιαφέρουσες εικαστικές αναζητήσεις. Την ίδια στιγμή η αφηγηματική δύναμη της αρχιτεκτονικής ισχυροποιείται. Η ικανότητα της σύγχρονης αρχιτεκτονικής να μεταδίδει μηνύματα αφορά πλέον περισσότερο τις αναπαραστάσεις της αρχιτεκτονικής παρά την ίδια τη χωρική εμπειρία. Οι αρχιτεκτονικές αφηγήσεις έχουν τη δυνατότητα διαμόρφωσης νέων φαντασιακών σχέσεων με την πόλη και προσδίδουν στην τέχνη της αρχιτεκτονικής αυξημένη κριτική και στοχαστική δύναμη. Τέλος, η κυριαρχία των αναπαραστάσεων ασκεί σημαντική επίδραση στην οντολογία του αρχιτεκτονικού έργου. Η ψηφιακή τεχνολογία θέτει την έννοια του «αληθινού» σε κρίση, καθώς οι χωρικές παραστάσεις αποδεσμεύονται από τον τόπο και οι αναπαραστάσεις του πραγματικού κόσμου αδυνατούν να διακριθούν από τις προσομοιώσεις του.

Οι παραπάνω εξελίξεις διευρύνουν το ρόλο της αρχιτεκτονικής στην κοινωνία της πληροφορίας. Δεδομένου ότι το νοητό κυριαρχεί του αισθητού, και το σημαντικό αποκτά μεγαλύτερη βαρύτητα από το σημαίνον, η αρχιτεκτονική σταδιακά μεταλλάσσεται από τέχνη του χώρου και της κατασκευής και σε τέχνη της επικοινωνίας.

Μετά (το ελληνικό) μοντέρνο

Κατά το μεγαλύτερο μέρος του 20ού αιώνα στην Ελλάδα κυριαρχεί ένα τοπικό ιδίωμα της μοντέρνας γλώσσας της

ious places, contemporary media accelerate the transmission of images that are unfettered, both from place and from material reality. The perception of natural space is specified by digital mapping, while social space is subbed by digital social network media, such as Facebook and Twitter. Essentially this is the configuration of a new hyper-reality, where the natural world is augmented, but also distorted by its digital complement. The intermediated experience of architecture does not constitute a new phenomenon. The relationship between modern architecture and the media was indissoluble from its very conception. The spread of modern aesthetic models and capabilities of the construction industry couldn't have been achieved without print media in the twentieth century. Nowadays information about architecture is provided mainly through the interactive platform of Web 2.0, which includes social media and web pages. Architectural representations are now transmitted in real time. Presentations of architectural projects are now compressed into 200 word documents and 600 pixel images. The precise position of the projects is recorded on the background of geographical information systems.

The strengthening of digital representations exercises considerable influence over architectural morphology, the symbolic dimension of architecture, as well as the ontology of the architectural project. Promotion of architectural projects using digital media remains image-dependent. The requirement to create emblematic images leads to a broadening of new architectural morphologies, as well as to the evolution of architectural presentations, which frequently express interesting visual arts pursuits. At the same time, the narrative force of architecture is reinforced. The capacity that contemporary architecture possesses to transmit messages now concerns more the representations of architecture than the spatial experience itself. Architectural narratives are capable of forming new imaginative relationships with the city and to lend to the art of architecture increased critical and deliberative force. Finally, the predominance of representations exercises considerable influence on the ontology of architectural projects. Digital technology brings the concept of the "real" up for judgment, as spatial representations are released from the constrictions of place and representations of the real world are no longer distinguishable from their simulations.

The aforementioned developments broaden the role of architecture in the information society. Given that the conceptual dominates the tangible, and the signified

4. Α. Αντονάς, Πρόταση για τον Πύργο του Πειραιά.
4. A. Antonas, Proposal for the Piraeus Tower.

αρχιτεκτονικής. Οι καταβολές του ελληνικού μοντερνισμού είναι σε μεγάλο βαθμό εικονογραφικές και όχι ιδεολογικές. Η ελληνική κοινωνία, που δεν έζησε το Διαφωτισμό και τη Βιομηχανική Επανάσταση, γνωρίζει το μοντέρνο περισσότερο ως στιλ παρά ως ιδεολογικό πλαίσιο. Τα πρότυπα αναφοράς της ελληνικής αρχιτεκτονικής καθορίζονται από τους πρωτοπόρους αρχιτέκτονες και το έργο τους. Η προσαρμογή των διεθνών προτύπων στις τοπικές ιδιαιτερότητες γίνεται άλλοτε με κριτική διάθεση και άλλοτε με πίστη στη νεωτερικότητα. Σε κάθε όμως περίπτωση το κλίμα, το φυσικό περιβάλλον, οι δυνατότητες της οικοδομικής τεχνολογίας και τα πολεοδομικά δεδομένα καθορίζουν την ταυτότητα του ελληνικού μοντερνισμού.³

Κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών η οικονομική ανάπτυξη προσφέρει την ευκαιρία για την παραγωγή ενός σημαντικού αριθμού έργων με αξιολογικά ποιοτικά χαρακτηριστικά. Η έντονη οικοδομική δραστηριότητα της περιόδου και η προβολή της ελληνικής αρχιτεκτονικής μέσα από εκθέσεις, εκδόσεις και πολυάριθμες αναφορές στα τοπικά μέσα ενημέρωσης συμβάλλουν στη διάδοση και εξέλιξη της μοντέρνας γλώσσας της ελληνικής αρχιτεκτονικής. Στο διάστημα αυτό παρουσιάζονται πολυάριθμα παραδείγματα έργων με αξιολογικά χαρακτηριστικά, καθώς η συνεχής τριβή με το σχεδιασμό και την υλοποίηση, κυρίως μικρής κλίμακας κτιρίων, επιτρέπει στην ελληνική αρχιτεκτονική να κατακτήσει υψηλότερα επίπεδα μορφολογικής εκλέπτυνσης. Η μοντέρνα εικονογραφία εξελίσσεται σε κυρίαρχο αισθητικό

gains greater significance than the signifier, architecture is slowly evolving from an art of space and construction to an art of communication.

Post (Greek) modern

For the greater part of the twentieth century, a local idiom of the modern language of architecture dominated in Greece. The roots of Greek modernism are, to a very great extent, illustrative and not ideological. Greek society, which never experienced the enlightenment and the industrial revolution, is familiar with the modern more as a style than as an ideological framework. The reference standards for Greek architecture are designated by the pioneer architects and their oeuvre. International standards are adapted to local particularities, either with a critical intention or else with faith in modernity. In each instance, however, climate, the natural environment, the capabilities of construction science and the town planning status define the identity of Greek modernism.³

Over the past two decades, economic development offered an opportunity to produce a significant number of projects with worthwhile qualitative features. The intense construction activities of that period, and the promotion of Greek architecture through exhibitions, publications and very many references in the local media, all contributed to the proliferation and development of a modern language concerning Greek architecture. During this period there are numerous examples of projects with noteworthy features, as constant concern with the design and implementation of mainly small-scale buildings, has permitted Greek architecture to conquer the highest levels of morphological refinement. Modern iconography evolved into a dominant aesthetic principle, as a consumer lifestyle adopted a new modern or minimalist style.

During this very period, however, the first signs of a crisis are noted. The way specific aesthetic principles dominate the landscape and there is very limited capability to reconsider or alter existing planning, means there are very few opportunities for innovative investigation. It isn't therefore random that, oftentimes, talented designers are trapped in mannered stylistic investigations. All these marks denote the existence of a cultural crisis, which led yet another period of brilliance of Greek modernism to its close.

3. Βλ. Π. Δραγώνας, «Στον μονόδρομο της μοντέρνας παράδοσης. Κριτική επισκόπηση της νεώτερης ελληνικής αρχιτεκτονικής, 1990-2004» στο Ο. Δουμάνης (Επιμ.), Σύγχρονη Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, Αθήνα: Αρχιτεκτονικά Θέματα, 2005, σσ. 8-13.

4. Το ζήτημα της καταγωγής του έργου των νεότερων αρχιτεκτόνων εισάγεται από τον Δ. Φατούρο. Βλ. Δ. Φατούρος, Ίκνος Χρόνου. Αφηγήσεις για τη νεώτερη ελληνική αρχιτεκτονική, Αθήνα: Καστανιώτης, 2008, σσ. 56-58.

πρότυπο, καθώς το καταναλωτικό lifestyle υιοθετεί το νεο-μοντέρνο ή μινιμαλιστικό στυλ.

Στο ίδιο διάστημα όμως καταγράφονται και τα πρώτα σημάδια κρίσης. Η κυριαρχία συγκεκριμένων αισθητικών προτύπων και η περιορισμένη δυνατότητα αναθεώρησης των προγραμματικών δεδομένων προσφέρουν ελάχιστες ευκαιρίες για νεωτερικές διερευνήσεις. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι συχνά ικανοί δημιουργοί εγκλωβίζονται σε μανιερίστικες στιλιστικές αναζητήσεις. Τα παραπάνω σημάδια υποδηλώνουν την ύπαρξη μιας πολιτισμικής κρίσης, η οποία οδηγεί ακόμη μία περίοδο αναλαμπής του ελληνικού μοντερνισμού προς το τέλος της.

Greeklish αρχιτεκτονική

Οι πιο δυσδιάκριτες, αλλά και ενδιαφέρουσες, επιδράσεις του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης στην αρχιτεκτονική είναι αυτές που αφορούν τους ίδιους τους δημιουργούς. Οι επιδράσεις αυτές απαιτούν το πέρασμα αρκετών χρόνων ώστε να διαπιστωθούν. Μέχρις ότου δηλαδή τα βιωματικά στοιχεία, οι ακαδημαϊκές και πρώιμες επαγγελματικές εμπειρίες μετουσιωθούν σε αρχιτεκτονικό έργο.

Οι αυξημένες δυνατότητες μετακίνησης, σπουδών και εργασίας ενισχύουν τη βαρύτητα των ετεροτοπικών αναφορών στην αρχιτεκτονική. Οι εξωγενείς επιδράσεις ή οι αναφορές στο έργο σημαντικών αρχιτεκτόνων, εργοδωτών ή δασκάλων σε μεταπτυχιακά προγράμματα, είναι καθοριστικές για τη διαμόρφωση της αισθητικής ιδεολογίας των νεότερων αρχιτεκτόνων. Αντίστοιχα η αναδυόμενη ψηφιακή κουλτούρα του διαδικτύου πληθαίνει τις αναφορές σε πολιτισμικές εκφράσεις που δεν υπόκεινται σε γεωγραφικούς περιορισμούς.⁴ Ο κινηματογράφος, η поп μουσική και η μόδα αποτελούν στοιχεία αναφοράς των αρχιτεκτόνων ήδη από τη δεκαετία του 1960. Στις μέρες μας έρχονται να προστεθούν οι νέες εκφραστικές δυνατότητες των ψηφιακών μέσων και των δικτύων. Ταυτόχρονα οι ψηφιακές αναπαραστάσεις του χώρου, μέσα από προγράμματα χαρτογράφησης όπως το Google Earth ή τα συστήματα GPS, επηρεάζουν τη χωρική εμπειρία. Η αντίληψη του τόπου προκαθορίζεται από τις διαφορετικές δυνατότητες αναπαράστασης που εξοικειώνουν το χρήστη των σύγχρονων γεωγραφικών συστημάτων πληροφορικής με ένα σύνθετο πλέγμα πιθανών προορισμών.

Αντίστοιχα διαπιστώνουμε ότι η βαρύτητα των τοπικών ιδιαίτεροτήτων δεν είναι τόσο σημαντική στο έργο των νεότερων αρχιτεκτόνων όσο στο παρελθόν. Είναι πλέον σαφές πως οι αναφορές στα ιδεολογήματα περί ελληνι-

Greeklish architecture

Harder to discern yet interesting is how the phenomenon of globalisation influences architecture through the architects themselves. Such influences require the passage of several years to discern. In other words, they require the time needed for academic and early professional experiences to be transformed into an architectural oeuvre.

Increased opportunities for travel, to study and to work, increase the significance of heterotopian references in architecture. External influences or references in the oeuvre of major architects, employers or teachers in post-graduate programmes, help define and shape the aesthetic ideology of younger architects. Correspondingly, the rise of computer culture and the internet multiplies references to cultural expressions, which have no fealty to geographic limitations.⁴ Movies, popular music and fashion constitute reference points for architects, going as far back as the 1960s. In our days we must add to these the new expressive capabilities of digital media and networks. Simultaneously digital representations of space, using mapping programmes, such as Google Earth or GPS systems, affect spatial experience. Perception of place is predefined by various capabilities of representation, which familiarize the user of contemporary geographical information technology systems with a complex network of possible destinations.

Correspondingly, we are able to ascertain that the significance of local idiosyncrasies isn't as great in the oeuvre of newer architects as it was in the past. It is consequently obvious, that references to arguments concerning the Greek attributes of the 20th century, based on a particular perception of the Greek landscape, have only the barest of influence on architectural thought. Younger Greek architects display a trend to distance themselves from local idiosyncrasies.⁵ Elements of origin that are heterotopian and atopian gain greater significance compared to local or national features, which are generally treated with suspicion. To a great extent, this stance is due to the exogenous experiences of a new generation of architects, who had the opportunity to enjoy this positive aspect of globalisation. Today, younger architects have a link to Greek space which is mainly bodily, or to be precise sensorial. This link mainly concerns the perception of typical phenomena of the Greek landscape, such strong natural light, water, or the varied terrain, which consti-

3. See P. Dragonas, "On the one-way street of the modern tradition: A critical survey of recent Greek architecture, 1990-2004" in O. Doumanis (ed.) *Contemporary Architecture in Greece*, Athens: Architecture in Greece 2005, pp. 8-13.

4. The issue of the origins of the work of younger architects was introduced by D. Fatouros. See. D. Fabouros, *Hint of Time. Narratives about recent Greek architecture*, Athens: Kastaniotis Publications, 2008, pp. 56-58.

5. The issue of identity in recent Greek architecture is sketched out in a brief text by A. Tzonis, see "DOMES 2010 Greece – Contemporary Architecture Edition, exhibition, prizes", *DOMES*, 01/10 (2010), pp. 48-50.

κόπτας του 20ού αιώνα, τα οποία βασίζονταν σε μια ιδιαίτερη πρόσληψη του ελληνικού τόπου, δεν έχουν παρά ελάχιστη επίδραση στη σκέψη των αρχιτεκτόνων. Οι νεότεροι Έλληνες αρχιτέκτονες παρουσιάζουν μια διάθεση αποστασιοποίησης από τις τοπικές ιδιαιτερότητες.⁵ Τα ετεροτοπικά και ατοπικά στοιχεία καταγωγής αποκτούν μεγαλύτερη βαρύτητα από τα τοπικά ή εθνικά χαρακτηριστικά που συνήθως αντιμετωπίζονται με καχυποψία. Σε μεγάλο βαθμό η στάση αυτή οφείλεται στις εξωγενείς εμπειρίες της νέας γενιάς αρχιτεκτόνων που είχε τη δυνατότητα να απολαύσει τη θετική πλευρά του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης. Σήμερα η σχέση των νεότερων αρχιτεκτόνων με τον ελληνικό χώρο είναι κυρίως σωματική ή, για την ακρίβεια, αισθητηριακή. Η σχέση αυτή αφορά κυρίως την πρόσληψη χαρακτηριστικών φαινομένων του ελληνικού τοπίου, όπως το δυνατό φως, το νερό ή το ανάγλυφο του εδάφους, τα οποία αποτελούν ένα διαχρονικό σύνολο αναφορών της ελληνικής αρχιτεκτονικής.

Οι παραπάνω συνθήκες οδηγούν στη συγκρότηση μιας αρχιτεκτονικής έκφρασης όπου οι διαχρονικές τοπικές ιδιαιτερότητες, όπως τα χαρακτηριστικά του μεσογειακού τοπίου και η ελληνική μοντέρνα παράδοση, εμπλουτίζονται από ετεροτοπικές επιδράσεις και ατοπικά χαρακτηριστικά. Θα μπορούσαμε να προσεγγίσουμε αυτό το φαινόμενο δανειζόμενοι έναν όρο ο οποίος περιγράφει μια ανάλογη κρίση, αυτή της ελληνικής γλώσσας. Στους κύκλους των νέων, και ιδιαίτερα των εφήβων, που επικοινωνούν μέσω κινητών τηλεφώνων και ηλεκτρονικών υπολογιστών είναι εξαιρετικά διαδεδομένη η χρήση των Greeklish. Τα Greeklish δεν είναι βέβαια γλώσσα αλλά ένας ιδιόμορφος τρόπος γραφής των ελληνικών με λατινικούς χαρακτήρες και πυκνή χρήση αγγλικών λέξεων. Η εκτεταμένη χρήση των Greeklish εκφράζει την κρίση ταυτότητας που προκαλεί η παγκοσμιοποίηση. Εκφράζει όμως και τις συναρπαστικές αντιφάσεις της εποχής μας, την πολυπολιτισμικότητα και τη δυνατότητα επιλογών δίχως ιδεολογικά φορτία.

Η ανανέωση του σχεδιαστικού ήθους

Η αρχιτεκτονική στην Ελλάδα δεν αποτελεί θύμα τόσο της οικονομικής κατάρρευσης, όπως θα μπορούσε εύκολα να υποθέσει κανείς, όσο της πολιτισμικής κρίσης που χαρακτηρίζει τη νεότερη ελληνική κοινωνία. Η παρατεταμένη εξάρτηση της ελληνικής αρχιτεκτονικής από τις ιδιωτικές αναθέσεις έχει οδηγήσει στην εξασθένηση του κοινωνικού ρόλου των ελλήνων αρχιτεκτόνων. Η αδυναμία εξέλιξης των κυρίαρχων προτύπων έχει συμβάλει στην υποβάθμιση της πολιτισμικής αξίας του αρχιτεκτονικού έργου και τη μετατροπή του σε καταναλωτικό προϊόν. Σήμερα η ελληνική αρχιτεκτονική αντιμετωπίζει

5. Point Supreme Architects. Hortus Conclusus.

tute a timeless group of references for Greek architecture.

The aforementioned conditions lead to the composition of an architectural expression, where timeless local singularities, such as the features of the Mediterranean landscape and Greek modern tradition are enriched by heterotopian influences and atopian features. We could approach this phenomenon by drawing upon a term, which describes a corresponding crisis taking place with the Greek language. In youth circles, particularly amongst adolescents, who communicate through mobile phone and online messaging services, the use of Greeklish is particularly widespread. Greeklish isn't, of course, a language: it is a particular manner of writing Greek using Latin characters and the frequent use of English words. The extensive use of Greeklish expresses a crisis of identity caused by globalisation. However, it is also an expression of the exciting contradictions of our times: multiculturalism and the potential of forming choices which bear no ideological charge.

The renewal of design ethos

Architecture in Greece is not a victim of the collapse of the economy, easy though that might be to conclude, as much as a victim of the cultural crisis, which characterises Greek society recently. The extended dependence of Greek architecture on private commissions has led to a weakened social role for Greek architects. The inability of the dominant models to evolve has contributed to a decline in the cultural value of architectural work and its conversion into a consumer product. Greek architecture today faces the risk of its role shrinking to satisfying the functional and aesthetic requirements of the local economic elite.

Since the crisis broke out, Greek architecture has had to face a series of new challenges, which concern: Worldwide problems, such as the economic crisis, cli-

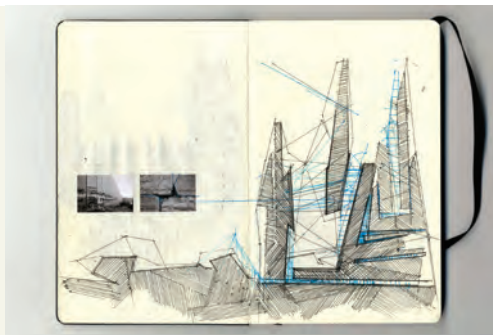
5. Το πρόβλημα ταυτότητας της νεότερης ελληνικής αρχιτεκτονικής σκιαγραφεί σε ένα σύντομο κείμενό του ο Α. Τζώνης. Βλ. «ΔΟΜΕΣ 2010 Ελλάδα – Σύγχρονη Αρχιτεκτονική Έκδοση, έκθεση, βραβεία», ΔΟΜΕΣ 01/10 (2010), σσ. 48-50.

τον κίνδυνο συρρίκνωσης του ρόλου της στην ικανοποίηση των λειτουργικών και αισθητικών απαιτήσεων της τοπικής οικονομικής ελίτ.

Μετά το ξέσπασμα της κρίσης η ελληνική αρχιτεκτονική βρίσκεται αντιμέτωπη με μια σειρά από νέες προκλήσεις που αφορούν: παγκόσμια προβλήματα, όπως η οικονομική κρίση, το φαινόμενο της κλιματικής αλλαγής και η μετανάστευση, αλλά και τοπικές ιδιαιτερότητες, όπως η αποδιάρθρωση της τοπικής ταυτότητας, η αποσύνθεση των αστικών κέντρων και η καταστροφή του φυσικού τοπίου. Ατομικές ανάγκες οι οποίες εκδηλώνονται μέσα από τα ετερόκλητα πρότυπα διαβίωσης που αναδύονται στις ελληνικές πόλεις, αλλά και νέες συλλογικές διεκδικήσεις που αφορούν τη διαφύλαξη των κοινών αγαθών, όπως η ανανέωση του δημόσιου χώρου και η προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς. Την αξιοποίηση των νέων εκφραστικών δυνατοτήτων που προσφέρει η ψηφιακή τεχνολογία και τη διερεύνηση της επερχόμενης επαυξημένης πραγματικότητας.

Μέσα από το έργο των νέων αρχιτεκτόνων στην Ελλάδα αντανακλώνται πολλές από τις παραπάνω προκλήσεις, τις δυνατότητες αλλά και τις δυσκολίες προσαρμογής στη νέα σκληρή πραγματικότητα. Οι αντιφάσεις αυτές θα συνεχίσουν να χαρακτηρίζουν την αρχιτεκτονική δημιουργία στην Ελλάδα. Όπως συνήθως συμβαίνει σε περιόδους κρίσης, η επερχόμενη δεκαετία αναμένεται να αποτελέσει μια περίοδο πειραματικών αναζητήσεων. Η αξιοποίηση της επικοινωνιακής δύναμης της αρχιτεκτονικής μπορεί να οδηγήσει στη διερεύνηση νέων σχεδιαστικών πρακτικών με κριτική, στοχαστική, διάσταση. Αντίστοιχα, η δυνατότητα αφομοίωσης των πλούσιων α-τοπικών και ετεροτοπικών επιδράσεων μπορεί να οδηγήσει στην ανανέωση της τοπικής ταυτότητας και τη διατύπωση νέων αφηγήσεων για το ελληνικό τοπίο.

Η ετερογενής κοινότητα των αρχιτεκτόνων στην Ελλάδα βρίσκεται αντιμέτωπη με μια πρωτοφανή κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική κρίση. Την ίδια στιγμή όμως της προσφέρεται και η μοναδική ευκαιρία να συμβάλει στη διαμόρφωση του κόσμου που θα αναδυθεί μετά το πέρας της κρίσης. Τα πρώτα δείγματα ανανέωσης του σχεδιαστικού ήθους έχουν αρχίσει ήδη να διαφαίνονται. Ας τολμήσουμε να είμαστε αισιόδοξοι.

6. draftworks* – Χριστίανα Ιωάννου, Χρίστος Παπαστεργίου. «New Zidonians». Τιμητική αναφορά στον διεθνή διαγωνισμό «Just Jerusalem».

6. draftworks* – Christiana Ioannou, Christos Papastergiou. "New Zidonians". Honorary mention in the international competition "Just Jerusalem".

mate change and immigration; but also local individual issues, such as the disorganization of local identity, the disintegration of urban centres and the breakdown of local natural landscape. Individual needs, expressed through disparate standards of living that are appearing in Greek cities, but also new collective demands, which concern the preservation of common goods, such as renewing our public space and protecting our cultural heritage. Making use of new capacities to express themselves, which digital technology offers, and investigating the arrival of increased reality.

The work of young architects in Greece reflects many of the aforementioned challenges, potentials, as well as the difficulties of adapting to a harsh new reality. These contradictions will continue to be characteristic of new architectural creations in Greece. As often happens in periods of crisis, the upcoming decade is expected to constitute a period of experimental investigation. Making use of the communications force, inherent in architecture, could lead to an expansion of new design practices that include a critical, meditative dimension. Correspondingly, the capacity to absorb a wealth of atopian and heterotopian influences could lead to a renewal of local identity and the formulation of new narratives for the Greek landscape.

The heterogeneous community of architects in Greece is facing an unprecedented social, economic and cultural crisis. At the same time, however, it is also being offered a unique opportunity to contribute forming the world that will arise after the end of the crisis. The first examples of a renewal of the design ethos have already begun to appear. Let us dare to be optimists.

Ο Πάνος Δραγώνας είναι αρχιτέκτων και αναπληρωτής καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Πατρών.

Panos Dragonas is an architect and associate professor at the University of Patras.

Περιφερειακές Κεντρικότητες

Peripheral Centralities

Γιάννης Αίσωπος | Yannis Aesopos

Η Αθήνα είναι υβριδική: είναι ταυτόχρονα εξαπλωμένη και πυκνή. Αν το αστικό κέντρο έχει να κάνει με τους ιστορικούς, «σχεδιασμένους» δημόσιους χώρους, τα κτίρια αναπαριστάτικής αξίας και την πολύ πυκνή δόμηση, τότε, με ελάχιστες εξαιρέσεις, δεν υπάρχει κέντρο στη σύγχρονη Αθήνα. Με μια διευρυμένη ερμηνεία του όρου η Αθήνα είναι μια περιφέρεια: η τρισδιάστατη, εξαώροφη στρώση από πολυκατοικίες και ενδιάμεσο δημόσιο χώρο επεκτείνεται διαρκώς, καλύπτοντας αδιάφορα το φυσικό τοπίο που συναντάται με τη μορφή «νησίδων» μέσα στη «θάλασσα» του αστικού. Ο αστικοποιημένος χαρακτήρας της πόλης δεν μειώνεται καθώς αυτή εξαπλώνεται: η πυκνότητα του κτισμένου παραμένει παρόμοια, οι δρόμοι στενοί, ο δημόσιος χώρος συνήθως παραμελημένος και απροσδιόριστος, η φύση υπολειμματική. Η μικρομεσαία κλίμακα των κτιρίων και των κενών της πόλης προσφέρει μια περίεργη αλλά παρούσα ισονομία, μια ισορροπία αναπαράστασης: τίποτα δεν μπορεί να κυριαρχήσει μέσα από την κλίμακα. Η διαφοροποίηση καθίσταται λοιπόν δυνατή μόνο μέσα από την πυκνότητα γεγονότων, συμβάντων, τη δημιουργία σημακών εντατικοποιημένων κεντρικότητων που υποστηρίζουν μικρότερες ή μεγαλύτερες συλλογικότητες.

Η Αθήνα βασίζεται στο «ιδιωτικό»: ιδιωτική αστικοποίηση, ιδιωτική κατοικία, ιδιωτική χρήση του δημόσιου χώρου και του φυσικού τοπίου. Το ιδιωτικό διεισδύει σε όλη την αστική ζωή, επεκτείνεται στο δημόσιο, το ιδιοποιείται, το χρησιμοποιεί, το καταστρέφει, κερδοσκοπεί εις βάρος του. Βασισμένα σε μια νομική χαλαρότητα, κοινωνική ανοχή και πολιτισμικό τομικισμό, ιδιωτικό και δημόσιο γίνονται ένα· η καθημερινή δραστηριότητα λειτουργεί ως το ενοποιητικό στοιχείο των δύο καταστάσεων. Ο ασχεδιαστος δημόσιος χώρος και η αρχιτεκτονική της Αθήνας συνιστούν το αφαιρετικό πλαίσιο αυτής της ανταλλαγής ή της διάχυσης της μιας σφαίρας στην άλλη. Ταράτσες, μπαλκόνια, ισόγειες στοές και πιλοτές, ρετιρέ και ακάλυπτοι χώροι των οικοδομικών τετραγώνων λειτουργούν ως φυσικά εργαλεία για την υλοποίηση ενός «μαλακού» ορίου μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού. Η αίσθηση μιας χωρικής ροής ανάμεσα στο εσωτερικό και το εξωτερικό, το ιδιωτικό και το δημόσιο συμβαδίζει με μια προγραμματική ροή: η ιδιωτική ζωή εξαπλώνεται στο δρόμο και τα πεζοδρό-

Athens is a hybrid: simultaneously dispersed and centralized. If the urban center has to do with historical, “designed” public spaces, buildings of representational value and very dense construction, then, with few exceptions, there is no centre in contemporary Athens. In an enlarged use of the term, Athens is itself a periphery: the three-dimensional, six-storey layer of polykatoikias (apartment buildings) and public in-between space expands continuously, indifferently covering the natural landscape, which exists in the form of “islands” within the urban “sea”. The urbanized character of the city is not reduced as the city spreads out: the density of the built space remains the same, the streets are narrow, public space is most often neglected and undefined, nature is residual. The small-to-medium scale of the city’s solids and voids provides a bizarre but present isonomy, a representational equilibrium: there can be no domination through scale. Differentiation is only possible through the density of events and activities, the creation of punctual intensified centralities that support smaller or larger collectivities.

Athens is based on the “private”: private urbanization, private housing, and private use of public space and of the natural landscape. The private pervades all urban life, extends into the public, appropriating it, misusing it, destroying it, profiting from it. Based on legal looseness, social tolerance and cultural individualism, private and public become one; everyday activity operates as the unifying element of the two conditions. The undesignated public space and the architecture of Athens constitute the abstract framework for this exchange, or this dilution of one realm into the other. Roof-tops, balconies, ground-level stoas and pilotis, upper-floor volumetric set-backs (retirés) and inner voids of the urban blocks operate as physical tools for the realization of a “soft” border between public and private. The sense of a spatial flow between interior and exterior, private and public, goes hand-in-hand with a programmatic flow: private life spills into the street and its sidewalks, appropriating them, transforming them, becoming public life; public life expands into the lots and the buildings, exploring them, peeking into their interiors, revealing private life.

1

Ελαιώνας, Αθήνα, 2012.

1. Πύργοι και αστικές καλλιέργειες, άποψη από τα ανατολικά
2. Master plan, άποψη από τα βορειοδυτικά.

Eleonas, Athens, 2012.

1. Towers and urban farming, view from east
2. Master plan, view from northwest.

2

3

3. Ελαιώνας, Αθήνα, 2012.

Ρέμα Προφήτη Δανιήλ, άποψη από νότια.

Eleonas, Athens, 2012.

Profitis Daniel Stream, view from south.

4. Μητροπολιτικό Πάρκο Ελληνικού, 2004.

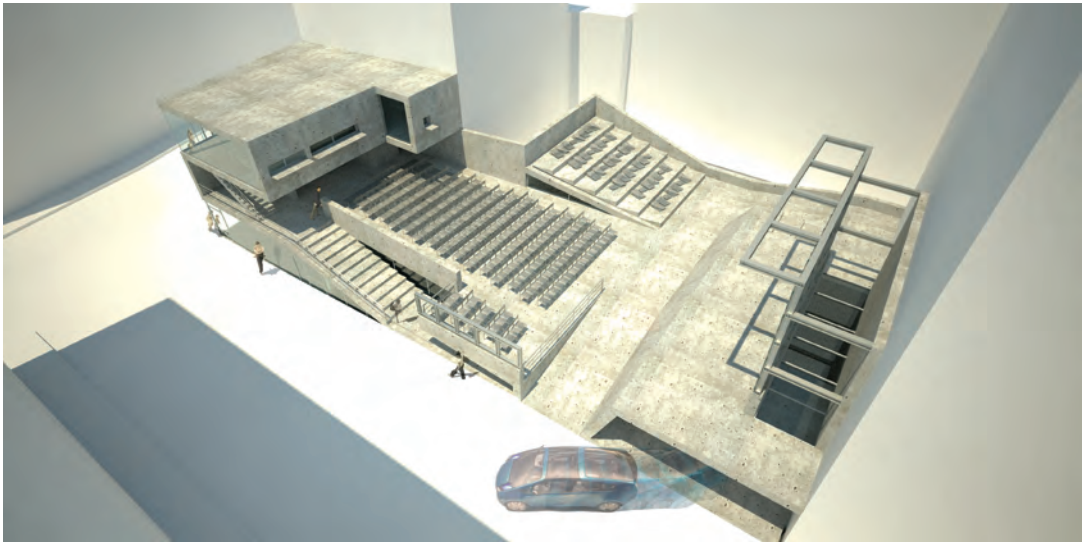
Master plan.

Hellenikon Metropolitan Park, 2004.

Master plan.

4

5

5, 6. Κινηματογράφος & Υπόγειος
Σταθμός Αυτοκινήτων, 2008.
Cinema & Underground Parking, 2008.

6

μια, τα ιδιοποιείται, τα μετασχηματίζει, μετατρέπεται σε δημόσια ζωή· η δημόσια ζωή επεκτείνεται μέσα στα οικόπεδα και τα κτίρια, τα εξερευνεί, κρυφοκοιτάζει τα εσωτερικά τους, αποκαλύπτοντας την ιδιωτική ζωή.

Οι Περιφερειακές Κεντρικότητες είναι έργα που πηγάζουν από τις αναγνώσεις και τις ερμηνείες του αθηναϊκού πλαισίου, της ιδιοσυγκρασίας της Αθήνας. Αντιλαμβάνονται την Αθήνα ως ένα «ευφυές τοπίο» ρευστών ορίων όπου η ηδονιστική εμπειρία εισάγεται μέσα από την πυκνότητα δραστηριοτήτων, το απρόβλεπτο των θεάσεων, τον αυτοσχεδιασμό των κινήσεων. Οι Κεντρικότητες χρησιμοποιούν και επαναπροσδιορίζουν τα φυσικά χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής και της πόλης, ως ανθρωπογενές και φυσικό περιβάλλον, για να εγκαθιδρύσουν ιεραρχήσεις, σημεία αναφοράς ενός νέου, διαφοροποιημένου αστικού ιστού, πόλους μεγιστοποίησης της αστικής εμπειρίας – ταυτόχρονα νοητικής και χωρικής.

Ο Ελαιώνας αναζητεί τη συνύπαρξη αστικών πυκνοτήτων- ψηλών πύργων που μπορούν να αποτελέσουν τοπίο και να προσφέρουν αναπτυξιακή οικονομική προοπτική σε μια «άγνωστη», παραμελημένη και περιβαλλοντικά υποβαθμισμένη περιοχή – με εκτεταμένες εκτάσεις τοπίου που ενσωματώνουν ή συνδυάζονται με χαμηλά κτίρια κατοικιών. Το προτεινόμενο τοπίο, η σχεδιασμένη φύση δεν αποτελεί μόνο το πλαίσιο της αναψυχής ή το φορέα οπτικής απόλαυσης αλλά και παραγωγική γη υποστηρίζοντας την ανάπτυξη αστικών καλλιεργειών με τη μορφή ελαιώνων, οπωρώνων αλλά και συλλογικών κήπων. Ο συνδυασμός των δύο μπορεί να προσφέρει ένα «αστικό-αγροτικό» όραμα για την περιοχή, ένα νέο μοντέλο αστικής ανάπτυξης.

Το Μητροπολιτικό Πάρκο Ελληνικού μπορεί να ιδωθεί ως μια μεταφορά της Αθήνας: το σύστημα των διαδρόμων του αεροδρομίου ως αποτέλεσμα ανθρωπογενούς εναπόθεσης πάνω στην προϋπάρχουσα φύση αφήνει ανάμεσα του «νησίδες φύσης»· η κάθε μία νησίδα γίνεται αντιληπτή ως ένα μικρό φυσικό περιβάλλον με ιδιαίτερο υλικό, χλωρίδα και πρόγραμμα. Οι δύο αεροδιάδρομοι επαναχρησιμοποιούνται ως άξονες κυκλοφορίας και πρόσβασης πεζών και αυτοκινήτων προς τις διαφορετικές «νησίδες-προορισμούς», ακολουθώντας τη λειτουργική λογική του κτιρίου του αεροσταθμού (terminal) που αποτελεί ένα μηχανισμό κατανομής των ταξιδιωτών.

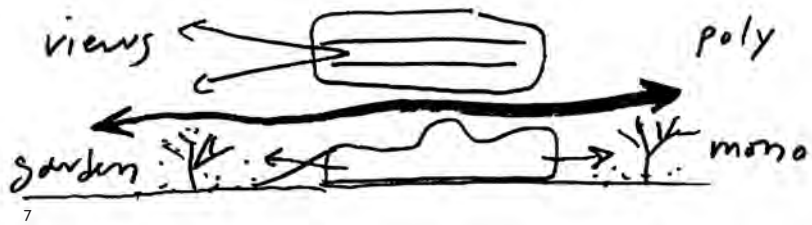
Ο Κινηματογράφος είναι ένα αστικός πυκνωτής ο οποίος βασίζεται σε μια αναδιπλούμενη συνεχή επιφάνεια εμφανούς σκυροδέματος που προσαρμόζεται στις απαιτήσεις του σύνθετου προγράμματος που φέρει ή στεγάζει: από την υπερυψωμένη είσοδο του τριώροφου υπόγειου σταθμού αυτοκινήτων, στις δύο κεκλιμένες επιφάνειες του κινηματογράφου, στο ισόγειο κατάστημα, στο στεγασμένο αναψυκτήριο, στη συμπαγή όψη στο δρόμο με το περιστρεφόμενο παράθυρο-μπαρ και, τέλος, στο χώρο γραφείου και τη γειτονική αίθουσα προβολών στον δεύτερο όροφο.

Το Invisible Hotel προσφέρει τετράωρες «βάσεις» εφήμερης κατοίκησης, «χωρίς όψη», «πίσω» από την πόλη, στον κάλυπτο του οικοδομικού τετραγώνου. Η μεγάλη προγραμματική πλατφόρμα κατακόρυφης κίνησης κάθε «βάσης» καθορίζει το χαρακτήρα της: φυσικός, οικογενειακός ή αθλητικός. Η μεγάλη εγγύτητα με τις περιβάλλουσες πολυκατοικίες, οι προβαλλόμενες εικόνες στις όψεις της «βάσης» και η χρήση της τηλεσκοπικής κάμερας στο δώμα κάθε μιας προσφέρουν τεχνικές θέες, έμμεση σύνδεση με τη γήρυν πόλη και ενεργοποιούν ένα απρόβλεπτο παιχνίδι άμεσων και μεσολαβημένων οπτικών σχέσεων.

Η Πολυ/μονο-κατοικία προτείνει μια υβριδική κατασκευή που συνδυάζει μια ισόγεια μονοκατοικία με την κατασκευαστική δομή μιας τριώροφης πολυκατοικίας. Οι δύο κτιριακοί τύποι διαχωρίζονται από μια μετατεθειμένη στον πρώτο όροφο πιλοτή της τυπικής ελληνικής πολυκατοικίας, έναν «ενδιάμεσο χώρο» που λειτουργεί ως δάπεδο και οροφή, υπερυψωμένη είσοδος και ξηρός κήπος εγχεύοντας κίνηση και δραστηριότητα στην καρδιά του κτιρίου.

Ελαιώνας, Αθήνα, 2012. Συνεργάτες αρχιτέκτονες: Α. Παπαδάκη, Χ. Μπίσκος, Α. Ευριπίωτη, Κ. Βουρεκάς, Έ. Παγκάλου (τοπίο), Ι. Κουλούρη. Συνεργάτες μηχανικοί: Γ. Κοτζαγεώργης, Γ. Γαβριήλ, Σ. Σπάτουλας, Ν. Μίχας, Κ. Πετράκης. Μητροπολιτικό Πάρκο Ελληνικού, 2004. Συνεργάτες αρχιτέκτονες: Δ. Λιτσάρδου, Ε. Ρήγα, Α. Λούμου, Χ. Σπηλιώτη. Κινηματογράφος & Υπόγειος Σταθμός Αυτοκινήτων, 2008. Συνεργάτες αρχιτέκτονες: Χ. Μπίσκος, Μ. Δέδε. Invisible Hotel, 2005. Συνεργάτες αρχιτέκτονες: Α. Λούμου, Χ. Μπίσκος, Α. Μανίτσα.

Συνεργάτες στην παρουσίαση στο ελληνικό περίπτερο: Α. Ευριπίωτη, Χ. Μπίσκος, Ι. Κουλούρη, Γ. Κουράκος, Ν. Σπύρου.

Poly/mono-katoikia
7. 2003. Sketch.

Peripheral Centralities are works that immerse from the reading and the interpretation of the Athenian context, the idiosyncrasy of the architecture of Athens. They perceive Athens as an “intelligent landscape”, where hedonistic experience is introduced through density and indeterminacy of activities, the unpredictability of views, the improvisation of movements. Centralities use and redefine the physical characteristics of the architecture of the city, both as man-made and natural environment, so as to establish hierarchies, reference points of a new, differentiated urban fabric, poles for the maximization of urban experience – simultaneously psychological and spatial.

Eleonas (olive grove in Greek) seeks for the coexistence of urban densities – towers that can become landmarks and offer an economic development perspective for an “unknown”, neglected and environmentally degraded area– with extended landscape surfaces that incorporate or are combined with low-rise housing units. The proposed landscape, the designed nature, is not only the framework for recreation or the provider of visual pleasure, but also a productive land in the form of olive groves, orchards and collective vegetable and flower gardens. The above combination can offer an “urban-agrarian” vision for the area, a new model of urban development.

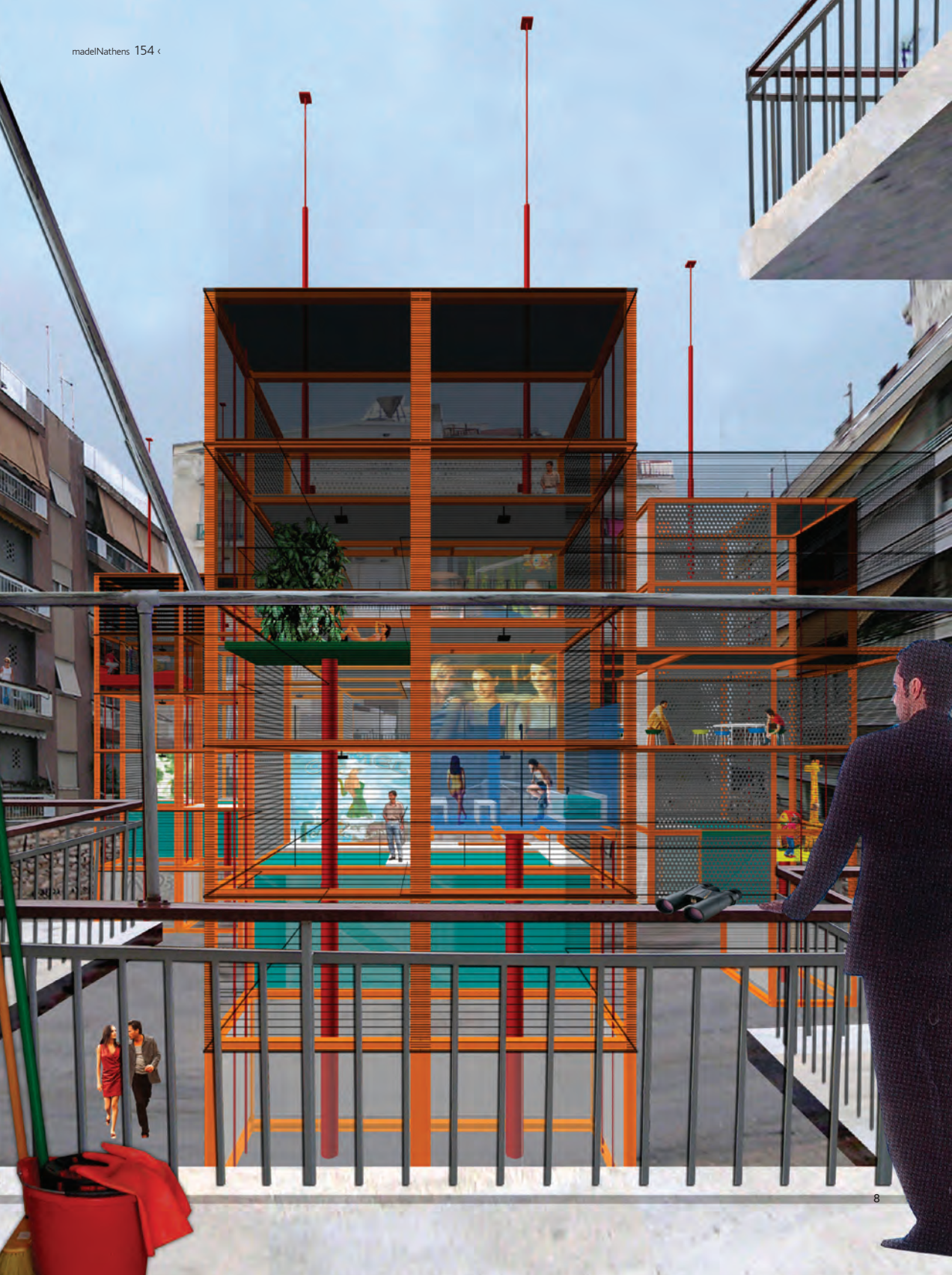
Hellenikon Metropolitan Park can be viewed as a metaphor of the city of Athens: the system of airport runways, a man-made overlay onto the pre-existing natural landscape, produces as leftovers “islands of nature”. Each “island” constitutes a small natural environment of specific materials, flora and activities. The two runways are re-used as circulation axes and offer access for both pedestrians and cars to the different “island-destinations”, following the operation logic of an airport terminal, which is indeed an apparatus for the distribution of travelers.

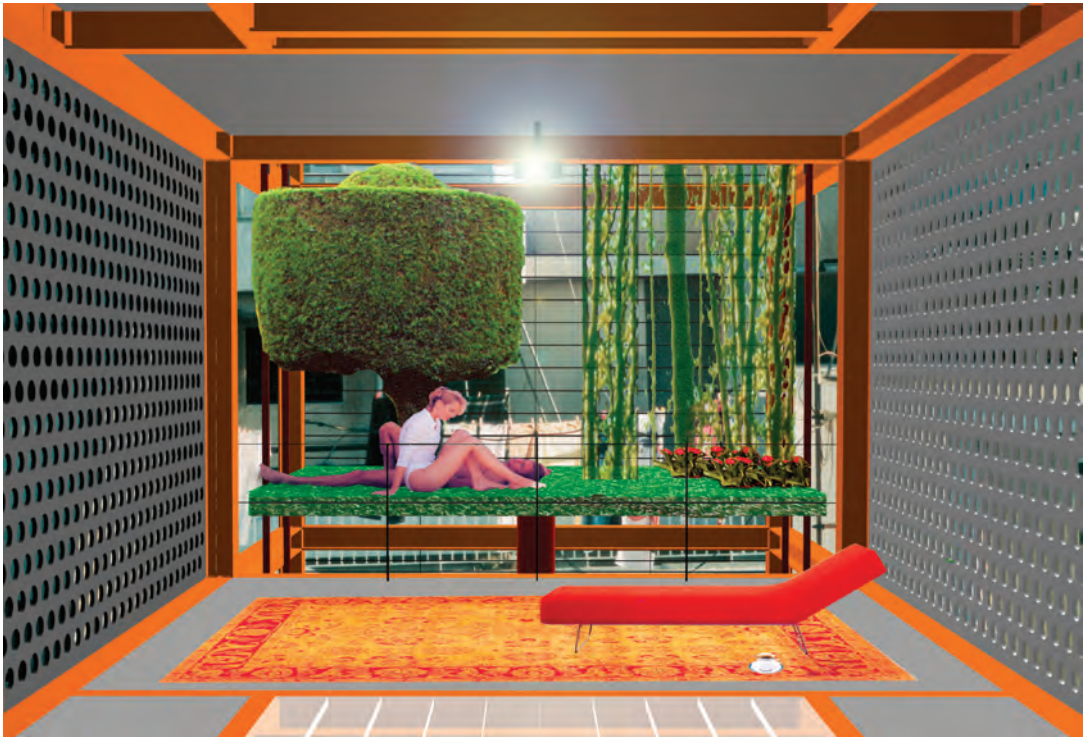
The Cinema is an urban condenser based on a continuous, folded exposed concrete surface that adapts to the requirements of the complex program it carries or encloses: from the elevated entrance to the three-storey underground parking, the two inclined cinema platforms, the ground level store, the covered bar, the solid street façade with the large hinged window and, finally, to the office space and projection room on the second level.

Invisible Hotel offers four-storey “bases” for ephemeral living, “without façade”, “behind” the city, within the void of the urban block. The large programmatic platform for vertical movement of each base specifies its character: garden, children’s room, gym/spa. The proximity to the surrounding buildings, the projected images on the base’s facades and the use of a roof-top personal telescopic camera offer artificial views, indirect connections to the city and set in motion an unpredictable game of direct and mediated visual relationships.

Poly/mono-katoikia is a hybrid structure that combines a two-storey suburban mono-katoikia (single-family house) with the structural frame of a three-storey poly-katoikia (apartment building). The two building types are separated by a displaced “pilotis” of the typical Greek poly-katoikia, an “in-between space” that operates as a floor and a roof, an elevated entrance and a pebble-garden, injecting movement and action into the heart of the building.

Eleonas, Athens, 2012. Collaborating architects: A. Papadaki, H. Biskos, A. Evripioti, K. Vourekas, H. Pangalou (landscape), I. Koulouri. Collaborating engineers: G. Kotzageorgis, Y. Gavriil, S. Spatoulas, N. Mihos, K. Petrakis. Hellenikon Metropolitan Park, 2004. Collaborating architects: D. Litsardou, E. Riga, A. Loumou, C. Spilioti. Cinema & Underground Parking, 2008. Collaborating architects: H. Biskos, M. Dede. Invisible Hotel, 2005. Collaborating architects: A. Loumou, H. Biskos, A. Manitsa. Collaborators in the presentation at the Greek pavillion: H. Biskos, A. Evripioti, I. Koulouri, G. Kourakos, N. Spyrou.

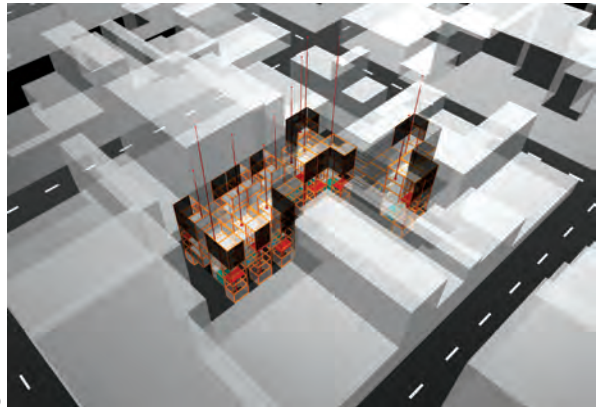

9

Invisible Hotel, 2005.

- 8. Άποψη από τις περιβάλλουσες πολυκατοικίες.
- 9. Εσωτερικό «βάσης», πλατφόρμα «φύσης».
- 10. Άποψη από ψηλά.

- 8. View from surrounding polykatoikias.
- 9. "Base" interior, "nature" platform.
- 10. Bird's eye view.

10

Πληθυσμοί Αποσπασμάτων

Population of Fragments

Antonas Office

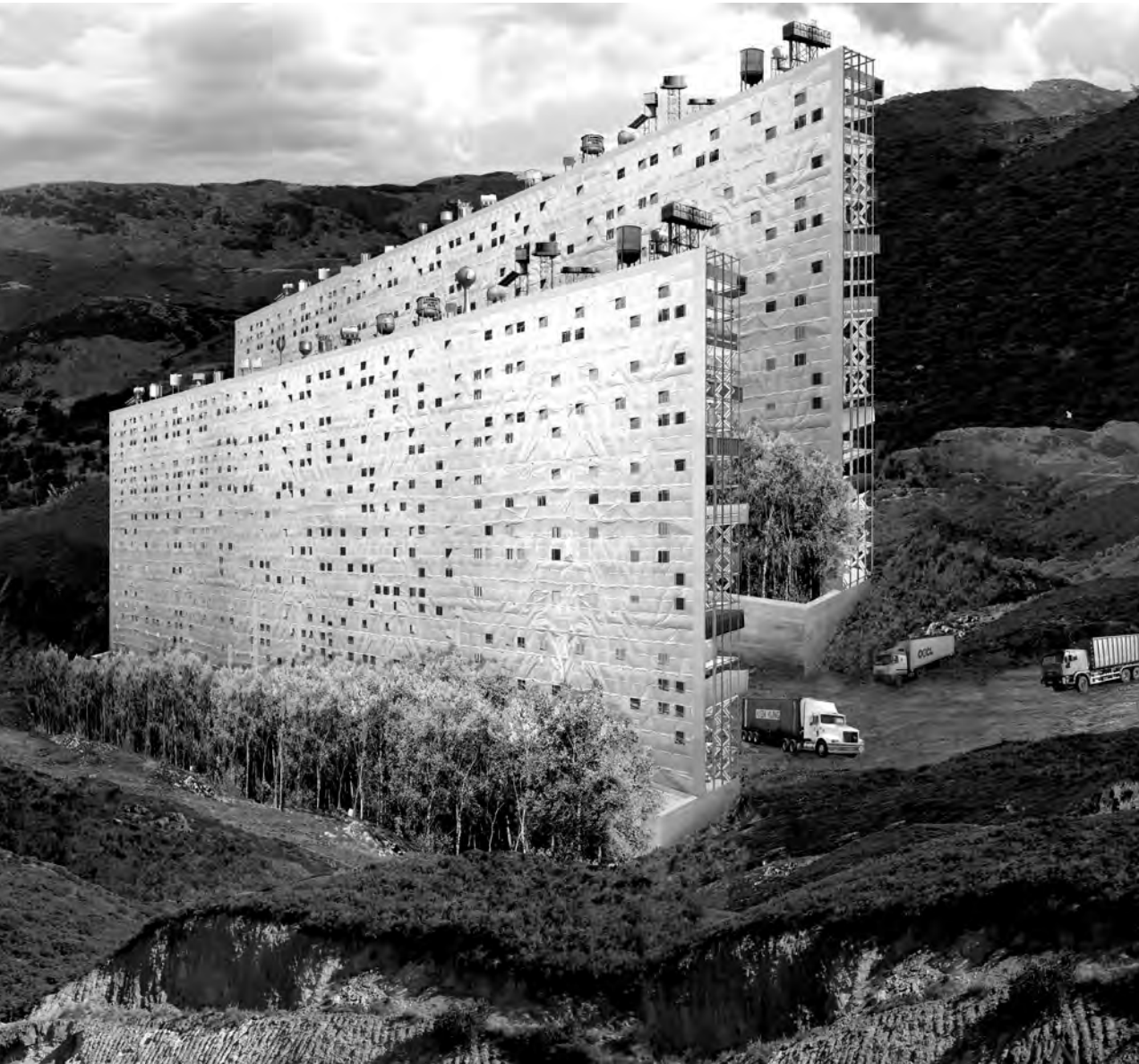
Αρχαιολογικές εργασίες αναλαμβάνονται ως εργασίες αρχιτεκτονικού σχεδιασμού. Οι εργασίες θυμίζουν εκείνες της ορθόδοξης αρχαιολογίας (όπου όμως τώρα λογίζονται ως «ευρήματα» αντικείμενα και κτίσματα από τη σύγχρονη πόλη της Αθήνας). Οι εργασίες προτείνουν επίσης διαφορετικά είδη σύνταξης των «ευρημάτων». Το έργο Πληθυσμοί Αποσπασμάτων αναλαμβάνει αρχιτεκτονικά διαβήματα που οργανώνονται ως επιμέλειες αποσπασμάτων. Νέες αρχαιολογίες των σύγχρονων Αθηνών ανασυντάσσουν σύνολα «ευρημάτων» επί τη βάση αρχιτεκτονικών προγραμμάτων: με πρώτη ύλη υπάρχον αστικό υλικό επιχειρείται η εγκατάσταση ιδιότυπων κτιριολογικών προγραμμάτων στην πόλη. Σύνολα οργανώνονται ως συστήματα παρουσίας ευρημάτων: ωστόσο οι πληθυσμοί ευρημάτων υποτάσσονται σε προγράμματα. Η εκάστοτε αρχιτεκτονική σύνταξη μετατρέπει τα αποσπάσματα σε «τοπία»: ενοποιητικούς μηχανισμούς που υποτάσσουν τους πληθυσμούς σε κάποια ενότητα, όπως γράφει ο Simmel στο δοκίμιό του «Η φιλοσοφία του τοπίου»: η έννοια του τοπίου παρουσιάζεται εκεί ως ενοποιητικός μηχανισμός ξεχωριστών αποσπασμάτων. Στο έργο Πληθυσμοί Αποσπασμάτων επιλέγονται πληθυσμοί από αποσπάσματα του ίδιου είδους, κατά τρόπον ώστε κάθε τόπιό τους να οργανώνει εξ αρχής (με βάση την απόφαση για τα μέρη που συναιρούνται σε αυτό) την αφηγηματική αναφορά. Μεγάλης έκτασης επιφάνειες οργανώνονται ως μανιακές επαναλήψεις παρόμοιων μονάδων. Η αρχιτεκτονική της διαμόρφωσης των επιφανειών υποτάσσεται σε κάποιο πρόγραμμα. Πολλαπλά διαφορετικά στοιχεία συνυφαίνουν επιφάνειες, από τη συναίρεση συλλογών όμοιων αλλά διακριτών αντικειμένων. Ετερόκλητες αφηγήσεις ιδιότυπων ερευνών στο εγκαταλειμμένο κέντρο της πόλης: η πόλη της Αθήνας προσφέρει υλικό για στρατηγικές που μετατρέπουν τη διαδικασία σχεδιασμού σε επιμέλεια περισευμάτων και ανενεργών υλών της ξεπεσμένης πρωτεύουσας.

Οι εσχάρες ως συλλεκτικό στοιχείο που παράγει σύνθετες επιφάνειες από συναθροίσεις τους αναδεικνύουν την ιδιαίτερη σχέση της πόλης με τη γη της. Η επαναχρησιμοποίησή τους σε άλλες θέσεις αποδεικνύει κάποιου είδους ακρήστευση. Η ακρήστευση της σχάρας νεύει προς την κατάργηση του βάρους της γης. Αν η εσχάρα ρύθμιζε

Archaeological projects are undertaken as architectural design projects. The projects are reminiscent of work undertaken by orthodox archaeology, but here objects and buildings from the contemporary city of Athens are accounted to be «finds». The projects also propose various different ways to compose and expose the «finds». The project Populations of Fragments undertakes architectural works, organised as a curatorial operation that interprets fragments. New archaeologies of contemporary Athens regroup a number of «finds» on the basis of archaeological programmes: existing urban materials are used as their raw materials, while an attempt is made to install idiosyncratic building programmes in the city. Groups are organised like «find presentation» systems: however, populations of finds are subsidiary to programmes. In each instance, an archaeological composition transforms the fragments into «landscapes»: unifying mechanisms that subjugate the populations into a certain unit, as Simmel claims in his essay «The philosophy of landscape»: the concept of landscape is described there as a unifying mechanism for distinct fragments. Populations of fragments of the same sort are selected in such a way that each of their landscapes organises a controlled narrative reference from the very beginning of the process: the decision about parts conflated in the homogeneous landscapes is decisive. Large scale surfaces are organised as manic repeats of similar units. The surface configuration is oriented towards a specific programme. Many different elements are woven into surfaces by the conflation of collections of similar but discrete objects. Disparate narratives of idiosyncratic research take place in the abandoned city centre: the city of Athens offers material for strategies, which convert the process of designing into curating remnants and inactive materials of the dilapidated capital city.

Grates as collectable elements, a congregation of which creates complex surfaces, highlight the particular relationship between the city and its land. Their reuse in other positions is proof of some kind of obsolescence. The obsolescence of a grate signals a path to the abolition of the depth of the earth. If a grate could determine the relationship between the storied depths

τη σχέση ανάμεσα στο ιστορημένο βάθος της γης και στη νέα επιφάνεια της πόλης, η μετακίνηση των εσαρών από αυτή την ιδιαίτερη θέση σε άλλες ζητά κάποια διαφορετική σχέση με το παρελθόν.

Ως αφηγηματική ύλη το έργο Πληθυσμοί Αποσπασμάτων αποτελεί λοιπόν τριπλό διάβημα. Εν πρώτοις συνίσταται στην απόφαση για το είδος των συλλεγόμενων κομματιών. Εν προκειμένω παρουσιάζονται εργασίες από την αρχαιολογία των αθηναϊκών εσαρών, από την απογραφή των οικοδομικών περισευμάτων του δήμου και από κοντέινερ που συλλέγονται στο λιμάνι του Πειραιά. Σε δεύτερο χρόνο κατασκευάζεται ένα πλαίσιο σύνδεσης των αποσπασμάτων. Η επιμελητική στρατηγική δεν έχει στόχο να παρουσιάσει τα ευρήματά της ως αυτόνομα αντικείμενα αλλά πάντοτε εκ των προτέρων υποταγμένα σε σύνολα. Ο τρίτος χρόνος της συνύφανσης των αποσπασμάτων αποφασίζει για τη σύνταξή τους σε ενότητα, δηλαδή για το είδος των αρχιτεκτονικών προγραμμάτων που θα δώσει νόημα στις συλλογές.

Τα αρχιτεκτονικά προγράμματα, στα οποία αποβλέπουν οι κατασκευές, οργανώνονται ως πρωτόκολλα. Ορίζουμε ως αστικά πρωτόκολλα τις διασαφηνίσεις συμπεριφορών και τους κανονισμούς λειτουργίας που θα υιοθετούνταν για εγκαταλειμμένες περιοχές της πόλης. Τα αστικά πρωτόκολλα προσφέρουν κάποια απάντηση στις λεγόμενες «στρατηγικές εξευγενισμού». Ωστόσο και οι στρατηγικές του εξευγενισμού ενίοτε οργανώνονται ως σύνταξη πρωτοκόλλων. Με δυο λόγια: τα αστικά πρωτόκολλα δεν θα περιγράφουν πάντοτε κάτι θετικό καθώςον θα ζητούν κάποια κοινοτική ενεργοποίηση ενός κενού κομματιού της πόλης. Μόνο αν γνωρίζουμε την ακριβή διατύπωση κάθε πρωτοκόλλου θα είμαστε σε θέση να το κρίνουμε. Το αστικό πρωτόκολλο αποτελεί διατυπωμένη αρχιτεκτονική καταφυγή στη δύναμη του προγράμματος. Το πρόγραμμα αποτελεί σημαντικό μέρος του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού.

Το έργο Πληθυσμοί Αποσπασμάτων δομείται ως σειρά διαφορετικών εργασιών οι οποίες, με αντίστοιχο τρόπο, «επιμελούνται» ευρημάτων της σύγχρονης Αθήνας. Περιλαμβάνουν διαφορετικά αθηναϊκά projects που συγγενεύουν ως προς τη βασική τους αυτή επιλογή: ως μέρη του ίδιου στρατηγήματος παρουσιάζονται Οι Ταράτσες των Αθηνών, Η Παιδική Χαρά σε δώμα, Η Αστική Αίθουσα, Η Οδός Κεραμεικού, Ο Πύργος του Πειραιά, Η Μονάδα Μετεωρισμού και το Μεταβαλλόμενο Κατακόρυφο Χωριό που προστίθεται στον κατάλογο των αποσπασμάτων, για να ολοκληρώσει με καθαρότητα τη δυναμική του Αστικού Πρωτοκόλλου.

Ομάδα μελέτης: Αριστέιδης Αντονάς, κύριος αρχιτέκτων. Κατερίνα Κουτσογιάννη, αρχιτέκτων. Κρίστου Γκαρίκου, συνεργάτης αρχιτέκτων.

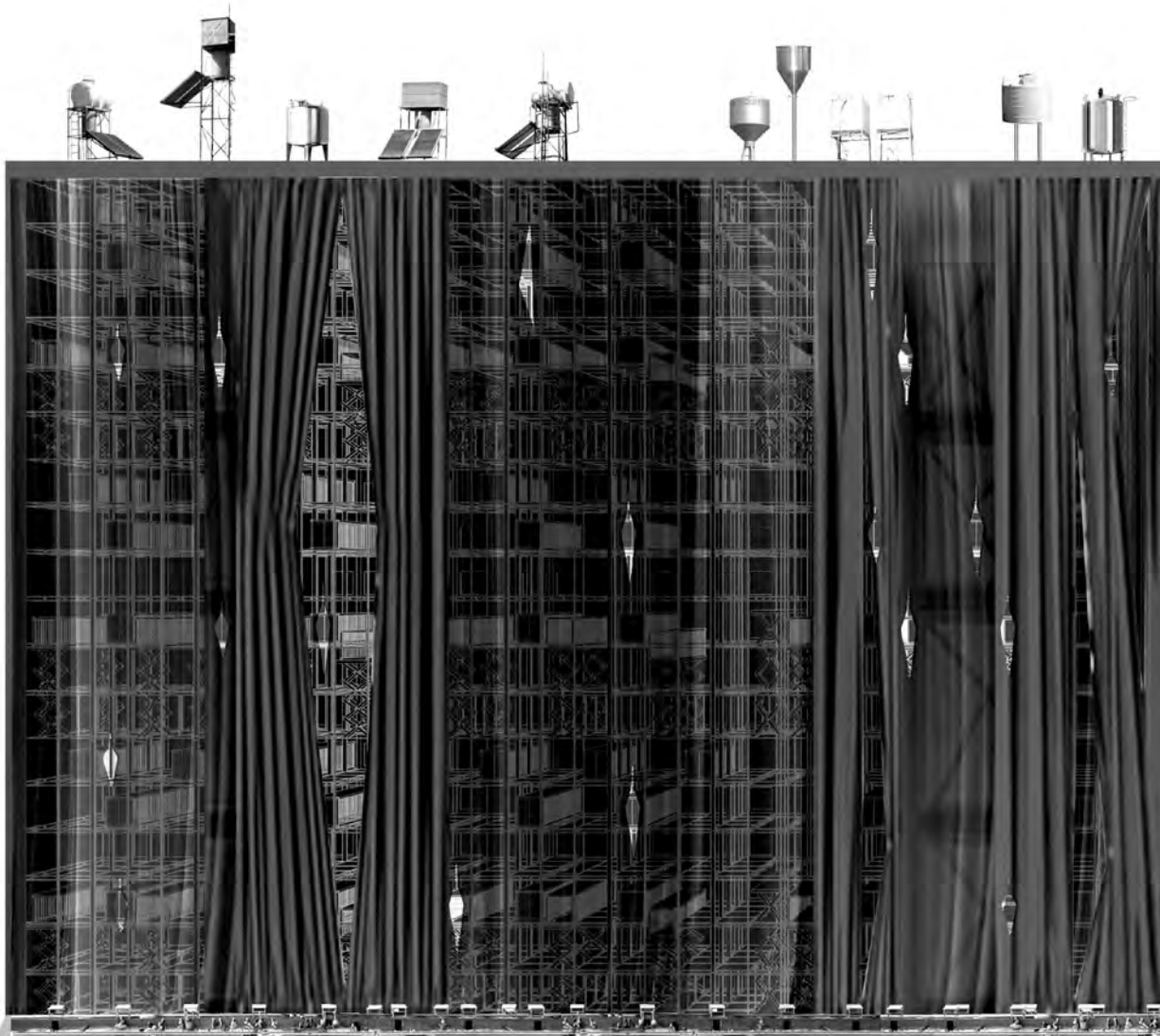
of the earth and the new surface of the city, the act of shifting grates from that particular position to others is a quest for a different relationship with the past.

Therefore, as narrative matter, the project Populations of Fragments constitutes a triple process. Primarily, it comprises the decision concerning the typologies of fragments, which will be collected. In this instance, projects will be presented looking at the archaeology of the Athenian grates, other research work done in the Municipality's inventory of construction surplus and at containers collected at Piraeus harbour. At the next step, a connecting framework is constructed for all fragments. The curatorial strategy does not intend to present its findings as independent objects; instead it always chooses to juxtapose them beforehand into groups. The third instance is that of weaving the fragments together into a unit; their coexistence will give meaning to the collections as architectural programmes.

The architectural programmes that the constructions look to are organised as protocols. We designate as urban protocols function regulations and behaviour formations, which will be adopted concerning abandoned areas of the city. Urban protocols offer a certain exit for the tiring discourse of the so-called «gentrification strategies». However, gentrification strategies are at times organised as simple protocols. Furthermore, urban protocols will not always describe positive structures, while they seek a certain community activation of a vacant part of the city. Only where we know the exact function of a protocol will we be in a position to judge it. The urban protocol constitutes a formulated architectural recourse to the power of the programme. The programme constitutes a major part of architectural design. The protocol would then be its more rigid form.

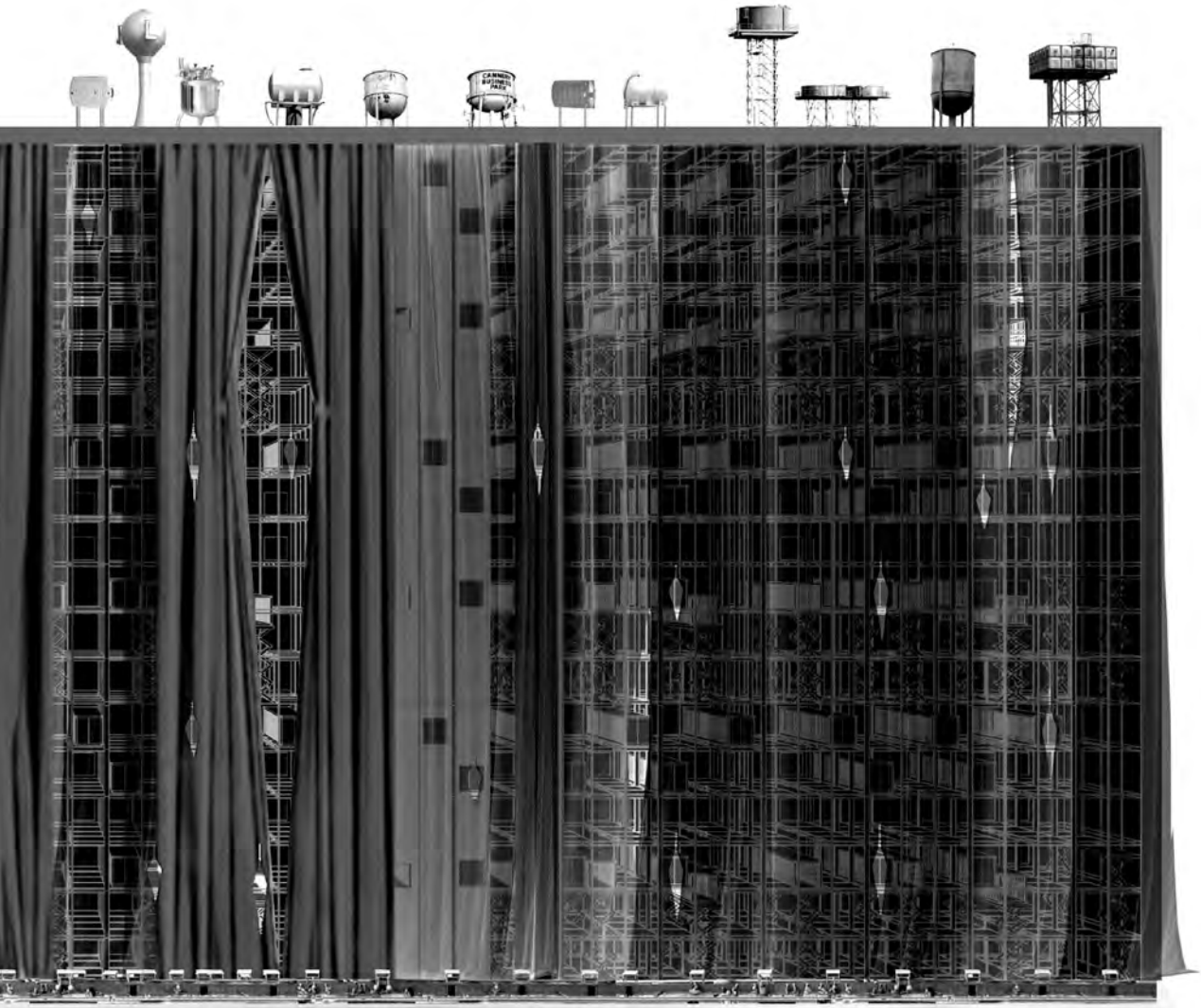
Population of Fragments is a work of architecture, structured as a series of different projects, which, in an interactive manner, «curate» finds of contemporary Athens. These include various Athenian projects that are related as far as their basic principle is concerned. Athenian finds prepare for architectural protocols. The terraces of Athens, the Playground in a Terrace, the Urban Hall, New Kerameikos Street, the Piraeus Tower, the Meteorite Unit and the Transformable Vertical Village appear as parts of the same stratagem.

Design team: Aristide Antonas, principal. Katerina Koutsogianni, architect. Kristy Garikou, collaborating architect.

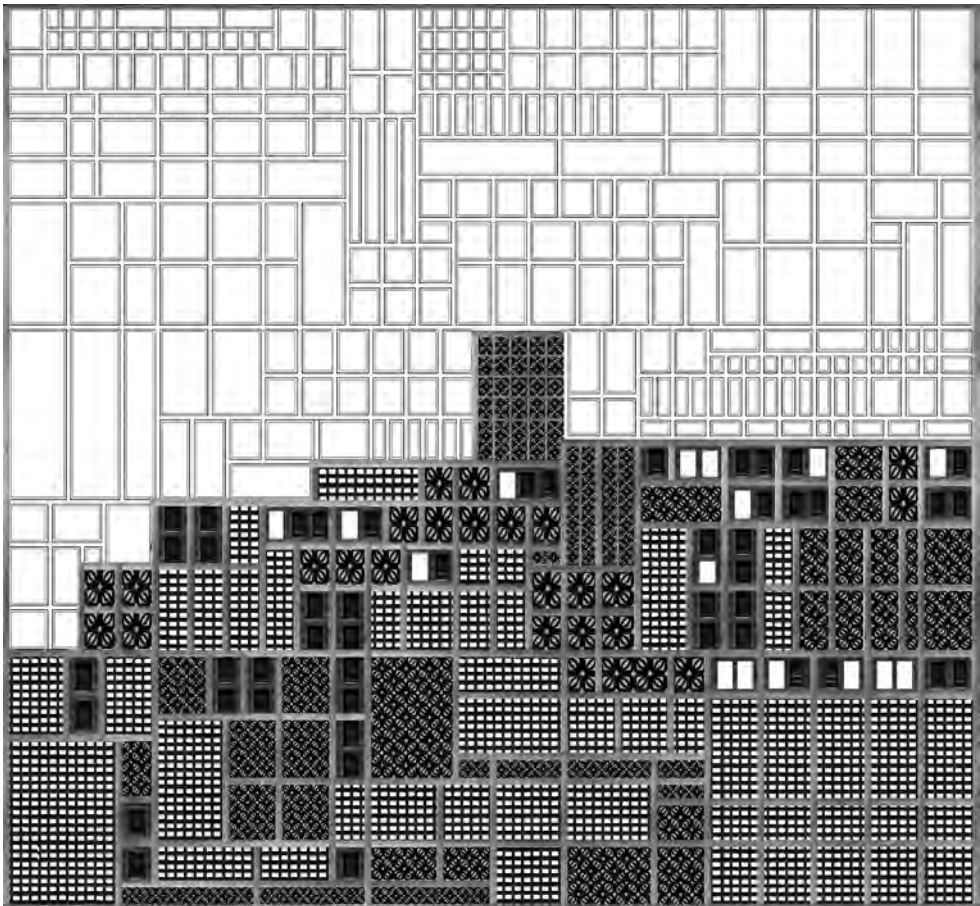

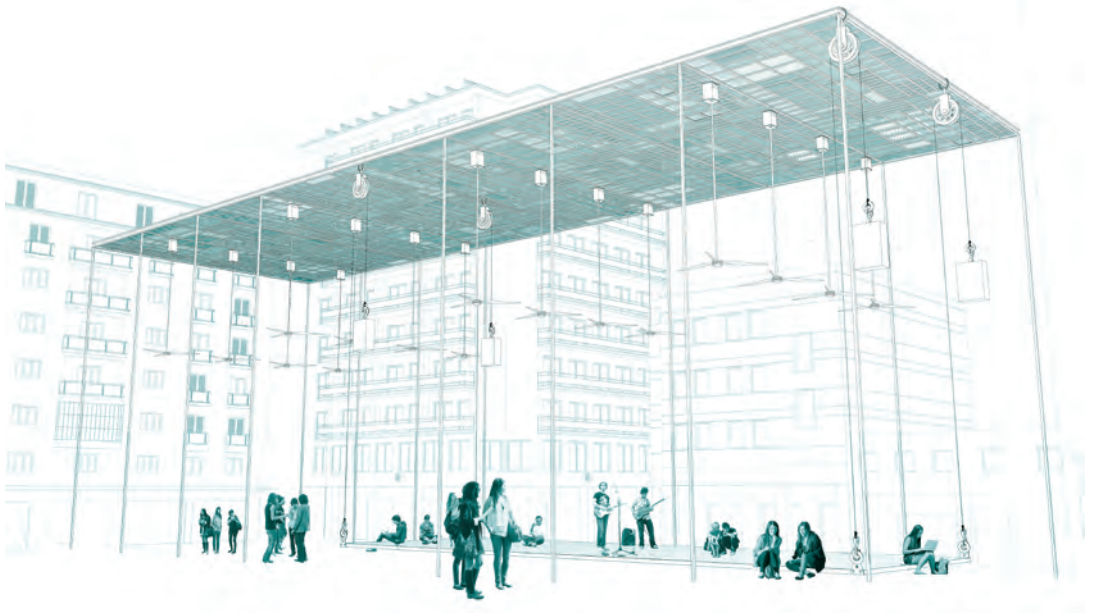
HAPPY NEW YEAR 2012

THE ANTONAS BRIDGE

Athens Charting¹

AREA Architecture Research Athens

Μέσα από έναν πιλοτικό κατάλογο δράσεων, στον αντίποδα ενός άκαμπτου μανιφέστου όπως η Χάρτα των Αθηνών (Athens Charter), επιδιώκουμε επεμβάσεις διαφορετικής αναστρεψιμότητας και χρονικού βάθους στο πλαίσιο μιας αποτελεσματικής, ευέλικτης και ολοκληρωμένης στρατηγικής για την ενοποίηση τεσσάρων οικοδομικών τετραγώνων στο κέντρο της Αθήνας, που θα συμβάλει στη βελτίωση του μικροκλίματος της περιοχής, της εικόνας και της λειτουργίας του δημόσιου χώρου, της ποιότητας ζωής των κατοίκων. Αναγνωρίζοντας τη διαχρονική διάσταση της πόλης και την ανάγκη διαρκούς προσαρμογής του σχεδιασμού σε νέα δεδομένα, προτείνονται βραχυπρόθεσμες τακτικές που μπορούν να υλοποιηθούν άμεσα με ελάχιστο κόστος και άλλες περισσότερο μακροπρόθεσμες που απαιτούν στρατηγική χρηματοδότηση.

Οι προτεινόμενες δράσεις, ανάλογα με τη χωρική τους σημασία –γραμμικές, σημειακές και επιφανειακές– στοχεύουν στην ενεργοποίηση του δημόσιου χώρου στις τρεις διαστάσεις του. Η υιοθέτηση ήπιων επεμβάσεων με αναστρέψιμο χαρακτήρα έχει στόχο την άμεση δημιουργία ταυτότητας για τη νέα αστική μονάδα των 4 οικοδομικών τετραγώνων και παίρνει τη μορφή μιας απευθείας γραφής πάνω στην επιφάνεια της πόλης. Σε αντιδιαστολή με την ιδέα της Αθήνας ως μια ομοιογενούςτσιμεντούπολης που απλώνεται σε όλο το λεκανοπέδιο, το Athens Charting έχει σκοπό να αναδείξει την ετερογένεια και τον πλούτο του αστικού ιστού και της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Αποδεχόμεστε τη γειτονιά όπως έχει σήμερα και στοχεύουμε στην ανάδειξη των χαρακτηριστικών της και στη βελτίωση της ζωής των κατοίκων μέσα από το υπάρχον.

Για την υλοποίηση μιας τέτοιας στρατηγικής η ενεργοποίηση και ενημέρωση των κατοίκων για το τι πρόκειται να συμβεί με στόχο τη συμμετοχή τους στη διαδικασία του σχεδιασμού είναι υψίστης σημασίας. Ήδη ομάδες πολιτών τα τελευταία χρόνια έχουν πάρει πρωτοβουλίες για τη βελτίωση της εικόνας των υποβαθμισμένων περιοχών των ελληνικών μεγαλουπόλεων παρακάμπτοντας την αναποτελεσματική και γραφειοκρατικά δυσκίνητη

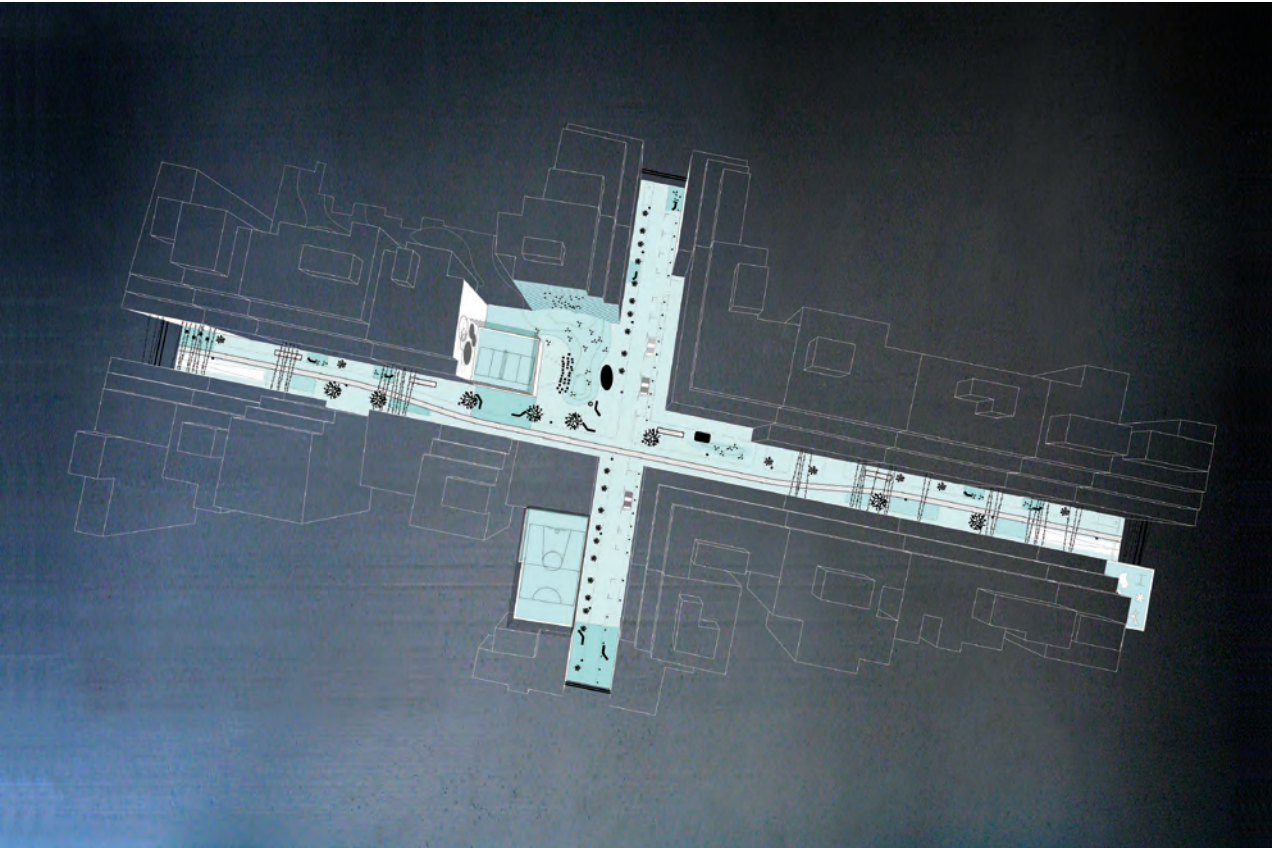
In contrast to the rigidity of Modernist planning manifestos like the original Athens Charter, Athens Charting proposes a highly flexible matrix of spatial strategies with varied chronological impact and reversibility, from the permanent to the ephemeral. Through the unification of four city blocks into one, in a disadvantaged neighborhood in the center of Athens, we aim to improve the area's microclimate, the image and function of public space and the residents' quality of life. Taking into consideration the ever changing character of the city and the need to constantly adjust design parameters, we propose short-term actions that can be implemented at a minimum cost within a matter of days and other long-term investments that require strategic funding.

The proposed urban strategies consist of three spatial categories single-point, linear and surface-area– and aim at mobilizing public space in its three dimensions. Their mild and reversible character creates a new identity for the novel 4-block urban unit and is conceived as an act of "writing" directly on the city's surfaces. As opposed to the idea of Athens as a homogeneous concrete layer that stretches across the entire basin, Athens Charting intends to highlight the heterogeneity and social layering of the city's existing urban fabric. By accepting the neighborhood as it is, we aim to highlight its complex characteristics and improve the lives of its residents through a reexamination of the existing.

For the implementation of such a strategy, resident participation in the design process is of utmost importance and develops through an approach aimed at informing residents and actuating their interest. Indeed, in recent years, citizens' movements have themselves taken the initiative to improve the image of disadvantaged city-centre neighborhoods in Greek megalopolises by circumventing the ineffective and bureaucratically inert city planning process. In this sense, many guerilla clean-up tactics are organized and executed by a growing network of citizen-volunteers and private sponsors. In

1. Καταλογοποίηση της Αθήνας: παραφθορά του «Athens Charter» (Χάρτα των Αθηνών).

1. Corruption of the 'Athens Charter'.

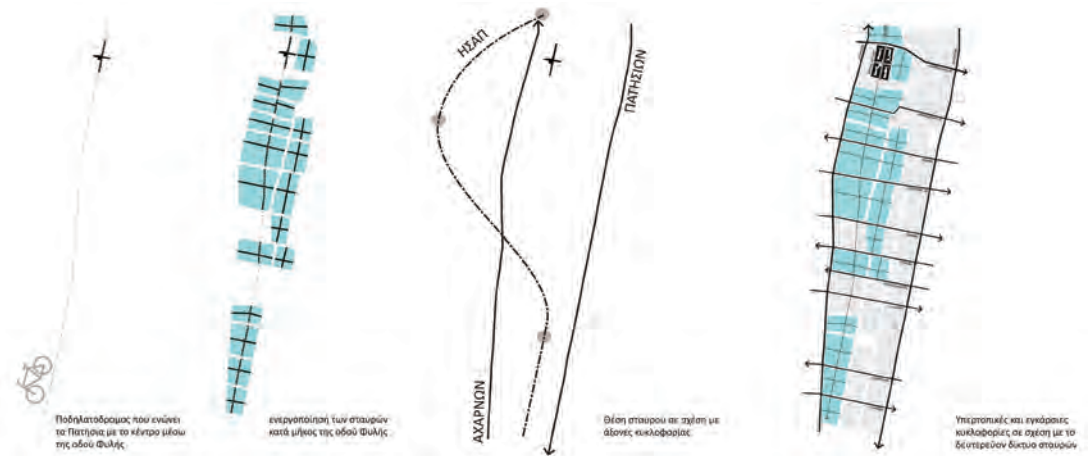

διαδικασία πολεοδομικού σχεδιασμού. Για παράδειγμα, οργανώνονται πληθώρα καθαρισμών δημόσιων χώρων από ένα αυξανόμενο δίκτυο εθελοντών και ιδιωτών χορηγών. Σε άλλες περιπτώσεις «ακτιβιστές κηπουροί» καταλαμβάνουν κενά οικόπεδα και τα μετατρέπουν σε αυτοδιαχειριζόμενους χώρους πρασίνου. Τα φαινόμενα αυτά δείχνουν ότι υπάρχει ένας διαθέσιμος πόρος, αυτός των ίδιων των πολιτών, που μπορεί να ενδυναμωθεί και να τροφοδοτήσει μια οργανωμένη διαδικασία σχεδιασμού.

Ως πρώτη περιοχή επέμβασης επιλέχθηκε η περιοχή των Κάτω Παττισίων, και συγκεκριμένα ο οικοδομικός σταυρός των οδών Φυλής και Ολυμπίας. Η επιλογή υπαγορεύτηκε από τη διαπίστωση ότι η ευρύτερη περιοχή θα δεχτεί ακόμα μεγαλύτερες πιέσεις υποβάθμισης στο άμεσο μέλλον, ειδικά με την προοπτική της αναβάθμισης του κέντρου της Αθήνας (μετατόπιση προβλημάτων του κέντρου). Παρά τις κατά τόπους διαφοροποιήσεις, σε γενικές γραμμές η κατοικία διασώζεται και πρέπει να ενδυναμωθεί άμεσα. Επιλέγεται λοιπόν μια περιοχή που παρά τις αρνητικές δυναμικές (εγκληματικότητα, παραβατικότητα, εγκατάλειψη, έλλειψη υποδομών) συγκεντρώνει ακόμα τα απαραίτητα συστατικά ενός αστικού κέντρου (πυκνότητα, πολυπολιτισμικότητα, ιστορικότητα, πολυλειτουργικότητα). Ειδικά ο σταυρός Φυλής και Ολυμπίας χαρακτηρίζεται από ετερογένεια κτιρίων, από παλιά αστικά σπίτια μέχρι καινούργιες πολυκατοικίες, γεγονός που σημαίνει ότι η πόλη είναι ακόμα ενεργή, με εμφανή όμως συμπτώματα υποβάθμισης. Η ενοποίηση των αστικών τετραγώνων είναι ευκαιρία να δημιουργηθεί μια ανοδική τάση που θα συμπαρσύρει και άλλες γειτονίες κατά μήκος της οδού Φυλής.

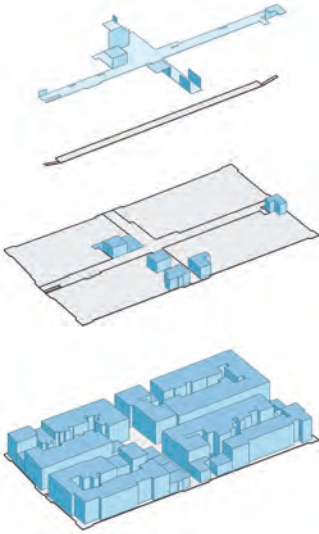
Το Athens Charting στοχεύει στην αναθεώρηση των αποσπασματικών και ιεραρχικών πρακτικών του παραδοσιακού τρόπου πολεοδομικού σχεδιασμού. Ο προτεινόμενος κατάλογος δράσεων προσφέρει σε σχεδιαστές, κατοίκους και διοικητικές αρχές μια πλατφόρμα διαπραγμάτευσης του σχεδιασμού του δημόσιου χώρου, ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες. Τελικά μέσα από τη διαδοχική συσσώρευση παρεμβάσεων μικρής κλίμακας επιδιώκεται ένα νέο δίκτυο δημόσιων χώρων που θα επηρεάσει την ποιότητα της ζωής σε ευρύτερες περιοχές του κέντρου της πόλης.

Ομάδα μελέτης: Στυλιανή Δαούτη, Γιώργος Μητρούλιας, Μιχαήλ-Ιωάννης Ραυτόπουλος.
Συνεργάτες: Ανδρέας Αλευράς, Στεφάνια Μαραγκού.

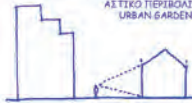
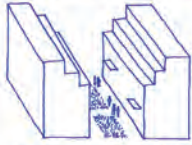
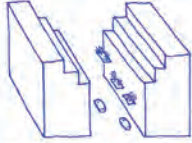
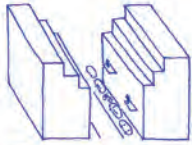

other instances, «guerilla gardeners» occupy vacant plots of land and transform them into self-managed green spaces. These phenomena suggest that “citizen agency” is a powerful and available resource that can be strengthened and incorporated into a formalized planning process. The pilot site chosen for Athens Charting is found at the intersection of Filis and Olympias Streets in the neighborhood of Kato Patissia. The choice was dictated by the observation that this area will be subject to even greater downwardly mobile forces in the near future, especially as areas of downtown Athens gentrify (displacing problems within the city centre). Despite occasional variations, the predominantly residential function of most buildings in the area persists, and must be reinforced. Accordingly, despite the overall negative urban dynamics (crime, delinquency, abandonment, lack of infrastructure), the neighborhood also retains the necessary ingredients of a “lived” urban center (density, multiculturalism, history and multifunctionality). In particular, the intersection of Filis and Olympias is characterized by heterogeneity of buildings, from old houses to new residential apartment buildings, suggesting that the city is still active beneath the obvious signs of urban decay. The unification of four city blocks into one becomes an opportunity to create an upward current that will positively influence other neighborhoods along Filis Street. As a planning process, Athens Charting aims to reinvigorate the static, linear and hierarchical relationships of traditional planning practices. The proposed chart of spatial strategies, upon which the project hinges, offers a platform for planners, residents and administrative authorities alike to negotiate the formation of public space, according to specific needs. Through the accumulation of small scale, “low-tech” interventions, a new network of public spaces is formed that will affect the quality of life in broader areas of the city center.

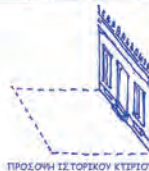
Design team: Styliani Daouti, Giorgos Mitroulias, Michael-John Raftopoulos.
 Collaborators: Andreas Aletras, Stefania Maragkou.

ΕΡΗΜΕΡΗ
EPIHEMERAL

ΑΙΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΟΛΟ
URBAN GARDEN

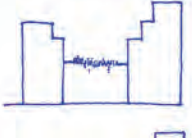
ΠΡΟΣΩΠΗ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ
HISTORICAL BUILDING FACADE

ΜΟΝΙΜΗ
PERMANENT

ΠΡΟΦΑΝΗΜΑΤΑ ΜΕΣΟΤΕΧΝΙΑΣ
PARTY WALL PROGRAMS

ΚΑΤΑΚΟΡΦΗ / ΟΡΕΖΟΝΤΙΑ ΒΥΤΕΥΣΗ
VERTICAL / HORIZONTAL GREEN AREAS

ΑΕΙΟΠΟΙΗΤΗ ΚΕΝΩΝ ΟΙΚΟΤΕΛΩΝ
REUSE OF VACANT LOTS

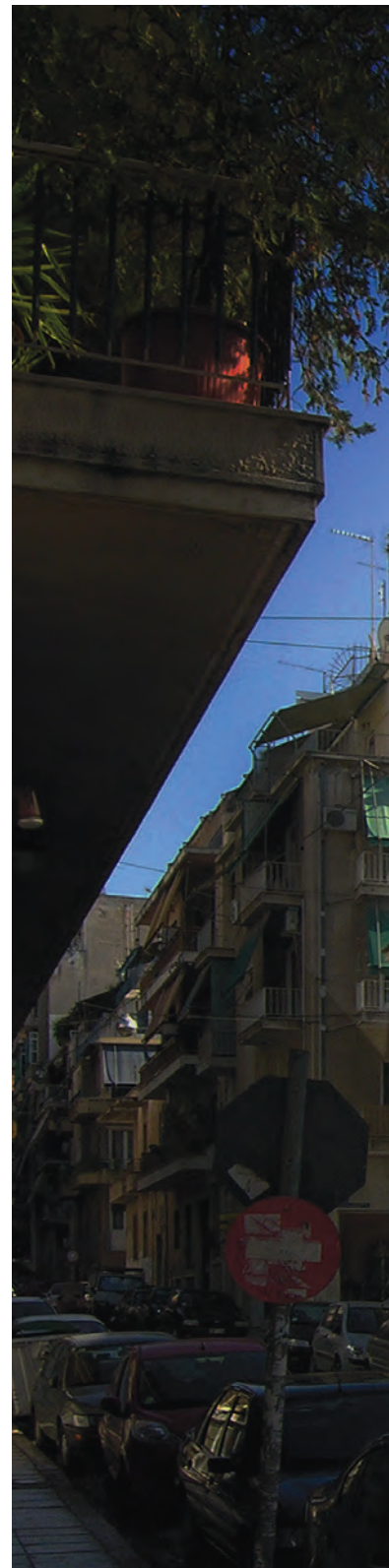
ΕΛΕΓΧΟΜΕΝΗ ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΟ ΔΩΜΑ
ACCESS CONTROL TO BUILDINGS ROOFTOP

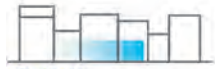
ΑΝΑΓΛΥΦΟ
TOPOGRAPHY RELIEF

ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΚΗ
SURFACE - AREA

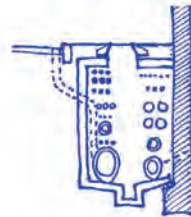
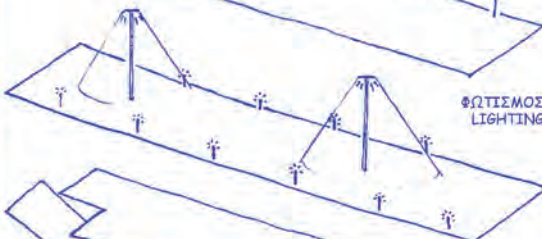
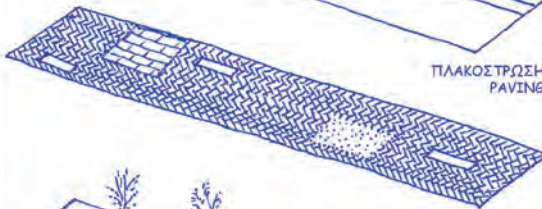
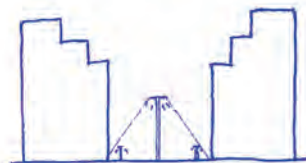
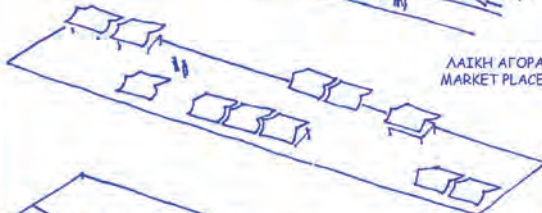
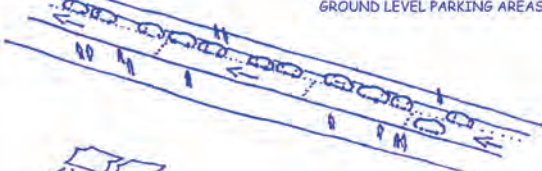

ΕΦΗΜΕΡΗ
EPHEMERAL

ΙΣΟΓΕΙΟΣ ΧΩΡΟΣ ΣΤΑΘΜΕΥΣΗΣ
GROUND LEVEL PARKING AREAS

ΥΠΟΓΕΙΟΣ ΧΩΡΟΣ ΣΤΑΘΜΕΥΣΗΣ - ΔΙΚΤΥΑ
ΥΠΟΔΟΜΩΝ
UNDERGROUND PARKING AREA -
INFRASTRUCTURE NETWORK

ΜΟΝΙΜΗ
PERMANENT

ΓΡΑΜΜΙΚΗ
LINEAR

Π.Χ.ΑΘΗΝΑ PXATHENS

buegger katsota architects

Η πρωτοβουλία Π.Χ.ΑΘΗΝΑ αφορά την επανεκτίμηση, επαναπροσδιορισμό, ανασχεδιασμό και ανακατασκευή πρότυπων χώρων παιχνιδιού στο κέντρο της Αθήνας.

Επανεκτίμηση: το παιχνίδι στην πόλη. Η περίπτωση της Αθήνας

Είναι κοινός τόπος πως η παρουσία χώρου παιχνιδιού σε κλίμακα γειτονιάς στη σύγχρονη μητρόπολη είναι επιβεβλημένη, καθώς πρόκειται για τον κατεξοχήν δημόσιο χώρο όπου ενισχύονται η κοινωνική ανάπτυξη, οι κινητικές δεξιότητες και η ομαδικότητα.

Στην Αθήνα σήμερα από τη μια η καθημερινότητα των νέων προσφέρει περιορισμένες ευκαιρίες για υπαίθρια εκτόνωση, εξερεύνηση, ανάπτυξη της φαντασίας και της φειρερτικότητας, καθώς ο χρόνος που απομένει στους νέους σχολικής ηλικίας για υπαίθριο παιχνίδι είναι ελάχιστος. Από την άλλη, οι υφιστάμενοι χώροι παιχνιδιού –περίπου 130 ιδιοκτησίας του Δήμου Αθηναίων– είναι ίδιοι, τυποποιημένοι και κατά πλειοψηφία σε υποβαθμισμένη κατάσταση. Στερούνται χαρακτήρα, προσδιορισμού, ταυτότητας, αναφοράς και μνήμης, σχέσης με το πλαίσιο. Αντικατοπτρίζουν την παντελή έλλειψη εμπνευσμένης αντίληψης στο σχεδιασμό και αποτελούν δείγμα τυχαίας, μη μελετημένης διαδικασίας υλοποίησης. Οι μισοί μόνο είναι σήμερα πιστοποιημένοι τηρώντας τις προδιαγραφές ασφάλειας σχετικά με τον εξοπλισμό, τις κατασκευές και τις παροχές.

Επαναπροσδιορισμός: 7 αρχές

Με βάση την καταγραφή και αποτίμηση της υφιστάμενης κατάστασης των χώρων παιχνιδιού στις νότιες και κεντρικές συνοικίες της Αθήνας, η μελέτη Π.Χ.ΑΘΗΝΑ επικεντρώθηκε σε επιλεγμένους υποβαθμισμένους χώρους διατυπώνοντας μια στρατηγική για τον καθολικό επανασχεδιασμό τους, που συνοψίζεται στις ακόλουθες αρχές:

- ανάδειξη δεδομένων, αναφορών,
- ανταπόκριση προς όλες τις ηλικίες,
- πρόνοια για πολυδιάστατο παιχνίδι,
- προσδιορισμός χαρακτήρα,
- αναδίπλωση εδάφους,
- διαπραγμάτευση ορίων,
- δημιουργία δικτύου.

The PXATHENS initiative aims at re-evaluating, re-defining, redesigning and reconstructing spaces for play in the centre of Athens.

Re-evaluate: Urban play. The case of Athens

It is common ground in the contemporary metropolis that spaces for play are the fundamental public spaces in which social development, movement skills and team spirit are enhanced and therefore their presence at the neighborhood scale is imperative.

In Athens today, on the one hand children's everyday life offers limited opportunities for outdoor play, exploration, development of imagination and ingenuity, as the time left to school children for play is minimal. On the other hand, the existing spaces for play –approximately 130 under ownership of the City of Athens'– are repetitive, standardised and, the majority, in a degraded condition. They lack character, definition, identity, reference and especially memory, relation to context. Playgrounds in Athens reflect the complete lack of a conceptual effort in their design and constitute samples of a random and unplanned implementation process. Only half of the spaces are currently certified for meeting safety standards with respect to equipment, construction and facilities.

Redefine: 7 principles

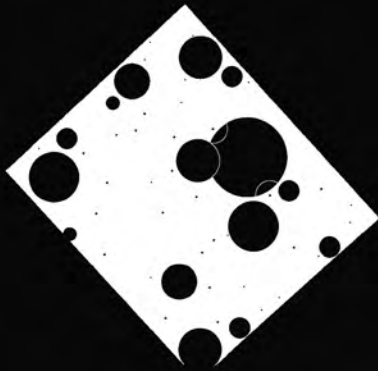
The PXATHENS research study, based upon the recording and assessment of the existing situation of spaces for play in the southern and central districts of Athens, focuses on selected degraded spaces and in turn formulates a strategy for their overall redesign. The strategy is summarized in the following principles:

- projection of facts and references,
- places for all ages,
- promotion of multi-dimensional play,
- identification of character,
- folding the ground,
- negotiation of borders,
- creation of a network.

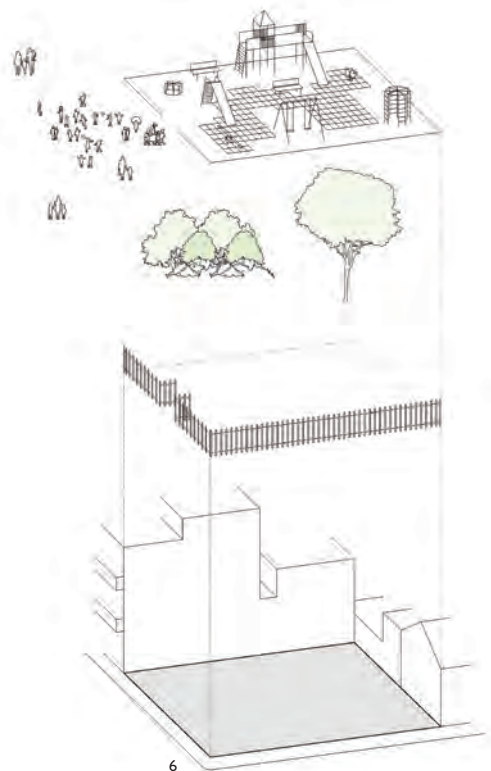
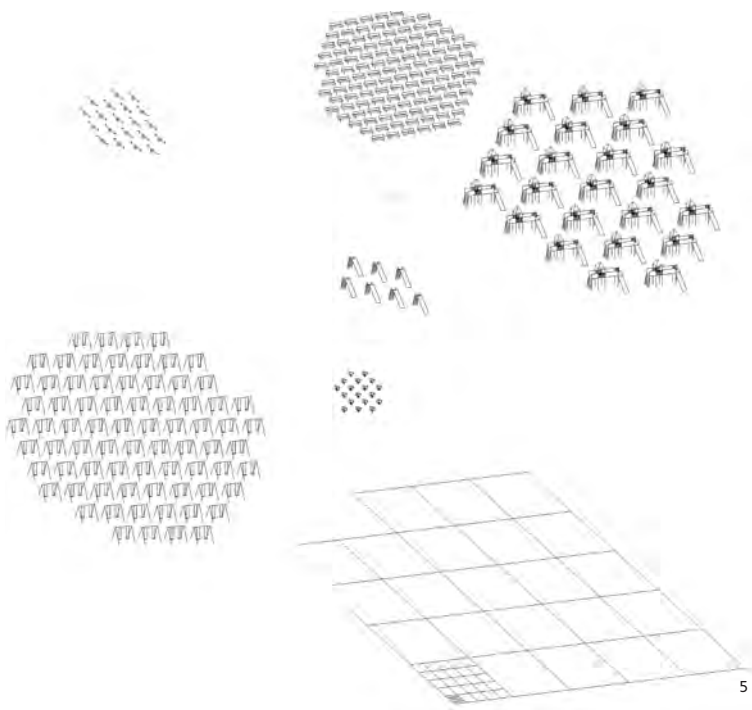
1. 6 κόμβοι της μελέτης Π.Χ.ΑΘΗΝΑ. Δεξιόστροφα: η Πλατεία του Δάσους, η Αλάνα, ο Μυστικός Κήπος, τα Έξι Κατώφλια, τα Πλατώματα του Λόφου, οι Τρεις Γωνιές.

1. 6 nexuses of the PXATHENS project. Clockwise: the Forest Square, the Lot, the Secret Garden, the Six Thresholds, the Hill's Plateaus, the Three Corners.

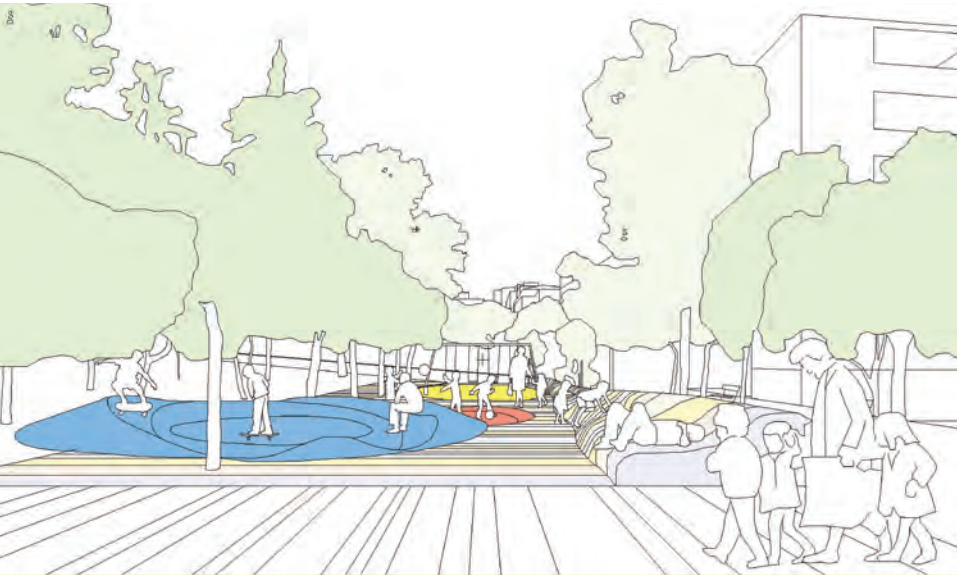
1

2. Τυπολογίες χώρων παιχνιδιού, Αθήνα 2012.
 3. Διασυνδέσεις χώρων παιχνιδιού στην Αθήνα.
 4. Τοποθεσίες χώρων παιχνιδιού, Αθήνα 2012.
 5. Ο υφιστάμενος εξοπλισμός των χώρων παιχνιδιού της 2ης Δημοτικής Κοινότητας του Δήμου Αθηναίων, 2011.
 6. Τι ορίζει ένα χώρο παιχνιδιού στην Αθήνα σήμερα;
-
2. Typologies of spaces for play, Athens 2012.
 3. Interconnections of places for play in Athens.
 4. Locations of spaces for play, Athens 2012.
 5. The existing play equipment in spaces for play. 2nd Municipal Community, City of Athens, 2011.
 6. What defines a space for play in Athens today?

7

Ανασχεδιασμός: το δίκτυο και οι κόμβοι

Οι χώροι παιχνιδιού της μελέτης Π.Χ.ΑΘΗΝΑ δεν θα προσφέρουν μόνο την επιτόπου χαρά της ανακάλυψης της φύσης, της επιβεβαίωσης των σωματικών δεξιοτήτων, της παρατήρησης και εξερεύνησης, της κοινωνικής συνύπαρξης σε ένα αυτοτελές, οικείο και ασφαλές περιβάλλον. Αντίθετως η διασύνδεσή τους θα ορίσει ένα πραγματικό και ένα ψηφιακό δίκτυο παιχνιδιού, στο οποίο μικροί και μεγάλοι θα έχουν απεριόριστη –πραγματική και ηλεκτρονική– πρόσβαση.

Καθένας από τους έξι κόμβους της πρώτης φάσης της παρέμβασης χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια ανάδειξης ενός ιδιαίτερου χαρακτηριστικού του υφιστάμενου αστικού πλαισίου του εκάστοτε χώρου, που με τον κατάλληλο χειρισμό προσδίδει στο χώρο «ταυτότητα» προβάλλοντας στους νέους την αστική, κοινωνική και πολιτιστική αξία που έχουν οι τόποι της καθημερινότητάς τους. Συγκεκριμένα, οι έξι ιδιοκτησίες και οι διαφορετικές περιόδους κατασκευής τους κατά μήκος ενός πεζόδρομου όρισαν «Έξι Κατώφλια». Η γεινίαση με εκκλησία αφιερωμένη στον Προφήτη Ηλία, που κατά την ορθόδοξη παράδοση κτιζόνταν στις κορυφές των λόφων, και οι προφανείς χειρισμοί στις πλαγιές ενός μη αναγνώσιμου πλέον λόφου αποτέλεσαν αναφορά για τα «Πλατώματα του Λόφου». Ένα οικόπεδο στη γωνία οικοδομικού τετραγώνου μιας πυκνοδομημένης αθηναϊκής γειτονιάς αντιμετωπίστηκε ως «Αλάνα» – αναφορά στα αδιαμόρφωτα οικόπεδα της εποχής της ανοικοδόμησης της πόλης. Ένας εσωτερικός ακάλυπτος, με πλατάνια και κρυφή είσοδο, όρισε τον «Μυστικό Κήπο». Στην περίπτωση μιας πλατείας η πυκνή δενδροφύτευση και η αναφορά στο άλλοτε άλσος προσδιόρισε την «Πλατεία του Δάσους». Ένα τρίστυατο με τη γαλήνια, σχεδόν οικιακή ατμόσφαιρα επαναδιατυπώθηκε στις «Τρεις Γωνιές».

Υλοποίηση: το επεκτάσιμο πρότυπο

Ξεκινώντας με το πιλοτικό έργο 6 πραγματικών και ενός ψηφιακού χώρου, οργανώνεται ένα επεκτάσιμο πρότυπο στις επιμέρους γειτονίες όλης της πόλης. Οι μελέτες και η αδειοδότηση ολοκληρώθηκαν τον Ιούλιο 2012, η κατασκευή και λειτουργία θα ολοκληρωθούν το φθινόπωρο 2012. Το έργο Π.Χ.ΑΘΗΝΑ –η πρώτη προσπάθεια της μη κερδοσκοπικής οργάνωσης «Παραδείγματος Χάριν»– γίνεται σε σύμπραξη με το Δήμο της Αθήνας, επιδιώκοντας να φέρει σε δημιουργική επαφή δωρητές και χορηγούς με τους πολίτες και να συνδέσει το καθήκον αλληλεγγύης και προσφοράς με την ατομική προσπάθεια για συμμετοχή και πρόοδο.

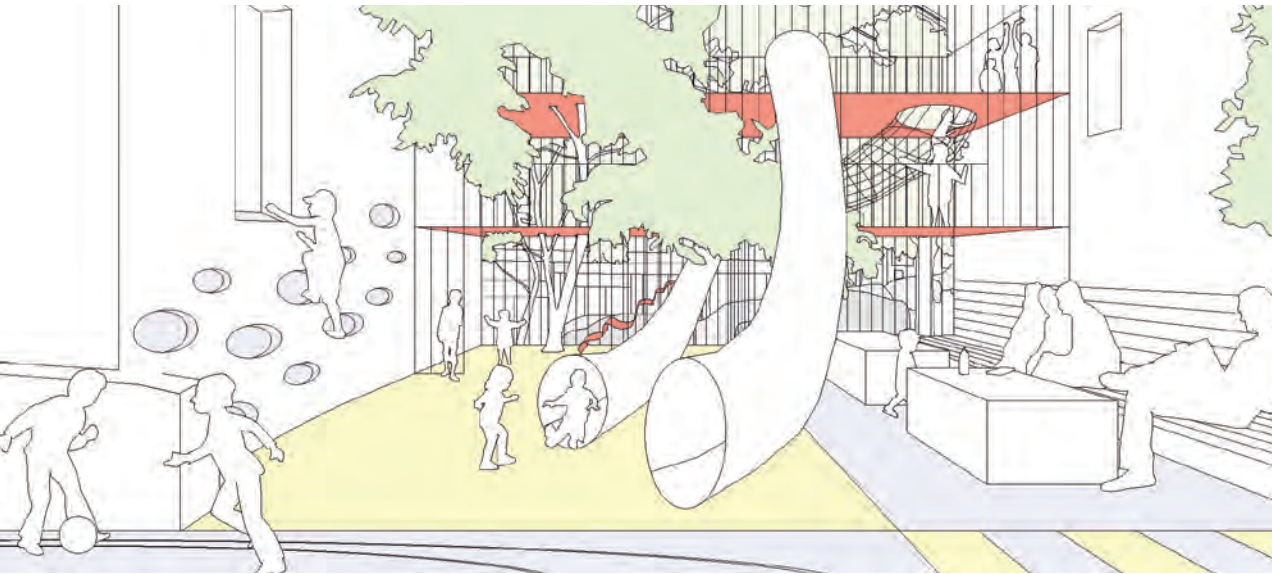
Ομάδα μελέτης: Stephan Buerger, Δήμητρα Κατσώτα, Flavian Λέκκας, Francisco Serodio, Mladen Stamenic.

Χρόνος μελέτης: 2011-2012.

Χρόνος αποπεράτωσης: φθινόπωρο 2012 [α' φάση].

7. Π.Χ.ΑΘΗΝΑ – 7 αρχές:
Αναδίπλωση εδάφους, ανταπόκριση προς όλες τις ηλικίες.

8. Π.Χ.ΑΘΗΝΑ – 7 αρχές:
Ανάδειξη δεδομένων και αναφορών, προσδιορισμός χαρακτήρα, διαπραγμάτευση του ορίου.

8

7. PXATHENS – 7 principles: Folding the ground, places for all ages.

8. PXATHENS – 7 principles: Projection of references, identification of character, negotiation of borders.

Re-design: network and nexuses

The envisioned PXATHENS spaces for play will not only offer the 'in-situ' joy of discovering nature, confirming physical skills, observing and exploring and socially interacting in an autonomous, familiar, perfectly safe environment. In contrast, their interconnection will define a physical and digital network of play, to which everyone, -young and old- will have unlimited -real as well as electronic- access.

Each of the six nexuses of the first phase of intervention is defined by the conscious effort to comprehend and bring into prominence a particular feature of each urban context. Properly manipulated, this in turn will bring to the fore each site's 'identity', highlighting to the youth the urban, social and cultural value the places of their everyday lives have. More specifically, the six properties along a pedestrian street defined the 'Six Thresholds' as a space for play. The proximity to a church dedicated to Prophet Elijah, which according to the Christian Orthodox tradition had to be built upon hilltops, and the obvious manipulations upon the foothills of a no-longer recognizable hill became reference to the 'Hill's Plateaus'. A plot at the corner of an urban block within a densely built Athenian neighborhood was treated as a 'Lot' - a reference to undeveloped pieces of land during the city's rebuilding of the 1950's and 1960's. The internal void of a typical urban block, with its impressive tall trees and hidden entrance, defined the 'Secret Garden'. In the case of a church square, the existing dense, forest vegetation, remnants of a former grove, identified the 'Forest Square'. A crossroads with a serene, almost domestic atmosphere was rearticulated in 'Three Corners'.

Implementation: the expandable model

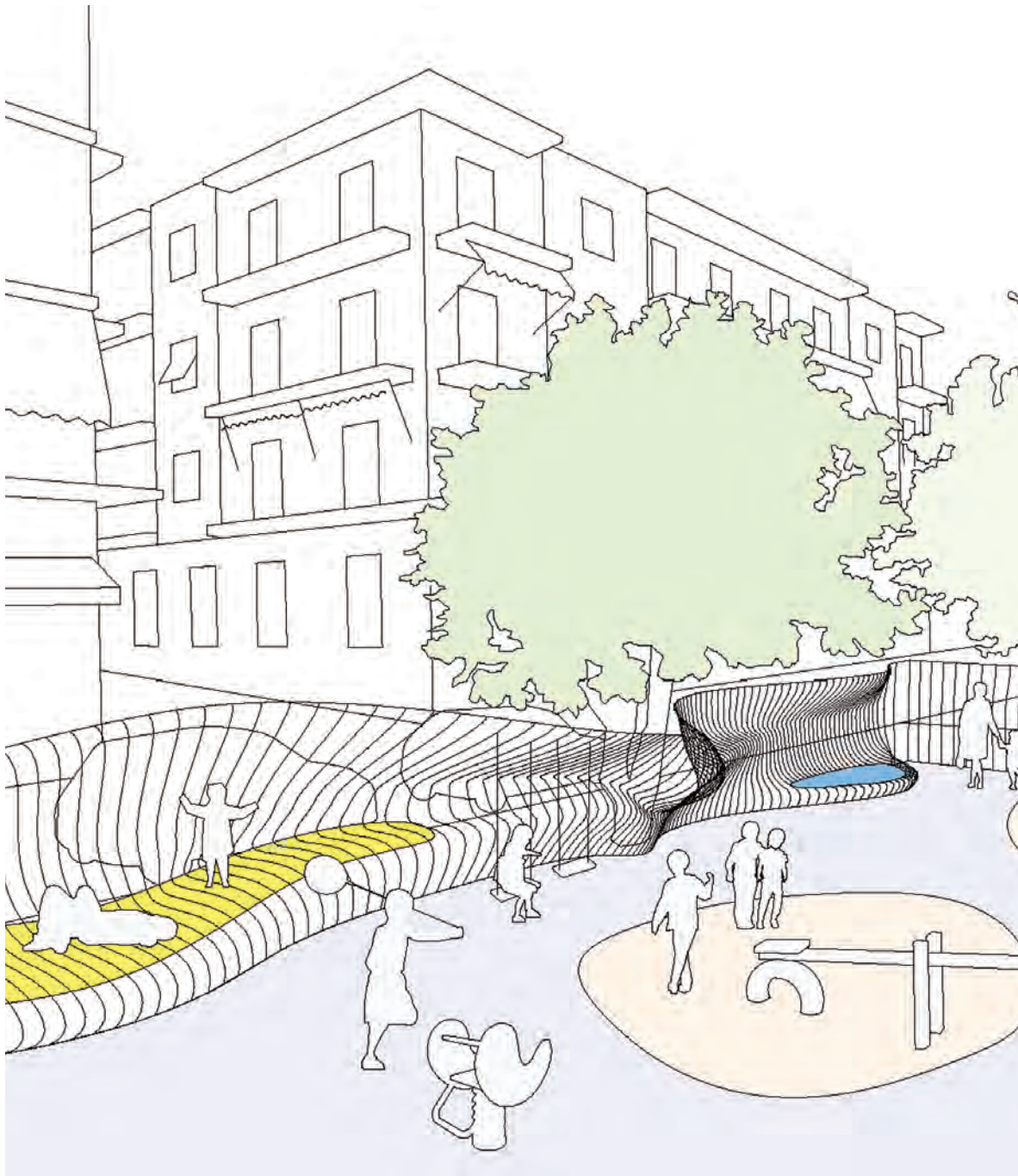
Starting with the pilot project of 6 real and 1 digital spaces, an expandable model in the central neighborhoods of Athens is being established. The case studies and planning permits completed in July 2012, construction and operation will be completed in Fall 2012.

The PXATHENS project is the first initiative of the non-profit organization 'Paradeigmatos Harin'-developed in partnership with the Municipality of Athens. The initiative will strive to bring into creative contact donors, sponsors and citizens aiming to associate the responsibility for solidarity and offering with individual effort for participation and progress.

Design Team: Stephan Buerger, Demetra Katsota, Flavian Lekkas, Francisco Serodio, Mladen Stamenic.

Design phase: 2011-2012.

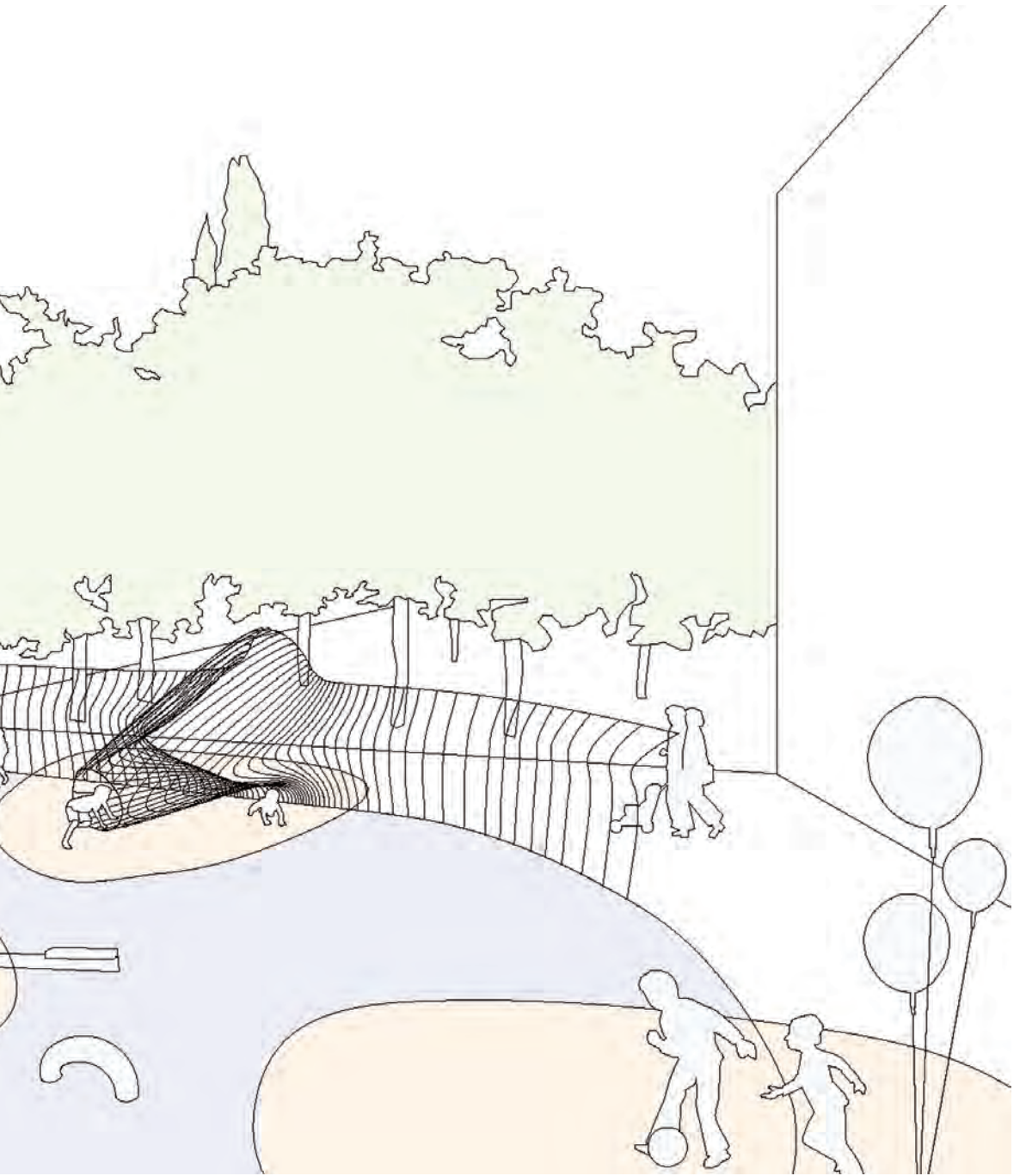
Implementation phase: Fall 2012 [1st phase].

9

9. Π.Χ.ΑΘΗΝΑ – 7 αρχές: Διαπραγμάτευση ορίων, πρόνοια για πολυδιάστατο παιχνίδι.

9. PXATHENS – 7 principles: Negotiation of borders, promotion of multi-dimensional play.

ΕΛΛΑΔΑ: ΓΙΑΤΙ ΕΙΝΑΙ ΑΔΥΝΑΤΟΝ ΝΑ ΚΑΝΕΙ «ΕΝΑ ΒΗΜΑ ΠΙΣΩ» GREECE: THE IMPOSSIBILITY OF 'STEPPING BACK'

ETHEL BARAONA POHL | DPR-BARCELONA

«Η κριτική πράξη θα αποτελείται από μία ανασύνθεση των θραυσμάτων, αφού έχουν ιστοριοποιηθεί: στο "ξαναμοντάρισμα" τους».

Manfredo Tafuri, Η Σφαίρα και ο Λαβύρινθος

"The critical act will consist of a recomposition of the fragments once they are historicized: in their "remontage".

Manfredo Tafuri, The Sphere and the Labyrinth

Η τρέχουσα κοινωνικοπολιτική και οικονομική κατάσταση στην Ελλάδα βρίσκεται στο δυσκολότερο σημείο της από τότε που η χώρα υιοθέτησε το ευρώ λόγω τόσο της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης όσο και των ανεξέλεγκτων δημόσιων δαπανών. Αυτή η επική αποτυχία των παγκόσμιων χρηματοοικονομικών αγορών, που αντιπροσωπεύει συγχρόνως και αποτυχία πθικής, είχε αντίκτυπο στο αρχιτεκτονικό σκηνικό στο βαθμό που η αρχιτεκτονική έχει βαθύτατες διασυνδέσεις με την οικονομία. Η αντιπροσώπευση της τρέχουσας κατάστασης σε ένα διεθνές αρχιτεκτονικό γεγονός, όπως η Μπιενάλε της Βενετίας, μπορεί να είναι εγχείρημα δύσκολο, διότι δεν μπορούμε να αμφισβητήσουμε το γεγονός ότι τα τελευταία δέκα χρόνια η αξία της αρχιτεκτονικής έχει εκτιμηθεί σχεδόν αποκλειστικά με βάση οικονομική και το κραχ αυτό έχει αντίκτυπο σε μικρού και μεσαίου μεγέθους αρχιτεκτονικά γραφεία ανά τον κόσμο.

Ο Manfredo Tafuri έθεσε το ζήτημα το 1969, στο δοκίμιό του «Προς μία Κριτική της Αρχιτεκτονικής Ιδεολογίας»¹, ότι «όσοι θα ήθελαν να συσχετίσουν την αρχιτεκτονική με τη μοίρα της πόλεως, μπορούν μόνον να κατανοήσουν την ίδια την πόλη ως συγκεκριμένη τοποθεσία τεχνολογικής παραγωγής και αυτή καθεαυτή την πόλη ως τεχνολογικό προϊόν». Αν αναλύσουμε την ανάπτυξη της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, φαίνεται σαφές ότι ζούμε ακόμα στην ίδια κατάσταση του κόσμου που βιώναμε το 1969. Για να κατανοήσουμε το γεγονός αυτό, αρκεί να διαβάσουμε τα λόγια της Keller Easterling στο δοκίμιό της «Ζώνη: Τα Χωρικά Λογισμικά της Ειδικής Πολιτικής Δεξιοτεχνίας»²: «Ο αστικός χώρος σήμερα έχει καταστεί κινητή χρηματοποιημένη τεχνολογία, και μερικές από τις πιο ριζοσπαστικές αλλαγές σε μια παγκοσμιοποιημένη υψηλίου καταγράφονται, όχι με τη γλώσσα

The current socio political and economic situation in Greece is going through the hardest moments since the country joined the euro, due both to the world financial crisis and uncontrolled government spending. This epic fail of the global financial markets, which also represents an ethic fail, has been felt in the architectural scenario inasmuch as architecture is deeply related to the economy. Representing the current situation in a global architecture event, such as the Venice Biennale, may be a difficult task, because we cannot deny that architecture has been valued almost exclusively with respect to economics in the past ten years, and this crash is affecting medium and small practices worldwide.

Manfredo Tafuri pointed in 1969, on his essay "Toward a Critique of Architectural Ideology"¹ that "those who may wish to link architecture with the destiny of the city, can only conceive of the city itself as the specific site of technological production and as a technological product in itself." If we analyze the development of architecture and urban planning in the past decades, it seems that we are still living in the same state-of-the-world that we lived in 1969. To understand this, just read the words of Keller Easterling on her essay "Zone: The Spatial Softwares of Extrastatecraft"²: "Today urban space has become a mobile, monetized technology, and some of the most radical changes to the globalizing world are being written, not in the language of law and diplomacy, but rather in the spatial information of infrastructure, architecture and urbanism." Ultimately, both Tafuri and Easterling are talking about the relationship between architecture and political power and, of course, economics. According to this, the main fact here can be the question about how to reinforce

1. Manfredo Tafuri, *Toward a Critique of Architectural Ideology* [1969], που εκδόθηκε στον τόμο *Architecture theory since 1968*. Edited by K. Michael Hays, MIT Press, 1998.

2. Keller Easterling, "Zone: The Spatial Softwares of Extrastatecraft". <http://places.designobserver.com/feature/zone-the-spatial-softwares-of-extrastatecraft/34528/> [επίσκεψη στην ιστοσελίδα τον Ιούλιο 2011].

3. Andrea Branzi, "No-Stop City, Residential Parking, Climatic Universal System" Domus 496 [Μάρτιος 1971].

του νόμου και της διπλωματίας, αλλά μάλλον μέσα στη χωρική πληροφορία των υποδομών, της αρχιτεκτονικής και της αστικότητας». Σε τελική ανάλυση τόσο ο Tafuri όσο και η Easterling μιλούν για τη σχέση ανάμεσα στην αρχιτεκτονική και στην πολιτική ισχύ, που σαφώς σχετίζεται με τα οικονομικά της υπόθεσης. Σύμφωνα με την άποψη αυτήν, το κυρίως θέμα εδώ μπορεί να είναι το ερώτημα περί του πώς να ενισχύσουμε τον αρχιτεκτονικό λόγο και να μεταμορφώσουμε την οικονομική κρίση σε επιστροφή της κριτικής σκέψης.

Αν μπορούσαμε να βάλουμε στην άκρη την ιστορική απαισιοδοξία μέσα στην οποία μας βυθίζουν τα μέσα ενημέρωσης σε καθημερινή βάση, η κρίση αξιών της τελευταίας δεκαετίας μπορεί να είναι κατά την τρέχουσα στιγμή ο καταλύτης για μια νέα κατανόηση της οργανικής φύσης της πόλης. Ο Andrea Branzi έγραψε το 1971³ ότι «η πόλη παύει να «αντιπροσωπεύει» το σύστημα, αλλά γίνεται η ίδια το σύστημα». Για να παρατηρήσουμε λεπτομερώς το φαινόμενο αυτό που δημιουργείται από τη σχέση ανάμεσα στην πόλη και το σύστημα και με απώτερο σκοπό να κατανοήσουμε πώς οι νέοι Έλληνες αρχιτέκτονες αντιδρούν σε αυτό με ριζοσπαστική ουτοπική αντίληψη, που απέχει μακράν της αναχρονιστικής νοσταλγίας (ενθυμούμενοι εδώ τι είπε ο Andreas Huyssen: «η νοσταλγία μπορεί να είναι μια ουτοπία αντεστραμμένη»), υφίσταται η ανάγκη να αναγνωρίσουμε ότι ύστερα από συνεχείς οικονομικές κρίσεις εργάζονται ενεργά χρησιμοποιώντας προσέγγιση κριτική, καθώς αναζητούν την αναδόμηση της κοινωνίας και του χώρου, με σκοπό να μεταμορφώσουν εκείνο το «σύστημα», που για τον Branzi είναι η πόλη. Σε αυτό το πλαίσιο δεν μπορούμε να αρνηθούμε τη σημασία που έχει να γνωρίζουμε την τοπική μας ιστορία και πώς αυτή σχετίζεται με το παγκόσμιο πλαίσιο –σήμερα η γνώση αυτή χρειάζεται περισσότερο από ποτέ άλλοτε– καθώς και η τοπική δράση συνδέεται παγκόσμια με νέες μορφές επικοινωνίας και ανταλλαγής πληροφοριών.

Για να προσδιορίσουμε τη σύγχρονη ελληνική αρχιτεκτονική, ίσως η πιο ακριβής περιγραφή έγκειται σε μια διαδικασία συλλογισμού. Μια διαδικασία που διατρέχεται από τη μεταμόρφωση από τη «δόμηση» στην έρευνα, τα έργα και τις ιδέες: είμαστε μάρτυρες μιας κίνησης ανάμεσα στους νέους Έλληνες αρχιτέκτονες, που αναζητούν απαντήσεις. Έναντι στην αίσθηση ότι είναι «αρχιτέκτονες στο κενό», υφίσταται η ανάγκη για αναπροσδιορισμό της πρακτικής στο βαθμό που η οικονομική κρίση

the architectural discourse and transform the financial downturn into the return of critical thinking.

If we are able to abandon the historical pessimism in which media have us immersed daily, the crisis of values of the past decade can be, in the current moment, the catalyst of a new understanding of the organic nature of the city. Andrea Branzi wrote in 1971³ “the city no longer “represents” the system, but becomes the system itself.” In order to take an in-depth look at this phenomenon created by the relationship between the city and the system and with the aim to understand how young Greek architects are reacting to this with a radical utopian sight, far behind from an anachronistic nostalgia (remembering here Andrea Huyssen, “nostalgia can be a utopia in reverse.”), there is a need to recognize that after years of consecutive financial crises, they are actively working with a critical approach, looking for restructuring society and space, with the aim to transform that “system” which for Branzi is the city. In this context we cannot deny the importance of knowing our local history and how it relates with the global context. Nowadays, this knowledge is more needed than ever, inasmuch as every local action is globally connected with new forms of communication and information exchange.

To define contemporary Greek architecture, maybe the more accurate description lies behind a process of reflection; A process that is passing through a transformation from the ‘built’ into research, projects, and ideas. We are witnessing a movement among young Greek architects in search of responses. Against the feeling of being “architects in the vacuum”, there is a need for a redefinition of the practice insofar as the financial crisis has an effect of questioning our social and cultural approach. The demand for objectivity and the rejection of the current situation constitute the starting point for a new achievement in the architectural arena, which is that architects are conscious again of their political implications and how they can use architecture to create a disruptive new reality, far away from the established in recent years. The subversion of market values and the renewed interest in the *raison d'être* of architecture can be easily recognized in the work of architects such as Aristidi Antonas, draftworks*, Andreas Angelidakis, and Point Supreme, among many others. We can use here Massimo Scolari’s words, when

1. Manfredo Tafuri, *Toward a Critique of Architectural Ideology* [1969]. Published on *Architecture theory since 1968*. Edited by K. Michael Hays, MIT Press, 1998.

2. Keller Easterling, “Zone: The Spatial Softwares of Extrastatecraft”. <http://places.designobserver.com/feature/zone-the-spatial-softwares-of-extrastatecraft/34528/> [visited in June 2012].

3. Andrea Branzi, “No-Stop City, Residential Parking, Climatic Universal System” *Domus* 496 [March 1971].

μάς έχει βάλει στη διαδικασία της εξέτασης της κοινωνικής και πολιτιστικής μας προσέγγισης. Η ανάγκη για αντικειμενικότητα και η απόρριψη της τρέχουσας κατάστασης συνιστούν την απαρχή ενός νέου επιτεύγματος στο χώρο της αρχιτεκτονικής, το οποίο είναι ότι οι αρχιτέκτονες έχουν για ακόμα μία φορά αντίληψη των πολιτικών συνεπειών τους και του τρόπου με τον οποίο μπορούν να χρησιμοποιήσουν την αρχιτεκτονική για να δημιουργήσουν μια ανατρεπτική νέα πραγματικότητα, που απέχει παρασάγγας από το κατεστημένο των τελευταίων ετών. Η καταβύθιση της αξίας των αγορών και η ανανέωση του ενδιαφέροντος για το λόγο ύπαρξης της αρχιτεκτονικής μπορούν να αναγνωριστούν στο έργο αρχιτεκτόνων όπως, μεταξύ πολλών άλλων, του Αριστέιδη Αντονά, των draftworks*, του Ανδρέα Αγγελιδάκη και των Point Supreme. Εδώ μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του Massimo Scolari, που έγραψε⁴: «Αυτού του είδους η κριτική στάση, που μέσω της ανάλυσης της δημιουργεί τη νέα αρχιτεκτονική, επιλέγει να μη μένει στην εφεύρεση ή τη μεγάλη ιδέα, αλλά να κινηθεί με υπομονή και ίσως με μεγαλύτερη σιγουριά μέσω μιας διαδικασίας αποσαφήνισης». Με αυτήν την έννοια τα διάχυτα όρια ανάμεσα στην ουτοπία και τη δυστοπία εστιάζονται κριτικά στην αναζήτηση αιτιών και απαντήσεων. Οι αρχιτέκτονες έχουν αφήσει πίσω τους τη μνημειακότητα σε μια προσπάθεια να πλησιάσουν περισσότερο τις μικρές λεπτομέρειες, τη θεωρία, και να ασπαστούν την ιδέα ότι ένας αρχιτέκτων μπορεί να κατασκευάσει, ανορθώσει ή εγκαθιδρύσει πολλά άλλα πράγματα πέραν ενός οικοδομήματος. Η εφικτή κατανόηση όλων των δυνατοτήτων που κρύβονται πίσω από τη λέξη «αρχιτεκτονική», μπορεί να προκαλέσει νέες δράσεις και έργα.

Στο βιβλίο του «Το Τέλος της Ιστορίας και ο Τελευταίος Άνθρωπος»⁵ ο Francis Fukuyama σημειώνει την ανάγκη διάκρισης ανάμεσα στο αναγκαίο και στο εξαρτώμενο ή τυχαίο και την ανάγκη για μια απόκριση διανοητική. Ο λόγος που δημιουργήσαν οι έλληνες αρχιτέκτονες τα τελευταία χρόνια, δεν παραμένει ένα απλό εργαλείο επικοινωνίας, αλλά σκοπεύει να καταστεί η διανοητική απόκριση που αναζητά ο Fukuyama: ένας καταλύτης προς καινούργιους τρόπους σκέψης, μια διαφορετική κατανόηση του κόσμου εντός του οποίου ζούμε και ένας τρόπος που μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τη στάση αυτή για τη δημιουργία μιας «νέας αρχιτεκτονικής». Σε καιρό που αντιμετωπίζουμε το αδύνατο της ιδέας του

Ανδρέας Αγγελιδάκης, Domesticated Mountain, 2012.
Andreas Angelidakis, Domesticated Mountain, 2012.

he wrote⁴ “This sort of critical attitude, which in its analysis is creating the new architecture, opts not for invention or the great idea, but rather moves patiently and perhaps more surely through a process of clarification.” In this sense, the diffused limits between utopia and dystopia become critically focused in the search for reasons and answers. Architects have left monumentality in an attempt of getting closer to small details, to theory, and to embrace the idea that an architect can construct, erect or establish many other things than an edifice. A feasible understanding of all the possibilities behind the word “architecture” can be a powerful instigator for new actions and projects.

Francis Fukuyama remarks in ‘The End of History and the Last Man’⁵, the need for distinguishing between what is essential and what is contingent or accidental in world history and the need for an intellectual response. The discourse created by Greek architects in recent years goes beyond a simple tool of communication. It has the intention of being the intellectual response requested by Fukuyama, a catalyst of new ways of thinking, a different understanding of the world we live in and how we can use this attitude to create a “new architecture”. In times when we are facing the impossibility of the concept of “stepping back”, this viewpoint is based in our current social contradictions. However, at the same time, we can be fascinated by the possibilities of [re]constructing the system from the basis. If we agree with Chantal Mouffe’s idea that there is no identity that is not formed from a difference⁶

4. Massimo Scolari et al., *The New Architecture and the Avant-Garde*. Από τη Διεθνή συνάντηση περί αρχιτεκτονικής *Architettura razionale*, XV Triennale, [Μιλάνο: Franco Angeli, 1973].

5. Francis Fukuyama, “The End of History and the Last Man”. Simon and Schuster, 1992.

6. Chantal Mouffe, “Le politique et ses enjeux. Pour une démocratie plurielle.” Paris, La Découverte/MAUSS, 1994.

7. Ελληνικές Κοινοβουλευτικές Εκλογές 2012 <http://www.guardian.co.uk/world/greek-election-blog-2012/2012/jun/17/greekelections-not-end-hardship> [επίσκεψη στην ιστοσελίδα τη 17η Ιουνίου 2012].

«βήματος πίσω», αυτή η αντιμετώπιση βασίζεται στις υπάρχουσες κοινωνικές αντιφάσεις, αλλά συγχρόνως μπορούμε να παραμένουμε γοητευμένοι από τις δυνατότητες [ανα]-δόμησης του συστήματος σε αυτήν τη βάση. Αν συμφωνούμε με την ιδέα της Chantal Mouffe, ότι δεν υπάρχει καμία ταυτότητα που να μη σχηματίζεται από μία διαφορά⁶, ίσως να είναι δυνατόν να ισχυριστούμε ότι από αυτήν τη σπασμαδική εποχή θα προκύψει μια νέα ταυτότητα, πέραν από τις καπιταλιστικές αντιλήψεις και τον καταναλωτισμό.

Πρέπει να είμαστε αισιόδοξοι. Ο κόσμος εν γένει, και ειδικά ο Δυτικός κόσμος, χρωστά πολλά στην Ελλάδα, αν και οι χρηματαγορές και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης συνεχίζουν να ισχυρίζονται το αντίθετο. Καθώς έγραφα το άρθρο αυτό, στην Ελλάδα ψήφισαν στις Κοινοβουλευτικές Εκλογές του 2012⁷. Θέλω να πιστεύω ότι επιλέγουν μια νέα μορφή αλληλεγγύης, με το ιδανικό της δημιουργίας ενός νέου οικονομικού μοντέλου, που βασίζεται περισσότερο σε σχέσεις παρά σε αγορές. Κατά τον ίδιο τρόπο που η Ελλάδα μεταμόρφωσε την ιστορία του κόσμου δημιουργώντας την ιδέα της «δημοκρατίας» κατά τον 6ο π.Χ. αιώνα, μήπως σήμερα είμαστε μάρτυρες μιας άλλης ιστορικής μεταμόρφωσης που προέρχεται από την Ελλάδα, στην οποία ο ρόλος μας ως αρχιτέκτονες πρέπει να επανεξεταστεί και να αναδομηθεί σύμφωνα με αυτές τις νέες πολιτιστικές, κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές αξιώσεις;

Οπότε σίγουρα θα ήταν σοφό να ρίξουμε μια κοντινότερη ματιά στην ελληνική αρχιτεκτονική σκηνή και να συνεχίσουμε να μαθαίνουμε από αυτούς.

Βαρκελώνη, 17 Ιουνίου 2012

Αριστέιδης Αυτονάς, Urban Hall, 2011.
Aristidi Antonas, Urban Hall, 2011.

maybe it is possible to say that from this convulsive times a new identity will emerge, far away from capitalist thinking and consumerism.

We should be optimistic. The world in general and the Western world in particular owes a lot to Greece, although the financial markets and mass media keep suggesting the opposite. While writing this article, people are voting in Greece on the Greek Legislative Elections 2012⁷. I would like to imagine they are choosing a new kind of solidarity, with the ideal of creating a new economic model, based more on relationships rather than markets. In the same way that Greece transformed the history of the world by creating the concept of "democracy" back in the 6th century B.C., what if today we are being witnesses of another historical transformation coming from Greece, in which our role as architects is to be re-visited and restructured, according to new cultural, socio-political and economic requirements?

Then definitely, it would be wise to look closer to the Greek architectural scenario and keep on learning from it.

Barcelona June 17th, 2012

4. Massimo Scolari et al., *The New Architecture and the Avant-Garde*. From Architettura razionale, XV Triennale, international session of architecture [Milan: Franco Angeli, 1973].

5. Francis Fukuyama, *'The End of History and the Last Man'*. Simon and Schuster, 1992.

6. Chantal Mouffe, *'Le politique et ses enjeux. Pour une démocratie plurielle.'* Paris, La Découverte/MAUSS, 1994.

7. Greek Legislative Elections 2012 <http://www.guardian.co.uk/world/greek-election-blog-2012/2012/jun/17/greekelections-not-end-harship> [visited on June 17th, 2012].

H Ethel Baraona Pohl είναι αρχιτέκτων, συγγραφέας και blogger. Έχει δημοσιεύσει άρθρα της σε έντυπα όπως τα *Domus*, *Quaderns*, *The New City Reader* (έκδοση Κωνσταντινούπολης) και *MAS Context*. Είναι συν-ιδρύτρια του ανεξάρτητου εκδοτικού οίκου *dpr-barcelona*.

Ethel Baraona Pohl is an architect, writer and blogger. She has written articles for *Domus*, *Quaderns*, *The New City Reader* [Istanbul edition] and *MAS Context* among others. Co-founder of the independent publishing house *dpr-barcelona*.

Τρολ Καζίνο Troll Casino

Ανδρέας Αγγελιδάκης | Andreas Angelidakis

Troll (πολυκατοικία)

Η Αθήνα είναι μια πόλη αποτελούμενη από πολυκατοικίες που χτίστηκαν γρήγορα και φτηνά, ώστε να στεγάσουν το μαζικό κύμα εσωτερικής μετανάστευσης μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Μοντέρνες κατασκευαστικά αυτές οι μονάδες κατοικίας σχεδιάστηκαν από εργολάβους με σκοπό το κέρδος και όχι την κοινωνική ουτοπία του Μοντερνισμού. Αν δει κανείς από μακριά την πόλη, μοιάζει να αποτελείται από μια συνεχή μάζα πολυκατοικιών, μπαλκόνια, τέντες και αχρησιμοποίητους ακάλυπτους, το ποσοστό της γης από το οποίο κανείς δεν είχε κέρδος, και ως εκ τούτου έμεινε για συλλογή σκουπιδιών. Ελάχιστα παραδείγματα κτιρίων ξεχωρίζουν από αυτόν τον κανόνα, ένα από τα οποία είναι η μεγαλύτερη πολυκατοικία της Αθήνας, η Χαρά.

Η Χαρά σχεδιάστηκε ως υψηλής ποιότητας κατοικία για 400 ενοίκους χαμηλού εισοδήματος, με κοινόχρηστο κήπο, παιδική χαρά και πισίνα, και για αυτό ήταν ριζικά διαφορετική από τους «γείτονές» της.

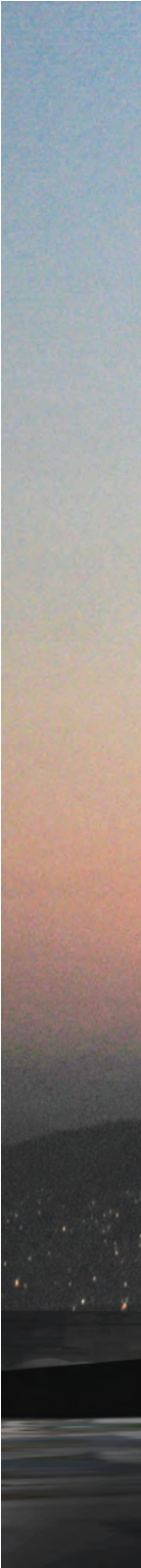
Η μελέτη ερευνά τη στιγμή που η αστική κρίση της δεκαετίας του '90, αποτέλεσμα της μαζικής εισόδου μεταναστών από την ανατολική Ευρώπη και την Ασία, συνάντησε την οικονομική κρίση των 00's και μαζί δημιούργησαν μια πόλη την οποία οι πρόσφατοι αλλά και οι παλαιότεροι μετανάστες έμοιαζαν πλέον να εγκαταλείπουν. Καθώς το επίπεδο διαβίωσης στην πόλη χειροτερεύει, η Χαρά αποφασίζει να φύγει και αυτή. Η μελέτη ακολουθεί την έξοδο του κτιρίου από την πόλη, καθώς αυτό κατευθύνεται στη μεταμόρφωσή του σε βουνό.

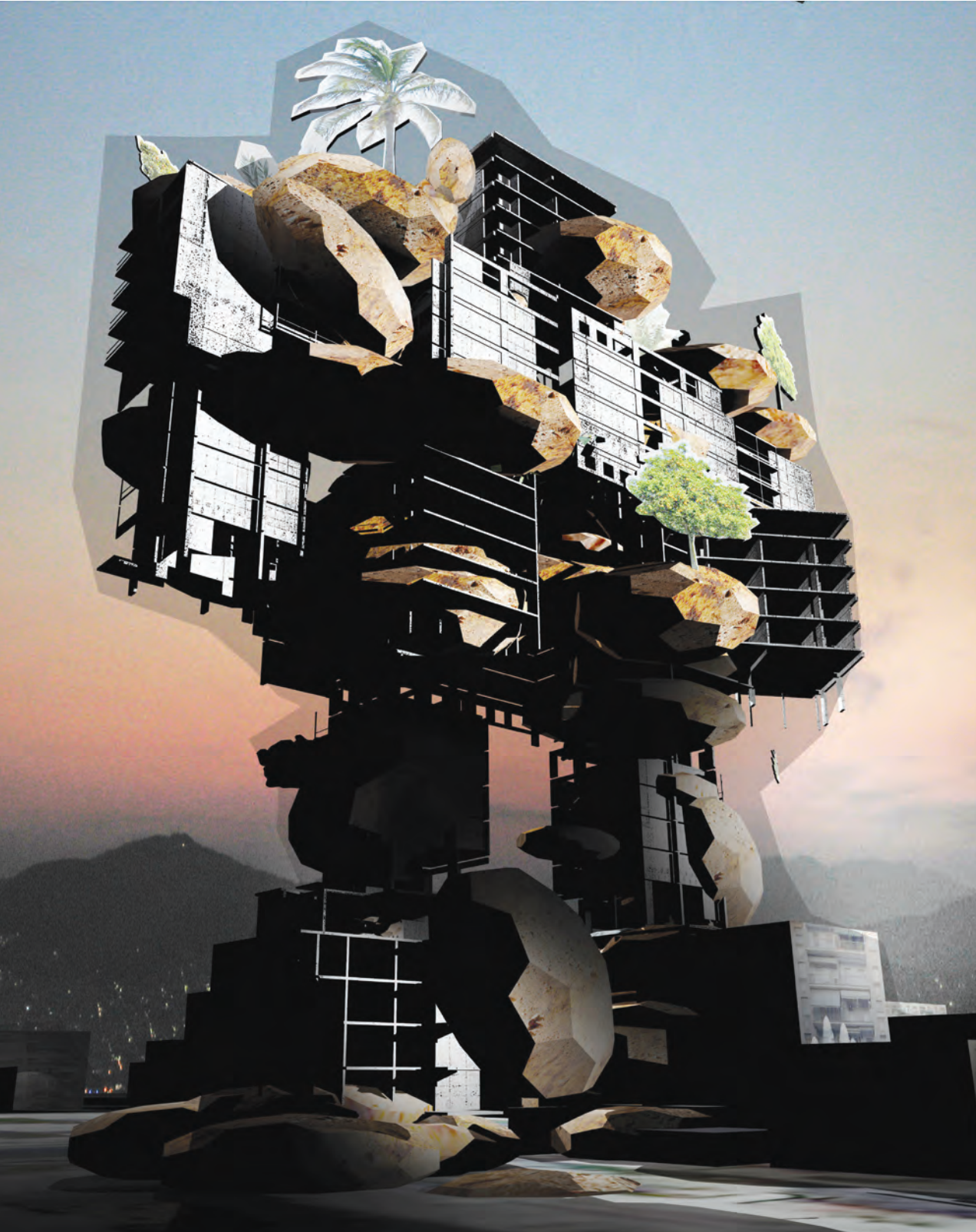
Troll Building (Housing Block)

Athens is a city made up of cheaply constructed apartment blocks, built quickly in the decades after the end of WWII to house the massive wave of internal migration. Modern in their concrete technique, these housing units were designed by developers with a view to maximum profit, instead of Modernism's social utopia. Seen from afar, the city seems made up of a continuous sludge of polykatoikies, balconies, awnings and unused akalyptoi, i.e., the percentage of land that do not yield profit as one is not allowed to build on it, and is therefore given over to garbage collection. Few examples stand out from this pattern, one of them being the largest polykatoikia in Athens, Chara (Joy).

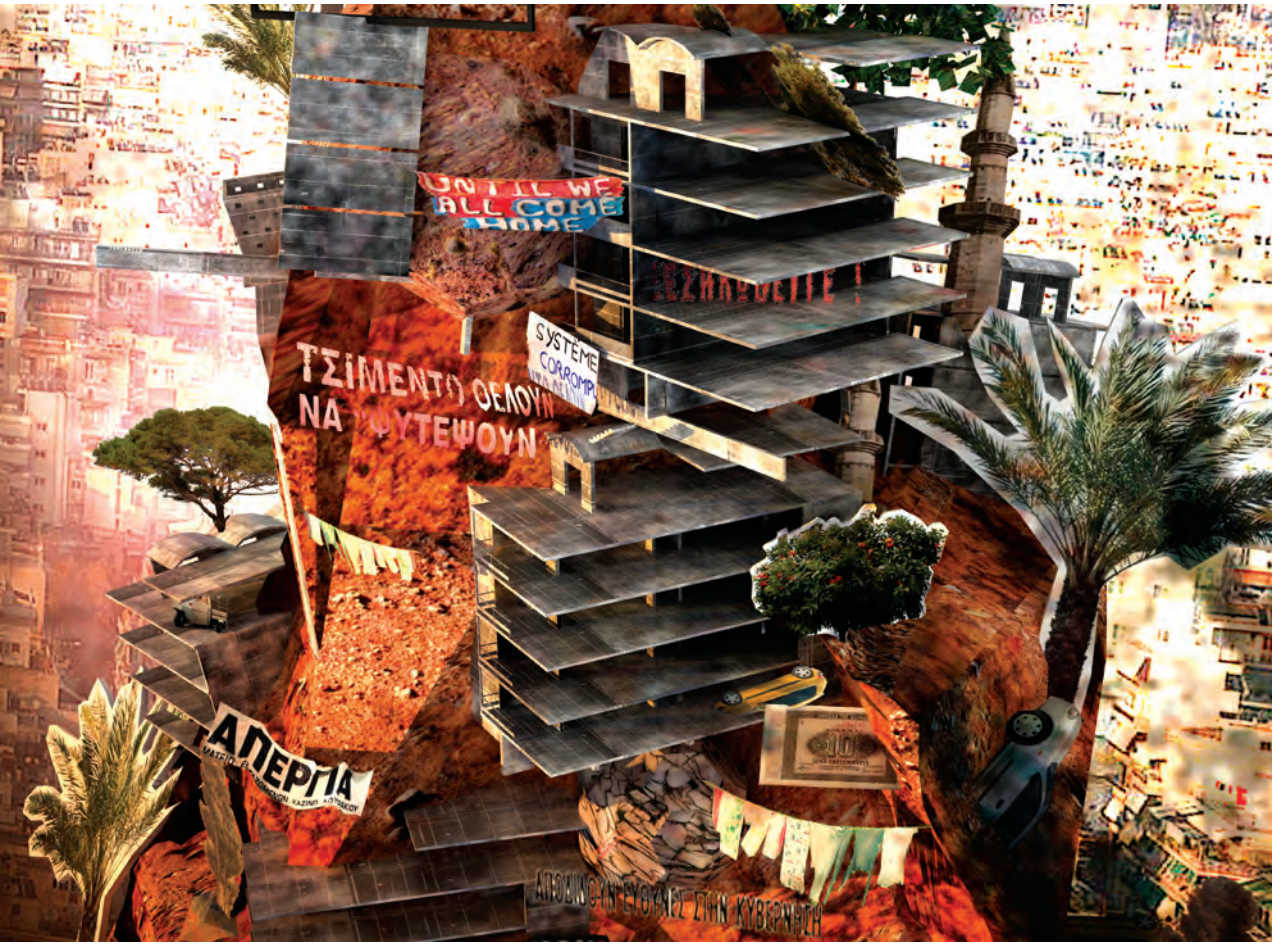
Chara was designed as a quality low income social housing for 400 people, with common garden, playground and pool and was therefore radically different from most of its surroundings.

The project examines the moment when the civic crisis of the 1990s, initiated by a second massive wave of immigration from Eastern Europe and Asia, is coupled with and heightened by the financial crisis of the 2010s, resulting in a city continuously abandoned both by recent and past immigrants. As the quality of life in the city deteriorates, the building Chara decides to leave the city too. The project follows the buildings as it exits from the city on its way to become a mountain.

Δικτυωμένο Ερείπιο (Καζίνο)

Πάνω σε ένα βουνό έχει ξαπλώσει ένα πληγωμένο κτίριο, τυλιγμένο σε σωλήνες, καλώδια και μονάδες εργοταξίου. Αν παρατηρήσεις καλύτερα, θα δεις ότι τα καλώδια κατεβαίνουν την πλαγιά δικτυώνοντας το ερείπιο με την πόλη που σιγά σιγά βυθίζεται στην κρίση.

Το ερείπιο είναι το καζίνο τού Μον Παρνές και η πόλη είναι η Αθήνα.

Πώς ένα κτίριο σχεδιασμένο για διασκέδαση και πολυτέλεια κατέληξε σε τέτοιο χάλι; Και πώς μια πόλη σε μία από τις πιο ωραίες τοποθεσίες της Μεσόγειου τα έκανε τόσο θάλασσα;

Το καζίνο του Μον Παρνές αρχικά ιδρύθηκε ως κρατικό ξενοδοχειακό συγκρότημα πολυτελείας, με σκοπό να διαφημίσει παράλληλα την ποικιλία του τουρισμού στην Ελλάδα. Από την αρχή φάνηκε ότι θα αποτύχανε στο σκοπό του, μιας και χρεοκόπησε στα πρώτα χρόνια λειτουργίας του. Ήταν προφανές ότι κανείς δεν ήθελε να επενδύσει το χρόνο διακοπών μακριά από τη θάλασσα. Σχεδόν μοιάζει προφανές ότι το πανάκριβο αυτό ξενοδοχείο είχε μοναδικό σκοπό να διαφημίσει την οικονομία της χώρας παρά να παρέχει διακοπές.

Αν σκεφτεί κανείς αυτό το ερειπωμένο παράδειγμα του ελληνικού μοντερνισμού σαν μια γιγαντοαφίσα και όχι ως κτίριο, αρχίζει να μοιάζει περισσότερο με ένα πρώιμο μεταμοντέρνο ατύχημα παρά ως «αριστούργημα» του μοντέρνου κινήματος. Δεχόμενοι αυτήν την κατά τύχη μεταμοντέρνα φύση του κτιρίου, ξεκινάμε να αναλογιζόμαστε τις φαντασιακές πιθανότητες ενός τέτοιου κτιρίου. Ένα πραγματικά μεταμοντέρνο κτίριο θα ήξερε πώς να αποφύγει τις κακοτοπιές των αγορών, τις χαράδρες χρεών και τις γλιστερές επιφάνειες των spreads, θα καταλάβαινε την κρίση του ευρώ. Ένα τέτοιο κτίριο θα ήταν ευέλικτο, έξυπνο, και θα ήξερε πώς να επιζήσει στην εποχή των συνεχών οικονομικών κρίσεων.

Η μελέτη ερευνά την παράξενα παράλληλη ιστορία του καζίνο και της πόλης που εξυπνέτησε, τους τρόπους που και οι δύο χάσανε τις περιουσίες τους, τις μεθόδους ενός κτιρίου για να αντιπροσωπεύσει την επιτυχία και την αποτυχία.

Networked Ruin (Casino)

A building lies wounded on a mountain, tangled up in tubes, wires and construction paraphernalia. The tubes run down the slope, connecting this networked ruin to a city in crisis.

The ruin is the Casino de Mont Parnes and the city is Athens.

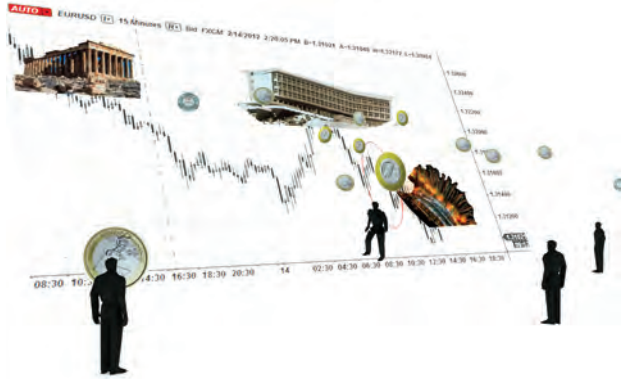
How could a building designed for luxury and pleasure end up in such a state of disarray? How could a city on a prime location in the Mediterranean screw up so badly?

The Casino of Mont Parnes started out as a state owned hotel complex that would provide luxurious mountain vacations, as well as advertise the versatility and originality of tourism in Greece. Things didn't turn out as planned and the state funded business quickly went bankrupt. It was evident that nobody wanted to spend their money or time away from the beaches in Greece. One can't help but think that all it was ever meant to do was to promote the idea of a strong economy, rather than constitute an actual resort.

If one starts to think of this ruined modernist building as a billboard instead of a building, it begins to resemble a premature postmodernist accident, rather than the modernist «masterpiece», as it was hailed. Accepting this accidental postmodern nature, we start persistently to speculate on the potential nature of such an imaginary building. A real postmodern building would understand the nature and violence of financial capitalism; it would avoid the fluctuating landscape of the ups and downs of the market and would be aware of the euro crisis. It would be flexible and clever; it would navigate through dangerous bonds and spreads and would know how to survive in the era of perpetual economic crises.

The project examines the curiously intertwined history of the Casino and the city it served, the ways they both gambled away their fortunes, the ways buildings can become billboards displaying success and failure.

Αθήνα: Βορειοδυτικό Πέρασμα Athens: Northwest Passage

draftworks*

«Ο μόνος δρόμος που μας απομένει τώρα είναι ο κίνδυνος. Είναι η μαυριδερή εκείνη διαχωριστική γραμμή που σχηματίζεται δεξιά, στο βάθος, η γεμάτη βράχια κοφτά, ξέρες, ύφαλα, ρουφήχτρες, απονέρια. Μένουμε σταματημένοι μεσοπέλαγα. Η μοναξιά της θάλασσας είναι πικρή και ατελεύτητη. Απλώνεται ως τα ακρότατα όρια του ορίζοντα, τεντώνεται, τσιτώνεται θα 'λεγες, ώπου κάποια στιγμή ο νους σου να αγγίξει από το άλλο του άκρο το ιδανικό που κείται πέραν, στην ουσία όμως γειτονεύει όπως συμβαίνει με όλα τα αντίθετα στην έσχατη έντασή τους. Αλήθεια, νιώθω τώρα να 'μαι κοντά, σχεδόν ν' "ακουμπώ" 'κείνα που διηγούνται οι παλιοί ναυτικοί. Για μια ζώνη απέραντης και άπειρης καθαρότητας, όπου το βάρος σου εκεί δεν μετράει και όπου το φως δεν είναι του ήλιου που ξέρουμε μήτε κανενός άλλου τεχνητού ή ουράνιου σώματος».¹

«The only way that we have left now is that of danger. It is that dark dividing line that is formed on the right, in the distance, the one full of sharp rocks, reefs, ledges, whirlpools, and backwashes. We have stopped in the middle of the ocean. The loneliness of sea is sour and endless. It spreads till the endmost boundaries of the horizon, it stretches, it strains you would say, till the moment that your mind touches on the other end the ideal that lies beyond, but with which it essentially neighbors as happens with all the opposites in their extreme intensity. Really, I now feel being close, almost 'touching' what the old sailors recount: about a zone of endless and unaffected clarity, where your weight does not count and the light is neither of the sun that we know nor of any other artificial or natural body».¹

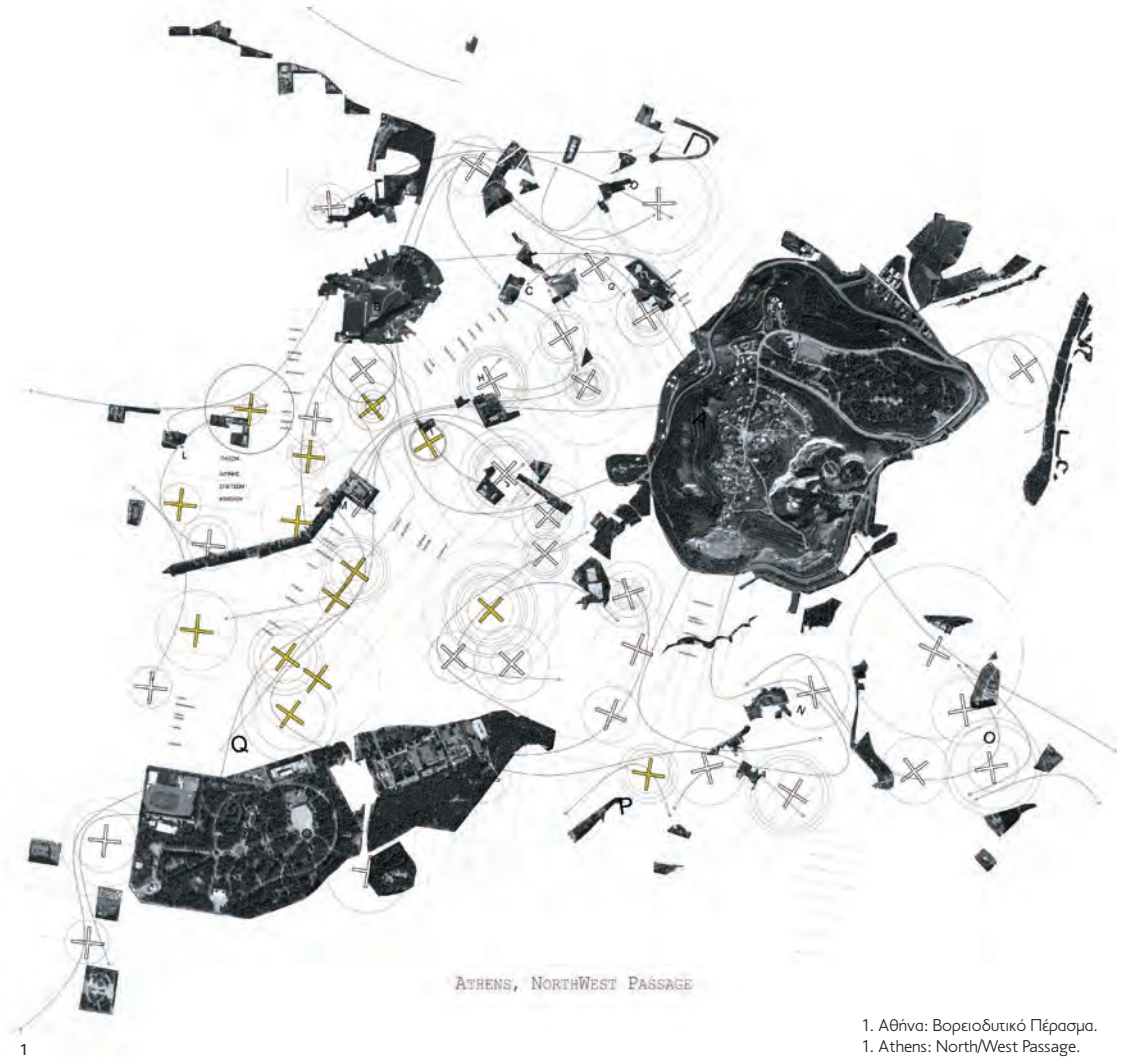
Το «Βορειοδυτικό Πέρασμα», από το οποίο η πρότασή μας δανειζεται τον τίτλο της, αποτελεί το θρυλικό πέρασμα διαμέσου του Καναδικού Αρκτικού Αρχιπελάγους το οποίο ενώνει τον Ατλαντικό με τον Ειρηνικό Ωκεανό. Μέχρι τον καταγεγραμμένο του διάπλου από τον Roald Amundsen, για αιώνες το Πέρασμα αντανακλούσε την επιθυμία όλων των εξερευνητών που κυνηγούσαν την περιπέτεια και οι οποίοι το διάνθιζαν με ιστορίες για ασύλληπτους κινδύνους και ανείπωτη ομορφιά. Από τότε το «Βορειοδυτικό Πέρασμα» χρησιμοποιείται ως μεταφορά για να περιγράψει κάθε συνθήκη η οποία πιστεύεται ότι ενώνει δυο ξεχωριστούς κόσμους. Αυτή η συνθήκη αντιπροσωπεύει ένα πέρασμα από κάτι οικείο σε κάτι άγνωστο και συνδέεται με όλους τους φόβους και τη σαγήνη για καθετί που κείται πέραν.

Ταυτόχρονα το Βορειοδυτικό Πέρασμα, ως χωρική συνθήκη, περιγράφει μια επικίνδυνη και ταυτόχρονα σαγή-

The «Northwest Passage», from which this project borrows its title, is the legendary passage through the Canadian Arctic Archipelago that connects the Atlantic and the Pacific Ocean. Till its recorded navigation by Ronald Amundsen, for centuries the Passage reflected the desire of all the adventurous explorers who enhanced it with stories about unimagined dangers and ineffable beauty. Since then, the «Northwest Passage» is used as a metaphor for every condition that is believed to connect two separate worlds. This condition represents a passage from something familiar to something unknown and has been linked with all our fear and our fascination about what lies beyond.

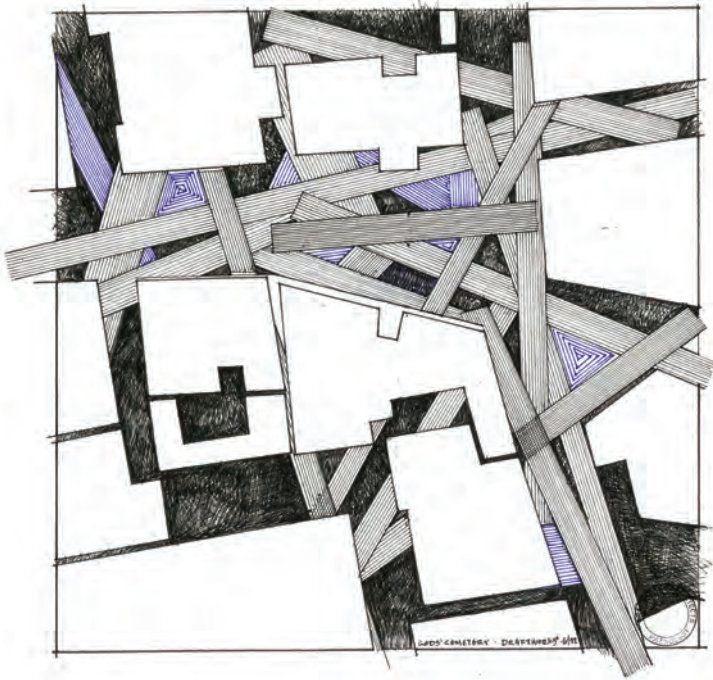
At the same time, the Northwest Passage, as a spatial condition, defines a dangerous and fascinating zone in the form of an Archipelago. This Archipelago consists of singular isolated units, the islands, through which

1. Ελύτης Οδυσσεάς, Ιδιωτική Οδός, Αθήνα, 1990, σελ.79.
1. Elytis Odysseas, Idiotiki Odos, Athens, 1990, p.79

ATHENS, NORTHWEST PASSAGE

1. Αθήνα: Βορειοδυτικό Πέρασμα.
1. Athens: North/West Passage.

2. «Gods' Cemetery»: Κάτοψη.

2. «Gods' Cemetery»: Plan.

νευτική περιοχή με τη μορφή ενός Αρχιπέλαγους. Το Αρχιπέλαγος αυτό αποτελείται από ατομικές απομονωμένες μονάδες, τα νησιά, διαμέσου των οποίων κάποιος πρέπει να εφεύρει μια πορεία για να διέλθει. Ο Massimo Cacciari² συζητά τον διπλό κίνδυνο του Αρχιπέλαγους: αυτό μπορεί είτε να εξημερωθεί σε μια ιεραρχική δομή είτε μπορεί να διαλυθεί σε ιδιωτικές μοναδικότητες ανάκανες να πλησιάσουν η μια την άλλη. Ενώ σύμφωνα με τον Pier-Vittorio Aureli, το Αρχιπέλαγος μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μεταφορά αστικού χώρου:

«Η έννοια του Αρχιπέλαγους περιγράφει μια συνθήκη όπου τα μέρη είναι χωρισμένα και ταυτόχρονα ενωμένα μέσω του κοινού εδάφους της αντιπαράθεσής τους. [...] Το Αρχιπέλαγος οραματίζεται την πόλη ως μια πάλη αντιπαράθεσης μερών των οποίων οι μορφές είναι περιορισμένες και όμως, προς χάριν του πεπερασμένου τους, βρίσκονται σε διαρκή συσχέτιση τόσο μεταξύ τους όσο και με την “θάλασσα” που τα πλαισιώνει και τα περιορίζει».³

Η Αθήνα σήμερα διέρχεται το δικό της «Βορειοδυτικό Πέρασμα», καθώς βρίσκεται σε ένα κατώφλι μεταξύ δυο εποχών. Στην πρότασή μας το πέρασμα αυτό μετατρέπεται σε μια φανταστική, επικίνδυνη και ταυτόχρονα σαγηνευτική περιοχή, σχεδόν μεταξύ υποσυνείδητου και πραγματικότητας της πόλης, την οποία κανείς πλοηγείται όπως ένα Αρχιπέλαγος. Με τη συμμετοχή μας στο διαγωνισμό Αθήναx4⁴ το 2010 ως σημείο αναφοράς, όπου διηγούμαστε την ιστορία της Αθήνας ιδωμένη ως ένα Αρχιπέλαγος Εξαιρέσεων, εδώ παρουσιάζουμε πέντε προτάσεις-αφηγήσεις, οι οποίες διηγούνται τις ιστορίες από πέντε νησιά, με τη μορφή πέντε ονείρων: «Gods' Cemetery», «The Chance Cathedral», «Clair de Lune», «Daydream/Nightdream» και «Pomerium».

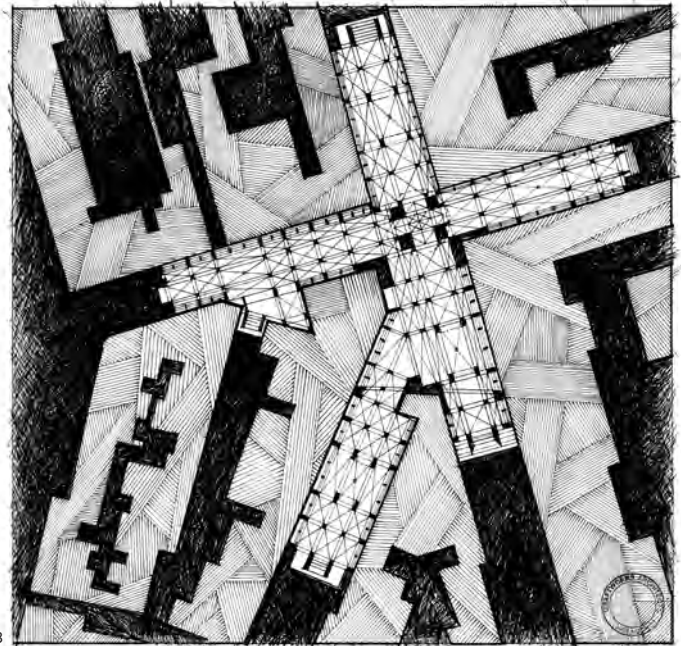
Η πρόταση στοχεύει στο να ανταποκριθεί σε σύγχρονα ερωτήματα όχι άμεσα, αλλά μετακινώντας την εστίαση των ερωτημάτων αυτών από την πραγματικότητα στη φαντασία με τη χρήση της ιστορίας ως μεταφοράς. Η μέθοδος που χρησιμοποιείται είναι αυτή της δημιουργίας μιας ιστορίας, η οποία δουλεύει μαζί με μοντέλα και σχέδια στο στήσιμο μιας πλασματικής πραγματικότητας. Το συνολικό επιθυμητό αποτέλεσμα, το οποίο για εμάς αποτελεί διαρκή στόχο, είναι να διερευνήσουμε κατά πόσο μπορεί να διαμορφωθεί μια επική σχέση με την πόλη και ποιος είναι ο ρόλος της φαντασίας στη δημιουργία της σχέσης αυτής.

Ομάδα μελέτης: Χριστιάνα Ιωάννου, Χρίστος Παπαστεργίου.

2. Cacciari, Massimo (1997), L'Arcipelago, Milano, Adelphi Edizioni S.P.A.

3. Aureli Pier-Vittorio (2011), The possibility of an absolute architecture, Cambridge, Mass.: MIT Press. p. xii.

4. Η πρόταση «Αθήνα κατ' εξαιρέση» υποβλήθηκε στο διαγωνισμό Αθήναx4 το 2010. Μελετητική ομάδα: Χριστιάνα Καραγιώργη, Χριστιάνα Ιωάννου, Χρίστος Παπαστεργίου.

2. «Chance Cathedral»: Κάτοψη.
3. «Chance Cathedral»: Plan.

3

2. Cacciari, Massimo, *L'Arcipelago*, Milano, Adelphi Edizioni S.P.A., 1997

3. Aureli Pier-Vittorio, *The possibility of an absolute architecture*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 2011, p. xii

4. The project: Athens by Exception was submitted to the competition Athens4 in 2010. Project team: Christiana Karagiorgi, Christiana Ioannou, Christos Papastergiou.

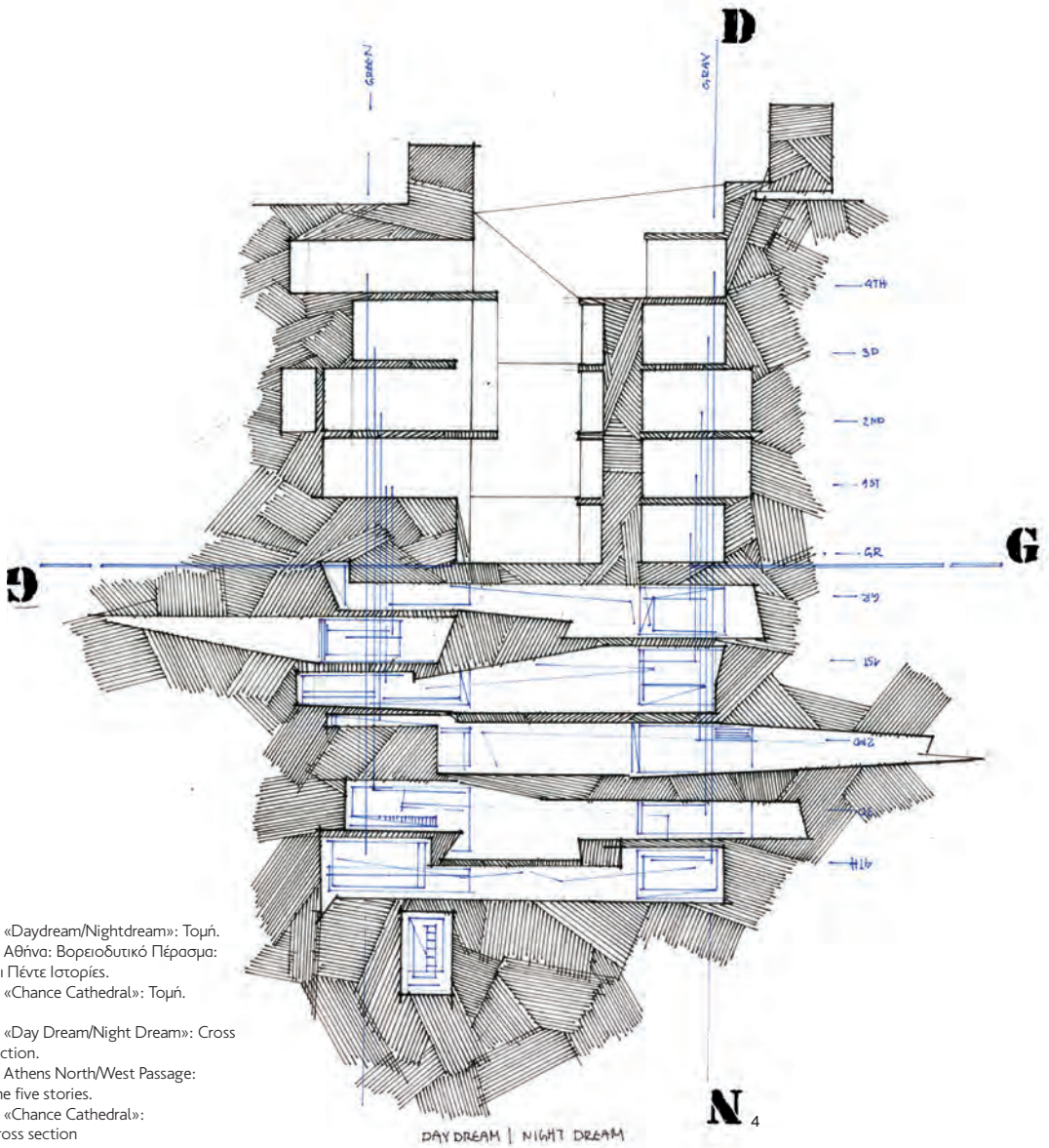
one has to find a route. Massimo Cacciari² discusses Archipelago's double danger: it can be either domesticated into a hierarchical structure, or it can be dismantled into private singularities that are unable to reach for each other. Otherwise, according to Pier Vittorio Aureli, the Archipelago can be used as an urban metaphor:

«The concept of the archipelago describes a condition where parts are separated, yet united by the common ground of their juxtaposition. [...] The archipelago envisions the city as the agonistic struggle of parts whose forms are finite and yet, by virtue of their finiteness, are in constant relationship both with each other and with the 'sea' that frames and delimits them».³

Today Athens undergoes its own «Northwest Passage», as it lies on the threshold between two eras. In our project this Passage becomes an imaginary dangerous, yet fascinating zone, almost between the subconscious and the reality of the city, which is being navigated as an Archipelago. With our submission to the competition Athens4⁴ in 2010 as a reference point, where we tell the story of Athens seen as an Archipelago of Exceptions, we here in introduce five projects-narratives, which tell the stories of five islands in the form of five dreams: «Gods' Cemetery», «The Chance Cathedral», «Clair de Lune», «Daydream/Nightdream» and «Pomerium».

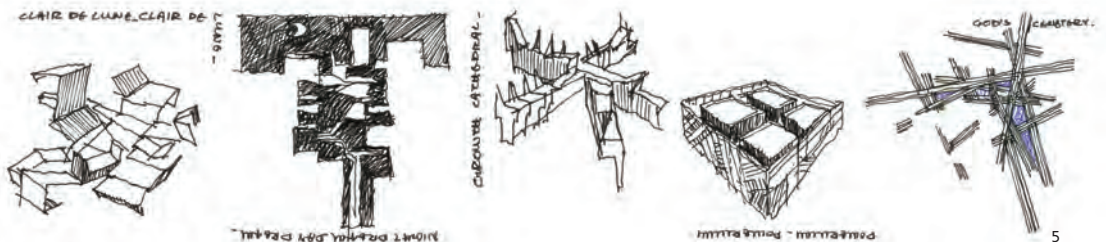
The project aims at responding to contemporary questions not directly, but by moving the focus of these questions from reality to fiction with the use of a story as a metaphor. The method used is that of creating a story, which works together with models and drawings in setting up a fictional reality. The overall desired outcome, which for us is a constant goal, is to investigate how a new epic relationship with the city can be established, and the role of imagination in creating this relationship.

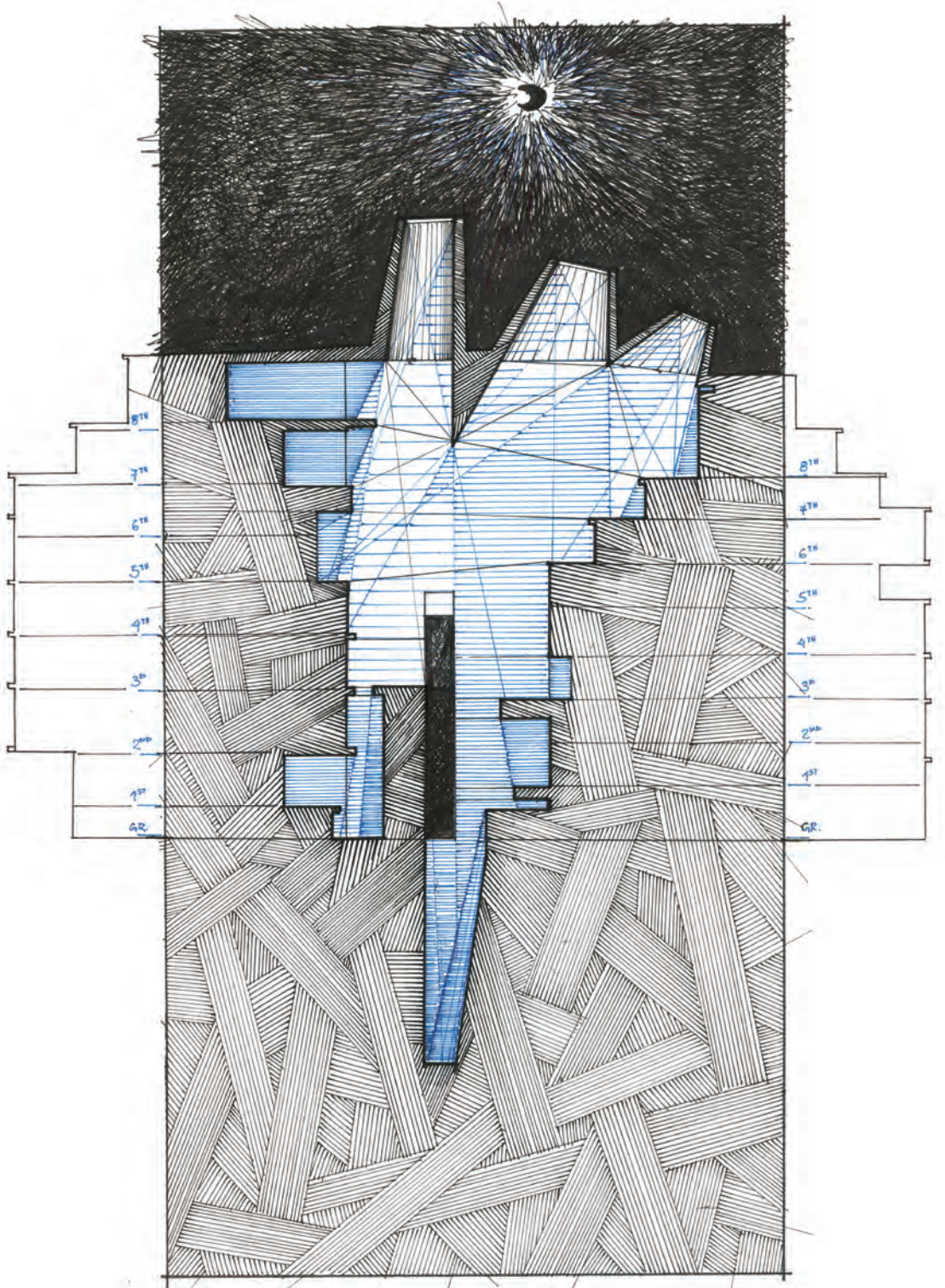
Design team: Christiana Ioannou, Christos Papastergiou.

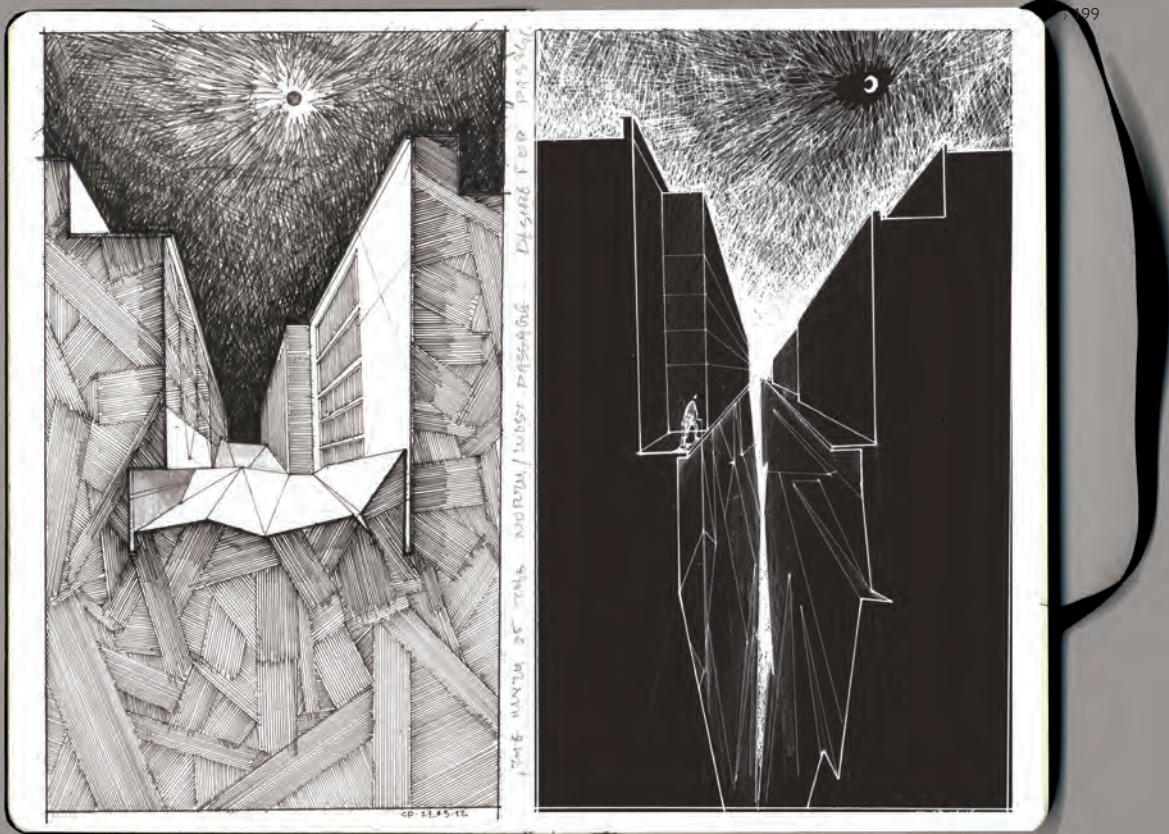
- 4. «Daydream/Nightdream»: Τομή.
- 5. Αθήνα: Βορειοδυτικό Πέρασμα: Οι Πέντε Ιστορίες.
- 6. «Chance Cathedral»: Τομή.

- 4. «Day Dream/Night Dream»: Cross section.
- 5. Athens North/West Passage: The five stories.
- 6. «Chance Cathedral»: Cross section

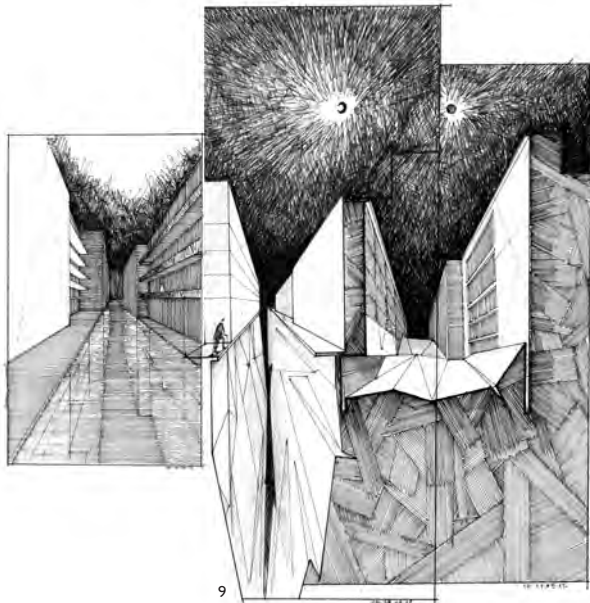

8

- 7. «Chance Cathedral»: Μοντέλο.
- 8. Αθήνα: Βορειοδυτικό Πέρασμα: Υφάλοι I.
- 9. Αθήνα: Βορειοδυτικό Πέρασμα: Υφάλοι II.
- 7. «Chance Cathedral»: Model.
- 8. Athens North/West Passage: Reefs I.
- 9. Athens North/West Passage: Reefs II.

9

«Προτάσεις για την Αθήνα» 'Projects for Athens' 2008-2012

Point Supreme Αρχιτέκτονες | Point Supreme Architects

Οι αρχιτέκτονες στην Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες έχουν υποκατασταθεί από τους πολιτικούς μηχανικούς. Η σύγχρονη ελληνική πόλη χωρίς πολεοδομικό σχέδιο ή όραμα επεκτείνεται προς όλες τις κατευθύνσεις αποκτώντας τη μορφή της απέραντης επανάληψης της πολυκατοικίας, στην ουσία την υλοποίηση της δομής domino. Αυστηροί και ακριβείς πολεοδομικοί κανόνες σε συνδυασμό με την ανάγκη για γρήγορο κέρδος και τη μικρή κλίμακα των επενδύσεων εξασφάλισαν την έλλειψη εξαιρέσεων και κατέστησαν τους αρχιτέκτονες περιττούς.

Η σύγχρονη ελληνική πόλη δεν σχεδιάζεται, θεωρητικοποιείται ή αναπαρίσταται πια. Αυτό που παραμένει αναγνωρίσιμο και της προσδίδει ταυτότητα είναι τα ιστορικά και τοπογραφικά στοιχεία με τα οποία αυτή συσχετίστηκε εξ αρχής. Η σύγχρονη ελληνική πόλη εξακολουθεί να αναπαρίσταται και να χαρακτηρίζεται από ό,τι προυπήρχε αυτής.

Οι «Προτάσεις για την Αθήνα» των αρχιτεκτόνων Point Supreme επιστρέφουν στην αρχιτεκτονική τον χαμένο ρόλο της πολιτικής πρωτοβουλίας και αναγκάζουν τους πολίτες να αντιμετωπίσουν αυτό που τους αποκρύπτεται: εναλλακτικές επιλύσεις, χωρικές εικόνες, σενάρια για το μέλλον που μεταμορφώνουν την πόλη τους.

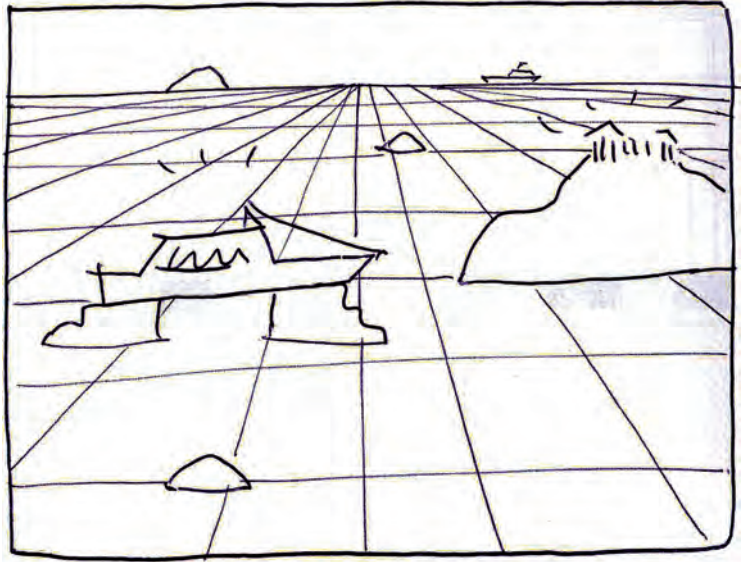
Έχει προταθεί να αφαιρεθεί μια λωρίδα πόλης πλάτους 1

Architecture in Greece during the last decades has been replaced by civil engineering; the contemporary Greek city, lacking any overall planning or vision, expands towards every direction through the endless repetition of polikatikia, the realization of the domino system in the form of apartment blocks. Obstinate urban planning regulations, combined with the small scale of investment and the omnipresent demand for maximum profit have guaranteed the absence of exceptions and have rendered architects superfluous.

As a consequence, the contemporary Greek city is no longer planned, theorized or represented; what remains recognizable and identifies one place from another is the historical and topographical remains that the cities were attached to in the first place; the cities are still identified by what was already there.

Point Supreme Architects' Projects for Athens returns to Architecture its lost proactive role and forces the public to face what is being hidden from them; alternative solutions, spatial visions, scenarios for the future that transform the city they live in.

There have been proposals to demolish a kilometer wide strip between Acropolis and the sea and to replace it by nature (Athens Heaven, 2009); to consider Athens an island and capitalize on the city's unexploited coast-

- 1. Ferry boat, 2012.
- 2. Πλατεία Θεάτρου, 2010

- 1. Ferry boat, 2012.
- 2. Theater Square, 2010

1

2

3

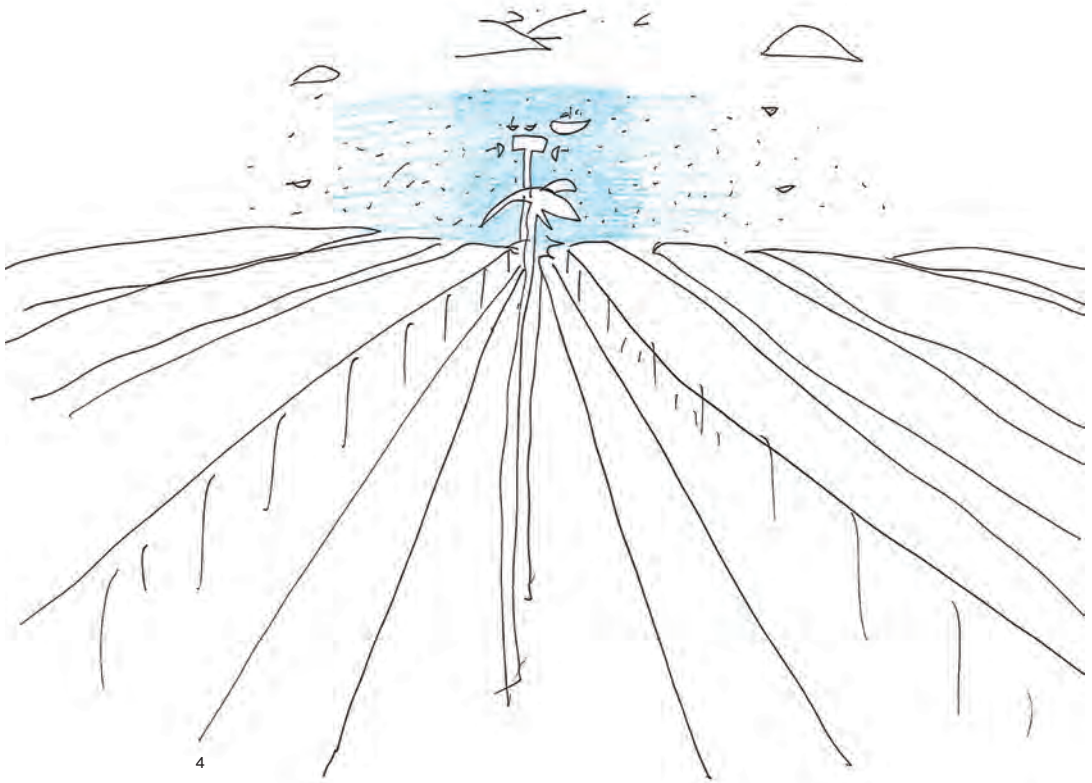
χιλιόμετρο μεταξύ της Ακρόπολης και της θάλασσας και να αντικατασταθεί από φύση (Athens Heaven, 2009). Να υποστηριχθεί πως η Αθήνα είναι ένα νησί και να κεφαλαιοποιηθεί η αναξιοποίητη περιμετρική ακτογραμμή της (καμπάνια Athens as an Island 2011). Να ανυψωθεί η τυπολογία της πολυκατοικίας σε σύγχρονο εθνικό σύμβολο (Το Άκτιστο: Η Νομιμοποίηση του Υποτιμημένου, 2008). Να συσχετιστεί κάθε λόφος της πόλης με συγκεκριμένο πρόγραμμα (Η Αθήνα των Λόφων, 2010).

Επίσης, να θεωρηθεί η Χαβάν σαν το τυπολογικό αντίθετο της Αθήνας (Archipelago Cities, 2011) και να καταγραφεί η ζωή στην πόλη γύρω από το κέντρο της Ακρόπολης, όπως έκανε ο Χοκουσάι με το το ιερό βουνό Φούτζι (100 views of Acropolis, 2011-παρόν). Να μετατραπεί μια πλατεία σε όαση (Πλατεία Θεάτρου, 2010) και μια άλλη σε ρηχή πισίνα (Πλατεία-Πισίνα, 2010), να τοποθετηθεί ένα επιβατικό πλοίο πάνω στο επίπεδο των δωματίων στα Εξάρχεια (Ferry Boat, 2012) και να αναδιοργανωθεί η διαδρομή από το κέντρο προς τη θάλασσα μέσω της αντιπαράθεσης της αστικής συγκοινωνίας και νέων προτεινόμενων τελετουργικών πρακτικών της καθημερινότητας.

Οι «Προτάσεις για την Αθήνα» των αρχιτεκτόνων Point Supreme ενεργοποιούν την ικανότητα της αρχιτεκτονικής να αποφασίζει για τη μορφή της πόλης, στο πλαίσιο ενός πολιτικού ιδεώδους και με δεδομένη την τωρινή αστική συνθήκη της πόλης.

Ομάδα μελέτης: Κωνσταντίνος Πανταζής, Μαριάννα Ρέντζου.

3. Athens Heaven, 2009.
4. Λεωφόρος Συγγρού.

4

3. Athens Heaven, 2009.
4. Siggrou Avenue.

line (Athens as an Island Campaign, 2011); to turn the ordinary polikatikia typology into a contemporary national symbol (Unbuilt-The Legitimization of the Undervalued, 2008); to relate every hill in Athens to a specific program (Athens by Hills, 2010).

It has also been put forward to consider Hawaii as Athens' typological opposite (Archipelago Cities, 2011) and to document life around its center, the Acropolis, as Hokusai did with Mount Fuji (100 views of the Acropolis, 2011 - ongoing); to turn a square into an oasis (Theater Square, 2010), another one into a shallow pool (Square Pool, 2010), to land a ferry boat on the roof tops of a central district city block (Exarcheia-Ferry Boat, 2012) and to reorganize the route from the center to the sea through the confrontation of public transport with new proposed ritual practices of daily life (Siggrou Avenue, 2012).

Point Supreme Architects' Projects for Athens mobilizes Architecture's ability to decide on the urban form, within the context of a political ideal and based on the current urban condition of the city.

Design team: Konstantinos Pantazis, Marianna Rentzou.

5. Η Αθήνα των λόφων, 2010.

5. Athens by hills, 2010.

7

- 6. Athens as an Island, 2011.
 - 7. Πλατεία-Πισίνα, 2010.
 - 8. Ando Hiroshige, 100 διάσημες απόψεις του Edo, 1856-58.
 - 9. 100 απόψεις της Ακρόπολης, 2011.
-
- 6. Athens as an Island, 2011.
 - 7. Square Pool, 2010.
 - 8. Ando Hiroshige, 100 famous views of Edo, 1856-58.
 - 9. 100 views of Acropolis, 2011.

8

9

Bedrooms

decaARCHITECTURE

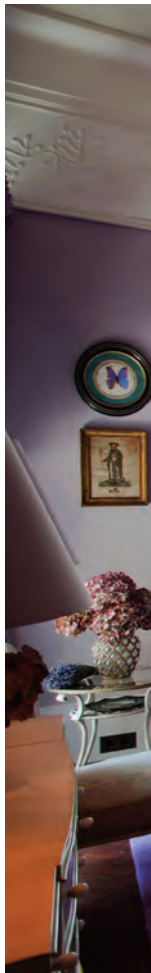
Ύστερα από δεκαετίες φαινόμενης ευημερίας η πόλη των Αθηνών βιώνει μια απότομη μετάλλαξη, η οποία τροφοδοτείται από την τρέχουσα οικονομική ύφεση. Οι πιο καταφανείς εκδηλώσεις της παρούσας κατάστασης συντελούνται στους δρόμους του κέντρου της Αθήνας: καθημερινές διαδηλώσεις, φθορά της αστικής υποδομής, άδεια καταστήματα, άστεγοι και αύξηση της εγκληματικότητας. Η κυρίαρχη εικόνα είναι εκείνη μιας πόλης βυθισμένης στην κρίση. Σε αυτό το πλαίσιο επιλέξαμε να διερευνήσουμε χώρους που δεν είναι ευδιάκριτοι στη δημόσια σφαίρα: τα δωμάτια όπου κοιμούνται οι άνθρωποι. Η εγκατάστασή μας στο Εθνικό Περίπτερο της Μπιενάλε Αρχιτεκτονικής της Βενετίας 2012 φέρει τον τίτλο «Bedrooms». Πρόκειται για μια συλλογή είκοσι τεσσάρων αθηναϊκών υπνοδωματίων, τα οποία επιμετρήθηκαν και φωτογραφήθηκαν τον Ιούλιο του 2012. Πρόθεσή μας είναι να δημιουργήσουμε μια εναλλακτική ανάγνωση της πόλης η οποία, μολονότι σε κρίση, παραμένει πρωτίστως ένας χώρος που οικειοποιούνται οι κάτοικοί του, ένας κοινός τόπος όπου μοιράζονται τη διαφορετικότητα που τους χαρακτηρίζει.

Μέσα από τη συλλογή μας τεκμηριώνουμε τις κυρίαρχες τυπολογίες κοιτώνων των Αθηναίων, καθώς και την παράτυπη, αναδυόμενη πολιτιστική πολυμορφία που υπάρχει κρυμμένη μέσα στον αστικό ιστό. Η επιλογή των υπνοδωματίων έγινε, προκειμένου να διερευνηθούν οι διαφορές και οι κοινοτοπίες στην κοινωνική δημογραφία, στον τρόπο ζωής (lifestyle), στις τυπολογίες κτιρίων και στις αθηναϊκές γειτονιές. Συμπεριλάβαμε υπνοδωμάτια από ένα πρόγραμμα κοινωνικής στέγασης, μια έπαυλη στο κέντρο της Αθήνας, έναν οίκο ανοχής στα «κόκκινα φανάρια», ένα κοινόβιο καλλιτεχνών του δρόμου, ένα νεοκλασικό κτίριο, ένα υπόγειο που φιλοξενεί οικονομικούς μετανάστες και ένα αρχαιολογικό διαμέρισμα πολυκατοικίας μιας μεσοαστικής αθηναϊκής οικογένειας. Η εγκατάστασή μας στο Εθνικό Περίπτερο χρησιμοποιεί

After decades of apparent prosperity, the city of Athens is experiencing an abrupt transformation that is fueled by the current economic recession. The clearest physical manifestations of the present situation occur in the streets of the city center of Athens: daily protests, deterioration of the civic infrastructure, empty storefronts, homelessness and rising criminality. The predominant image is that of a city mired in crisis. Within this context, we have chosen to investigate spaces that are not decipherable from the public realm: the rooms where people sleep. Our installation for the Greek pavilion at the Venice Biennale of Architecture 2012 is entitled “Bedrooms”. It is a collection of twenty four Athenian bedrooms that were surveyed and photographed in July 2012. Our intention is to provide an alternative reading of a city in crisis that remains foremost a locus of intimacy and common-ground for the ‘sharing of differences’.

Our collection is a documentation of the prevalent typologies of the Athenians’ sleeping quarters along with the atypical, emerging cultural diversity hidden inside the generic framework of the city fabric. The selection was made in order to explore the differences and commonalities between social demographics, lifestyles, building typologies and neighborhoods. We have included bedrooms from a social housing project, a mansion in the Athens center, a brothel from the red light district, a commune for street artists, a neoclassical building type, a basement inhabited by economic migrants, and a middle class family living in the archetypal Athenian block of flats (‘polykatikia’).

Our installation in the Greek pavilion employs two mediums of representation: a physical model and a photograph. The model provides an abstract perception of the space while the photograph, seen through a hand held slide viewer, provides an image rich in de-

1. Φωκylίδου, Κολωνάκι. Δύο κάτοικοι. Ζευγάρι, 60, ελληνικής /γαλλικής καταγωγής (επιχειρηματίας / μεταφράστρια και γλωσσολόγος). Ιδιοκτήτες.

1. Fokylίδου, Kolonaki. Two inhabitants. Couple, 60, of Greek /French origin (businessman / translator and linguist). Owners.

1

3

δύο μέσα αναπαράστασης: τη μακέτα και τη φωτογραφία. Η μακέτα παρέχει μια αφηρημένη αντίληψη του χώρου, ενώ η φωτογραφία, που προβάλλεται μέσα από χειροκίνητο εικονοσκόπιο διαφανειών, παρουσιάζει μια εικόνα πλούσια σε λεπτομέρεια. Εξετάζοντας τη μακέτα και βλέποντας τη φωτογραφία μέσα στο εικονοσκόπιο, ο θεατής έχει την ευκαιρία να θέσει ερωτήματα και να διατυπώσει παρατηρήσεις σχετικά με το άτομο και το χώρο.

Οι μακέτες, σε κλίμακα 1:50, είναι διασκορπισμένες και εντεθειμένες διακριτικά μέσα στις εξέδρες που παρουσιάζουν τα υπόλοιπα εκθέματα του Εθνικού Περιπτέρου. Πρόκειται για χωρικές αναπαραστάσεις των δωματίων, είτε σε κάτοψη είτε σε τομή, που αποδίδουν την κλίμακα και τη διάταξη της επίπλωσης. Τα παράθυρα προβάλλουν πραγματικές όψεις της θέας από κάθε δωμάτιο, δίνοντας τη δυνατότητα στον επισκέπτη να αντιληφθεί τη σχέση του δωματίου με το αστικό περιβάλλον. Το εικονοσκόπιο περιέχει φωτογραφίες που έχουν ληφθεί με φακό 20 mm. Η προοπτική απεικόνισή τους δεν είναι μετωπική, ώστε να συμπεριλάβουν όσο το δυνατόν περισσότερη πληροφορία μέσα στο κάδρο. Η φωτογραφία του κάθε δωματίου είναι άδεια από τους ανθρώπους που το χρησιμοποιούν περιλαμβάνει μόνο τα ίχνη της κατοικησής του.

Η εγκατάσταση «Bedrooms» κατασκευάστηκε με λιγοστά μέσα και οικείου αρχιτεκτονικούς μηχανισμούς αναπαράστασης, για να προσφέρει μια βιωματική, συγκριτική αντίληψη της ζωής των Αθηναίων.

Ομάδα: Κατερίνα Αποστόλου, Θάλεια Χρούσου, Μίνα Κολάκη, Άλison Κάτρη, Γιάννης Κιτάνης, Carlos Lopezrena, Νίκος Νικολής, Μαρία Παππά, Αργυρώ Πουλινοβάλη, Αλέξανδρος Βαϊτσος. Ομάδα παραγωγής: Σοφία Χανδακά, Κατερίνα Χρυσανθοπούλου. Φωτογραφία: Γιάννης Χατζηασλάνης.

2. (Προηγούμενη σελίδα) Αθήνα, κέντρο. Οίκος Ανοχής. Διαχειριστής, 60, ελληνικής καταγωγής. Χωρητικότητα 3 δωματίων. Ενοικιαστές.

3. Κορώνες, Προσφυγικά Αλεξάνδρας. Δύο κάτοικοι. Ζευγάρι, 38/40, περσικής / βουλγαρικής καταγωγής (μερική απασχόληση / άνεργη). Υπενοικιαστές.

4. Βασ. Σοφίας, Μέγαρο Μουσικής. Μονόκλινο δωμάτιο δημόσιου νοσοκομείου. Αρεταιείο Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο.

4

2. (Previous page)
Athens, center. Brothel.
Manager, 60, Greek origin.
Capacity 3 rooms. Tenant.

3. Koronis, State housing
project. Two inhabitants.
Couple, 38/40, Persian,
Bulgarian origin (part time
employment / unem-
ployed). Subleasing the
apartment.

4. Vassilissis Sofias, Athens
Concert Hall Area. Single
bed room in public hospi-
tal. Areteio University
Hospital.

tails. Both peeking into the model and looking through the slide viewer allow the spectator to pose questions and make observations about the person and the place.

The models, at a scale of 1:50, are scattered and discretely inserted into the platforms exhibiting the other artifacts of the Greek pavilion. Seen either in plan or section, they are spatial representations of the rooms conveying scale and the arrangement of furnishings. The windows project actual views of each room allowing the viewer to understand its relation to the urban surroundings. The slide viewers contain photographs that are all taken with a 20mm lens. Their vantage point is not frontal, in an effort to include the most information possible within the frames. Each photograph is void of the people that sleep in the rooms, including only their traces inhabitation.

The 'Bedrooms' installation uses minimal means and familiar architectural representational devices to provide an experiential and comparative insight into the lives of Athenians.

Project team: Katerina Apostolou, Thalia Chrousos, Minna Colakis, Alison Katri, Yannis Kitanis, Carlos Loperena, Nikos Nikolis, Maria Pappa, Argyro Poulivovali, Alexandros Vaitos. **Production team:** Sophia Chandaka, Katerina Chrysanthopoulou. **Photographer:** Yiannis Hadjiaslanis.

5. Τρώων, Πετράλωνα. Δύο κάτοικοι. Άντρες, 30/40+, ελληνικής καταγωγής (καλλιτέχνες). Συλλογική κατοίκηση.
5. Troon, Petralona. Two inhabitants. Men, 30/40+, Greek origin (artists). Collective housing.

6. Πρατίνου, Παγκράτι. Έξι κάτοικοι. Ζευγάρι 38/34 και κόρη 2,5, αλβανικής καταγωγής (τεχνίτης πλακιδίων, κομμώτρια). Ενοικιαστές.
6. Pratinou, Pangrati. Six inhabitants. Couple 38/34 and daughter 2.5, Albanian origin (tile craftsman, hairdresser). Tenants.

THE ATHENIAN POLYKATOIKIA AND THE MODERN TRADITION

The object of this particular segment is the evolution of the Athenian polykatoikia from 1950 to the present day. The presentation concerns both the vernacular Athenian polykatoikia and specific eponymous architect examples. Emphasis is placed on the relationship between the building unit and the urban whole, which is typically recorded in photographs by Y. Yerolymbos; as well as the relationship between the public and the private sphere in the interior of the polykatoikia, which appears in the video installation by A. Frantzis.

This segment begins with the text by D. Philippidis, which goes into the evolution of the Athenian polykatoikia and the prejudices that accompany its history. Photographs by Ch. Louizidis and A.-N. Glinou record the generic architecture of the post-war polykatoikia. D. Fatouros investigates the cohesive urbanity of Greek cities, within which the polykatoikia constitutes a basic creative ingredient. A. Giakumacatos, on the other hand, examines the Athenian polykatoikia within the historical context of the evolution of the modern movement.

The main theme of this particular segment is the presentation of 25 exemplary projects and designs. First, certain basic projects are presented which serve as reference models for the period of intense house construction from 1950 to 1970. Following these more recent works, from the past fifteen years, are presented in order to record contemporary trends in the design of polykatoikias. Finally, five studies are included for the area of Kerameikos and Metaxourgeio, which adopt an innovative approach to the collective residence. The basic principles are analysed through the text by I. Tsakonas, who is directing this particular regeneration programme.

The segment is completed by two texts by young scholars, who have studied the idiosyncrasies of the Greek city and who express the recent international interest in the Athenian polykatoikia. R. Woditsch focuses on the osmosis of the public and the private sphere in the interior of a polykatoikia. P.-V. Aureli, M. Shéhérazade Giudici, and P. Issaias analyse the general architecture of the polykatoikia and its capacity to host common spaces.

Η ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ ΚΑΙ Η ΜΟΝΤΕΡΝΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Αντικείμενο της συγκεκριμένης ενότητας είναι η εξέλιξη της αθηναϊκής πολυκατοικίας από το 1950 έως σήμερα. Η παρουσίαση αφορά τόσο την ανώνυμη αθηναϊκή πολυκατοικία όσο και επώνυμα έργα. Έμφαση δίνεται στη σχέση μεταξύ κτιριακής μονάδας και αστικού συνόλου, η οποία καταγράφεται με χαρακτηριστικό τρόπο μέσα από τις φωτογραφίες του Γ. Γερόλυμπου. Καθώς επίσης και στη σχέση μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας στο εσωτερικό της πολυκατοικίας, η οποία αναδεικνύεται μέσα από τη video εγκατάσταση του Α. Φραντζή.

Η ενότητα ξεκινάει με το κείμενο του Δ. Φιλιππίδη που αναφέρεται στην εξέλιξη της αθηναϊκής πολυκατοικίας και τις προκαταλήψεις που συνοδεύουν την ιστορία της. Οι φωτογραφίες των Χ. Λουιζίδη και Α.-Ν. Γληνού καταγράφουν τη γενική αρχιτεκτονική της μεταπολεμικής πολυκατοικίας. Ο Δ. Φατούρος αναφέρεται στη συνεκτική αστικότητα της ελληνικής πόλης, όπου η πολυκατοικία αποτελεί το βασικό δημιουργικό συστατικό. Ενώ ο Α. Γιακουμακάτος εξετάζει την αθηναϊκή πολυκατοικία μέσα στο ιστορικό πλαίσιο της εξέλιξης του μοντέρνου κινήματος.

Το κύριο θέμα της συγκεκριμένης ενότητας είναι η παρουσίαση 25 παραδειγματικών έργων και μελετών. Αρχικά παρουσιάζονται ορισμένα βασικά έργα αναφοράς τα οποία αντιπροσωπεύουν την περίοδο της έντονης ανοικοδόμησης από το 1950 έως και τη δεκαετία του 1970. Στη συνέχεια παρουσιάζονται πρόσφατα έργα και μελέτες της τελευταίας δεκαετιας μέσα από τα οποία καταγράφονται οι νεότερες τάσεις στο σχεδιασμό των πολυκατοικιών. Τέλος, περιλαμβάνονται πέντε μελέτες για την περιοχή του Κεραμεικού και του Μεταξουργείου που υιοθετούν μια νεωτερική προσέγγιση στην αρχιτεκτονική της συλλογικής κατοικίας. Οι βασικές αρχές αναλύονται μέσα από το κείμενο του Ι. Τσάκωνα, ο οποίος διευθύνει το συγκεκριμένο πρόγραμμα ανάπλασης.

Η ενότητα ολοκληρώνεται με δύο κείμενα νέων ερευνητών που έχουν εμβαθύνει στις ιδιομορφίες της ελληνικής πόλης και εκφράζουν το πρόσφατο διεθνές ενδιαφέρον για την αθηναϊκή πολυκατοικία. Ο R. Woditsch εστιάζει στην «ώσωση» της δημόσιας και της ιδιωτικής σφαίρας στο εσωτερικό της πολυκατοικίας. Ενώ οι Ρ.-V. Aureli, Μ. Shéhérazade Giudici, Π. Ησαΐας αναλύουν τη γενική αρχιτεκτονική της πολυκατοικίας και τη δυνατότητά της να φιλοξενήσει κοινούς χώρους.

ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΕΣ POLYKATOIKIAS

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ | DIMITRIS PHILIPPIDIS

Η πολυκατοικία κυριάρχησε στο μεταπολεμικό θυμικό των Ελλήνων ως το κατεξοχήν αντιφατικό σύμβολο της υπεσχημένης ανάπτυξης και της δυστοπίας που προξένησε η μεταπολεμική αστυφιλία. Αλλά μια τόσο γενικευμένη διαπίστωση διαστρεβλώνει την πραγματικότητα, γιατί δεν ήταν πάντα έτσι τα πράγματα, ούτε πριν (προπολεμικά) ούτε πιο πρόσφατα (στη Μεταπολίτευση). Για κάποιους ευεξήγητους λόγους μια τέτοια αντίληψη δεν πήρε ποτέ –στον περίπου ένα αιώνα παρουσίας της πολυκατοικίας– τη μορφή καθολικής επικράτησης. Απλούστατα η πολυκατοικία έχει ταξικό χαρακτήρα και δεν χωράει σε εύκαμρα θεωρητικά μοντέλα, όσο γοητευτικά κι αν είναι.

Όπως συμβαίνει συνήθως, κρύβοντας τις χρονολογικές διαφοροποιήσεις, αποσιωπώντας τις κοινωνικές και οικονομικές διαστάσεις και επιλέγοντας ως μοναδικό κριτήριο την αρχιτεκτονική μορφή, μια τόσο ανέμελη στάση απέναντι στην πολυκατοικία έχει ως τώρα συντηρήσει τον λαϊκιστικό μύθο ότι όλα τα δεινά της κοινωνίας οφείλονται σε αυτό το απάνθρωπο, σατανικό εργαλείο στυγνής εκμετάλλευσης απ' όσους κερδοσκοπούν πάνω στην ανάγκη για μαζική στέγαση. Οπότε συμπεραίνεται ότι πάνω σε μια τόσο σαθρή βάση δεν θα μπορούσε βέβαια να στηθεί αξιόλογη αρχιτεκτονική. Ως απόδειξη προσκομίζεται η εικόνα της «αηρόσωπης» πόλης με τα συνεχή μέτωπα πολυκατοικιών και αναρριπίζεται η προκατάληψη ενάντια στη «θάλασσα του μπετόν» με τις τάρτσες-σκουιπιδότοπους και τους ρυπαρούς ακάλυπτους να στάζουν αποξένωση και μελαγχολία.

Ας δοκιμάσουμε τότε να βάλουμε τα πράγματα στη θέση τους. Οι πρώτες πολυκατοικίες τουλάχιστον, εκείνες του Μεσοπολέμου, αντιπροσώπευαν την πιο προηγμένη εκ-

The polykatoikia dominated the post-war outlook of Greeks as the contradictory symbol par excellence of the promised development and the dystopia brought about by post-war migration to the cities. Such a generalized statement, however, distorts reality, because things weren't always this way, neither before (pre-WWII) nor more recently (following the fall of the junta in 1974). For certain easily-explained reasons, such a perception was never –during almost a century of the polykatoikia's presence– universally accepted. Simply put, the polykatoikia has class features and refuses to fit into available theoretical models, however alluring these might be.

As is often the case, by hiding chronological differentiations, silencing social and economic dimensions, and choosing architectural form as the sole criterion, such a carefree attitude towards the polykatoikia has, to date, maintained the populist myth, that all the ills of society are due to this inhuman, satanic tool of heinous exploitation by those who profit from the need for mass housing. One can therefore conclude that no worthwhile architecture could be set on such unsound foundations. The image of the “faceless” city with unceasing façades of polykatoikias is vouchsafed as proof of this, and the prejudice against the sea of concrete with roof-terrace rubbish heaps and filthy back yards, that drip alienation and melancholia, is once more brought to the forefront.

Let us attempt to set things in order. The first polykatoikias, at least, those of the twenties and thirties, rep-

φραση προόδου και εξευρωπαϊσμού που μπορούσε να προσφέρει η ελληνική αρχιτεκτονική. Άλλωστε απευθύνονταν στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, συχνά σ' εκείνους που διέθεταν τα σχετικά κεφάλαια επένδυσης. Γι' αυτό άλλωστε συναντάμε τόσες πολλές «οικογενειακές» πολυκατοικίες εκείνη την εποχή: χτισμένες με «ίδια κεφάλαια» και για στέγαστρο συγγενών. Με αυτούς τους όρους το αν οι πολυκατοικίες ντύνονται «εκλεκτικιστικές» ή «μοντέρνες» όψεις ή οποιοδήποτε κράμα των δύο έχει μάλλον δευτερεύουσα σημασία. Τα γούστα επιβάλλονται από μόδες κι έχουν μικρή σχέση με τις φαντασιώσεις που συχνά καταδυναστεύουν τους θεωρητικούς της αρχιτεκτονικής.

Η καθαρά «αριστοκρατική» αντίληψη λοιπόν εκείνων των πρωταρχικών πολυκατοικιών πρόβαλλε σκόπιμα την πρόοδο ως κατάκτηση «ανέσεων» ευρωπαϊκού επιπέδου – χρησιμοποιούνταν μάλιστα ως όρος η λέξη «κομφόρ», καθώς τα γαλλικά ήταν τότε η κυρίαρχη γλώσσα της ελίτ. Αυτή η διάσταση θα διατηρηθεί ως και μεταπολεμικά, πρώτα στις πολυκατοικίες (σταθερά των εύπορων στρωμάτων) που σχεδιάζονται από το «νέο κύμα» μοντέρνων αρχιτεκτόνων του '60 μέσα στις πόλεις και λίγο αργότερα, το '70-'80, στα προάστια συμβαδίζοντας με κατάλληλες προσαρμογές της σχετικής νομοθεσίας. Η πιο πρόσφατη «επιστροφή» στην πόλη, μιμητική κίνηση αντιστοιχών ξένων τάσεων, δημιούργησε το νέο κίνημα δημιουργίας «λοφτ» σε υποβαθμισμένες περιοχές της Αθήνας, ως επανάληψη του φαινομένου των πολυκατοικιών που ξεφύτρωναν μέσα στη θάλασσα από νεοκλασικά στις αρχές του '30.

Ανάμεσα όμως στην αρχική, «αριστοκρατική» πολυκατοικία και στην «ιδιαιτερότητα» των λοφτ, ή μάλλον για να μπορέσει να επιτευχθεί μια τέτοια επιστροφή, χρειαζόταν ενδιάμεσα να εκπέσει η πολυκατοικία στο χυδαίο επίπεδο της μαζικής (ιδιωτικής) παραγωγής που άγγιξε ως και τα κατώτερα λαϊκά στρώματα. Για κρατική παραγωγή δεν μπορούμε φυσικά να συζητάμε σοβαρά, γιατί σχεδόν δεν συνέβη ποτέ. Η προσφυγή σε μια πολιτική «εργατικής κατοικίας» ήταν καταστροφική για τα ελληνικά δεδομένα και δίκαια πττίθηκε κατά κράτος. Τι άλλο θα μπορούσε άλλωστε να συμβεί, όταν με αυτό τον τρόπο επιβεβαιωνόταν η απροσημάτιστα ταξική προκατάληψη προς «δικαιούχους-παρίες» που διέμεναν σε δακτυλοδεικτούμενα συγκροτήματα οργανωμένων δόμψης;

Για να μπορέσει όμως η μαζική πολυκατοικία να ανθίσει στη μεταπολεμική Ελλάδα χρειαζόταν ένας μηχανισμός αντιμετώπισης της μόνιμης έλλειψης κεφαλαίων. Έτσι επινοήθηκε (ανώνυμα κι όχι από κάποια δήθεν διαβολική κυβέρνηση ή συμπαιγνία κυνικών επιχειρηματιών) η αντιπαροχή. Σε αυτήν επάνω έπεσαν λάβροι οι διαφόρων προελεύσεων κριτικοί της πολυκατοικίας ως μηχανισμού εγκληματικής εκμετάλλευσης, θεωρώντας την υπαίτια όλων των δεινών που θα μπορούσε κανείς να σκεφτεί.

resented the most evolved expression of progress and westernisation that Greek architecture could offer. In any case, these were intended for the upper classes, oftentimes for those who had the requisite investment capital at their disposal. This is why we encounter so many “family” polykatoikies during that period: built with their own capital, in order to house relatives. Under such terms, whether a polykatoikia wore an “eclectic” or a “modern” façade, or any amalgam of the two, is probably of secondary importance. Tastes are imposed by fashion and have very little to do with the fantasies that often dominate architectural theorists.

The purely aristocratic perception of those initial polykatoikias deliberately promoted progress as the acquisition of European-level comforts, and in fact use the French term “confort” for it, as French was then the predominant language of the elite. This dimension would be maintained after WWII as well, initially in polykatoikias (steadily aimed at the well-off) designed by the “new wave” of modern architects in the sixties in the cities and later, in the seventies and eighties, in the suburbs, aligning themselves with appropriate modifications in the relevant legislation. The most recent “return” to the city, a move that mimicked corresponding foreign trends, created a new movement for the creation of “lofts” in seedier areas of Athens, in a repeat of the polykatoikies that sprang up out of a sea of neo-classical buildings at the start of the nineteen thirties.

However, between the initial “aristocratic” polykatoikia and the “idiosyncracies” of lofts, or rather, in order for such a return to be achieved, the polykatoikia had first to fall to the vulgar level of mass (private) production, which affected even the lower working classes. There is no serious discussion about state production, because that almost never occurred. Taking refuge in a policy of “workers’ houses” was catastrophic for Greek circumstances and was justly deemed a clear failure. What else could have happened, indeed, when in this re-affirmed the out-and-out prejudice towards “beneficiaries/pariahs”, who resided in those infamous organised construction complexes?

But for the polykatoikia to flourish as a mass phenomenon in post-war Greece, a mechanism was required, to tackle the permanent lack of capital. This was how the concept of antiparohi was concocted, anonymously and not by some purportedly fiendish government or as the conniving product of cynical businessmen). This was pounced upon by impassioned critics of the polykatoikia of diverse provenance, who viewed it as a mechanism of criminal exploitation, and considered it the root cause of all the ills one could consider. The mora-

Αθηναϊκές ταράτσες πολυκατοικιών.
Terraces of Athenian polykatoikias.

Ο ηθικολογικός χαρακτήρας της κριτικής την ταύτιζε με αμαρτία: ως το τίμημα μιας ανεξέλεγκτης ανάπτυξης. Δεν χρειάζεται να κοπιάσει κανείς ιδιαίτερα για να διαπιστώσει πόσο υπερβολικές ήταν εκείνες οι καταγγελίες για ασύδοτους εργολάβους που απομύζησαν το αίμα του λαού. Όχι ότι στερούνταν απόλυτα βάσης: δεν υπάρχει καπνός χωρίς φωτιά. Αλλά δεν ήταν μόνο οι «κακοί» εργολάβοι που πλούτιζαν από ένα τέτοιο κυριολεκτικά χρυσορυχείο, αλλά μεγάλο μέρος της κοινωνίας που στήριξε την πιο ανθούσα ίσως αναπτυξιακή επιχείρηση που γνώρισε το μεταπολεμικό οικονομικό θαύμα στην Ελλάδα. Όλοι «έπαιξαν» σε αυτό το τρελό πανηγύρι μεταπολεμικά, από τα υψηλότερα ως τα χαμηλότερα στρώματα της κοινωνίας στα αστικά κέντρα και στην ύπαιθρο. Η έκταση αυτής της «βιομηχανίας» αποκαλύφθηκε μόνο όταν κατέρρευσε η ελληνική οικονομία πρόσφατα και σώπασαν τα γιασιά.

Αλλά η πιο πρόσφατη ιστορία, που ίσως ακόμα περιμένει να γραφτεί, περιέχει πολλές ανάλογες ιστορίες μονοδιάστατης θεώρησης των πολύπλοκων σχέσεων ανάμεσα σε καταπιεστές και καταπιεσμένους μέσα στην ελληνική κοινωνία. Η μαζική πολυκατοικία –μαζί με τα αυθαίρετα, τους οικοδομικούς συνεταιρισμούς, την εκτός σχεδίου δόμηση, και την επέλαση των μικρομεσαίων «ρουματζήδων» (με τα rooms-to-let) ή κατόχων «λυομένων», για να απαριθμήσουμε μερικές εκφάνσεις της μαζικής κατοικίας– κάποτε, αργά ή γρήγορα, θα δικαιωθεί. Δηλαδή, θα πάψει να αποτελεί προσφιλές αντικείμενο ιδεοληψίας. Μερικοί ξένοι μελετητές το έχουν ήδη κάνει και δείχνουν το δρόμο σε όσους θα επιθυμούσαν να ακούσουν τη φωνή της λογικής.

Με αυτά τα δεδομένα το να συζητά κανείς στα σοβαρά για την αθλιότητα της μαζικής πολυκατοικίας, δείχνοντας με το δάχτυλο τις «χωρίς έμπνευση» προσόψεις που στολίζουν τους ελληνικούς δρόμους σήμερα είναι τουλάχιστον υποκρισία. Γιατί, ενώ ο πραγματικός ένοχος είναι οι πολεοδομικές ατασθαλίες, το ανεπαρκές ρυμο-

listic nature of the criticism identified antiparohi with sin: the price of uncontrolled development. It doesn't need much effort to ascertain how excessive these were denunciations against unrestrained developers, who sucked the blood of the people. Not that they were entirely without basis: there is no smoke without a fire. But it wasn't only "bad" contractors, who grew rich from what turned into a gold-mine, but a very large proportion of society, which supported perhaps the most flourishing developmental enterprise known to the post-war economic miracle that was Greece. In the post-war years everyone "gambled" on this crazy game, from the highest to the lowest levels of society, both in the urban centres and the countryside. The extent of this "industry" became apparently only when the Greek economy recently collapsed and the building sites went quiet.

But the most recent history, which perhaps still awaits to be written, contains many such stories of one-dimensional accounts of the complex relationships between oppressors and the oppressed in Greek society. The mass polykatoikia – alongside illegal building, building associations, building on areas that weren't zoned, and the wave of small-and-middle size "room-adjis" (those providing rooms-to-let) or owners of pre-fabricated houses, to number certain expressions of mass housing - will one day, sooner or later, have their names cleared. In other words they will cease to constitute pet topics of fixation. Many foreign scholars have already done this and act as guides to those who seek to hear the voice of reason.

With these facts in hand, to discuss seriously the sordidness of the mass polykatoikia, pointing fingers at the "uninspired" façades that decorate Greek roads today, is hypocritical, to say the least. Because, while the real guilt lies in town planning irregularities; inadequate street plans; the ability to build to greater heights, which post-war governments handed out as party favours – with the unconscionable policy put in place by the Seven-year (1967-1974) dictatorship a prominent culprit; everything, without fail, is blamed on the polykatoikia. The role of all those who "gambled" on the immense stock exchange of post-war polykatoikias is kept assiduously silent – these also include renowned architects, an unknown percentage of whom, were not content to stick to the less lucrative design side of polykatoikia production and became shareholders in corporations, multiplying their profits.

The polykatoikia was thus the sacrificial victim, used to purge the guilt of all those, who were responsible for how it spread, who speculated on the surplus value that

τομικό σχέδιο, τα ρουσφετολογικά ύψη που συστηματικά μοίραζαν οι μεταπολεμικές κυβερνήσεις –με προεξάρχουσα την εξωφρενική πολιτική που λάνσαρε η δικτατορία της Επταετίας 1967-74– όλα ανεξαιρέτως φορτώνονται στην πολυκατοικία. Και αποσιωπάται επιμελώς ο ρόλος όσων «έπαιξαν» στο μεγάλο χρηματιστήριο των μεταπολεμικών πολυκατοικιών – μέσα σε αυτούς και ονομαστοί αρχιτέκτονες, οι οποίοι, σε άγνωστο ακόμα ποσοστό, δεν αρκέστηκαν στο λιγότερο προσοδοφόρο μελετητικό σκέλος της παραγωγής πολυκατοικιών και έγιναν μέτοχοι σχετικών επιχειρήσεων πολλαπλασιάζοντας τα κέρδη τους.

Εξίλαστίριο θύμα λοιπόν η πολυκατοικία συνέβαλε στην απενοχοποίηση όλων όσων συνένεραν στη διάδοσή της, που κερδοσκοπήσαν από την υπεραξία που προέκυψε και την οποία το κράτος ποτέ δεν διεκδίκησε σοβαρά. Τα υπόλοιπα ανήκουν στη σφαίρα της μυθολογίας. Το παράδοξο πάντως είναι πως όταν, πιο πρόσφατα, η πολυκατοικία υποσκελίστηκε από άλλους τύπους κτισμάτων, προσαρμοσμένων στην αλματώδη αύξηση των υπηρεσιών στην Ελλάδα όπως εμπορικών κέντρων και γραφείων, δεν έχασε την εμβληματική θέση της. Η προκατειλημμένη στάση απέναντι στην πολυκατοικία επιπλέον οδήγησε σε μια σειρά από «τυφλά σημεία» σε κάθε αναφορά σε αυτήν, αόρατα στους επιπόλαιους ή δογματικούς επικριτές της. Μια πιο νηφάλια ανάλυσή της θα ανακάλυπτε θησαυρούς κρυμμένους στον τρόπο διαμόρφωσης και λειτουργίας, για παράδειγμα, του «ακάλυπτου», ίσως του πιο παρεξηγημένου στοιχείου της σύγχρονης αστικής δόμησης, ή, ανάλογα, του «φωταγωγού», της κατ' ευφημισμόν μικρογραφίας του ακάλυπτου. Κι όμως έχουν ήδη γίνει, έστω σποραδικά, νύξεις για τη μυστηριακή ατμόσφαιρα του «ατημέλητου» και «ασχεδίαστου» ακάλυπτου, με την επιλεκτική απόκρυψη της «ζωής των άλλων» σε διπλανά ή απέναντι διαμερίσματα. Ακόμα και για την «αλήθεια» που αναδύεται από τους λερούς τοίχους, τα εγκαταλειμμένα αντικείμενα σε μπαλκόνια ή όσα μισοκρύβονται πίσω από κουρτίνες που ανεμίζουν σε αντικριστά διαμερίσματα.

Ανάλογη περίπτωση θα ήταν τα ρετιρέ («εσοχές») στους τελευταίους ορόφους της πολυκατοικίας, όχι μόνο για τα προφανή κοινωνικά τους συμφραζόμενα αλλά και για την ιδιαίτερη αρχιτεκτονική έκφραση που παίρνουν, έτσι ώστε να ξεχωρίζουν από οτιδήποτε βρίσκεται στις κατώτερες «τυπικές» στάθμες, αναπαράγοντας συνθήκες προσιτικής ζωής με κήπους, πισίνες και υπαίθριες ψισταριές. Ξέρουμε, για παράδειγμα, ελάχιστα για τέτοιες «ουράνιες πολιτείες» απομακρυσμένες από τους θορύβους του ενοχλητικού οδοστρώματος και το συγχρωτισμό με τα αδιάκριτα βλέμματα των αγνώστων.

Στο άλλο άκρο, μέσα στα σπλάχνα της γης, τα λαβυρινθώδη ημιυπόγεια ή υπόγεια διαμερίσματα, πλάι σε ρολόγια της ΔΕΗ, αποθήκες και εγκαταστάσεις κεντρικής θέρμανσης, κατοικημένα από βραδινές σκιές και μη προ-

Διάθρωση τυπικής γωνιακής πολυκατοικίας, Αθήνα.
Configuration of typical corner polykatoikia, Athens.

arose and which the State never seriously contested. The rest belongs to the sphere of mythology. It remains paradoxical, however, that as the polykatoikia was supplanted by other kinds of buildings, adapted to the rapid increase of services in Greece, such as malls and offices, it never lost its emblematic place.

The prejudicial stance with which the polykatoikia was viewed, also led to a series of “blind spots” as far as it’s concerned, invisible to flippant or dogmatic critics. A more sober analysis would discover treasures hidden in the way it was configured and functioned: for example the “open space at the back”, perhaps one of the most misunderstood elements of contemporary urban building, or, correspondingly the “light well”, euphemistically regarded as a miniature open space. However, there have already been hints, albeit sporadic, about the mystic atmosphere of the “unkempt” and “undersigned” open area, with the selective occultation of the “lives of others” in next-door or opposite apartments. Even about the “truth” which arises from the dirty walls, the objects abandoned on balconies, or half-hidden behind the swaying curtains of apartments opposite.

A similar instance is the retiré (withdrawn) apartments on the upper floors of the polykatoikias, not only for their obvious social contexts, but also due to the par-

Κ. Παναγιωτάκος, Μπλε πολυκατοικία, πλ. Εξαρχείων, Αθήνα.
K. Panagiotakos. Blue polykatoikia, Exarcheia Square, Athens.

νομιούχους ή και (αν υπάρχει) την οικογένεια του θυρωρού, διαθέτουν ευρηματικούς τρόπους αερισμού, κάποτε και φωτισμού, μέσα από τρύπες, γριλίες, σχάρες ή κουρ αγκλεξ.

Αυτού του είδους οι διαπραγματεύσεις της δομής της πολυκατοικίας στο συνεχές σύστημα δόμησης με το περίβλημά της και τον περιβάλλοντα χώρο δεν «προκύπτουν» αλλά σχεδιάζονται, αποτελούν δηλαδή αντικείμενο σχεδιαστικής επεξεργασίας. Κι όμως ποτέ δεν συζητιούνται. Η προσοχή είναι συνήθως στραμμένη στις ποιότητες χώρου του «τυπικού» ορόφου: στην κανονικότητα διασύλωσής του, στη λιτή διάταξη των (ελάχιστων πλέον) εσωτερικών χωρισμάτων και στην αποφυγή εσωτερικών διαδρόμων.

Αλλά αυτή δεν θα είναι ποτέ ολόκληρη η ιστορία. Ακόμα και η ευελιξία, που πρέπει πάντα να υπάρχει στην κατοικη, ώστε οι ιδιοκτήτες να μπορούν να «παίζουν» με «δωμάτια-μπαλαντέρ» ανάμεσα σε γειτονικά διαμερίσματα, δεν αποτελεί αντικείμενο ιδιαίτερης ανάλυσης. Και όμως, πολλά πράγματα οφείλονται στην ικανότητα σχεδίασης μιας πρόσοψης-σεντόνι με ομοιόμορφα ανοίγματα, τακτικά τοποθετημένα, η οποία να καλύπτει πολλών ειδών παραλλαγές κάτοικης ή υποδιαίρεσης σε διαμερίσματα από πίσω της. Όποιοι έχουν σχεδιάσει έστω και μία πολυκατοικία στη ζωή τους μπορούν να επιβεβαιώσουν την κρισιμότητα τέτοιων παραμέτρων.

Μια τελευταία σειρά συλλογισμών περιστρέφεται γύρω από την κρίσιμη έννοια της πρόσοψης στις πολυκατοικίες. Ειδικά εκεί που υπάρχουν συνεχή μέτωπα οικοδομών, η ρυθμική επανάληψη σχεδόν πανομοιότυπων λύσεων στην αντιμετώπιση των δύο κατακόρυφων επιπέδων –ενός πραγματικού (του εξωτερικού τοίχου με τα ανοίγματα) και ενός ιδεατού (της απόληξης των εξωστών)– προσφέρουν την απαραίτητη ενότητα ύφους στην «ανήσυχη» εικόνα της σύγχρονης πόλης. Χωρίς να είναι απαραίτητα μεγάλα φουβέι, αυτές οι επιλύσεις επιτρέπουν σε όποια μοναδικά δείγματα –τα οποία πάντα θα

particular architectural expression they take on, so that they can be distinct from anything found on the lower “standard” levels, recreating conditions of suburban life, with gardens, swimming pools and outdoor barbecues. We know very little, for example, about these “heavenly cities” withdrawn from the hubbub of the noisy street level, and the association with the indiscreet gaze of strangers.

And on the far end of the scale, within the bowels of the earth, labyrinthine semi-basement and basement flats, next to Public Power Corporation meters, central heating facilities, inhabited by night-time shadows and the underprivileged or (if it still exists) the family of the concierge, which have all sorts of inventive manners of ventilation, at times also of lighting, through holes, grilles, and gratings.

This kind of negotiation in the structure of the polykatoikia, in the continuous system of building with its shell and surrounding area do not “happen”, they are designed, they constitute the object of the design process. However these are never discussed. Attention always focuses on the quality of space of a “standard” floor: the regularity of weight-bearing columns and walls, the spare layout of the (minimal) interior partitions and the avoidance of internal corridors.

But this is never the entire story: Even the flexibility, which always has to exist in the ground plan, so that owners buying off-plan could “play” with “wild-card room” and pick which of the contiguous apartments these would go to, does not constitute the object of particular analysis. And yet many things are owed to the ability to design a uniform façade with identical openings, regularly placed, which can cover all sorts of variations in the floor plan or subdivision of the apartments behind it. Anyone, who has designed at least one polykatoikia in their life, can testify as to how crucial such parameters can be.

One final series of musings turns on the concept of the façade of these polykatoikias. Particularly where there are constant building fronts, the rhythmic iteration of almost identical solutions in dealing with two vertical levels –one real (the external wall with its openings) and one virtual (the edges of the balconies)– offer the requisite unity of style to the restless image of the contemporary city. Without being necessarily genius, these solutions allow for certain unique examples, which always will exist among them, to shine. But this collective role is usually ignored.

Without a doubt, the best examples of contiguous

υπάρχουν ανάμεσά τους– να λάμψουν. Αλλά αυτός ο συλλογικός ρόλος τους συνήθως αγνοείται.

Αναμφίβολα τα καλύτερα δείγματα συνεχόμενων μετώπων ανήκουν στη δεκαετία του '30, όταν (ακόμα) επιτρεπόταν η χρήση προεξοχών (έρκερ) και διακοσμητικών απολήξεων (πέργκολες) στις πολυκατοικίες. Συγκριτικά με αυτές τις δυναμικές μορφές ό,τι επακολούθησε μεταπολεμικά μοιάζει αδύναμο και αφελές με ελάχιστες εξαιρέσεις.

Μόνο στα σημερινά προάστια και κάτω από ειδικές συνθήκες η συζήτηση για τις προσόψεις, δηλαδή για τη διάρθωση των δομικών και διακοσμητικών στοιχείων τους σε συνδυασμό με υλικά και χρώματα, μπορεί να αποκτήσει νόημα. Όταν μάλιστα συνδυαστεί με προσπάθειες επεξεργασίας των όγκων, μπορεί τότε να χαθεί στους λαβύρινθους ενός παράδοξου διλήμματος: πρέπει μια πολυκατοικία να μοιάζει με πολυκατοικία ή πρέπει να συγχέεται με κάτι άλλο; Μια τέτοια απόκρυψη ταυτότητας μπορεί να σημαίνει το τέλος της πολυκατοικίας όπως τη γνωρίζουμε και την ανάδυση νέων υβριδικών τύπων που θα υπάκουαν σε άλλους κανόνες οργάνωσης υψηλότερων πυκνοτήτων κατοίκησης στη σύγχρονη πόλη. Τίποτε δεν πρέπει να αποκλείεται καθώς, όπως ξέρουμε, μόνο οι μέλισσες χτίζουν πάντα τις κυψέλες τους με τον ίδιο και अपαράλλακτο τρόπο, τυφλές στις κινήσεις της Ιστορίας.

fronts belong to the nineteen thirties, when the use of projections, known by the use of the German term *erker*, was (still) permitted, as were decorative pergolas on polykatoikias. Compared to these potential forms, everything that followed post-war appears weak and naive, with only a few exceptions.

It is only in the present-day suburbs and under special circumstances, that the debate about façades, i.e. the configuration of structural and decorative elements in combination with materials and colours utilised, can have any meaning. When, in fact, it is combined with attempts to treat volumes, it can be lost in a maze of paradoxical dilemmas: must a polykatoikia look like a polykatoikia, or can it be confused with something else? Such a way of hiding its identity may be the end of the polykatoikia as we know it, and signal the rise of new hybrid types, which will obey other rules of organisation for higher densities of habitation in the contemporary city. Nothing should be precluded, however, as we are aware that only bees always build their hives in the same, inalterable method, blind to the movements of History.

Ο Δημήτρης Φιλιππίδης δίδαξε πολεοδομία στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (1975-2005), όπου είναι ομότιμος καθηγητής. Έχει γράψει άρθρα και βιβλία για την ελληνική αρχιτεκτονική, παραδοσιακή και σύγχρονη, και για την ελληνική πολεοδομία.

Dimitris Philippidis is professor emeritus at the National Technical University of Athens, where he taught (1975-2005). He has written extensively on Greek architecture, traditional and modern, and on Greek physical planning.

Χαράλαμπος Λουιζίδης, Αικατερίνη-Νίκη Γλινού, Athens Archive, 2012.

Charalambos Louizidis, Aikaterini-Niki Glinou, Athens Archive, 2012.

Χαράλαμος Λουιζίδης, Αικατερίνη-Νίκη Γλινού, Athens Archive, 2012. | Charalambos Louzidis, Aikaterini-Niki Glinou, Athens Archive, 2012.

Χαράλαμπος Λουιζίδης, Αικατερίνη-Νίκη Γλινού, Athens Archive, 2012. | Charalambos Louizidis, Aikaterini-Niki Glinou, Athens Archive, 2012.

Χαράλαμπος Λουιζίδης, Αικατερίνη-Νίκη Γλινού, Athens Archive, 2012. | Charalambos Louizidis, Aikaterini-Niki Glinou, Athens Archive, 2012.

Χαράλαμπος Λουιζίδης, Αικατερίνη-Νίκη Γλινού, Athens Archive, 2012.

Charalambos Louizidis, Aikaterini-Niki Glinou, Athens Archive, 2012.

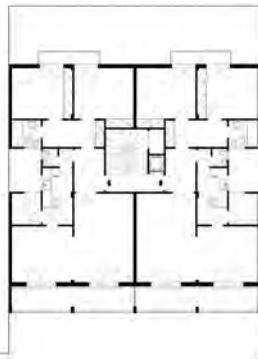

ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΟΔΟ ΣΕΜΙΤΕΛΟΥ (1951-53)

APARTMENT BUILDING ON SEMITELOU STR. (1951-53)

Νίκος Βαλασμάκης | Nicos Valsamakis

Πολιτικός Μηχανικός: Παναγιώτης Σταματιάδης
Civil Engineer: Panagiotis Stamatiadis

ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΟΔΟ ΠΑΤΗΣΙΩΝ (1957)

APARTMENT BUILDING IN PATISSION STR. (1957)

Δημήτρης Α. Φατούρος | Dimitris A. Fatouros

Φωτογραφίες: Δ. Χαρισιάδης, Χ. Λουιζίδης

Photographs: D. Charisiadis, C. Louizidis

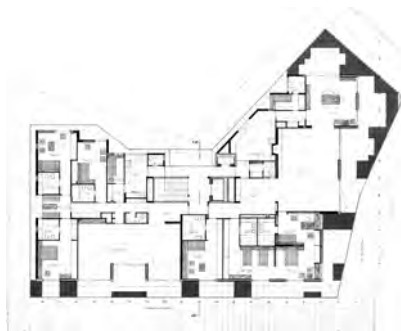

ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ
ΣΤΗΝ ΟΔΟ ΗΡΩΔΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ (1970-73)

APARTMENT BUILDING
ON HERODOU ATTIKOU STR. (1970-73)

Ηλίας Σκρουμπέλος | Elias Skroumbelos

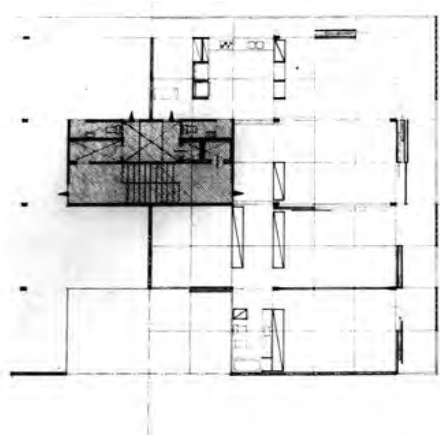

ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ
ΣΤΗ ΛΕΩΦΟΡΟ ΑΜΑΛΙΑΣ
(1959-60)

APARTMENT BUILDING
ON AMALIAS AVENUE
(1959-60)

Τάκης Χ. Ζενέτος, Μαργαρίτης Αποστολίδης
Takis Ch. Zenetos, Margaritis Apostolidis

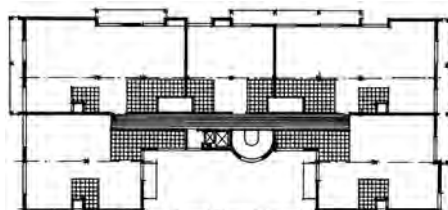

ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΟΔΟ ΛΟΥΚΙΑΝΟΥ ΚΑΙ ΔΕΙΝΟΚΡΑΤΟΥΣ (1959-61)

APARTMENT BUILDING ON LOUKIANOU AND DEINOKRATOUS STR. (1959-61)

Θαλής Αργυρόπουλος, Κωνσταντίνος Ν. Δεκαβάλλας

Thalis Argyropoulos, Constantine N. Decavallas

ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΜΕ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟ ΣΤΗ ΛΕΩΦΟΡΟ ΚΗΦΙΣΙΑΣ (1965)

APARTMENT COMPLEX WITH SHOPS AND MOVIE THEATER ON KIFISSIAS AVENUE (1965)

Ιωάννης Βικέλας | Yannis Vikelas

Φωτογραφίες: Χ. Λουιζίδης

Photographs: C. Louizidis

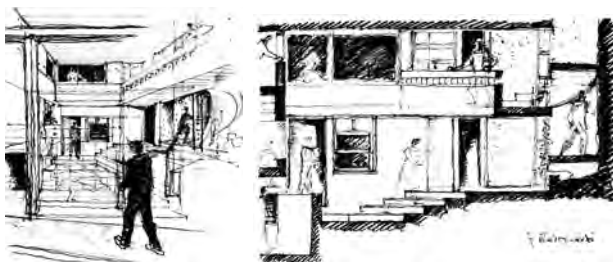
ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ
ΣΤΗΝ ΟΔΟ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΜΠΕΝΑΚΗ
(1973-75)

APARTMENT BUILDING
ON EMMANOUIL BENAKI STR. (1973-75)

Atelier 66. Σουζάνα Αντωνάκη, Δημήτρης Αντωνάκης

Atelier 66. Souzana Antonakakis, Dimitris Antonakakis

Πολιτικός Μηχανικός: Αλέκος Αθανασιάδης. Μηχανολόγος: Λάμπης Ντόλκας
Civil engineer: Alekos Athanassiadis. Mechanical engineer: Lampis Ntolkas

Η ΜΕΤΕΩΡΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ Η ΣΥΝΕΚΤΙΚΗ ΑΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ARCHITECTURE IN TRANSITION AND A COHESIVE URBANITY

Δ. Α. ΦΑΤΟΥΡΟΣ | D. A. FATOUROS

Ο κατοικημένος κόσμος, ο μικρός και ο μεγάλος κατοικημένος τόπος, η πόλη και η αρχιτεκτονική είναι το πεδίο σύγκρουσης και έκφρασης της συμβίωσης στις ανθρώπινες κοινότητες. Από τις μικρές νομαδικές οντότητες και τα καταφύγια τους που τα απειλεί ο αχανής και δύσκολος φυσικός κόσμος, τα εκατομμύρια σήμερα, τα δισεκατομμύρια πληθυσμών απειλούν, διαμέσου της χωρικής έλεγχου του κέρδους τεχνολογικής δυναμικής, τη φύση και την κατοίκηση. Η ανθρώπινη κοινότητα απειλεί τον εαυτό της και η αρχιτεκτονική, e la nave va, μετέωρη πηγαίνει, προχωράει.

Καθώς οι πραγματικότητες, θετικές, αρνητικές και «ουδέτερες», αναπτύσσονται με διαφορετικές ταχύτητες σταδιακά, αποσπασματικά και με διαφορετικά προσώπια, τα μεγέθη και οι επιρροές διαχέονται, συγχέονται και δεν αναγνωρίζονται εύκολα, η πολύτιμη, έστω περιορισμένη αυτονομία, της αρχιτεκτονικής οδηγείται σε μειωμένες και ετεροκαθορισμένες δυνατότητες από την προσανατολισμένη ασφυκτική πίεση υπερκατανάλωσης και θεάματος, τη συνεχή επιβολή ενός ορισμένου τρόπου ζωής, τις μονοπαραγοντικές θεσμικές λειτουργίες κ.ά.¹ Οι ίδιες οι λέξεις, συστατικό του γενετικού πυρήνα κάθε δημιουργικής στάσης και αναζήτησης όχι μόνο για την αρχιτεκτονική και την πόλη, μεταμορφώνονται, παραμορφώνονται και περιορίζονται.

The inhabited world, small and large inhabited places, the city and architecture itself are the field of conflict for cohabitation in human communities and of expression thereof. A long way from the small nomadic entities and their refuges, threatened by the vast and complex natural world, the millions, and billions, who populate the world, now threaten nature and habitation itself, due to the uncontrolled-profit-making on their technological potential. The human community threatens itself, and architecture continues to proceed, in an unknown transition, e la nave va.

As realities, positive, negative and “neutral” develop gradually, at different rates, in fragmentary fashion and wearing different masks, magnitudes and influences become diffuse, confusing and difficult to recognise; and architecture's prized, albeit limited, autonomy is led to diminished capabilities controlled by others, due to the disoriented asphyxiating pressure of over-consumption and showmanship, the constant imposition of a certain lifestyle, single-parameter institutional functions and so forth. Words themselves, the component of the genetic core of every creative stance and investigation, not only in architecture and the city, are transformed, distorted and constrained.

1. Δ. Α. Φατούρος (2009) «Ιχνη Μετάβασης, Η αρχιτεκτονική μέσα στη νέα πραγματικότητα», Αθήνα, Καστανιώτης, 2010 και Π. Δραγώνας, «In Greeklish: Στοιχεία καταγωγής της νεώτερης αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα», Θέματα Χώρου + Τεχνών 42 (2011), σ.12-15.

Από τα μέσα του 20ού αιώνα οι ταχύτητες μεταποίησης των συνθηκών συμβίωσης και οι συνθήκες της μεταπολεμικής και μετεμφυλιακής εποχής μεταμορφώνουν την Αθήνα, την πόλη και την ευρύτερη μεγάλη περιοχή της. Ως κύριος μοχλός για τη μονότροπη μεγέθυνσή της χρησιμοποιήθηκε, με τη γνωστή διαδικασία αντιπαροχής, η πολυκατοικία, με συνεχείς όρους δόμησης χωρίς ολοκληρωμένη συνθετική, πολεοδομική προσέγγιση, απαλλοτριώνοντας τον φυσικό κόσμο και κρίσιμες συνιστώσες της ποιότητας συμβίωσης, της καθημερινής ζωής. Από αυτή τη στοιχειώδη και ατελή αρχή, παρά τους περιορισμούς και τις αρνητικές πλευρές της, συγκροτήθηκαν ορισμένες ευανάγνωστες και συνεκτικές αστικές συνθήκες.

Η στοιχειώδης αυτή αστικότητα, αν ενταχθεί σε ένα σύνθετο πολεοδομικό πλαίσιο, μπορεί να είναι ένα σημείο εκκίνησης και το ανεπεξέργαστο κοίτασμα της συνεκτικής αστικότητας να γίνει χρήσιμο αστικό παράδειγμα, δεν είναι όμως η επεξεργασία του ούτε απλή ούτε μονοσήμαντη και κρίσιμοι συντελεστές όχι μόνο δεν έχουν μέχρι σήμερα βρει συστηματική ανταπόκριση, αλλά βρίσκονται συνεχώς σε δυσμενέστερες συνθήκες. Η συγκρότηση του δημόσιου χώρου κακοποιείται, η ποιότητα ώστε και η ποιητική της μετακίνησης δεν κατανοούνται αλλά και αγνοούνται, η δυναμική μεταμορφωτική οντότητα της συμπαρουσίας του φυσικού κόσμου υπεραπλοποιείται και κακοποιείται.

Στον ελληνικό τόπο σε ορισμένες εποχές και με διαφορετικές εντάσεις η αρχιτεκτονική ανταποκρίθηκε με ιδιαίτερη επιτυχία στα ερωτήματα της συμβίωσης χρησιμοποιώντας, όπως και κάθε άλλη δημιουργική δραστηριότητα, τις ρωγμές των δυνατοτήτων των θεσμικών και οικονομικών συνθηκών. Πρώτο παράδειγμα είναι το '30 με τις εντυπωσιακές αναζητήσεις και προτάσεις. Αργότερα από τα μέσα του 20ού αιώνα ακόμη και την πρώτη δύσκολη περίοδο η μεταπολεμική γενεά της πολυκατοικίας την επιβάλλει ως δημιουργικό αστικό συστατικό. Το ανάγλυφο του μετώπου στο δρόμο, εκτός από άλλα χαρακτηριστικά, απέκτησε διάσταση βάθους δηλώνοντας και συντελεστές συμβίωσης, ενώ διαμορφώθηκαν και

Starting in the mid-twentieth century, the rate at which conditions of post-WWII and post-Civil-War era and conditions of cohabitation altered, transformed the city of Athens, and its greater area. A main fulcrum for its one-sided expansion was the polykatoikia, using the well-known process of antiparohi². This type of blocs of multihabitation built mainly attached one to the other one without an integrated urban planning approach, expropriating the natural world and crucial components of the quality of cohabitation, of everyday life was to a certain extent the main factor in the development. Even under these elementary and insufficient principles and despite its limitations and its negative aspects, certain legible and cohesive urban conditions were affected.

This elementary urban entity, polykatoikia if it is placed in a complex urban-planning framework, can act as a starting point and as an unrefined mother-lode of cohesive urbanity, in order to become a useful urban paradigm, but the way in which it is processed is neither simple nor one-track. Crucial factors not only in the case of Athens need a systematic response such as the formation of public space usually misused, the quality and thus the poetics to move from one site to the other usually not understood, and, in fact, ignored, the dynamic transformational entity of coexistence with the natural world usually oversimplified and misused.

In Greece, during certain eras and under various tensions, architecture responded exceedingly successfully to issues of cohabitation, utilising ruptures in the institutional and economic regulations, as does every other creative activity. The first example was in the 1930s, when there were impressive investigations and proposals. Later on, from the mid twentieth century, even during the first difficult period, the post-war polykatoikia generation imposed it in many cases as a creative urban component. For instance the relief of the façade on the street, besides its other features gained also a dimension of depth, indicative of a coefficient of cohabitation while there are also proposals for a more overall

1. D. A. Fatouros, 2009: "Traces of Transition, Architecture in a new reality", Athens: Kastaniotis, 2009 and P. Dragonas, "In Greeklish: The origin of modern architecture in Greece", *Design + Art in Greece* 42 (2011), pp. 12-15.

2. Translator's note: Antiparohi is a process by which owners of a plot of land ceded the property to a developer in exchange for the consideration of apartments in the finished apartment block.

προτάσεις συνολικότερης συγκρότησης χώρου και συμβίωσης όπως π.χ. οι πολυκατοικίες των Δ. & Σ. Αντωνάκης στην οδό Μπενάκη, των Τ. και Δ. Μπίρη στο Πολύδροσο και του Άκη Διασκάλου στην Καλαμαριά στη Θεσσαλονίκη.

Στις σύγχρονες δυστοπικές πραγματικότητες, όπως έχει φανερί και από την Biennale 2006 με θέμα Cities, architecture and society με επίτροπο τον R. Burdett, η πολύ μεγάλη πόλη, με τους περιορισμένους και μονοπαρονοτικούς προσανατολισμούς με τους οποίους –όχι μόνο βέβαια στον τόπο μας– αναπτύσσεται, επιβάλλει συνεχώς και με μεγαλύτερη πίεση τους όρους της και σε μικρότερα μεγέθη αστικών συγκεντρώσεων. Η καθύποταξη και ο κατακερματισμός της συγκρότησης και της λειτουργίας των πληθυσμών και η μονοσήμαντη τεχνικοποίηση της φύσης διαμορφώνουν προτεραιότητες που απομακρύνονται από κρίσιμους συντελεστές της συμβίωσης. Και όμως στις συνθήκες αυτές η σημερινή νεότερη γενιά στον τόπο μας αναζητεί διεξόδους και δυνατότητες και είναι παρούσα με δημιουργικές προτάσεις.²

Η πολυκατοικία σε πολλές περιπτώσεις αποκτάει ως διαχείριση του συλλογικού προσώπου και ως κρίσιμη αστική οντότητα ιδιαίτερη δυναμική, όπως φαίνεται από τις προτάσεις του Ι. Αϊσώπου, των Π. Δραγώνα / Β. Χριστοπούλου, των Μ. Νικολούτσου / Μ. Φιλιππίδη και του Κ. Λαμπρινόπουλου.

Η αρχιτεκτονική, μετέωρη, αναζητεί την ταυτότητά της, γι' αυτό και το εγχείρημα της παρουσίας του προσώπου στον κτισμένο κόσμο έχει αποφασιστική σημασία για την κατανόηση της ανθρώπινης κοινότητας και συνεχώς και περισσότερο γίνεται σαφής και επείγουσα η προτεραιότητα να αναζητηθούν πειραματικές προτάσεις. Αυτές τις αναζητήσεις και αυτές τις διεξόδους συναντάει το ελληνικό εγχείρημα της Biennale 2012.

2. Δραγώνας ό.π., και Δ. Α. Φατούρος « Ίχνος Χρόνου, Αφηγήσεις για τη νεώτερη ελληνική αρχιτεκτονική». Καστανιώτης Αθήνα 2008.

3. Dragonas op.cit. and D.A. Fatouros, "Traces of Time, Narratives about recent Greek architecture", Athens: Kastaniotis, 2008.

composition of space and cohabitation, as was the case with the polykatoikies by D. & S. Antonakakis on Em. Benaki Street, T. & D. Biris in Polydrosso and A. Didaskalou in Kalamaria (Thessaloniki).

In contemporary dystopic realities, as seen in the 2006 Biennale, with the theme Cities, architecture and society (director Richard Burdett), very big cities with an one side minded orientations with which they develop and impose their own terms, applying ever-greater pressure on cohabitation even on smaller sizes of urban agglomerations. The subjugation and splintering of the formation and the life of populations and the monosemantic technologicalisation of nature, formulate priorities that distance themselves from crucial coefficients of cohabitation. And yet, under just such conditions, the younger generation and our country as well seeks ways out and presents creative proposals.³

The polykatoikia in many instances gains additional potential as management of a collective unit and as a crucial urban entity, as can be seen by the proposals put forth by Y. Aesopos, P. Dragonas & V. Christopoulou, M. Nikoloutsou & M. Filippidis and K. Lambrinopoulos.

Architecture is wandering and seeking its identity. Under these conditions the presence in the built world of the human person is of decisive significance and becomes an ever more clear and pressing priority to seek experimental proposals. These investigations and these ways out are what the Greek enterprise for the 2012 Biennale is seeking out.

Ο Δημήτρης Α. Φατούρος είναι ομότιμος καθηγητής στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης όπου δίδαξε από το 1959 έως το 1996. Έχει δημοσιεύσει πολλά βιβλία για την αρχιτεκτονική και έχουν δημοσιευτεί για το αρχιτεκτονικό έργο του πολλά αφιερώματα.

Dimitris A. Fatouros is professor emeritus of the Aristotle University of Thessaloniki where he taught (1959-1996). He has published extensively on architecture and many tributes have been published for his own architectural work.

ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟΣ ΧΩΡΙΣ ΟΥΤΟΠΙΑ

MODERNITY WITHOUT UTOPIA

ΑΝΔΡΕΑΣ ΓΙΑΚΟΥΜΑΚΑΤΟΣ | ANDREAS GIACUMACATOS

«Στόχος μας είναι η διάρθρωση της πόλης, όχι βέβαια η παραγωγή εντυπωσιακών εικόνων που εφευρίσκονται χάριν πρωτοτυπίας. Η αποστολή μας είναι να σχεδιάζουμε και να κατασκευάζουμε τον κανόνα, όχι την εξαίρεση».

Hans Kollhoff ¹

«Τα ρούχα της Μπάρμπι είναι σαν το δέρμα της αρχιτεκτονικής της κατοικίας, μια γκαρνταρόμπα απαραίτητη για την ένδυση μιας ιδανικής τυπολογίας και λειτουργιών κωδικοποιημένων από την αγορά».

Xavier González ²

“Building the texture, the fabric of a city is our task, not the production of funny images which are thought to be different. This means designing and building the norm rather than the exceptions”.

Hans Kollhoff ¹

“Barbie’s clothes are like the skin of the architecture of a residence: a wardrobe that is necessary in order to dress an ideal typology and functions codified by the market”.

Xavier González ²

Η κατοικία, από τη Βιομηχανική Επανάσταση και μετά, έχει γνωρίσει μια συνεχή εξέλιξη ως προς την τυπολογία, αλλά και ως προς τη σχέση του οικιστικού πυρήνα με τον αρχιτεκτονικό οργανισμό και με το ευρύτερο αστικό περιβάλλον. Η ιστορική ευρωπαϊκή πόλη εξελίχθηκε με βάση τα πολλά μικρά οικόπεδα που καταλαμβάνονται από κτίρια κατοικίας ανεξάρτητα μεταξύ τους, τα οποία δημιουργούν πολυποίκιλους και αταξινόμητους συνδυασμούς σε πυκνή διαδοχή. Από το 1750 και μετά, παρατηρείται η μετάβαση από τον μοναδιαίο κτιριακό τύπο κατοικίας σε μια διαφορετική διάσταση κτιριακού οργανισμού, δηλαδή του οικοδομικού τετραγώνου που με τη συνεχή επανάληψή του διαμορφώνει τη νέα εικόνα της πόλης η οποία γίνεται αντιληπτή ως ενιαία κατασκευή. Παρατηρείται, δηλαδή, το φαινόμενο προγραμματικής ενοποίησης των μορφολογικών χαρακτηριστικών της πόλης μέσω της ένταξης του πυρήνα κατοικίας σε ένα ευρύτερο τυπολογικό και λειτουργικό σύστημα που θα κορυφωθεί στον 20^ο αιώνα.

Το παραδοσιακό «οικοδομικό τετράγωνο» που περιβάλλεται από δρόμους αλλάζει σταδιακά, και μεταποιείται σε

From the Industrial Revolution forward, housing has seen a constant evolution as to typology, but also as to the relationship between the residential nucleus and the architectural organism and the broader urban environment. The historical European city evolved on the basis of many small plots of land, which were occupied by housing buildings, independent of each other, which created highly varied and unclassifiable combinations in rapid succession. From 1750 onwards there was a transition from the unitary building type of residence to a different dimension of building organisation, i.e. the city block, which, with its continuous repetition formulates a new image for the city, which is then perceived as a unified construct. What is observed, in other words, is the phenomenon of programmed unification of the morphological features of a city through the introduction of the nucleus of housing in a broader typological and functional system, which came to a point in the 20th century.

The traditional “city block”, which is surrounded by streets is gradually changing, and being transformed

1. H. Kollhoff, «Costruzione urbana contro alloggio», *Lotus International*, Σεπ. 1997 αρ. 94, σ. 100-102.

2. X. González, «Barbie’s new clothes», στο J. Mozas, A. Fernández Per, *Density. New collective housing*, a+t ediciones, Vitoria-Gasteiz 2006.

1. H. Kollhoff, «Costruzione urbana contro alloggio», *Lotus International*, Σεπ. 1997 no. 94, pp. 100-102.

2. X. González, «Barbie’s new clothes», in J. Mozas, A. Fernández Per, *Density. New collective housing*, a+t ediciones, Vitoria-Gasteiz 2006.

κτιριακές μορφές που εγκαθιστούν πιο σύνθετες σχέσεις με το περιβάλλον, το οποίο τώρα καθορίζουν πιο αποφασιστικά. Η μοντέρνα πόλη, ξεκινώντας από το εμβληματικό παράδειγμα των «unités d'habitation», στοχεύει στη διαμόρφωση οικιστικών οργανισμών όχι μόνο μεγαλύτερων διαστάσεων, αλλά και αυτοτελούς κτιριολογικής σύνθεσης: η αστική μορφολογία³ σε αυτή την περίπτωση καθορίζεται από τον αυτοτελή και σχεδιασμένο, δηλαδή προγραμματικό, συνδυασμό αυτών των οργανισμών, με αποτέλεσμα την ποικιλία αλλά και την αναγνώσιμη ευταξία του αστικού ιστού.

Η κατοικία, χωρίς αμφιβολία, αποτελεί το κύριο θέμα της μοντέρνας αρχιτεκτονικής του 20^{ου} αιώνα και γενεσιουργό αιτία της. Όχι μόνο: οι σχεδιαστικοί πειραματισμοί και οι αναζητήσεις γύρω από την κατοικία αποτέλεσαν τον πυρήνα γύρω από τον οποίο αναπτύχθηκαν οι πειραματισμοί για τη μοντέρνα πόλη. Αν είναι αλήθεια ότι «η μοντέρνα αρχιτεκτονική είναι η αναζήτηση ενός νέου μοντέλου πόλης, εναλλακτικού ως προς το παραδοσιακό»⁴, η κατοικία του 20^{ου} αιώνα είναι καθοριστική για την πόλη του 20^{ου} αιώνα. Στη μοντέρνα πόλη, επειδή σύμφωνα με τις αρχές των CIAM η οικία θεωρείται βασική λειτουργία, το μοναδιαίο βιώσιμο στοιχείο, το «existenzminimum» της ελάχιστης κατοικίας γίνεται το βασικό στοιχείο σύνθεσης της νέας πόλης. Για να το πούμε διαφορετικά, ο σχεδιασμός της μοντέρνας πόλης δεν μπορεί να ολοκληρωθεί χωρίς να ενσωματώσει τον προγραμματικό σχεδιασμό της κατοικίας.

Η ιδέα αυτή της πόλης βέβαια είχε έναν μακροσκοπικά ουτοπικό χαρακτήρα που κατηγορήθηκε για αυταρχισμό: αφορούσε έναν τύπο ζωής, μια συγκεκριμένη αντίληψη της κοινωνίας, δεδομένες παραγωγικές δομές, γραμμική αντίληψη της εξέλιξης. Ο Walter Gropius υποστήριξε ότι «το οικοδομείν σημαίνει να υλοποιεί κανείς νέους τρόπους διαβίωσης», μάλλον όμως σε ένα πλαίσιο προγραμματικής τείλορικής ομοιομορφίας. Το περιγράφει πολύ γλαφυρά ο Fulvio Irace: «Η νέα κατοικία προϋπόθετε έναν νέο τύπο ανθρώπου, ένα έμβρυο του δοκιμαστικού σωλήνα προγραμματισμένου από μια μετρική της κατοίκησης ανάλογη με μάντρα των Χαρέ Κρίσνα, στην περίπτωση όμως αυτή του Giedion: “Φως-φως-αέρας-φως-άνοιγμα-αέρας-αέρας-άνοιγμα-άνοιγμα-άνοιγμα!”»⁵. Η προτυποποίηση και η βιομηχανοποίηση

into building units, which establish more complex relationships with the environment, which they now define more decisively. The modern city, commencing with the emblematic example of the “unités d'habitation”, is aimed at formulating settlement organisation not only larger in dimensions, but also with self-contained building composition: urban morphology³ in this instance is defined by the self-contained and designed, i.e. the programmed combination of these organisms, which result in variety, but also in the recognisable good order of the urban web.

Housing, without a doubt, constitutes the main theme of modern architecture in the 20th century and is its generative cause. And not only: design experimentation and investigations of housing formed the nucleus around which experimentations about the modern city were developed. If it is true that “modern architecture is the search for a new model of city, alternative to the traditional”⁴, then housing in the 20th century is definitive for the 20th century city. According to CIAM principles residential housing is considered a basic function, the unique sustainable element in the modern city: so the “existenzminimum” of minimum housing becomes the basic element in the composition of a new city. To put it differently, the design of a modern city cannot be complete without incorporating a programmed residential design.

The idea of this city, of course, has a long-term utopian nature, which has been accused of totalitarianism: It concerned a unique type of life, a specific perception of society, specific production structures, a linear perception of evolution. Walter Gropius claimed that “to build means to implement new ways of living”, probably, however, within a framework of programmed taylorist uniformity. This is elegantly described by Fulvio Irace: “New housing required a new type of human, a test-tube embryo, programmed by housing metrics that commensurate to the Hare Krishna mantra, however in the case of Giedion: ‘Light-light-air-light-opening-air-air-opening-opening-opening!’”⁵. The standardization and industrialization of housing production in large quantities in order to cover social requirements, demanded the systemization of design through scientific

3. «Η λέξη “μορφολογία” χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει σχεδόν πάντα ένα επίπεδο περιγραφής και σχεδιασμού σχετικό με μια ποσοτική κλίμακα και με μια πολυπλοκότητα σχέσεων ανώτερη του μεμονωμένου κτιριακού στοιχείου και της σχεδιασμένης του μορφής»: βλ., V. Gregotti, *La città visibile*, Einaudi, Torino 1993.

4. Βλ., L. Benevolo, *Storia della città*, Laterza, Ρώμη-Μπάρι 6 1982, σ. 889.

5. F. Irace, «Vivere la città globale», στο F. Irace (επιμ.), *Casa per tutti. Abitare la città globale*, κατάλογος της έκθεσης (Triennale του Μιλάνου), Electa, Μιλάνο 2008, σ. 13.

6. Βλ., M.C. Clemente, «La residenza collettiva ad alta densità e lo spazio della città», στο M.A. Segantini, *Atlante dell'abitare contemporaneo*, Skira, Μιλάνο 2008, σ. 17.

7. Έχει υπολογιστεί ότι είναι αναγκαίες 60 κατοικίες κάθε 10 στρέμματα για να είναι οικονομικά αποδοτική η κατασκευή μιας δημόσιας γραμμής τραμ, ενώ ο μέσος όρος των κύριων ευρωπαϊκών πόλεων είναι 93 κατοικίες ανά 10 στρέμματα.

8. H. Kollhoff, ό.π., σ. 100.

της οικοδομικής παραγωγής σε μεγάλες ποσότητες για την κάλυψη των αναγκών, απαιτούσε τη συστηματοποίηση του σχεδιασμού μέσω της επιστημονικής γνώσης κωδικοποιημένων συνθηκών και τρόπων ζωής. Η αντίληψη του μηχανικού Φρέντερικ Τέιλορ περνούσε έτσι από την παραγωγή στην οίκηση.

Τούτο όμως σημαίνει τουλάχιστον ότι η παραγωγή της κατοικίας ήταν συλλογική. Μεταπολεμικά, στη Μεσευρώπη, στην Αγγλία και στη Σκανδιναβία η παραγωγή της κατοικίας είναι σε σημαντικό βαθμό δημόσια: στην Ολλανδία το 30% των κατοικιών είναι υποχρεωτικά δημόσια κοινωνική κατοικία.

Η συζήτηση για τις έννοιες του δημόσιου χώρου και της αστικής πύκνωσης, συνυφασμένες με την κατοικία, έχει ενταθεί τις τελευταίες δεκαετίες. Η ιδέα της πυκνότητας την περίοδο του μοντέρνου φονξιοναλισμού είχε ιδεολογική φόρτιση, ήταν έκφραση της συλλογικότητας μέσω της ικανοποίησης ίδιων ατομικών αναγκών⁶. Η «νέα πυκνότητα» σήμερα, η συμπαγής πόλη (που παραβιάζεται κατά κύριο λόγο από το sprawl της ιδιωτικής κατοίκησης) είναι αίτημα κοινωνικής αντίληψης, αστικής συνείδησης και περιβαλλοντικής ευαισθησίας. Οδηγεί στη μικρότερη κατανάλωση δημόσιου χώρου και πόρων, εισάγει αστικούς πυρήνες δημόσιας χρήσης με συμβολική φόρτιση και σημασιοδότηση του συλλογικού, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για ένα οικιστικό περιβάλλον που να δικαιολογεί την ύπαρξη του αντλώντας από τα συμφραζόμενα του δομημένου χώρου, δηλαδή μέσω της έννοιας της ένταξης και της απόκτησης νόηματος κοινωνικού και πολιτισμικού⁷. Απέναντι στην τυχαία και ακατανόητη ως προς τη λογική της ανάπτυξη των πόλεων και των οικισμών, απέναντι στην αποξένωση των «όμοιων πόλεων» χωρίς ταυτότητα, που κυριαρχούνται από τον ατομικισμό και την απομόνωση, η ιδέα της ένταξης είναι μια θεμελιώδης προϋπόθεση της ταυτότητας. «Κάθε ανθρώπινη εγκατάσταση –λέει ο Kollhoff– είναι βιώσιμη και οικολογική αν η κατοικία είναι αποφασιστικό τμήμα της δομής. Και αντίθετα, η διαμόρφωση που εμπλουτίζεται με την πολυπλοκότητα των αστικών λειτουργιών, μπορεί να γίνει σπίτι»⁸. Αστική πύκνωση και δημόσιος χώρος είναι δυο έννοιες με ισχυρούς δεσμούς: ο δημόσιος χώρος αναζωογονεί και δίνει νόημα στην κατοίκηση της πόλης, ενώ η διαδραστική σχέση μεταξύ του

Π. Καραντινός, «Σχολείο κάτω από την Ακρόπολη», 1932.
P. Karantinos, "School below the Acropolis", 1932.

knowledge of codified customs and ways of life. The convictions of engineer Frederick Taylor thus passed from production to housing.

However, this, at least, means that production of housing was collective. Following WWII Central Europe, England and Scandinavia, housing production was, to a significant extent, public: in the Netherlands 30% of houses were mandated to be public social housing.

Discussions about the concerns of public space and urban densities, woven through those about housing, have grown more intense over the past decades. The idea of density throughout the period of modern functionalism was burdened with an ideological charge; it was an expression of commonality through the satisfaction of individual private needs⁶. Today "new density", the compact city (which is mainly breached by the sprawl of private residences) is a demand made by social perception, urban consciousness and environmental sensitivity. It leads to smaller consumption of public space and resources, introduces urban nuclei for public use symbolically charged and with the semiotics of the collective, creates the prerequisites for a housing environment, which will defend its existence in the context of built space, in other words through the concept of inclusion and of gaining both social and cultural meaning⁷. Faced with the random and incomprehensible in its logic development of cities and settlements; with the alienation of the "equal cities" without identity,

3. "The word 'morphology' is almost always utilised to designate a level of description and design that corresponds to a quantitative scale and to a complexity of relations greater than the individual building element and its designed form": see, V. Gregotti, *La città visibile*, Einaudi, Turin 1993.

4. See, L. Benevolo, *Storia della città*, Laterza, Rome-Bari 6 1982, p. 889.

5. F. Irace, "Vivere la città globale", in F. Irace (ed.), *Casa per tutti. Abitare la città globale*, exhibition catalogue (Milano Triennale), Electa, Milan 2008, p. 13.

6. See, M.C. Clemente, "La residenza collettiva ad alta densità e lo spazio della città", in M.A. Segantini, *Atlante dell'abitare contemporaneo*, Skira, Milan 2008, p. 17.

7. It has been calculated that 60 houses are necessary on every hectare in order for the construction of a public tram line to be financially efficient, while the average major European city has 93 houses per hectare.

κτιρίου κατοίκησης και του κοινόχρηστου αστικού περιβάλλοντος εφοδιάζει το κτίριο με διαφορετική υπόσταση και αρχιτεκτονική σημασία.

Η ανάλυση της πολυκατοικίας στην Ελλάδα απαιτεί μια πολύ διαφορετική προσέγγιση, γιατί αλλάζουν δραματικά τα δεδομένα, αλλάζει το πλαίσιο αναφοράς. Οι ελληνικές πόλεις, «πόλεις όμοιες», δεν χαρακτηρίζονται από τη μνημονική διαστρωμάτωση των ευρωπαϊκών. Η Αθήνα είναι μια μεγαλούπολη χωρίς δομή και χωρίς ιστορικότητα. Το νεότερο χτιστό περιβάλλον της (εκείνο δηλαδή των τελευταίων 180 ετών) δεν περιέχει την αφήγηση της εξέλιξής του: πρώτα καταστράφηκαν τα ιστορικά και περιβαλλοντικά ίχνη, στη συνέχεια ακολούθησε ο 20^{ος} αιώνας σε συνθήκες αρχιτεκτονικής *tabula rasa*⁹. Το διάστημα αυτό αποδείχτηκε για την αθηναϊκή αρχιτεκτονική ένας «μακρύς αιώνας»: η πόλη έζησε μια ετεροχρονισμένη και παρατεταμένη περίοδο μοντερνισμού, χωρίς να έχει εφοδιαστεί με αστικές ποιότητες που έχουν να κάνουν με την ιστορικότητα και τη μνήμη: της είναι κατά συνέπεια ακατανόητη η έννοια της ένταξης (*context*). Σημεία αναφοράς όπως ο βράχος της Ακρόπολης, ο Λυκαβηττός, το θαλάσσιο μέτωπο ή ο ορίζοντας των φαλακρών περιμετρικών βουνών, δεν επαρκούν για την απόδοση νοήματος στα άμορφα απέραντα επεισόδια κατασκευών/κατοικιών του λεκανοπεδίου, πυκνά ή διάχυτα δεν έχει πλέον σημασία. Κατά συνέπεια τα συμφραζόμενα της ελληνικής πολυκατοικίας (αλλά θα έλεγα γενικότερα της αθηναϊκής αρχιτεκτονικής) είναι σχεδόν μηδενικά, και πρέπει να κατασκευαστούν έντε-χνα και εκ νέου¹⁰. Η σύγχρονη αρχιτεκτονική στην ευρωπαϊκή πόλη εντάσσεται σε ένα στιλιστικά και χρονικά διαφορετικό πλαίσιο με τα δικά του ιστορικά χαρακτηριστικά: συνεπώς το ζήτημα της αρχιτεκτονικής υπόστασης, της ένταξης και του χαρακτήρα μπορεί να τίθεται κατ' αντίστιξη, κατ' αναλογία ή να είναι ακόμη και προϊόν μμηπτικού ιστορικισμού. Η σύγχρονη ελληνική πόλη, η Αθήνα, χωρίς ταυτότητα και υφολογικό χαρακτήρα, παρουσιάζει μοιραία μια ποικιλία μικρολύσεων που είναι ενιαία στη συγχρονικότητα και την ανομοιομορφία της. Κατά συνέπεια, πέρα από το πρόβλημα της αντίληψης της αθηναϊκής πολυκατοικίας σε σχέση με το ζήτημα των ειδικών χαρακτήρων του τόπου, του περιβάλλοντος, του χώρου και της μνήμης, υπάρχει ένα ακόμη οξύτερο πρόβλημα σε ό,τι αφορά τη σχέση μεταξύ κτιριακού τύπου και αστικής μορφολογίας¹¹.

Σχετικά με το κτίριο της αθηναϊκής πολυκατοικίας στον

Κ. Λαμπρινόπουλος, Urban Cubes, Παγκράτι, 2009. (Φωτ.: Χ. Λουιζίδης).
K. Lambrinopoulos, Urban Cubes, Pangrati, 2009. (Photo: C. Louizidis).

which are dominated by individualism and isolation, the idea of inclusion is a fundamental prerequisite of identity. "Every human settlement" says Kollhoff, "is livable and ecological, if dwelling is a decisive part of its structure. And in return, dwelling, enriched by an urban complexity of functions, becomes "habitation"⁸. Urban density and public space are two concepts with strong links: public space rejuvenates and gives meaning to living in the city; while the interactive relationship between the building being inhabited and the common-use urban environment supplies the building with a different substance and architectural significance.

An analysis of the polykatoikia in Greece requires a very different approach, because the data change dramatically, and so does the reference framework. Greek cities, "equal cities" do not feature the layering of memories that European cities do. Athens is a megalopolis without structure and without historicity. Its re-

9. Η τεράστια επέκταση της πόλης άλλωστε στις περιοχές του λεκανοπεδίου εκτός «ιστορικού κέντρου» είναι φαινόμενο που αναπτύχθηκε μετά το 1922 και κυρίως μετά το 1945.

10. Στο σημείο αυτό είναι ενδεικτική η «εικόνα» του σχολείου της οδού Καλλισιπέρη του Π. Καραντινού (1932) που έγινε γνωστό με τον τίτλο «Σχολείο κάτω από την Ακρόπολη» και με την κλασική φωτογραφία που το απεικονίζει ακριβώς μαζί με το διάσημο πρότυπο αναφοράς: μια εμβληματική προσπάθεια «ένταξης» αθηναϊκού κτιρίου στον 20ό αιώνα.

11. Βλ. σημ. 3.

Μ. Νικολούτσου, Μ. Φιλίππιδης, Πολυκατοικία στη Νέα Σμύρνη, 2007. (Φωτ.: Ε. Αττάλη).

M. Nikoloutsou, M. Filippidis, Polykatoikia in Nea Smyrni, 2007. (Photo: E. Attali).

20ού αιώνα, βασικό πρόβλημα είναι η αναγκαστική προσαρμογή και διαχείριση ενός μόνο τμήματος οικοδομικού τετραγώνου, όχι του συνόλου του με σκοπό τη δημιουργία ενός ενιαίου αυτοτελούς οικοδομήματος στον αστικό ιστό. Η διαδικασία είναι μια μηχανιστική πλήρωση αστικών κενών, βασισμένη στον όγκο των ποσοτικών μεγεθών των ΓΟΚ του 1929, του 1955 και του 1985, οι οποίοι διαμορφώθηκαν στη βάση κοινωνικών και οικονομικών πιέσεων πάσης φύσεως. Η οικοδόμηση αυτή ανήκει αποκλειστικά στην ιδιωτική πρωτοβουλία, παράγεται συνήθως σε συνεχές σύστημα και βεβαίως παρουσιάζει περιορισμένη γκάμα τυπολογιών. Στην αθηναϊκή οικιστική πραγματικότητα, εκτός εξαιρέσεων, δεν συναντά κανείς συγκροτήματα κατοικιών που να αντιστοιχούν σε διαφορετικές άλλωστε ανάγκες, κατηγορίες ή ομάδες χρηστών: *πολυώρφες εν σειρά κατοικίες, εν σειρά διπλοκατοικίες, πύργους κατοικιών, υψηλές μονάδες κατοικιών με εξωτερικό διάδρομο*¹². Τούτο περιρι-

cent built environment (that of the final 180 years) does not contain the narrative of its evolution: first of all, historical and environmental traces were wiped out; this was followed by the 20th century, under architectural conditions of *tabula rasa*⁹. This period proved to be a “long century” for architecture in Athens: the city experienced a post-dated and extended period of modernism, without being supplied with urban qualities relating to historicity and memory. The city is therefore unable to perceive the concept of context. Points of reference, such as the Rock of the Acropolis, Lycabettus, the sea front or the horizon of the bald hills that surround the basin, do not suffice to bring meaning to the amorphous unbounded episodes of construction / houses in the Attica basin, irrespective of whether they are densely or sparsely situated. Consequently the contexts of the Greek polykatoikia (but I would venture to say architecture in Athens in general) are almost null, and must be artfully constructed *de novo*¹⁰. Contemporary architecture in the European city falls into a stylistic and time framework that is different, with its own historical features: Consequently the issue of architectural standing, of inclusion and character may be set contrapuntally, proportionately, or even be the product of mimetic historicity. Athens, a contemporary Greek city, without identity or style, unsurprisingly presents a variety of micro-solutions which are in line with its synchronicity and its lack of uniformity. Consequently, beyond the problem of the perception of the Athenian polykatoikia in respect to the issue of the special qualities of locus, environment, space and memory, there exists an even more acute problem which concerns the relationship between building type and urban morphology¹¹.

Concerning the actual building of the 20th century Athenian polykatoikia, one basic problem is the mandatory adaptation and management of only a portion of the city block, not its entirety, in order to create a unified, self-contained structure within the urban web. The process is a mechanistic filling in of urban voids, based on the volume of the quantitative magnitudes provided by the General Construction Regulations of 1929, 1955 and 1985, which were formulated on the basis of social and economic pressures of all kinds. This kind of construction falls exclusively to private initiative, is usually produced in an uninterrupted building system

8. H. Kollhoff, *op.cit.*, p. 101.

9. The tremendous expansion of the city to cover areas of the basin outside the “historic centre” is a phenomenon based frequently on illegal procedures that unfolded after 1922 and mainly post 1945.

10. At this point the apropos example is the “icon” of the school on Kallisperi Street, designed by Patroklos Karantinos (1932), which became known as “The school under the Acropolis” and the classic photograph, depicting it alongside its renowned reference model: an emblematic attempt of “contextualization” of an Athenian building in the 20th century.

11. See note 3.

Δ. Αμπακούμκιν, Γ. Καββαδάς, Α. Καλογιάννης, Σ. Μπούτης, Πολυκατοικία στο Χαλάνδρι, 2004.
D. Abakumkin, G. Kavvas, A. Kalogiannis, S. Boutis, Polykatoikia in Halandri, 2004.

Γ. Αίσιωπος, Πολυ-μονοκατοικία στο Μαρούσι, 2002. (Φωτ.: Χ. Λουζίδης).
Y. Aesopos, Poly-monokatoikia in Maroussi, 2002. (Photo: C. Louzidis).

ζει αποφασιστικά τις δυνατότητες σχεδιαστικής επεξεργασίας τόσο στο τυπολογικό όσο και στο μορφολογικό επίπεδο: ανάγκασε μάλιστα συχνά τους αρχιτέκτονες, στο παρελθόν αλλά και σήμερα, να επιδιόχονταν στο πιο αποδοτικό και ορατό μέρος της δραστηριότητάς τους, την επεξεργασία δηλαδή της φόρμας του κτιρίου. Η ελληνική πολυκατοικία, έτσι όπως εξελίχθηκε μέχρι σήμερα, δημιουργεί μικρές νησίδες ιδιωτικότητας, δεν αναμετράται με το χώρο της πόλης με μια έννοια κοινότητας. Είναι μια προσθετική διαδικασία χωρίς προγραμματική σύνδεση με μια αντίληψη κατοίκησης του αστικού χώρου. Η ιδιωτική πολυκατοικία αποτελεί, στην αντίληψη των ενοίκων, πολλαπλασιαστή της ιδιωτικής μονοκατοικίας. Τούτο εξηγεί και την ελλιπή κοινωνικότητα στο εσωτερικό της πολυκατοικίας, ένα ζήτημα ιδιαίτερα ενδιαφέρον στον τόπο μας, ιδιαίτερα ως προς τη συμπεριφορά των μόλις προηγούμενων γενεών, οι οποίες δεν ξέρουν πώς να χρησιμοποιήσουν την –αστική– πολυκατοικία. Όπως σημειώναμε πρόσφατα, «μετά τις διαχύσεις και την αμεσότητα του παραδοσιακού χωριού ή του καφενείου, οι άνθρωποι αποφεύγουν ακόμα και το χαιρετισμό στους κοινόχρηστους χώρους των αστικών πολυκατοικιών, ενώ επιδεικνύουν ετοιμοπόλεμη επιθετικότητα μόλις εμφανίζεται η κατάλληλη αφορμή. Κρα-

and, of course, has a limited number of types to display. The reality of Athenian housing, without exception, does not contain housing complexes, which correspond to different requirements, categories or groups of users: *multistorey terraced buildings, semi-detached houses, housing towers, high-level housing units with external corridors*¹². This greatly limits any capacity for design elaboration, both as to type and as to form: In fact, this forced architects in the past, and to this day, to focus on the most visible part of their activity, by elaborating the form of the building, which would have the greatest return.

The Greek polykatoikia, as it has evolved to this day, creates small islands of privacy, and does not contend with city space in some concept of community. It is an additional process without any programmed link to a perception of how to inhabit urban space. In the consciousness of its tenants, private a polykatoikia constitutes a multiplier of private single-family homes. This further explains the deficient sociability inside the polykatoikia, an issue that is of particular interest in this country, as far as concerns the behaviour of the immediately previous generations, who do not know how to utilise the –urban– polykatoikia. As we recently noted,

12. Είναι χαρακτηριστικό ότι η περιγραφή αυτών των τυπολογιών στην ελληνική γλώσσα γίνεται περιφραστικά. Δεν υπάρχουν στα ελληνικά όροι αντίστοιχοι με κωδικοποιημένους σε άλλες γλώσσες για τον προσδιορισμό αυτών των τυπολογιών: αντίθετα, όταν γίνεται αναφορά σε αυτούς τους λίγους υλοποιημένους τύπους κτιρίων στην Ελλάδα, η δόκιμη φράση που χρησιμοποιείται είναι «οργανωμένη δόμηση», σαν η συντριπτική πλειονότητα των κατοικιών (δηλαδή των γνωστών μας πολυκατοικιών) στις ελληνικές πόλεις να αποτελεί «ανοργάνωτη δόμηση» (!) Στην πραγματικότητα μέσω της γλώσσας δηλώνεται ότι στην πρώτη περίπτωση έχουμε να κάνουμε με κατά κάποιον τρόπο δημόσιο σχεδιασμό, ενώ στην απειράριθμη δεύτερη με την ιδιωτική πρωτοβουλία. Είναι επίσης ενδιαφέρον ότι σε πολλές περιπτώσεις θεωρητικών αναφορών στην πολυκατοικία δεν γίνεται αναφορά στην «τυπολογία» αλλά στην «κατασκευαστική δομή» του κτιρίου.

13. Πρβλ., Α. Γιακουμακάτος, «Το φευγαλέο και το ευρηματικό στη μαζική κατοικία», *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, 42/2008, σ. 93.

14. Πρβλ. στο σημείο αυτό και τις ενδιαφέρουσες απόψεις του Δ. Τσακαλάκη: «Μετασχηματισμοί, ορίζοντες και μηχανισμοί παύσης. Μια συζήτηση του Γιώργου Τζιτζιλάκη με τον Δημήτρη Τσακαλάκη», *Θέματα Χώρου + Τεχνών*, 41/2010, σ. 12-15.

τούν καθαρά και τακτικά τα εσωτερικά των διαμερισμάτων τους αλλά δείχνουν πλήρη απαξίωση για τα μπαλκόνια τους, ακριβώς όπως κάνουν και για τους δημόσιους χώρους της πόλης»¹³. Ο δημόσιος χώρος παραμένει ασχεδιάστος και χωρίς συλλογική νοηματοδότηση, ενώ η «κατοίκηση της πόλης» αποτελεί οξύμωρο για την ελληνική πραγματικότητα, πράγμα που αντανακλάται και στους «κοινόχρηστους» χώρους της ιδιωτικής πολυκατοικίας. Το φαινόμενο της «απίθησης του δημόσιου» δείχνει δυσερμήνευτο, μιας και αφορά την πρωτεύουσα μιας χώρας μεσογειακής, οι κάτοικοι της οποίας αγαπούν την υπαίθρια ζωή που μπορούν να απολαμβάνουν σε σχεδόν ιδανικές κλιματικές συνθήκες.

Τα τελευταία 20 χρόνια η αθηναϊκή πολυκατοικία (ένα «αρχαϊκό» κτιριακό θέμα λόγω ΓΟΚ και γενικότερα συνθηκών παραγωγής της κατοικίας στην Ελλάδα) έχει «διεθνοποιηθεί», όπως όλη η ελληνική αρχιτεκτονική. Αυτό σημαίνει ότι έχει υπερβεί το παλαιό δίλημμα της γλώσσας μεταξύ τοπικισμού και ξένων επιρροών και έχει αποδεχτεί φυσιολογικά τη διεθνιστική ανωνυμία ενός νέου μοντερνισμού· πρόκειται όμως για ένα μοντερνισμό χωρίς την ιδεολογική φόρτιση των αρχετύπων, για ένα μοντερνισμό χωρίς ουτοπία. Σε άλλες περιπτώσεις ωστόσο επιβιώνει και μια δεύτερη επιλογή, η μπρουταλιστική εκφορά του αρχιτεκτονικού ιδιώματος, που αποτέλεσε σημαντική παράδοση της αθηναϊκής αρχιτεκτονικής της ύστερης μεταπολεμικής περιόδου και άντλησε από ένα «πολιτικά συνεπές» ρεύμα της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής.

Ορισμένα παραδείγματα κτιρίων πολυκατοικίας τα τελευταία χρόνια παρουσιάζουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Καταρχάς ο περιορισμός εξ ορισμού του τυπολογικού θέματος, εξαιτίας κυρίως της οικοδομικής νομοθεσίας και του γεγονότος ότι η υλοποίηση των κτιρίων κατοικίας συνεχίζει να αποτελεί ιδιωτική υπόθεση, οδηγεί συχνά τους αρχιτέκτονες στην αναζήτηση του φορμαλισμού, στην άφογη σχεδιαστική επεξεργασία κτιριακών αντικειμένων που παραμένουν αυτοαναφορικά σε μια σχέση ετεροτοπίας με το περιβάλλον. Η έμφαση στο design και στους προσωπικούς κώδικες, στη δεδομένη κτιριακή μάζα της πόλης¹⁴, είναι μια άλλη μορφή *άρνησης*, όχι πια αμυντική και εσωστρεφής, αλλά επιθετική και επικοινωνιακή. Το αυτόνομο και σχεδιαστικά άφογο νεο-

Β. Σταθουλόπουλος, Α. Γεωργάκη, Πολυκατοικία στη Γλυφάδα, 1999.

V. Stathoulououlos, A. Georgaki, Polykatoikia in Glyfada, 1999.

“following the diffusions and directness of traditional villages or kafeneia, people void even greeting each other in the common areas of urban polykatoikias, and furthermore they display an eager aggression, as soon as a suitable opportunity presents. They maintain the interiors of their apartments clean and neat, but show complete indifference where their balconies are concerned, just as they do for the public spaces of the city”¹³. Public space remains undesigned and without any collective conceptualisation, while “housing in the city” is an oxymoron for Greek reality, something which is reflected in the common areas of the private polykatoikia. The phenomenon of “repulsion of the public” appears to be misinterpreted, given that it concerns the capital city of a Mediterranean country, whose inhabitants adore outdoor life, which they can enjoy under almost optimal climate conditions.

Over the past 20 years the Athenian polykatoikia (an “archaic” building issue due to GCR conditions of the production of housing in Greece) has become “international” as has all of Greek architecture. This means that it has overcome the old linguistic dilemma between regionalism and foreign influences and has naturally accepted the internationalist anonymity of a new modernism; this is, however a modernity without the ideological charge of the archetypes, a modernity with no utopia. In other instances, however, a second choice

12. Typical of this fact is that there is no precise term for these sorts of houses in Greek and descriptions must be given in a roundabout manner. There are no Greek terms for what are, in other languages, codified terms which designate these types; and, indeed, when reference must be made for those few of these types of buildings, which exist in Greece, the phrase usually used is “organised edification”, as if the overwhelming majority of housing (i.e. polykatoikia housing) in Greek cities comprises “unorganized edification”! In reality, what this language usage states is that in the first instance, we are dealing with some form of public housing initiative, while in the countless other instances of the second case, we are dealing with private enterprise. It is also interesting that many instances of theoretical approaches to the polykatoikia does not reference the “type” of the building but its “construction structure”.

13. See A. Giacomacatos, “The transient and ingenious in mass housing”, *Architecture in Greece*, 42/2008, p. 93

Δ. Τσακαλάκης, Χ. Χάρη, Πολυκατοικία στη Βούλα, 2001.
D. Tsakalakis, H. Hari, Polykatoikia in Voula, 2001.

μοντέρνο κτιριακό αντικείμενο προτείνεται ως μαρτυρία ενός κοσμοπολίτικου lifestyle και αποκτά συχνά γλυπτικά χαρακτηριστικά, από τα «urban cubes» του Κ. Λαμπρινόπουλου στο Παγκράτι ως την πολυκατοικία στη Νέα Σμύρνη των Μ. Νικολούτσου και Μ. Φιλιππίδη. Οι έντεχνοι μορφολογικοί χειρισμοί καταφέρνουν ωστόσο να μετατρέπουν ενίοτε το κτιριακό αντικείμενο σε αστικό σύμβολο, όπως συμβαίνει με την πολυκατοικία στο Παγκράτι των Π. Δραγώνα και Β. Χριστοπούλου. Η υλοποίηση αυτών των κτιρίων –θέλει να– προδίδει μια κατασκευαστική εκζητηση, πρόκειται όμως συχνά για μια «μιμητική τεχνολογία» που ανατρέχει ακόμη σε συμβατικούς και παραδοσιακούς τρόπους κατασκευής.

Ένα δεύτερο στοιχείο είναι η αναζήτηση της ιδιωτικότητας που διαπιστώνεται σε αυτά τα κτίρια. Παρατηρείται βέβαια μια διαφοροποίηση μεταξύ πολυκατοικιών της αντιπαροχής ή όχι: οι δεύτερες είναι συχνά μικρότερες και έχουν ακόμη μεγαλύτερο «ιδιωτικό» χαρακτήρα. Τα κτίρια αυτά δείχνουν να συγκροτούνται από «μικρές βίλες» και να φιλοξενούν ενίοτε μικρά ατελιέ ή εκθεσιακούς χώρους (η πρώτη περίπτωση της πολυκατοικίας Φασσιανού του Κυριάκου Κρόκου είναι ιδιότυπη και παράλληλα αντιπροσωπευτική αυτής της τάσης). Τα ενδιαφέροντα κτίρια πολυκατοικιών στην Αθήνα έχουν συνήθως να κάνουν με ένα άνω του μέσου όρου πολιτισμικό επίπεδο των ιδιοκτητών-χρηστών (όπως συνέβη βέβαια πάντοτε σε αυτή την πόλη). Στα κτίρια αυτά οι κάτοψεις παρουσιάζονται διαφοροποιημένες ανά όροφο, δημιουργούνται «μεζονέτες» διαφορετικής τυπολογίας και διάταξης στο εσωτερικό ενός καταρχάς συμβατικού κτιρίου (πολυκατοικία στο Χαλάνδρι των Αμπακούμκιν-Καββαδά-Καλογιάννη-Μπούτη) ή ακόμη και μικρές μονοκατοικίες, όπως το «τριώροφο διαμέρισμα στην οροφή με πισίνα» πάνω στο κτίριο των Νικολούτσου-Φιλιππίδη. Ακόμη και η «πολυ-μονοκατοικία» του Γ. Αίσωπου στο Μαρούσι ερωτοτροπεί με το ιδεώδες των

also survives: a brutalist version of the architectural idiom, which enjoyed a significant tradition in Athenian architecture in the later post-war period and which drew from a “politically correct” trend in European architecture.

Certain examples of polykatoikia buildings over the past few years present with particular features. First and foremost, by definition the limitation of typology theme, due mainly to construction legislation and the fact that housing construction continues to be implemented by private companies, which frequently leads architects in search of formalism, to process impeccably the design of building artefacts, which remain self-referential while out of place in their environment. An emphasis on design and on personal codes, in the usual city building mass¹⁴, is another form of *denial*, no longer defensive and introverted, but aggressive and communicative. The autonomous and impeccably designed neo-modern building artefact is proposed as testament to a cosmopolitan lifestyle and frequently gains sculptural features: from the urban cubes of K. Lambrinopoulos in Pangrati, to a polykatoikia in Nea Smyrni by M. Nikoloutsou and M. Filippidis. Artful form handling at times contrives to transform the building artefact into an urban symbol, as is the case in Pangrati, with the polykatoikia designed by P. Dragonas and V. Christopoulou. The way these buildings are implemented attributes –or seeks to attribute– a construction affectation, but it is often a case of “mimetic technology”, which still seeks out conventional and traditional means of construction.

The second element is the quest for privacy that can be ascertained in these buildings. There is certainly a differentiation between polykatoikies built by antiparohi and those that were not: the latter are often smaller and have an even greater “private” character. These buildings are often composed of “small villas” and oftentimes host small studios or exhibition spaces (one such early instance was the Fassianos polykatoikia designed by Kyriakos Krokos, which is idiosyncratic and yet representative of this trend). Interesting polykatoikia buildings in Athens are usually connected to an above average cultural level of the owner / users (as was always the case in this city). In these buildings the plans are different on each level, creating small town houses, different in type and interior room layout within what initially appears to be a conventional building (e.g. the polykatoikia in Halandri designed by Abakumkin – Kavvadas – Kalogiannis – Boutis), or even small single-family houses, such as the “three-storey apartment on the roof with a pool” in the Nikoloutsou – Filippidis building. Even the poly-monokatoikia (multi-single family home) designed by Y. Aesopos in Maroussi flirts with the ideal of single family houses, which

μονοκατοικιών που περιβάλλουν το κτίριο. Σε άλλες περιπτώσεις η αναζήτηση της μέγιστης ιδιωτικότητας επιτυγχάνεται με τη δημιουργία μιας «μικρόπολης» στο εσωτερικό του κτιριακού οργανισμού, όπως συμβαίνει με την πολυκατοικία των Β. Σταθουλόπουλου και Α. Γεωργάκη στη Γλυφάδα. Η επεξεργασία της τυπολογίας επιχειρεί να υπερβεί τα ασφυκτικά όρια των κανονισμών και των όρων παραγωγής, δείχνει όμως να κινείται αναπόφευκτα σε ένα είδος εσωτερικής αναδιάρθρωσης και, χωρίς να ανατρέπει τα κοινωνικά δεδομένα, να δίνει ακόμη μεγαλύτερη έμφαση στην αμυντική εσωστρέφεια του ιδιωτικού. Η επικοινωνία του κτιρίου με το περιβάλλον είναι ενδεχομένως εικονογραφική, δεν εισάγονται νέες μορφές κοινωνικής συμβίωσης και οργάνωσης του χώρου.

Τουλάχιστον στο πεδίο της σχέσης της αρχιτεκτονικής με την κοινοτοποποιημένη μορφή του αστικού τοπίου αλλά και με τη μοντέρνα αρχιτεκτονική παράδοση είναι αρχετυπικό το κτίριο των Δ. Τσακαλάκη και Χ. Χάρη στη Βούλα, μια άλλη επίκληση του κλίματος του κτιρίου «Highpoint 1» με το οποίο ο Berthold Lubetkin θεμελιώνει τον αγγλικό μοντερνισμό το μακρινό εκείνο 1935 στο Λονδίνο.

surround the building. In other instances, the quest for greater privacy is achieved by creating a “micro-city” in the interior of the building system, as is the case with the polykatoikia designed by V. Stathouloupoulos and A. Georgaki in Glyfada. Typological processing attempts to exceed the asphyxiating boundaries of regulations and production terms; however it appears to be unavoidably leading to a form of internal re-distribution and, without overcoming the social status quo, to place even greater attention on the defensive introversion of the private. Communication between a building and its environment may potentially be illustrative, as no new forms of social cohabitation and space organisation are introduced.

At least on the field of the relationship of architecture with the pulverized form of the urban landscape, as well as with modern architectural tradition, the building by D. Tsakalakis and H. Hari in Voula is archetypal, a different kind of invocation of the spirit of the Highpoint 1 building, with which Berthold Lubetkin founded British modernism so long ago, in 1935 in London.

14. See on this point the interesting views of D. Tsakalakis: “Transformations, horizons and mechanisms for pause. A discussion between Yorgos Tzirtzilakis and Dimitris Tsakalakis”, *Design + Art in Greece*, 41/2010, pp. 12-15.

Ο Ανδρέας Γιακουμακάτος είναι καθηγητής ιστορίας, κριτικής ανάλυσης και θεωρίας της αρχιτεκτονικής στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών και ειδικός συνεργάτης των επιθεωρήσεων Αρχιτεκτονικά Θέματα και Θέματα Χώρου + Τεχνών.

Andreas Giacomacatos is professor of history, critical analysis and theory of architecture at the Aristotle University in Thessaloniki and at the Athens School of Fine Arts in Athens, as well as technical editor of the reviews *Architecture in Greece* and *Design + Art in Greece*.

ΑΝΑΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ (1990-95)

REBUILDING OF AN APARTMENT BUILDING PRIVATE MUSEUM (1990-95)

Κυριάκος Κρόκος | **Kyriakos Krokos**

Συνεργάτες αρχιτέκτονες: Γ. Καλαβρυτινού, Γ. Φατσέας, Μ. Χατζηγιαννούλη
Φωτογραφίες: Χ. Λουιζίδης

Collaborating architects : Y. Kalavrytinou, G. Fatseas, M. Hatziyannouli
Photographs: C. Louizidis

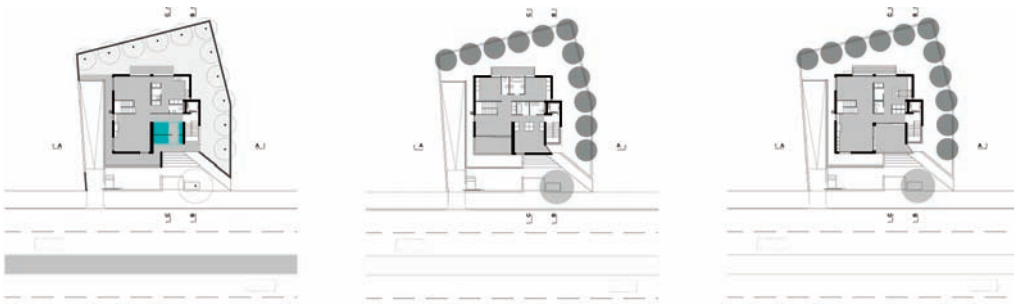
«ΔΙΚΑΤΟΙΚΙΑ» ΣΤΗ ΛΕΩΦΟΡΟ ΚΥΠΡΟΥ, ΠΑΠΑΓΟΥ (2000-04)

‘ΔΙΚΑΤΟΙΚΙΑ’ ΟΝ ΚΥΠΡΟΥ AVENUE, PARAGOU (2000-04)

Νίκος Κτενός | Nikos Ktenas

Φωτογραφίες: Εριέτα Αττάλη

Photographs: Erieta Attali

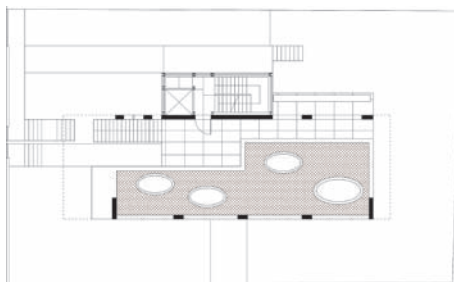

ΠΟΛΥ/ΜΟΝΟ-ΚΑΤΟΙΚΙΑ (2003)

POLY/MONO-KATOIKIA (2003)

Γιάννης Αίσωπος | **Yannis Aesopos**

Φωτογραφίες: Εριέτα Αττάλη, Χ. Λουιζίδης
 Photographs: Erieta Attali, C. Louizidis

ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ
ΣΤΟ ΠΑΓΚΡΑΤΙ (1999-02)

APARTMENT BUILDING
AT PANGRATI (1999-02)

Πάνος Δραγώνας, Βαρβάρα Χριστοπούλου
Panos Dragonas, Varvara Christopoulou

Φωτογραφίες: Χ. Λουιζίδης
Photographs: C. Louizidis

«ΒΑΤΗΡΑΣ». ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΤΗ ΒΟΥΛΑ ‘DIVING BOARD’. APARTMENT BUILDING AT VOULA

Διονύσης Σοτοβίκης, Αναστάσις Σοτοβίκης, Κωνσταντίνια Μπάτζιου
Dionisis Sotovikis, Anastasis Sotovikis, Constantinia Batziou

Στατική Μελέτη: Χρίστος Παπαδόπουλος
Φωτογραφίες: Εριέτα Αττάλη, Δημήτρης Μπενέτος, Βαγγέλης Πατεράκης
Structural Engineer: Christos Papadopoulos
Photographs: Erieta Attali, Dimitris Benetos, Vangelis Paterakis

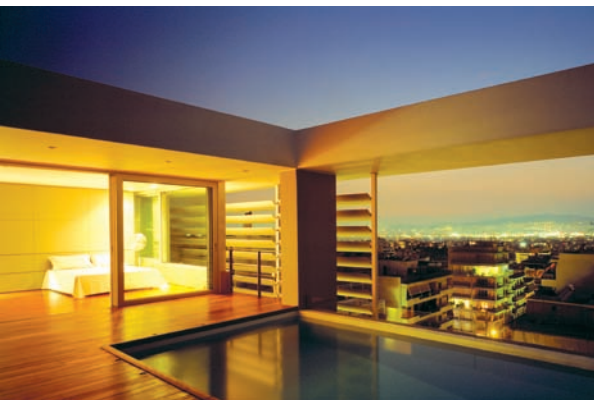
ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΣΜΥΡΝΗ (2002-07)

APARTMENT BUILDING IN NEA SMYRNI (2002-07)

MPLUSM Architects - Μαρίτα Νικολούτσου και Μέμος Φιλλιππίδης
MPLUSM Architects - Memos Filippidis and Marita Nikoloutsou

Φωτογραφίες: Εριέτα Αττάλη

Photographs: Erieta Attali

URBAN LOFTS, ΓΚΑΖΙ (2011)

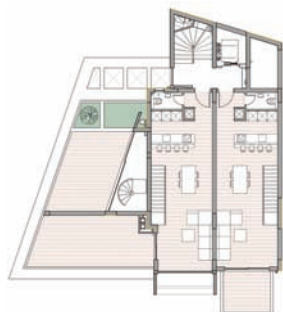
URBAN LOFTS, ΓΚΑΖΙ (2011)

Χάρης Γκίκας, Ευαγγελία Φίλτσου

Charis Gkikas, Evangelia Filtsou

Συεργάτες αρχιτέκτων: Π. Σεπετά. Πολιτικός Μηχανικός: Δ. Αρνέλλος.
Η/Μ Μηχανικός: Σ. Κοτζιάς. Interior Designer: Θ. Ραβαζούλα - Ποταμιάνου.
Ανάπτυξη / υλοποίηση: Alpha Land Developers
Φωτογραφίες: Χ. Λουιζίδης, Β. Πατεράκης

Collaborating architect: P. Sepeta. Civil Engineer: D. Arnellos.
E/M Engineer: S. Kotzias. Interior Designer: T. Ravazoula - Potamianou.
Development / construction: Alpha Land Developers
Photographs: C. Louizidis , V. Paterakis

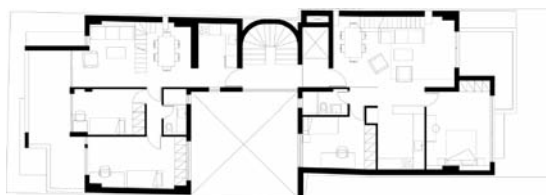
URBAN CUBES (2009-11)

Klab Architecture – Κωνσταντίνος Λαμπρινόπουλος

Klab Architecture – Konstantinos Labrinopoulos

Ομάδα μελέτης: Enrique Ramírez, Κωστής Αναγνωστάκης.
Κατασκευή: ΑΡΧΙΠΥΛΗ ΑΤΕ - ΣΤΡΙΚΟΣ ΜΟΝΟΠΡΟΣΩΠΗ ΕΠΕ
Φωτογραφίες: Χ. Λουιζίδης

Design team: Enrique Ramírez, Costis Anagnostakis.
Construction: ΑΡΧΙΠΥΛΗ ΑΤΕ - ΣΤΡΙΚΟΣ ΜΟΝΟΠΡΟΣΩΠΗ ΕΠΕ
Photographs: C. Louizidis

UPTOWN RESIDENCIES (2006-12)

ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΟΝ ΑΓΙΟ ΘΩΜΑ ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ APARTMENT BUILDING COMPLEX IN MAROUSSI

Χριστίνα Λουκοπούλου, Ηρώ Μπερτάκη, Κωστής Πανηγύρης
Christina Loukopoulou, Iro Bertaki, Costis Paniyiris

Συνεργάτες αρχιτέκτων: Α. Σιώλη. Στατική μελέτη: Α. Αθανασιάδης & Συνεργάτες Πολιτικοί Μηχανικοί. Μηχανολογική μελέτη: Ελξίς Σύμβουλοι Μηχανικοί. Μελέτη φύτευσης: Greenways / Χανικιάν - Σκορδιλής. Εργοδότης: J&P Development
Φωτογραφίες: Χ. Λουιζίδης

Associate architect: A. Sioli. Structural engineering: A. Athanasiadis & Associates. Mechanical engineering: Elxis consulting engineers. Landscape design: Greenways / Hanikian - Skordilis. Client: J&P Development
Photographs: C. Louizidis

OYSTER ISV SMART FLATS

ISV Architects

Αρχιτέκτονες: Μήμης Ιωάννου, Τάσος Σωτηρόπουλος, Αλέξανδρος van Gilder
 Συνεργάτης Αρχιτέκτων: Γ. Ατσαλάκης. Κατασκευή: ISV Development.
 Πολιτικός Μηχανικός: G. Mameris & Associates. Μηχανολογική μελέτη:
 PG Kamarinos Consulting Engineers. Αρχιτεκτονική Τοπίου: Greenways
 / Χανικιάν - Σκορδίλης
 Φωτογραφίες: Α. Μουγιάκος

Architects: Babis Ioannou, Tasos Sotiropoulos, Alexandros van Gilder
 Associate Architect: G. Atsalakis. Construction: ISV Development.
 Structural engineer: G. Mameris & Associates. Mechanical engineer:
 PG Kamarinos Consulting Engineers. Landscape design: Greenways /
 Hanikian - Skordilis
 Photographs: A. Mougiakos

ONE ATHENS (2007-12)

ΜΕΤΑΣΚΕΥΗ ΚΤΙΡΙΟΥ ΓΡΑΦΕΙΩΝ ΔΟΞΙΑΔΗ ΣΕ ΚΤΙΡΙΟ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ

CONVERSION OF DOXIADIS OFFICE BUILDING TO APARTMENT BUILDING

Diversity & Trac

Αρχιτέκτονες: Νικόλας Τραβασάρος, Χριστίνα Αχτύπη, Αποστολία Κοκκίνη, Δήμητρα Καραμπελιά, Σάντυ Παπασταυροπούλου, Αγγελίνα Μανίτσα. Σύμβουλος αρχιτέκτων: Τάκης Τραβασάρος. Στατική μελέτη: ΕΤΕΣΜΕ Ε. Κακκαβά, Δ. Θεοδοσίου. Μηχανολογική μελέτη: ΕΛΤΕΜΕ. Αρχιτεκτονική τοπίου: Έλλη Παγκάλου. Μελέτη φωτισμού: Diathlasis. Φωτορεαλισμός: FORM.Addicts

Architects: Nikolas Travasaros, Christina Achtypi, Apostolia Kokkini, Demetra Karabelia, Sandy Papastavropoulou, Angelina Manitsa. Consulting architect: Takis Travasaros. Structural engineer: ETESME E. Kakkava, D. Theodosiou. Mechanical engineer: ELTEME. Landscape design: Helli Pangalou. Lighting design: Diathlasis. Visualisation: FORM.Addicts

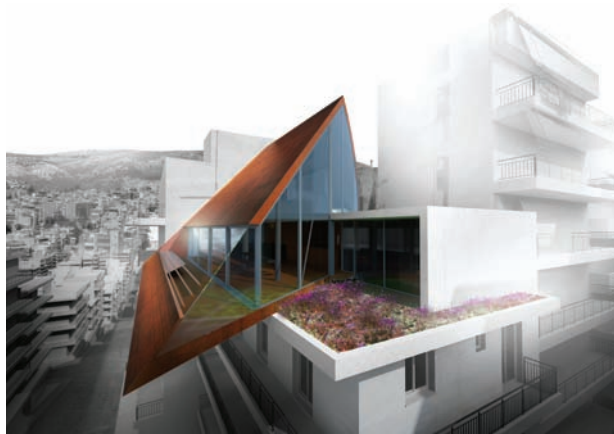

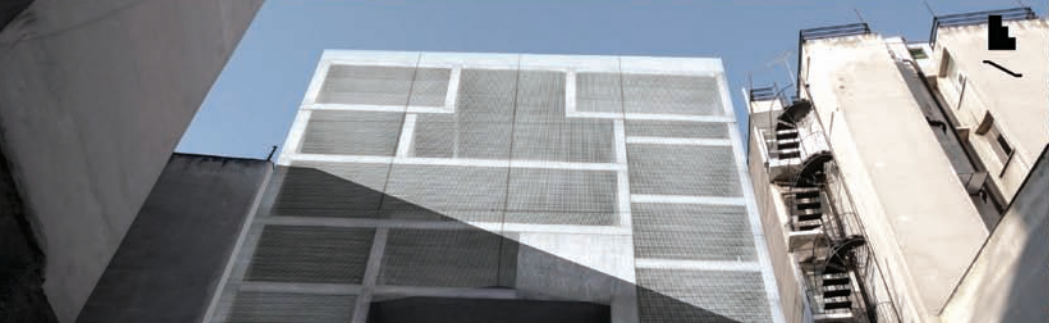
ΠΑΝΩ (ΣΤΗΝ ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ) ON (THE POLYKATOIKIA)

tense architecture network^{tan}

Αρχιτέκτονες: Τηλέμαχος Ανδριανόπουλος, Κώστας Μαύρος,
Θάνος Μπαμπανέλος

Architects: Tilemachos Andrianopoulos, Kostas Mavros,
Thanos Bampanelos

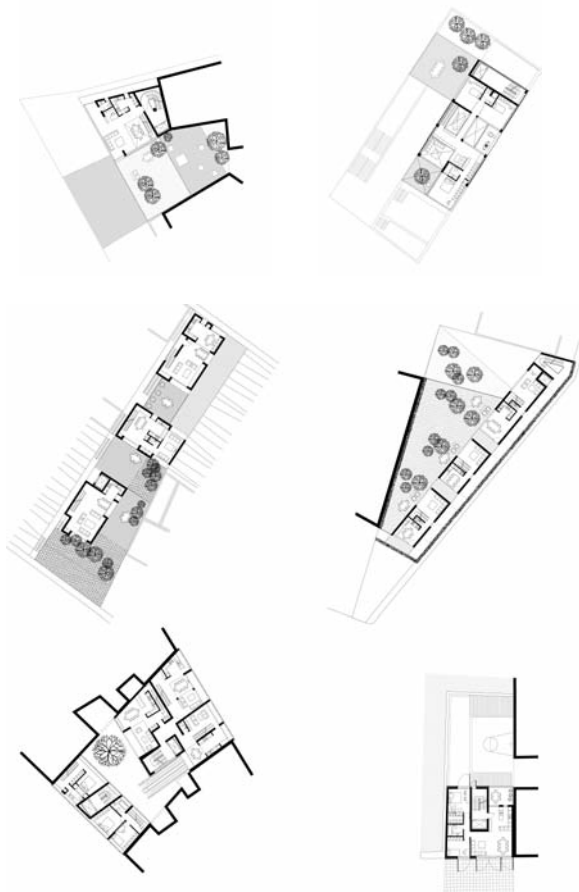

6ΓΟΚ (ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ) 6BCR (BUILDING CODE REQUIREMENTS)

ksestudio

Αρχιτέκτονες: Σοφία Κριμίζη, Κυριάκος Κυριάκου
 Σύμβουλοι: Μ. Μπαμπάλου - Νουκάκη, Α. Κούρκουλας, Β. Ξένου
 Architects: Sofia Krimizi, Kyriakos Kyriakou
 Consultants: B. Babalou - Noukaki, A. Kourkoulas, V. Xenou

ΑΛΛΑΓΗ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΟΣ: ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΣ-ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟ, ΑΘΗΝΑ

CHANGING THE PARADIGM: KERAMEIKOS-METAXOURGEIO, ATHENS

ΙΑΣΩΝ ΤΣΑΚΩΝΑΣ | IASSON TSAKONAS

Νέοι τρόποι αντιμετώπισης της πόλης;

Η Αθήνα έχει υποστεί σημαντικότερες αστικές και κοινωνικές μεταλλάξεις, σε τέτοιο βαθμό που οι άκαμπτες πολιτικές δομές αδυνατούν να αντεπεξέλθουν στην παρούσα κατάσταση. Η αλλαγή παραδείγματος στον τρόπο με τον οποίο οι πόλεις λειτουργούν μέχρι σήμερα αποτελεί άμεση και επιτακτική ανάγκη, ώστε να περάσουμε σε μια νέα εποχή παραγωγικών, βιώσιμων, πολυοίκιλων και ελκυστικών πόλεων. Η στενή συνεργασία και ο συντονισμός των διαφόρων εμπλεκόμενων φορέων του δήμου, της κυβέρνησης, των πολιτών, των κοινοτήτων και του ιδιωτικού τομέα, αναδεικνύεται ως η διεξοδος σε αυτό το πρόβλημα.

Η περιοχή του Κεραμεικού-Μεταξουργείου (ΚΜ) βρίσκεται στο επίκεντρο αυτών των μεταλλάξεων στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας. Η αρχιτεκτονική κληρονομιά της ξεκινά από την αρχαιότητα με το Δημόσιο Σήμα, το αρχαίο νεκροταφείο των επιφανών Αθηναίων στον Κεραμεικό, και περιλαμβάνει τα νεοκλασικά αρχοντικά του 19ου αιώνα, τις εργατικές κατοικίες της δεκαετίας του '20, καθώς επίσης και τις εργατικές πολυκατοικίες του '60 και '70. Η εκβιομηχάνιση της γύρω περιοχής τον 19^ο αιώνα, η ταχεία αστικοποίηση και η μεταγενέστερη προαστιοποίηση έχουν αφήσει ορατά ίχνη στον αστικό ιστό. Στις δεκαετίες μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο η περιοχή ΚΜ βρισκόταν στην περιφέρεια του κέντρου της Αθήνας, προσέλκυε ομάδες χαμηλότερου εισοδήματος και μειονότητες και παρείχε στέγη για δευτερογενείς λειτουργίες, όπως τα τυπογραφεία, οι οικίοι ανοχής, οι χώροι στάθμευσης αυτοκινήτων και τα κεντρικά γραφεία του Ιδρύματος Κοινωνικής Ασφάλισης.

Παρά τις κάποιες κρατικές προσπάθειες για την αναζωογόνησή της κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90, η πε-

New ways in dealing with the city?

Athens has been going through severe urban and social transformations, such that the rigid political structures have not been able to cope with. Changing the paradigm in the way the cities function to date is imminent and necessary, in order to enter into a new era of productive, sustainable, diverse and attractive cities. A close cooperation and coordination among the various stakeholders in the City, the Government, the citizens, the communities and the private sector, are proving to be the way forward.

Kerameikos-Metaxourgeio (KM) is located at the heart of these transformations in the historic centre of Athens. Its architectural heritage covers a time span from the Ancient Kerameikos Dignitaries' Cemetery, to neoclassical 19th century mansions, to 20's working class housing and 60's-70's working class "Polykatoikia" architecture. The 19th century industrialization of the surrounding area, the rapid urbanization and the subsequent suburbanization has left visible traces on the urban tissue. In the decades after WWII, KM was in the periphery of the City Center, attracted lower income and minority groups and housed secondary functions, like printing houses, brothels, car garages, as well as the social security institute headquarters.

Despite some state efforts to regenerate the area during the 90's, KM has suffered a severe degradation over the past 30 years. Over this time and with the City's vast expansion, KM became part of the epicenter of the City. However, without adjusting into the new reality, as a result, the City Center and KM gradually was abandoned and was taken over by illegal activities, further degrading the area.

ριοχή ΚΜ υπέστη σοβαρή υποβάθμιση κατά τα τελευταία 30 χρόνια. Σε αυτό το διάστημα και με τη μεγάλη εξάπλωση της πόλης, η περιοχή ΚΜ έγινε μέρος του επίκεντρου της πόλης. Ωστόσο δεν υπήρξε ανάλογη προσαρμογή στη νέα πραγματικότητα, γεγονός που είχε αποτέλεσμα την εγκατάλειψη του κέντρου της πόλης και της περιοχής ΚΜ και την παράδοσή τους σε παράνομες δραστηριότητες, που οδήγησαν σε περαιτέρω υποβάθμιση της περιοχής.

Σήμερα το 46% όλων των ακινήτων, ή 140.000 τ.μ. γης, είναι σε υποβαθμισμένη κατάσταση και άδεια, ενώ σε συνδυασμό με τα 103.000 τ.μ. (25% της συνολικής επιφάνειας της περιοχής ΚΜ) του υφιστάμενου οδικού δικτύου θέτουν τις προϋποθέσεις για σημαντική ανάπλαση, που θα καταστήσει την περιοχή ΚΜ ιδιαίτερα ελκυστική για οικιστική και επαγγελματική εγκατάσταση.

Παρόλο που αντιμετωπίζει τις ίδιες προκλήσεις με ολόκληρο το κέντρο της Αθήνας, η περιοχή ΚΜ έχει κάποιες ειδικές προϋποθέσεις: ανθρώπινη κλίμακα, καλά δομημένο αστικό δίκτυο, ετερογενή πληθυσμό, πολυπολιτισμική κληρονομιά και εγγύτητα στα δημόσια μέσα μεταφοράς. Αυτές οι προϋποθέσεις μπορούν να αποτελέσουν τα θεμέλια για την ανάδειξη της περιοχής ΚΜ ως μοντέλου βιώσιμης γειτονιάς μεικτών χρήσεων στο κέντρο της πόλης, χωρίς κοινωνικούς αποκλεισμούς, που θα φιλοξενεί μια ποικιλόμορφη, πολυπολιτισμική, εναλλακτική, δημιουργική κοινότητα και θα αναπτύξει μια μοναδική σύγχρονη ταυτότητα.

Κατά τη δεκαετία του '90 εκπονήθηκε μια στρατηγική της Πολιτείας με την οποία θεσπίστηκε αυστηρό ρυμοτομικό σχέδιο, μαζί με ειδικό πολεοδομικό κανονισμό που υποστήριξε τη μικρής κλίμακας τυπολογία της περιοχής. Ψηφίστηκε νόμος για τη ρύθμιση της λειτουργίας των οίκων ανοχής. Υλοποιήθηκε μερικώς ένα δίκτυο πεζόδρομων. Εκπονήθηκε σχέδιο για την κατασκευή τριών σχολείων. Το πρόγραμμα Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας μελέτησε σχέδιο σύνδεσης της Ακρόπολης με την Ακαδημία Πλάτωνος μέσω της περιοχής ΚΜ. Η Δημοτική Πινακοθήκη Αθηνών και το Ίδρυμα της Ταινιοθήκης της Ελλάδος μεταφέρθηκαν στην περιοχή. Ανακοινώθηκε σχέδιο ανακαίνισης του εμβληματικού διατηρητέου κτιρίου του Ιδρύματος Κοινωνικών Ασφαλίσεων και η εκ νέου κατοίκησή του. Μετά το πέρας 14 χρόνων η περιοχή έχει υποβαθμιστεί περαιτέρω, παρά η παρόλη τη μερική εφαρμογή των σχεδίων της δεκαετίας του '90.

Τι έγινε λάθος;

Today, 46% of all properties, or 140.000m² of land, are in a degenerative state and empty, which together with the 103.000m² (25% of the total KM area) of the existing road network could allow for a substantial redesign that can constitute KM as an attractive area to live and work in.

While facing many of the same challenges as the rest of Athens' City Center, KM has strong fundamentals: human scale, well structured urban grid, diverse population, multicultural heritage and proximity to public transportation. These conditions can set the stage for KM to become a downtown sustainable, mixed use, socially inclusive model neighborhood hosting a diverse, multicultural, alternative, creative community, developing a unique contemporary identity.

In the 90's, a consistent State run strategy was planned, by which: a strict zoning plan was introduced, together with a building code, supporting the small scale typology of the area; a law aiming to regulate the brothels' operation; a pedestrian street network was partially implemented; a plan to construct three schools was put into place; a plan to connect the Acropolis to Plato's Academy via KM was designed by Athens Archeological Sites Unification program; the Athens Municipal Gallery and the Greek Film Archive Foundation moved in the area; a plan to renovate and re-occupy the landmark of the Social Security Institution listed building was announced. 14 years later, the area has degraded further, despite or in spite of the partial implementation of the 90's plans.

What has gone wrong?

The new private sector

OLIAROS is a private development company that has taken an active position in the urban context over the past 6 years with its initiative towards the redevelopment of the historic Kerameikos- Metaxourgeio (KM) area, in the Center of Athens. A position that has not been characteristic of the to-date role assumed, or expected to be assumed, by the private sector in Greece. The company's initiatives have opened up a constructive discussion about the role of the private sector involvement in Cities' design & development, seeking to identify new ways of dealing with the urban evolution. OLIAROS commenced the KM Properties project in 2006, assuming that an active and constructive position by the private sector on both the private and pub-

Ο νέος ιδιωτικός τομέας

Η OLIIAROS είναι μια ιδιωτική εταιρεία ανάπτυξης ακινήτων, που έχει λάβει ενεργή θέση στον αστικό χώρο τα τελευταία 6 χρόνια με πρωτοβουλίες για την ανάπλαση της ιστορικής περιοχής του Κεραμεικού-Μεταξουργείου (ΚΜ) στο κέντρο της Αθήνας. Θέση που εκφεύγει του χαρακτηριστικού ρόλου που έχει αναλάβει μέχρι σήμερα ή αναμένεται να αναλάβει ο ιδιωτικός τομέας στην Ελλάδα. Οι πρωτοβουλίες της εταιρείας έχουν αποτελέσει το έναυσμα για εποικοδομητική συζήτηση σχετικά με τη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα και το ρόλο του στο σχεδιασμό και την ανάπτυξη πόλεων, με την επιδίωξη ανεύρεσης νέων τρόπων αντιμετώπισης της αστικής ανεξέλιξης.

Η OLIIAROS ξεκίνησε το έργο ΚΜ Properties το 2006, με την παραδοχή ότι η ανάληψη ενεργού και εποικοδομητικής θέσης από τον ιδιωτικό τομέα όσον αφορά τον ιδιωτικό και δημόσιο χώρο είναι το συστατικό που έλειπε από τη συνταγή της Πολιτείας στη δεκαετία του '90 προκειμένου να ευοδωθεί η αναγέννηση της περιοχής. Η εταιρεία ανάπτυξης ακινήτων (OLIIAROS) καθοδηγείται από το όραμα της δημιουργίας μιας σύγχρονης αστικής ταυτότητας για την περιοχή ΚΜ, με τη δραστηριοποίηση όλων των εμπλεκόμενων φορέων σε σχέση με τη γειτονιά συνολικά. Η περιοχή απαρτίζεται από 92 οικοδομικά τετράγωνα (400.000 τ.μ. γης διαιρεμένα σε 1.160 οικοδομικά τετράγωνα) – ένα αρκετά μεγάλο αστικό τμήμα ώστε να αποτελέσει πιλοτικό έργο ανάπλασης.

Η προσέγγιση του ΚΜ Properties ακολούθησε την εξής διαδικασία: ξεκίνησε με τη χαρτογράφηση της περιοχής, την ανάθεση και στήριξη ερευνητικών εργασιών συμπεριλαμβανοντας την ιστορική αστική ανάλυση και πανεπιστημιακά έργα (2011 EPFL/lapa “Athens Lessons”, 2011 Berlage Institute “Kerameikos Metaxourgeio”), ήταν από τους συνιδρυτές μίας από τις πρώτες εποικοδομητικές κινήσεις ακτιβισμού πολιτών στην Αθήνα, της ομάδας ΚΜ Πρότυπη Γειτονιά, που έχει αναλάβει μια σειρά πρωτοβουλιών στην πόλη από το 2008, θέσπισε και οργάνωσε με επιτυχία το πρόγραμμα Σύγχρονης Τέχνης ReMap ΚΜ, που πραγματοποιείται κάθε δύο χρόνια από το 2007, έχει δώσει μεγάλη έμφαση στη δημιουργία νέας αρχιτεκτονικής ταυτότητας στην περιοχή τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο χώρο και με την εμπειρία, που αποκομίζεται, επιδιώκει να είναι σε θέση να προτείνει ένα ολιστικό σχέδιο δράσης, που, σε συνδυασμό με την κοινότητα και τις Αρχές, μπορεί να μεταμορφώσει την περιοχή ΚΜ και συνεπώς το κέντρο της πόλης συνολικά.

Κινητοποίηση μαζί με την κοινότητα

Από ωρίς ήταν προφανές ότι υπήρχε ένα κενό στην επικοινωνία εντός της κοινότητας και μεταξύ της κοινότητας και των Αρχών, ενώ κατέστη σαφές, ότι παρά την

lic space would be the missing ingredient of the State's 90's recipe for the area's regeneration progress. The developer's (OLIIAROS) drive has been to create a contemporary urban identity for ΚΜ, by energizing all stakeholders relating to the neighborhood as a whole. The area consists of 92 blocks (400.000 m² of land divided in 1.160 plots) – a large enough urban section to work as a pilot regeneration project.

The ΚΜ Properties approach has followed a specific process: starting off with mapping the area, commissioning and supporting research that would include a historical urban analysis and university projects (2011 EPFL/lapa “Athens Lessons”, 2011 Berlage Institute “Kerameikos Metaxourgeio”), co-founding one of the first constructive citizens activist movements in Athens, ΚΜ Protýpi Geitonia which has taken a series of initiatives in the City since 2008, founding and organizing successfully the biannual Contemporary Art program ReMap ΚΜ since 2007, putting a great emphasis on introducing a new architectural identity in the area in the private and public space and, with this accumulated expertise, to get in the position to propose a holistic action plan that, in coordination with the community and the authorities, could turn around ΚΜ and subsequently the City Center as whole.

Engaging with the community

Early on it was obvious that there was a gap in the communication within the community and between the community and the authorities, while it was clear that despite the good will, cumulative energy and talent among Athens' communities, a few citizens groups had been assuming a constructive and active position in the City.

καλή θέληση, τη σωρευτική ενέργεια και το ταλέντο ανάμεσα στις κοινότητες των Αθηνών, ήταν λίγες οι ομάδες πολιτών που ανέλαβαν εποικοδομητικό και ενεργό ρόλο στην πόλη.

Με τη συνίδρυση της ΚΜ Πρότυπης Γειτονιάς το 2008, η ΟΛΙΑΡΟΣ ένωσε τις δυνάμεις της με μια μεγάλη ομάδα πρόθυμων πολιτών και με άλλες ομάδες. Ως αποτέλεσμα αυτής της δράσης πραγματοποιήθηκε μια σειρά πρωτοβουλιών: εγκαταλεημένα οικόπεδα μετατράπηκαν σε προσωρινούς κήπους, δημιουργήθηκε ο προσωρινός δημόσιος χώρος Δημόσιο Σήμα, σε συντονισμό με άλλες ΜΚΟ, πραγματοποιήθηκαν δράσεις ευαισθητοποίησης για την αξία της ανακύκλωσης, επιχειρήθηκε η δημιουργία μιας προσωρινής παιδικής χαράς στην περιοχή, έλαβε χώρα ένα πιλοτικό έργο για την χρήση φωτισμού τεχνολογίας LED στην περιοχή για την Παγκόσμια Ημέρα Περιβάλλοντος 2011, πραγματοποιήθηκε αρχιτεκτονικό εργαστήριο για τον επανασχεδιασμό του δημόσιου χώρου.

Τον Ιανουάριο 2011 η ΚΜ Πρότυπη Γειτονιά και ένα ευρύ φάσμα πολιτών της περιοχής ΚΜ παρουσίασαν δημόσια μια στρατηγική με συγκεκριμένες, υπεύθυνες κινήσεις για μια ευρύτερη πρωτοβουλία στην περιοχή: «13 κινήσεις σε 12 μήνες». Ο στόχος ήταν να ενεργοποιηθεί εκ νέου η περιοχή με 13 συγκεκριμένες δράσεις που μπορούν να μεταβάλουν την πορεία της περιοχής ΚΜ εντός συγκεκριμένου χρονοδιαγράμματος. Οι στόχοι της παρέμβασης περιλάμβαναν: ρύθμιση αναφορικά με τους οίκους ανοχής στην περιοχή, επανασχεδιασμό του υφιστάμενου δικτύου δρόμων με σκοπό την πενταπλάσια αύξηση του δημόσιου χώρου που μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε συνδυασμό με την παρουσίαση μιας συνολικής στρατηγικής στάθμευσης, φωτισμό της περιοχής, κατασκευή των σχεδιασμένων σχολικών κτιρίων, προσέλκυση νέων ομάδων πολιτών στην περιοχή, όπως πανεπιστημιακών φοιτητών, νέων επιχειρηματιών και δημιουργικών βιομηχανιών, ενίσχυση και επέκταση της υφιστάμενης καλλιτεχνικής και δημιουργικής κοινότητας στην περιοχή, που ήδη φιλοξενεί Θέατρα, Κινηματογράφους, Σύγχρονη Τέχνη και Γαστρονομία. Είναι ενθαρρυντικό ότι επτά (7) από τις δεκατρείς (13) δράσεις έχουν ανακοινωθεί ότι πρόκειται να υλοποιηθούν από τις Αρχές.

Ξεχωριστά, τον Μάρτιο του 2012, η ΚΜ Πρότυπη Γειτονιά μαζί με άλλες κινήσεις για το κέντρο της Αθήνας ζήτησε τη συμβολή του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου για την εξέταση του θέματος του άμεσου ελέγχου των οίκων ανοχής που βρίσκονται στην περιοχή ΚΜ και στο κέντρο της Αθήνας. Μετά τον 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο οι οίκοι ανοχής στην περιοχή ΚΜ εξυπηρετούσαν τα μεσαία και κατώτερα κοινωνικά στρώματα της Αθήνας, αλλά σήμερα πλέον λειτουργούν εντελώς παράνομα, με αποτέλεσμα την εκρηκτική αύξηση των ασθeneιών. Μαζί με τους 57 οίκους ανοχής της περιοχής, όλα τα είδη παράνομων

Δημόσιο Σήμα, προσωρινή διαμόρφωση σε πάρκο γειτονιάς.
Demosio Sema (Ancient Athenian dignitaries' cemetery), temporary park.

By co-founding KM Protymi Geitonia (KM Prototype Neighborhood) in 2008, OLIAROS joined forces with a large group of willing citizens and other groups. As a result of this action, a series of initiatives took place: ruins were turned into temporary gardens, the Demosion Sema temporary public site was created in coordination with other NGOs, awareness for the value of recycling was raised, a temporary playground for the area was attempted, a pilot project introducing LED lighting in the area for the 2011 World Environment Day, an architectural participatory workshop to redesign the public space was conducted.

In January 2011, KM Protymi Geitonia and a wide range of KM citizens publicly introduced a strategy with specific, accountable moves for a broader initiative in the area: '13 actions in 12 months'. The goal has been to re-activate the area with 13 specific actions that could change the course of KM within a specific timeframe. Intervention goals included: regulating the prostitution in the area, increase the usable public space 5-fold by redesigning the current street network, coupled with introducing an overall parking strategy, lighting up the area, constructing the planned schools' buildings, attracting new groups of citizens in the area, such as university students, young entrepreneurs and creative industries, reinforcing and expanding the existing artistic and creative community in the area, already a host to Theatres, Movies, Contemporary Art, and Gastronomy. It is promising that seven (7) of these thirteen (13) actions have been announced or about to be implemented by the authorities.

Separately in March 2012, KM Protymi Geitonia with a number of other City Center movements, asked for the contribution of prosecutor general to look into the immediate regulation of the prostitution taking place in KM and the City Center. Brothels in KM used to serve the middle and lower Athenian class after the WWII, but today operate completely unregulated, hosting an explosive range of diseases. Along with the 57 broth-

Πρόταση ΚΜ Πρύτυνας Γειτονιάς για ανάπλαση οδού Κεραμεικού από το αρχιτεκτονικό γραφείο ANTONAS office.

KM Protypi Geitonia proposal for Kerameikos street by ANTONAS office.

δραστηριοτήτων, που ευδοκιμούν εξαιτίας της εγκατάλειψης, οδηγούν σε μια κατάσταση ομηρίας της περιοχής ΚΜ και σε περαιτέρω υποβάθμιση του κέντρου της Αθήνας.

ReMap KM

Με αφετηρία το 2007, ο Ιάσων Τσάκωνας, ιδρυτής και διευθύνων σύμβουλος της OLIAROS, καθιέρωσε το ReMap KM (www.remapkm.org), ένα ανοιχτό και δωρεάν για το κοινό πρόγραμμα Σύγχρονης Τέχνης που πραγματοποιείται κάθε δύο χρόνια και οργανώνεται παράλληλα με την Μπιενάλε της Αθήνας. Κάθε φορά το ReMap προσκαλεί 40-50 επιλεγμένα projects, υπό την επιμέλεια καλλιτεχνών, γκαλερί τέχνης, ινστιτούτων και ανεξάρτητων επιμελητών, που χωροθετούνται για περίοδο δύο μηνών σε εγκαταλελειμμένα ακίνητα στην περιοχή ΚΜ. Το ReMap είναι μια μη κερδοσκοπική οργάνωση, ο στόχος της οποίας είναι να δημιουργήσει μια εναλλακτική πλατφόρμα για την παραγωγή και την απόκτηση εμπειρίας της Σύγχρονης Τέχνης μέσα στο αστικό πλαίσιο και έχει αποκτήσει μια μοναδική θέση διεθνώς. Το ReMap στέφθηκε με επιτυχία και έδωσε ώθηση σε έναν υγιή διάλογο σε τοπικό επίπεδο για το ρόλο της τέχνης και τον ιδιωτικό τομέα στο αστικό πλαίσιο.

Με γνώμονα την ανάδειξη της ποιοτικής καλλιτεχνικής δημιουργίας στην περιοχή ΚΜ, η OLIAROS υποστηρίζει δράσεις όπως το θέατρο «Συnergieio», την Kunsthalle Athena, το XYZ Outlet, ανεξάρτητες εικαστικές εκθέσεις και θεατρικές παραστάσεις.

Ανάδειξη της αρχιτεκτονικής

Η δημιουργία μιας σύγχρονης αρχιτεκτονικής ταυτότητας της περιοχής ΚΜ έχει παίξει κεντρικό ρόλο στην προσέγγιση της OLIAROS στην περιοχή, μέσω της προσπάθειας προσέλκυσης διεθνών ταλέντων της αρχιτεκτονικής για το σχεδιασμό τόσο των δημόσιων όσο και

els that exist in the area, all kind of illegal activity flourish on abandonment resulting in the hostage of KM, leading to further degradation the City Center.

ReMap KM

Starting in 2007, Iasson Tsakonakos, OLIAROS' founder and managing director, established ReMap KM (www.remapkm.org), a biannual Contemporary Art program open and free to the public, organized in parallel to the Athens Biennial. ReMap each time invites a selection of 40-50 projects, curated by artists, galleries, institutions and independent curators, located for a period of two months in uninhabited properties around the KM area. ReMap is a not-for-profit organization, whose goal has been to create an alternative platform for the production and experiencing of Contemporary Art within the urban context, having assumed a unique position internationally. ReMap is considered to have been quite successful and has – geared a healthy dialog locally on the role of art and the private sector in the urban context. In light of the emergence of artistic quality in KM, OLIAROS supports actions such as “Synergieio” theater, Kunsthalle Athena, the XYZ Outlet, independent art exhibitions and theatrical performances.

Valuing architecture

Introducing a contemporary architectural identity for KM has been central throughout OLIAROS' approach in KM, by making an effort to engage international architectural talent for the design of both the public and the private space, mainly in three different ways:

The architectural workshops OLIAROS organized together with KM Protypi Geitonia, aimed to explore new ways of designing public space in a participatory manner, those workshops concluded into specific projects: interconnecting KM with its' neighbors via the Ke-

των ιδιωτικών χώρων, κυρίως με τρεις διαφορετικούς τρόπους:

Τα αρχιτεκτονικά εργαστήρια, που οργάνωσε η OL-IAROS με την ΚΜ Πρότυπη Γειτονιά, είχαν στόχο τη διερεύνηση νέων τρόπων σχεδίασης των δημόσιων χώρων με συμμετοχικό τρόπο. Αυτά τα εργαστήρια οδήγησαν σε συγκεκριμένα projects: τη διασύνδεση της περιοχής ΚΜ με τις γειτονικές περιοχές μέσω της οδού Κεραμεικού που σχεδιάστηκε από το γραφείο Antonas Office και μέσω της οδού Σαλαμίνας που σχεδιάστηκε από το γραφείο doxiadis+, μία προσωρινή παιδική χαρά που σχεδιάστηκε από το γραφείο VOIS Architects, ένα δημόσιο γήπεδο μπάσκετ που σχεδιάστηκε από το γραφείο Point Supreme Architects, ένα σύστημα στάθμευσης και στρατηγική ενοποίησης πλατειών, που σχεδιάστηκε από το γραφείο deca Architecture. Επιπλέον, διαμορφώθηκε πρόταση για την αναδιοργάνωση των οδών Κεραμεικού και Σαλαμίνας με βάση τη στρατηγική τριών ταχυτήτων (5, 15 και 50χλμ./ώρα), βασισμένη σε μελέτη του γραφείου doxiadis+.

Με τη συμβολή της Christine Binswanger το 2006 και το 2007, δημιουργήθηκε μια διεθνής ομάδα ταλαντούχων αρχιτεκτόνων, οι περισσότεροι εκ των οποίων δεν είχαν εργαστεί στην Αθήνα στο παρελθόν, με σκοπό την αναθεώρηση των επικρατέστερων τυπολογιών στην Αθήνα και την αντιμετώπιση των υφιστάμενων και μελλοντικών αναγκών διαβίωσης και εργασίας στο κέντρο της πόλης. Η ομάδα περιλαμβάνει τους Ανδρέα Αγγελιδάκη, Antonas Office, Atelier Bow-Wow, BIG, Boyd Cody, Camilo Rebelo, deca Architecture, Divercity, doxiadis+, FORA, Jean Frederic Luscher, Νίκο Νικολαΐδη, Παύλο Καλλιγά, SO-IL, VOIS, Rkitekts, Zacharias Architects και Ηλία Ζέγγηλη.

Στον Διεθνή Διαγωνισμό UPTO35 κλήθηκαν αρχιτέκτονες ηλικίας έως 35 ετών για να σχεδιάσουν το project «Φοιτητική Κατοικία 18+». Ο διαγωνισμός www.upto35.com προσέλκυσε 242 συμμετοχές από 40 χώρες και 85.000 διαφορετικούς επισκέπτες στην ιστοσελίδα που λειτουργήσε ως κύριο μέσο επικοινωνίας για το διαγωνισμό και ανέδειξε τη συμμετοχή FORA στην πρώτη θέση, ενώ τη δεύτερη θέση κέρδισε το γραφείο SO_IL με το project “Party Wall”. Και τα δύο έργα πρόκειται να υλοποιηθούν.

Συμπληρωματικά προς την αρχιτεκτονική προσέγγιση η OL-IAROS σύστησε το 2009 το έργο ΚΜ Δημόσιες Τοιογραφίες για τη διερεύνηση μιας διαφορετικής προσέγγισης της δημόσιας τέχνης. Κάλεσε ταλαντούχους διεθνείς καλλιτέχνες (Matias Faldbakken, Poka Yo, Gerwald Rockenschau, Ραλλού Παναγιώτου, Άγγελος Πλέσσας, Michael Wilkinson) να μετατρέψουν τους κενούς πλευρικούς τοίχους, που χαρακτηρίζουν τα πολυώροφα κτίρια του '60 και '70, σε «πινακοθήκη» δημόσιων τοιογραφιών.

Σε πρώτη φάση το project ΚΜ Properties αφορά την

Συμβολή των οδών Ιάσωνος και Κεραμεικού. Αρχιτέκτονες Atelier Bow-Wow.
Iassonos and Kerameikou street. Architects Atelier Bow-Wow.

Κεραμεικού street designed by Antonas Office and via the Salaminos street designed by doxiadis+, a temporary playground designed by VOIS Architects, a public basketball court designed by Point Supreme Architects, a parking system and a unification of squares strategy designed by deca Architecture. In addition, a proposal to reorganize Kerameikos and Salaminos streets was submitted, under the three speeds strategy (5, 15 and 50km/hour), based on a study realized by doxiadis+.

With the contribution of Christine Binswanger in 2006 and 2007, a talented international team of architects who had not worked in Athens before was put together, with a view to revisit the prevailing typologies found in the City and to address the current and future needs of living and working in the City Center. The team includes Andreas Angelidakis, Antonas Office, Atelier Bow-Wow, BIG, Boyd Cody, Camilo Rebelo, deca Architecture, Divercity, doxiadis+, FORA, Jean Frederic Luscher, Nikos Nikolaidis, Pavlos Calligas, SO-IL, VOIS, Rkitekts, Zacharias Architects, and Elias Zenghelis.

The UPTO35 International Competition invited architects up to 35 years old to design the ‘18+ Student Housing’ project. The competition www.upto35.com, attracted 242 submissions from 40 countries and 85.000 unique visitors in the website which functioned as the main means of communication for the competition, resulting in the winning proposition by FORA, and a second winner SO-IL, with the “Party Wall” project both of which are planned to be implemented.

To complement the approach in architecture and explore a different approach for public art, OL-IAROS initiated in 2009 the ΚΜ Public Murals project with which the company invited talented international artists (Matias Faldbakken, Poka Yo, Gerwald Rockenschau, Rallou Panagioutou, Angelo Plessas, Michael Wilkinson) to convert empty side walls characteristic of the higher

ανάπτυξη μέχρι 60 ιδιόκτητων ακινήτων στην περιοχή ΚΜ, 25 από τα οποία έχουν κριθεί διατηρητέα. Το μείγμα χρήσεων περιλαμβάνει την ανάπτυξη φοιτητικής κατοικίας, υπαίθρια αγορά σύγχρονων χειροτεχνίας και τέχνης επί της οδού Λάσσονος, μιας ιστορικής οδού της Αθήνας όπου το 60% των κτιρίων είναι διατηρητέα, ένα δημιουργικό cluster επιχειρηματικότητας, που περιλαμβάνει συνεργατικούς χώρους (co-working spaces) για τεχνολογία, αρχιτεκτονική & εφαρμοσμένες τέχνες, μια σχολή new media, εξυπηρετούμενα διαμερίσματα, μια σειρά οικιστικών έργων καθώς και άλλων έργων γραφείων και μεικτής χρήσης. Η πρόταση ΚΜ Properties μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο σε στενή συνεργασία με τις Αρχές και όσους φορείς αφορά η πόλη.

Μαθαίνοντας στην πράξη

Η OLIIAROS ξεκίνησε την πρωτοβουλία ΚΜ Properties και στη συνέχεια κατάφερε να εμβαθύνει στα αστικά θέματα. Αυτή την περίοδο η δραστηριοποίηση στην πόλη ήταν ιδιαίτερα δύσκολη, δεδομένης της κατάτμησης του θεσμικού πλαισίου/της πολυνομίας, της έλλειψης επιβολής του νόμου, της έλλειψης κεντρικού σχεδιασμού, της δαιμονοποίησης του ιδιωτικού τομέα, της έλλειψης λογοδοσίας, της αντίστασης στην αλλαγή και της έλλειψης εποικοδομητικής επικοινωνίας μεταξύ κοινωνίας και ιδιωτικών πρωτοβουλιών. Επιπλέον η έλλειψη κεντρικών πολιτικών για τους σίους ανοχής, την παράνομη μετανάστευση, το εμπόριο απομιμήσεων και το εμπόριο ναρκωτικών συνθέτουν ένα δύσκολο περιβάλλον για την επίτευξη έργου.

Τα τελευταία 30 χρόνια, και ιδιαίτερα την τελευταία δεκαετία, η Πολιτεία αποδείχθηκε αναποτελεσματική στην άσκηση των ρυθμιστικών καθηκόντων και των καθηκόντων επιμέλειας για τη λειτουργία της πόλης και τη διαχείριση των χρημάτων των φορολογούμενων προς όφελος των ατόμων και της κοινωνίας. Η ημίμαθεια, ή έλλειψη παιδείας και διεπιστημονικής προσέγγισης, η μη συνέχεια σε αστικά θέματα των εμπλεκόμενων φορέων στην Αθήνα, των κατοίκων, Αρχών, αρχιτεκτόνων, πολεοδόμων, εταιρειών ανάπτυξης, των μέσων ενημέρωσης κ.λπ. αποτέλεσε κρίσιμο παράγοντα για τη σημερινή υποβάθμιση της Αθήνας. Επίσης η συμβολή του εξαιρετικά πολιτικοποιημένου και εσωστρεφούς εκπαιδευτικού συστήματος δεν μπορεί να κριθεί ως θετική –κάθε άλλο μάλλον– για την Αθήνα κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά πρέπει να αλλάξουν ώστε να ξεκινήσει μια νέα εποχή για την Αθήνα. Τα τελευταία δύο χρόνια διαφαίνεται η ελπίδα ότι οι κύριοι εμπλεκόμενοι φορείς έχουν αντιληφθεί πως έχει έρθει πλέον η ώρα να προωθήσουν τις αλλαγές.

Οι κινήσεις πολιτών θα παίξουν κεντρικό ρόλο, ωστόσο δεν δύνανται, ούτε μπορούν να κληθούν να αναλάβουν τα καθήκοντα και τις ρυθμιστικές λειτουργίες του κράτους. Όροι που χρησιμοποιήθηκαν στο παρελθόν, ό-

60's-70's buildings into a public mural gallery.

The ΚΜ Properties project initially involves the development up to 60 privately owned buildings in the ΚΜ area, of which 25 are listed buildings. The product mix involves the development of student housing, a contemporary arts and crafts street market on Iassonos str., a historical street in Athens with 60% of its buildings being listed, a creative entrepreneurial cluster project that includes co-working spaces for technology, architecture & applied arts, a new media school, serviced apartments, a range of housing, and other office and mixed use projects. The ΚΜ Properties proposal can only be realized in close cooperation with the Authorities.

Learning by doing

OLIIAROS started off the ΚΜ Properties initiative and over time has managed to get a deep exposure in urban issues. These years, it has been very difficult to operate in the City, given the fragmented institutional framework, the weak law enforcement, the lack of central planning, the demonization of the private sector, the lack of accountability, the resistance to change and the lack of constructive communication between the society and private initiatives. Furthermore, the lack of central policies on prostitution, illegal immigration, counterfeit trading and drug trafficking have been making the environment even more difficult to work within. The past 30 years, but especially the last decade, the State has been inefficient in exercising its regulatory and fiduciary duties in running the city and in managing the tax payers' money in the best interest of the individuals and the society. The lack of education and an interdisciplinary approach in the urban matters among all stakeholders involved in the City, residents, authorities, architects, urban planners, developers, media etc, have been critical factors in today's degeneration of the City. A highly politicized and introverted educational system has not been constructive enough in the City the last decades either. All these attributes need to change in order to enter into a new era in the City. There is hope that the past couple of years, key stakeholders have realized that time has come to facilitate changes.

Citizens' movements shall be playing a central role, however, they cannot be expected and cannot afford to substitute the State in its duties and regulatory functions. Past terms like gentrification need to be updated or substituted to relate to the current and future needs of reenergizing the cities in a sustainable and inclusive manner. Equally strong terms need to be established to describe and communicate the current situation of violently dismantling Cities.

Providing a secure and regulated environment, a vision,

πως εξευγενισμός, χρήζουν επικαιροποίησης ή υποκατάστασης προκειμένου να σχετιστούν με τις τρέχουσες και μελλοντικές ανάγκες αναζωογόνησης των πόλεων κατά βιώσιμο τρόπο και χωρίς αποκλεισμούς. Εξίσου δυνατοί όροι πρέπει να καθιερωθούν για την περιγραφή και τη γνωστοποίηση του γεγονότος ότι οι πόλεις στις μέρες μας υφίστανται βίαιη διάλυση.

Η παροχή ασφαλούς και εύρυθμου περιβάλλοντος, ενός οράματος, ενός στρατηγικού σχεδίου και διαφανείς μηχανισμοί συνεργασίας για τη σύμπραξη πολιτών και ιδιωτικού τομέα με την Πολιτεία είναι συνθήκες για την άντληση των επενδύσεων, της δημιουργικότητας και της ενέργειας που απαιτούνται για την ανάπτυξη και τη μετεξέλιξη της Αθήνας σε βιώσιμο σύστημα, ένα αειφόρο περιβάλλον διαβίωσης.

Η χρηματοδότηση της ΕΕ πρέπει να ενισχύσει τις προσπάθειες της Πολιτείας και του ιδιωτικού τομέα να αξιολογήσουν και να αντιμετωπίσουν έγκαιρα και με σωστό τρόπο τις παρούσες και μελλοντικές ανάγκες της πόλης. Η Πολιτεία σε συνεργασία με τον ιδιωτικό τομέα πρέπει να εφαρμόζει βιώσιμες στρατηγικές για την αντιστοίχιση των πόρων με τις πραγματικές ανάγκες, ώστε να επαναπροσδιοριστεί και να αναζωογονηθεί η Αθήνα με άμεσα και χειροπιαστά αποτελέσματα.

Η περιοχή ΚΜ έχει ήδη παρουσία και ενισχύει τη νέα της ταυτότητα αποτελώντας το νέο παράδειγμα για την ανάπτυξη αυτών των 92 οικοδομικών τετραγώνων. Η OLIAROS συμβάλλει σε αυτό με το project KM Properties, μέσω των διαφόρων πρωτοβουλιών που συμπληρώνουν και εμπλουτίζουν την ήδη ισχυρή πολιτισμική βάση της περιοχής ΚΜ. Η OLIAROS έχει συμβάλει κατά τρόπο που αποτελεί υπέρβαση των άμεσων οικονομικών ή επιχειρηματικών συμφερόντων μιας ιδιωτικής εταιρείας. Οι κοινωνικές, πολιτισμικές και εκπαιδευτικές πτυχές τού project μπορεί να αναδείξουν νέους τρόπους συμβολής στην ανέλιξη των πόλεων σύμφωνα με μια υπεύθυνα, δημιουργική προσέγγιση προς την κοινότητα, τους επενδυτές, το δήμο και άλλους εμπλεκόμενους φορείς στην πόλη. Το έργο εξακολουθεί να είναι σε εξέλιξη και θα δύναται να αξιολογηθεί μόνο τα προσεχή χρόνια.

a strategic plan and transparent cooperation mechanisms for the citizens and the private sector to operate with the State, are conditions that would untap the investment, the creativity and the energy required for the City to be developed and evolved into a viable system, a sustainable living environment.

EU financing should enhance the States' and the private sector's efforts to assess and address more accurately and in a more timely manner the City's present and future needs. The State in cooperation with the private sector should implement sustainable strategies to match resources with actual needs in order to redefine and re-energize the City with direct and tangible results.

KM has been holding up strong and has already been building up on its new identity, setting a new paradigm for the redevelopment of these 92 blocks. OLIAROS has been contributing to this with the KM Properties project, through its various initiatives that complement and enrich KM's existing strong cultural basis. OLIAROS' contribution to date has been more than what the direct financial or business interests of a private company implicate. The social, cultural and educational aspects of the project may bring up new ways of engaging into the Cities' evolution, following a responsible, accountable, creative approach, towards the community, the investors, the Municipality and other stakeholders in the City. The project is still under way and can only be assessed in the years to come.

Ο Ιάσων Τσάκωνας είναι διευθύνων σύμβουλος της OLIAROS AE. Το πρώτο έργο της εταιρείας ήταν το βραβευμένο σχέδιο ανάπτυξης στην Αντίπαρο.

Iasson Tsakonas is managing director of OLIAROS SA. The company's first project has been the award winning development on the island of Antiparos.

18 STEPS (2009)

FORA, Fagulha, Oliveira, Ruivo Architects

Ομάδα μελέτης : João Prates Ruivo, Raquel Maria Oliveira, Andre Adonis, Tudor Vasiliu. Φωτορεαλιστικά: Pixelenlargement. Σύμβουλοι αρχιτέκτονες: RKITEKTS Epaminondas Daskalakis associates. Πολιτικός Μηχανικός: Χ. Κακλαμάνης. Μηχανολόγος μηχανικός: Ν. Προυνιάς. Σύμβουλος ακουστικής: Κ. Παπαναγιώτου. Α' Βραβείο στον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό «18+ Student Housing» της OLIAROS

Design Team : João Prates Ruivo, Raquel Maria Oliveira, Andre Adonis, Tudor Vasiliu. Renders: Pixelenlargement. Consultant architects: RKITEKTS Epaminondas Daskalakis associates. Civil engineer: Ch. Kaklamanis. Mechanical engineer: N. Prounias. Acoustics consultant: C. Papanayiotou. 1st Prize in the architectural competition «18+ Student Housing» by OLIAROS

+2

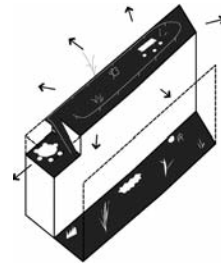

PARTY WALL (2010)

Solid Objectives – Idenburg Liu (SO – IL)

Αρχιτέκτονες: Florian Idenburg, Jing Liu, Ilias Papageorgiou, Iannis Kandyliaris. Εργοδότης: Oliaros

Architects: Florian Idenburg, Jing Liu, Ilias Papageorgiou, Iannis Kandyliaris. Client: Oliaros

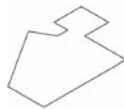

HOLY ROAD

BIG – Bjarke Ingels Group

Υπεύθυνοι έργου: Bjarke Ingels, Andreas Pedersen. Συνεργάτες: Doug Stechschutle, Marie Lancon, Simon Lyager Poulsen, Andy Rah, Kinga Rajczykowska, Ondrej Janku, Glessner Group. Εργοδότης: Oliarios

Partners-in-charge: Bjarke Ingels, Andreas Pedersen. Contributors: Doug Stechschutle, Marie Lancon, Simon Lyager Poulsen, Andy Rah, Kinga Rajczykowska, Ondrej Janku, Glessner Group. Client: Oliarios

SITE

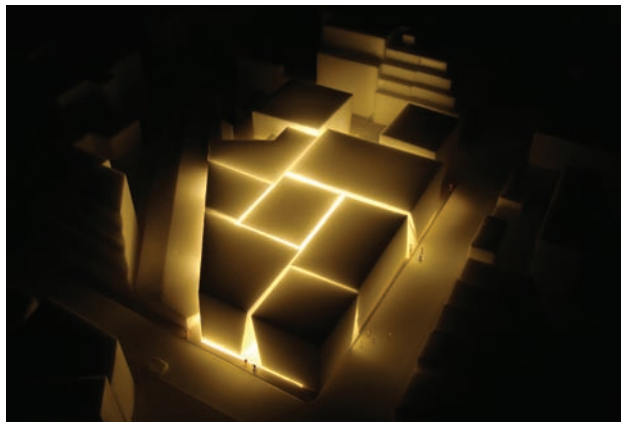
80% FREE AREA

CIRCULATION

HOUSING GRID

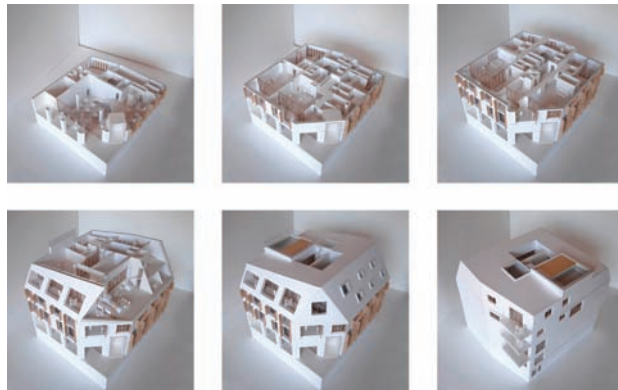
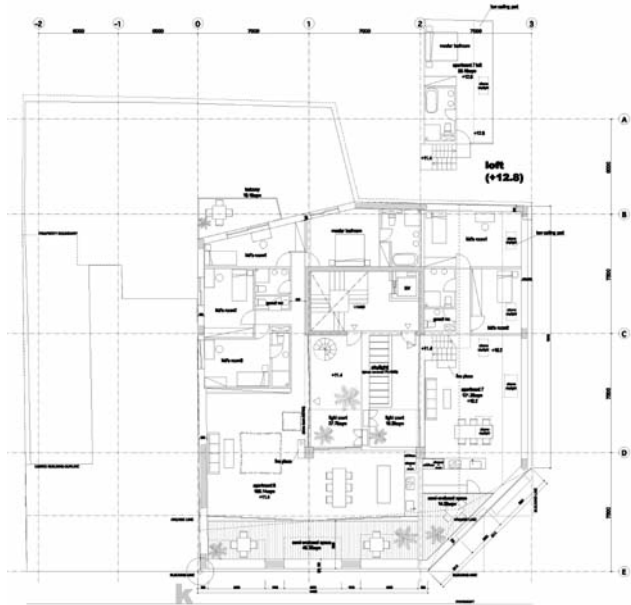
ΚΤΙΡΙΟ ΣΤΗΝ ΟΔΟ ΚΕΡΑΜΕΙΚΟΥ

KERAMEIKOU STREET APARTMENT

Atelier Bow-Wow

Αρχιτέκτονες: Yoshiharu Tsukamoto, Momoyo Kaijima.
Αρχιτέκτονες έργου: Takahiko Kurabayashi, Mirai Morita.
Εργοδότης: Oliarios

Principal architects: Yoshiharu Tsukamoto, Momoyo Kaijima.
Project architects: Takahiko Kurabayashi, Mirai Morita. Client: Oliarios

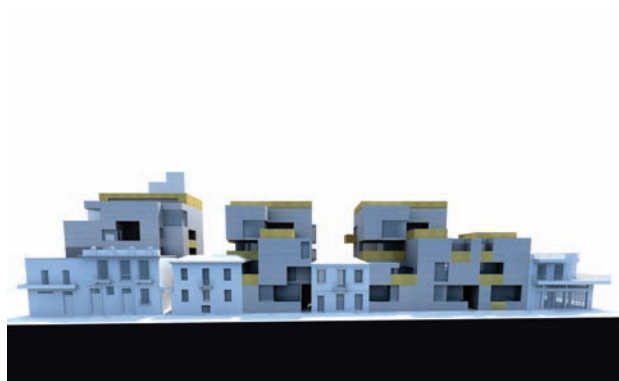
ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΣΤΗΝ ΟΔΟ ΙΑΣΣΟΝΟΣ, ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟ

HOUSING SCHEME AT IASSONOS STREET, METAXOURGEO

Boyd Cody Architects

Αρχιτέκτονες: Dermot Boyd, Peter Cody. Εργοδότης: Oliaros

Architects: Dermot Boyd, Peter Cody. Client: Oliaros

Η ΑΝΩΝΥΜΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑΣ

Η Η ΩΣΜΩΣΗ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΣΦΑΙΡΑΣ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΑΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

THE VERNACULAR OF THE POLYKATOIKIA

OR THE 'OSMOSIS' OF PRIVATE AND PUBLIC SPHERES IN A MODERN URBAN CONTEXT

RICHARD WODITSCH

Οι φράσεις στην εξελισσόμενη συζήτηση για την αστική ανάπτυξη θυμίζουν τίτλους ειδήσεων: προσελκύουν την προσοχή χρησιμοποιώντας επιφανειακούς όρους όπως «βιωσιμότητα» ή «ευελξία». Αυτά τα εννοιολογικά προσχέδια είναι ρηχά και απαιτούν πλήρωση με αρχιτεκτονικές θεωρίες, για να καταστούν προσαρμόσιμα για τις πόλεις. Αναπολώντας το παρελθόν εύκολα παρατηρείται ότι, παρά την προσοχή που δόθηκε στη θεωρία της αρχιτεκτονικής κατά τον εικοστό αιώνα και παρά την τεράστια επίδραση που οι θεωρίες αυτές είχαν στο δομημένο περιβάλλον μας, οι αρχιτεκτονικές θεωρίες τις τελευταίες δεκαετίες γενικά ενείχαν ελαττώματα που τις εξασθενούν. Οι περισσότερες ήταν ισχυρά κανονιστικές και ασθενώς αναλυτικές, διότι ασχολούνταν υπερβολικά με το να υπαγορεύουν στους σχεδιαστές πώς πρέπει να είναι τα κτίρια και τα περιβάλλοντά τους και ασχολούνταν πολύ λίγο με το πώς πραγματικά είναι. Συνεπώς οι θεωρίες της αρχιτεκτονικής έχουν επηρεάσει τρομερά το δομημένο περιβάλλον μας, άλλες φορές θετικά, άλλες αρνητικά, αλλά έχουν ελάχιστα προωθήσει την κατανόηση της αρχιτεκτονικής αυτής καθεαυτής. Πρώτα πρέπει να σκεφτόμαστε με κτίρια για να σκεφτούμε για τα κτίρια. Εντός του δομημένου περιβάλλοντος της βιώσιμης και ευέλικτης αρχιτεκτονικής η πολυκατοικία έχει αποδείξει την αυθεντικότητά της κατά τη διάρκεια του τελευταίου αιώνα. Οπότε τι μπορούμε να μάθουμε για το μέλλον της αστικοποίησης από τους Έλληνες και τις πολυκατοικίες τους; Κατά τη σύγχρονη εποχή η λειτουργική ενοποίηση της

The phrases of ongoing discussions regarding urban development are like news titles: they catch somebody's attention by using words such as "sustainability" or "flexibility". Those conceptual drafts are superficial and need to be filled with architectural theories, in order to be adoptive for the cities. Looking back, it is easy to see that, in spite of the attention paid to theory in architecture in the twentieth century and in spite of the great influence theories have had on our built environment, architectural theories in the last decades have in general suffered from debilitating weaknesses. Most of them have been normatively strong and analytically weak, in that they have been overly concerned about telling designers how buildings and environments should be and not enough concerned with how they actually are. As a result, theories and architecture have influenced our built environment enormously, sometimes for good and sometimes for ill, but they have done little to advance our understanding of architecture. Primarily, we have to think with buildings, in order to think of buildings. Within the built environment of sustainable and flexible architecture, the polykatoikia has proved its authenticity over the last century. Thus, what can we learn for the future of urbanism from the Greeks and their polykatoikias?

In the modern era, the functional integration of the ancient city has almost completely disappeared. The growing size of the city has led to a specialization of

αρχαίας πόλης έχει εξαφανιστεί σχεδόν ολοσχερώς. Η αύξηση του μεγέθους της πόλης έχει οδηγήσει σε μια εξειδίκευση του χώρου, που έχει αποσυναρμολογήσει τη συμβολική και λειτουργική συνείδηση τόσο της δημόσιας όσο και της ιδιωτικής σφαίρας. Καθώς η διαδικασία της αρχιτεκτονικής παραγωγής έχει καταστεί πιο λιτή, οι λειτουργίες του αστικού νοικοκυριού έχουν κατατεμαχιστεί σε μια παλέτα χωρικών προγραμμάτων που αντιπαρά τίθενται. Ο οικιακός βίος, η εργασία, οι μεταφορές, τα ψώνια και ο ελεύθερος χρόνος έχουν όλα εκχωρήσει τη δική τους θέση σε ένα τοπίο, το οποίο, με την αποσύνθεση των παραδοσιακών μορφών τέχνης και παραγωγής, διαρκώς όλο και περισσότερο υποχρεώθηκε να υπηρετεί καθαρά οπτικό σκοπό. Παράλληλα, με αυτή τη χωρική / λειτουργική κατακερμάτιση, η γραμματική της αρχιτεκτονικής απλοποιήθηκε στο «λιγότερο», που σπάνια, για να μην πούμε ποτέ, δεν ερμηνεύτηκε ως «περισσότερο». Η δημόσια σημασία του δημόσιου χώρου έχει επίσης, τρόπος του λέγειν, εξορθολογιστεί μέχρι τελικής πτώσεως. Κάποτε ήταν δεδομένο ότι στους δρόμους το κάθε τι συνδεόταν με όλα τα άλλα, αλλά τώρα οι διάφορες λειτουργίες προτιμάται να διατηρούνται ξέχωρες. Η τυποποιημένη σχέση ανάμεσα στη δημόσια και ιδιωτική κυριότητα, σε συνδυασμό με τη μεγάλης κλίμακας οικοδομική ανάπτυξη, οδήγησε στην εμφάνιση μεγάλων ομογενοποιημένων περιοχών.

Η χρήση καθαρά αρχιτεκτονικών ή πολεοδομικών εργαλείων, για να δώσουν νόημα στο αστικό περιβάλλον, έχει οδηγήσει σε μονόπλευρες, μονοδιάστατες ταυτότητες, που βασίζονται σε σχεδιαστικές κλίμακες, όπως οι μεμονωμένοι ιδιωτικοί ή δημόσιοι χώροι. Τα κτίρια φαίνονται να είναι φυσικά αντικείμενα, όπως όλα τα άλλα, να ακολουθούν τον ίδιο τύπο λογικής περί λειτουργίας και μορφής. Αλλά πρόκειται περί ψευδαίσθησης. Τα κτίρια δεν είναι μόνο αντικείμενα, είναι κάτι πολύ περισσότερο. Η ρύθμιση του χώρου αυτή καθεαυτή είναι ο σκοπός ενός κτιρίου, και όχι το φυσικό αντικείμενο. Στο βαθμό που έχουν σκοπό, τα κτίρια δεν είναι απλά αντικείμενα αλλά μετασηματισμού του χώρου μέσω αντικειμένων. Το γεγονός του χώρου είναι αυτό που δημιουργεί την ειδική σχέση ανάμεσα στη λειτουργία και την κοινωνική σημασία ενός κτιρίου. Η ρύθμιση του χώρου σε ένα κτίριο σχετίζεται στην πραγματικότητα με τη ρύθμιση των σχέσεων ανάμεσα στους ανθρώπους. Επειδή αυτό ισχύει, η κοινωνία υπεισέρχεται στην ίδια τη φύση και τη μορφή των κτιρίων. Είναι κοινωνικά αντικείμενα μέσω της ίδιας της μορφής τους ως αντικείμενα. Η αρχιτεκτονική δεν είναι απλά μια «κοινωνική τέχνη» επειδή τα κτίρια είναι σημαντικά οπτικά σύμβολα μιας κοινωνίας, αλλά επίσης επειδή, μέσω των τρόπων με τους οποίους τα κτίρια, ατομικά και συλλογικά, δημιουργούν και οργανώνουν το χώρο, μπορούμε να αναγνωρίσουμε την κοινωνία: πρώτον, ότι υπάρχει και, δεύτερον, ότι έχει μια συγκεκριμένη μορφή.

space, which has dismantled the symbolic and functional coherence of both public and private spheres. With the streamlining of architectural production, the functions of the urban household had been broken down into a palette of juxtaposed spatial programmes. Domestic life, work, transport, shopping and leisure were each assigned their own place in a landscape, which, with the disintegration of traditional forms of craft and manufacture, was increasingly made to serve a purely visual purpose. In parallel with this spatial-functional segmentation, the grammar of architecture was pared down to 'less' that seldom, if ever, translated into 'more'. The public significance of public space had also, as it were, been rationalised out of existence. Streets in which everything was connected with everything else had once been taken for granted, but now the various functions were preferably kept separate. The standardised relationship between the public and private domains, in conjunction with large-scale development, has led to the emergence of large, homogeneous areas.

The use of purely architectural or urban planning instruments to construct meaning in the urban environment has resulted in one-sided, one-dimensional identities based on design scales such as the isolated private or public spaces. Buildings appear to be physical artefacts, like any other, and to follow the same type of logic about function and style. But this is illusory. Buildings are more than artefacts. It is this ordering of space that is the purpose of building, not the physical object itself. Insofar as they are purposeful, buildings are not just objects, but transformations of space through objects. It is the fact of space that creates the special relation between function and social meaning in buildings. The ordering of space in buildings is really about the ordering of relations between people. Because this is so, society enters into the very nature and form of buildings. The latter are social objects through their very form as objects. Architecture is not a 'social art' simply because buildings are important visual symbols of society, but also because, through the ways in which buildings, individually and collectively, create and order space, we are able to recognize society: that it exists and has a certain form.

Looking at Athens we see a city that is in contradiction with the 20th century models. Athens is not divided into monofunctional areas and does by no means illustrate a functionalistic city structure, in which the separation of unlike functions is the goal. One could compare the social dimension of Athens to old medieval cities, in which merchants and craftsmen, rich and poor, young and old, necessarily had to live and work side by side.

Η Αθήνα και οι μελέτες περιπτώσεων των πολυκατοικιών:
αξονομετρική άποψη.

Athens and the case-studies of polykatoikias:
axonometric view.

Παρατηρώντας την Αθήνα βλέπουμε μια πόλη που αντιτίθεται στα μοντέλα του εικοστού αιώνα. Η Αθήνα δεν διαιρείται σε μονολειτουργικές περιοχές και ουδόλως προβάλλει μια φονξιοναλιστική δομή πόλης, στην οποία στόχος είναι ο διαχωρισμός ανομοιογενών λειτουργιών. Η κοινωνική υπόσταση των Αθηνών θα μπορούσε να συγκριθεί με αυτή των μεσαιωνικών πόλεων, όπου έμποροι και τεχνίτες, πλούσιοι και φτωχοί, νέοι και ηλικιωμένοι, έπρεπε κατ' ανάγκην να διαμένουν και να εργάζονται πλάι πλάι.

Η μοναδικότητα των Αθηνών σχηματίζεται από δύο αξιοπερίεργα στοιχεία: πρώτον, ότι υπάρχει μια κτιριακή τυπολογία, αυτή της πολυκατοικίας, που καθορίζει την πόλη των Αθηνών, με πλήρη κάλυψη του αττικού τοπίου από το κέντρο έως την περιφέρεια. Δεύτερον, αυτή η κτιριακή τυπολογία έχει αποδείξει τη δυνατότητα της να διευθετήσει πολλαπλές χρήσεις εντός της μίας μονάδας του ίδιου κτίσματος. Αυτό αποδεικνύει σαφέστατα ότι η αναλυτική εξέταση των χαρακτηριστικών της Αθήνας του 21^{ου} αιώνα σημαίνει κυρίως μια αναλυτική εξέταση του φαινομένου της πολυκατοικίας. Φαίνεται να υπάρχουν κάποιες μη μεταβιβάσιμες ιδιότητες, συγκεκριμένα κοινωνικά σχέδια, που ανάγκασαν τη μετάβαση προς τη νεωτερικότητα στην Ελλάδα να μην είναι συγκρίσιμη με όσα έλαβαν χώρα σε άλλα μέρη της Ευρώπης. Η εισαγωγή ενός διαφορετικού παραδείγματος ως το βασικό στοιχείο της πόλης υπαινίσσεται μια εκ βαθέων διαφορετική σχέση μεταξύ πολεοδομίας και αρχιτεκτονικής, με ταξί της δημόσιας και της ιδιωτικής κυριότητας.

Κινούμενοι μέσα στην Αθήνα αντιλαμβανόμαστε την κύρια διαφορά. Δεν υφίστανται καθόλου σχεδιασμένοι δημόσιοι χώροι. Δεν υπάρχει σταδιακή μετάβαση από την πολυκατοικία στην πόλη. Τα ιδιωτικά κτίρια γίνονται δημόσια στοιχεία κράζοντας την κοινωνική αξία τους πέρα από τα ίδια τα κτίρια, με ένα είδος παύσης ανάμεσα στο δρόμο, τον δημόσιο χώρο της πόλης και την πολυ-

The uniqueness of Athens is formulated by two curiosities: First, there is one building typology of the polykatoikia, which defines the city of Athens by its full coverage of the attic landscape from the centre to the periphery. And second, this building typology has proved the capability to accommodate a plurality of uses within one unit of the same structure. This shows quite plainly that laying out the characteristics of Athens in the 21st century means principally laying out the phenomenon of the polykatoikia. It seems that there are certain non-transferable modalities, definite cultural designs, which made the conversion of modernity in Greece incomparable with what happened in other parts of Europe. The introduction of a different case as the basic element of the city implies a fundamentally different relationship between urban planning and architecture, between the public and private domains.

Moving around Athens one becomes aware of the major difference. There are no designed public spaces. There is no easing between the polykatoikia and the city. By a kind of interlude between the street, the public space of the city, and the polykatoikia, the private buildings become public elements, blazing their social value beyond the actual buildings. On the other hand, the city enters the building over the street level and is able to mix up the conventional separation of spatial spheres up to the top floor by putting public next to private uses. This embodies their characteristic urban character. It becomes a modernist spatial environment where contemporary life can develop freely. The animate mixture of the polykatoikia is not articulated spatially in the design of the building. There are no hierarchies of privacy in the section, no spatial interdependencies, no support amenities. The urban benefit of this mixture of uses is a continuous and lively public space in and outside of the polykatoikia. The polykatoikias enable transitions between domains to be gradual rather than abrupt. However, they have been designed as such. They have not been adapted by their users accordingly. In this way each spatial domain can be assigned a specific place.

Next to the already mentioned pluralism of the polykatoikia in location and use, the polykatoikia is by its additional pluralism in spatial domains the 'osmosis' of private and public spheres in a modern urban context. The polykatoikia allows a solvent pass through of the outside into the inside and vice versa by a 'semi-permeable' screening and layering. Stating this, the question after the spatial organization of the polykatoikia and the potential application for future concepts of urbanism in developing cities is logically to follow.

κατοικία. Από την άλλη, η πόλη εισέρχεται στο κτίριο πάνω από το επίπεδο του ισογείου και καταφέρνει να συγχέει τον συμβατικό διαχωρισμό των χωρικών σφαιρών έως και τον υψηλότερο όροφο τοποθετώντας τις δημόσιες χρήσεις δίπλα στις ιδιωτικές. Αυτή είναι η ενσάρκωση του χαρακτηριστικού αστικού χαρακτήρα τους. Μετατρέπεται σε ένα νεωτεριστικό χωρικό περιβάλλον, όπου η σύγχρονη ζωή μπορεί να αναπτυχθεί ελεύθερα. Το ζωογόνο μείγμα της πολυκατοικίας δεν αρθρώνεται χωρικά στο σχεδιασμό του κτιρίου. Δεν υπάρχουν ιεραρχήσεις ιδιωτικότητας στις τομές, ούτε χωρικές αλληλεξαρτήσεις, ούτε υποστηρικτικές υπηρεσίες. Το αστικό πλεονέκτημα αυτού του κράματος χρήσεων είναι η ύπαρξη ενός συνεχούς και ζωηρού δημόσιου χώρου μέσα και έξω από την πολυκατοικία. Η πολυκατοικία καθιστά ικανές τις σταδιακές αντί για τις απότομες μεταβάσεις ανάμεσα σε χώρους κυριότητας, αλλά έχουν σχεδιαστεί έτσι, δεν έχουν προσαρμοστεί από τους χρήστες τους γι' αυτό το σκοπό. Κατ' αυτόν τον τρόπο ένας συγκεκριμένος τύπος μπορεί να ανατεθεί σε κάθε χώρο κυριότητας.

Πέραν του πλουραλισμού σε τοποθεσία και χρήση, που ήδη αναφέραμε, λόγω του επιπρόσθετου πλουραλισμού της σε χώρους κυριότητας η πολυκατοικία δρα «ωσμωτικά» ανάμεσα στην ιδιωτική και τη δημόσια σφαίρα μέσα σε ένα σύγχρονο αστικό περιβάλλον. Η πολυκατοικία επιτρέπει στο διαλύτη να περάσει από το εξωτερικό προς το εσωτερικό και αντιστρόφως μέσω «ημιπερατού» διαχωρισμού και στρωματώσης. Με αυτή τη δήλωση το ερώτημα σχετικά με τη χωρική οργάνωση της πολυκατοικίας και τις πιθανές εφαρμογές για μέλλουσες έννοιες αστικοποίησης σε αναπτυσσόμενες πόλεις υποχρεωτικά ακολουθεί συνειρμικά.

Για την εξέταση των ιδιωτικών και δημόσιων χώρων μιας πολυκατοικίας έχουν διενεργηθεί ελάχιστες προηγούμενες μελέτες ή ίσως και καμία. Σε βιβλία αναφοράς σχετικά με την πολυκατοικία οι χωρικές όψεις αυτής της τυπολογίας φαίνεται να παραβλέπονται ή απλά να είναι θέματα «της αρρητότητας της διευθέτησής του» (Bill Hillier). Ο λόγος βρίσκεται στη γενική προσέγγιση που βλέπει την πολυκατοικία στην πρωταρχική σημασία της ως κατοικία πολλών οικογενειών ή στην ερμηνεία της ως αντικείμενο. Αυτές οι ιδιαιτερότητες των κτιρίων ως αντικείμενα οδηγούν σε ένα πολύ ειδικό πρόβλημα στην κατανόησή τους, ακόμα και στην προσπάθεια να συζητήσουμε για αυτά κατά τρόπο αναλυτικό. Είναι ζήτημα σχετικά ξεκάθαρο να μιλήσουμε για αντικείμενα γενικότερα, διότι κάνοντάς το μιλάμε για πράγματα και οι σημαντικές ιδιότητες των πραγμάτων είναι ορατές και χειροπιαστές. Όταν μιλάμε για κτίρια όμως, δεν μπορούμε να μιλάμε μόνο για αντικείμενα αλλά επίσης για συστήματα χωρικών σχέσεων. Είναι δύσκολο να μιλάμε για τα κτίρια σε σχέση με το τι είναι πραγματικά κοινωνικά, οπότε είναι

Στουρνάρη 57, Αθήνα: αξονομετρική άποψη.

Stournari 57, Athens: axonometric view.

The aspect of the private and public places of the polykatoikia is an area that few, if any, previous studies have been undertaken. In reference works on the polykatoikia, the spatial aspects of this typology seem to be disregarded or simply be a matter of the “non-discursivity of its configuration” (Bill Hillier). The reason is found in the general approach of seeing the polykatoikia in its original significance as a multi-family dwelling or in its interpretation as an artefact. These peculiarities of buildings as artefacts lead to a very special problem in trying to understand them and even in trying to talk about them analytically. It is a fairly straightforward matter to talk about artefacts in general, because in so doing we are talking about objects and the important properties of objects are visible and tangible; but talking about buildings, we need not only to talk about objects, but also about systems of spatial relations. It is difficult to talk about buildings in terms of what they really are socially, since it is inherently easier to talk about appearances and styles and try and manufacture a socially relevant discourse out of these surface properties. Spatial organization through buildings and built environments becomes one of the principle ways in which culture is made real for us in the material world. Because of this buildings can, and normally do, carry social ideas within their spatial forms and this is how they transmit culture through artefacts.

One thing is clear. The spatial uses of the polykatoikia are not attributes of individuals, but instead of patterns or configurations, formed by groups or collections of people. They depend on an engineered pattern of co-presence, and indeed co-absence. Very few of the purposes for which the polykatoikia was built are not ‘people configurations’ in this sense. We should therefore in principle expect that the relation between the people of Athens and the space of Athens, if there is

Στουρνάρη 57, Αθήνα: υπόγειο
Stourmari 57, Athens: basement

Στουρνάρη 57, Αθήνα: τυπικός όροφος
Stourmari 57, Athens: common floor

τελικά ευκολότερο να μιλήσουμε για την εμφάνιση και τη μορφή και να δοκιμάσουμε να κατασκευάσουμε έναν σχετικό κοινωνικά λόγω από τις επιφανειακές αυτές ιδιότητες. Η χωρική οργάνωση μέσω κτιρίων και δομημένων περιβαλλόντων καθίσταται ένας από τους κύριους τρόπους κατά τους οποίους ο πολιτισμός καθίσταται πραγματικός για εμάς σε έναν υλικό κόσμο και λόγω αυτού τα κτίρια μπορούν να φέρουν, και κανονικά όντως φέρουν, κοινωνικές ιδέες εντός των χωρικών μορφών τους και έτσι καθίστανται μέσα αναμετάδοσης του πολιτισμού μέσω αντικειμένων.

Ένα πράγμα καθίσταται σαφές. Οι χωρικές χρήσεις της πολυκατοικίας δεν είναι χαρακτηριστικά ατόμων αλλά σχηματισμών ή διαμορφώσεων, που μορφοποιούνται από ομάδες ή σύνολα ανθρώπων. Εξαρτώνται από ένα σχεδιασμένο σχηματισμό για τη συνύπαρξή τους, όπως μάλιστα και για τη συν-απουσία τους. Κατά την έννοια αυτή ελάχιστοι από τους σκοπούς για τους οποίους δομήθηκε η πολυκατοικία δεν είναι «ανθρώπινοι σχηματισμοί». Κατά συνέπεια θα έπρεπε κατ' αρχήν να αναμένουμε ότι η σχέση ανάμεσα στους ανθρώπους των Αθηνών και στο χώρο των Αθηνών, αν υπάρχει, θα βρίσκεται στο επίπεδο της διαμόρφωσης του χώρου και όχι σε κάθε χώρο ξεχωριστά. Οι κοινωνικά καθορισμένοι σχηματισμοί ενσωματώνονται στην υλική και χωρική «αντικειμενικότητα» της πολυκατοικίας μέσω χωρικών διαμορφώσεων. Με την ανάλυση των χώρων και των λειτουργιών, σε σχέση με τις διαμορφωτικές σχέσεις τους εντός της πολυκατοικίας, και με την αναζήτηση κοινών σχηματισμών σε όλα τα δείγματα μπορούμε να παρατηρήσουμε πώς η πολυκατοικία μπορεί να αναμεταδώσει κοινές ελληνικές κοινωνικές τάσεις μέσω της χωρικής μορφής της.

Η θεώρηση της πολυκατοικίας ως αναμετάδοση κουλτούρας μέσω αντικειμένων δεν σημαίνει βέβαια ότι κάθε πολυκατοικία θα είναι πανομοιότυπη με όλες τις άλλες.

one, will be found at the level of the configuration of space rather than the individual space. Through spatial configuration culturally determined patterns are embedded in the material and spatial 'objectivity' of the polykatoikia. By the analysis of spaces and functions in terms of their configurational relations within the polykatoikia and the search for common patterns across samples, we can see how the polykatoikia can transmit common Greek cultural tendencies through spatial form.

Seeing the polykatoikia as the transmission of culture through artefacts does not mean of course that each polykatoikia will be identical with each other. On the contrary, it is common for vernacular architecture to exhibit prodigious variety at the level of individual cases, so much so that the reasons to believe that the cases constitute instances of a common vernacular style, either in form or space, can be quite difficult to pin down. In building terms, the manipulation of the spatial and formal elements which make up the polykatoikia will lead, if carried out within the scope of non-discursive configurational ideas one thinks with, governing key aspects of their formal and spatial arrangement, to the exact combination of underlying common structure and surface variety that characterizes vernacular architecture in general.

It is obvious from observing Athens and its polykatoikia that architecture does not depend on architects, but can exist within the context of what we would normally call the vernacular. Based on a clear systematization and typification of the building, the 'polykatoikia' is a solution that does allow for change over time. To the extent that the vernacular of the polykatoikia shows clear traces of reflective thought and innovation at the level of the genotype, the Corbusian

Αντιθέτως, είναι σύνθηες οι ανώνυμες αρχιτεκτονικές παραδόσεις να παρουσιάζουν μια τεράστια ποικιλότητα σε επίπεδο μεμονωμένων περιπτώσεων, τόσο που οι λόγοι για τους οποίους πιστεύουμε ότι οι περιπτώσεις αυτές απαρτίζουν παραδείγματα ενός κοινού ύφους μιας ανώνυμης παράδοσης, είτε ως προς τη μορφή είτε ως προς το χώρο, μπορεί να εντοπίζονται με δυσκολία. Σε κτιριακούς όρους η χειραγώγηση των χωρικών και τυπικών στοιχείων που καθιστούν την πολυκατοικία, όταν πραγματοποιείται εντός του πεδίου δράσης άρρητων διαμορφωτικών ιδεών με τις οποίες σκεφτόμαστε, που κυβερνούν όψεις-κλειδιά των τυπικών και χωρικών τους διευθετήσεων, οδηγούν σε αυτόν ακριβώς το συνδυασμό υποκείμενης κοινής δομής και επιφανειακής ποικιλότητας που χαρακτηρίζει γενικότερα τις ανώνυμες αρχιτεκτονικές παραδόσεις.

Είναι πασιφανές, από την παρατήρηση των Αθηνών και της πολυκατοικίας ότι η αρχιτεκτονική δεν εξαρτάται από τους αρχιτέκτονες, αλλά μπορεί να υφίσταται εντός του συγκεκριμένου αυτού που κανονικά θα αποκαλούσαμε ανώνυμη παράδοση. Βάσει μιας σαφούς συστηματοποίησης και τυποποίησης του κτιρίου η πολυκατοικία είναι μια λύση που επιτρέπει αλλαγές με το πέρασμα του χρόνου. Στο βαθμό που η ανώνυμη παράδοση της πολυκατοικίας έχει εμφανή τα σημάδια του στοχασμού και της καινοτομίας στο επίπεδο του γενότυπου του, του συστήματος Dom-ino του Le Corbusier, τότε αυτό παρέχει ένα τεκμήριο που υποστηρίζει την ύπαρξη του είδους σκέψης που χαρακτηρίζουμε ως αρχιτεκτονική εντός της ανώνυμης παράδοσης. Αυτό δεν σημαίνει ότι η καινοτομία παραγωγή πολυκατοικιών, που είναι φαινοτυπικά μεμονωμένες περιπτώσεις εντός μιας ανώνυμης παράδοσης, θα πρέπει να θεωρείται αρχιτεκτονική. Τέτοιου είδους φαινοτυπική ποικιλία είναι αναμενόμενη ως προϊόν κοινωνικά περιορισμένων άρρητων κωδίκων.

Στην ανώνυμη παράδοση της πολυκατοικίας οι σχηματισμοί της μορφής και οι σχηματισμοί του χώρου, που δίνουν στο κτίριο τον κοινωνικό χαρακτήρα του, αναπλάθονται μέσω χειραγώγησης και συνάθροισης αντικειμένων. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε λοιπόν ότι η μορφή της πολυκατοικίας, ο χωρικός σχηματισμός και ο λειτουργικός σχηματισμός γνωρίζονται εκ των προτέρων και πρέπει μόνο να αναπλαστούν. Λαμβάνοντας ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά της πολυκατοικίας, τη ζωτικότητα της, ως σταθερή ανάγκη των ευρωπαϊκών πόλεων και ως κύρια αναγκαιότητα για τη βιώσιμη και ευέλικτη ανάπτυξη των πόλεων, η αρχιτεκτονική θα πρέπει να σχηματίζεται ανάλογα με την ανώνυμη παράδοση της πολυκατοικίας. Στην αρχιτεκτονική λοιπόν, λόγω αυτών των κρίσιμων σχέσεων ανάμεσα στις άρρητες μορφές και σε εκβάσεις που δεν γνωρίζονται εκ των προτέρων, η αρχιτεκτονική πρέπει να αναδημιουργεί σε νέες, πιο γενικευμένες μορφές, τις συνθήκες γνώσης

Στουρνάρη 57, Αθήνα: διαβάθμιση

Stournari 57, Athens: gradation

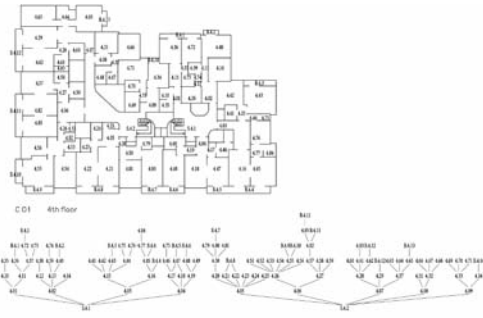
Dom-ino system, then this is evidence of the kind of thought we call architectural within the vernacular. This does not mean that the innovative production of polykatoikias, which are phenotypically individual within a vernacular, should be considered as architecture. Such phenotypical variety is to be expected as the product of culturally constrained non-discursive codes. In the vernacular of the polykatoikia the pattern of form and the pattern of space, which give the building its social character, are recreated through the manipulation and assembling of objects. We can say then that the form of the polykatoikia, the spatial pattern and the functional pattern are known in advance and need only be recreated. In taking one of the most important characteristics of the 'polykatoikia', its vitality, as a constant necessity of European cities and a major need for a sustainable and flexible development of cities, architecture has to be made out of the vernacular of the polykatoikia. Since these crucial relations between non-discursive forms and outcomes are not known in advance, architecture has to recreate in a new, more generalized form, the knowledge conditions that prevail in the vernacular of the polykatoikia.

The passage from the vernacular of the polykatoikia to architecture is based on the reflective thought of the

που υφίστανται στην ανώνυμη παράδοση της πολυκατοικίας.

Το πέρασμα από την ανώνυμη παράδοση της πολυκατοικίας στην αρχιτεκτονική έγκειται στο στοχασμό επί των άρρητων ή διαμορφωτικών όψεων του χώρου και της μορφής αυτού του τύπου κτίσματος. Στην ανώνυμη παράδοση της πολυκατοικίας αυτές οι όψεις ελέγχονται από ιδέες που θεωρούνται ως δεδομένες για την ελληνική κουλτούρα. Στην αρχιτεκτονική οι ιδέες με τις οποίες σκεφτόμαστε γίνονται ιδέες για τις οποίες πρέπει να σκεφτούμε. Η χωρική και τυπική διαμόρφωση κτιρίων παύει να είναι θέμα πολιτιστικής αναπαραγωγής και γίνεται ζήτημα θεωρητικής και επινοητικής αναζήτησης. Επειδή η αρχιτεκτονική είναι πράξη δημιουργική, στη θέση της ελληνικής κοινωνικής δομής της γνώσης πρέπει να υπάρχει γραφή ιδεών με τις οποίες μπορούμε να σκεφτούμε. Μιας και η αρχιτεκτονική βασίζεται στη γενική συγκρισιμότητα των δυνατών μορφών, η γνώση αυτή απλούστατα δεν μπορεί να συμπεριλάβει ειδικές περιπτώσεις της πολυκατοικίας. Πρέπει να συμπεριλαμβάνει την κλίμακα των δυνητικών περιπτώσεων και, ει δυνατόν, περιπτώσεων γενικά. Υπάρχει ένας μόνος όρος για τέτοιου είδους γνώση. Πρόκειται για θεωρητική γνώση της πολυκατοικίας. Εφόσον δεχτούμε ότι το αντικείμενο τέτοιας θεωρητικής γνώσης είναι το άρρητο –δηλ. το διαμορφωτικό– περιεχόμενο του χώρου και της μορφής στις πολυκατοικίες και του δομημένου περιβάλλοντός τους, τότε η θεωρία μπορεί να αναπτυχθεί μόνο μαθαίνοντας να μελετάμε τις πολυκατοικίες και το δομημένο περιβάλλον τους ως άρρητα αντικείμενα. Απουσία τέτοιας γνώσης η αρχιτεκτονική μπορεί να καταστεί τέχνη επικίνδυνη, όπως έδειξε ο εικοστός αιώνας.

Όλα τα σχέδια έγιναν σε συνεργασία με την αρχιτέκτονα Sandra Badji.

Στουρνάρη 57, Αθήνα: χωρική διάταξη τυπικού ορόφου
Stourmari 57, Athens: spatial configuration of common floor

non-discursive, or configurational, aspects of space and form in this building type. In the vernacular tradition of the polykatoikia, these aspects are governed by the ideas taken for granted in the Greek culture. In architecture, ideas to think with become ideas to think of. The spatial and formal configuration in buildings ceases to be a matter of cultural reproduction and becomes a matter of speculative and imaginative enquiry. Because architecture is a creative act, there must be something in the place of the Greek social knowledge structure in the form of ideas to think with. Since architecture is based on the general comparability of possible forms, this knowledge cannot simply encompass particular cases of the polykatoikia. Instead, it must encompass the range of possible cases and, if possible, cases in general. There is only one possible term for such knowledge. It is theoretical knowledge of the polykatoikia. Once we accept that the object of such a theoretical knowledge is the non-discursive– that is, the configurational– content of space and form in polykatoikias and their built environments, then the theory can only be developed by learning to study polykatoikias and their built environment as non-discursive objects. In the absence of such knowledge, architecture can be, as the twentieth century has seen, a dangerous art.

All drawings in collaboration with Sandra Badji Arch. DPLG.

Ο Richard Woditsch είναι αρχιτέκτων-πολεοδόμος από το Βερολίνο. Η διδακτορική διατριβή του προσδιορίζει τα αντικείμενα που επιτρέπουν τη μετατροπή των χώρων στο αστικό περιβάλλον της Αθήνας.

Richard Woditsch is an architect-urbanist from Berlin. His thesis identifies the objects that enable transformation of spaces in the urban context of Athens.

ΜΟΧΘΟΣ¹, ΠΟΛΗ, ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ: Η ΑΘΗΝΑ ΩΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ

LABOUR, CITY, ARCHITECTURE: ATHENS AS A CASE STUDY

PIER-VITTORIO AURELI, MARIA SHÉHÉRAZADE GIUDICI, ΠΛΑΤΩΝ ΗΣΑΪΑΣ
PIER-VITTORIO AURELI, MARIA SHÉHÉRAZADE GIUDICI, PLATON ISSAIAS

Αρχιτεκτονική και Μόχθος

Η πρόθεση να αντιτεθούμε σε μια εμπειρική προσέγγιση της πόλης και να επιστρέψουμε στη δυνατότητα διατύπωσης μιας «θεωρίας της πόλης» αποτέλεσε την κύρια υπόθεση της έρευνάς μας. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιήσαμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Αθήνας και την ίδια ως ένα εργαστήριο, τέτοιο που μας επέτρεπε να στοχαστούμε πάνω σε μια θεμελιώδη αλλά συχνά παραβλεπόμενη όψη της σύγχρονης πόλης: τη βαθιά εδραιωμένη σχέση ανάμεσα στη φύση του μόχθου, στο γενικό² στην αρχιτεκτονική, και στην οικειοποίηση της κατηγορίας του γενικού στην πόλη ως το χώρο του κοινού.

Κατά το δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα, η παραγωγή έχει μετατοπιστεί δραματικά από τους χώρους του εργοστασίου και του γραφείου στην ίδια την πόλη μετατρέποντάς την σε ένα αχανές και καθολικό «κοινωνικό εργοστάσιο». Εάν στο εργοστάσιο ο μόχθος χορογραφούνταν στην εν σειρά γραμμή παραγωγής και στο γραφείο στην άκαμπτη διαχείριση των εργαζομένων, σήμερα πλέον συμπίπτει με κάθε όψη της ζωής. Ο μόχθος δεν ορίζεται πλέον ως η βιολογική δραστηριότητα απαραίτητη για την επιβίωση του ανθρώπινου είδους, σαφώς διαχωρισμένη από την εργασία και τον πολιτικό βίο, όπως ισχυρίστηκε η Hannah Arendt.³ Ο μόχθος πλέον είναι ο πυρήνας της ανθρώπινος παραγωγής, όπου η ζωή, ο πολιτισμός, τα υλικά αντικείμενα και η πολιτική αφομοιώνονται σε ένα συνεχή χώρο σχέσεων. Είναι πανταχού παρών, διάχυτος, ολοκληρωτικός, σε σημείο που έχει ενσωματωθεί σε κάθε άποψη της πόλης.

Κατά τον Marx, ο άνθρωπος είναι ένα κοινωνικό άτομο, ένα ον συνθεθεμένο τόσο από ειδικά χαρακτηριστικά όσο και από γενικές ικανότητες. Στα Οικονομικά και Φι-

Architecture and Labour

The main premise of our research is to oppose an empirical approach to the city and to return to the possibility of formulating a «theory of the city». For this reason, we used the particular characteristics of Athens as laboratory to reflect on a fundamental and yet overlooked aspect of the contemporary city: the profound relationship between the nature of labour, the generic in architecture, and the appropriation of this generic aspect of the city as a common space.

In the second half of the 20th century, production has dramatically shifted from the space of the factory and the tertiary office, to the city itself, to a vast all-embracing «social factory». If labour was choreographed in the factory by the order of the assembly line and in the office by the rigid managerial treatment of employees, today labour coincides with any aspect of life. Labour is no longer just the biological effort necessary for the survival of the human species, clearly separated from work and political life, as it was argued by Hannah Arendt.¹ Today labour is the very core of human production, where life, culture, affects, and politics are absorbed into one continuous space of relationships. Labour has become ubiquitous, diffused, totalizing to the point that it has incorporated into itself all the aspects of the city.

According to Marx, man is a social individual, an entity that is made of both singular determinations and generic faculties. In his *Economical and Philosophical Manuscripts*,² he merges pre-individual characteristics of human life and the engendering life activity into one human essence, through which man becomes aware of

1. Μόχθος, στο παρόν κείμενο, μεταφράζεται η αγγλική/λατινική λέξη labour, καθώς έτσι έχει επικρατήσει στις μεταφράσεις του θεμελιώδους έργου της Χάνα Άρεντ *Η Ανθρώπινη Κατάσταση* (The Human Condition, 1958). Οι τρεις βασικές έννοιες του κειμένου της Άρεντ, labour, work, action, μεταφέρονται στα ελληνικά ως μόχθος, εργασία, πράξη, διάκριση που ακολουθείται και στο παρακάτω κείμενο.

2. Ως γενικό μεταφράζεται η αγγλική λέξη generic, που αναφέρεται στην έννοια του γένους, της κατηγορίας του γενικού ως συνθήκης.

3. Hannah Arendt, *The Human Condition* (Σικάγο: The University of Chicago Press, 1958).

1. Hannah Arendt, *The Human Condition* (Chicago: The University of Chicago Press, 1958).

2. Karl Marx, «Economic and Philosophical Manuscripts», in *Early Writings*, int. by Lucio Colletti, trans. Rodney Livingstone and Gregor Benton (London: Penguin Classics in association with New Left Review, 1975), pp. 279-400.

λοσοφικά Χειρόγραφα⁴ συνδέει τα προ-ατομικά χαρακτηριστικά του ανθρώπινου βίου και τη γενεσιουργό δραστηριότητα σε μια ανθρώπινη ουσία, την παραγωγή, μέσω της οποίας ο άνθρωπος αποκτά επίγνωση του εαυτού του. Εδώ ως παραγωγή πρέπει να θεωρηθεί η γενική δραστηριότητα ενός ανθρώπινου όντος. Αυτή δεν μπορεί να αναχθεί σε οποιαδήποτε συγκεκριμένη μορφή μόχθου, αλλά είναι μια προ-ατομική δυνατότητα, η πιο χειροπιαστή εκδήλωση της οποίας είναι η εργατική δύναμη. Η εργατική δύναμη έτσι καθίσταται κάτι που υφίσταται εν δυνάμει – είναι η παραγωγή ως δυνατότητα. Η απόσπαση αξίας από την παραγωγή επαφίεται ακριβώς στη σύλληψη της δυνατότητας αυτής, όπου η αναπαραγωγή των ειδών, οργανωμένη εντός της πόλης, καθίσταται απαραίτητη.

Με τον τρόπο αυτό το γενικό καθίσταται η θεμελιωδώς χωρική, μορφολογική και υπαρξιακή ιδιότητα της συνθήκης αυτής. Η έρευνά μας σκοπό είχε να επανακαλύψει την κατάσταση αυτή, όχι –μόνο– ως μια μορφή αλλοτρίωσης, αλλά –επίσης– και ως πηγή του χωρικού κοινού, πέρα από τον συμβατικό διαχωρισμό δημόσιου και ιδιωτικού χώρου. Η εναποικειοποίηση του γενικού, όχι ως βιοπολιτικού επινοήματος αλλά ως χωρικού και συμβολικού προσδιορισμού του συλλογικού χώρου, υπήρξε ο αρχιτεκτονικός πυρήνας της έρευνας, ειδικότερα εντός των ισχυουσών μορφών ιδιοκτησίας και χωρικών συνθηκών της δεδομένης περιπτώσεως, της ελληνικής πόλης.

Η Τυπική Κάτοψη, το Maison Dom-ino και η Πολυκατοικία

Στην ιστορία της αρχιτεκτονικής μια ουσιώδης αρχιτεκτονική εκδήλωση του γενικού είναι η τυπική κάτοψη.⁵ Όπως έχει ισχυριστεί ο συνεργάτης μας και επί διδακτορικό ερευνητής Francesco Marullo, η τυπική κάτοψη είναι ένα χωρικό σχήμα σχεδιασμένο για να μεγιστοποιήσει τις δυνατότητες παραγωγής στο εσωτερικό του. Όσο λιγότερο προβλέψιμοι είναι οι μετασχηματισμοί των μορφών παραγωγής τόσο πιο τυπικά απλός πρέπει να είναι ο χώρος μέσα στον οποίο η παραγωγή λαμβάνει χώρα και αναπτύσσεται.

Για το λόγο αυτό η έννοια της τυπικής κάτοψης δεν πρέπει να θεωρείται απλά ως η αρχιτεκτονική του (φορντικού) εργοστασίου, αλλά μπορεί να γενικευθεί ως το αρχέτυπο της νεωτερικότητας. Για να είναι διαχειρίσιμες οι αβεβαιότητες και οι απρόβλεπτες εξελίξεις που συνεπάγεται η παραγωγική διαδικασία, το χωρικό πλαίσιο εντός του οποίου λαμβάνει χώρα η παραγωγή, πρέπει να αναχθεί στην ελάχιστη τυπική πολυπλοκότητα. Η τυποποίηση δεν είναι μόνο ζήτημα μαζικής παραγωγής δο-

himself: production. Production here must be considered as generic activity of the human being, something that is irreducible to any specific form of labour, a pre-individual capability of production, something of which labour power is its most concrete manifestation. Labour power is thus something that exists in potential; it is production as possibility. To extract value from production consists precisely in capturing that possibility, where the re-production of species, organized within the city, becomes essential.

The generic is thus becoming the fundamental spatial, formal and even existential attribute of this condition. In our research, we aimed to rediscover this condition not (only) as a form of alienation, but (also) as the source of a common space beyond its traditional segmentation in public vs. private space. The re-appropriation of the generic not as bio-political device, but as the spatial and symbolic definition of a common space was the main architectural goal of our work, particularly within the existing forms of property and spatial definitions of the given case-study, the Greek city.

Typical Plan, Maison Dom-ino and the «Polykatoikia»

In the history of architecture, a fundamental architectural manifestation of the generic is the typical plan.³ As our collaborator and PhD researcher Francesco Marullo has argued, the typical plan is a spatial scheme that was designed in order to maximise the possibilities of production in its interior. The less predictable the transformations of forms of production are, the more formally simple has to be the space in which production occurs and develops.

For this reason the concept of typical plan should not be seen only as the architecture of the (Fordist) factory but can be generalized as the archetype of modernity. In order to govern the uncertainties and the unforeseeable development implicit in the process of production, the spatial frame in which production occurs has to be reduced to the least formal complexity. Standardization is not, as many assume, only a matter of mass production of built space. Standardization of (architectural) space is the response to the uncertainty and precariousness implicit in any form of production.

The archetype of this genre, of which the «polykatoikia» should be understood as one of its many descendants, is Le Corbusier's Maison Dom-ino of 1914, the ultimate symbol of industrial production, standardization and generic attributes of architecture and the city.

The extreme formal simplicity of the «polykatoikia»,

4. Karl Marx, «Economic and Philosophical Manuscripts», στα *Early Writings*, εισαγωγή του Lucio Colletti, μτφρ. Rodney Livingstone και Gregor Benton (Λονδίνο: Penguin Classics σε συνεργασία με τη New Left Review, 1975), σ. 279-400.

5. Η έννοια της Τυπικής Κάτοψης προτάθηκε πρώτα από τον Rem Koolhaas στο «Typical Plan», SMLXL (New York: Monacelli Press, 1995).

μημένον χώρου, όπως πολλοί υποθέτουν. Η τυποποίηση του (αρχιτεκτονικού) χώρου είναι η απόκριση στην αβεβαιότητα και την επισφάλεια, που ενέχεται σε κάθε μορφή παραγωγής.

Το Maison Dom-ino του 1914 του Le Corbusier αποτελεί το αρχέτυπο του είδους αυτού, το απόλυτο σύμβολο της βιομηχανικής παραγωγής, της τυποποίησης και των γενικών χαρακτηριστικών της αρχιτεκτονικής και της πόλης. Η πολυκατοικία πρέπει να εννοηθεί ως μία από τις πολλές απογόνους αυτού του αρχέτυπου.

Η μέγιστη μορφολογική απλότητα της πολυκατοικίας, η γενική κατασκευαστική δομή και η προσαρμοσίμη, ανοιχτή σε διευθετήσεις, χωρική ποιότητα της δεν μπορούν κατά συνέπεια να θεωρηθούν απλά ως εκδηλώσεις ή στοιχεία ενός μοντερνιστικού αρχιτεκτονικού κανόνα. Αντίθετα είναι αυτή ακριβώς η δυνατότητα του αρχέτυπου να προσαρμόζεται, να μεταλλάσσεται και, το σημαντικότερο όλων, να κατευθύνει τις απρόβλεπτες εξελίξεις εντός του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Ένα αντικείμενο της αρχιτεκτονικής, τυπικό και γενικό, τυποποιημένο και κατ' ακολουθίαν ικανό να αυξήσει την προσαρμοστικότητά του και το παραγωγικό δυναμικό του.

Σχεδιασμός μέσω της Μονάδας

Μέσα στη συνθήκη της ελληνικής πόλης, και ειδικότερα της Αθήνας, η εξέλιξη της πολυκατοικίας πρέπει να εννοηθεί ως ένα εξαιρετικά προηγμένο μοντέλο αστικοποίησης που, ενώ φαίνεται να έχει προκύψει αυθόρμητα και ασχεδιάστα, είναι το αποτέλεσμα ενός ακριβούς Θεσμικού και ρυθμιστικού μηχανισμού.

Οι διάφορες πολιτικές και οικονομικές σχέσεις, οι αγώνες και οι κοινωνικές επιθυμίες της ελληνικής κοινωνίας μπορούν να αναγνωστούν μέσα από την ιστορία αυτού του αρχέτυπου. Η πολυκατοικία είναι το σύστημα μέσω του οποίου η ίδια η πόλη έγινε τρόπος τινά εργοστάσιο, η μηχανή η οποία εκμεταλλεύτηκε την εργατική δύναμη, διέχυσε την παραγωγή και ενθάρρυνε τη συσσώρευση κεφαλαίου σε κάθε χώρο και έδαφος του αθηναϊκού τοπίου. Είναι ένας μηχανισμός υποκειμενοποίησης, ταξικής διαφοροποίησης και κοινωνικής αποξένωσης που παρουσιάζεται ως ένα αυτοβοηθητικό σχέδιο κοινωνικής πρόνοιας. Ο απώτερος στόχος αυτού του είδους αστικοποίησης ήταν η εγκαθίδρυση μιας καπιταλιστικής οικονομικής ανάπτυξης, που συνέδεε την κτηματική κερδοσκοπία, την μικρής κλίμακας κατασκευαστική βιομηχανία και τις αναλόγου μεγέθους ελεύθερες επιχειρήσεις αυτοαπασχόλησης, την ανειδίκευτη εργασία των οικοδόμων, τη μεγάλη ομάδα τεχνικών και μηχανικών, και όλα τα παραπάνω με την επικράτεια της ιδιωτικής περιουσίας. Δημιουργήθηκε έτσι μια απέραντη

the generic structural framework and its open-ended spatial qualities, cannot therefore be considered just as the mere manifestation or elements of a modernist architectural canon. Instead, it's precisely the archetype's ability to adapt, to mutate and, most importantly, to govern the unforeseeable developments within the capitalist mode of production. An object of architecture, typical and generic, standardized and thus capable to increase its adaptability and productive potentiality.

Planning through the Unit

In the context of the Greek city, and particularly Athens, the evolution of the «polykatoikia» should be understood as a very advanced model of urbanization, which although appears to be spontaneous and unplanned, it is the result of a precise institutional and regulatory apparatus.

In the history of this archetype, the various political and economic relations, the struggles and the social desires of the Greek society could be read. The «polykatoikia» is the system through which the factory became the city itself, the machine that exploited labour power, diffused production and fostered accumulation of capital in every space and territory of the Athenian landscape. It is a device of subjectification, of class differentiation and social alienation, presented as a self-help, welfare project. The ultimate goal of this mode of urbanization was the establishment of a capitalist economic development that linked land speculation, the small scale building industry and its respective self-enterprises, the unskilled labour of building workers with the large group of technicians and engineers, and all of the above to the realm of private property. It produced a vast Greek middle class, the constituents of which were simultaneously owners, producers and consumers of space, in a paradoxical manner. The unconstrained exploitation of the land, rentals and private ownership as the primordial economic resource, the fragmentation of property to the most extreme level are some of the consequences of this mode of city planning.

It is our belief that this type of urbanization unveils most of the pathogeneses of the Greek economic and political institutions; in a way, the «polykatoikia» is the manifestation of the wildest form of unconstrained neoliberal economy, which, as we very well experience at the moment, can go seriously wrong. Nevertheless, it is precisely the specimen upon which we could start discussing the possibility for a step forward, a project for Athens that could initiate and foster an alternative pat-

1. Εσωτερική αυλή, Ji Hyun Woo.
1. Cloister, Ji Hyun Woo.

2. Πολυκατοικία2, Davide Sacconi.
2. Polykatoikia2, Davide Sacconi.

ελληνική μεσαία τάξη, οι μετέχοντες στην οποία, με τρόπο εντελώς παράδοξο, ήταν συγχρόνως ιδιοκτήτες, παραγωγοί και καταναλωτές του χώρου. Η άνευ περιορισμών εκμετάλλευση της γης, η ενοίκιαση και η ιδιοκτησία ως πρωταρχικός οικονομικός πόρος, ο κατακερματισμός της ιδιοκτησίας στον πιο ακραίο βαθμό είναι μερικές από τις συνέπειες αυτής της πρακτικής αστικού σχεδιασμού.

Πιστεύουμε ότι αυτού του τύπου η πολυεδομιά αποκαλύπτει τις περισσότερες παθογένειες των ελληνικών οικονομικών και πολιτικών θεσμών. Κατά κάποιο τρόπο η πολυκατοικία αποτελεί εκδήλωση της αγριότερης μορφής μιας αχαλίνωτης οικονομίας της αγοράς, η οποία, όπως σαφέστατα βιώνουμε τώρα, μπορεί να πάει εξαιρετικά λάθος. Εντούτοις είναι ακριβώς αυτό το εύρημα που θα μας επέτρεπε να αρχίσουμε τη συζήτηση, να εξερευνήσουμε την πιθανότητα για ένα βήμα μπροστά, μια πρόταση για την Αθήνα που θα μπορούσε να εγκαινιάσει και να ενθαρρύνει ένα νέο πρότυπο ανάπτυξης και, σε τελευταία ανάλυση, ζωής εντός της πόλης.

Ο γενικός χαρακτήρας αυτού του αρχιτεκτονικού αρχέτυπου μας επιτρέπει να επανεξετάσουμε τη γενικότητα όχι μόνο ως μια μορφή αποξένωσης εντός των σύγχρονων μορφών παραγωγής, ούτε ως αρχιτεκτονικό στυλ, αλλά ως μια χωρική ποιότητα που θα μπορούσε να επιτρέψει την εκδήλωση του κοινού σε αστική κλίμακα. Το κοινό, ως κατηγορία, είναι πρωταρχικά μια πολιτική πρόκληση. Η αρχιτεκτονική μπορεί μόνο να περιγράψει, να σχεδιάσει και να προτείνει ένα χώρο που θα μπορούσε να παράσχει το πλαίσιο για το κοινό ως πρακτική.

Προτάσεις για την Αθήνα

Η δουλειά μας εμπνέεται κατά συνέπεια από την προσπάθεια να ενθαρρύνουμε το κοινό. Ωστόσο σε μια

tern of development and, ultimately, life within the city. The generic character of this architectural archetype allows us to rethink genericness not only as a form of alienation within the contemporary forms of production, or an architectural style, but as a spatial quality that could allow for the manifestation of the common in the urban scale. The common, as a category, is primarily a political challenge; architecture can only describe, draw and suggest a space that could provide a framework for the common as practice.

Proposals for Athens

Our project is therefore animated by the attempt to foster the common; but in a condition in which it is impossible to impose large-scale master plans, an alternative could only be proposed in the form of new architectural archetypes that operate within the existing tissue. The proposals therefore aim at overcoming the pixel-scale of the polykatoikia by enhancing the readability of the city blocks and creating shared spaces for the inhabitants of the block.

We tackled four themes, spaces of potential that emerged through a careful work of analysis and re-drawing of the existing condition: the reconstruction of common courtyards, the use of the roofs, the possibility of a continuity of the stoas and the insertion of new building types.

In the polykatoikia system the city blocks are densely and unevenly built; there are no inner courtyards, but only irregular leftovers. However, if the owners agreed to cooperate, the leftovers could become shared spaces hosting new facilities. One of the proposed archetypes transforms the inner facades of the polykatoikias by inserting a continuous balcony that would turn

3. Πλατφόρμα, Ivan K. Nasution.
3. Platform, Ivan K. Nasution.

4. Θέατρο, Hyun Soo Kim.
4. Theatre, Hyun Soo Kim.

συνθήκη που είναι αδύνατον να επιβληθούν στρατηγικά σχέδια μεγάλης κλίμακας, μπορούσε να προταθεί μόνο ως εναλλακτική μια λύση υπό τη μορφή νέων αρχιτεκτονικών αρχέτυπων που λειτουργούν εντός του υπάρχοντος ιστού. Οι προτάσεις κατά συνέπεια έχουν στόχο να υπερβούν την εικονοστοιχειακή κλίμακα της πολυκατοικίας εμπλουτίζοντας την αναγνωσιμότητα του οικοδομικού τετραγώνου και δημιουργώντας κοινούς χώρους για τους κατοίκους.

Καταπιστήκαμε με τέσσερις θεματικές, χώρους εν δυνάμει, που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της προσεκτικής διαδικασίας ανάλυσης και επανασχεδιασμού της υπάρχουσας κατάστασης. Αυτές είναι: η αναδόμηση του ακάλυπτου χώρου, η χρήση της ταράτσας, η δυνατότητα συνέχισης των στοών και η παρεμβολή νέων κτιριακών τύπων.

Τα οικοδομικά τετράγωνα στο σύστημα της πολυκατοικίας είναι πυκνά και ανομοιόμορφα δομημένα – δεν υπάρχουν εσωτερικές αυλές, παρά μόνο ακανόνιστα υπόλοιπα ακάλυπτων. Αν όμως οι ιδιοκτήτες συμφωνούσαν να συνεργαστούν, τα υπόλοιπα αυτά θα μπορούσαν να μετασχηματιστούν σε κοινόχρηστους χώρους που θα φιλοξενούσαν νέες δραστηριότητες. Ένα από τα προτεινόμενα αρχέτυπα μετασχηματίζει τις εσωτερικές όψεις των πολυκατοικιών με την προσθήκη ενός συνεχούς μπαλκονιού που θα μετέφερε αυτούς τους παρεμειμένους χώρους σε εσωτερικές αυλές (εικόνα 1), μια χειρονομία που θα έδινε επίσης χώρο αναπνοής σε διαμερίσματα τα οποία σχεδιάστηκαν για έναν παραδοσιακό οικογενειακό βίο που πιθανόν πλέον δεν εκφράζει τους σημερινούς κατοίκους τους.

Πέρα από τις αυλές, οι ταράτσες επίσης παρουσιάζουν ανεξερεύνητο δυναμικό: διαφέρουν σε ύψος, δεν συνδέονται και σπάνια χρησιμοποιούνται. Οι ταράτσες

these neglected spaces into Cloisters (image 1), a gesture that would also give breathing space to apartments designed for a traditional family life that does not fit anymore the current inhabitants.

As well as the courtyards, the roofs also present unexplored potential – they vary in height, are not connected and seldom used. These roofs could become the basis for another layer of the city, a vertical extension of the existing buildings that would complement the polykatoikias: while the polykatoikias are fragmented and domestic, the Polykatoikia2 (image 2) could offer a different type of environment, more generous and imagined for common productive use as a laboratory for the inhabitants of the block.

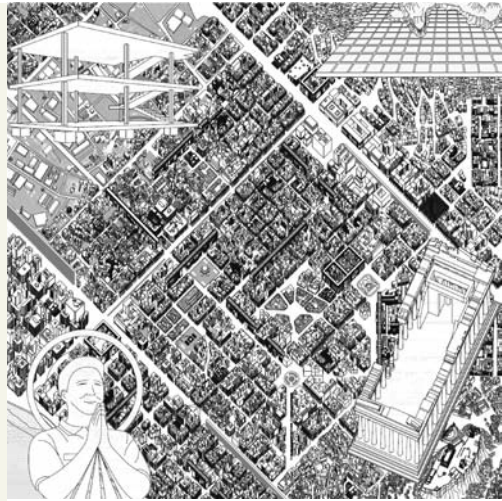
If the courtyard projects restructure the existing, and the roof projects add a new layer, we also believe that new archetypes could also work by subtracting parts of the built mass: for instance, in strategic points all the non-load-bearing elements of the ground floor of the polykatoikias could be removed, revealing a continuous Platform (image 3), an irregular field of columns and cores that could be repaved with a consistent material becoming an urban interior. In this way, the fragmentation of the current stoas would give way to a block-wide stoa that fosters social activities and reveals the generic character of the polykatoikia system. The system has proved incredibly resilient and flexible and we believe that a new typological discourse can only arise from its critical re-discussion. This is why we can also imagine an archetype that is just a polykatoikia skeleton which, by the insertion of a new generous system of circulation, becomes an openly accessible sequence of floors used for work, play, exhibition and production: a Theatre (image 4) of contemporary

αυτές θα μπορούσαν να καταστούν βάση για ένα επιπλέον επίπεδο της πόλης, μία καθ' ύψος επέκταση των υπάρχοντων κτιρίων που θα συμπλήρωνε τις πολυκατοικίες: ενώ οι πολυκατοικίες είναι κατατεμαχισμένες και περιλαμβάνουν κυρίως ιδιωτικούς χώρους κατοίκησης, η Πολυκατοικία2 (εικόνα 2) θα μπορούσε να προσφέρει ένα διαφορετικό τύπο χωρικού περιβάλλοντος, πιο γενναϊόδωρο και σχεδιασμένο για κοινή παραγωγική χρήση, ένα εργαστήριο για τους κατοίκους του οικοδομικού τετραγώνου.

Εάν η πρώτη πρόταση για τους ακάλυπτους προβάλλει την επαναδόμηση του υπαρκτού και τα σχέδια για τις ταράτσες προσθέτουν ένα νέο επίπεδο, πιστεύουμε ότι τα νέα αρχέτυπα θα μπορούσαν επίσης να συμβάλουν στην πόλη με την αφαίρεση μέρους της δομημένης μάζας: για παράδειγμα, σε στρατηγικά σημεία όλοι οι μη φέροντες οργανισμοί του ισογείου μιας πολυκατοικίας θα μπορούσαν να αφαιρεθούν αποκαλύπτοντας μια συνεχή Πλατφόρμα (εικόνα 3), ένα ακανόνιστο πεδίο υποστυλωμάτων και πυρηνών κυκλοφορίας που θα μπορούσε να επενδυθεί με ένα συνεχές υλικό κατασκευάζοντας έτσι ένα είδος αστικού εσωτερικού χώρου. Κατ' αυτό τον τρόπο ο υπάρχων κατακερματισμός των στοών θα υποχωρούσε, για να δώσει τη θέση της σε μια στοά που θα εκτεινόταν σε ολόκληρο το οικοδομικό τετράγωνο, που θα ενθάρρυνε κοινωνικές δραστηριότητες, αποκαλύπτοντας τον γενικό χαρακτήρα του συστήματος της πολυκατοικίας. Το σύστημα έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα ανθεκτικό και ευέλικτο και πιστεύουμε ότι ένας νέος τυπολογικός διάλογος μπορεί να προκύψει μόνο από την κριτική επανεξέτασή του. Γι' αυτό το λόγο μπορούμε επίσης να φανταστούμε ένα αρχέτυπο που είναι μόνο ο σκελετός μιας πολυκατοικίας ο οποίος, με την προσθήκη ενός νέου γενναϊόδωρου συστήματος κυκλοφορίας, διαμορφώνεται σε μια ανοικτά προσπελάσιμη συνέχεια ορόφων, που χρησιμοποιούνται για εργασία, διασκέδαση, έκθεση και παραγωγή: ένα Θέατρο (εικόνα 4) του σύγχρονου μόχθου, μια κοινωνική υποδομή. Τη στιγμή που η κρατική πρόνοια φαίνεται πλέον αδύνατη, η προσφορά στους πολίτες ενός χώρου προς χρήση είναι πιθανά το τελευταίο είδος πρόνοιας που το κράτος μπορεί να προσφέρει.

Αναλογική Αθήνα

Οι προτάσεις αυτές, όπως και οι θεωρητικές αναζητήσεις μας, εκφράστηκαν αναλυτικά στο σχέδιο που καλέσαμε Αναλογικό Χάρτη της Αθήνας (εικόνα 5). Ο χάρτης δεν περιγράφει την Αθήνα με τους «αντικειμενικούς» και «επιστημονικούς» όρους της συμβατικής χαρτογραφίας, αντιθέτως προσπαθεί να αντικρούσει τη συντηρητικότητα της και τη συλλογιστική ουδετερότητά της. Στη σύνθεση του σχεδίου αυτού σημείο αναφοράς μας ήταν η Città

5. Αναλογικός Χάρτης της Αθήνας, συλλογικό

5. Analogous Map of Athens, collective

labour, a social infrastructure – if state-driven welfare seems impossible, offering citizens a space to use is possibly the last kind of welfare the state can provide.

Analogous Athens

The projects, as well as our theoretical inquiries, took a final resolution in the drawing that we called Analogous Map of Athens (image 5). The map describes Athens not in the «objective», «scientific» terms of conventional cartography; on the contrary, it aims to challenge the instrumentality of the latter and its speculated neutrality. In composing this drawing, our reference was Aldo Rossi's Città Analoga,⁴ a drawing in which Rossi contrasted urban representations and artefacts with architectural projects. Similar to ours, his effort was to produce a map, whose geographical and architectural features do not correspond to an existing city in a «scientific» manner, but one that performs as an analogy that estranged the existing attributes of urbanization.

Our eight projects are presented in this framework. Like the exemplary excerpts of the city, they are presented as archetypal objects, potentially repeatable. The criteria of their reproducibility are not defined in vacuum but within the architectural form of the archetypes themselves and are based on analogies and associations. Most importantly, they perform as two-fold analogies: first, because they project analogically new possible urban meanings and, secondly, because they reveal the nature of what is already there, becoming analogical images of the city as it actually is.

6. Aldo Rossi, «La Città Analoga: Tavola», στο *Lotus op.* 13, Δεκέμβριος 1976, σ. 5-7.

Analogá, του Aldo Rossi, ένα σχέδιο όπου ο Rossi αντιπαραβάλλει αστικές αναπαραστάσεις και αντικείμενα με αρχιτεκτονικά έργα. Ανάλογη με τη δική μας, η προσπάθειά του ήταν να παραγάγει ένα χάρτη, του οποίου τα γεωγραφικά και αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά δεν ανταποκρίνονται σε μια υπαρκτή πόλη κατά τρόπο «επιστημονικό», αλλά κατά τρόπο που λειτουργεί ως μια αναλογία που αποξενώνει τα υπαρκτά χαρακτηριστικά της αστικοποίησης.

Οι οκτώ προτάσεις μας παρουσιάζονται εντός αυτού του πλαισίου. Ως υποδειγματικά αποσπάσματα της πόλης παρουσιάζονται ως αρχέτυπα αντικείμενα, δυναμικά επαναλήψιμα. Τα κριτήρια της επαναληψιμότητάς τους δεν καθορίζονται εν κενώ, αλλά εντός της αρχιτεκτονικής μορφής των ίδιων των αρχετύπων και βασίζονται σε αναλογίες και σχέσεις. Επιπλέον δρουν ως διπτές αναλογίες: πρώτον, επειδή προβάλλουν αναλογικά νέες πιθανές αστικές έννοιες και δεύτερον, επειδή αποκαλύπτουν τη φύση του υπαρκτού, γινόμενα έτσι αναλογικές εικόνες της πόλης όπως αυτή πραγματικά είναι.

Τα αρχέτυπα είναι αρχιτεκτονικές μορφές που αναζητούν την θέση τους εντός της πόλης. Όσο για τα πραγματικά αποτελέσματα των επιλογών αυτών μπορούμε μόνο να εισαγάγουμε ένα πιθανό σενάριο, έναν από τους πολλούς τρόπους κατά τους οποίους η αφήγηση θα μπορούσε να εκτυλιχθεί. Εν κατακλείδι, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η αναλογική σύνδεση μεταξύ πόλης και αντικειμένου είναι το ήθος ενός τόπου: όχι μια πάγια συμπεριφορά, ούτε ένα εγχειρίδιο κανόνων που πρέπει να εισακούονται, αλλά μάλλον μια κοινή αξία, ένας τρόπος κατανόησης του χώρου και του τρόπου με τον οποίο τα κοινωνικά υποκείμενα τον προσαρτούν.

4. Aldo Rossi, "La Città Analoga: Tavola", in *Lotus* n.13, December 1976, pp. 5-7.

The archetypes are architectural forms that seek their place in the city; as to the actual result of these choices, we can only put forward a possible scenario, one of the many ways the narrative could unfold. We could ultimately say that the analogical link between city and object is the ethos of a place: not a fixed behaviour, not a handbook rule to follow, but rather a shared value, a way of understanding space and the way social subjects appropriate it.

Μόχθος, Πόλη, Αρχιτεκτονική: Η περιοχή του Κεραμεικού/Μεταξουργείου στην Αθήνα ήταν ένα ετήσιο πτυχιακό εργαστήριο στο Ινστιτούτο Berlage κατά το ακαδημαϊκό έτος 2010-2011.

Συμμετέχοντες: Juan Carlos Aristizabal, Hyun Soo Kim, Ivan Nasution, Davide Sacconi, Roberto Soundy, Yuichi Watanabe, Ji Hyun Woo, Lingxiao Zhang.

Διδάσκοντες Εργαστηρίου: Pier-Vittorio Aureli, Maria Shéhérazade Giudici, Ηλίας Ζέγγελις, Πλάτων Ησαΐας.

Labour, City, Architecture: KM Area in Athens was a yearlong thesis studio held at the Berlage Institute in the academic year 2010-2011.

Studio Participants: Juan Carlos Aristizabal, Hyun Soo Kim, Ivan Nasution, Davide Sacconi, Roberto Soundy, Yuichi Watanabe, Ji Hyun Woo, Lingxiao Zhang.

Studio Tutors: Pier-Vittorio Aureli, Maria Shéhérazade Giudici, Platon Issaias, Elia Zenghelis.

Ο Pier-Vittorio Aureli είναι αρχιτέκτων και εκπαιδευτικός. Είναι ο συγγραφέας των τόμων *The Possibility of an Absolute Architecture* (2011), *The Project of Autonomy: Politics and Architecture Within and Against Capitalism* (2008) και άλλων βιβλίων. Είναι συνιδρυτής μαζί με τον Martino Tattara της ομάδας Dogma.

Η Maria Shéhérazade Giudici είναι αρχιτέκτων και συγγραφέας. Ολοκληρώνει τη διδακτορική διατριβή της στο Ινστιτούτο Berlage /TU Delft. Έχει συνεργαστεί με τους De Architekten CIE (Amsterdam), Donis (Rotterdam) και BAU (Bucharest).

Ο Πλάτων Ησαΐας (Αθήνα, 1984) είναι αρχιτέκτων. Είναι υποψήφιος διδάκτωρ στο πρόγραμμα «The City as a Project» στο Ινστιτούτο Berlage /TU Delft.

Pier-Vittorio Aureli is an architect and educator. He is the author of *The Possibility of an Absolute Architecture* (2011), *The Project of Autonomy: Politics and Architecture Within and Against Capitalism* (2008), and other books. Together with Martino Tattara he is the co-founder of Dogma.

Maria Shéhérazade Giudici is an architect and writer. She is currently completing her PhD dissertation at the Berlage Institute/TU Delft. She has collaborated with De Architekten CIE (Amsterdam), Donis (Rotterdam) and BAU (Bucharest).

Platon Issaias is an architect. He is currently a PhD Candidate at the PhD Program "The City as a Project" at the Berlage Institute/TU Delft.

Γιώργος Γερόλυμπος, Athens Spread, 2012.
Yorgis Yerolympos, Athens Spread, 2012.

Got To Be Real 1+2

Άγγελος Φραντζής

Ποιο είναι το κοινό έδαφος ανάμεσα στο ιδιωτικό και το δημόσιο; Τι είναι αυτό που, ειδικά σε περίοδο κρίσης, ενώνει τις μεταμορφώσεις και τις μεταβολές του δημόσιου χώρου μιας πόλης με την ιδιωτικότητα της; Πώς το συλλογικό «έξω» γίνεται ατομικό «μέσα»;

Η Αθήνα είναι μια πόλη σε βαθιά κρίση. Μια πόλη-πείραμα όπου οι επιπτώσεις της κρίσης γίνονται πια ορατές σε κάθε βήμα του δημόσιου χώρου. Φτώχεια, εγκληματικότητα, ρατσιστική βία, άνοδος του φασισμού, αστυνομοκρατία, αυτοκτονίες, ξενοίκιαστα μαγαζιά, ανεργία αλλά και πόλοι αντίστασης, ειρηνικές και βίαιες διαδηλώσεις, καταλήψεις δημόσιων χώρων, αλληλεγγύη, αυτοοργάνωση, λαϊκές συνελεύσεις στις γειτονιές κτλ.

Ταυτόχρονα πυρηνές δημιουργικότητας που προσπαθούν να αντισταθούν με αυστηρά δικά τους μέσα πια στην αστική κατάθλιψη. Ποτέ δεν γυρίζονταν τόσες πολλές ταινίες όσες σήμερα. Ποτέ δεν γραφόταν τόσο πολύ ενδιαφέρουσα μουσική. Χωρίς χρήματα και με ελάχιστα μέσα, ομάδες από όλους τους χώρους δημιουργούν χωρίς να

Got To Be Real 1+2

Angelos Frantzis

What is the common ground between what is private and what is public? What is it, particularly at a time of crisis, that unifies the transformations and changes of a city's public space with its privacy? How does the collective "outside" become the individual "inside"?

Athens is a city deep in crisis: A city experiment, where the consequences of the crisis have become obvious on every foot of public space. Poverty, criminal behaviour, racist attacks, the rise of fascism, the police state, suicides, shop premises remaining empty; as well as many centres of resistance, peaceful as well as violent demonstrations, occupations of public spaces, solidarity, self-organisation, local assemblies in different districts and so forth.

Simultaneously there are hubs of creativity, which attempt to resist the urban blues with their distinctly individual means. There never were as many films being shot as there are right now. Never was so much interesting music

προσμένουν τίποτε, βρίσκουν νέους τρόπους προσέγγισης του κοινού και έρχονται όλο και περισσότερο σε επικοινωνία με τους αντίστοιχους πόλους αντίστασης και δημιουργικότητας της υπόλοιπης Ευρώπης.

Και παράλληλα ο κόσμος συνεχίζει να βγαίνει. Συνεχίζει να είναι έξω. Οι πλατείες, τα καφέ και τα μπαρ είναι γεμάτα κάνοντας όλους να αναρωτιούνται για τη φύση της κρίσης. Η ανάγκη εξόδου, μοιράσματος και ξεγνοιασιάς είναι εξίσου ορατή με τη μελαγχολία και την κατάθλιψη. Για κάποιους αυτή η αντίδραση αποτελεί απόδειξη για το ότι η κρίση είναι ένα φαινόμενο που τα αίτια του βρίσκονται στο ελληνικό DNA. Είμαστε ένοχοι και πρέπει να πληρώσουμε, μας φωνάζουν παρές με την ασφυκτική πλειοψηφία των media.

Ενοχή, φόβος, ανασφάλεια, οργή, αντίσταση. Ένα πλέγμα αντιφάσεων που έχει δημιουργήσει ένα νέο αθηναϊκό ιστό επαναπροσδιορίζοντας τη σχέση μας με την πραγματικότητα. Αυτό που ήταν μέχρι τώρα απίθανο, τώρα είναι πιθανό. Αυτό που ήταν μέχρι τώρα μακριά, είναι τώρα κοντά. Κανείς δεν μπορούσε να φανταστεί πριν από τρία χρόνια ότι όλα θα άλλαζαν τόσο γρήγορα. Αυτή η διάρρηξη της εμπιστοσύνης στο πραγματικό οδηγεί νομοτελειακά σε ένα νέο φανταστικό, όπου ο μόνος οδηγός είναι η αβεβαιότητα ή μάλλον η βεβαιότητα ότι τίποτε δεν είναι σταθερό.

Χωρίς καμία επιθυμία βαρύγδουπων συμπερασμάτων, αλλά αντίθετα με παιγιώδη διάθεση, το «Got To Be Real 1+2» προσπαθεί να αποτυπώσει αυτές τις αντιφάσεις. Να βρει ένα νέο λόγο που να μπορεί να τις εμπεριέχει και να τις ανασυνθέσει σε μια καλλιτεχνική πράξη. Σε άμεσο διάλογο με τον πυρήνα της θεματικής του Made in Athens, εξερευνά αυτήν τη νέα αθηναϊκότητα μέσα από την ανασύνθεση της πολυκατοικίας και τη σχέση δημόσιου και ιδιωτικού.

14 σταθερά κάδρα διαφορετικών μεγεθών απεικονίζουν εσωτερικούς χώρους πολυκατοικιών. Σαν παράθυρα ενός φανταστικού φωταγωγού δημιουργούν ανάλογα με τις δράσεις που περικλείουν έναν εσωτερικό ρυθμό αφήγησης. Αθηναϊκά διαμερίσματα, ιατρεία, γραφεία, studios ή είσοδοι γίνονται μικρές σκηνές όπου μέσα τους οι κάτοικοι, σαν ήρωες ενός θεάτρου του παραλόγου, προσπαθούν να αναπαραστήσουν το δράμα του αθηναϊκού παρόντος. Οι μικρές και μεγάλες πράξεις τους αντανakλούν τις αντιφάσεις του δημόσιου χώρου που μοιάζει να εισβάλλει σαν απρόσκλητος επισκέπτης στα εσωτερικά των διαμερισμάτων παραβιάζοντας την ιδιωτικότητά τους. Το πραγματικό και το φανταστικό συνυπάρχουν επί ίσοις όροις. Η καθημερινότητα συνομιλεί με τις σκέψεις, τα όνειρα ή τις επιθυμίες. Τίποτε δεν μοιάζει οριστικό. Όλα είναι πιθανά.

Σενάριο, σκηνοθεσία: Άγγελος Φραντζής.
Κάμερα: Μάρκος Λιβαδάρος.
Κοστούμια: Κάτια Γκουλιώνη.
Ήχος: Νίκος Τριανταφύλλου.
Μοντάζ: Νίκος Βαβούρης.
Βοηθός Σκηνοθέτη: Ευδοκία Καλαμίτη.
Props: Δήμητρα Μαρλαντή.
Κομμώσεις μιούζικαλ: Ιουλία Συγγριμή.

Ηθοποιοί:

Μισέλ Βαλέυ, Κάτια Γκουλιώνη, Θανάσης Πετρόπουλος, Μαρία Εγγλεζάκη, Λαρίσα Βέργου, Κατερίνα Μιχελή, Λένικα Αρφάνη, Παναγιώτης Ευαγγελίδης, Αλέξανδρος Βούλγαρης - The Boy, Κωνσταντίνος Σουβατζόγλου - Space Blankets, Γιάννης Ρηγάδης, Ζωή Κορρέ, Τάσος Σπύρου, Κώστας Κίζας, Θάνας Παπαδόπουλος, Δημήτρης Κοτσέλνς, Πένυ Λιακοπούλου, Μαρία Κόντου, Φοίβος Καλλιτάς, Γιάννης Κορρές, Δήμητρα Μαρλαντή, Νίκος Καλαμίτης, Δημήτρης Βλαχόπουλος, Θεοδώρα Σαμιώτη, Βάνα Ιβάνοβα, Μάρκος Λιβαδάρος, Νίκος Τριανταφύλλου, Άγγελος Φραντζής, Βανέσσα Φερλέ, Χρήστος Φερλές.

Σταμάτης Σχιζάκης, Χριστίνα Κατσιαδάκη, Άννα Καρύδη, Κώστας Κουτελιδάκης, Δημήτρης Μαρλαγκούτσος, Θεωδωρής Προδρομίδης, Δημήτρης Αποστολακίδης, Νίκος Βαβούρης, Δημήτρης Κοριζής, Αλέξης Φραντζής, Νίκος Κοτσάρης, Αμπαρβίλι Χάνα, Ράνια Οικονόμου, Μαργαρίτα Μαντά, Νένα Καραγιάννη, Γεωργία Θεσσαλονικέως, Ζένη Θεσσαλονικέως, Ελισσάβετ Τσουμπρή, Φραντζέσκα Νιμέε, Κορνηλία Φραντζή, Αλέξανδρος Τζανής, Πέτρος Νικότσος, Άννα Κainaδά, Μιράντα Πανταζίδου.

Writer, Director: Angelos Frantzis.
 Camera: Markos Livadaros.
 Costumes: Katia Goulioni.
 Sound: Nikos Triantafyllou.
 Editing: Nikos Vavouris.
 Assistant Director: Evdokia Kalamitsi.
 Props: Demetra Marlanti.
 Musical Hair Styling: Ioulia Sigrimi.

Actors:

Michelle Valley, Katia Goulioni, Thanassis Petropoulos, Maria Egglezaki, Larissa Vergou, Katerina Micheli, Lenica Arfani, Panagiotis Evangelidis, Alexandros Voulgaris - The Boy, Konstantinos Souvatzoglou - Space Blankets, Yannis Rigadis, Zoe Corre, Tassos Spyrou, Costas Kizas, Thanos Papadopoulos, Dimitris Cotselis, Peny Liakopoulou, Maria Kontou, Phoebus Callitsis, Yannis Corres, Demetra Marlanti, Nikos Kalamitsis, Dimitris Vlahopoulos, Theodora Samioti, Vana Ivanova, Marcos Livadaros, Nikos Triantafyllou, Angelos Frantzis, Vanessa Ferle, Christos Ferles. Stamatis Schizakis, Christina Katsiadaki, Anna Karidi, Costas Koutelidakis, Dimitris Marlagoutsos, Thodoris Prodromidis, Dimitris Apostolakis, Nikos Vavouris, Dimitris Korizis, Alexis Frantzis, Nikos Kotsaris, Amaryllis Hana, Rania Oikonomou, Margarita Manta, Nena Karagianni, Georgia Thessalonikeos, Zeni Thessalonikeos, Elissavet Tsoumpri, Frantzeska Nimee, Cornelia Frantzi, Alexandros Tzanis, Petros Nikotsos, Anna Kenada, Miranta Pantazidou.

being written. Without money and with a bare minimum of means at their disposal, groups from all places are creating without any expectation whatsoever; they are finding new ways to approach an audience and come into ever greater contact with corresponding cores of resistance and creativity in the rest of Europe.

And, at the same time, people continue to go out. They continue to be outside. In city squares, cafés and bars are full; making everyone wonder about the nature of the crisis. The need to get out, to share and be light-hearted is equally visible as the melancholia and depression. For some, this reaction is proof positive that the crisis is a phenomenon, whose causes lie embedded in Greek DNA. We are guilty and we must pay, they scream at us along with the stifling majority of the media.

Guilt, fear, insecurity, rage, resistance: A web of contradictions, which has created a new Athenian interwoven web, redefining our relationship with reality. What used to be inconceivable, is now likely. What used to be, until now, so far off, is now right here. Three years ago, nobody could have imagined that things would change so fast. This violation of trust in reality leads deterministically to a new fantasy, where our only guide is uncertainty, or rather the certainty that there is no stability.

Without any desire to come to any grandiloquent conclusions, but, on the contrary, with a sense of play, "Got To Be Real 1+2" attempts to record all these contradictions. To discover a new form of discourse, which can contain them and which can reformulate them through an act of art. In direct dialogue with the core of themes of Made in Athens, it investigates this new sense of being Athenian, by reformulating the polykatoikia and the relationship between what is public and what is private.

14 fixed frames of varying sizes depict interiors of polykatoikias: As windows looking onto an imaginary light well, they create according to the surrounding actions an internal rhythm of the narrative. Athenian apartments, doctor's offices, offices, studios or entrances, become small stages, where their inhabitants, like protagonists in a theatre of the absurd, attempt to re-enact the drama of this Athenian present. Their actions, small or great, reflect the contradictions of the public space, which appears to invade the interiors of their apartments like an uninvited guest, violating their privacy. The real and the imaginary coexist on equal terms. Everyday life converses with thoughts, dreams or desires. Nothing appears definitive. Everything is possible.

A Strange Day

Άγγελος Φραντζής, Νίκος Τριανταφύλλου
 Angelos Frantzis, Nikos Triantafyllou

Συνήθως όταν μιλάμε για μια πόλη, μιλάμε γι' αυτά που βλέπουμε. Τα κτίρια, οι δρόμοι, ο κόσμος, η κυκλοφορία, τα μνημεία, τα μαγαζιά, οι πλατείες. Σπάνια μιλάμε για αυτά που ακούμε. Ο πολιτισμός της όρασης υπερισχύει αυτού της ακοής. Όμως αυτά που ακούμε καθορίζουν κατά ένα μεγάλο μέρος την ταυτότητα μιας πόλης. Ο ήχος κάθε πόλης έχει τα δικά του ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Ποιος είναι ο ήχος της Αθήνας λοιπόν;

Ξεκινήσαμε να καταγράφουμε με τρόπο ντοκιμαντέριστικο όλα εκείνα που μας φαίνονταν ενδιαφέροντα. Όλα εκείνα που δημιουργούσαν την αθηναϊκή ταυτότητα. Και καθώς καταγράφαμε τους ήχους του πραγματικού, το μυαλό μας ταξίδευε σε ήχους άλλους. Κι έτσι αρχίσαμε να σκεφτόμαστε πώς θα ήταν η πλατεία Συντάγματος αν δεν περνούσαν αυτοκίνητα μπροστά από τη Βουλή, αλλά σπιντόταν μια τεράστια παιδική χαρά. Τι θα γινόταν αν στην Πανεπιστημίου κύλαγε ένα ποτάμι ή αν η Ομόνοια καταλαμβάνονταν από ζώα;

Το «A Strange Day» δεν είναι λοιπόν μόνο μια ηχητική εγκατάσταση που μεταφέρει στη Βενετία την Αθήνα μέσω του ήχου της, αλλά μια πρόκληση να φανταστούμε τις μεταβολές και τις μεταμορφώσεις του δημόσιου χώρου μέσα από μια μεγάλη βόλτα όπου οι ηχητικές επιστρώσεις δημιουργούν παράξενα επίπεδα και χτίζουν μια συνεχώς μεταβαλλόμενη γεωγραφία. Σαν ο ήχος να αφηγείται μια παράξενη μέρα όπου όλα μπερδεύονται, αλλάζουν, μετουσιώνονται.

Οι ήχοι, κρυμμένοι στα διαφορετικού μεγέθους κουτιά, ξεπηδούν από εκεί που δεν τους περιμένεις φτιάχνοντας περιοχές και ενότητες που συνεχώς αλλάζουν. Σαν να βλέπεις ένα ηχητικό time lapse μεταμορφώσεων φτιαγμένο από μεμονωμένους ήχους και περιβάλλοντα. Η αθηναϊκή ταυτότητα είναι αυτό που βλέπουμε, αυτό που ακούμε και κυρίως αυτό που φανταζόμαστε.

Usually, when we speak about a city, we speak about what we see: buildings, roads, people, traffic, monuments, shops, squares. Rarely do we speak of what we hear. The culture of vision supersedes that of hearing. However, what we hear defines the identity of a city to a very great extent. The sound of each city has its own particular features. So what is the sound of Athens?

We started, in documentary fashion, to record everything we deemed of interest; everything that created the Athenian identity. And, as we recorded the sounds of reality, our mind travelled to other sounds. And we started to wonder, what would Syntagma Square be like, if no cars passed in front of the Parliament building, but an immense children's playground existed there instead? What would Panepistimiou Avenue be like if a river ran through it, or how would Omonoia Square be if it were taken over by animals?

So «A Strange Day» isn't just a sound installation, which transports Athens to Venice through its noises, but a challenge to imagine the changes and transformations of public space, through a grand promenade, where sound layers of sound will create strange levels and build a constantly changing geography. As if the sounds were narrating a strange day, where everything gets mixed up, changes, is transubstantiated.

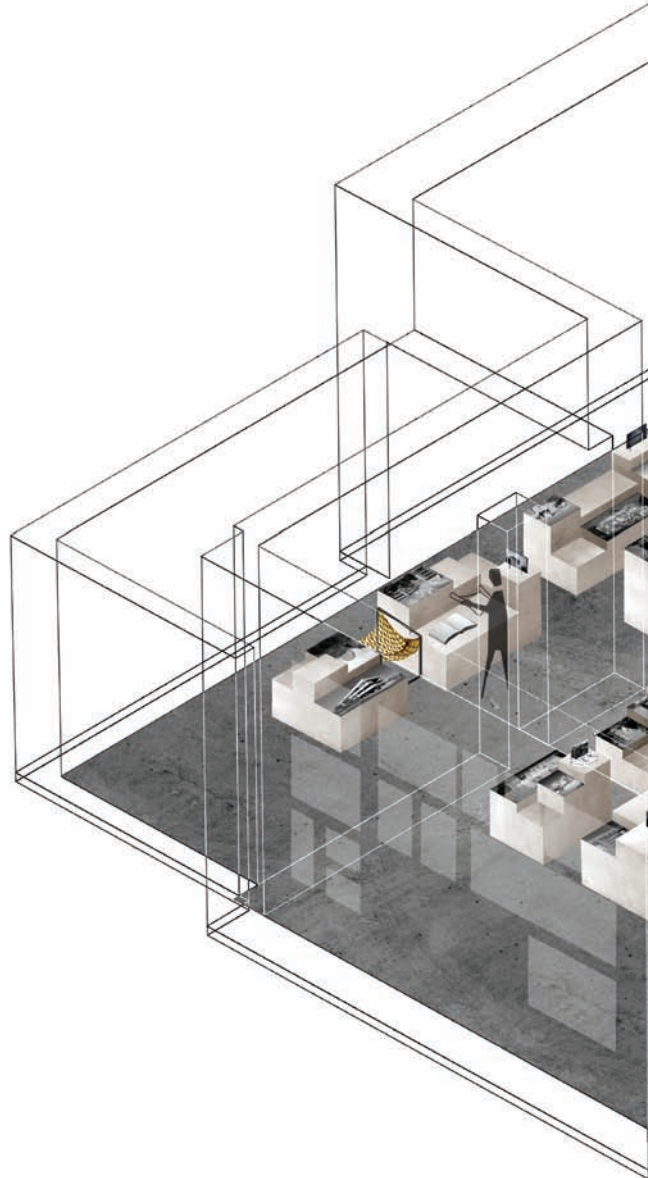
The sounds, hidden in different sizes of boxes, jump out at you, when you least expect them, creating areas and groupings, which are constantly changing. It's as if you're watching a sound time-lapse recording of transformations, created by discrete sounds and environments. Athenian reality is what we see, what we hear and, mainly, what we imagine.

Η ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΕΡΙΠΤΕΡΟ INSTALLATION AT THE GREEK PAVILION

Πάνος Δραγώνας, Άννα Σκιαδά, Βαρβάρα Χριστοπούλου, Μαρία Μπούρδη, Μαρία Χασιώτη
Panos Dragonas, Anna Skiada, Varvara Christopoulou, Maria Bourdi, Maria Chasioti

Η εγκατάσταση “Made in Athens” υλοποιείται μέσα από τη συνεργασία των επιμελητών με τις οκτώ ομάδες αρχιτεκτόνων που παρουσιάζονται στην έκθεση. Η εκθεσιακή δομή δημιουργείται ως ένα συλλογικό έργο. Πρόκειται για ένα τρισδιάστατο μωσαϊκό με σαφείς αναφορές στην ακανόνιστη μορφολογία των αθηναϊκών οικοδομικών τετραγώνων. Η αναπαράσταση της ιδιαίτερης ογκοπλαστικής δομής των αθηναϊκών οικοδομικών τετραγώνων συνθέτει το «κοινό έδαφος» για την ανάδειξη των εκθεμάτων. Οι νέες αρχιτεκτονικές αφηγήσεις αναδύονται μέσα από το υπόβαθρο των αθηναϊκών πολυκατοικιών. Η εγκατάσταση επιδιώκει την αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφορετικών συμμετοχών, αναζητώντας κοινές αναφορές, συγγένειες ή ακόμη και αντιπαραθέσεις.

The “Made in Athens” installation is implemented by the curators in collaboration with eight groups of architects, whose work is presented in the exhibition. The exhibition structure functions as a collective work. It is a three-dimensional mosaic with clear references to the irregular morphology of Athenian city blocks. The representation of the particular volume-forming structure of Athenian city blocks composes the “common ground” that will highlight the exhibits. New architectural narratives will rise from within a background of Athenian polykatoikias. The goal of the installation is to achieve interaction between the various participations, seeking common references, affinities or even conflicts.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΩΝ

Πάνος Δραγώνας (Αθήνα, 1967). Αναπληρωτής Καθηγητής Αρχιτεκτονικού και Αστικού Σχεδιασμού στο Πανεπιστήμιο Πατρών. Αποφοίτησε από το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (1992) και έλαβε πτυχίο Master από το Columbia University ως υπότροφος Fulbright (1993). Συνεπιμελήτης της έκθεσης 14F/21GR. Νέοι Αρχιτέκτονες στη Γαλλία και την Ελλάδα. Επιμελήτης της έκθεσης 2η Μπιενάλε Νέων Ελλήνων Αρχιτεκτόνων (Αθήνα, 1998). Βοηθός επιμελήτης της έκθεσης Αρχιτεκτονική του 20ού αιώνα: Ελλάδα (Φρανκφούρτη, 1999) και του ομώνυμου βιβλίου. Σύμβουλος έκδοσης των ετήσιων επιθεωρήσεων Αρχιτεκτονικά Θέματα και Θέματα Χώρου + Τεχνών. Διατρεί αρχιτεκτονικό γραφείο στην Αθήνα από το 2001 με τη Βαρβάρα Χριστοπούλου. Η δουλειά τους έχει λάβει 10 διακρίσεις σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, μεταξύ των οποίων και δύο πρώτα βραβεία. [www.deltarchi.com, panosdragonas.net]

Άννα Σκιαδά (Αθήνα, 1953). Αποφοίτησε από την École Spéciale d' Architecture (ESA) στο Παρίσι (1977). Παρακολούθησε τη σχολή Πλαστικών Τεχνών, Maîtrise, Τμήμα Αισθητικής (Esthétique) στο Πανεπιστήμιο PARIS I (1977-1978). Attachée de Direction στην ESA (1977-81). Σύνταξη και έκδοση της εβδομαδιαίας εφημερίδας BIP. Υπεύθυνη εκπόνησης μελετών διαμορφώσεων ελεύθερων χώρων και επιβληής της κατασκευής στον Δήμο της Αθήνας. Διατρεί αρχιτεκτονικό γραφείο στην Αθήνα από το 2004 και έχει λάβει διακρίσεις σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς. Επιμελήτρια των εκθέσεων και των αντίστοιχων καταλόγων: Luis Barragan (Αθήνα, 2005), Ricardo Legoretta (2008). Α. & Γ. Βαρουδάκης (2009-2010), Γ. & Ε. Μανέτα (2010), Α. Κωτασιόπουλος και συνεργάτες αρχιτέκτονες (2011-2012). Συνεπιμελήτρια της έκθεσης 14F/21GR. Νέοι Αρχιτέκτονες στη Γαλλία και την Ελλάδα (2012). Βοηθός επιμελήτρια της έκθεσης Αρχιτεκτονική του 20ού αιώνα: Ελλάδα (Παρίσι, 2000).

Ανδρέας Αγγελιδάκης (Αθήνα, 1968). Αποφοίτησε από την Αρχιτεκτονική Σχολή Southern California Institute of Architecture (Sci-ARC) με μεταπτυχιακό στο Columbia University. Διατρεί ένα πειραματικό αρχιτεκτονικό γραφείο στην Αθήνα, όπου ερευνά το χώρο ανάμεσα στην οθόνη και το τοπίο. Συνήθως λειτουργεί στη διασταύρωση συστημάτων όπως της Αρχιτεκτονικής με την Τέχνη, του εικονικού με το πραγματικό, του κίτριου και της φύσης, του ερείπιου και της κατασκευής. **Σωτήρης Βασιλείου** (Αθήνα, 1986). Αποφοίτησε από την Αρχιτεκτονική Σχολή Πανεπιστημίου Πατρών. Από το 2008 εργάζεται στο studio του Ανδρέα Αγγελιδάκη. Το 2011 ίδρυσε, μαζί με τους Τάσο Γκοβάτσο και Αλκμήνη Πετράκη, την καλλιτεχνική ομάδα «Three Nubs». [www.angelidakis.com]

Γιάννης Αίσιωπος (Αθήνα, 1966). Αναπληρωτής Καθηγητής Αρχιτεκτονικού και Αστικού Σχεδιασμού και Πρόεδρος Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πανεπιστημίου Πατρών. Αρχιτέκτων Μηχανικός, ΕΜΠ (1989). Master in Architecture, Graduate School of Design, Harvard University (1991). Adjunct Assistant Professor of Architecture, Columbia University, Νέα Υόρκη (1994). Επισκέπτης Ερευνητής (Stanley J. Seeger Visiting Research Fellow), Princeton University (2009). Independent Expert, Ευρωπαϊκό Βραβείο Αρχιτεκτονικής της Ε.Ε. "Mies Van der Rohe". Συνεπιμελήτης της έκθεσης Landscapes of Modernization: Greek Architecture 1960s and 1990s (Ρότερνταμ, 1999) και του ομώνυμου βιβλίου (Αθήνα, 1999). Συνεπιμελήτης, Η σύγχρονη (ελληνική) πόλη / Μετάπολις 2001 (Αθήνα, 2001), Τοπία του Οικείου, Milan Triennale (Αθήνα, 1996). Από το 1995 διατρεί το γραφείο Αίσιωπος Αρχιτεκτονική στην Αθήνα. [www.aesopos.net]

Αριστέιδης Αντωνάς (Αθήνα, 1963). Αρχιτέκτων και συγγραφέας με έδρα στην Αθήνα. Υπεύθυνος διεύθυνσης του Antonas Office. Υποψήφιος για το Βραβείο Mies Van der Rohe (2009) και το βραβείο Iakov Chernikov (2011). Τα περισσότερα θεωρητικά κείμενά του δημοσιεύονται στο διαδίκτυο, ενώ λογοτεχνικά έργα του κυκλοφορούν από τις εκδόσεις Άγρα (Αθήνα) και πρόσφατα από τον εκδοτικό οίκο jrp/Ringier (Ζυρίχη). [aristideantonas.com, antonas.blogspot.com]

Η ομάδα **AREA Architecture Research Athens** ιδρύθηκε το 2006. Το έργο της AREA περιλαμβάνει διακρίσεις σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, συμμετοχή σε εκθέσεις, αρθρογραφία και δημοσιεύσεις.

Στυλιανή Δαούτη (Αθήνα, 1978). Σπούδασε αρχιτεκτονική στη σχολή Paris – Belleville στη Γαλλία (DPLG, 2002) και εργάστηκε στο Παρίσι πριν λάβει πτυχίο Master από το Columbia University το 2005. Στη Νέα Υόρκη συνεργάστηκε με το γραφείο του Gordon Kipping, ενώ το 2004 κέρδισε με τον Marc Bourgeois το τρίτο βραβείο στον διεθνή διαγωνισμό για το Μητροπολιτικό Πάρκο του Ελληνικού. Δίδαξε Αρχιτεκτονικό Σχεδιασμό στο Πανεπιστήμιο Πατρών.

Γιώργος Μπρούλιος (Αθήνα, 1978). Σπούδασε αρχιτεκτονική στο ΕΜΠ (1996-2002) και ακολούθησε εργάστηκε στο γραφείο Κοκκίνιου-Κούρκουλας στην Αθήνα. Ως υπότροφος του ιδρύματος Fulbright έλαβε πτυχίο Master από το Columbia University το 2004. Στη συνέχεια εργάστηκε στο αρχιτεκτονικό γραφείο του Steven Holl στη Νέα Υόρκη και το γραφείο KLMF στην Αθήνα. Από το 2007 διδάσκει Αρχιτεκτονικό Σχεδιασμό στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. **Μιχάλης Ραυτόπουλος** (Αθήνα, 1978). Έλαβε το Bachelor of Arts στην Ιστορία της Τέχνης από το Πανεπιστήμιο του Michigan, Ann Arbor (1999). Το 2002 ολοκλήρωσε το Master Αρχιτεκτονικής στο Πανεπιστήμιο Berkeley της Καλιφόρνια. Στην περίοδο 2004 με 2006 δούλεψε για τον Stephan Jaklitsch στη Νέα Υόρκη, ενώ στην Αθήνα συνεργάστηκε με το γραφείο των ISV. [www.areaoffice.gr]

Ο Stephan Buerger και η Δήμητρα Κατσώτα δημιούργησαν το γραφείο **buerger katsota architects** το 2005 με έδρα στην Αθήνα και τη Βιέννη. Έργα και μελέτες του γραφείου έχουν διακριθεί σε διεθνείς αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, έχουν δημοσιευτεί εκτενώς σε επιθεωρήσεις και εκδόσεις και έχουν παρουσιαστεί σε αρχιτεκτονικές εκθέσεις σε πολλές χώρες.

Δήμητρα Κατσώτα (Αθήνα, 1972). Επίκουρη Καθηγήτρια Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού, Πανεπιστημίου Πατρών. Master in Architecture II, Graduate School of Design, Harvard University (2001). AADipl, Architectural Association (1996). Μέλος του Βασιλικού Ινστιτούτου Βρετανών Αρχιτεκτόνων (RIBA). Επιμελήτρια της Διεθνούς Αρχιτεκτονικής Επιθεώρησης ΔΟΜΕΣ (2005-11). Μέλος των γραφείων Skidmore Owings and Merrill (2001-03) και Porphyrios Associates (1997-98) στο Λονδίνο.

Stephan Buerger (Klagenfurt, 1972). Master in Architecture II, Graduate School of Design, Harvard University (2001). AADipl (Hons), Architectural Association School of Architecture (1998). Δίδαξε ως ενταταλμένος επίκουρος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Πατρών (2003-09). Από το 2009, εισηγητής του βραβείου Mies Van der Rohe. Επιμελήτης της Διεθνούς Αρχιτεκτονικής Επιθεώρησης ΔΟΜΕΣ (2005-11). Μέλος των γραφείων EDWA, Σαγκάη (2004), Foster and Partners, Λονδίνο (2001-03), Arakawa and Madeleine Gins, Νέα Υόρκη (1996) και Roland Rainer Architects, Βιέννη (1992-93). [www.buerger-katsota.com]

BIOGRAPHIES OF CONTRIBUTORS

Panos Dragonas (Athens, 1967). Associate Professor of Architecture and Urban Design at the University of Patras. Graduated from the National Technical University of Athens (1992) and received his Masters from Columbia University as a Fulbright scholar (1993). Joint-curator of the exhibition 14F/21GR. Young Architects in France and Greece. Curator of the exhibition 2nd Biennale of Young Greek Architects (Athens, 1998). Assistant curator of the exhibition 20th Century Architecture: Greece (Frankfurt, 1999) and assistant editor of the book with the same title. Consultant editor of the *Architecture in Greece and Design + Art* in Greece annual reviews. He maintains an architectural practice in Athens since 2001 with Varvara Christopoulou. Their work has received 10 awards and distinctions in architectural competitions including two first prizes. [www.deltarchi.com, panosdragonas.net]

Anna Skiada (Athens, 1953). Graduated from the École Spéciale d'Architecture (ESA) in Paris (1977), then went on to receive a Maîtrise in Plastic Arts from the Department Esthétique, University PARIS I (1978). Attachée de Direction at ESA (1977-81) and assistant editor of the weekly publication BIP. Architect in charge of design for public spaces for the Municipality of Athens. She has been awarded distinctions in architectural competitions. In 2004 she established a private practice in Athens. Curator of the exhibitions: Luis Barragan (2005), Ricardo Legoretta (2008), A & G Varoudakis (2009-2010), G & E Maneta (2010), A. Kotsiopoulos and collaborators architects (2011-2012); joint-curator of the exhibition K & A Kyriakides (2012). Editor of the catalogues for the aforementioned exhibitions. Joint-curator of the exhibition 14F/21GR. Young Architects in France and Greece (2012). Assistant curator of the exhibition 20th Century Architecture: Greece (Paris, 2000).

Yannis Aesopos (Athens, 1966). Associate Professor of Architecture and Urban Design and Chairman, Department of Architecture, University of Patras. Diploma of Architecture, National Technical University of Athens (1989). Master in Architecture, Graduate School of Design, Harvard University (1991). Adjunct Assistant Professor of Architecture, Columbia University, New York (1994). Stanley J. Seeger Visiting Research Fellow, Princeton University (2009). Independent Expert, "Mies Van der Rohe" E.U. Prize for Architecture. Joint-curator and co-editor, exhibition and book *Landscapes of Modernization: Greek Architecture 1960s and 1990s* (NAI, Rotterdam, 1999/Athens, 1999). Co-editor, *The Contemporary (Greek) City/Metapolis 2001* (Athens, 2001), *Landscapes of the Intimate*, Milan Triennale (Athens, 1996). Since 1995 he runs Aesopos Architecture in Athens. [www.aesopos.net]

Andreas Angelidakis (Athens, 1968). Graduated from Southern California Institute of Architecture and received his Masters from Columbia University. He maintains an experimental practice in Athens, Greece, a studio involved in building, designing and speculating the contemporary ecosystem of screens and landscapes. He usually operates at the intersection of systems: Art and Architecture, Virtual and Real, Building and Nature, Ruin and Construction. **Sotiris Vassiliou** (Athens, 1986). He graduated from the Architecture School of the University of Patras. Since 2008 he is working at Andrea Angelidakis studio. In 2011, he co-founded the art trio "Three Nubs", with Tasos Govatsos and Alkini Petraki. [www.angelidakis.com]

Aristide Antonas (Athens, 1963). Architect and writer based in Athens. Principal in the Antonas Office. Nominee for a Mies Van der Rohe award (2009) and for a Iakov Chernikov Prize (2011). His theoretical texts are mostly published on the Internet; his literature works are published at Agra Publications (Athens) and jrp-ringier (Zurich). [aristideantonas.com, antonas.blogspot.com]

AREA Architecture Research Athens is a professional design practice established in 2006. Aside from built projects, AREA has received numerous awards and contributes to architecture magazines and exhibitions.

Styliani Daouti (Athens, 1978). Studied architecture at the Paris Belleville Architecture School, France (DPLG, 2002) and worked in Paris before receiving her Masters at Columbia University (2005). In New York she worked for Gordon Kipping, and in 2004 she received with Marc Bourgeois the third prize at the Hellenikon Metropolitan Park and Urban Development International Competition. She teaches architectural design at the University of Patras.

Giorgos Mitroulias (Athens, 1978). Studied architecture at the National Technical University of Athens (2002) and worked in the office Kokkinou+Kourkoulas in Athens. Awarded a Fulbright Scholarship in 2003, he completed his Masters at Columbia University (2004), before working in Steven Holl Architects. Since 2007 he has taught architectural design at the University of Thessaly.

Michaeljohn Raftopoulos (Athens, 1978) Acquired the Bachelor of Arts in the History of Art (Class Honors) from the University of Michigan. In 2002 he completed his Masters of Architecture at the University of California at Berkeley. From 2004-2006 he worked for Stephan Jaklitsch Architects in New York. In Athens he has held an independent collaboration with ISV Architects. [www.areaoffice.gr]

buerger katsota architects was established by Stephan Buerger and Demetra Katsota in 2005 with offices in Athens and Vienna. The practice's work has been awarded prizes in international architectural competitions, widely published in reviews as well as in publications and exhibited worldwide.

Stephan Buerger (Klagenfurt, 1972) Master in Architecture II, Graduate School of Design, Harvard University (2001). AADipl (Hons), Architectural Association School of Architecture (1998). Adjunct Assistant Professor at the University of Patras (2003-09). Since 2009, Independent Expert of the Mies Van der Rohe Award. Editor of ΔΟΜΕΣ International Review of Architecture (2005-11). Previous professional experience includes EDAW, Shanghai (2004), Foster and Partners, London (2001-03), Arakawa and Madeleine Gins, New York (1996) and Roland Rainer Architects, Vienna (1992-93).

Demetra Katsota (Athens, 1972). Assistant Professor in Architectural Design at the University of Patras. Master in Architecture II, Graduate School of Design, Harvard University (2001), Architectural Association (1996). Chartered member of the Royal Institute of British Architects. Editor of ΔΟΜΕΣ International Review of Architecture (2005-2011). Previous work experience includes Skidmore Owings and Merrill (2001-03) and Porphyrios Associates (1997-98) in London. [www.buerger-katsota.com]

Η **decaARCHITECTURE** είναι μια διεθνής ομάδα νέων αρχιτεκτόνων με βάση την Αθήνα που δημιουργήθηκε το 2001. Η decaARCHITECTURE έχει τιμηθεί με διακρίσεις στα Emerging Architecture Awards (2004, 2009), τα Βραβεία Ελληνικής Αρχιτεκτονικής (2004, 2009) και το Piranesi International Award (2009). Η ομάδα έχει δώσει διαλέξεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό και έχει διδάξει εργαστήρια σύνθεσης στα Τμήματα Αρχιτεκτόνων της Πάτρας και του Βόλου. **Αλέξανδρος Βαϊτσός** (Λίμα, Περού, 1971). BA Harvard University, Department of Visual and Environmental Studies. Master in Architecture, University of California, Berkeley. **Carlos Loperena** (Πόλη του Μεξικό, 1970). BFA in Industrial Design, University of Kansas. Master in Architecture, University of California, Berkeley. **Έλενα Ζαμπέλη** (Αθήνα, 1974). BSc. Dip (Hons) Bartlett School of Architecture, University College London. Φοίτησε για ένα χρόνο στην Cooper Union, στη Νέα Υόρκη. [www.deca.gr]

Η αρχιτεκτονική ομάδα **draftworks*** ιδρύθηκε το 2006 στο Λονδίνο. Στην ομάδα έχουν απονεμηθεί βραβεία σε διεθνείς αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς. Μεταξύ αυτών το πρώτο βραβείο για το «Κέντρο Περιβαλλοντικής Εννημέρωσης» στις Αλυκές Λάρνακας, ενώ η πρόταση "The New Zidonians" βραβεύτηκε σε διαγωνισμό του MIT. Έργα της ομάδας έχουν δημοσιευτεί και εκτεθεί διεθνώς. **Χριστιάνα Ιωάννου** (Λευκωσία, 1978). Αποφοίτησε από την Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ (με υποτροφία ΙΚΥ), ενώ από την ίδια σχολή κατέχει και Μεταπτυχιακό Δίπλωμα από το πρόγραμμα «Σχεδιασμός και Θεωρία του Χώρου». Από το 2006 είναι υποψήφια διδάκτορας στο πρόγραμμα PhD by Architectural Design στην Bartlett School of Architecture, UCL με υποτροφία του ΙΚΥ. Παράλληλα διδάσκει Αρχιτεκτονική Σύνθεση και Μέσα Επικοινωνίας στην Αρχιτεκτονική στο Πανεπιστήμιο Λευκωσίας και Πανεπιστήμιο Κύπρου αντίστοιχα. **Χρίστος Παναστεργίου** (Αθήνα, 1976). Κατέχει δίπλωμα αρχιτέκτονα και μεταπτυχιακό τίτλο ειδίκευσης από το ΕΜΠ. Είναι υποψήφιος διδάκτωρ στο πρόγραμμα PhD by Architectural Design στην Bartlett School of Architecture, UCL, με υποτροφία του ΙΚΥ. Παράλληλα διδάσκει στο Πανεπιστήμιο Κύπρου εργαστήριο Αστικού Σχεδιασμού και Μέσα Επικοινωνίας στην Αρχιτεκτονική. [www.draftworks.eu]

Οι **Point Supreme Architects** ιδρύθηκαν στο Ρότερνταμ το 2007 και τώρα έχουν έδρα στην Αθήνα. Κέρδισαν το πρώτο βραβείο στο διαγωνισμό EUROPLAN10 με τους Beth Hughes και Αλέξανδρο Γερούση. **Μαριάννα Ρέντζου** (Ορχομενός, 1975). Σπούδασε αρχιτεκτονική στο ΕΜΠ και την Bartlett School of Architecture στο Λονδίνο, καθώς και σχεδιασμό αντικειμένων με τους Droog Design στη Design Academy στο Άιντχόβεν. Έχει δουλέψει για μελέτες γραφείων όπως οι MVRDV, Maxwan και OMA-Rem Koolhaas. **Κωνσταντίνος Πανατζής** (Πάτρα, 1976). Σπούδασε Αρχιτεκτονική στο ΕΜΠ και το Berlage Institute Rotterdam. Έχει δουλέψει για γραφεία όπως Anamorphosis, Jun Aoki, Farjadi Farjadi, MVRDV και OMA-Rem Koolhaas, 51N4E. Την περίοδο 2008-2010 δίδαξε στο Πανεπιστήμιο Πατρών.

b. (Αθήνα, 1982). Ζει και εργάζεται στην Αθήνα ως αρχιτέκτονας και street artist. Ξεκίνησε κάνοντας graffiti το 1996, σπούδασε αρχιτεκτονική στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας από όπου αποφοίτησε το 2009. Το έργο του έχει παρουσιαστεί διεθνώς σε πολυάριθμες εκθέσεις, φεστιβάλ και ειδικές αναθέσεις. Στο εργαστήριό του "thisismybworld" εργάζεται σε ένα ευρύ φάσμα έργων που περιλαμβάνουν αρχιτεκτονική, εικονογράφηση και design, ενώ συγχρόνως ταξιδεύει και ζωγραφίζει τους τοίχους πόλεων σε όλο τον κόσμο. [www.thisismybworld.com]

Γιώργος Γερόλυμπος (Παρίσι, 1973). Φωτογράφος και αρχιτέκτων. Από το 2009 έως το 2011 δίδαξε φωτογραφία στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Έλαβε πτυχίο MA από το Πανεπιστήμιο του Λονδίνου και απέκτησε διδακτορικό τίτλο στις Τέχνες και το Design από το Πανεπιστήμιο του Derby στη Μεγάλη Βρετανία. Έχει παρουσιάσει τη δουλειά του σε ατομικές και ομαδικές εκθέσεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό. [gerolyymbos.com]

Αικατερίνη-Νίκη Γληνού (Αθήνα, 1974). Σπούδασε αρχιτεκτονική στο ΕΜΠ (2000), ενώ από την ίδια σχολή κατέχει και Μεταπτυχιακό Δίπλωμα στην Πολεοδομία - Χωροταξία (2006). Έχει διακριθεί σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς. Έχει συνεργαστεί με τις Τεχνικές Υπηρεσίες του Δήμου της Αθήνας σε μελέτες αστικού σχεδιασμού. Η φωτογραφία και η επεξεργασία εικόνας αποτελεί μέρος του έργου της. **Χαράλαμπος Λουιζίδης** (Ερμούπολη, 1969). Σπούδασε αρχιτεκτονική στο ΕΜΠ. Ασχολείται με την αρχιτεκτονική φωτογραφία από το 1987. Οι φωτογραφίες του έχουν δημοσιευτεί σε βιβλία και περιοδικά στην Ελλάδα και το εξωτερικό και έχουν παρουσιαστεί σε αρχιτεκτονικές εκθέσεις όπως η Μπιενάλε της Βενετίας το 1996 (Ελληνικό περίπτερο: Αρχιτέκτων Κυριάκος Κρόκος). Εργάζεται στο ΕΜΠ (Εργαστήριο Τεκμηρίωσης της Σχολής Αρχιτεκτόνων) από το 1999.

Δημήτρης Μιχαλάκης (Ελευσίνα, 1977). Σπούδασε φωτογραφία στη Σχολή Focus στην Αθήνα. Έχει συνεργαστεί με διάφορα ελληνικά και διεθνή έντυπα όπως το Spiegel και το Die Zeit. Έχει ταξιδέψει σε δημοσιογραφικές αποστολές σε περισσότερες από 20 χώρες, κυρίως σε χώρες του πρώην σοβιετικού μπλοκ. [dimitris-michalakis.com]

Άγγελος Φραντζής (Αθήνα, 1970). Σπούδασε σκηνοθεσία κινηματογράφου στην INSAS στις Βρυξέλλες. Έχει γυρίσει τέσσερις ταινίες μικρού μήκους και τρεις ταινίες μεγάλου μήκους ("Polaroid", "Το όνειρο του σκύλου", "Μέσα στο δάσος"). Οι ταινίες του έχουν προβληθεί και βραβευτεί σε πολλά διεθνή κινηματογραφικά φεστιβάλ. Πέρα από τη σκηνοθεσία κινηματογράφου, έχει ασχοληθεί με καλλιτεχνικά έργα τα οποία συνδυάζουν διαφορετικές τεχνικές (εγκαταστάσεις, performance) και έχει εργαστεί ως κριτικός κινηματογράφου δημοσιεύοντας κείμενα σε διάφορα βιβλία και περιοδικά. [www.angelosfrantzis.com]

decaARCHITECTURE is an international team of young architects, based in Athens, operating since 2001. decaARCHITECTURE has won several awards such as commendations in the Emerging Architecture Awards, London (2004, 2009) and the Greek Architecture Awards, Athens (2004, 2009) as well as the first prize in the Piranesi International Award, Slovenia (2009). The team has lectured extensively in Greece and abroad and has taught design workshops in the architecture schools of Patras and Volos. **Alexandros Vaitos** (Lima, Peru, 1971). BA Harvard University, Department of Visual and Environmental Studies. Master in Architecture, University of California, Berkeley. **Carlos Loperena** (Mexico City, 1970). BFA in Industrial Design, University of Kansas. Master in Architecture, University of California, Berkeley. **Elena Zabeli** (Athens, 1974). BSc. Dip (Hons) Bartlett School of Architecture, University College London. Pre-Dip, The Cooper Union, New York City. [www.deca.gr]

draftworks* was founded in London in 2006. The studio has been awarded prizes in competitions, among them the 1st prize for the "Visitor Centre" in Larnaca Salt Lake and an award from MIT for the project "The New Zidonians". Work of the studio has been exhibited and published worldwide.

Christiana Ioannou (Nicosia, 1978). She received a Diploma in Architecture and an MSc in Architectural Theory from the NTUA School of Architecture. She is currently a PhD by Architectural Design candidate at the Bartlett School of Architecture, UCL with a scholarship from the Hellenic Republic (IKY). She teaches architecture studio and means of visual communication at the University of Nicosia and University of Cyprus.

Christos Papastergiou (Athens, 1976). He holds a diploma in Architecture and an MSc from the School of Architecture, NTUA. A scholarship recipient from the Hellenic Republic (IKY), he is currently a PhD Architectural Design candidate at the Bartlett School of Architecture, UCL, while he also teaches at the School of Architecture, UCy. [www.draftworks.eu]

Point Supreme Architects were founded in Rotterdam in 2007 and are now based in Greece. They won first prize in European10 together with Beth Hughes and Alexandros Gerosis. **Marianna Rentzou** (Orhomenos, 1975). Studied architecture at the National Technical University Athens and the Bartlett School of Architecture in London, followed by studies at the Design Academy Eindhoven with Droog Designers. She has worked for various offices including MVRDV, Maxwan and OMA - Rem Koolhaas in Rotterdam. **Konstantinos Pantazis** (Patras, 1976). Studied architecture at the National Technical University Athens and the Berlage Institute Rotterdam. He has worked for a variety of offices including Anamorphosis, Jun Aoki, Farjadi Farjadi, MVRDV, OMA-Rem Koolhaas, 51N4E. During 2008-2010 he was teaching at the University of Patras. [www.pointsupreme.com]

b. (Athens, 1982). He lives and works in Athens as an architect and street artist. Started doing graffiti in 1996, studied architecture at the University of Thessaly where he graduated in 2009. His work has been presented internationally in numerous exhibitions, festivals and special commissions. In his studio "thisismyworld" he works in a wide spectrum of projects from architecture and illustration to design, while at the same time he travels and paints walls in cities all over the world. [www.thisismyworld.com]

Angelos Frantzis (Athens, 1970). Studied film direction at INSAS in Brussels. He has made four short and three feature films ("Polaroid", "A dog's dream", "In the woods"). His films have been screened and won awards at many international film festivals. Besides film directing he has been involved in art projects with combined techniques (installation, performance) and has worked as a film critic, publishing reviews in various books and magazines. [www.angelosfrantzis.com] **Aikaterini-Niki Glinou** (Athens, 1974). Studied Architecture at the National Technical University of Athens (2000) and received a Master's Degree in Urban and Regional Planning from NTUA (2006). Her work has been awarded in architectural competitions. She collaborated with the Technical Services of the Municipality of Athens in projects of urban planning. Part of her work has always been photography and photo editing. **Charalampos Louizidis** (Ermoupolis, 1969). Studied Architecture at the National Technical University of Athens. He has been involved in architectural photography since 1987. His photographs have been published in books and magazines in Greece and abroad and presented in architectural exhibitions including the Biennale of Venice in 1996 (Greek Pavilion: Architect Kyriakos Krokos). He works at the National Technical University of Athens (Documentation Lab of the School of Architecture) since 1999.

Dimitris Michalakis (Eleusina, 1977). Studied photography at the Focus School of Photography in Athens. He has contributed to various Greek and international publications including Spiegel and Die Zeit. He has traveled on journalistic missions to more than 20 countries mainly in ex Soviet Block Countries. [dimitris-michalakis.com]

Yorgis Yerolymbos (Paris, 1973). Photographer and architect. From 2009-2011 he taught photography at the School of Architecture, University of Thessaly. He holds an MA from the University of London, and PhD in Art and Design from the University of Derby, UK. His work has been published in various books on landscape and architecture. His work has been presented in solo and group art exhibitions in Greece and abroad. [yerolymbos.com]

ISBN: 978-960-7284-28-0

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ | HELLENIC MINISTRY OF ENVIRONMENT, ENERGY AND CLIMATIC CHANGE

EUROPEAN UNION
EUROPEAN REGIONAL
DEVELOPMENT FUND

EPPERAA
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΤΟΣ

MINISTRY OF
ENVIRONMENT
& CLIMATE
CHANGE

NSRF
2007-2013
GROWING BY DEVELOPING

MUNICIPALITY
OF ATHENS

Jointly funded by Greece and the European Union.

Under the patronage: